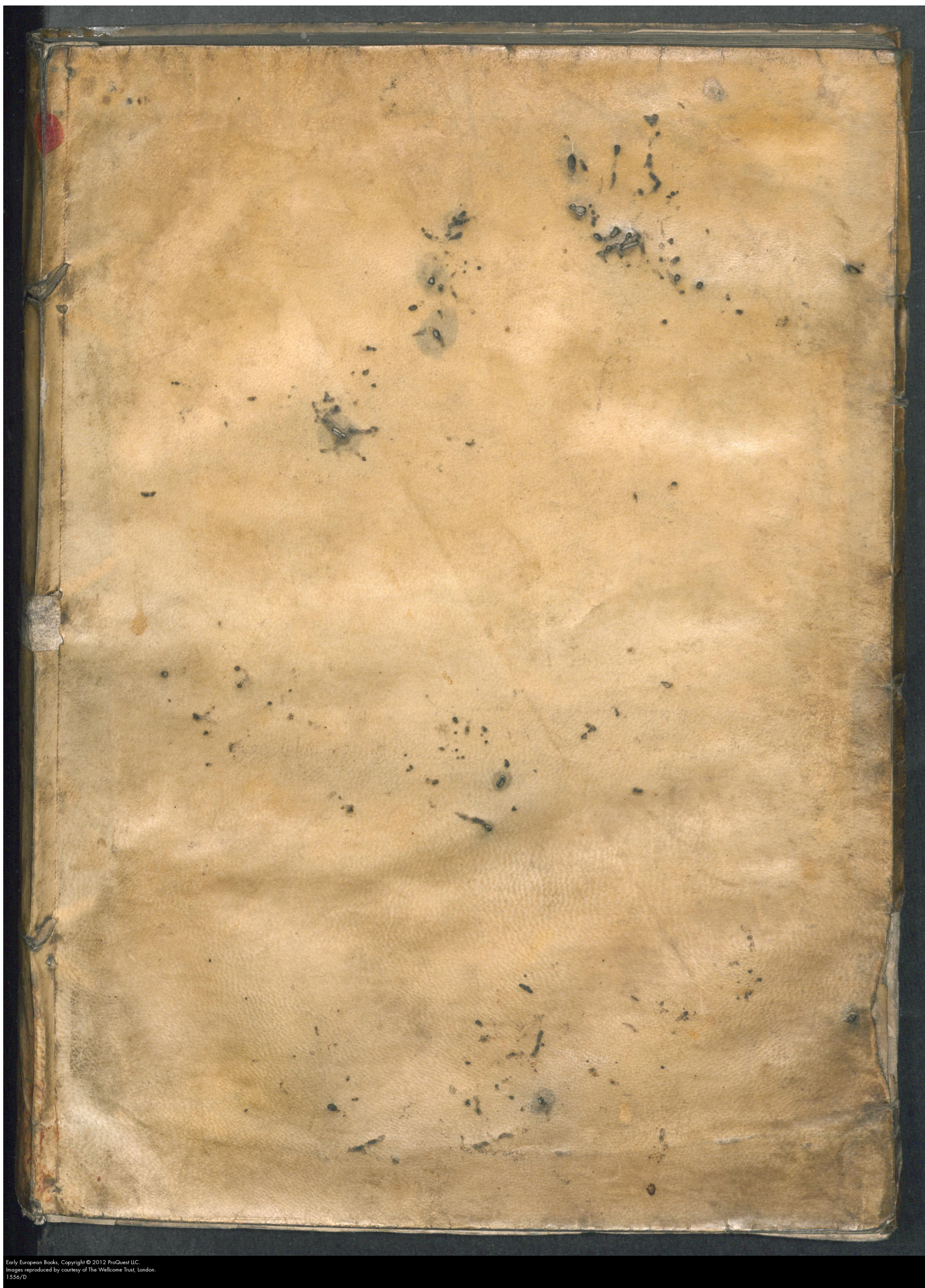
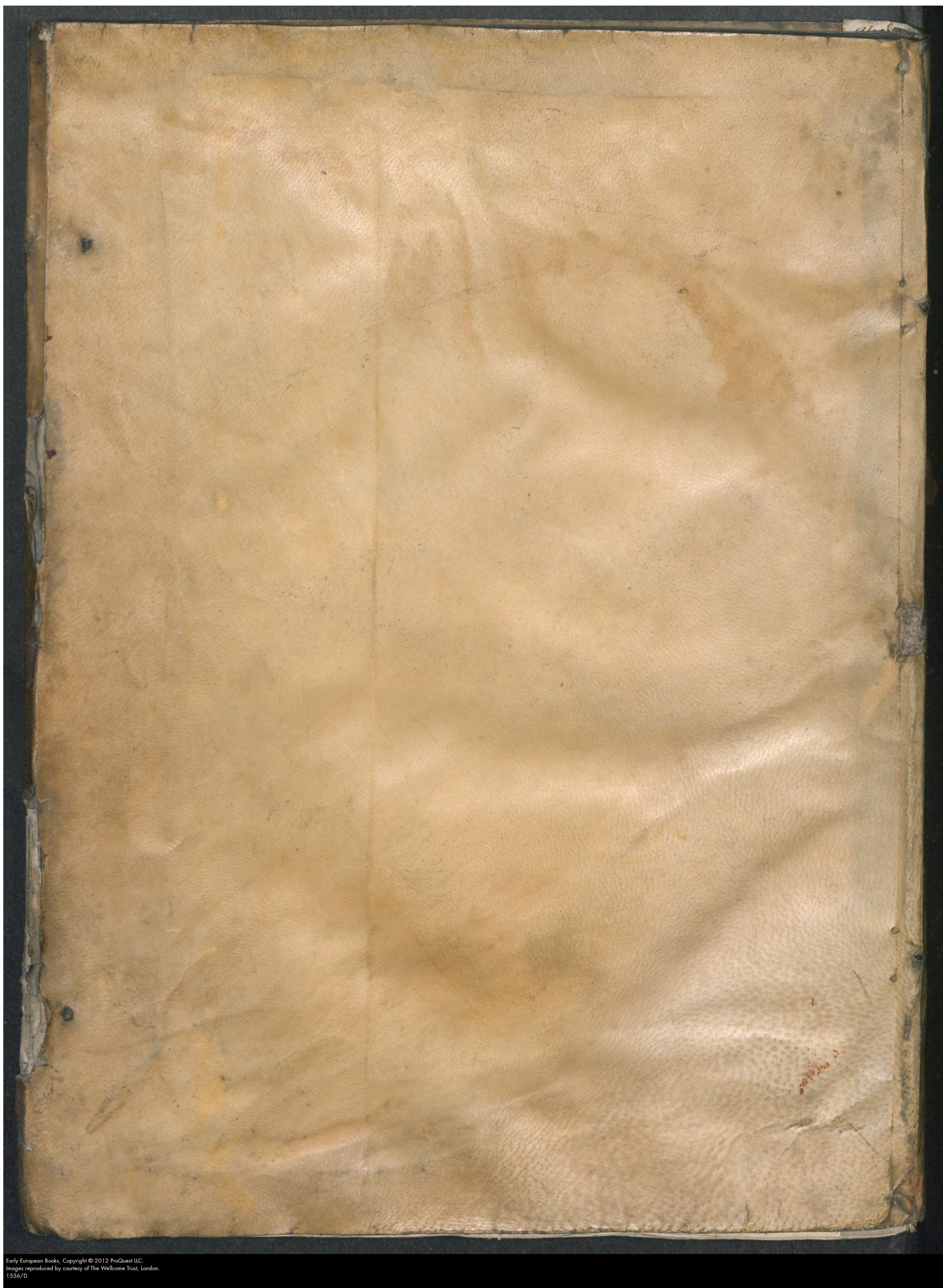


Ægidii Romani de Regimine Principum.









DK

1556/

Q III

Egidius's works are all
scarce in the early Editions

COLUMNA (Aegidius).
Proctor-Isaac 12398

Aegidius

Alfred J. Norwood
Temple

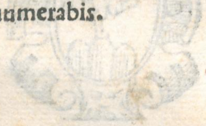
d1

131

Egidius de regimi
ne principum.

¶ GEORGIO miseratione diuina Archiepiscopo Vlixponeñ. Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Tituli Sanctoꝝ Petri & Marcellini Presbytero Cardinali Reuerēdissimo ac benemerito. Oliuerius Seruius Tolentinas. S. P. D.

COGITANTI mihi sæpenumero Reuerēdissime pater & domine: cui uolumen de regimine principū Egidii Romani ordinis fratrū heremitarū Sancti Augustini: per summas uigilias lucubratū opus dedicare possem occurrit semper tua Reuerendissima dominatio: quæ & ordini & ipsius ordinis generali priori Ambrosio Coriolano: qui totus tibi deditissimus est: summe defert atq; fauet: amore & beniuolentia prosequitur. Non immerito occurris. Materia id instantissime exigit. Es enim a teneris annis inter principes educatus & ad hanc usq; ætatem magno cū honore diuersatus: & bonitati tuæ atq; prudentiæ Alfonsus lusitaniæ Rex armis & religione potēs pollēsq; plurimum contulit. Et tua quoq; uirtus opinionem auxit: unde ꝓ meritis Cardinalatus insigni præditus: fide & consilio clarus: magno usui nomini Christiano esse uideris. Igitur non alienum nobis uisum est: ipsum opus laboribus nostris impresum tuæ Reuerendissimæ dominationi dedicatū iri. Non quod mihi exploratū minus sit: hæc & maiora calles: cum in naturalibus tum in moralibus præstas. Ex eo quidem: ut maior auctoritas nostro operi accedet & magnis uiris maxime æstimabitur: quod cum a publicis assiduis prope negociis aliquid succissiui temporis nācisceris: Leges in quo moralis philosophiæ pars: quod minime ignoras: depræhenditur: quodq; quidē certe & opere & titulo dominatiōis tuæ utilitati oblectamentoq; legētibus fore cōfidimus: & ad bene beateq; uiuendum non parum mortalibus prodesse. Vale & me seruulum cum nolueris (uolueris enim tua humanitate semper) inter tuos deditissimum annumerabis.



III. 3

III. 3

¶Expliciūt capitula siue Rubricæ huius operis.

¶ Egidii Romani ordinis fratrum Heremitarũ sancti Augustini de regimine Principum Liber Primus Fœliciter Incipit.

PROOEMIVM



EX regia ac sanctissima ꝓsapia oriundo suo domino speciali. Domino philippo primo genito & heredi ꝑ clarissimi uiri domini philippi dei gratia illustrissimi regis Francorum. Suus deuotus frater Egidius romanus ordinis fratrum heremitarũ sancti Augustini cũ recommendatione seipsum & ad oĩa famulatũ. ¶ Clamat polliticoꝝ sententia oẽs principatus non eẽ æq̃liter diuturnos nec æquali peryodo singula regimina mensurari. Sed aliqua sũt annualia: aliqua ad uitã: Aliqua uero ꝑ hereditatẽ & successionẽ in filiis quæ quodam modo perpetua iudicant᷑. Cũ igit᷑ nullũ uiolentũ constet esse perpetuũ ferre oĩa naturalia ꝑtestent᷑. Qui in se & in suis posterioribus filiis suum principatũ ꝑpetuari desiderat: sũmo opere studere debet ut sit suũ regimẽ naturale. Nunq̃ autẽ naturalis quis rector efficit᷑: si passione aut uolũtate cupiat principari. Sed si custos iusti existens absqꝫ ratione ex lege nihil statuat imperandũ: nã ut testat᷑ philosophus sicut est naturaliter seruus qui pollens uiribus deficit intellectu: sic uigens mẽtis industria & regitiua prudentia naturaliter dominat᷑. Quare si uestra generositas gloriosa ire amicabiliter requisiuit ut de eruditione principũ siue de regimine regũ quendã librũ cõponerẽ. Quatenus gubernatione regni secũdũ rationẽ & legẽ diligentius circunspecta polleretis regimine naturali ut apparet ad liquidum non instinctu humano sed potius diuino huiusmodi petitio postulat᷑. Videt᷑ enim deus oĩpotens in cuius femore scribitur dominus dominãtiũ & rex regũ uestræ domus sanctissimæ curam gerere specialẽ. Cũ uestrã pudicam ac uenerabilẽ infantiã inclinauit ut sequens suoꝝ patrũ ac prædecessorum uestigia in quibus per amplius & ꝑfectius uiget & uiguit zelus fidei & religio christiana nõ passione & uolũtate sed lege & intellectu regulas regni iustissimas cupiat ꝑseruare. Hac igit᷑ requisitione laudabili & honesta q̃ mihi reputo in præceptũ necnon & suffragante bono gẽtis qđ ẽ diuinius & cõmuniusq̃ bonũ aliquod singulare irrecusabiliter inclinatus auxiliante altissimo irrecusabiliter delectabiliter opus aggrediar: ut uestra reuerenda nobilitas requisiuit.

¶ Quis modus ꝓcedendi sit in regimine principum. Capitulum primum.

OPortet latitudo sermonis in una q̃qꝫ re sit secundũ exigẽtiã illius rei: & non magis neqꝫ minus ut uult phũs. vii. metha. Si ergo de regimine principũ siue regũ intendimus artẽ & notitiã tradere ut non fiãt ulteriores sermones q̃ ꝑsens opus requirat primo uidẽdũ est quis sit modus procedendi in hac arte. Sciẽdũ ergo ꝙ in toto morali negotio modus ꝓcedendi secundũ phũm est figuralis & grossus. Oportet. n. in talibus typo & figulariter per transire quia gesta moralia cõpletæ sub narratione non cadunt. Possumus aũt triplici uia uenari: ꝙ modũ ꝓcedendi in hac scientia oportet esse figuralẽ & grossum. Prima uia sumit᷑ ex parte materie circa q̃ uersat᷑ hmõi ars. Secũda ex ꝑte finis qui intendit᷑ in hac arte: Tertia ex parte auditoris qui erudiendus est ꝑ talẽ artẽ. ¶ Prima uia sic patet cũ. n. doctrina de regimine pricipũ sit de actibus hũanis & cõpræhẽdat᷑ sub morali negotio: quia materia moralis (ut dictũ ẽ) non patit᷑ ꝑscrutationẽ subtilẽ. Sed ẽ de negotiis singularibus q̃ ut declarari habet. ii. ethi. ꝑpter sui uariabilitatẽ magnam incertitudinẽ habent quia ergo sic est ipsa acta singularia quæ sũt materia huius operis ostendũt incedendũ esse figuraliter & typo: hanc aũt rõnẽ uidet᷑ tangere phũs primo ethicoꝝ. Cũ ait ꝙ dicet᷑ sufficiẽter de morali negocio si manifestatio fiat secũdũ subiectã materiã. Vñ subdit ꝙ disciplinatiue in tantũ certitudinẽ inq̃rere ẽ secundũ unũquodqꝫ genus inquantũ nature rei recipit: uidetur. n. natura rei moralis oĩno esse opposita negocio mathematico. Nã demonstrationes mathematicæ sunt certæ in primo gradu certitudinis ut ait cõmenta. ii. metha. rõnes uero morales sunt sꝑficiales & grossæ. Geometræ igit᷑ est nõ ꝑsuadere sed demonstrare. Rethoris uero & pollitici non ẽ demonstrare sed ꝑsuadere ꝑpter qđ. i. ethi. scribit᷑ ꝙ ꝓximũ ẽ uel par peccatũ est mathematicũ ꝑsuadentẽ acceptare & rethoricũ demõstrationes expetere. ¶ Secũda uia sumit᷑ exparte finis q̃ intendit᷑ in hac arte: nã ut scribit᷑. ii. ethi. opus morale suscipimus non cõtẽplationis grã neqꝫ ut sciamus sed ut boni fiamus: finis ergo intentus in hac scĩa nõ ẽ sui negocii cognitio sed opus nec est ueritas sed bonũ: cũ ergo rõnes subtiles magis illuminent intellectũ: sꝑficiales uero & grossæ magis moueant & iflãment affectũ in scientiis speculatiuis spãliter. Pricipaliter querit᷑ illũinatio intellectus ꝓcedendũ est demonstratiue & subtiliter: sed in negocio morali ubi q̃rit᷑ rectitudo uoluntatis & ut boni fiamus ꝓcedendum ẽ ꝑsuasiue & figuraliter: uñ. i. ethi. scribit᷑ morale negociũ amabile esse si de talibus & talibus dñtes & de his quæ sunt ut frequentius grosse & figuraliter ueritatem oñdere. ¶ Tertia uia sumit᷑ ex parte auditoris q̃ erudiendus est in hac arte: nã licet intitulatus si hic liber de eruditiõe pricipũ tot᷒ tñ populus erudiẽdus ẽ ꝑ ipm q̃uis. n. nõ q̃libet possit esse rex uel princeps: quilibet tñ summo opere studere debet ut talis sit ꝙ dignus sit regere & principari qđ esse non potest nisi sciantur & obseruentur q̃ in hoc opere sunt dicenda: totus ergo populis auditor: quodammodo est huius artis sed pauci

Materia regiminis

Finis

Auditor

sunt uigētes acumine intellectus pp qđ dicitur. iii. reth. ꝙ q̄to maiorē populus remotior est intellectus auditor ergo moralis negocii est simplex & grossus ut oñdit. i. reth Cū igitur totus popul⁹ subtilia cōphēdere nō possit incedēdū ē in morali negocio figuraliter & grosse. Immo quia scđm phūm in pollitcis q̄ oportet dñm scire ꝑcipere hæc oportet subditū scire facere: si per húc librū instruunť principes qūo debeāt se hr̄e & q̄liter debeāt suis subditis iperare: oportet doctrinā hanc extēdere se usq͂ ad populum ut sciat qualiter debeat suis principibus obedire & quia hoc fieri non pōt ut tactū est nisi p rōnes superficiales & sensibiles oportet modum ꝓcedēdi in hoc opere esse grossum & figuralem.

¶ Quis sit ordo dicendorum. Cap. ii.

Cum oīs doctrina & oīs disciplina ex ꝑexistenti fit cognitione ut di. i. posteriorꝝ bene se hēt narrare ordinē dicēdorꝝ ut de ipsis q̄dam ꝑcognitio habeatur. Hac aūt ꝑcognitione ꝑhabita intellectus dicendorꝝ facilius capieť. Sciendū ergo húc totalē librū intēdimus in tres partiales libros diuidere. In quorū primo oñdeť qūo maiestas regia & p consequēs qūo quilibet hō seiꝑm regere debeat. In secūdo uero manifestabiť qūo debeat suā familiā gubernare. In tertio aūt declarabiť qūo ꝑesse debeat ciuitati & regno. Primo ergo libro deseruiet ethica siue monastica. Secundo yconomica. Tertio pollitica. ¶ Est ergo hic ordo rationalis & naturalis. Rationabilis q̄dē q̄m ea quæ sunt ad alterū sumūt originem ex his q̄ sunt ad nos ipsos: unde. ix. ethi. scribitur ꝙ amicabilia q̄ sūt ad amicos uidenť uenisse ex his q̄ sūt ad seiꝑm. Ille enim amicus esse uideť qui sic se hēt ad amicū cui amicatur ut ad seiꝑm. ꝙ ergo dictum est de amicabilitate ueritatē hēt de ipsa industria regiatiua qui enim industris esse uult ut alios regat debet industris esse ut seiꝑm gubernet: quare rationabile est ut prius determinetur de regimine sui q̄ de regimie familiæ siue regni. ¶ Est n. hic ordo non solum rationalis sed etiam naturalis. Natura enim semper ex imperfecto ad perfectum procedit: ut prius est quis naturaliter imperfectus & puer q̄ perfectus & uir. In ipsis etiam speculabilibus ordine naturali semper ex imperfecto ad perfectum ꝓcedimus ut prius quis hēat sciam & cognitionē imperfectam & postea habeat eam perfectiorem & sic dando se speculationi continue in sciam ꝑficitur: donec secundum modū sibi possibilē habeat perfectam notitiam: ꝙ ergo secundū naturalē ordinē dictum est de speculabilibus ueritatē habeat de ipsis operabilibus. Nam sicut in speculabilibus cognitio imperfecta naturaliter ꝑcedit perfectam: sic in operabilibus perfectam industriam ꝑcedit astucia imperfecta: cum ergo non requiratur tāta industria ad regēdum seiꝑm quāta requiritur in gubernatione familiæ nec requiratur tanta prudentia in regimine familiæ quanta in gubernatione ciuitatis & regni: ordine naturali decet regiam maiestatē. Primo scire seiꝑm regere. Secūdo scire suā familiam gubernare. Tertio scire regere regnū & ciuitatē. ¶ In primo aūt libro in quo ageť de regimine sui: sunt quattuor declarāda: nam primo ostendetur in quo regia maiestas debeat suum finem & suam fœlicitatem ponere Secūdo quas uirtutes debeat habere. Tertio quas passiones debeat sequi. Quarto quos mores debeat imitari: nā cū bene uiuere & bene regere seiꝑm esse nō possit nisi quis se det bonis actibus & bonis operibus regulatis ordine rōnis uolens tractare de regimine sui oportet ipm notitiam tradere de oibus his q̄ diuersificant mores & actiones. Inde est ergo ꝙ uult phūs. ii. ethi. proficuū eē morali negocio scrutari ea quæ sūt circa operationes qūo faciendum sit eas. ¶ Operationes aūt nostræ ex. iiii. quantū ad ꝑsens spectat uidētur oriri & diuersificari uidelicet ex finibus. hitibus: passionibus & moribus: nam cū finis sit operationū nostrarum principiū secūdū quod quis sibi alium & alium finem ꝑstituit alia & alia operatur. Ad sciendum ergo quæ operari debemus maxime proficuū esse uidetur quē finem nobis ꝑstituere debeamus. Rursus quia ut dicitur. ii. ethi. signū generati habitus est declarationē & tristiciam fieri in opere. Secundū qđ alios & alios habitus habemus in aliis & aliis actibus delectamur. Tertio diuersificantur actiones & opera non solum ex finibus uel ex habitibus: sed etiam ex passionibus. nam aliter & aliter passionati aliter & aliter operātur. Videmus ꝙ quia timor & desperatio non sunt eadem passio cum spe: timētes & desperātes de uictoria turpiter agunt: & dimittunt aciem & fugiunt de bello: sperantes aūt se uincere inuadunt bellantes & aggrediuntur hostes: ꝙ ergo dictum est de spe & timore intelligendum est de aliis passionibus: singulæ affectiones & passiones aliquam inclinationē in nobis efficiūt ut alia & alia opa faciamus. ¶ Quarto ēt ipsi mores opera diuersificare uidentur nā habentes mores senū aliter operantur q̄ habentes mores iuuenū. Senes. n. ut suo loco ostendetur sunt naturaliter increduli & auari: iuuenes ergo sunt liberales naturaliter & creditiui. Videntur aūt hæc. iiii. habere aliq̄ analogiam ad inuicē: nam ex aliis & aliis motibus habent esse aliæ & aliæ passiones ex aliis & aliis passionibus consurgunt alii & alii habitus. Ex aliis & aliis habitibus ꝑstituūtur alii & alii fines. Sicut. n. diuersi sunt mores iuuenū & senū sic aliæ affectiones & passiones sunt in utrisq͂: & sicut bonorꝝ & malorū sunt diuersæ affectiones sic diuersi sunt hitus utrorūq͂. Rursus ex aliis & aliis hitib⁹ ꝑstitimus nobis alios & alios fines: nā ut dicitur. iii. eth. q̄lis unusquisq͂ est talis finis uidetur sibi in intemperato uidetur ꝙ totus finis & magna fœlicitas sit uti uenereis. Sicut etiam habentes alios habitus inclinantur ut finem sibi ꝑstituāt conformē suo hitui. In primo ergo libro de omnibus his

Diuisio opis

Ethica Monastica
yconomica
Pollitica

Amicus q̄s!

Regimen p̄ sui ipsius est

Operationes ex q̄ oriuntur

q̃ttuor tractabimus uidelicet de fine siue de fœlicitate principum: de eoꝝ uirtutibus & de ipsorũ passionibus & moribus. Primo tñ dicemus de ipso fine siue de ipsa fœlicitate quia finis agẽdorum ẽ principalis principium q̃ aliqđ alioꝝ.

¶Quanta sit utilitas in dicendis. Cap. iii.

q Voniam ut dictum est opus istud suscepimus gratia eruditionis pricipũ: cum nunq̃ quis plene erudiatur nisi sit beniuolus docilis & attentus. Postq̃ in primo capitulo reddidimus regiam maiestatẽ beniuolã oñdendo q̃ dicenda sunt nos esse faciliter tractaturos: & in secundo reddidimus eam docilẽ narrando ordinem dicendoꝝ restat ut in hoc capitulo tertio reddamus eam attentam declarando quanta sit utilitas dicendoꝝ. Nam quia cõiter hoĩes odiũt sermonem perscrutatum ut plurimum auditores sunt beniuoli ꝑferentibus sermones faciles superficiales ꝙ si in aliis scientiis hoc est corruptio appetitus. In morali tñ negocio ubi modus rei requirit traditionem figuralẽ & grossam non est corruptio appetitus: sed magis est ordo rectus & debitus. In huiusmodi ergo arte ex facilitate tradendi redditur auditor beniuolus: ex ordine dicẽdoꝝ redditur docilis: nã quis maxime efficitur docilis. i. abilis ad capiendũ doctrinam si ei dicẽda quodã ordine & serio ꝓponantur: ex utilitate aũt dicendoꝝ redditur auditor attẽtus: nam quilibet attente audit si sperat se utilia auditurum. Ex dicendis aũt si recte cognoscantur & debite obseruentur cõsequitur maiestas regia quantũ ad ꝑsens spectat iiii. q̃ quilibet maxime amare & desiderare debet. Primo enim lucrabitur maxima bona. Secũdo lucrabitur seipm̃. Tertio alios. Quarto consequitur ut habeat ipsum dominũ & fœlicitatẽ eternam. Distinguuntur quidem uno modo ipsa bona: qa quædam sunt bona minima quædã media: quædam maxima. Minima sũt bona exteriora. Media sunt bona interiora q̃ possunt eẽ cõia bonis & malis huiusmodi sũt industria mẽtis: ingenium naturale: potentiæ animæ: his enĩ bonis etiam ipsi mali participãt. Bona uero maxima sunt bona interiora q̃ mali participare nõ possunt cuiusmodi sunt uirtutes quibus secũdũ sanctos & secundum philosophos nemo male utitur: dicitur enim primo reth. ꝙ solæ uirtutes sũt quibus non contingit male uti. ¶Alio modo distinguuntur bona ut patet per phm̃ tam in magnis moralibus q̃ ẽt in ethi. qa q̃dam sunt delectabilia q̃dam utilia q̃dam honesta. Bona aũt honesta sunt bona per excellẽtiam: nã in his bonis secundũ ip̃m includuntur bona delectabilia & utilia. Bona enim si honesta sint hñt ĩ se magnam delectationem & includunt utilitatẽ utilium bonorum: cum ergo in hoc libro intẽdatur quomodo regia maiestas fiat uirtuosa & quomodo eos quos habet regere ĩducat ad honestatem & uirtutem: maxima est utilitas in dicendis quia eis obseruatis habebũtur bona maxima & honesta. ¶Secundo est maxima utilitas in dicendis quia ex eis non solum quis lucrabitur maxima bona: sed etiam lucrabitur seipsum. Est enim morale negocium: ut pluries tactum est ut boni fiamus: bonus autem uidetur seipsum habet: malus autem seipso caret: sic enĩ imaginari debemus quia sicut in ciuitate & in regno plures ordinantur ad unum ducem & ad unum regem sic in uno & eodem hoĩe potẽtiæ q̃ sunt rationales per participationem ordinantur ad intellectum qui est rationalis per essentiã: sicut ergo rex non dicitur habere regnũ nec dux dicitur hẽre ciuitatẽ: si in regno uel ciuitate sunt aliqui qui non obediant regi uel duci: sic homo aliquis singularis dicitur nõ hẽre se ipsum si appetitus dissentiat rationi & si rationale per participationem non obediat rationali per essentiã. homo enim secundum philosophum. ix. ethi. maxime est intellectus & ratio: quando ergo rõ non dominaẽ his q̃ sunt in homine homo non doĩatur sibi ipsi nec regit seipsum nec proprie seipsum habet immo unum uult ratione & aliud agit passiõe tractus & inclinatus quare si malus homo non habet seipsum sed bonus per hoc negocium quod ẽ ut boni fiamus homo seip̃m lucratur. ¶Tertio lucraẽ alios nam ex hoc ꝙ aliquis recte regit seipsum dignus est ut efficiaẽ rector & dominus aliorum. Nam uigens prudentia & aliis uirtutibus moralibus de q̃bus in hoc libro tractabitur dignus ẽ principari ꝙ si in hac careat dato ꝙ per ciuilem potentiam principeẽ magis tamen est dignus subici q̃ principari: & magis ẽ naturaliter seruus q̃ dominus. ¶Quarto obseruatis his quorum ĩ hoc libro tradемus notitiam cõsequemur ut habeamus dominum ipsum & fœlicitatem eternam. Est enĩ deus ipse essentia unitatis quia est maxime unus & bonitatis quia est maxime bonus: quanto ergo quis appropinquat plus ad unitatem & bonitatem tanto est conformior primo principio & perfectius habet ipsum deus: mali autem homines minime sunt uniti totum enim regnum eorum est dispersum. Regnum enim cuiuslibet hoĩs est ex eo ꝙ potentiæ aĩæ reguntẽ per rationem & intellectum: quando igiẽ aliud dictat ratio: aliud sequitur appetitus quod contingit in hñtibus animam peruersam: tunc ergo homo non est unitus sed in seipso non habet discretionem ꝓpter quod difformis est a primo principio. Sed pollentes uirtutibus & habũdantes in bonis honestis qa consequiẽ regulã rõnis & consequiẽ bõa simpliciter non bona scđm sensum in seipsis hñt unitatẽ & bonitatẽ pp quod cõformanẽ primo principio & in seipsis ipsum deũ habere dicunẽ. Tanta igiẽ est utilitas in dcẽdis ꝙ eis obseruatis lucrabimur maxima bona nosip̃os & ẽt alios habebimus ip̃m deum & ꝑ consequẽs fœlicitatẽ eternã. Veꝝ qa ea quoꝝ trademus notitiã absq; diuina gratia obseruari non pñt: decet quẽlibet hoĩem & maxie regiã ma-

ieſtatē īplorare diuinā gratiam:nam quāto ma
ieſtas regia in loco altiori conſiſtit tanto magis
indiget diuina gratia ut poſſit uirtutū opa exer
cere:& ſibi ſubditos ualere īducere ad uirtutem.

¶Quot ſunt modi uiuēdi & quomodo in eis
fœlicitas habet eſſe. Cap. iiii.

P Remiſſis quibuſdā ꝓambulis neceſſa
riis ad ꝓpoſitū quia reſpectu ſequētis
opis ex facilitate modi tradēdi reddi
mus regiā maieſtatē beniuolā ex ordine dicen
doꝝ reddimus eam docilē ex utilitate repta in
eis reddimus ipſam attētam. Reſtat dicere ſeria
tim q̄ in hoc ope ſunt dicēda:ueꝝ quia finis eſt
principiū agibiliū principalius q̄ aliqđ alioꝝ ut
dicebat̄ ſupra iō a fine & fœlicitate inchoādum
eſt. ¶Cū ergo ſcđm diuerſos modos uiuēdi di
uerſi diuerſimode ſibi finē ꝓſtituant narrādi ſūt
modi uiuēdi:& oñdendū eſt q̄uō in eis fœlici
tas eſt ponēda. Diſtinxerūt āt philoſophi ut pa
tet ex.i.ethi.triplicē uitā uidelicet uoluptuoſam
pollīticā cōtēplatiuā. uidebāt.n.hoīem eē me
diū inter ſupiora & inferiora:eſt aūt hō naturali
ter medius inter bruta qbus eſt ſupior & ſubſtā
tias ſepatas quas cōi noīe uocamus angelos qbꝰ
ē inferior. Tripliciter igit̄ poterit cōſiderari hō:
primo ut cōicat cū brutis. ſecūdo ut eſt aliqđ
in ſe. tertio ut ꝑticipat cū angelis ſiue cū ſubſtā
tiis ſepatis. Secūdū has tres cōſideratiōes ſūptæ
ſunt a phīs ꝑdictæ tres uitæ:uoluerunt.n.ꝙ hoī
ut cōicat cū brutis competit uita uoluptuoſa:ut
ē aliquid ī ſeipſo uita pollītica:ſed ut ꝑticipat cū
ſubſtātiis ſepatis competit ei uita cōtēplatiua:
Quilibet ergo uel uiuit ut beſtia:uel uiuit ut hō:
uel uiuit ut angelus. nā ſcđm uitā uoluptuoſam
uiuit ut beſtia:ſcđm ciuilē uiuit ut hō:ſcđm con
templatiuā uiuit ut angelus. Diſtinxerunt ergo
has tres uitas ſiue hos tres modos uiuendi nō tñ
poſuerūt niſi duplicē fœlicitatē:nā in uita uolu
ptuoſa negauerūt eſſe fœlicitatē qđ & theolo
gi negant:poſuerūt enī fœlicitatē pollīticam &
cōtēplatiuā:ut dicat̄ qs fœlix pollītice qñ ē fœ
lix ut hō hñdo in ſe prudentiā q̄ ē recta rō agibi
liū:dicat̄ fœlix cōtēplatiue qñ ē ſupra hoīem &
qñ eſt fœlix nō ſolū ut hō ſed ut eſt in eo ad ali
qđ diuinū & aliqđ melius hoīe ꝑfectū igit̄ ī agi
bilibus uocabant fœlicē pollītice:ſed ꝑfectū ın
ſpeculabilibus uocabāt fœlicē cōtēplatiue & ap
pellabāt ipm nō hoīem ſed hoīe meliorē:nam
agere & cōicare in actionibus cū aliis competit
hoī ut homo eſt:ſed ſpeculari & cognoſcere ue
ritatē competit ei ut eſt in eo intellectus ſpecula
tiuus qui eſt aliquid diuinū & ſcđm quē cōicamꝰ
cū deo & cū ſubſtātiis ſepatis:uñ ex.i.polli.pa
tet & quilibet uel eſt homo uel eſt hoīe peior &
tūc eſt beſtia:uel eſt hoīe melior & tunc eſt quid
diuinum & ſemi deus:ſi autem ē homo quia hō
ut ubi probat̄ eſt naturaliter alīas ſociale ciuile
& pollīticum ſequit̄ ꝙ regat̄ ſecundum pruden
tiam & uiuat uita pollītica ſi autem eſt beſtia &
hoīe peior tunc non regit̄ ratione & prudentia:
ſed paſſione & uiuit uita uoluptuoſa:ſed ſi ſit di
uinus & hoīe melior tunc ſpeculat̄ per ſapientiā
& uiuit uita contemplatiua:tanta eſt ergo diffe
rentia inter prudentē in agibilibus & perfectum
in ſpeculabilibus quāta eſt inter uiuentē uita hu
mana & pollītica & uiuentē uita cōtemplatiua
& angelica. Dediti enim operabilibus propter
diuerſitatē negocioꝝ emergentium turbant̄ er
ga plurimaꝝ:& ut plurimum iſti ſentiūt paſſiōes
carnis dediti uero ſpeculabilibus quodammo
do ab his paſſionibus ſunt abſtracti & quia uiue
re in carne & non ſcđm carnē eſt magis angeli
cum q̄ humanū:fœlicē uita contemplatiua no
luerunt phī appellare fœlicem pollītice & ut ho
minem ſed ut cōicat cū ſubſtantiis ſepatis. Sapi
entes igit̄ & uiri ſpeculatiui ſunt maxīe honorā
di qa ſūt ſupra hoīem collocati. Sic ergo de mo
dis uiuendi & de fœlicitatibus reptis in ipſis phī
diſtinxerūt non tñ ad plenum & ꝑ omnem mo
dum potuere attingere ueritatem:nā licet uere
differēt ꝙ in uita uoluptuoſa non eſt q̄renda fœ
licitas:ut infra clarius oñdet̄. De uita uero polli
tica q̄ theologi uocāt uitam actiuā & de uita cō
templatiua non uſq; quaq; uera ſenſerunt:credi
derūt enim ꝙ ex puris naturalibus abſq; alio au
xilio gratiæ poſſet quis omnia peccata uitare &
perfectæ uiuere ſecūdum uitā actiuam uel cōtē
platiuam qđ falſum eſt:nam ut ſupra tangebat̄
oībus uolentibus uiuere recte neceſſaria eſt regi
bus & rectoribus alioꝝ. Poſuerunt etiam uitam
cōtēplatiuam eſſe in pura ſpeculatione qđ eſt
falſum:nunq̄ enī quis ın tali uita ꝑficitur niſi ſit
in eo amor dei ſiue dilectio caritatis. In his ergo
non bene ſenſerunt ꝙ aūt uitam cōtēplatiuam
dixerunt eſſe potiorem q̄ uitā pollīticā & actiuā
a theologis & a ueritate catholica non diſcor
dāt. ¶His pactis dicamus ꝙ decet regiam maie
ſtatem hos modos uiuendi cognoſcere & uitā
uoluptuoſam fugere ne ſit hoīe peior:nā tales ut
dicit̄.i.ethi.ſunt uitā pecudum eligentes:uitam
aūt actiuā & cōtemplatiuā in ſe habere debet ut
ꝑ uitam actiuā uacet aliis magnifica faciendo ſi
bi ſubditos recte regendo ꝑ uitam cōtēplatiuā
uacet ſibi ꝑ īternam deuo tionem & dei dilectio
nem in dei amore ꝓficiendo. Non.n.uitā cōtē
platiuam ponimus in pura ſpeculatione ut phī
ſentiebant:uñ ſi in ſpeculatiōe diuinoꝝ uita cō
tēplatiua conſiſtit hoc eſt prout ex talis ſpecula
tione intendit̄ īterna deuotio & diuinus amor:
hanc aūt internā deuotionē tanto magis decet
hēre reges & principes q̄to apud tribunal ſum
mi iudicis reddituri ſunt de pluribus rationem.

¶Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuū
finem & ſuā fœlicitatem agnoſcere. Cap. v.

E St autem diligenter notandū ꝙ ſicut
materia ꝑ debitas transmutationes cō
ſequit̄ ſuam perfectionem & formā ſic
homo ꝑ rectas & debitas opationes conſeqt̄ ſu
am ꝑfectionē & fœlicitatē:cū ergo nunq̄ conti
gat recte agere ut reqrit conſecutio finis ignora

to ipso fine. expedit uolēti consequi suū finem uel suam fœlicitatē habere p̄cognitionē ipsius. Possumus aūt dicere qđ ad pn̄s spectat duplici uia uenari possumus ꝙ expedit regi suū finē cognoscere. Prima est in q̄tū p sua opera coopatur ut sit finis consecutius. Secūda uero inquantum aliorꝝ directiuus. Prima uia sic patet nam ad hoc ꝙ aliquis p suam operationem finem consequatur tria requiruntur. Primo ꝙ agat bene. Secundo ꝙ ex electione. Tertio ꝙ agat delectabiliter. Si enim non ageret bene sed male non consequeretur finem sed contrarium finis: nam finis ut dicit. ii. phisi. non solū dicit quid ultimū sed etiā quid optimū: propter ꝙ. ii. metha. innuit philosophus ꝙ finis & bonū idem: & qui tollit finem tollit omne bonū: quare si male agentes digni sūt ut mala consequant̄ qa malū contrariat̄ bono & p consequēs contrariat̄ fini: male agentes scđm ꝙ hmōi digni sunt ut non consequantur finē sed contrariū finis. Immo non solum male agens non conseqtur finē: sed potētes bn̄ agere nisi bene agant non debetur eis corona nec debetur eis finis uel fœlicitas. uñ. i. ethi. ait ꝙ in oli piadibus. i. in illis bellis & agonibus non coronant̄ fortissimi: sed agonizantes: qui enim fortissimi sunt supra potētes agonizare. attamen si non actu agonizāt non debet̄ eis corona: oportet igit̄ actu bene agere ut per opera nostra mereamur consequi finem uel fœlicitatem. ℂ Secūdo requiritur ꝙ ex electione agamus: nam qui casu uel fortuitu bene agat ex hoc non est laudādus nec debet̄ ei ex hoc finis uel fœlicitas: nam q̄ ex electione non fiunt non sūt uoluntaria. Ex uoluntariis autem ut patet p philosophum. iii. ethi. non laudamur nec uituperamur. uñ in eodem. iii. dicitur ꝙ nullus est beatus nisi uolens: sed q̄ non agimus ex electione non agimus. uolētes ergo p se loquendo ex talibus operibus secūdum ꝙ huiusmodi sūt non consequimur beatitudinem & fœlicitatem. Immo cum ex operibus uirtuosis fœlicitatem cōsequamur: quia uirtus est habitus electus immediate consistēs: ut dicitur. ii. ethi. oportet operationes p quas finem consequimur ex electiōe p̄cedere. ℂ Tertio agere oportet delectabiliter: nā quanto quis in aliquo opere magis delectat̄ tanto magis uoluntarie ex habitu efficit opus illud. uñ philosophus ii. ethi. uult ꝙ non sufficit agere bona: sed bene nec sufficit opari iusta sed iuste. contigit enim aliquos prauos facere aliquam de genere bonorū tñ quia non faciunt ea bene & delectabiliter non oportet p huiusmodi opa eos consequi finē uel fœlicitatē. Cū ergo ista tria contingunt ꝙ agamus bona ex electiōe & delectabiliter maxime contingit nos sic finē consequi. hæc autē maxīe contingūt cognito fine. Expedit ergo ut finē conseqmur finē p̄cognoscere. Sic. n. imaginari debemus ꝙ sicut ē in causis efficiētibus: ꝙ agētia scđa mouēt in uirtute agētis primi sic fines secūdarii mouēt in uirtute finis ultimi: pp ꝙ sicut si non eēt agēns primū nullū agens ageret sic si nō eēt finis ultimus: & si nō apphēderemus aliquid ut bonū ultimatū ꝙ uolūtatē moueret nullū aliud bonū uolūtatē mouere posset. quicquid. n. uult uolūtas uult ī ordine ad aliquid ꝙ uult finaliter & ultimate: nō apphenso ergo aliquo sub rōne finis non contingit nos bn̄ agere: qa hoc posito cessat oīs humana actio: ut ergo agamus oportet nobis p̄stituere aliquē finē: sed ut bn̄ agam⁹ oportet nobis p̄stituere finē bonū & debitū: quia ex fine opa nr̄a speciem sūmunt: non. n. esse posset ꝙ esset bonū opus si ordinaretur ī malū finē: p̄cognitio ergo finis requirit̄ ut bn̄ agamus. ℂ Scđo talis p̄cognitio reqritur ut ex electione agamus: nā sicut sagittātes nō uidētes signū si signū p̄cutiāt hoc ē casu & fortuitu: sic nō p̄cognoscētes finē si bn̄ agant & finē consequātur hoc nō est ex electiōe: sed a fortuna. uñ phūs. i. ethi. uolens oñdere necessariā esse p̄cognitionē finis ait ꝙ cognitio finis ad uitā nr̄am magnū habet incrementum: conseqmur ex hoc magis ip̄m finem quēamodū sagittatores signū habētes magis utiq; adipiscentur id ꝙ oportet. ℂ Tertio p̄cognitio finis non solū facit nos agere bn̄ & ex electione: sed ēt delectabiliter: nā gratia efficiuntur delectabilia & dulcia: considerata beatitudine quam ex ipsis consequimur: cuilibet ergo homini ut agat bene ex electione & delectabiliter expedit suam fœlicitatem p̄cognoscere: sed maxime hoc expedit regiæ maiestati: quia in operibus suis debet intendere bonū gentis & cōmune ꝙ est magis expediens & diuinius q̄ bonum aliqđ singulare. Patet ergo ꝙ maxime decet regiam maiestatem cognoscere suam fœlicitatem ut opera cōmunia q̄ sūt quodāmodo diuina extimat bn̄ delectabiliter & electiōe. Secūdo patet hoc idem ex eo ꝙ rex est aliorꝝ directius: nam signata signum non percipit: nō tñ propter hoc impeditur quin signum p̄cutiat: qa a sagittāte in signum dirigit̄: sicut igitur magis expedit sagittatorem signum percipere q̄ sagittā eo ꝙ sit sagittæ director sic magis expedit regiam maiestatem fœlicitatem & finē cognoscere q̄ populum eo ꝙ sit populi directiua.

ℂ Q nō deceat regiam maiestatē suam fœlicitatem ponere in uoluptatibus. Cap. vi.

Vlgus communiter non percipit nisi delectationes sensibiles & inde est qđ cōmuni nomine ut communiter ponitur solas delectationes: tactus & gustus absolute appellamus uoluptates & delectationes cū tamen simpliciter loquendo delectationes intelligibiles & spirituales sine cōparatione sint potiores & excellentiores q̄ uoluptates sensibiles. In hmōi aūt uoluptatibus sensibilibus nō eē fœlicitatē ponendā triplici uia uenari possumus: q̄tum enim ad pn̄s spectat fœlicitas tria importare uidetur. Fœlicitas enim dicit perfectum & per se sufficiens bonū: nam tunc dicimus aliquē eē fœlicē qñ assecutus est id in quo consistit suū p.

fectũ bonum. Vñ phũs.i.ethi.describens fœlici tatem ait.ꝙ fœlicitas est finis operatorum perfe ctũ & per se sufficiens bonũ. Ex hoc autem sequi tur secundũ uidelicet ꝙ fœlicitas sit aliquid se/ cũdum rationem:& ut ratio dictat & secũdum intellectũ cum bona secundũ rõnem sint bona perfecte & simpliciter:bona uero secundũ sensũ sint bona secundum quid & ut nunc:si fœlicitas ponitur eẽ perfectũ bonum oportet ꝙ sit bonũ secũdũ intellectum & rõnẽ:uel ꝙ idem est opor tet ꝙ sit tale bonum quale recta rõ prosequendi iudicet. Ex his autẽ sequit̃ tertiũ uidelicet ꝙ fœ licitas consistat in bonis aĩæ nõ in bonis corpo ris:cũ.n.corpus ordiet̃ ad aĩam sicut materia ad formã & sicut imperfectum ad suam pfectionẽ: bona corporis sunt imperfecta respectu bonoꝝ aĩæ ꝓpter hmõi bona non dictat rõ sic ꝓsequen da eẽ ut bona aĩæ:Fœlicitas igitur ex quo dicit bonũ perfectũ dicit bonum scd̃m aĩam & scd̃m rõnem:nam in operatione aĩæ scd̃m rõnẽ consi stit pfectũ bonũ humanũ ut declarari habet.i. ethi.cum igit̃ uoluptates & delectationes sensi/ biles non sint bonũ pfectum:nec bonum scd̃m aĩam & scd̃m rõnẽ cõstat ĩ talibus nõ esse fœlici tatẽ ponẽdã:ꝙ ãt hmõi uoluptates non sint bo nũ pfectũ& sufficiẽs de leui patet:nã ꝙ sic bonũ est satiat appetitũ:hmõi ãt uoluptates appetitũ saciare ñ pñt ut in se ipso quilibet experiri põt. uñ phũs.iii.ethi.loquens de talibus delectatio/ nibus ait:ꝙ insatiabilis ẽ appetitus delectabilis. Secũdo in talibus non est ponẽda fœlicitas qa nõ sũt bona scd̃m rõnẽ sed magis sũt bõa scd̃m sensum:bona.n.scd̃m rõnẽ q̃to maiora sũt tãto magis reddũt rõnẽ liberã & expeditã:nã ꝙ secũ dũ rõnẽ existit ĩconueniẽs ẽ ꝙ rõnẽ ĩpediat.sed hmõi delectationes sensibiles si uæhemẽtes sint rõnẽ obnubilãt iuxta id.iii.ethi.Si tales delecta tiones magnæ & uæhemẽtes sint cognitionẽ.i. rõnẽ pcutiũt. ¶ Tertio uero non ẽ ponẽda fœli citas ĩ uoluptatib⁹ sensibilib⁹ qa talia magis sũt bona corpis q̃ aĩæ.cũ.n.corpus ordiet̃ ad aĩam: & non econuerso:si fœlicitas est finale bonũ ad qđ bona ordinant̃ hmõi bonũ nõ ẽ ponẽdũ in uoluptatibus sensibilibus q̃ sũt bona corpis:sed magis in opibus uirtutũ q̃ sũt bona aĩæ. Possu/ mus.n.dicere ꝙ licet sint delectationes aliq̃ lici tæ & honestæ eo ꝙ ipsa opa uirtutũ hoĩ bono & uirtuoso magnã delectatiõem faciãt:nulla tñ delectatio ẽ eẽntialiter ip̃a fœlicitas licet possit eẽ aliqd fœlicitatẽ conseq̃ns:sed hoc declarare non est pñtis negotii:forte tñ de hoc aliqd ĩfra dicetur. Ad pñs ãt scire sufficiat ꝙ non decet ali quẽ hominẽ suã fœlicitatẽ ponere in delectatio nib⁹ sensibilib⁹. Est ergo detestabile cuilibet hoĩ ponere suã fœlicitatem in uoluptatibus:sed ma xime hoc est detestabile regiæ maiestati qđ etiã triplici uia uenari possumus. Prio.n.talia sũt de testabilia regi quia ip̃m maxĩe deprimũt. Secun do quia eum contemptibilem reddunt. Tertio quia esse ip̃m indignum principari faciunt. Di/ cebat̃.n.supra ꝙ in uita uoluptuosa conuenim⁹ cum brutis & desiderãtes sic uiuere sunt uitã pe cudũ eligentes.q̃to ergo q̃s in altiori gradu exi stit tãto p hãc uitã magis deprimit̃.dictũ est.n. ꝙ decet pricipẽ esse supra hoiem & totaliter di/ uinũ:nã ut dicit̃.v.polli.principatus debet rñde re magnitudini & dignitati:ut q̃to quis maior princeps existit tãto alios magis excellere debet in dignitate uitæ & magnitudĩe bonitatis. In tã to ergo gradu exñs indignũ est ut uitã pecudũ eligat quia p eã ualde deprimit̃. ¶ Secũdo hoc est detestabile regi quia se ip̃m contẽptibilẽ red dit.uñ phũs.v.polli.ait ꝙ maxĩe expedit princi pibus esse moderatos in delectationib⁹ corpora libus. Innuit.n.ipse ibidẽ ꝙ dantes delectationi bus talibus sunt similes dormientibus & ebriis: nam dediti hmõi uoluptatib⁹ usum rõnis amit tunt sicut dormiẽtes & ebrii uti ratione nõ pñt: cũ ergo scd̃m eundẽ phũm non facile sit contẽ/ ptibilis q sobrius sed q ebrius:nec q uigil sed q dormiens decet regiã maiestatẽ tales delectatio nes ĩmoderatas fugere ne contemptibilis uidea tur. ¶ Tertio decet principem talia detestari ne principari efficiat̃ indignus:nã nullus eligit iu/ uenes in duces eo ꝙ non constet eos esse prudẽ tes. Indignum est enim puerũ principari. Sed ut dicitur.i.ethi.differunt aũt nihil iuuenis scd̃m ætatẽ aut scd̃m morẽ. Seq̃ns.n.delectatiões sẽsi biles dato ꝙ sit senex tempore quia est puer mo ribus indignus est principari. Est ergo diligen/ ter notandum ꝙ sicut non differt esse pueꝝ æta te & moribus sic non refert esse senẽ moribus & ætate pp qđ sicut si sit senex tpe & puer morib⁹ indigne principatur sic si sit puer ætate & senex moribus dignus est principari.non enim ait phi losophus ꝙ nemo eligat iuuenes in duces eo ꝙ constet ipsos non esse prudentes. Sed eo ꝙ con stet eos esse prudentes quia si constat eos habere mores seniles & uigere prudentia digni sunt prĩ cipari. Sic ergo conclusio capituli ꝙ ne princeps deprimatur & ne contẽnatur & ne indignus sit pricipari debet ĩmoderatas uoluptates đspicer̃.

¶ Qđ non decet regiã maiestatem suam fœli/ citatem ponere in diuitiis. Cap.vii.

Philosophus.i.polli.distinguit duo ge nera diuitiaꝝ:nam secundum ipsum quædam sunt diuitiæ naturales quæ/ dam sunt artificiales. Diuitiæ naturales dicunt̃ esse quæ naturaliter ex rebus naturalibus produ cuntur cuiusmodi sunt quæ accipiũtur ex agris uel ex arboribus ut frumenta & uina uel etiam in animalibus & uniuersaliter quæcunq; ĩmedia te ad uictum & uestitũ deseruiunt ĩter naturales diuitias computãtur. Artificiales autem diuitiæ sunt quæ per artem & industriam hominum in uentæ in has naturales diuitias commutant̃ cu iusmodi sunt auꝝ & argentũ & uniuersaliter oẽ nũmisma quæ ĩmediate indigẽtias corporales non suplent: sed per cõmutationem deseruiunt indigente corporali. Autum.n. & argentum li/

cet sint naturalia metalla sunt tamen artificiales diuitiæ: in nullis autem diuitiis est ponenda fœlicitas. Tangit. n. i. polli. tria propter quæ uenari possumus ĩ artificialibus diuitiis fœlicitatem non esse ponendã. Primo quia artificiales diuitiæ ad naturales ordinantur. Secundo quia talia habent ꝙ sint diuitiæ ex ordinatiõe hominum. Tertio quia secundum seipsas indigentiæ nõ satisfaciunt. Dicebatur. n. supra fœlicitatem esse illud bonum ad quod alia bona ordinãtur, ꝓpter quod diuitiæ artificiales eo ipso ꝙ ordinant̃ ad diuitias naturales rationẽ fœlicitatis habere nõ possunt. ¶ Secundo in talibus non est ponenda fœlicitas qa non habent ꝙ sint diuitiæ nisi ex ordinatione hoīum tantum. nũmismata autẽ non habẽt ꝙ sint diuitiæ nisi ex ordinatione hoīum. unde. i. polli. dicit̃ transmutatis utentibus. i. trãsmutata dispositione utentium siue transmutato ordine & dispositione hominum: hmõi diuitiæ nullam habent dignitatem neq; utilitatẽ. qđ. n. tñ auri uel tot nũmismata tantum ualeant tritici: hoc est qa nũmismata reputant̃ magna in opiniõe hoīum & qa sic uult ordo & dispositio utẽtium eis. ¶ Tertio in talibus non est ponẽda fœlicitas qa aurum & argentum & oīa nũmismata non solum aīam non faciant nec sunt pfectũ bonũ sed ẽt p seipsa nõ satisfaciunt indigẽtiæ corporali: põt. n. contingere ut dr̃. i. polli. ꝙ quis diues pecunia famæ moriat̃. Recitat̃. n. ibi de quodam cuius nomen erat Mida ꝙ cũ nimis esset auidus auri ut fabulose dr̃ impetrauit a deo ut quicqd tangeret fieret aurum. Cum ergo tactus referret̃ in singulis partibus corporis ẽt ore nihil tangere poterat quin conuerteret̃ in aurum. Erat ergo ei magna copia auri cum tñ famæ periret ꝙ esse non posset si auꝝ uel cætera nũmismata ueræ essent diuitiæ & ueræ satisfacerẽt indigentiæ corporali. tum ergo quia diuitiæ in ordine ad aliquid: tum uero quia sũt diuitiæ ex institutiõe hoīum: tum qa cũ sint corporalia ipsi indigentie corporali p se non sufficiũt in eis non est ponẽda fœlicitas. Quod aũt in naturalib⁹ diuitiis cuiusmodi sunt cibus & potus & ea quæ p se indigentie corporali satisfaciũt non sit ponẽda fœlicitas de leui patet: nam cũ fœlicitas sit bonũ optimum in optimo nr̃o quæri debet: cum ergo aīa sit potior corpore fœlicitas non est ponẽda in talibus diuitiis q̃ sunt bona corporis. Sed ut superius dicebatur ponenda est in actibus uirtutum quæ sunt bona aīæ. cuilibet ergo hoī detestabile est ponere suam fœlicitatẽ in diuitiis sed maxie detestabile est regiæ maiestati. Nam si rex aut princeps ponat suam fœlicitatem in diuitiis tria maxima mala inde consequunt̃. Primo qa admittit maxima bona scđo quia efficit̃ tyrãnus. Tertio quia efficit̃ populi depdator. Diligens. n. pecuniam ut finẽ & timens pecuniam elargiri nunq̃ põt esse magnificus cuius est facere magnos sumptus: nec ẽt potest esse magnanimus: quia ẽt metuens pecuniam pdere nihil magnum attẽtabit. imo cum ille sit magnanimus cui nihil corporale ẽ magnum. ut uult phũs. iiii. eth. ca. de magnanimitate qa in opinione auari ꝙ ĩ opinione ponentis suam fœlicitatem in diuitiis: diuitiæ sunt qd magnum: ĩpossibile est talem esse magnanimum & magnanimitas sunt maxīa bona & maxime regiã maiestatem esse ornatã talibus uirtutibus detestabile est ei suam fœlicitatẽ in talibus ponere. ¶ Scđo detestabile est regi uel principi suam fœlicitatẽ ponere in diuitiis qa hoc facto tyrãnus efficit̃. est. n. dr̃a inter regem & tyrannũ ut patebit ĩ. iii. lib. cum determinabit̃ de regimine regni: nam rex, ꝓprie est qui intẽdit bonum regni & bonum cõe. Si aũt intendit bonum ꝓpriũ hoc est ex consequenti: tyrãnus uero econuerso principaliter intendit bonũ priuatum. Si aũt intendit bonum publicũ hoc est ex consequẽti ut in quãtum ex bono cõi euenit ei aliqđ bonum ꝓprium. Cum ergo finis maxime diligat̃ ponens suam fœlicitatem in nũmismate principaliter intẽdit reseruare sibi & cõgregare pecuniam non ergo est rex sed tyrãnus cum non intẽdat principaliter bonum publicum: sed priuatum. ¶ Tertio hoc posito sequitur ꝙ rex sit populi depredator nam finis si adeo intẽse diligit ꝙ quilibet studet omni uia oĩ modo quo põt consequi finem suum ponẽs igit̃ suã fœlicitatem in diuitiis non erit sibi curæ si oprimat uiduas & pupillos si depdet populum & rẽpublicam dum tñ possit pecuniam congregare: qui. n. bene intelligit quid importatur noīe finis non potest eum latere quẽlibet omni uia quæ põt uelle consequi suum finẽ est igit̃ rex tyrãnus si sic uult esset dominus: ꝙ tñ bonum reipublicæ non ꝓcuret: sed tunc est depdator qñ non solum non ꝓcurat bonum sed ẽt infert malum. Quare si detestabile est regem admittere maxīa bona esse tyrãnum & depdatorẽ detestabile est suam fœlicitatẽ in diuitiis põere.

¶ Quod non decet regiam maiestatem suã fœlicitatem ponere in honoribus. Cap. viii.

Forte multi uiuentes uita pollitica credunt fœlicitatem ponẽdam esse in honorib⁹ eo ꝙ ut plurimum ciues maxime honorari desiderant. Sunt autem in honoribus tria attendenda p quæ triplici uia uenari possumus fœlicitatem in eis ponendam non eẽ. Primo. n. honor ẽ bonũ ad aliud ordinatum. Secundo quia est bonum extrĩsecum. Tertio quia est magis in honorante q̃ ĩ honorato. Fœlicitas aũt econtrario nõ est bonum ad aliud ordinatũ sed est bonum ad ꝙ ad alia ordinant̃: nõ est bonum extrinsecum sed intrĩsecum: habet esse maxime in ipsa fœlicitate sed nõ in eo cuius est ipsa fœlicitas. Quod. n. sit bonum ad aliud ordiatũ: patet p phũm. i. eth. qui uult honorem esse exhibitionem reuerẽtiæ in testimonium uirtutis cã ergo quare maxime homines uolunt honorari: est ut appareant sapientes & uirtuosi quibus maxime debet honor. Iõ scđm phũm nullus curat honorari a pueris quia reuerentia talium nõ est

debitum testimonium sapientiæ & uirtutis: q̃re
si honor est bonũ ordinatũ ad uirtutẽ:in hono-
re non ẽ ponẽda fœlicitas sed potius ĩ ipsis uir-
tutib⁹ uel in actibus eaꝝ. ℂ Scđo non debite po
nit̃ fœlicitas ĩ honorib⁹ qa honor non est bonũ
intrinsecũ sed extrĩsecũ:dictũ est.n.ꝙ honor est
reuerẽtia exhibita in signũ uirtutis:signũ aũt uel
testimoniũ si plene mãifestare uult ip̃m signatũ
oportet ꝙ sit qd notũ & manifestũ ĩtrĩseca ãt nõ
sunt nobis nota & mãifesta sed extrĩseca non.n.
cognoscimus q̃ quis ĩ corde cogitat.sed q̃ exte-
rius repñtat:reuerẽtia ergo q̃ est honor si debet
manifestare uirtutẽ eius cui exhibet̃ non sufficit
ꝙ sit cogitata ĩ corde:sed reqrit̃ ut exterius ꝓfe-
rat̃:honor ergo hẽt rationẽ boni extrĩseci cũ sit
reuerẽtia exhibita ꝑ q̃dam exteriora signa:q̃re si
fœlicitas non ẽ ponẽda in bonis extrĩsecis quæ
sunt bona minora. Sed in intrinsecis quæ sunt
maiora in honoribus fœlicitas poni non debet.
ℂ Tertio hoc idẽ patet ex eo ꝙ honor magis est
in honorãte q̃ in honorato ut plane uult phũs.
ĩ.eth.q̃re si ĩ honorib⁹ ponat̃ fœlicitas contiget
illa detestãda puersitas ꝙ fœlicitas magis sit in
alio q̃ in eo cuius ẽ:sicut.n.ꝓuerbialiter dr̃ curia
litas ẽ eius qui facit ipsam sic honor magis ĩ eo
ẽ qui facit ip̃m q̃ in eo qui ꝑ hmõi reuerẽtiã ho
norat̃. Apparet aũt hoc eẽ sensibiliter ueꝝ: nã si
aliquis inclinat se reuerẽter ad aliũ uel honorat
ip̃m constat ĩclinationẽ illam ꝓprie esse in ĩcli-
nãte non in eo cui ĩclinatio exhibet̃. Accidẽs.n.
ꝓprie est in suo subiecto nõ aũt in obiecto.uel si
aliquo mõ est in obiecto magis tñ in subiecto.
Inclinatio ergo illa & reuerẽtia siue honor ma-
gis ẽ in honorãte q̃ in honorato:Sed cũ fœlici-
tas sit maxĩe in ipso fœlicitato uel ĩ ipso beatifi-
cato in honorib⁹ nõ est ponẽda fœlicitas.Inde-
cens ẽ ergo cuilibet hoĩ ponere suã fœlicitatẽ ĩ
honorib⁹ ut credat se esse fœlicẽ si ab hoĩbus ho
norat̃.Maxĩe tñ hoc ẽ indecens regiæ maiestati
ꝙ ẽt triplici uia uenari põt.Si.n.rex suam fœlici
tatẽ in honorib⁹ ponat sequent̃ ip̃m tria mala.
Erit.n.supficialiter bonus:erit p̃sumptuosus: &
erit iniustus & inæq̃lis.nã si prĩceps suã fœlicita
tẽ in honorib⁹ ponat cũ sufficiat ad hoc ꝙ quis
honoret̃ ꝙ uideat̃ eẽ bonus:non curabit eẽ bo-
nus existẽter sed apparẽter & supficialiter unde
& phũs in polliticis curãtes de honore tm̃ dicit
eẽ fictos & supsiciales.Si ergo maxĩe decet regẽ
esse bonũ exñtem maxĩe indecẽs est ip̃m pone-
re fœlicitatẽ in honorib⁹ ne sit fictus & supficia-
lis. ℂ Scđo indecẽs est regi ponere suam fœlici
tatem in honoribus qa ex hoc efficiet̃ ꝑiclitator
populi & p̃sumptuosus:nã cũ finis maxime dili
gat̃ si princeps suam fœlicitatẽ in honorib⁹ po-
nat ut possit honorẽ consequi:p̃sumet suam gẽ
tẽ exponere oĩ ꝑiculo. Exẽplum hmõi hẽmus
de filio cuiusdã Romani prĩcipis noĩe torquati
qui nimii honoris auidus circa impium p̃ris ut
honorẽ sequeret̃ se exposuit ꝑiculis bellicis. uñ
Torquatus Romanus prĩceps ne alii ex hoc exẽ
plum assumerent & ne eẽnt nimis honoris auidi
filium sic p̃sumptuosum occidit non obstãte ꝙ
dictus filius uictoriã obtinuit ab hoste:ne ergo
princeps se p̃cipitet & ne nimis p̃sumat non ex-
pedit ei suam fœlicitatẽ in honoribus ponere.
ℂ Tertio hoc est ĩdecẽs ei ne sit iniustus & inæq̃
lis decet.n.prĩcipem sua bona distribuere scđm
dignitatem ꝑsonaꝝ ut plura bona debet dignis
& sapiẽtibus q̃ indignis & histrionib⁹:Sed si prĩ
ceps suam fœlicitatẽ in honoribus ponat quia fi
nem sũmo ardore diligit non curabit remunera
re ꝑsonas scđm ꝓpriam dignitatem sed solũ eo
mõ beneficia diuidet quo plus honoris cõsequi
possit.Si ergo rex suam fœlicitatẽ in honoribus
ponat erit malus in se quia non curabit esse nisi
supficialiter bonus erit malus in populo sibi cõ
misso quia non curabit eum ꝑiculis p̃sumptuo
se & p̃cipitanter exponere erit malus in suis re-
bus:quia eas non distribuet æqualiter secũdum
personarum dignitatem.

ℂ Quod non decet regiã maiestatẽ suam pone-
re fœlicitatẽ in gloria uel in fama. Cap. ix.

d Ifferunt aũt gloria & fama ab honore
& laude:quia honor & laus sunt cã fa-
mæ & gloriæ: ex hoc.n.est aliquis in
fama & gloria quia laudat̃ & honorat̃. Honor
aũt differt a laude quia ẽ uniuersalior ea.nã laus
ꝓprie non est nisi ꝑ signa uocalia. sed honor eẽ
habet per quæcunq; signa exterior. unde dr̃.i.re
tho. ꝙ ꝑtes honoris sunt sacrificia recordatiões
ĩ metis antiqua prímorditas sedis ad orões &
cætera talia exteriora signa ꝑtinentia ad reueren
tiam.Gloria quidem & fama ꝓ eodem accipi cõ
sueuit:nam gloria est q̃dam clara notitia de ali-
quo:est enim gloria claritas quædam hæc ẽt est
fama:quia fama ẽ quædam clara cum laude no-
ticia.Si tamẽ uellemus aliquo modo distingue
re inter gloriam & famã:diceremus ꝙ fama ori
tur ex gloria:erit ergo hic ordo quia gloria ori-
tur ex honore:nam ex hoc ꝙ aliquis est in ma-
gno honore & in magno apparatu ex hoc appa
ret clarus & gloriosus:fama aũt oritur ex hono-
re & gloria quia ex hoc ꝙ aliquis ex in honore
& gloria habetur in fama & precio. Accipiendo
sic gloriam & famam large & pro eodẽ posset
forte alicui uideri fœlicitatem eẽ in fama & glo
ria eo ꝙ ipse possit esse magne latitudinis cum
ad diuersas ꝑtes diffulgare possit & magne diu
turnitatis cum per multa tempora contingat
ipsam indebilem esse. Videtur qđ maxime prin
ceps in hoc suam fœlicitatem ponere debeat di
cente phõ.v.ethi.ꝙ merces quædam danda est
principibus:hæc aũt est honor & gloria quibus
si contenti non sint tyranni fiunt.Sed hoc stare
nõ põt quod triplici uia uenari possumus quan
tum enim ad præsens spectat(ut satis potest pa-
tere per habita).Fœlicitas nõ est tantũ signũ bo
ni sed est ẽt perfectum & ꝑ se sufficiens bonum.
Scđo fœlicitas in est tantũ bonis & beatis nõ ãt
infœlicibus & prauis.Tertio est in interioribus

bonis nõ in his quæ exterius existunt fama ecõ
trario est magis signum bonitatis q̃ sit ipsa boni
tas nõ solum cõpetit bonis:sed ẽt ut plurimum
competit ipsis prauis. Rursus magis inititur ex
terioribus signis q̃ interiori bonitati: si enim fa
ma alicuius ideo existit qa apud homines de ip
so habet quædã laudabilis & clara noticia: cum
scia nostra nõ sit ipsa res nec sit causa rerum: sed
magis sit signũ eaꝝ & quid causatum ab eis. Fa
ma nec est bonitas nostra nec ab ea depẽdet bo
nitas nostra sed solum est quodam apparens si
gnum nostræ bonitatis:in ea igit fœlicitas no
stra esse non põt. Secundo hoc stare non põt qa
fama & gloria apud hoĩes non solum de bonis
sed ẽt de hoĩbus prauis:qa.n.multotiens in iudi
cando decipimur cõtingit ut plurimum illa de
testanda peruersitas ꝙ boni & digni non haben
tur in precio: & praui & infœlices sunt in gloria
& in fama. Tertio in fama non est ponenda fœli
citas:qa magis inititur exterioribus signis q̃ inte
riori bonitati:nam hõ non intuetur nisi ea quæ
foris parent:non enim uidemus ipsas cogitatio
nes mentis non ipsas uirtutes & malicias in aĩo
existentes:sed si iudicamus aliquẽ bonum & uir
tuosum hoc est ex his quibus exterius innotescit
sicut enim ad hoc ꝙ aliquis honoret sufficit ꝙ
exterius bonus appareat: sic ad hoc ꝙ aliquis sit
apud hoĩes in fama et gloria sufficere uidetur ꝙ
exterius bona præcedãt:quare cum regẽ deceat
esse totum diuinum & quasi semideum incõue
niens est fœlicitatem ponere in eo qđ est signũ
bõitatis q̃ sit bõitas & ꝙ ipsi praui pticipare pos
sunt & magis initit exterioribus signis q̃ inte
riori bonitati:inconueniẽs est ꝙ rex se credat eẽ
fœlicem si sit famosus apud hoĩes:uel si sit in po
pulis gloriosus. Non igit debet rex se credere eẽ
beatum si sit in gloria apud hoĩes:attamen bea
tus est si sit in gloria apud deum:dictum ẽ ꝙ glo
ria & fama est quædam clara cum laude noticia:
Dei ãt noticia ut ad presens spectat in tribus dif
fert a noticia nostra : nam noticia dei causat res
noticia nostra causatur a rebus ut uult cõmẽ.xii.
metha. Rursus noticia dei est infallibilis:noticia
nostra pluries fallit. Amplius noticia dei est de
ipsis itimis nostris. noticia uero nostra p se & di
recte solum exteriora comprehendit:bonitas er
go nostra p se dependet a noticia dei tanq̃ effe
ctus a sua cã. Rursus circa bonitatem nostrã no
ticia dei non fallit cum scia sua falli non possit.
Amplius bonitatem & maliciam nostrã intimã
deus clare uidet & pcipit non igit esse potest ꝙ
aliquis apud deum sit in gloria & in fama uel sit
apud ipsum in clara noticia cum laude nisi sit bo
nus & btũs ut exigit status suus licet ergo sic sit
de noticia dei & de fama & de gloria apud ipm
nequaq̃ in fama & in gloria hoĩum fœlicitas est
ponenda:ꝙ uero dicebat quod ẽ diuturna & la
ta dici potest ꝙ econuerso qa est modica & arta
transiuit caucasum montem. quõ ergo fama uni
us hominis per uniuersam terram se extẽdet sed
cum tota terra sit quasi punctus respectu celi & se
cũdum astronomos quælibet stella fixa uisu no
tabilis sit maior tota terra arta & exigua sit fama
cuiuslibet hominis. Rursus hmõi fama ẽ breuis
non diuturna cum totum tps uitæ præsentis sit
quasi pũctale respectu dei eternitatis. cum enim
hõ secundum intellectum sit imortalis in eo de
bet fœlicitatem ponere ꝙ imortaliter & ppetue
durare possit. ꝙ uero dicebat mercedem tribuẽ
dam esse regibus & hunc eẽ honorem & gloriã:
non est intelligendus textus phi ꝙ reges princi
paliter pro suo merito quærere debeant gloriã
& famam hoĩum qa modicus esset eoꝝ fructus.
Sed hoc pro tãto dictum est ꝙ decet reges & pri
cipes esse magnificos & magnanimos magnani
mi aũt licet non intendant principaliter hono
rem sed bonum. Honor tamẽ eos cõsequitur &
decet eos acceptare honorem sibi exhibitum nõ
habentibus hoĩbus aliquid maius ꝙ eis tribuãt
ut dicit.iiii.ethi. non ꝙ honor sit cõdigna retri
butio eis ut ibidem dicit. Acceptare ergo hono
rem tanq̃ retributionem condignam potest itel
ligi dupliciter uel ratione ipsius honoris i se uel
ut procedit ex affectione dantium. Honor aũt i
se cũ non sit nisi quoddam signum & quoddam
testimonium bonitatis. ut patet non est condi
gna retributio. Attamen ut hmõi honor ut pce
dit ex affectione dantium hẽt ibi esse q̃dam con
grua remuneratio. nã eo ipso ꝙ dantes non ha
bent aliquid maius ꝙ retribuãt congruit princi
pi hoc modo honorẽ exhibitũ acceptare pp qđ
plane patet ꝙ in hmõi acceptatione acceptat af
fectio dãtiũ & nõ ppriie honor datus ꝙ si tũ pri
cipes non acceptarẽt hanc affectionem dãtium
sed reqrerent agẽti si commissa alia exteriora bo
na ut puta auꝝ uel argẽtũ uel diuitias:alias tyrã
ni eẽnt nã ex hoc efficerent populi pdatores.

¶Quod non decet regiã maiestatẽ suam fœlici
tatem ponere in ciuili potentia. Cap. x.

u Egetius in libro de re militari sup oĩa
commẽdare uidet belloꝝ industriam
hoc.n.secũdum ipsum est ꝙ Romam
maxĩe exaltauit qa maxime dederũt operam re
bus bellicis & sũmo ope studuerũt qũo possent
sibi subicere nationes pp qđ secũdum eundẽ Ve
getium hoc esse debet pricipalissimum in inten
tione principis ꝙ habũdet in ciuili potẽtia & ꝙ
p eam sibi subiiciat nationes & gentes ꝙ si i hoc
esset fœlicitas regia uideret esse ponẽda in ciuili
potentia qđ est falsum probat.n.phũs in.vii.pol
li.v.rõnibus felicitatẽ non esse ponẽdam in ciui
li potẽtia. Prima uia sumit ex eo ꝙ talis princi
patus non multũ durat. Secunda ex eo ꝙ esse nõ
põt sine bonitate uitæ. Tertia uero ex eo ꝙ ẽ in
dignus. Quarta ãt ex eo ꝙ per hmõi principatũ
ciues ordinantur ad minora bona: Quinta uero
ex eo ꝙ tale dominiũ ut plurimũ infert nocumẽ
tũ. ¶Prima uia sic patet nã p ciuilẽ potẽtiã uelle
sibi subicere nationes hoc est uelle dñari p uiolẽ
tiam. Violentia autẽ ppetuitatẽ nescit. cum igit

uiolenta non diu durẽt talis principatus diu du rare nõ põt:Immo sicut qui ẽ naturæ calidæ na- turaliter agit cum calefacit sic qui est naturaliter liber arbitrio tunc hõ naturaliter dominat̃ bõis qñ eis libere & uolũtarie principat̃ qđ contingit si populus libere & uoluntarie p̃cepta principis exequat̃:non ergo rex debet se credere esse fœli cẽ si p uiolẽtiam & p ciuilẽ potẽtiam dominet̃: qa tale dñium cũ sit uiolẽtum & cõtra naturam diu durare non põt. Fœlicitas.n.non ẽ ponẽda in aliquo trãsitorio:sed magis in aliquo sempi- terno. ¶ Scđo ĩ ciuili potẽtia nõ ẽ ponẽda fœli citas qa hoc põt inesse alicui absq; bõitate uitæ: fœlicitas.n.ut supra dicebat̃ est pfectũ & p se suf ficiẽs bonũ. ĩpossibile est aũt in aliquo eẽ maxi- mũ bonũ.nisi ille bene uiuat & sit maxĩe bonus sicut ĩpossibile ẽ in aliquo eẽ intẽsam albedinẽ nisi ille sit intẽse albus. Quod aũt ciuilis potẽtia possit inesse alicui absq; bonitate uitæ : Patet ex his q̃ tpibus retroactis facta cõspeximus. Vide- mus multos tyrãnos pessimos maxĩe habũdasse in ciuili potẽtia. Nã Dionysius siracusanus siue si cilianus ut recitat philosophus in polliticis ma- xime habũdauit in ciuili potẽtia:& tñ pessimus tyrãnus erat. Nero aũt & cæsar q fuerunt Roma ni principes:&.n.habũdauerunt in ciuili poten- tia:pessime tñ uiuebant. Nam tãtæ fueruut luxu riæ ut oĩo uiderent̃ muliebres:tãtæ fuerunt cru delitatis ut nõ uiderent̃ in eis esse aliqd molle: nec clemẽtia aliqua. Vnde philosophus.vii.pol liticoꝝ ait ꝙ ridiculum est aliquẽ putare esse fœ licẽ si abiiciat bene uiuere nõ ergo in ciuili potẽ tia est ponẽda fœlicitas:quæ sine bonitate uitæ inesse non põt. ¶ Tertio in hmõi potentia non est ponenda fœlicitas qa hmõi principatus non est optimus nec est dignus. Si.n.fœlicitas in ali quo principatu optimo & digno principari po ni debet:ponẽda est in principatu optimo ex di gno principari aũt per ciuilẽ potentiam est prin cipari seruis non liberis:nam talis principatus ẽ p coactionem & uiolẽtiam. Cum ergo ptincipa tus se extendant ad inuicẽ secũdum eos quibus aliquis principat̃:ut uult philosophus in polliti cis quanto liberi sunt meliores seruis:tanto prin cipari liberis est melius & dignius q̃ principari seruis. Principatus ergo p coactionem & ciuilẽ potentiam cum non sit liberoꝝ sed seruoꝝ non est optimus neq; dignus. Ideo.vii.polliticorum dicit̃ ꝙ principatus liberoꝝ qui est cum uirtute est melior quã principari despotice.i. seruiliter. ¶ Quarto non est ponẽda fœlicitas in ciuili po tentia qa si princeps se crederet eẽ fœlicem si ha- bundet in ciuili potentia non ordinauit ciues nisi ad exercitum armoꝝ & ad ea p quæ sibi pos sit subicere nationes:inducet ergo ciues non ad uirtutem iusticiæ sed ad uirtutem fortitudinis. Iusticia aũt ut dicit philosophus.vii.polliticoꝝ est maius bonum quã sit fortitudo: nõ ergo or- dinabit ciues ad bona maiora ut ad iusticiam: sed solum ad maiora ut ad fortitudinem: ne er- go periclitetur bonum gentis qđ est diuinus q̃ aliquod bonum singulare: nõ decet principem suã fœlicitatẽ ponere in ciuili potentia. ¶ Quin to hoc non decet ip̃m qa hmõi principatus in- fert ut plurimũ nocumentum:nam cũ fœlicitas sit finis oĩum operatoꝝ quilibet totã uitam suã & oĩa opera sua ut plurimum ordinat ad illud ĩ quo suam fœlicitatẽ ponit:ponẽs ergo suã fœli citatem in ciuili potẽtia & in subiiciẽdo sibi na- tiones forte bene se habebit tpe belli. Tempore tñ pacis nesciet bene uiuere nam ut plurimũ nõ studuit nisi in exercitiis bellicis & totam uitam suã ordinauit ad fortitudinẽ nõ ad iusticiam & temperãtiam tpe pacis in quo opus ẽ iusticia & temperãtia nesciet uiuere. Sed fiet uiciosus & in curret nocumẽtum secundũ aĩam:pp quod phi losophus.vii.polliticoꝝ uituperans lacædemo- nes ponẽtes fœlicitatẽ in ciuili potẽtia:& ait tur pe esse cum bellamus participare bonis:cum ue- ro uacamus & sumus in pace fieri uiciosos qua- re si incõueniens est ponere fœlicitatẽ in aliquo non diuturno & in eo ꝙ potest esse sine bonita- te uitæ:& est qd indignum & p qđ ordinantur ciues ad minora bona:& ut plurimum infert no cumẽtum incõueniẽs est principẽ ponere suam fœlicitatẽ in ciuili potẽtia & ꝙ credat se esse fœ licem si possit sibi subicere nationes multas.

¶ Quod non deceat regiã maiestatem suã fœ- licitatẽ ponere ĩ robore corporali uel in pulchri tudine uel in aliis bonis corporis. Cap. xi.

Satis per habita manifestum est ꝙ ĩ bo nis corporalibus nõ est ponenda fœ- licitas. Sũt tñ tria bona corporis quæ hoĩes maxime desiderare uidẽtur uidelicet sani- tatem:pulchritudinem:& robur. Immo nõnulli in talibus suam fœlicitatẽ ponunt. Videt̃ enim oĩno esse contrarium de bonis corporis & aĩæ. Bona enim corporalia quanto minus habentur magis desiderant̃: prius enim q̃ talia bona præ- gustent̃ creduntur esse maiora q̃ sint:eis aũt ade ptis apparent non esse tanta quãta credebantur. Virtutes aũt & bona intellectualia modum con uersum tenẽt:nam eis adeptis inueniuntur ma- iora q̃ crederẽtur. Ideo ignorãtes dulcedinẽ sa- piẽtiæ aliquãdo repræhendunt uacãtem philo- sophiæ & negotio sciẽtifico:qa ignorant boni- tatem & dulcedinẽ uirtutum & sciaꝝ:qđ si bene eã cognoscerẽt: non solũ non increparẽt dãtes se scientiis & uirtutibus:sed ẽt deriderẽt quicũq; talibus non uacarent. Bona ergo corporalia qa non habita reputantur maiora q̃ sint multi carẽ tes corporalibus bonis adeo affectant ea:& cre dunt ipsa esse tantæ excellentiæ ut si haberẽt illa reputarẽt se esse fœlices. Iõ dicit̃.i.ethi.ꝙ infir- mi egẽtes ut sint sani: fœliciratem ponũt in sani tate:& mẽdici in diuitiis:turpes uero in pulchri tudine:debiles in robore. ¶ Sed ꝙ non sit fœli citas nec in robore nec in sanitate:nec ĩ pulchri tudine:triplici uia uenari possumus:Primo quia talia bona sunt corporalia. Secundo qa quodã

modo exteriora. Tertio quia sunt de facili mutabilia. Corporalia enim sunt quia habent esse in corporalibus ut in subiecto: nam sanitas est in humoribus: pulchritudo in membris: robur in ossibus in neruis. Nam ut uult philosophus .iii. de eligendis. Sanitas est debita adequatio humorum. Pulchritudo est debita commensuratio membrorum Robur debita proportio ossiū & neruorum. quare cum humores membrum nerui & ossa huiusmodi sunt corporalia. Sanitas pulchritudo & robur corporalia esse dicuntur non ergo in eis est ponenda fœlicitas. ¶ Secundo in talibus fœlicitas poni non debet: quia sunt quodammodo exteriora bona. nam homo secundū philosophum est magis intellectus quam sensus & anima plus est de ratione hominis quam corpus & semper forma magis dicit naturam rei q̄ materia. Illa ergo sunt bona maxima interiora nostra quæ se tenent ex parte animæ. ponenda est ergo fœlicitas non in sanitate nec in pulchritudine corporis sed animæ. Non igitur quis credat se esse fœlicem si habeat æquatos humores & sit sanus corpore: uel ꝙ habeat conformia mēbra & sit pulcer: uel habeat proportionem ossiū & neruorum & sit robustus corporaliter. Sed si habeat æquatas potentias ut ꝙ inferiores potentiæ subsint rationi & sit sanus & fortis mente: & si huiusmodi potentias habeat ornatas uirtutibꝰ & bonis operibus: & sit pulcher in anima. tūc ut exigit suus status credat se esse fœlicem. Dicimꝰ autem ut exigit suus status quia plena fœlicitas in hac uita haberi non potest. In sanitate ergo & fortitudine & pulchritudine corporali quia sūt quodammodo bona exteriora: fœlicitas poni non debet. ¶ Quod autem in bonis interioribus sit proprie fœlicitas patet per philosophum vii. polliticorum dicentē ꝙ testis est nobis deus: ꝙ fœlicitas in bonis interioribus est ponenda: testificatur enim hoc deus per seipsum ut idem ibidem innuit. nam deus non est beatus per aliqua exteriora bona: sed per ea quæ sunt ī se ipso si ergo anima beata assimulatur deo non erit beata nisi per bona quæ sunt in seipsa. ¶ Tertio in talibus bonis non est ponenda fœlicitas quia sunt ualde mutabilia. Aequatio enim humorum cū subsit motui supercælestium corporum uariatione aeris mutatione ciborum de facili uariationem recipit. Si amissa sanitate amittitur robur corporis quia laxantur membra: debilitātur nerui propter quod tollitur proportio illa neruorū & ossium in quibus habet esse fortitudo corporalis. Sic etiam tollitur pulchritudo quia amissa sanitate membra fiunt macilenta non remanet in eis color debitus amittunt conformitatē illā in qua reseruatur decor & pulchritudo: non decet ergo regem nec aliquem hominem ī talibus suam fœlicitatem ponere quæ sunt corporalia: sūt quodammodo exteriora & de facili mutabilia. ¶ Dicamus ergo ad intelligentiam omnium dictorum ꝙ non decet principē fœlicitatem ponere in uoluptatibus corporalibus nec in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in ciuili potentia nec in sanitate nec in robore corporali nec in pulchritudine: omnibus tamē istis debet uti: ut sunt organa ad fœlicitatem. Debet enim uti cibis in quibus est delectatio corporalis propter conseruationem indiuidui siue propter conseruationem propriæ personæ: nam cū ipse sit caput regni ex deffectu eius posset consurgere malum gentis. Debet uti actu matrimoniali propter conseruationem speciei siue propter pro creationē prolis: nam ex defectu filiorꝫ multa regna passa sunt diuisionem & scandala: decedentibus enim principibus absq; liberis plures insurgunt ut dominentur & faciunt discēsionē in populo: debet princeps possidere sufficientes diuitias ut possit regnum defendere & exercere operationes uirtutum: decet enim regem eē magnificum beneficiare personas dignas: quod sine diuitiis fieri non potest. Sic etiam ne uilipendatur maiestas regia ē rex dignus honore & expedit ei habere ciuilē potentiam: nam ꝑpter par uipēsionē pricipis ut plurimum aliqui operantꝰ mala & offendūt alios: quod regno non expedit. Sic etiam debet esse curæ ipsi principi de debita fama: quia ꝑpter hoc inducūtur subditi ad uirtutem. Nam ut ꝓbatum est qualis est priceps talis est populus: cum ergo princeps bonus ꝑdicatur subditi suscipiunt materiam benefaciendi sic ēt sanitas pulchritudo & fortitudo cōpetunt principi non ꝙ in eis sit proprie fœlicitas sed qa possunt eē organa ad fœlicitatē: talia ergo diligenda sunt ut sunt organa ad fœlicitatem & ut faciūt ad quandam claritatem fœlicitatis ꝑpter qđ de his qūo diligēda sunt hic breuiter ptrāsiuimus: qa de eis inferius sumꝰ aliqua tractaturi.

¶ Quomodo in amore dei & in actu prudētiæ est ponenda fœlicitas. Cap. xii.

Vas autē fœlicitates philosophus posuit unam pollitică aliam contemplatiua: uoluit aūt fœlicitatē non esse ponendam in uiribus siue in potentiis aīæ quia his non solū boni sed etiam mali participant: nec ēt uoluit esse ponendam eā in habitibus: quia habens habitū & non operans quasi assimulatꝰ dormienti: quādiu aūt hoīes dormiunt non uidentꝰ discerni fœlices a miseris: ut inuit philosophus. i. ethi. In actu ergo siue in operatione aīæ est ponenda fœlicitas non in operatione uicii. Sed in operatione uirtutis non uirtutis cuiuslibet sed uirtutis pfectæ. Fœlicitas ergo ut dicitur. i. ethi. est operatio animæ secundū uirtutē pfectam: cū igitur pfecta uirtus secūdū philosophum in uita pollitica sit prudētia: & in uita cōtemplatiua sit pfecta uirtus sapientia siue methaphisica secūdū ipm qcūq; scit alios bn̄ regulare scđm prudētiā ē fœlix pollitice: q uero scit bn̄ speculari scđm methaphisicā ē fœlix cōtemplatiue. ¶ De his ergo duabꝰ fœlicitatibus mētionē fecit: de qrū una determinatꝰ. i. eth. ut de fœlicitate pollitica. De alia

uero.s.contēplatiua determinat in nono utrum autem sit uera illa positio philosophi uel non: non est præsentis speculatiōis:tamē ut appareat q̄uo deceat regiam maiestatē ponere suam fœlicitatem in actu prudentiæ. Sciendum ꝙ decet regē maxime suam fœlicitatē ponere ī ipso deo ꝙ triplici uia uenari possumus. Rex enim est homo ē dei minister & est rector multitudinis. Inquantū aūt est hō participat intellectum & rōnem:cū ergo bonū rōnis nō sit bonum aliquod particulare ꝙ hoc est bonum secūdū sensum sed bonum rationis sit bonum uniuersale & intelligētiæ decet regiam maiestatem eo ipō ꝙ hō est & rationem participat ponere suā fœlicitatem ī bono maxime uniuersali & maxime intelligibili:hoc aūt est ipse deus qui est maxime bonum uniuersale:quia est bonum oīs boni:in eo enim oīs bonitas reperitur:est etiam bonum maxime intelligibile quia est maxime simplex & maxime a materia separatus. ¶Secundo decet principem suam fœlicitatem ponere in ipso deo nō solum quia homo est: sed etiam speciali mō est dei minister:nam illud quod habet aliquid per participationem & imperfecte est instrumētum & organum ei⁹ quod habet illud essentialiter & perfecte:quia ergo uim regitiuam & potentiam regendi habet principaliter & perfecte solus deus:oportet ꝙ quicunque prīcipatur siue regnat sit diuinum organum siue sit minister dei:quare si minister suam mercedem & suum præmiū debet ponere in suo domino & debet eam expectare ab ipso:decet regem qui est dei minister suam fœlicitatem ponere in ipso deo & suū præmium expectare ab ipso. ¶Tertio hoc decet regē ex eo ꝙ est multitudinis rector:nam regens multitudinem debet intēdere commune bonū. In eo ergo debet suā fœlicitatē ponere qd̄ ē maxime uniuersale & omne bonū: hmōi aūt est ut dicebat̄ deus ipse:rex ergo quātum est dei minister tū etiam quia habet intellectū & tū quia intendit bonū cōmune debet suā fœlicitatē ponere in deo cui seruit qui est bonum maxime intelligibile & maxime uniuersale & cōmune. Si ergo rex debet in deo ponere suam fœlicitatem oportet ipm̄ hmōi fœlicitatē ponere in actu illius uirtutis per quem maxime deo cōiungimur. Hmōi est actus dilectionis siue caritatis. Amor & dilectio maxime uim unitiuam & coniunctiuam hn̄t. Vn̄ dionysius.iiii.de diuinis noīb⁹ ait ꝙ amorē siue diuinū siue angelicum siue humanum siue naturalē siue aīalē unitiuā quādā dicemus esse uirtutem. In amore ergo diuino est ponenda fœlicitas:sed cū ꝓbatio dilectio sit exhibitio opis & ex hoc aliquis ꝓbet̄ esse dilectiuus alterius. Si agat quæ ipse uult:si princeps est fœlix diligendo deū debet credere se esse fœlicem operando q̄ deus uult: maxime autē deus requirit a regibus & principibus ut ꝑ prudētiam & legem populū sibi cōmissum iuste & sancte regāt: regibus ergo & principibus ponenda est fœlicitas in actu prudētiæ non simpliciter sed ut est imperatus a caritate propter qd̄ in ipso actu caritatis per q̄ īmediatius coniungimur ipsi deo magis est ponenda fœlicitas q̄ in actu prudentiæ: licet ī huiusmodi actu modo quo dictum est aliqualiter fœlicitas sit ponenda.

¶Quātum sit præmium regis bene regentis populum sibi commissum. Cap. xiii.

m Agnum autē p̄mium regis & magnā eius esse fœlicitatē si per prudentiam & legem recte regat populum sibi cōmissum ex.v.uenari possumus. Nā merces regis ut ad p̄sens spectat ad.v.comparari uidet̄. Videlicet ad dictū a quo redditur:ad regem cui attribuit̄:ad actum ex quo consurgit:ad uirtutē ꝑ q̄ efficitur:& ad materiā circa q̄ uersat̄. De⁹ enim est remunerator omnium bonorum & quia nō remunerat nisi ex amore cū semꝑ amor sit ad similes & conformes oportet esse similē & cōformem deo:qui ab eo remunerari desiderat:quanto ergo quis magis gerit imaginem eius & plus se conformat ei maius meritum ab ipso suscipiet:principis aūt status requirit ut sit deo conformior q̄ eius subditi. Immo eo ipso ꝙ rex studet ꝑ legē & ꝓuidentiā suū regnū regere q̄uo deus totum uniuersum regit & gubernat rex maxiē conformatur ei:ergo respectu dei a quo p̄mium expectatur ē magna merces regis si regnū suum recte regat:quia ex hoc ipsi deo maxime conformatur. ¶Secundo magnum est p̄mium regis si referat̄ ad ipm̄ regē cui hmōi præmium est reddendū:nam oīs actus ex ipsa difficultate operis quandā bonitatē assumit:potentes enī transgredi si non transgrediantur laudabiliores fiunt: multi enī nō existentes in statu quo possint mala facere p̄seruant se a malo:quod si tn̄ ad statū dignitatis assumerentur multas transgressiones efficerēt ꝓpter quod.v.ethi.scribit̄ ꝙ principatus uirū ostēdit:tunc enī apparet qualis hō sit cū in principatu existens in quo pōt bene & male facere cogitat q̄liter se habeat. Si ergo merces regia comparet̄ ad ipsum regē cui reddenda est quādā magnitudinem habere uidetur reges uacantes cōmuni bono si non transgrediant̄ cum possint transgredi maioris meriti esse uidentur: dicemus autem uacantes communi bono: quia si bono cōmuni non uacarent non oportet eos esse maioris meriti ex hoc transgredi possent quia si non considerato communi bono quis periculo se exponat dato quod nō transgrediatur quia indiscrete agit suum meritum non augmentatur. ¶Tertio magnum est meritū principis considerato actu per quē tale meritum habet esse. Nā ex hoc actus est uiciosus inquantum est contra naturam & contra ratiōis ordinem. Ex hoc autem est bonus & uirtuosus inquātum est secūdum naturā & ordinē rationis: quanto ergo actus magis est secundū naturā & ordinē rōnis tanto ē magis bon⁹ & magis meritorius. Valde aūt secundum naturā esse uidetur ꝙ pars

exponat se pro toto: uidemus enim ꝙ periclita-
to capite periclitatur & totum corp⁹: brachium
quod est pars corporis statim exponit se totali-
ter pro capite ne totum corpus pereat: reges er-
go si bene regant gentem sibi cōmissam ex ope-
ribus eorum cōsequentur mercedem magnam
quia pro bono gentis & pro bono totali tota-
liter se exponunt. ❡Quarto magna est merces
regum ratione uirtutis per quam quis meretur
huiusmodi meritum: nam minor uirtus requi-
ritur ad regendum seipsum quam ad regēdum
familiam & quam ad regendum ciuitatem: ma-
gna ergo debet eē uirtus regis ad quē spectat re
gere non solum se & suam familiam: sed etiam
totum regnum. Cum ergo magnæ uirtuti de-
beatur magna merces magnū erit meritum be-
ne regentium regnum suum. ❡Quinto ma-
gnum erit præmium ipsorum regum si consi-
deretur materia circa quam operatur: laudatur
enim aliquis si dirigat personam aliquam singu
larem cum ergo bonum gentis sit diuinus quā
bonum aliquod singulare ipa materia circa quā
operatur rex quæ est gens & multitudo indicat
eius præmium esse magnum.

❡Explicit prima pars primi libri de regimine
regum & principum.

❡Incipit secunda pars primi libri de regimine
principum in qua tractatur quas uirtutes debe-
ant habere reges & principes.

❡Quomodo diuiduntur potētiæ animæ & in
quibus potentiis habent esse uirtutes. Cap.i.



Ostquam auxiliāte deo cōpleuim⁹ pri-
mam partem huius primi libri in quo agitur de regimine
sui: ostendentes in quo reges & prin-
cipes suam fœlici-
tatem debeant po-
nere: quia non de-
cet eos suum finem ponere in diuitiis:
nec in ciuili potentia: nec in aliquibus: sed om-
nibus his ut supra plenius probabatur: debent
uti tanquam organis ad fœlicitatem. Suam aūt
fœlicitatē ponere debent in actu prudentiæ pro
ut: talis actus est imparatus a caritate: nam tunc
reges habent fœlicitatem suo statui debitam &
condignam: quando instigante dei dilectione
secundum prudentiam regitiuam gentem si-
bi commissam secundum legem & rationem
sancte & iuste regant. Principaliter ergo regum
fœlicitas ponenda est in ipso deo & ex cognitio
ne & dilectione eius studium suum & uitam su-
am ad hoc ordinare debet ut cognoscētes & di-
ligentes deum tanquam ueri ministri eius secun
dum ordinem rationis dirigant populum sibi
commissum. ❡His ergo itaque peractis & osten
so in quo reges ponere debeant suum finem se-
cundum ordinem superius prætaxatum: restat
ostendere quibus uirtutibus reges pollere debe-
ant. Virtutes autem quædam sunt quidam or-
natus: & q̄dā pfectiones aiæ: oportet ergo prius
ostendere quod sunt potentiæ animæ: & in qui
bus potentiis habent esse uirtutes. Consequen-
ter autem manifestabit̄ quomodo uirtutes sunt
distinguendæ. Postea uero ostendemus quod
sūt numero huiusmodi uirtutes: & quæ illarum
sunt principales & secūdariæ. Deinde autem de
clarabitur singulariter quæ sit unaquæque illa-
rum uirtutum & quomodo decet reges & prīci-
pes tales uirtutes habere. ❡Potentiæ autem ani
mæ sic distingui possunt: quia potentiæ ani-
mæ quædam sunt naturales: quædam cogniti
uæ sensitiuæ: quædam appetitiuæ: & quædam
intellectiuæ. Naturales potentiæ sunt illæ in qui
bus communicamus cum uegetabilibus & plan
tis: ut potentia nutritiua: augmentatiua genera-
tiua: & talia quæ etiam ipsis arboribus compe-
tunt. Potentiæ uero cognitiuæ sensitiuæ sunt ui
sus gustus auditus & talia in quibus communi-
camus cū brutis. Appetitiuæ uero distinguūtur:
nam quidā appetitus est in homine in quo non
communicat cum brutis ut est appetitus sequēs
intellectum: quidam uero in quo communicat
cum eis ut appetitus sequens sensum potest no-
minari sensualitas: sequens intellectum nomina
tur uoluntas: secundum quem modum loquen
di bruti habēt sensualitatem & appetitum sensi-
tiuum: sed nō habēt uolūtatem & intellectū. Vir
tutes ergo de qbus loqui intendimus: quæ sunt
quidam habitus laudabiles: uel erit in potentiis
naturalibus: uel ī ipsis sensib⁹: uel in appetitu sen
sitiuo: uel in appetitu ītellectiuo: uel in ipso intel
lectu: uel in omnib⁹: uel his: uel in aliqbus hoꝝ.
In potētiis aūt naturalibus eē nō possunt quod
tripliciter patet. Primo quia ex naturalibus nec
laudamur nec uituperamur: nullus eni dicit̄ bo
nus homo ex eo ꝙ habeat digestiuam bonā: uel
bonā augmentatiuā. Secūdo ī talibus nō habēt
esse uirtutes: quia uirtus est aliquid secundum ra
tionem ut ꝓbari habet secundo ethicorum. Po-
tentiæ autem naturales secundum quod hmōi
sunt rationi non obediunt: nam siue ratiocine-
tur siue uelit non propter hoc per se loquēdo po
tentiæ naturales uariantur in actib⁹ suis: sed sem
per secūdum modum sibi possibilem suas actio
nes efficiunt. Tertio in talib⁹ potentiis non sunt
habitus & uirtutes: qui habitus sunt ad determi
nandū potētias ut bn̄ uel male agūt: ut p hit⁹ uir
tuosos determinat̄ potētia ad agēdū male p uic
tuosos ad agēdū bn̄: cū ergo natura sit determia
ta ad unū: & potētiæ naturales sufficiēter deter-
minentur ad agendum ex natura sua secūdū eas
nec sumus uitiosi nec uirtuosi ut hic de uitio &
uirtute loquimur: quare in eis huiusmodi uirtu-
tes esse non possunt. ❡His ergo tribus rationi-
bus per quas probatum est uirtutes non esse in
potentiis naturalibus probari potest eas non es-

Reges quibus virtutibus pollere debent
Virtutū distinctio
Potentiæ animæ q̄tes
Naturales
Cognitiuæ sensitiuæ
Appetitiuæ
Voluntas
Sensualitas
Non sunt in potētiis naturalibus
Virtus qd.

se in cognitione sensitiua siue ĩ potentiis sensiti-
uis:nã sicut ñ laudamur nec uitupamur ex potẽ-
tiis naturalib⁹:sic non laudamur nec uitupamur
ex sensibus:nam sicut nullus laudatur tanquam
bonus homo ex eo ꝙ bene digerit uel bene cres
sit. Sic nõ laudatur ex eo ꝙ acute uidet uel subti
liter audit nisi forte hoc eẽt per accidens ut si qs
ex superflua commestione uel ex nimia potatio
ne incurrisset obtalmiam oculorum ne bene ui
deret. uel debilitatem stomachi ne bene digere-
ret: increparetur ille non quia male digerit: uel
quia non clare uidet quia clare uidere & bene di
gerere per se loquendo non est in potestate ho-
minis. Sed increparetur ex nimio potu uel ex su
perfluo cibo nam erat in potestate sua ut posset
uti potu & cibo moderate. ℭ Secundo in sensi-
bus non est ponenda uirtus moralis : quia sicut
potentiæ naturales non obediunt rationi quia
secundum regulam rationis nullus magis uel
minus augetur : uel magis & minus digerit:sic
nec sensus obediunt rationi:non enim est in po
testate hominis uidere clarius uel minus clare:
quare si uirtus moralis est aliquid secundum ra-
tionem huiusmodi uirtus in sensibus poni non
debet. ℭ Tertio in talibus non est moralis uirt⁹
quia sicut potentiæ naturales sufficienter deter
minantur ad actiones suas per suam naturam:sic
& sensus. Nam sicut ignis tantum calefacit quã
tum potest calefacere propter quod quia deter-
minatus est. In actione sua nec laudatur nec uitu
peratur nec est in eo uirtus moralis. Sic quia po-
tentia digestiua tantum digerit quantum potest
digerere & oculus tantum uidet quantum põt
uidere in eis uirtus moralis esse non potest. nam
per uirtutem moralem determinatur potẽtia ad
agendum:hæc autem sufficienter determinãtur
ad actiones proprias per naturam non ergo idi-
gent uirtute morali. Si ergo nec in potentiis na-
turalibus nec in sensibus est uirtus moralis: cum
præter potentias naturales: & sensus non sit nisi
intellectus & appetitus intellectiuus & sensitiu⁹
oportet esse in talibus uirtutes morales.

ℭ Quomodo distĩguunt uirtutes:& quomõ es-
se habent ĩ intellectu & appetitu. Ca.ii.

O Stẽso ꝙ nec in potẽtiis naturalib⁹ nec
in sensibus habẽt esse uirtutes. Restat
ostẽdere qũo distinguunt uirtutes: &
qũo in appetitu & in ĩtellectu existũt. Distinguẽ
dũ est igit de uirtutib⁹ & de hmõi potẽtiis:nã uir
tutũ quædam sunt intellectuales: qdã morales:
qdã mediæ inter ĩtellectuales & morales. Virtu-
tes intellectuales dñr illæ quæ sunt in intellectu
speculatiuo cuiusmõi sũt sciæ speculatiuæ:ut na
turalis philosophia geometria: methaphisica &
cætera talia. Virtutes uero simpliciter morales
sũt illæ q̃ sũt in appetitu siue appetitus ille sit sen
sitiu⁹:siue intellectiu⁹: cuiusmõi aũt sunt iustitia
tempantia:fortitudo:mãsuetudo.& cætera talia
de qbus sum⁹ singulariter tractaturi. Virtutes aũt
mediæ iter ĩtellectuales & morales sunt uirtutes
existẽtes in ĩtellectu practico ut prudẽtia & aliæ
uirtutes sibi annexæ. Prudẽtia aũt scdm cõmẽta
torem sup libris ethi. media est ĩter uirtutes mo-
rales & intellectuales:cõputari tñ põt cum uirtu
tibus moralibus:nã prudentia nõ est nisi in ho-
noribus bonis: sicut nec uirtutes morales:praui
enim hoĩes & si pñt esse scientes astuti & uersipel
les. Prudentes tñ esse non pñt ut suo loco patex
bit. Inde est ergo quod dicit .vii. ethi. ꝙ impossi
bile est prudentem esse non exñtem bonũ. ℭ Di
missis ergo uirtutibus hmõi intellectualibus:ut
dimissis sententiis speculatiuis:de prudẽtia & de
uirtutibus moralibus est tractandũ. Suscepimus
enim ut pluries diximus p̃sens opus non ut scia-
mus: sed ut boni fiamus quæ bonitas sine pru-
dentia & uirtutibus moralibus nobis inesse non
potest. ℭ Has autem uirtutes in intellectu & ap
petitu sic esse contingit. Dictum est enim uirtu-
tem esse aliquid secũdũ rationem:oportet ergo
esse rationalem potentiam in qua potest esse uir
tus. Rationale autem duplex est secundum phi-
losophum per essentiam & per participatiõem.
Intellectus autem est rationalis per essentiam.
Appetitus uero p participationẽ:nam appetitus
licet non sit ipse intellectus uel ipsa ratio essentia
liter. dicit tñ participare rationẽ: quia est aptus
natus rationi obedire. Potentiæ aũt naturales &
sensus:nec sunt rationales p essentiam quia non
sunt ipsa ratio:nec ratione participant:quia p se
& secundũ quod hmõi nõ obediũt rationi. Igit
in sensibus & in potẽtiis naturalibus ut supra di
cebat non habẽt esse uirtutes:sed solũ esse hñt
in intellectu & appetitu. In nobis aũt duplex est
appetitus. intellectiuus & sensitiuus. Nam sicut
appetitus naturalis sequit formã naturaliter ade
ptam:sic appetitus cognitiuus sequit formam p
cognitionẽ appræhensam. Sicut.n. grauia ex eo
ꝙ habent formã grauis:sequit ea quædã natura
lis ĩclinatio & quidam appetitus naturalis ut na
turaliter desiderent esse deorsum sic habentia co
gnitionem ꝑut habent in se ipsis formam appræ
hensam sequit quædam inclinatio & quidã ap-
petitus scdm formam illam:ꝑpter qd sicut in no
bis duplex est cognitio sensitiua & ĩtellectiua: si-
cut etiã est in nobis duplex appetit⁹ uidelicet sen
sitiu⁹ qui sequit formam appræhẽsam p sensum
& intellectus qui sequit formam appræhẽsam p
ĩtellectum. Appetitus aũt sensitiuus duplex est.
Nam cũ aĩalia sint supra inaĩata si natura elemẽ-
tis & reb⁹ inaĩatis dedit duplicem potentiã unã
p quã tendũt in ꝑpriam quietem & aliam p quã
resistunt & agunt in ꝑhibentia & incõtraria mul
tomagis hanc duplicem potẽtiam natura dedit
ipsis aĩalibus quæ sunt pfectiora illis. Videm⁹.n.
ꝙ ignis naturaliter est calidus & leuis:per leuita
tem autem tendit in locum ꝑprium & in quietẽ
sibi conuenientem:p caliditatẽ uero agit in con
traria:ne ergo ignis p quæcũq; contraria agẽtia
impediret ne p leuitatem in ꝑprio loco quiesce-
ret dedit ei natura potentiam calefactiuam ut p

eam resisteret & ageret in contraria corruptiua. Si ergo igni & rebus ĩanimatis natura dedit duplicem potentiam unam p quam adipiscunt̃ ꝓpriam quietem: & aliam p quam agunt in ꝓhibẽtia & contraria: multomagis hoc dedit aĩalibus: tribuit ergo eis duplicem appetitum sensitiuum unum p quem cõsequit̃ ꝓpriam quieté & ꝓpriã delectationem: ut concupiscibilem & alium per quem resistant & aggrediunt̃ ꝓhibitiua & cõtraria ut irascibilem. Ita ꝙ concupiscibilis se habet sicut leuitas uel grauitas in leuibus & grauibus. Irascibilis uero se habet quasi caliditas uel frigiditas in eis: nam sicut grauia p grauitatem recedunt a loco sursum tanq̃ a non conueniente: & tendunt in locum deorsum tanq̃ ad locum conuenientem & cõformem: p frigiditatem uero resistunt contrariis ne corrumpant̃ a propria natura & deseruit ꝓpria loca & ꝓpriam quietem. Sic aĩalia p concupiscibilem fugiũt mala tristitia & ꝓsequunt̃ bõa delectabilia. Per irascibilem uero agrediunt̃ cõtraria quæ possent ea ab eiusmodi delectationibus prohibere: ut leo per concupiscibilem pgit ut ꝓsequat̃ cibũ tanq̃ quid delectabile. Per irascibilem uero aggredit̃ aĩalia illa uolẽtia ipsum ꝓhibere in cibo adepto pp ꝙ bene dictum est ꝙ cõcupiscibilis respicit bonum & malum secundum se. Irascibilis uero respicit bonũ & malum inquantum habent rationem difficilis & ardui: nam cum bonũ secũdum se dicat ꝓsequendum: malũ uero quid fugiẽdum. Concupiscibilis quæ secũdum se tendit in quieté & in bona delectabilia: & fugit mala tristitia ꝓ obiecto habet mala & bona sensibilia secundũ se considerata. Irascibilis uero secundum quã aggredimur & resistimus ꝓhibentibus & nociuis: tendit in bona & mala sensibilia non scd̃m se considerata: sed ut habẽt rationem ardui & difficilis: nã arduitas & difficultas potissime sunt repugnantia & ꝓhibẽtia ne possimus consequi bonũ & uitare malũ. Impfecte ergo egisset natura si dedisset aĩalibus concupiscibilem p quã uitaret mala & ꝓsequerent̃ bona: nisi dedisset eis irascibilẽ p quam aggrederent̃ impedientia delectationem illam: ut igit̃ aĩalia scd̃m modum sibi conuenientem prout bene possint delectari p cõcupiscibilem: data est eis irascibilis p quã resistãt & aggrediant̃ impediẽtia delectationẽ illam. Duplex est ergo appetit⁹ sensitiuus irascibilis & cõcupiscibilis. Appetitus aũt ĩtellectiuus q dicit̃ uoluntas remanet indiuisus: nam cũ intellectus uniuersaliori mõ respiciat suũ obiectũ q̃ sensus appetitus: intellectiuus qui seqt̃ur intellectum uniuersaliori mõ fert̃ in bonũ q̃ appetitus secundum sensum & quia quanto aliquid sub uniuersaliori modo accipitur tãto unũ & idẽ existẽs ad plura se extẽdit: licet appetitus sensitiu⁹ sit alius & alius scd̃m quẽ ꝓsequimur delectabilia & scd̃m quẽ aggredimur terribilia. Appetitus tñ intellectiuus un⁹ & idem existens fertur in omne bonum intelligibile: non ergo est alius appetitus intellectiuus scd̃m quẽ ꝓsequimur bona delectabilia p intellectum & aggredimur bona ardua: sicut ẽ alius appetitus sensitiuus scd̃m quẽ ꝓsequimur bona sensibilia delectabilia: & aggredimur terribilia. Quare si oĩs uirtus moralis uel ẽ in ĩtellectu uel in appetitu: & appetitus alius intellectiuus ut uolũtas: alius est sensitiuus & hoc duplex irascibilis. s. & cõcupiscibilis: oportet oẽm uirtutẽ moralẽ uel esse in intellectu uel in uolũtate uel ĩ irascibili uel in concupiscibili: accipiẽdo ergo uirtutẽ moralẽ large ꝓut ipsa prudẽtia dicit̃ q̃dam uirtus moralis: dicere possumus scd̃m has quattuor potentias aiæ in q̃bus habet esse uirtus sũptæ sũt quattuor uirtutes cardiales uidelicet prudẽtia iustitia fortitudo & tẽperãtia: nam prudẽtia est in ĩtellectu: iustitia in uolũtate: fortitudo in irascibili: tẽperantia in concupiscibili.

¶ Quot sũt uirtutes morales & q̃uo eaꝝ numerus est sumendus. Cap. iii.

Philosophus circa finem. ii. ethi. præter prudentiam & iustitiam enumerat. x. uirtutes morales: uidelicet fortitudinem temperantiam honoris amatiuam magnanimitatem largitatem magnificẽtiam mansuetudinem ueritatem affabilitatem & etrapeliam q̃ bene uertibilitatem uel societatem appellaꝛ possumus. Igitur computata iustitia & prudentia. xii. sunt uirtutes morales de quibus oĩbus quid sũt & quomodo decet eas reges habere & quas partes habent uel uirtutes ãnexas singulariter ẽ dicendum. Numerus aũt eaꝝ sic põt accipi: nam cum subiectum uirtutis sit: uel intellectus uel uolũtas uel appetitus sensitiuus. Omnis uirtus moralis uel est in intellectu ut prudentia uel uoluntate ut iustitia: uel in appetitu sensitiuo: ut ille decẽ uirtutes morales quas enumerauimus: quas tangit philosophus circa. ii. eth. ¶ Possunt aliomõ sic accipi heæ uirtutes: nã uirtutes sũt medietates q̃dam: & non habent fieri nisi circa ea quæ sunt in ptãte nostra in quibus decet nos ponere medietatem uel æqualitatem siue rectitudinem: hmõi aũt tria sunt. s. rationes passiones & operationes exteriores: per uirtutes enim debenus habere rationes rectas: passiones moderatas: & operationes exteriores æquatas & mensuratas. Secũdo ergo ꝙ habemus rationes rectas hẽt esse prudentia: prout uero habemus exteriores operationes mensuratas & æquatas hẽt esse iustitia: Sed prout sunt in nobis passiones moderatæ accipiũtur illæ. x. uirtutes morales de q̃bus in principio huius capituli fecimus mẽtionem. Iustitia ergo quæ est in uoluntate sic differt ab illis decem uirtutibus quæ sunt in appetitu sensitiuo: utraqꝫ. n. moderant & æquant operationes exteriores & passiones existẽtes in appetitu aliter tñ & aliter: nã ille decem uirtutes p se & primo moderãt & rectificant passiones: si autẽ rectificant operationes exteriores hoc est ex consequenti: inquantũ moderatis passiõibus moderate ferimur in opationes exteriores. Iustitia aũt econuerso p prius

æquat & moderat ipsas res uel ipsas operatiões exteriores: facit.n.ꝙ cuilibet tribuatur ꝙ decet: uel ꝙ ei detur ꝙ suũ ẽ. Si autem moderat & retificat passiones & motus existẽs in appetitu hoc est ex consequenti inquantum moderatis & æqͣtis rebus & operibus exterioribus :passiones in nobis retificantur & moderantur. ℂTertio autẽ hic eadem diuisio sumi potest: nam omnis uirtꝰ moralis tendit in bonum rationis. Tendere aũt in bonum rationis potest esse tripliciter:uel quia hmõi bonum perficit: uel quia ipsum efficit:uel quia ipsum custodit & seruat. Prudentia autem tendit in bonum rationis: quia ipsam rationem perficit. Est enim prudentia in ipso intellectu tanquam perfectio in ipso perfectibili : iustitia uero tendit in bonum rationis quia huiusmodi bonum efficit:nam iustitia in operibus & in ipis rebus efficit illud bonum & illam æqualitatem quam ratio dictat. Aliæ autem uirtutes morales ut cõmuniter ponitur tendunt in bonum rationis quia illud custodiunt & cõseruant. Nam huiusmodi uirtutes moderantes passiones agũt ne per eas homo abducatur & recedat a bono rationis propter quod huiusmodi bona dicuntur custodire & conseruare. Dicamus ergo ꝙ uirtꝰ moralis uel retificat rationes & est in ratione & est rationis perfectiua:& sic est prudentia. Vel est in uoluntate & adequat operationes exteriores & est boni rationis effectiua & sic est iustitia. Vel ẽ in appetitu sensitiuo & moderat passiones & est boni secundum rationem custoditiua & conseruatiua & sic sumuntur decem uirtutes morales superius numeratæ. Quorum numerus & sufficientia sic potest accipi. Dictum est.n. uirtutes illas esse circa passiones:quas per se habent moderare & æquarꝫ prout ergo ex aliis & aliis obiectis surgũt aliæ & aliæ passiones :accipi poterãt aliæ & aliæ uirtutes prout & illis passionibus secundum ordinem rationis aliud & aliud medium reperitur. Vt ergo liceat typo & superficialiter pertrãsire dicamus ꝙ passiones uel surgunt ex bono uel ex malo: Si ex malo uel ex futuro uel ex præsenti. Si ex futuro sic fiunt in nobis passiones:timor & audacia:timor cum ab eo refugimꝰ audacia cum illud aggredimur: inter has autem duas passiones sumitur:una uirtus media. s. fortitudo. Erit ergo fortitudo quæ ẽ medietas timoris & audaciæ in irascibili:quia timor & audatia: in irascibili habẽt esse. Si uero huiusmodi passiones oriuntur ex malo præsenti ꝙ est nobis iam illatum uel insurgimus ad puniendum & tunc ẽ ira quæ est per paruipensionem: uel propter malum illate appetit pœnam in uindictam. Si autẽ ab hac punitione uel ab hac uindicta refugimus sic est mititidas:medium autem horum ẽ uirtus quæ dicitur mansuetudo. Mansuetudo tamen non proprie nominat uirtutem mediam eẽ iter mititidatem & iram. Immo magis nominat ipsam passionem quæ ẽ mititidas:attamen ut dicitur quarto ethicorum quia nõ habemus proprium nomen respectu huiusmodi uirtutis noĩatur nomine passionis deficientis:& dicitur mansuetudo. Erit autem mansuetudo in irascibili quia ĩ ea sunt mititidas & ira contra quas huiusmodi uirtus uidetur consistere:quæ igitur uirtutes existẽtes in irascibili sumuntur circa passiones quæ oriuntur ex malo : ut fortitudo est circa passiões ortas ex malo futuro. Mãsuetudo circa passiões ortas ex malo præsenti. Si autem sumatur uirtutes circa passiones quæ oriuntur ex bono:tũc distinguendum ẽ de bono: quia quoddam est bonum hominis in se: quoddam uero est bonum eius ut habet ordinem ad alios:bonũ hominis in se duplex est: quia quoddam ẽ delectabile ut cibi & potus & talia : quoddam uero utile ut pecunia:quoddam uero honestum ut honor. Honestum.n.ab ipso honore sumit originem:ẽ.n. bonum quasi honoris status. Circa passiones ortas ex bono delectabili non sumitur nisi una uirtus ut temperantia quæ ẽ in concupiscibili. Circa passiões uero ortas ex utili sumuntur duæ uirtutes. Nam huiusmodi bonum uel est mediocre & cõmune & sic sumitur liberalitas quæ est circa mediocres sumptus. Vel est illud bonum arduũ & sic magnificentia:quæ est circa magnos sumptus:idem est.n. magnificentia sicut magnificus erit igitur liberalitas in cõcupiscibili: magnificẽtia uero ratione arduitatis erit in irascibili. Si uero illud bonum sit honestum siue honor:tũc honor ille uel est mediocris tunc est quædam uirtꝰ quæ cõmuni nomine dici põt honoris amatiua siue honoris amor. Si aũt honor ille sit magnꝰ & tunc sic dicitur magnanimitas quæ ẽ circa honores. Erit autem honoris amatiua in concupiscibili. Magnanimitas uero in irascibili ex quo patet ꝙ quia bona delectabilia nõ sic possunt habere rationem ardui sicut utilia & honesta:licet tam ex bonis utilibus quã ex honestis sumantur duæ uirtutes quarum una est in concupiscibili: alia in irascibili. Ex bonis tamen delectabilibus non sumitur nisi una uirtus quæ est in concupiscibili:ut temperantia. Si uero huiusmodi uirtutes sumantur circa passiones quæ oriũtur ex bonis ut cõmunicamus cũ aliis deseruiunt nobis ad ueritatem uitæ. Sic ut dicitur secũdo ethi. sumuntur tres uirtutes:nã cum aliis communicamus ĩ uerbis & operibus.opera autẽ & uerba ut cõicamus cũ aliis deseruiunt nobis ad ueritatẽ uitam & ludũ. Erit ergo triplex uirtus uidelicet ueritas affabilitas & eutrapelia:quæ põt dici bona uersio. ℂEst ãt ueritas ut hic de ea loquimur & ut est uirtus non speculatiua:sed sumitꝛ hic ueritas pro ut aliquis nõ est ypocrita nec iactator: sed est aptus uerbis & factis ostendit se talẽ qualis est. ℂAffabilitas uero est quando quis bene se habet circa conuersationem uitæ ut quando non est adulator non est discolus:sed est affabilis & curialis. ℂEutrapelia uero siue bona uersio est quando aliquis sic se habet in ludis:ut non sit histrio:ꝙ de omnibꝰ uelit ludere:nec sit agrestis

Tendere in bonũ rationis.
Prudentia
Iustitia
Passiones unde surgant.
Fortitudo
Mansuetudo
Boni d[...]
Temp[...]
Liber[...]
Magfi[...]
Honor[...] atiua
Magn[...]
Verita[...]
Affabil[...]
Eutrap[...]
Bon[...] spo[...]

ꝙ de nullo uelit ludere: sed sit eutrapelus & bene se uertens ut se habeat circa ludos prout expedit. Omnes autem hæc tres uirtutes: quia non sunt circa aliquid arduum: sunt in concupiscibili. Patet ergo ꝙ cum quattuor potētiæ animæ sint susceptibiles uirtutū de quibus loquimur duodecī sunt huiusmodi uirtutes: quia una est ī intellectu & una in uoluntate: quattuor in irascibili & sex ī concupiscibili In intellectu est prudentia: in uoluntate iustitia: ī irascibili est fortitudo: mānsuetudo: magnanimitas: & magnificentia quæ sic accipiuntur: quia fortitudo & mansuetudo sunt circa passiones ortas ex malis: ut fortitudo est circa passiones ortas ex malis futuris: mansuetudo circa passiones ortas ex malis præsentibus. Magnificentia uero & magnanimitas sūt circa bona ardua aliter & aliter qa magnificētia circa magna bona utilia: ut circa magnos sumptus. Magnanimitas uero circa magna bona honesta: ut circa magnos honores. In concupiscibili autem sunt sex uirtutes uidelicet temporalia liberalitas honoris amatiua: ueritas: affabilitas: & eutrapelia: q̄ sic accipiuntur: quia tres harum ut temperantia liberalitas & honoris amatiua: summunť secundum bonū hominis ī se. Aliæ uero tres secundū bona hominis ī ordine ad alium: secūdum ergo utraq; bona sunt tres uirtutes. Nam bona hominis ī se tria sunt: nam quædam sunt delectabilia: circa quæ est temperantia: quædam utilia circa q̄ est liberalitas: quædam honesta circa quæ est honoris amatiua. Sic etiam bona in ordinæ ad aliū tripliciter possunt considerari: uel ut deseruiunt nobis ad manifestationem & sic est ueritas. uel ad uitam & sic est affabilitas: uel ad ludū & sic est eutrapelia: ostensum ē ergo quot sunt huiusmodi uirtutes & quomodo distinguuntur.

¶ Quod bonarum dispositionum quædā sunt uirtutes: quædam supra uirtutes: quædam sunt ancillantes uirtutibus: & quædam præparatiões ad uirtutem. Cap. iiii.

d Istinximus in præcedenti capitulo ꝙ duodecim sunt uirtutes: quarum una est in intellectu ut prudentia: una ī uoluntate ut iustitia: quattuor in irascibili ut fortitudo mansuetudo: magnificētia & magnanimitas. Et sex in cōcupiscibili ut tēperantia: liberalitas. honoris amatiua: ueritas: affabilitas: & eutrapelia quas etiam in præcedenti capitulo enumerauimus. Ne ergo aliquis crederet non esse aliqs alias bonas dispositiones præter uirtutes enumeratas decreuim⁹ ostēdere ꝙ loquēdo đ bonis dispositionibus de quibus locuti sunt philosophi: quia de aliis ad præsens non intendimus tractatum constituere: quædā sunt uirtutes. Quædam sunt etiam ācillantes uirtuti. Etiam sunt quædā præparationes ad uirtutem: quædam supra uirtutem. Large. n. accipiēdo uirtutem omnes huiusmodi bonæ dispositionis uirtutes appellari possunt: Nihilominus tamen quædam bonæ dispositiones ancillantur uirtuti ut bene consiliari & bene iudicare de consiliatis: ancillantur prudentiæ. qui ergo bene dispositus est ad hoc aptus est ut sit prudēs. ¶ Quædam uero bonæ dispositiones nō sunt cōpleta uirtus: sed sunt dispositiões ad uirtutem: ut perseuerantia & continētia quæ ut de eis philosophus loquitur non sunt completa uirtu: sed dispositio ad uirtutem. Nam ille perseuerare dicitur qui non cadit & si non tempteť: hoc autem etiam & non uirtuosi aliquando habent qui non passionati non ruunt. Continens autē dicitur qui passionatur & habet passiones fortes: tamem continet se & non credit passioni sed rationi: non ergo continens est plene uirtuosus: quia propter passiones fortes licet bene agat non tamen ē ei delectabile bene agere: continētia ergo & perseuerantia sic accepta quamuis sit quædam bona dispositio non tamen est uirtus: sed dispositio ad uirtutem. ¶ Sunt etiam quædam bonæ dispositiones quæ sunt supra uirtutē cuiusmodi ē uirtus diuina: siue uirtus heroica & sup iusta đ qua determinatur septimo ethicoꝝ: nam sicut aliqui homines sunt sicut bestiæ & sūt mali ultra modū hominum. Sic aliqui sunt q̄si diuini & sunt boni supra modum: & propter ꝗ tales superuirtuosi dici possunt. Huiusmodi autē uirtutem diuinam quæ est quodammodo super uirtus maxime habere debent reges & principes qui ut dictum est semidei esse debent. ¶ Quarto quædam bonæ dispositiones sunt ipsæ uirtutes cuiusmodi sunt prudentia: iustitia & alia de quibus ī præcedenti capitulo fecimus mentionem: De omnib⁹ ergo his quattuor suo loco dicem⁹. Determinabimus ergo de uirtutibus ostendentes quomodo reges & principes debent habere uirtutes. Determinabimus etiam de aminiculātibus uirtuti: sed & đ dispositionibus ađ uirtutē: & de his quæ sunt supra uirtutē ostēdentes quomodo reges & principes oportet talibus esse ornatos. Sed primo de ipsis uirtutibus ē dicendū.

¶ Quod uirtutum sunt quædam principales: q̄dā cardinales: quædā uero annexe. cap. v.

a Numerauimus supra duodecim uirtutes: sed non omnes illæ. xii. sunt æquales perfectionis: non sunt æque principales. Cōsueuit enim apud sanctos & etiā apud philosophos distingui inter uirtutes: quia quædam sunt cardinales & principales: quædā uero annexæ. Cardinales autem sunt quattuor uidelicet prudentia: iustitia: fortitudo & temperantia. Annexæ autem & nō principales sunt aliæ octo de quibus supra fecimus mentionem. Has autē quattuor uirtutes esse cardinales & principales triplici uia īuestigare possumus. Prima uia sumitur ex parte materiæ circa quam uersatur. Secunda ex parte subiecti in quo existunt. Tertia ex parte conditionum quæ ad uirtutes requirunť. Prima uia sic patet: nā omnis uirtus uel est circa rationes: uel circa passiones: uel circa operationes. Cum n. contingat ratiocinari recte: & non recte

oportet dare uirtutē aliq̄ q̄ sit recta rō p q̄ q̄ ipsis agibilib⁹ rectas rōnes faciam⁹. ¶Rursus cū cōtigat opari recte & nō recte sic ē dare uirtutē p q̄ dirigimur in rōcinādo de agibilib⁹ & ē dare uirtutē p quam dirigimur ī opando ipsa agibilia. ¶Ampli⁹ qa cōtigit nos passionari recte & nō recte: oportet dare uirtutes aliq̄s p quas modificemur in ipsis passionib⁹. Cū ergo passiones q̄dā īpellūt nos sēper ad malū: ut passiones cōcupiscibiles qa p̄ni sum⁹ ad agendū semp illa. Quædā uero retrahunt nos a bono: ut passiones irascibiles. Circa passiōes oportet dare uirtutē aliquā ne passiones nos īpellāt ad id q̄d rō uetat: & oportet dare uirtutē aliā ne passiones retrahāt nos ab eo q̄ rō dicat. Omnis ergo uirt⁹ uel retificat rōnes uel æq̄t opationes: uel modificat passiōes ne nos īpellat ad id quod ratio uetat: uel modificat eas ne nos retrahāt ab eo q̄ rō dictat & qa prudētia p̄cipaliter retificat rōnes. Iustitia principaliter æq̄t opationes tempantia p̄cipaliter modificat passiōes ne nos īpellāt ad id q̄d rō uetat. Fortitudo p̄cipaliter modificat eas ne nos retrahāt ab eo q̄d est rō dictat. Iō ratione materiæ circa q̄ uersat̄ hmōi uirtutes dicunt̄ heæ. iiii. cardinales & p̄cipales: qa sunt circa materiā illā circa q̄ p̄cipaliter uersat̄ humana uita. ¶Secunda uia ad īuestigādū has eē uirtutes cardinales & p̄cipales sumi pōt ex p̄te subiecti ī quo existūt. Dictū ē enī supra uirtutes de qb⁹ loqmur eē in q̄ttuor potētiis animæ: uidelicet ī intellectu: in uolūtate ī irascibili: in concupiscibili. Cū ergo ī intellectu pratico p̄cipalior uirt⁹ sit prudētia: in uoluntate loquēdo de uirtutib⁹ acq̄sitis p̄cipalior sit iustitia. In irascibili uero p̄cipalior sit fortitudo. Et ī concupiscibili tēperātia. Ideo heæ. iiii. uirtutes scilicet prudētia: iustitia: fortitudo: & tēperātia: p̄cipales & cardinales eē dicūt̄. ¶Tertia uia sumit̄ ex p̄te conditionū q̄ ad q̄libet uirtutē req̄runt̄: nā omnis act⁹ si uirtuosus eē debet oportet q̄ fiat prudēter: iuste: fortiter: &: tēperate. Iō heæ q̄ttuor uirtutes p̄cipales & cardinales eē dicūt̄. In aliis ergo uirtutib⁹ pōt eē aliqua p̄cipalitas sicut magnanimitas quādā p̄cipalē hēt sup uirtutes alias qa secūdū phūm. iiii. ethi. Magnanimitas uidet̄ esse ornat⁹ quidā omnū aliarū uirtutū. Sic ēt magnificētia quādā p̄cipalitatē hēt propter magnitudinem sumptuum circa quam uersatur: habent ergo aliæ uirtutes quandam p̄cipalitatem: sed heæ quattuor simpliciter principales & cardinales esse dicuntur: quod quomodo sit in prosequendo de eis singulariter pleni⁹ ostendetur. Si ergo heæ quattuor sunt principales & cardinales respectu aliarum: primo de his quattuor est dicendum. ¶Rursus quia prudentia est principaliter oībus aliis cum sit directiua omnium aliarum: & iustitia sit principalior quā fortitudo & temperantia cum iustitia sit circa cōmutationes rerum & circa distributiones bonorum & erga quæ principaliter uersatur uita nostra & quia fortitudo est principalior quam temperantia. cum fortitudo magis ordinetur ad bonum gentis & ad bonum commune quam ipsa tēpantia. Ideo hic ordo est tenēdus quia primo dicemus quod est prudentia & q̄ decet reges & principes esse prudentes. Secundo determinauimus de ipsa iustitia ostendentes q̄ decet reges & principes esse iustos. Deinde determinabimus de fortitudine & temperantia: declarantes q̄ cōtingit reges & principes esse fortes & temperatos. Consequēter uero tractabimus de magnitudine & magnificentia & aliis uirtutibus manifestantes quomodo decet reges & principes talibus uirtutibus esse perfectos.

¶Quomodo diuersimode notificari potest q̄d est prudentia. Cap. v.

Prudentia autem de qua primo tractare intendimus ad diuersa comparari habet & prout ad diuersa comparatur aliam & aliam notificationem suscipit: quantū enim ad præsens spectat prudentiam ad. v. comparari possumus uidelicet ad uirtutes morales quarum est directiua: ad uirtutes intellectuales respectu quarum ē præceptiua: ad materiam circa quam uersatur: ad scientiam & ad artem a quibus distinguitur. Est enim prudentia uirtutum moralium directiua: nam uirtutes morales de se inclinant in finem sibi conuenientem ut temperantia inclinat in sobrietatem & in detestationem uenereorum sed non sufficit inclinari in finem debitum temperantiæ: uel in finem aliarū uirtutum moralium nisi sciamus quomodo possumus consequi talem finem q̄ fit per prudentiam: per uirtutes ergo morales præstituimus nobis debitos fines. Sed per prudentiam cum habemus dirigimur in fines illos. Accipit autem prudētia fines a uirtutibus moralibus & per ea quæ sunt ad finem recte dirigit in fines illos. Quare prudētia ut comparatur ad uirtutes morales sic diffiniri potest quod est perfectio intellectus siue quod est bona qualitas mentis directiua in finem uirtutum moralium. ¶Secundo potest cōparari prudentia ad uirtutes intellectuales respectu quorum est præceptiua: prout enim ad præsens spectat si circa agibilia bene negociari uolumus tria habere debemus. Primo debemus iudicare. Tertio debem⁹ præcipere ut fiant opera secūdum inuenta & iudicata: ut si uellemus secundū opera bellica castrum aliquod capere. Primo inueniendæ essent uiæ & cogitandi essent modi per quos castrum illud capi posset. Secundo iudicandum esset de uiis inuentis utrum bonæ essent ad propositum prosequendum. Tertio: præcipiendum esset ut fierent opera secundum inuēta & iudicata. In intellectu ergo nostro esse debent tres uirtutes una per quam bene inueniam⁹ & bene consiliemur quam philosophus. vi. eth. appellat embuliam. i. bene cōsiliatiua. Alia uero per quam bene iudicemus de inuētis quam philosophus appellat sinesim. i. bene iudicatiuam.

Terti a per quā præcipiamus ut fiant opera secun
dum inuēta & iudicata:& hanc dicimus esse pru
dentiam. Prudētia ergo respectu uirtutis īuenti
uæ & iudicatiuæ dicit̄ esse p̄ceptiua: quia ꝙ illæ
inueniūt & iudicāt ista præcipit ut fiat. Prudētia
ergo īmediatius dirigit in opa fienda eo ꝙ p̄ci-
piat illa fieri quā faciat uirtus inuētiua & iudica-
tiua:cū ergo ī moralibus actus & opa dicātur eē
potiora. Prudētia quæ īmediatius se hēt ad ea ē
potior uirtute inuētiua & iudicatiua. Prudentia
ergo respectu uirtutis īuētiua & iudicatiua quæ
sūt uirtutes intellectuales sic diffiniri pōt qd' est
p̄ceptiua inuētorū & iudicatoꝝ. Vnde. vi. ethi-
corū dicit̄ ꝙ sicut embuliæ est inuenire & sinen
sis est iudicare sic prudētiæ est p̄cipere. ¶ Tertio
prudētia cōparari p̄t ad materiā circa q̄ uersatur:
cū eni prudentia sit circa agibilia & agibilia sint
singularia oportet prudentiā eē circa pticularia
applicādo uniuersales regulas ad singularia ne-
gocia ut sexto ethicoꝝ d̄clarari hēt. Cōparata er
go prudētia ad materiā circa quā uersatur sic de
scribi potest ꝙ prudentia est uirtus secundū uni-
uersales maximas particularia facta concernens
hmōi uniuersales regulæ sane bōæ leges cōsue-
tudines & alia ꝑ quæ regulari possumus in agen
dis. ¶ Quarto cōparari hēt prudētia ad ipsam sci-
entiā a qua distinguit̄:nā scientia ꝓprie ē de rebꝰ
necessariis iuxta Boetiū prīo Arismetricæ. Scien
tia est eorū quæ īmutabilē substātiā sortiuntur.
Prudentia aūt est actuū humanoꝝ & rerum con
tingētiū q̄ sunt in ptāte nostra. ¶ Quinto com-
parari potest prudētia ad artem a qua etiā distin
gui habet:nā ars ē respectu factibiliū & nō præ-
supponit rectitudinē uoluntatis. Prudentia ue-
ro est respectu agibiliū & p̄supponit rectitudi-
nem appetitus:ꝓpter quod scribit̄ sexto ethico-
rum ꝙ artifex uolūtarie peccans ē melior q̄ pec
cans inuoluntarie. Prudens uoluntarie peccans
est peior. In opibus ergo deseruientibus arti me
lius est peccare uoluntarie q̄ inuoluntarie sed in
opibus deseruientibus ad uitam circa q̄ uersatur
prudentia peius est peccare uoluntarie q̄ inuo-
luntarie:prudentia ergo quia nullus potest esse
prudens nisi sit bonus & hēat uoluntatem rectā
non est ars,sed uirtus prout ergo prudētia com
paratur ad artem a qua distinguitur sic diffiniri
potest ꝙ ē recta rō agibiliū p̄supponēs rectitudi
nē uoluntatis. ¶ Ex oībus ergo his de ipsa pru-
dentia unā cōmunem descriptionem formare
possumus dicendo ꝙ prudentia est uirtus intel-
lectualis directiua uirtutū moraliū p̄ceptiua secū
dum inuenta:& iudicata secūdū uniuersales ma
ximas. Particularia cōtingentia & agibilia con-
cernens:p̄supponēs rectitudinem uoluntatis.

¶ Quod decet reges & principes esse pruden-
tes. Cap. vii.

u Iso quid est prudentia: & ostenso ꝙ
per prudētiā recte dirigimur ī bonū
finē in quem īclinant uirtutes mora
les:restat oñdere ꝙ decet reges & principes esse
prudentes. ¶ Sunt autem quātū ād pn̄s spectat
tria q̄ maxime rex attendere debet. Primo enim
spectat ad ipsum summe intendere ut sit rex secū
dum rei ueritatem:& nō noīe tātum. Secundo
studere debet ne suus principatus in tyrānidem
conuertatur. Tertio,studere debet ut naturaliter
dñetur. ¶ Triplici ergo uia inuestigare possumꝰ
ꝙ decet regem esse prudentem. Primo:quia sine
prudentia non est rex secundum rei ueritatem:
sed noīe tantū. Secūdo:quia sine ea de facili uer
titur in tyrannum. Tertio:quia sine ipsa non po
test naturaliter dñari. Prima uia sic patet. Nā rex
est nomen officii & dignitatis. Est. n. regis offi-
cium ut suā gentem regat & dirigat in debitum
finem quod ipsum nomen regis oñdit. Nomen
enim regum a regendo sumptum est. Regere āt
alios & dirigere ipsos in finem debitum fit per
prudentiam. Vnde dicit̄. vi. ethi. ꝙ illos extima-
mus esse prudentes:qui sibi & aliis possunt bōa
speculari & prouidere. Prudētia ergo est quidā
oculus quo bonus & debitus finis conspicitur.
Qui ergo hoc oculo caret non sufficienter uide
re pōt ipsum bonum:nec ipsum debitum finē. ī
quem est populus dirigendus. Sicut ergo sagit-
tator nō posset sufficienter sagittare siue sagittā
in signum dirigere: nisi ipsum signum uideret.
Sic nec rex potest populum dirigere siue regere:
& ipsum in debitū finem dirigere nisi ipm finē
per prudentiam speculet̄. Si ergo sine prudentia
nullus potest sufficienter gentem uel populum
regere:& ipsam dirigere in finē bonum & debi-
tum:sine ea nullus erit rex:secūdū rei ueritatem
& ut decet. Licet forte sit rex appellatione & no
mine. Videt̄ eni ꝙ uir sine prudentia positus in
dignitate regia sit denarius æneus uel Plumbeꝰ
positus in cōputo mercatorum. Mercatores eni
cū rōcinando computant:aliquando unum de
narium æneum uel plumbeū ponunt loco mil-
le libraꝝ:quod ergo non ualet unum ouum:re
præsentat ualorem magis precii:Denarius ergo
ille magis ē signū ualoris q̄ ualeat. Sic si uir pru-
dētia careat & regia dignitate fūgat̄:cū ipse par
ui ualoris sit est loco magni precii. Magis ergo ē
signū regis:q̄ sit rex. Vt igitur sit rex non solum
noīe:sed re decet ipm habere prudentiam. ¶ Se
cundo hoc decet eum:ne de facili ī tyrannū cō-
uertatur. Dictum eni est ꝙ ꝑ prudentiam dirigi
mur in bonum finem:ī quem inclinant uirtutes
morales. Est enim prudentis prouidere bona si
bi & aliis:& dirigere se & alios ī optimum finē.
Si ergo aliquis prudentia careat per quam diri-
gimur in optima bona:secundum ueritatem de
facili efficietur tyrannus: quia diuitias & bona
exteriora:quæ sunt bona optima secundum ap-
parentiam:credet esse optima simpliciter. Immo
quia imprudentes non cognoscunt nisi sensibi-
lia bona cuiusmodi sunt diuitiæ & bona exte-
riora. Rex prudentia carens: quia non cogno-
scet:non reputabit nisi sensibilia bona:& dimis-
sis uirtutibus totum studium suum ponet ut

affluat diuitiis & sensibilibus bonis. Efficietur ergo deprædator populi: dñabitur tyrãnice: nõ curabit qualitercũq; possit pecuniã extorquere. ℭTertio decet reges & principes hẽre prudẽtiã qa sine ea nõ possunt naturaliter dñari. Nã ut declarari habet primo polliticorũ. Ex hoc est aliqs naturaliter seruus: quia deficit ĩtellectu & nescit seipsum regere. Ex hoc autem naturaliter est domin⁹ qa uiget ĩtellectu & prudẽtia: & nouit se & alios in debitũ finẽ dirigere. Hanc eni ueritatem non solũ approbant philosophica dicta: sed etiã confirmant singula regina naturalia. Videmus eni naturaliter hoĩes dñari bestiis. Viros fœminis. Senes pueris. Hoĩes naturaliter dominantur bestiis: qa hoĩum genus uiget prudẽtia. Bestiæ. n. prudẽtia & arte parũ participãt. Sic etiam uiri dominantur fœminis: quia ut declarari hẽt primo polliticorũ. Fœmine hẽt consiliũ inualidũ. Cõmuniter eni fœminæ deficiũt a uirorum prudẽtia: ꝙ si reperiant mulieres aliquæ prudentiores uiris: hoc ẽ ut raro: & in paucioribus ut plurimum. Ergo fœmina uiri naturaliter debet esse subiecta: eo ꝙ naturaliter deficiat uiri prudẽtia. Hoc etiam modo iuuenes naturaliter decet antiquioribus esse subiectos quia in experti agibiliũ non sic habundant prudentia sicut illi. Vbicunq; igitur hoc naturaliter seruit: & illud naturaliter dominatur: semper principãs pollet prudentia: a qua deficit qui naturaliter seruus existit. Vt igitur rex naturaliter dominetur: oportet ꝙ polleat prudentia & intellectu.

ℭQuot & quæ oporteat habere regem si debeat esse prudens. Capitulum. viii.

Quoniam nunquam perfecte habetur aliquod totũ nisi habeant partes ei⁹. Si debeat aliquis esse perfecte prudẽs oportet ipsum habere oĩa q̃ concurrunt ad prudentiam: & omnes partes eius. Consueuerũt aũt assignari octo partes prudẽtiæ Videlicet: memoria: prouidentia: intellectus: ratio: solercia: docilitas: experientia: & cautio. Quare si rex aut princeps debeat esse prudens: oportet ipsum esse memorem: prouidum. intelligentem rationabilẽ: solertem: docilem: expertum: & cautum. Hæc ãt octo quæ dicuntur esse partes prudẽtie sic accipi põt. Nam ut patet ex habitis: ex hoc aliquis dicitur esse prudens: quia est sufficiens dirigere se & alios ĩ aliqua bona: siue in aliquos bonos fines. Quattuor ergo est ibi considerare. Videlicet bona ad quæ dirigit. Modum p quem dirigit: personam dirigentem & gentem quam dirigit. Ratione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet regem esse memorem & prouidum. Propter modũ secũdũ quem dirigit: oportet ipsum esse intelligentẽ & rõnabilẽ. Ratione ꝓprie ꝓsone q̃ alios est dirigens oportet ꝙ sit solers & docilis. Ratiõe uero gentis quã dirigit cõgruit ꝙ sit expertus & cautus. Si. n. rex debet gentem aliquam ad bonum dirigere: oportet ꝙ hẽat memoriam preteritoꝝ & prouidentiam futurorum. Debet enim habere præteritorum memoriam: nõ ꝙ possit præterita immutare: quia nulli agenti hoc est possibile: sed decet regem habere præteritoꝝ memoriam: ut possit ex præteritis cognoscere qđ euenire debeat in futurũ. Nam ut scribitur secundo rethoricorum in cõtĩnẽtibus agibilibus ut plurimũ futura sunt ꝑteritis similia. ℭSecũdo decet ipm hẽre prouidentiam futurorum: quia hoĩes prouidẽtes futura bona cogitant uias p quas faciliter illa adipisci ualent. Ergo ratio bonorum ad qua rex gentẽ suam dirigere debet expedit ut habeat ꝓuidẽtiam futuroꝝ: ut facilius illa futura bona adipisci ualeat: & ut hẽat memoriã præteritoꝝ. Vt ex actis præteritis sciat quid agere debeat in futurorum. ℭRatione uero modi per quẽ dirigit oportet quod habeat intellectum & rõnem: siue oportet ꝙ sit ĩtelligens & rationalis. Modus. n. quo rex suum populum dirigit: oportet ꝙ sit humanus: quia rex ipse hõ est. Homo. n. intelligit rõcinãdo & discurrendo. Accipit. n. aliqua principia & aliquas præmissas: ex quibus elicit intentas conclusiões: & hoc in speculabilibus: q̃ in agibilibus. Nam sicut fiunt rationes ut demonstreť quid sit uerum cognoscendum: sic fiũt rationes ut persuadeatur quid sit bonum prosequẽdum. Ratione igitur huiusmodi cognoscendi qui est inditus hoĩbus uolens alios dirigere oportet ꝙ sit intelligens. cognoscendo pricipia & præmissas. Et rationalis ratiocinãdo & eliciẽdo ex illis præmissis conclusiones intentas. Vel oportet ꝙ sit intelligens: sciendo leges consuetudines bonas: & alia quæ possunt esse principia & regulæ agendorum. Oportet autem ꝙ sit rationalis speculando ex illis regulis quid agere congruit. Sicut ergo ratione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet regem esse memorẽ & ꝓuidũ: sic ratione modi per quẽ dirigit oportet ipsum eẽ intelligentem & rationalẽ. ℭSed ratione ꝓpriæ ꝓsone quæ ẽ alios dirigens oportet ꝙ sit solers & docilis. Nã qui ĩ tanto culmine est positus: ut tãtam gẽtem regere hẽat: oportet ꝙ sit idustris & solers ut sciat ex se inuenire bona gentis sibi commissæ. Verum quia nullus homo sufficit ad excogitandũ oĩa q̃ possunt esse utilia tot regno. Cum hoc ꝙ regem expedit eẽ solertem ex se quæ bona sunt regno utilia excogitando: oportet ipm esse docilem alioꝝ consiliis acqescendo. Possumus. n. dicere de rege quod dicit: de magnanimo. iiii. ethi. Quod non decet fugere ipm fugere cõmonentem. Nõ. n. decet regẽ in oĩbus sequi caput suũ: nec inniti semꝑ solertiæ ꝓprie. Sed oportet ipm esse docilẽ: ut sit abilis ad capescẽdã doctrinam alioꝝ acquiescendo doctrinis & cõsiliis baronũ: seruorũ: sapientũ: & diligentiũ regnũ: patet ergo ꝙ rõne ꝓpriæ ꝓsone q̃ est alios dirigẽs oportet regem eẽ solertem & docilẽ. Sed rõne gẽtis quã dirigit oportet ipm eẽ expertũ & cautũ. Experiẽtia eni est rerũ particulariũ. Prout igitur sunt alia & alia particularia. Et prout aliquis negociatur circa aliam & aliã gentẽ: sunt alia &

alia exquirēda. Oportet igitur principem respectu gētis cui p̄est esse expertū cognoscendo particulares conditiones gentis sibi cōmissæ: ut possit eā melius in debitum finē dirigere. ¶ Vltimo oportet ip̄m esse cautū. Nā sicut in speculabilib⁹ falsa aliqñ adminiscent᷑ ueris pp qđ credunt᷑ uera quæ non sūt uera: sed apparēt uera. Sic in agibilibus mala multotiēs admiscent᷑ bonis ,ppter quod credunt᷑ bona: sed non sūt bona: sed apparent bona. Oportet igitur regem esse cautū respuēdo apparēter bona & eligēdo bona simpliciter: ad quæ debet dirigere gētē sibi cōmissam.

¶ Quomodo reges & principes possunt se ipsos prudentes facere. Cap. ix.

a Nima in sedēdo & quiescendo fit prudens: ut uult phūs .vii. phisicorum. Reges ergo & principes si desiderant esse prudentes non debent uanitatibus intendere: sed maiorem partem uitæ suæ debēt expendere in cogitando quæ possunt esse regno ,pficua: qđ non sic intelligendum est ut nullas recreationes corporales habere debeant. Sed debent eis adeo moderatæ uti: ut non impediantur in regimine regni sui. Seipsos ergo poterunt prudentes facere ut naturaliter regnum regant. Cogitando primo tempora retroacta: sub quibus temporibus regnum melius regebatur: ,ppter quod habeant memoriam p̄teritoꝝ ex quibus scire poterūt qd agendū sit in futurum. Nam semp debet suū regimen cōformare regimini retroacto. Sub quo regnum tutius & melius regebatur. Nam sic in speculando & cogitando q̄ antiqui philosophi conscripserunt: sumus sapientiores in speculabilibus. Sic reges & principes cogitando acta suorum prædecessoꝝ fiunt magis prudentes in agibilibus. Secundo debent diligenter intueri futura bona quæ possunt esse proficua regno: & mala quæ pñt esse nociua. Nam ex hoc hēbunt prouidentiam futurorum ut possint mala expediti⁹ uitare: & bona facilius adipisci. ¶ Tertio debēt sæpe recogitare bonas consuetudines & bonas leges. Nam talia sunt maxime principia agibilium: intellectus enim principiorum est. Tanto ergo rex magis intelligens est circa agibilia: quāto plures bonas leges & bonas cōsuetudines in mente habet: ex quibus scire potest: quid in quolibet negotio sit agendum. ¶ Quarto sæpe sæpius excogitare debet quomodo per hmōi bonas leges & consuetudines debite regnum regat eligendo ex eis debitas conclusiones agibiliū. Nō enim sufficit esse intelligentem habendo cogitationem legum & consuetudinū quæ sunt principia agibilium: nisi qs sit rationalis ex illis legibus & consuetudinib⁹ debitas conclusiones agibilium: nisi quis sit rationalis ex illis legibus & consuetudinibus debitas conclusiones agibiliū eligendo quod qūo fieri debeat in tertio libro. Vbi agetur de regimine regni plenius ostendemus. ¶ Reges igitur dando operam illis octo q̄ ad prudentiam requiruntur de qbus in p̄cedenti capitulo fecimus mentionem: poterūt seipsos prudentes facere. Verū qa malicia est corruptiua principii. Sicut enim quis hñs corruptū gustum male iudicat de saporibus: credit enim aliquid esse dulce quod est amarū & econuerso. Sic hñs infectam & deprauatam uoluntatē excecat᷑ in intellectu ut male iudicet de agibilib⁹. Iudicat .n. esse agēdum quod est fugiendū & ecōuerso. Bene igit᷑ dictum est qđ scribit᷑ .vi. ethi. qđ impossibile est prudentem esse non entem bonū. Deprauat enim malicia iudicium ut aliquis imprudenter agat pp maliciam deprauantem uolūtatem. Quare si reges & principes uolunt esse prudentes: cum hoc ꝙ debēt esse memores: prouidi: solertes: & dociles: & alia quæ superius diximus. Oportet ipsos esse bonos: & non hr̄e uoluntatē deprauatam: ne pp maliciā appetit⁹ imprudēter agant & iudicent esse agēda quæ sunt fugiēda.

¶ Quot sunt mōi iustitiæ & circa q̄ iustitia hēt eē & qūo ab aliis uirtutibus est distincta. Cap. x.

p Hilosophus in qnto ethi. distinguit duplicem iustitiam legalē & æqualem. Legalis .n. iustitia ē qd generale: & quodā modo oīs uirtus. Iustitia uero æq̄lis est qd spāle & est q̄dam particularis uirtus. Nā ex hoc est qs iustus legalis: quia adimplet præcepta legis. Sed ut dicit᷑ primo magnoꝝ moraliū. Lex præcipit actus oīum uirtutū. Præcipit .n. lex operari fortia & temperata: & uniuersaliter oīa q̄ dicunt᷑ secundum uirtutes. Vnde ibidem dicit᷑ ꝙ iusticia legalis est perfecta uirtus. Sic ēt .v. ethi. scribit᷑: ꝙ lex p̄cipit non derelinquere aciem: neq; fugere: neq; abiicere arma: quod spectat ad fortitudinem: & præcipit non mechari: quod pertinet ad temperantiam: & non percutere neq; cōtendere q̄ sunt opa mansuetudinis. Lex igit᷑ uniuersaliter iubet omnem uirtutem ĩplere & maliciā fugere: quare iustitia legalis .i. impletio legis est quodāmō oīs uirtus. Iustitia aūt æqualis est q̄dā uirt⁹ spālis per quā reddit᷑ cuilibet ꝙ est æquum .i. qđ sibi debetur. ¶ Differentia aūt haꝝ iustitiaꝝ sic potest accipi. Nam ut scribit᷑ .v. ethi. Iustitia est in ordine ad alteꝝ: ,put igit᷑ ciues hñt ordinem ad se inuicem: & ad rempublicā: & ad legis latorē seu ad ip̄m regem: hēt esse ĩ eis iustitia legalis & æqualis. Nam in ipsis ciuib⁹ ex eo qđ habent hmōi ordinem uel q̄rit᷑ bonū cōe uel bonū spāle & propriū. Si q̄rit᷑ cōe bonum sic est in eis iustitia legalis. Si aūt q̄rit᷑ in ipsis aliqđ bonum priuatū erit in eis iustitia æq̄lis. Bonum .n. cōe resultat ex oī bono ciuium: res: enī publica & tota ciuitas melior est q̄litercunq; ciues boni sint. Siue .n. ciues sunt boni in se: siue in ordine ad alios: semp ciuitas melior est: quæ ex meliorib⁹ ciuibus constat: & quanto pluribus modis sunt boni ciues tanto magis est bona ciuitas. ¶ Leges igitur quia intēdūt cōe bonum p̄cipiunt oēm modum bonitatis. Esse igitur iustū secundū legē & implere legalem iustitiam est sequi oē bonum & fugere oē uitium: & hēre quodāmodo oēm uirtutem.

Propter quod legalis iustitia dicta est quodam modo omnis uirtus quia exercet opera omniũ uirtutum Non est autem simpliciter legalis iustitia omnis uirtus:quia est uirtus distincta a qualiber uirtute.Sed dicitur eẽ quodammodo omnis uirtus:quia nõ determinat sibi specialẽ iustitiã. Differt aũt hmõi iustitia qualibet uirtute in duobus: nam licet eadem opera agat iustus legalis quæ agit fortis & temperatus: non tñ aget ea secundũ eãdẽ intẽtionẽ uel secundũ eãdẽ rõnẽ formalẽ. Nã qui agit opera fortia:quia delectat̃ in talibus fortis est & agens temperata quia delectatur in ipsis tẽpatus est. Sed agens talia non quia delectatur in eis: sed quia ea lex præcipit & uult implere legem iustus legalis ẽ. Iustus ergo legalis per se & secundum ꝙ huius delectat̃ i impletione legis. Si aũt delectatur in operibus singularum uirtutũ:hoc est ex consequenti ꝓut oĩa talia opera sunt a lege præcepta.fortis autẽ & tẽperatus uel perfect⁹ secũdũ uirtutes alias ꝑ se primo delectatur in opibus cõuenientib⁹ uirtutib⁹ quibus ornatur. Si autẽ delectat̃ in impletione legis.hoc ẽ consequenti prout uidelicet agẽdo talia opera legem implet.⁋Ex ista aũt dr̃a sequitur secũda:nã cum fortis:& tẽperatus delectet̃ in operibus taliũ uirtutũ.secũdũ se uirtutes ille ꝑficiunt habentem eas & ut est aliqs secũdũ se.Sed iustitia legalis: quia delectat̃ in operib⁹ illis ꝓut implet legem iustitia legalis non perficit hoĩem secũdũ se:sed ꝑficit ipm̃ ut hẽt ordinẽ ad leges. Leges aũt traduntur ab ipso principe: & sunt traditæ ipsis ciuitatibus subditis imperio principis cuius est leges facere.Perfici ergo in ordine ad leges est perfici in ordine ad pricipem cuius est legem ferre uel i ordĩe ad totam ciuitatem cui lex imponitur.Iustitia ergo legalis licet faciat illa eadem opera. quæ facit temperantia & fortitudo. perficit tamen ipsum habentem i ordine ad aliũ ut in ordine ad principem.uel in ordine ad ciuitatem non obstante ꝙ temperantia & fortitudo & aliæ uirtutes hmõi perficiunt habentem secundum se. Patet ergo quõ iustitia legalis ẽ quodãmodo oĩs uirtus.& ꝙ nõ determinat sibi specialem iustitiam.sed agit opera spãliũ uirtutũ. Iustitia uero æqualis nõ ẽ omnis uirtus.nec agit opera singularum uirtutũ. Iustitia uero æqualis nõ ẽ omnis uirtus.nec agit opera singularum uirtutum .sed determinat sibi specialem iustitiã eo ꝙ in ea intenditur speciale bonum. Nam licet qualitercunq; ciuis bonus sit.ex hoc resultet cõe bonum & sit:inde melior ciuitas. Et q̃litercũq; malus sit inde peior ciuitas.Non tñ ex q̃cunq; bonitate uni⁹ ciuis per se:& secũdũ ꝙ hic resultat bonitas alteri⁹ ciuis:nec quæcũq; prauitas unius ciuis ꝑ se loquẽdo infert malũ alteri ciui. Sed si in bonis exterioribus aliquis malus sit ut ꝙ uult habere plus de his quã eum deceat: ex hoc infertur nocumẽtũ aliis ciuibus: quia si illæ hẽt ĩde plus: alii hñt inde minus.Iustitia ergo spãlis ꝑ quã uitat̃ malũ aliqđ spãle. prout ex malitia uni⁹ ciuis infert̃ nocumentũ alteri:determinat sibi spãlem materiam & hẽt esse circa hæc bona exteriora:in quibus ciues cõicant. ⁋Dicta ẽ igit̃ hæc iustitia æqualis : quia potissime innitit̃ æqualitati:ut ꝙ unusq̃sq; in hmõi exteriorib⁹ bonis hẽat quod æquũ est.Inde ẽ ergo ꝙ hæc iustitia dr̃ unicuiq; ius suũ tribuere: q̃a ius in quadã æqualitate cõsistit.Hæc ãt unicuiq; tribuit qđ æquũ est. Sic etiã dicit̃ unicuiq; tribuere quod suũ est : quia æquũ ẽ quemlibet possidere sua . Si igitur hæc iustitia spãlis æqualis dicitur æqualitati intendit: cũ bona exteriora dupliciter:ciues inæqualiter participare possint dux erit huiusmodi particularis iustitia.Accidit autem aliquos participare bona inæqualiter in commutationibus:ut in emptionibus:uenditionibus:mutationibus :& locationibus. Contingit.n.in uendendo:locando mutando:dare parum & accipere multum:uel ẽt econuerso:quod sine in æqualitate esse non põt.Rursus contigit in æqualitas in distributionibus:qa aliquando aliqui plus laborantes pro republica minus accipiunt ymo hæc iustitia quodammodo deprauata est:ut plurimum.n.homines acceptatores sunt personarum distribuẽtes honores indignis & repellẽtes dignos.Erit igitur dux spiritualis iustitia cõmutatiua & distributiua. Omnis enim iustitia siue sit legalis: seu commutatiua:seu distributiua semper perficit habentem in ordine ad alium.Magis tamen iustitia commutatiua:& distributiua perficit habentem in ordĩe ad aliũ quam legalis: Sed de hoc forte alibi erit locus. ⁋Ad præsens autem in tantũ dictum sit ꝙ declarata sunt illa tria:quæ in principio capituli proponebantur.Ostensum est.n.quod sunt modi iustitiæ:quia quædam ẽ iustitia generalis q̃dam dr̃ legalis:& q̃dam spãlis:q̃dam dr̃ æq̃lis: & hoc dupliciter.Quia q̃dã distributiua:q̃dam commutatiua.Rursus declaratum est:circa q̃ habet esse iustitia: quia iustitia legalis habet esse circa totam materiam moralẽ: & circa omnia opa uirtutũ:non secundũ se accepta: sed ꝓut ꝑ ea ẽ ĩpletio legis. ⁋Tertio ostensum est:quõ differt iustitia a uirtutib⁹ aliis: quia uirtutes aliæ magis perficiunt hominem in se. Iustitia uero siue sit legalis:siue distributiua : siue commutatiua:ꝑficit hominem in ordine ad alium.

⁋Quod absque iustitia nequeunt regna subsistere. Cap.xi.

Dicebatur in præcedenti capitulo duas est iustitias. Vnam generalem: & aliã spãlem. Ad hoc autem ut regna subsistant & pacifice maneant:utraq; iustitia est necessaria. Quod q̃dam absq; iustitia gñali regna durare non possint:duplici uia ĩuestigare possum⁹. Prima præsumitur ex parte ipius iustitiæ gñalis. Secunda ex parte regni:in quo debet talis iustitia obseruari. ⁋Prima uia sic patet: nam ut in ꝑcedẽti capitulo dicebatur. Legalis iustitia ẽ quodãmodo omnis uirtus.Habere.n.hmõi iustitiã est implere legem.Si ergo lex iubet omne bonũ

& prohibet omne malum. Implere legē ē esse p fecte uirtuosum. Iō prio magnorum moralium capitulo de iustitia dr: ꝙ legalis iustitia est perfecta uirtus. ergo per locum ab oppositis: legalis ī iustitia: est integra & perfecta malitia. In nullo ergo obseruare leges: & ciues non participare ī aliquo legalem iustitiam: est eos esse integre & perfecte malos. Sed ut dicit̄. 4. ethi. capitulo de mā suetudine. Malum se ipm destruit: & si itegrum sit: importabile sit. Importabile igitur esset illud regnum & durare non posset alia ciuitas: cui⁹ ciues integre essent mali: & in nullo uellent implere legem nec uellent in aliquo participare legalem iustitiā. Ex pte igit̄ ipsius legalis iustitiæ q̄ ē perfecta uirtus. cuius oppositum est perfecta malitia. probari pōt ꝙ absq; legali iustitia nō ualēt regna subsistere. ¶ Secūda uia ad inuestigandū: hoc idem summitur ex parte ipsi⁹ regni. Regnū n. & omnis politicia est quidam ordo: & quidā principatus. Cum igitur ordo & pricipatus sit ipsorum subditorum per respectum ad leges: & ad principē: cuius est leges ferre: ut declarari habet ī politicis. Si ciues non participarēt legalē iustitiā non reseruaretur in eis ordo: nec ad leges: nec ad principem. Non ergo ulterius reseruaretur in eis policia: nec esset ulterius regnum. Facile ē ergo ostēdere. ꝙ absq; legali iustitia regna durare nō possunt. Sed ꝙ absq; iustitia spūali quæ diuidit̄ in iustitiam commutatiuā; & distributiuam: nō subsistat regnum sic declarari potest. Quodlibet enim regnum: & quælibet cōgregatio assimulatur cuidam corpori naturali. Sicut enim uidem⁹ corpus animalis cōstare ex diuersis membris cōnexis & ordinatis ad se inuicem. Sic quodlibet regnum: & quælibet congregatio constat ex diuersis personis connexis: & ordinatis ad unū aliquid. ut ergo liceat figulariter loqui in mente: ī membris eiusdem corporis est quodāmodo duplex iustitia: cōmutatiua & distributiua. Iustitia enim proprie sumpta: non est nisi ad alteram: & non ē nisi diuersarum personarū. Methaphorice tamen & per quandam similitudinem ē iustitia eiusdem ad se ipsum & in membris eiusdem corporis possumus aliquo modo contemplari iustitiā. Vn⁹. n. & eiusdem corporis membra habēt ordinem ad se inuicem & ordinātur ad unū aliquid: ut ad cor a quo recipiunt motū & utilē influentiam: ut ergo membra habent ordinem ad se iuicem: est in eis quodam modo iustitia commutatiua. Sed ut ordinantur ad cor: aliquo modo reseruatur ī ipsis iustitia distributiua. Ex hoc enim est inter aliquos commutatiua iustitia: qa un⁹ abundat in uno: in quo alter deficit. & deficit in alio in quo ille abundat. Ideo ut quilibet suæ indigentiæ prouideret: inuenta fuit commutatiua iustitia. Contigit. n. aliquem abundare in pecunia in qua alter deficit: & deficere in frumento in quo ille abundat. Per commutatiuam ergo iustitiam huiusmodi superabundantia & defectus reducitur ad æqualitatem: quia unus dat pecuniam qua habundat. & recipit frumentum quo indiget. Aliter uero tribuit frumentum quo affluebat: & suscipit pecuniam qua caret. Est igitur cō mutatiua iustitia: pro ut unus ordinat bona sua ī utilitatem alterius & econuerso. Hunc autē modum reperimus in membris eiusdem corporis. Oculus. n. pollet acumine uisus: deficit tamen a potentia gressiua: quia nō pōt pergere. Pes autē abundat ingressiua potētia. deficit tn̄ in uisione: quia nihil uidet. Oculus igit̄ secundū uisionē in qua abundat subuenit indigentiæ pedis: qa dirigit ipsum. Pes autem per potentiā gressiuā qua pollet: subuenit īdigentiæ oculi: quia portat eū. Nisi igitur membra sic suæ indigentiæ subuenirent: ut nisi manus purgaret oculū: & oculus dirigeret manū: & nisi pedes portarēt caput & caput dirigeret pedes: corpus naturale nō posset subsistere. Sic qa nullus hō sufficit sibi ad uiuendū nisi ciues p commutatiuā iustitiā sibi inuicem subuenirent. ut ꝙ unus cōicaret alteri: illud ī quo superabundat: & acciperet illud ī quo deficit: ciuitas durare non posset. Si ergo ī membris eiusdē corporis prout habent ordinē ad se inuicem: & sibi inuicē suæ īdigentiæ subueniūt: est ī eis quædā cōmutatiua iustitia sine q̄ corpus naturale durar̄ nō posset: sic ꝓpriæ ciues eiusdē ciuitatis uel regni hn̄t ordinē ad se inuicē: & sibi īuicē secundū q̄ndā cōmutationē suis īdigētiis satisfaciūt. est ī eis cōmutatiua iustitia: sine q̄ ciuitas uel regnū nō posset subsistere. ¶ Secūdo in mēbris ē quædā distributiua iustitia prout hn̄t ordinē ad ipm cor Nā cor singulis mēbris scđm suā ꝓportionē & dignitatē influit eis spūm uitalē: & motū: ita ꝙ principiū uitæ & pricipiū mouēdi est in corde. Sicut forte principium sentiendi est in cerebro. Sic & in ciuibus & distributiua iustitia. ꝓ ut ordinantur ad unum aliquid ut ad regem uel ad ducem: qui secundum eorum uirtutem & dignitatem debet eis honores: & bona tribuere. Sicut ergo corpus naturale non subsisteret. nisi in eo reseruaretur quædam distributiua iustitia: ut ꝙ cor membris debite influeret. Si regnum uel ciuitas non potest subsistere: nisi reseruetur in ea distributiua iustitia. ut ꝙ rex siue princeps debite honores & bona distribuat. ¶ Est autem diligenter notandum ꝙ sicut non quælibet inæqualitas tollit uitam corporis naturalis: tamen quælibet inæqualitas ægrotat & infirmat ipsum. Sic non quælibet iustitia corrumpit totaliter regnū & polliciam. Tum per quamlibet iniustitiam regnum & pollicia īfirmatur & disponitur ad corruptionem. Patet igitur ꝙ prout ciues habent ordinem ad se inuicem est in eis iustitia commutatiua. Pro ut uero habent ordinem ad regem uel ad principem reseruatur in eis iustitia distributiua. Prout uero adimplent leges est in illis iustitia legalis. Quocunque tamen modo sumatur iustitia. sine ea ciuitas uel regnum durare nō potest. Bene ergo dictum est quod dicitur. i. magnorum moralium. ca. de iustitia. Quod iustū ē

quoddã ꝓportionabile & continet urbanitates: Nã ſicut aĩa cõtinet corpus. qa recedente ea corpus diſſoluitur & marceſſit. Sic iuſtitia continet urbanitates.i.ciuitates & regna: qa ſine ea diſſolnit̃ ciuitas: & non põt regna ſubſiſtere. ualde igitur iniuriat̃ regno & regi qui iuſtitiã non obſeruat. Si igit̃ iuſtitia eſt tantũ bonũ regis & regni ſummo opere rex ſtudere debet ut in ſuo regno ſeruetur iuſtitia: nõ ſolum his qui in regno nati ſunt: ſed etiã pegrinis & aduenis. Cũq; .n. neget̃ iuſtitia manifeſte regi & regno infertur iniuria.

¶ Q̃d maxĩe decet reges eſſe iuſtos: & in ſuo regno iuſtitiã obſeruare. Cap.xii.

Satis p̃ p̃cedens capitulũ pſuadet̃ pricipibus atq; regibus ut ſint iuſti: & ut obſeruẽt iuſtitiam cum ſine ea ciuitates & regna durare nõ poſſint. Tñ quia eſt aĩus hoĩs generoſus & ſemp auidus nouas rõnes audire. Adducemus nouos modos qbus oñdi poterit q; maxĩe decet reges & pricipes eſſe iuſtos. Poſſumus aũt hanc ueritatẽ q̃druplici uia uenari.ſecũdũ q̃ttuor q̃ tãgunt̃ de iuſtitia in.v. ethi. Prima uia ſumit̃ ex pte perſonæ regiæ. Secunda ex pte ipſius iuſtitiæ. Tertia ex pfectiõe bonitatis q̃ ex iuſtitia innoteſcit. Et q̃rta ex ipſa malitia q̃ ex iniuſtitia cõſurgit. ¶ Pria uia ſic patet: nã ſi lex eſt regula agendoꝝ: ut haberi põt ex.v.ethi. ipe iudex: & multomagis ipe rex cuius eſt leges ferre debet eſſe quædã regula in agendis. Eſt.n. rex ſiue princeps quædã lex: & lex eſt quidã rex ſiue princeps. Nam lex eſt q̃dã inaĩatus priceps. Princeps uero eſt quædã aĩata lex. Quantum ergo aĩatum inaĩatum ſuperat: tñ rex ſiue priceps debet ſuperare legem. Debet ẽt rex eſſe tantæ iuſtitiæ & tantæ æquitatis: ut poſſit ipſas leges dirigere: cum in aliquo caſu leges obſeruari non debeant: ut infra patebit. Dubitare ergo utrum rex debeat eſſe æq̃lis & iuſtus. eſt dubitare utrũ ipſa regula debeat eſſe regulata. Si n. regula ab æq̃litate deficiat nihil regulatũ erit. cũ omnia p regulã regulentur. Sic ſi reges ſunt iniuſti diſponũt regnũ ut in eo nõ obſeruet̃ iuſtitia: maxime ergo ſtudere debẽt ne ſint iniuſti & inæquales. quia eoꝝ iniuſtitia & inæqualitas tollit ab eis regiã dignitatẽ. Nam reges iniuſti & ſi dominent̃ per ciuilẽ potentiam: non tñ digni ſunt ut ſint reges. Cũ.n. deceat regulã eſſe rectã & æqualem. Rex quia eſt quædam animata lex. eſt quædam aĩata regula agendorum ex parte ipſius perſonæ regiæ maxĩe decet ipſum ſeruare iuſtitiam. ¶ Secundo poſſumus inueſtigare hoc idem ex parte ipſius iuſtitiæ. Nã iuſtitia eſt quoddam magnũ bonum & præclaꝝ. Perficit.n. ut dictũ eſt hominem in ordine ad aliũ. Tunc autem maxime clareſcit bõitas noſtra quãdo uſq; ad alios ſe extẽdit. Vnde.v.ethi. dicitur: q; præclariſſima uirtutum uidetur eſſe iuſtitia. & non ueſperus neq; lucifer eſt ita admirabilis ſicut ipſa. Veſperus n. & lucifer eſt una & eadem ſtella quæ eſt ualde pulchra & clara: & propter ſui pulchritudinẽ & uenuſtatem cõmuni nomine appellatur Venus. Hæc autem ſtella aliquãdo præcedit ſolem & tunc apparet in mane & dicitur lucifer. Aliqñ uero ſequitur ipſum: & tunc apparet in ſero & dicitur ueſperus. Eſt ergo intentio philoſophi dicere: q; cum Venus quæ eſt tã pulcherima ſtella & quæ aliqñ dicitur lucifer: aliqñ ueſpus: non ſit ita pulchra nec ita præclara ſicut eſt iuſtitia. Pulchritudo ſtellarum non eſt ita admirabilis ſicut pulchritudo eius. Stellæ.n. pollent pulchritudine corporali & illuminant nos lumine corporali. Sed iuſtitia pollet pulchritudĩe honeſta & ſpirituali: & ornat nos uirtuali pfectiõe. Quãto igitur pulchritudo ſpiritualis excellit pulchritudinem corporalem. tãto pulchritudo iuſtitiæ & claritas eius admirabilior eſt claritate ſtellaꝝ. Si ergo decet reges & principes habere clariſſimas uirtutes ex parte ipſius iuſtitiæ: quæ eſt quædã clariſſima uirtus. Probari poteſt q; decet eos obſeruare iuſtitiam. ¶ Tertio hoc probari põt ex ipſa perfectione bonitatis quæ ex iuſtitia innoteſcit. Iuſtitia.n. non ſolum eſt perfecta uirtus in ſe. ſed ſi ſit in regibus & principibus oſtendit eos eſſe perfecte bonos. Sic.n. uidemus ĩ aliis rebus q; unumquodq; perfectum eſt: cum poteſt ſibi ſimile producere: & cum actio ſua ad alios ſe extendit: ut tunc aliquid ẽ perfecte calidum qñ poteſt alia calefacere: & quãdo actio ſua ad alia ſe extendit. Et tunc eſt aliquis perfecte ſciens qñ poteſt alios docere: & quando ſciẽtia ſua ad alios ſe extẽdit. Ideo ſcribitur.i.meth. Quod ſignũ omnino ſcientis ẽ poſſe docere: ergo a ſimili tũc eſt aliquis perfecte bonus quando bonitas ſua uſq; ad alios ſe extendit. Inde eſt ergo q; non cognoſcitur perfecta bonitas hominum niſi cõſtituant̃ in aliquo principatu. Nam quãdiu aliquis non habet regere niſi ſeipſum nõ plene apparet qualis ſit: nec perfecte cognoſcitur bonitas eius. Sed quando conſtituitur ĩ pricipatu aliquorum oportet q; bonitas ſua ad alios ſe extendat: ut tũc melius apparet qualis ſit: eo q; opera ſua ad exteriora ſe extendant. Si ergo nobis exteriora magis nota ſunt quanto aliquis in maiori principatu conſtituitur: quia opera ſua ad plura ſe extendunt magis apparet qualis ſit. Iõ dicitur.v.ethi. principatus uirum oſtẽdit. Propter quod & prouerbialiter dicitur. Si quis uult cognoſcere uirũ ponat ipm̃ in aliquo pricipatu. Ex iuſtitia ergo: qa eſt ad alteꝝ ĩnoteſcit perfecta bonitas. Nã excepta prudentia quæ aliis uirtutibus pfector eſt: qa eſt earũ directiua. Oẽs aliæ uirtutes morales quæ perficiunt hominẽ in ſe: ſe uidentur habere ad iuſtitiã: q̃ pficit hominẽ ĩ ordine ad alteꝝ. Sicut ſubditi q quodãmõ ſolũ habẽt regeř ſeipſos ſe habẽt ad pricipẽ: cui⁹ bonitas & regimẽ ad alios ſe extẽdit. Sicut ergo ĩ pricipe magis manifeſtat̃ pfectio bonitatis q̃ ĩ aliis. Sic ex iuſtitia magis manifeſtat̃ pfectio bonitatis q̃ ex aliis uirtutib⁹ moralib⁹. Decet ergo reges & pricipes eẽ iuſtos: tũ qa debẽt eẽ regula agẽdoꝝ: tũ qa iuſtitia

eſt præclára uirtus:tũ etiã quiã ex ea maieſtatur
perfectio bonitatis. ¶Quarto hoc decet reges
& principes ex magnitudine malitiæ quæ ex in
iuſtitia conſurgit:nam ut dicit.v.ethi.ſicut meli
or eſt qui non ſolũ eſt bonus in ſe:ſed etiam bo
nitas ſua ſe extẽdit ad alios:Sic peior eſt qui nõ
ſolũ malus eſt in ſe:ſed etiã malitia ſua ſe exten-
dit ad alios:& quãtũ ad plures ſe extẽdit malitia
eius:tanto peior exiſtit.Tanto igiᷣ ſummo ope-
re ſtudere debent reges & principes ut ſeruẽt iu-
ſtitiã:& iniuſtitiã uitent:quanto ex eorũ in iuſti
tia poteſt conſequi maius malum:& poteſt infer
ri pluribus nocumẽtum.Eſſet autem ulterius de
clarandum q̃uo reges & principes poſſint iuſti-
tiã acqrere.& q̃uo debeant iuſtitiam obſeruare.
Sed in tertio libro ubi agetur q̃uo regnum iuſte
regi debeat:plenius oñdetur.

¶Quid eſt fortitudo:& circa q̄ hẽt eſſe:& q̃uo
poſſumus noſipſos fortes facere. Cap. viii.

Circa quodcunq; contingit peccare:&
bene agere:oportet dare uirtutem ali-
quã per q̄ regulenᷣ in agendo.Cũ igi
tur circa timores & audatias contingat aliquem
ſe hr̃e recte & non recte:oportet dare uirtutẽ ali
quam circa timores & audatias. Accidit.n.ali-
quos timere timenda.Sunt.n.aliqui adeo paui
di ꝙ circunſtantes muros timẽt.Aliqui uero ad
eo fatue audẽt:ut etiam deũ non timeãt.qđ nõ
eſt fortitudinis ſed inſaniæ.Propter quod.i.ma
gnorum molium ſcribiᷣ:ꝙ ſi quis ualde impaui
dus exiſtat:ꝙ deũ non timeat non eſt fortis:ſed
inſanus.Spectat igiᷣ ad fortem timere timenda
& audere audenda.Erit igitur fortitudo uirtus
quædam reprimẽs timores & moderans audati
as.Reprimit.n.fortitudo timores ne per eos qs
retrahatur ab eo ꝙ ratio dictat.Moderat aũt au-
datias ne quis audendo aggrediaᷣ qđ ratio ue-
tat.¶Viſo quid eſt fortitudo reſtat uidere circa
quæ eſſe habeat talis uirtus.Sciendum igitur ꝙ
tiere & audere proprie reſpiciũt picula.Nullus
autem timet niſi ymaginetur ſibi periculum imi
nere:nec oĩs diciᷣ audax niſi aggrediatur aliqđ
terribile & periculoſum.Periculoꝝ autem quæ
dam ſũt bellica:quædam aũt ex aliis cauſis.Ex-
ponimur aũt periculis non ſolũ in bellis:ſed ẽt
in mari:& in ægritudinibus:& in aliis circa q̄ cõ
uenit eſſe pericula.Rurſus in periculis bellorum
hoĩes diuerſimode ſe habent.Nã quidam timẽt
quidam audent.Audẽtes etiam diuerſificantur.
Nam quidam de leui aggrediunᷣ belloꝝ pericu
la:ſed cum aggreſſi ſunt ea ſi inuenerint reſiſten-
tiam non ſuſtinẽt:ſed fugam arripiunt.Quidã
autẽ nõ de leui:aggrediunᷣ bellũ:ſed cũ aggreſ
ſi fuerint ſuſtinẽt & tolerant pericula bellorum.
Cũ igitur uirtus ſit circa bonũ & difficile.quia
difficiliora & terribilia ſũt picula bellica q̄ alia:
& etiam quia in piculis bellicis difficilius eſt re-
primere timores q̄ moderare audacias .Rurſus
uero quia in audendo non tã difficile eſt aggre
di pugnam ſicut tolerare & ſuſtinere pugnãtes.

Fortitudo q̄ eſt uirtus circa pericula:pricipalius
eſt in reprimẽdo timores contingẽtes circa peri
cula talia quam ĩ moderãdo audatias circa ipſa.
Sic etiam principalius eſt huiuſmodi uirtus in
ſuſtinendo pugnantes quam in aggrediendo
eos.¶Quod autem pericula bellica ſint diffici-
liora ad ſuſtinendum q̄ pericula alia:triplici uia
oſtendi poteſt.¶Primo quia huiuſmodi pericu
la ſunt magis præ oculis & magis ſentiuntur q̄
alia.non.n.ſic aperte apphendimus mortem cũ
egrotamur:quia egritudines intrinſecus latent:
nec ſic ſentimus pericula maris ſic pericula belli-
ca:nec ex tactu aquæ ſic ſentimus & ymagiamur
leſionem ſicut ex tactu gladii pericula.ergo bel-
lica.tũ quia manifeſta ſunt tum etiam quia ma-
xime ſentiunt:& ymaginamur ea maxime do-
lorem inferre.difficilioraq; ſunt ad ſuſtinendum
quam alia.¶Secundo talia difficilius ſuſtine-
mus q̄ alia non ſolum:quia ſunt magis manife-
ſta & doloris illatiua:ſed quia ymagiamur ꝙ p
fugam ea de facili uitare non poſſumus .Nõ.n.
ſic p fugam uitare poſſumus egritudiẽs:quia cũ
egritudo ſit aliquid in nobis exiſtens p fugã ea
uitare non poſſumus:pericula etiã maris non ſic
per fugam uitari pñt ſicut pericula belli.Cum er
go difficilius ſit durare & ſuſtinere pericula illa
q̄ per fugam uitare poſſumus q̄ ad q̄ ſuſtinenda
neceſſitantur:eo ꝙ p fugam ea uitare non poſſu
mus difficilius ſuſtinẽtur pericula bellica q̄ alia.
¶Tertio pericula talia difficilius ſuſtinentur:qa
per ea maxime apphẽdimus mortem uiolentã:
cum mors ibi illata ſit per mutilationẽ mẽbro-
rũ & inciſſuram corpis:per quã maxime apphẽ
dimus uiolẽtam mortem.Mori enim per ægri-
tudinem uel p aliquem alium modum:non ſic
uidetur repugnare naturæ corporis ſicut mors
bellica:per quã corpus mutilatur & ĩciditur.Eſt
igitur uirtus fortitudinis principaliter circa peri
cula bellica:ex conſequenti autem eſt circa peri
cula alia.Propter quod dicitur.iii.ethi.ꝙ princi
paliter dicetur utiq; fortis qui impauidus eſt cir
ca bonam mortem:& maxime circa eam quæ ẽ
ſecundum bellum.Sed & adhuc & in mari & in
ægritudinibus intimidus eſt q eſt fortis.¶Am
plius licet fortitudo ſit circa pericula bellica re-
primendo timores & moderando audatias cir-
ca ea.principalius tamen eſt circa repræſſionem
timorum q̄ circa moderationem audatiaꝝ.Nã
pericula terribilia ut plurimum triſtia ſunt.Tri-
ſtia autem naturaliter quilibet fugit ſicut natura
liter ſequitur delectabilia.Cum ergo naturaliter
triſtia fugiamus difficile eſt reprimere timores
per quos triſtia fugimus.Non aũt ſic difficile ẽ
moderare audacias:per quas triſtia aggedimur.
Quare ſi uirtus principalius eſt circa difficile be-
ne dictum eſt fortitudinem principalius eſſe cir
ca repræſſionem timorum q̄ circa moderantiã
audatiarum.¶Quod aũt fortitudo pricipalius
ſit in ſuſtinẽdo q̄ in aggrediẽdo:ut cõiter poniᷣ
triplici uia uẽnari põt.¶Prio qa aggrediendũ

est fortioris:sustinere aũt debilioris est. Aggre-
diens aũt compat̃ ad alios sicut ad debeliores:
sed sustinens sicut ad fortiores. Difficilius est ãt
inniti contra fortiores q̃ contra debiliores. ꝑ/
pter quod difficilius ẽ sustinere pugnam q̃ ag/
gredi pugnãtes. ¶ Secundo est difficilius quia
aggrediẽs ymaginat̃ malum ut futuꝝ:sed susti-
nẽs habet malũ præ oculis & ut præsens. Diffici
lius aũt est initi & habere se fortiter contra mala
præsentia q̃ contra mala futura. ¶ Tertio hoc ẽ
difficilius:quia aggredi põt fieri subito. sed susti
nere requirit diuturnitatẽ & tp̃s. difficilius ẽ aũt
hr̃e se fortiter & constanter in sustinẽdo bella.
qđ requirit durabilitatẽ & tp̃s q̃ in aggrediẽdo
qđ subito fieri põt. unde phũs. iii. ethi. ca. de for
titudine ait. ꝙ fortitudo est circa timores & au/
datias. magis tñ est circa timores reprimendo
eos q̃ circa audatias moderando ipsas. Et subdit
fortitudinẽ esse in sustinendo tristia. ¶ Declara
tũ est igit̃ circa quæ habet esse fortitudo. Restat
ergo declarandũ qũo possumus facere nosipsos
fortes. ¶ Notandũ ergo ꝙ licet uirtus oppona-
tur duabus malitiis:quarum una superabundat:
& altera deficit:ut largitas opponitur ꝓdigalita
ti:quæ superabundat in expẽdendo:& auaritiæ
q̃ deficit. & fortitudo quæ opponitur audatiæ:
q̃ superabundat in aggrediendo:& timiditati q̃
deficit. Semper tñ uirtus plus opponitur uni ma
litiæ:q̃ alii. Sed quia difficiliꝰ est reprimere tio/
res q̃ ut moderet audatias:fortitudo magis insi-
stit ut reprimat timores q̃ ut moderet audatias.
& plus repugnat & contradicit timor fortitudi
ni q̃ faciat audatia. Quia igit̃ non possumus pũ-
ctaliter attingere medium inter audaciã & timo
rẽ:declinandũ est ad audaciã q̃ minus repugnat
fortitudini:q̃ timor:si uolumus nosipsos facere
fortes. ¶ Declarata ergo sũt illa tria quæ in pri-
cipio capituli ꝓponebant̃. Ostensum est eni qđ
est fortitudo:quia est uirtus reprimens timores:
& moderãs audacias. Rursus manifestũ est cir/
ca q̃ est fortitudo:quia principaliter est circa pi-
cula bellica & in reprimendo timores:& in susti
nendo pugnã. Ex consequẽti aũt est circa peri/
cula alia & in moderando audacias:& in aggre
diendo pugnantes. Tertio declaratum fuit qũo
possumus facere nosip̃os fortes:quia maxiẽ hoc
faciemus declinãdo magis ad audaciam q̃ non
tantum repugnat fortitudini sicut timor.

¶ Quod sunt species fortitudinis:& secundum
quam fortitudinem decet reges & principes eẽ
fortes. Cap. xiiii.

d Istinguit phũs. iii. eth. ca. de fortitudi
ne. vii. spẽs seu. vii. maneries fortitu/
dinis. ¶ Prima ẽ fortitudo ciuilis. Se
cũda seruilis. Tertia militaris. Quarta furiosa.
Quinta consuetudinalis. Sexta bestialis. Et septi
ma est fortitudo uirtuosa. Fortitudo. n. ciuilis
est qñ aliqs timẽs uerecũdiã:& uolẽs honorem
adipisci aggredit̃ aliqđ terribile. Vñ ait phũs ꝙ
scđm hãc fortitudinẽ:fortissimi uident̃ eẽ apud
illas gentes:apud quas timidi in honorati sunt:
fortes uero honorant̃ hoc modo:ut idem phũs
ait. Hector fortis erat:qui timẽs ĩcrepationes po
limadis aggrediebat̃ terribilia. Dicebat enim ꝙ
si fugeret:polimadas qui erat ex pte aduersa pri
mũ sibi increpationes imponeret. Sic etiã ut idẽ
phũs recitat diomedes fortis erat hoc mõ. Dice
bat. n. ꝙ si non strẽnue bellaret. Hector laudans
se in troyanis diceret diomedẽ ab eo deuictum
esse. Recte autem hæc fortitudo dicit̃ ciuilis:qa
inter conciues & notos quis maxime fugit ob/
probria:& q̃rit honores. Videmus enĩ aliquos
cũ sunt in ignotis partibus cõmittere aliqua tur
pia:q̃ inter ciues & notos nullatenus attempta/
rent. ¶ Secunda fortitudo dicit̃ seruilis:& hæc
peior est quã prima:ut cũ aliquis nõ ut uitet ob
probria uel ut cõsequat̃ honores:sed timore pe
ne:uel aliqua necessitate ductus aggreditur pu/
gnam. Hoc modo multi troyanoꝝ timentes.
Hectorẽ statuisse:ꝙ si quis troyanoꝝ sine bello
fugeret taliter aptaret̃:ꝙ non esset sufficiens fu/
gare canes. Ad hanc fortitudinẽ inducũt popu
lum duces exercitus:statuentes pœnam fugien/
tibus:faciendo foueas ne possit exercitus fugere
sed quædam necessitate bellare cogatur. Hoc ãt
modo quidam dux ut dicitur exercitum suum
coegisse ad fortitudinem. Nam cum nauigiis &
cum toto suo exercitu trãsfretaret:ne aliquis de
suo exercitu hr̃et materiam fugiendi omnes na
ues confregit. ¶ Tertia fortitudo dicitur milita
ris & hæc est fortitudo experientiæ. Milites enĩ
propter experientiam quam hñt de bellis multa
aggrediunt̃ q̃ uidentur esse terribilia. Nam ut di
cit. Vegetius in libro de re militari. Nullus attẽ
ptare dubitat:qđ se bene didicisse confidit. Vi/
demus enim aliquos audientes solum strepitũ
armorum fugiunt:nescientes discernere:q̃ sunt
periculosa in bellis:& q̃ non. Milites uero bel/
loꝝ experti:confidentes de sua experientia:& co
gnoscentes bellorum picula:aggrediuntur ali/
qua terribilia ut iudicentur esse fortes. Non tñ
propter hoc ꝓprie fortes sunt. Nam cum adeo
inualescit bellum qđ excedat eorum experienti
am in fugam conuertũtur. ¶ Quarta fortitudo
dicitur furiosa: nam aliqui propter furorem &
passionem in qua existunt alii aggrediuntur pu
gnam ita ut iudicentur fortes:non tamen pro/
prie tales fortes existunt:quia fortitudo uera ag
greditur pugnantur philosophus inuit:non ꝓ/
pter furorem:sed pp bonũ ymo si ex furore qs
pugnam aggrediat̃ inueniens resistentiã pugnã
non sustinet:quia q fit intrepidus ꝓpter furorẽ.
Tranquillato furore incipit timere:& non susti
net bellum sed arripit fugam. ¶ Quinta fortitu
do est consuetudinalis. Aliqui enim quia in plu
ribus bellis fuerunt in quibus forte bene accidit
eis. Ex hac consuetudine assumunt quandã spẽ
uictoriæ:& accipiunt quandam audaciam bel/
landi. Tales ergo fortes esse uidẽtur:quia aggre
diunt̃ pugnam:sperantes de uictoria & nõ cre/

dentes aliquid mali pati:non tñ uere fortes sũt:
quia si inueniant resistentiam & contra sperata
malum aliquod patiant̃ fugiũt. ⁋Sexta fortitu
do dicitur esse bestialis:ut cum aliquis ignorans
fortitudinem aduersarii bellat̃:utputa cum hitã
tes in septẽtrione sint fortes & audaces. In meri
die uero sint debiles & timidi:aggredientes pu
gnam cum septẽtrionalibus credentes eos esse
meridionales hñt fortitudinem bestialẽ. Sũt.n.
tales quasi bestiæ insensatæ aggredientes bellũ
non cognoscentes aduersariorũ potentiã. ⁋Se
ptima fortitudo dicitur uirtuosa:ut cum aliquis
non coactione uel furore:uel ꝑpter experientiã
uel propter ignorantiã aggreditur bellũ:sed ꝑp
bonũ & ex electione. Reges ergo & principes li
cet has maneries fortitudinũ scire debeãt:ut co
gnoscant qualiter populus suus fortis ẽ & qũo
possunt cum aduersariis bellare. Ipsi tñ debent
esse fortes fortitudine uirtuosa:ut non exponãt
suam gẽtẽ periculis bellicis:nisi hẽant iusta bel
la:& nisi uideant magnum bonũ patriæ uel re
gni quod ex tali bello consequi possit.

⁋Quid sit tẽperãtia:& circa quæ habet esse:&
quæ sunt species. & quomõ nosipsos possumus
facere temperatos. Cap. xv.

Temperantia inter uirtutes cardinales
ultimũ gradum tenet. Prudentia eni
& iustitia principaliores sunt uirtuti
bus moralibus & prudentia est in itellectu. Iusti
tia in uoluntate. ⁋Virtutes uero morales sunt
in appetitu sensitiuo ut in irascibili & concupi
scibili. Appetitus aũt sensitiuus deficit a uolũtate
& intellectu. Ideo prudentia & iustitia sunt uir
tutes principaliores. Est aũt prudẽtia principali
or iustitia:quia ipsa est directiua oĩum aliaꝝ uir
tutum. Fortitudo aũt & tẽperãtia licet non sint
adeo principales sicut prudentia & iustitia:tñ in
ter uirtutes principalas computãtur. Nã uirtutes
moderantes passionẽ dupliciter rõni deseruiũt:
ꝑut passiones dupliciter rõni obsistũt. ⁋Passio
nes.n.uel obsistunt rõni & alliciũt nos ad id qđ
rõ uetat:uel ut supra dicebat̃ obsistunt ei quia re
trahũt nos ab eo qđ rõ dictat. Inter cætera aũt q̃
possunt nos retrahere a bono rõnis sũt timores
belli & pericula mortis circa quæ est fortitudo.
Sic etiam inter cætera allicẽtia nos ad id qđ rõ
uetat sũt uenerea & delectabilia scđm gustũ cir
ca q̃ est temperãtia. Fortitudo ergo & tẽperãtia
inter principales uirtutes computari debent. Est
aũt fortitudo principalior temperantia:quia for
titudo magis ordinatur ab bonũ cõe:ut ad tui
tionẽ regni & ad defensionem patriæ. Temperã
tia uero magis ordinat̃ ad bonum ꝓpriũ:ut ad
moderationẽ sui ipsius. Bonum aũt cõe diuini
us est bono proprio. ⁋Postq̃ ergo diximus de
prudẽtia q̃ est principalior q̃ iustitia:& de iusti
tia q̃ est principalior fortitudine:& de fortitudi
ne quæ est principalior temperantia. Restat dice
re de ipsa temperantia:quæ inter uirtutes princi
pales ultimum gradum tenet. Sciendum ergo
ꝙ sicut fortitudo media est inter timores & au
dacias:quia qui omnia timet non est fortis:nec
qui omnia audet:sed qui timet timẽda & audet
audenda. Sic temperantia media est inter dele
ctationes & insensibilitates. Vocamus autem in
sensibilem & agrestem qui omnes delectatiões
corporales fugit. Insensibilitas ergo ẽ ultra quã
ratio dictet:fugere delectationes corporales sen
sibiles. Qui igitur omnes delectationes insequit̃
intemperatus est. Qui autem omnes fugit:insen
sibilis & agrestis est. Qui uero fugit fugienda:&
prosequitur prosequenda:uirtuosus & tempera
tus est. Contigit autem peccare non solum dele
ctationes sensibiles prosequendo:sed etiam eas
fugiendo. Nam qui adeo abstineret a cibo & po
tu & a licitis delectationibus:ꝙ cum tali abstinẽ
tia eius natura stare non posset:quia huius con
trarium recta ratio dictat:uirtuosus dici nõ pos
set. Patet igitur quid est temperantia. Nam sicut
fortitudo est reprimẽs timores & moderans au
dacias:inter quas ipsa fortitudo habet esse. Sic
temperantia est reprimens delectationes sensibi
les & moderans insensibilitates:inter quas hẽt
esse:Si ergo temperantia reprimit delectationes
sensibiles:uidendũ est circa quas delectationes
sensibiles habet esse. Delectationũ aũt sensibili
um. Quædam sunt fortes:q̃dam sunt debiles:q̃
dam nos magis alliciunt:quædam minus. Licet
enim sint.v. sensus & circa sensibilia oĩum sensu
um contingat nos delectari:tñ fortiores delecta
tiones sũt:scđm gustum & tactũ:q̃ scđm uisum
auditũ & odoratũ:qđ dupliciter patet. ⁋Primo
quia quãtomagis unimur delectationibus:tãto
ardẽtius & feruẽtius delectamur. Magis aũt uni
mur delectatiõibus gustus & tactus:q̃ delectatio
nibus alioꝝ sensuũ. Possumus.n. uidere audire
& odorare distãtia:sed non possumus gustare &
tãgere:nisi nobis coniũcta hiis in hmõi sensibili
bus ardẽtius & feruẽtius delectamur. ⁋Secũdo
hoc idẽ patet:quia sensibilia gustus & tactus ma
gis directe & ĩmediate uident̃ ordinari ad con
seruationẽ nostrã:ut delectabilia gustus ordinã
tur ad cõseruationẽ ĩdiuidui. Sed delectabilia ta
ctus:ut matrimonia ordinant̃ ad cõseruatiõem
spẽi. Ideo forte natura tantã delectationẽ posuit
in delectatiõibus gustus & tactus:ne periret in
diuiduũ & ut saluaret̃ spẽs. ⁋Quare si uirtus est
circa bonũ & delectabile:Ponẽda ẽ pricipaliter
tẽperãtia circa delectatiões illas:a qbus ẽ diffici
lius abstinere. Tẽperantia igit̃ ꝑ se est circa dele
ctationes gustus & tactus. Si aũt est circa delecta
tiones alioꝝ sensuũ:hoc est ꝑ accidens:quia alii
sensus ꝑ accidẽs ꝑcipiunt delectabilia gustus &
tactus. Est enĩ hmõi uirtus:ut uult phũs.iii.ethi.
Circa delectabilia illa in qbus reliqua aĩalia cõl
cant. Reliqua aũt aĩalia in gustu & tactu delectã
tur ꝑ se:in aliis uero sensibus delectant̃ per acci
dẽs. Propter quod in eodem titulo dicitur:ꝙ ca
nes non gaudẽt odoribus leporũ:sed cibatiõe.
Si aũt gaudent odore eoꝝ:hoc est:quia credũt

se cibari ex illis:& leo non gaudet uoce bouis:
nec uisione cerui nisi inquãtũ per uisum & audi
tum cognoscit eos prope esse:& credit se satura
ri ex eis. Est ergo tẽperantia circa delectationes
tactus & gustus:quia in illis hoĩes ardentius de
lectanť:qđ ut uidetur rõnabiliter accidit. Nam
delectationes nutrimẽtales q̃ fiunt p gustũ ordi
nanť ad conseruationẽ ꝓpriæ psonæ. Sed dele
ctationes matrimoniales q̃ fiũt p tactũ:ordinã
tur ad procreationẽ filioꝶ:& ad conseruationẽ
spẽi. Si ergo ut pluries dictũ est:bonum cõe di
uinius est q̃ ꝓpriũ:rõnabiliter uideť egisse natu
ra. Si in opibus matrimonialibus uæhementio
res delectationes posuit q̃ in opibus nutrimẽti.
Vel forte hoc ideo natura fecit:qa unusq̃sq; ma
gis solicitus est de bono ꝓprio:q̃ de bono alteri
us. Non igiť oportuit tam uæhemẽtes delecta
tiones ponere in nutrimẽto qđ ordinať ad bo
nũ ꝓpriũ & ad conseruationẽ indiuidui sicut in
matrimonio:qđ ordinať ab bonũ alterius & ad
conseruationẽ spẽi. si ergo cõtra difficilius ma
gis bellandũ est:principalius insistendũ est:ut p
temperãtiã refrenemus delectationes uenereas
q̃ fiũt p tactũ:q̃ nutrimentales quæ fiũt p gustũ:
ymo in ipsis delectatiõibus nutrimẽtalibus ma
gis delectamur in tactu:q̃ in gustu. Cõmedẽdo
enim & bibendo ut unusq̃sq; in seipso expitur.
Delectamur in lingua ubi regnat gustus:& in
gutture:ubi non est gustus:sed tactus:& ut ma
nifeste expimur magis delectamur cũ cibus aut
potus attingit guttur:q̃ cũ coniũgiť liguæ. Cre
dendũ est. n. in talibus iudicio gulosorũ. Reci
tat aũt philosophus. iii. ethi. de quodam nomĩe
philosenus:qui cũ esset pultiuorax orauit:ut gut
tur eius longius gruis fieret. Non. n. orauit ut li
gua eius esset latior lingua bouis:ut magis dele
ctaretur per gustum:sed ut guttur eius esset lon
gius gutture gruis:ut cõmedẽdo & bibẽdo diu
tius declareť per tactum. Vt ergo patet ex habi
tis:tẽperantia pricipaliter est circa tactum:& ex
consequenti circa gustum. per accidẽs aũt ẽ cir
ca delectabilia alioꝶ sensuũ. Spẽs aũt temperã
tiæ de leui sumere possumus. Nã si spectat ad tẽ
perantiã reprimere delectationes nutrimentales
& uenereas quia delectiones nutrimẽtales & ue
nereas reprimimus si fuerimus sobrii & abstinẽ
tes. Venereas uero si fuerimus casti & pudici q̃t
tuor erunt partes temperãtiæ siue quattuor erũt
spẽs ipsius. Videlicet:sobrietas:abstinentia:casti
tas & pudicitia. Nam si uolumus nutrimentales
delectationes reprimere:oportet nos temperari
a potu & cibo. Temperando nos a potu sumus
sobrii:sicut qui excedunt in potando sunt ebrii.
Temperando uero nos a cibo sumus abstinẽtes.
Abstinentia ergo & sobrietas deseruiũt in repri
mendo delectationes nutrimentales. Sed casti
tas & pudicitia uenereas delectationes refrenãt.
Oportet enim uere temperatũ nõ exercere ope
ra uenerea:neq; gestus. Prout ergo abstinet ab
operibus uenereis dicitur esse castus. Sed prout
horret etiam ipsos gestus incitantes ad uenẽrea:
dicitur esse honestus siue pudicus. ¶ His uisis de
leui patet:q̃uo nosipsos facere possumus tempe
ratos. Nam temperantia & fortitudo quasi ecõ
trario se hñt. Fortitudo. n. est in aggrediẽdo ter
ribilia:sed temperantia in retrahendo se ab his
q̃ sunt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis
conuenit cum audacia:& si uolumus esse fortes
debemus magis esse audaces q̃ timidi:sicut tem
perantia plus conuenit cum insensibilitate. Si er
go uolumus nosipsos facere temperatos ad illã
partem declinãdum ẽ:ut a delectationibus sen
sibilibus caueamus. Melius ẽ. n. aliquas delecta
tiones etiam licitas uitare q̃ aliquas illicitas inse
qui. Declarata igitur sunt illa quattuor q̃ in prin
cipio capituli proponebantur. Primo. n. oñde
batur quid ẽ temperãtia:quia ẽ uirtus reprimẽs
delectationes sensibiles:& moderans insensibili
tates. Secundo uero declarabať circa q̃ hẽt esse:
quia principaliter est circa tactum ex consequen
ti circa gustum:p accidens uero circa alios sen
sus. Tertio aũt manifestabať:q̃ & quot sunt spẽs
eius:quia quattuor. Duo moderãtes delectatio
nes nutrimentales ut sobrietas & abstinẽtia. Et
duæ refrenantes delectationes uenereas:ut casti
tas & honestas siue pudicitia. Quarto uero decla
ratum fuit quomodo possumus nosipsos facere
temperatos:quia hoc maxime faciemus a dele
ctationibus abstinẽdo. Debemus enim secũdũ
philosophum. ii. ethi. hoc pati ꝙ senes troyæ pa
tiebantur ad helenam dicentes:abiiciamus eam
id est non respiciamus in ipsam. ¶ Quod expro
babilibus est esse imtemperatum quam timidũ:
& ꝙ maxime decet reges & principes esse tem
peratos. Cap. xvi.

P Robat phũs. iii. ethi. q̃ttuor rõnibus
detestabilibus esse intẽperatũ q̃ timi
dum. Nam quãto magis aliquis uolũ
tarie peccat:tãto magis est increpandus. Rursus
quãto aliquis facilius põt benefacere si non bñ
faciat magis est detestandus & rephẽsibilis. Intẽ
peratus uero magis est detestãdus & rephensi
bilis:tũ quia magis uolũtarie peccat:tum etiam
quia facilius est ei facere bonũ & acquirere tem
perantiã q̃ sit acq̃rere fortitudinẽ. Qđ aũt ma
gis uolũtarie peccat intẽperatus q̃ timidus:du
pliciter oñdi põt. Prĩo qa insequi uolũtates intẽ
patas est delectabile. Fugere aũt & timere est tri
stabile. Magis q̃s uolũtarie agit qđ facit cũ dele
ctatione:q̃ qđ facit cũ tristitia. Peccãs igiť p intẽ
perãtiã:magis uolũtarie male agit q̃ q peccat ex
timore. ¶ Scđo hoc idẽ patet:quia ut ait phũs
timor obstupefacit:& reddit naturã ĩmobilẽ &
attonitã qđ nõ facit delectatio p intẽperantiã.
Sed qñ aliquis est in stuporẽ est q̃si extra se:nisi
uolũtarie & deliberate agit ꝙ agit. Tolerabilius
est igitur peccare p timorẽ q̃ p intẽperãtiã:cum
hoc sit magis uoluntariũ q̃ sit illud. Patet ergo ĩ
tẽperatũ dupliciter esse magis increpãdũ q̃ timi
dũ:quia magis uolũtarie male agit. ¶ Sic etiam

duplicitẽ pōt oñdi ipsum esse magis increpãdum:quia facilius pōt bñfacere. Facilius.n.pōt acquiri tẽperantia q̃ fortitudo. Nã ut in pcedenti capitulo dicebatur:temperãtiã acquirimus abstinẽdo & retrahendo nos a delectationibus sensibilibus:fortitudinẽ uero acquirere possumus aggrediendo terribilia & expiẽdo pugnã:retrahi aũt a delectatiõibus pōt fieri sine oĩ periculo. Sed aggredi terribilia & experiri bellum sine piculo non pōt. Valde est ergo increpandus carens tẽperantia:cum eam sine piculo possit acquirere:non aũt adeo increpandus ẽ carens fortitudine quia uirtus illa est difficilis & cum maiori piculo acquirit̃. ❡Rursus facilius acquiri pōt tẽpetãtia q̃ fortitudo:quia multa talia experimur in uita. Multotiẽs enim occurrunt nobis delectabilia a quibus abstinẽdo disponimur ut sim⁹ tempati. Non aũt sic est de fortitudine:nã non q̃libet aggressio bellorũ facit nos fortes:nisi bella ista sint iusta. Sed forte toto tpe uitæ hoĩs nõ occurrit ei unũ iustũ bellũ. Non ergo sic possumus assuefieri ad opa fortitudinis sicut ad opa temperantiæ:quare exprobrabilius est nos eẽ in tẽperatos q̃ non esse fortes. ❡Si ergo regẽ non esse uirilẽ & non eẽ constantẽ aĩo ẽ exprobrabile:patet qđ ẽ exprobrabilius ipm̃ eẽ intẽperatũ & isecutorẽ passionũ. Possumus tñ nouas rõnes adducere oñdẽtes q̃ detestabile sit regẽ intẽpatũ esse. Tãgit.n.phũs.iii.ethi.de ipa intẽperãtia tria:ex qbus tres rõnes sumi pñt:maxiẽ decet reges & pricipes tempatos esse. Est.n.itempantia: ubi idẽ tãgit̃ uiciũ maxiẽ bestiale:puerile et turpe:siue exprobrabile. Q đ aũt sit uitiũ maxiẽ bestiale patet. Nã ut supra dicebat̃:tempantia & intẽperãtia fieri hñt circa delectabilia tactus & gustus scđm q̃ delectari cõe ẽ nobis & brutis. Ideo iii.ethi.dicit̃ ꝙ qa tempantia & intẽperãtia ẽ circa delectatiões qbus reliqua aĩalia cõicãt iõ intẽperati sunt seruiles & bestiales. Bestia.n.quia deficit intellectu:naturale est quid seruile. Si ergo idecẽs est regẽ cuius est aliis dñari esse bestialem & seruilẽ indecẽs ẽ ipm̃ eẽ intempatũ. ❡Scđo intẽperãtia ẽ uitiũ maxiẽ puerile. Pueri.n.quia usum rõnis nõ hñt non uiuũt rõne:sed passiõe. Ideo maxiẽ uidemus eos seq delectabilia & nõ insecutores passionũ. Vñ phũs.iii.ethi.uim concupiscibilẽ:secũdũ q̃ hẽt esse uiciũ intempantiæ assimulat puero:qa sicut puer debet regi p pedagogũ:sic uis cõcupiscibilis ẽ regẽda & regulãda p rõnẽ. Si ergo indecens est regem esse puerum moribus & non sequi rationem sed passionem: indecens est ipm̃ esse intemperatũ. ❡Tertio est hoc indecẽs regi quia huiusmodi uicium maxime est turpe & contemptibile. Hoĩes enim intẽperati quia appetũt uilia & turpia. Ideo si in principatu sint maxime contemnũtur:quia quilibet indignatur regi ab eo ꝙ est intemperatus:& nõ sequitur rationem sed passionem. Quare si decet personam regiam oñdere se reuerendam & honore dignam maxime indecens est eã esse in temperatam. ❡Exemplũ aũt huius hẽmus in rege sardanapallo:qui esset totus muliebris & deditus intemperantiæ:ut recitat Iustinus hystoricus.libro.i.breuiationis trogi pompei:non exibat extra ut hẽret colloquia cũ baronibus regni sui sed oẽs collocutiones eius erãt ĩ cameris ad mulieres:& p litteras mittebat baronibus & ducibus qđ uellet eos facere. Accidit aũt ꝙ cũ qdã dux exercitus diu ei seruiuisset:& fideliter. Rex ille uolens complacere illi duci:pcepit ꝙ duceretur ad ipm̃. Dux ãt ille assuetus rebus bellicis uidens regẽ suũ esse totũ muliebrẽ & bestialẽ:statim ipm̃ habuit in contemptũ:& indignatus de turpitudine eius uoluit eũ inuadere. Rex aũt timens fugit & quia credebat se non posse fugere manus illius ducis clausit se ĩ q̃dam domo & cũ toto thesauro & oĩbus suppellectilibus suis se combussit. Sensibiliter enim uidemus q̃ dediti uoluptatibus sensibilibus contemnũtur. Immo quia intemperati iniuriantur aliis:in psonis maxime coniũctis:ut in uxoribus & in filiabus:maxime puocant alios contra se. Et quia potissime timendũ est regibus & principibus ne furor populi incitetur contra eos:maxime expedit eos temperatos esse.

❡Quid est liberalitas & circa q̃ habet eẽ & qũo possumus nosipsos liberales facere. Cap.xvii.

nVmerabatur superius.xii.uirtutes inter quas ut dicebatur q̃ttuor erant cardinales & pricipales:uidelicet:prudẽtia:iustitia:fortitudo & temperantia. Postquã ergo diximus de his q̃ttuor uirtutibus:& oñdim⁹ qũo reges & principes illis uirtutibus decet esse ornatos:reliquũ ẽ ptrãsire ad uirtutes alias. Virtutes aũt aliæ uel respiciũt exteriora bona uel exteriora mala. Si exteriora bona illa:uel sũt bona scđm se:uel in ordine ad aliud. Prio ergo dicemus de uirtutibus respicientibus exteriora bõa scđm se. Postea determinabit̃ de uirtutibus respicientibus exteriora mala:& de respiciẽtibus exteriora bona in ordine ad aliud. Bona aũt exteriora uel sũt utilia ut pecunia & diuitiæ:& omnia q̃ numismate mensurari pñt:uel sunt honesta ut honores. ❡Primo ergo dicemus de uirtutibus respicientibus bona utilia:& postea de respiciẽtibus bona honesta. Incipit.n.nr̃a cognitio a sensu. Cũ ergo bona utilia sensibiliora sint honestis:prius determinãdũ ẽ de uirtutib⁹ respiciẽtib⁹ bona utilia. Circa aũt bona utilia ut determiari hẽt q̃rto ethi.est duplex uirtus liberalitas & magnificẽtia. Heæ.n.duæ uirtutes respiciunt sumpt⁹ & pecuniã:sed non eodem mõ:nã liberalitas q̃ alio mõ largitas nuncupat̃ dicitur respicere sumptus mediocres. Magnificentia uero dicit̃ respicere magnos sumptus:qđ qũo sit intelligendũ in psequendo patebit. Si igitur in faciẽdo sumptus conuenit deficere:qđ facit auaricia:& superabundare qđ facit pdigalitas:quia utrũq̃ est cõtra rectã regulam rationis:oportet dare uirtutem aliquã mediam inter auariciã &

prodigalitatem:hmői aűt uirtus est liberalitas.
Patet ergo qd est liberalitas. Nã sicut fortitudo
quia est media inter timores & audacias:iõ est
uirtus reprimens timores:& moderãs audacias.
Ita liberalitas quia est media iter auaricias & ꝑ
digalitates.Iõ est uirtus reprimens auaricias:&
moderãs ꝑdigalitates.Consistit aűt hæc uirtus
in recto usu pecuniæ.Ad rectű aűt usum pecűiæ
tria requirunt.Primo ꝙ non accipiat eã uñ non
debet.Secũdo ꝙ accipiat uñ debet.Tertio ꝙ ex
pendat ꝑut debet. Spectat aűt ad liberalem nõ
usurpare alios redditus:& custodire ꝑprios.Nã
licet liberalis nõ diligat pecuniã scdm se:sed ut
eam ordinet ad debitos sumptus:tñ ut possit de
bitos sumptus facere non debet ꝑprios reddit⁹
inaniter dispergere.Non ergo usurpare reddit⁹
alienos:hére debitã curã de ꝑpriis:& ex eis debi
tos sumptus facere:sunt illa tria circa q̃ uidet eẽ
liberalitas.Nõ aűt est circa hæc tria æque princi
paliter & primo.Nam circa expẽdere & circa de
bitos sumptus facere:est liberalitas principaliter
& primo.Circa autem ꝑprios redditus custodi
re:& circa non accipere alienos est ex consequẽ
ti.Vsurpans.n.bona utilia & non accipiens ea si
cut debet:nimis uidetur auidus pecuniæ:ꝑpter
quod phũs.iiii.ethi.usurarios:lenones.i.iuuen
tes de meretricio:exspoliatores mortuorum:&
aleatores:dicit eẽ turpia lucra:& omnes tales ap
pellat illiberales. Aleator enim & omnis lusor
taxillorꝫ illiberalis est.Lucratur.n.ab amicis q
bus oportet benefacere.Est igitur liberalitas cir
ca non accipere uñ non debet:nõ tñ ẽ circa hæc
principaliter. Nam accipientes uñ non debent
magis sunt iniusti q̃ illiberales:ut uult phũs.iii.
ethi.quare non est liberalitas principaliter circa
nõ accipere uñ non debet:nec circa accipere uñ
debet: sed est principaliter circa expendere qũo
debet.Nam pp qd' unũquodqꝫ:& illud magis.
Si.n.liberalis conseruans ꝑprios redditus & ac
cipiens uñ debet:hoc ideo facit:ut possit ex pro
priis redditibus debitos sumptus facere & expẽ
dere sicut debet.Merito liberalitas principalius
est in expendendo & in benefaciendo aliis. Ex
consequenti aűt est circa custodire proprios red
ditus:& circa non usurpare alienos. Probat enĩ
phũs.iiii.ethi.quinqꝫ rationibus:liberalitatẽ ma
gis esse circa expendere & circa beneficiare alios
quam circa ꝑprios redditus custodire.Liberali
tas enim ut dictum est esse debet circa debitum
usum pecuniæ.Vti aűt pecunia est expendere eã
& tribuere eam aliis.Custodire aűt ꝑprios red
ditus non est uti pecunia:sed magis est acquire
re & generare ipsam:pp quod patet liberalitatẽ
esse magis circa expendere & circa tribuere pe
cuniã aliis:q̃ circa proprios redditus custodire.
¶Secũdo hoc idem patet quia ad uirtutẽ princi
palius spectat facere maius bonũ. Maius autem
bonum est benefacere quam bene pati:& bene
operari q̃ turpia non operari. Qui autem debi
te expẽdit & aliis dona largitur bene facit:custo
diens uero proprios redditus:& accipiens pecu
niã a ꝑpriis possessionibus bene patitur siue be
ne recipit:eo modo quo debet.Non usurpãs ãt
aliena non operat turpia.Si ergo melius est be
ne facere q̃ non malefacere uel q̃ bene pati:meli
us est bene expendere q̃ a aliena non surripere:
uel q̃ ꝑpria custodire. ¶Tertio hoc idem:quia
circa illud magis consistit uirtus circa quod cõ
surgit maior laus.Maior autẽ laus consurgit in
bene expẽdendo & aliis benefaciẽdo:q̃ in custo
diendo ꝑpria uel in non usurpãdo aliena.Libe
ralitas ergo principalius consistit in debite expẽ
dendo & benefaciendo aliis.¶Quarto hoc idẽ
patet quia uirtus pricipalius est circa difficilius.
Dificilius aűt est aliis dona tribuere:q̃ proprios
redditus custodire:uel quam aliena nõ surripe.
Nam custodire:ꝑpria scdm se non est difficile:
quia unusqsqꝫ naturaliter inclinat ut se diligat:
& ut sua bona custodiat.Dare ãt propria bona:
secundum se difficultatẽ habet:quia propria bo
na sunt aliquid ad nos ptinens:& naturaliter af
ficimur ad illa.Immo auari adeo afficiuntur ad
ista exteriora bona:ut pecuniam quam habent
reputent aliquid incorpatum sibi. Videtur enĩ
eis quando accipitur pecunia ab eis:ꝙ accipiat
aliquid de proprio corpe.Quia igitur bona pro
pria sunt nobis q̃si coniuncta.Aliena uero sunt
disiuncta:non est adeo difficile non usurpe alie
na ad quæ non ita afficimur:quia non sunt no
bis coniuncta.Sicut est difficile dare propria ad
quæ magis afficimur:quia nobis quodammo
do coniunguntur.Quare circa debite expende
re:& circa aliis bona tribuere principalius consi
stet liberalitas:tanquam circa magis difficile.
¶Quinto hoc idem patet:quia cum liberales
maxime amentur:circa illud maxime consistit
liberalitas ꝙ quis agẽdo maxime amatur.Non
autem maxime amatur aliquis si aliẽa bona nõ
surripiat:uel si proprios redditus custodiat.Sed
maxime diligitur si ex propriis redditibus debi
tos sumptus faciat:& bonis:& dignis magis do
na tribuat. Quare si bene expendendo:& aliis
bona tribuendo uel retribuendo principaliter li
beralitas consistit. ¶Viso quid est liberalitas:
quia est reprimens auaritias:& moderans pro
digalitates:& ostenso circa quæ habet esse:quia
principaliter est circa debitos sumptus & circa
debitas ritiones.ex consequenti autem est in cu
stodiendo redditus proprios:& non usurpando
alienos.Nam sicut quia fortitudo plus opponi
tur timori quam audaciæ.Facimus nosipsos for
tes declinando ad auaritiam ita ꝙ potius plus
audeamus quam minus.Sic quia liberalitas ma
gis opponitur auaritiæ quam prodigalitati:de
clinandum est magis ad prodigalitatem quam
ad auaritiam & magis debemus superabundare
in dando quam deficere.

¶Qd reges & pricipes quodãmõ ĩpossibile est
esse ꝑdigos:& ꝙ maxie detestabile ẽ eos eẽ aua
ros:& ꝙ potissime decet liberales eẽ.Cap.xviii.

u Vlt.n.phūs.iiii.ethi.liberalitatem nō esse in multitudine datorum:sed in habitu.i.in facultate & uoluntate dātis. Nam ut ibidem scribit̃ nihil ꝓhibet minora dantem:uel liberaliorem eē si a minoribus accipiat. Liberalitas igit̃ mensuram recipit ex ꝓportione datorum ad possessiōes dantis. Ideo phūs ait tyrānos non esse ꝓdigos:qa non uidentur posse supabundare multitudine possessiones: dationibꝰ & expensis. Quicūq.n.tot habet & tanta recipit ꝙ dationes & expense multitudinem possessionum supare non possint:quodāmō ꝓdigus esse pōt. Reges igit̃ & principes:qa multitudine possessionum supabundāt:non solum ꝙ possint eē ꝓdigi:sed uix possint attingere ut sint liberales. Semp ergo cogitare debent ꝙ minora faciunt q̄ deceat. ¶Ex hoc āt appere pōt ꝙ indecēs sit eos esse auaros. Nam si regnū alicuius debet esse naturale:ꝓportionari debet his quæ uidemus ĩ natura. In naturalibus aūt nihil est ociosum ut probant phica dicta.ergo nec in regimine uitæ humanæ aliqd ociosum esse debet. q̄re cum natura humana modicis contēta sit.quia uni psone modica sufficiunt.si una aliqua psona multitudine diuitiaꝝ superabundat:ociosæ sunt diuitiæ illæ si non ordinant̃ ad bonum alioꝝ. Quanto igit̃ reges & pricipes pluribus diuitiis supabundant: tāto detestabilius ē eos auaros esse. Probat phūs iiii.eth.triplici rōne ꝙ auaritia peior ē ꝓdigalitate:pp ꝙ oio detestabile est reges & principes eē auaros:qa ipse sibi nequā est. ¶Primo.n. qa melius est ĩfirmari morbo curabili q̄ incurabili. Prodigalitas aūt morbus est curabilis uel ab ætate. nam ꝓdigi sunt in iuuentute: qa senes auariores sunt iuuenibus:cum ueniunt ad senectutē ut plurimum curat̃ eorum ꝓdigalitas & desinunt esse prodigi. Est.n.secundum phūm ꝓdigalitas morbꝰ curabilis uel ab ætate uel ab ægestate. Sed auaritia est morbus incurabilis.quia quanto quis ꝓcedit in auaritiam:& quanto plus senescit tanto magis auarus efficĩt. Si ergo caput regni a quo totum regnum dirigi debet indecens est ægrotare:sed mores morbo incurabili oino detestabile est regem esse auaꝝ. Patet.n.ꝙ melius est ipm esse ꝓdigum. Secundo hoc idem patet:qa ꝓdigalitas magis est propinqua uirtuti q̄ auaritia.nam liberalis non libenter recipit & libenter dat:quorum utrū ꝓdigus:neutrum tñ facit auarus. Non ergo differt prodigalitas a liberalitate: nisi quia ꝓdigus non dat ut debet : & quibus debet & cuius gratia debet. Quare cum ꝓdigus non sit amator pecuniæ:sicut nec liberalis de leui qs cū sit prodigus fieri poterit liberalis. Si ergo omnino decent est regem esse uirtuosum tanto detestabilius est ipsum esse auarum q̄ ꝓdigum:quanto auaritia plus contrariat̃ uirtuti q̄ ꝓdigalitas. ¶Tertio hoc est detestabilius:quia rex positus ē in regno propter salutem regni:& ut prosit his q in regno sunt. Auarus autem nulli prodest:quia etiam sibipsi neq̄ ē. Prodigus autē multis ꝓdest. Omnino ergō destabile est regem esse auarum.

¶Viso ꝙ quasi impossibile est reges esse prodigos & ꝙ omnino detestabile est eos eē auaros. Restat ostendere ꝙ deceat eos esse largos liberales & cōmunicatiuos. Hæc est.n. uirtus quæ est circa sumptus per quandam similitudinem dicitur largitas:liberalitas:& cōmunicabilitas. Largitas.n.dicitur ad similitudinem uasorum. Vasa.n.habentia os artum non abunde emittūt ꝙ in eis est. Abundans ergo in sumptibus & dationibus dicitur largus:quia ad modum largi uasis abunde emittit quæ continet. Cum ergo tanto deceat fortem habere os largius quāto ex eo plures participare debent.tanto decet regem largiorem esse:quanto influentia eius ad plures extendenda est q̄ influentia aliorum. Secundo hmōi uirtus dicitur liberalitas : quia pollentes ea sunt ad similitudinem liberorum. Auari.n. non sunt liberi. Sed sunt serui pecuniæ. Quare si indecēs est reges & principes esse seruos: conueniens est eos esse liberales. Tertio hmōi uirtus dicitur cōmunicabilitas: quia per eam hoīes cōmunicant sua bona per quā cōmunicationem ab aliis potissime diligūtur. Nam liberales sunt potissime amabiles. Quare si maxime decet reges & principes:ut sint dilecti:ab his qui sunt in regno maxime decet eos liberales esse. Spectat autem ad liberalem primo respicere quantitatē dati:ut non det minus uel plus q̄ debeat. Secundo debet respicere quibus det.ut non det quibus non oportet. Tertio uidendum est cuius gratia det. ut det boni gratia:non pp aliquam aliam causam. Reges.n.& principes uix possunt deuiare a liberalitate in dando plus: quia magnitudo expensarū uix potest excedere multitudinem redditũum. Imo si contingat liberalem dare plus q̄ deceat: ut uult philosophus:moderate tristabitur. Nam magis grauat̃ur liberalis si det minus q̄ debeat. uel si non expendat ubi oportet:quā si expendat ubi non oportet. ¶Deuiant autem a liberalitate reges & principes in dando quibus non oportet.uel cuius gratia non oportet. Dant.n.ut philosophus ait.histrionibus:adulatoribus:uel aliis quibus nō oportet dare:quia magis deceret eos esse pauperes q̄ diuites. Sic etiam dant cuius gratia non oportet. Nō.n.dant boni gratia:sed magis dant ut laudent̃: & pp inanem gloriam. uel pp aliq̄ aliam cām. Decet.igitur reges eē liberales:& ut liberales sint oportet eos beneficiare bonos:& boni gratia.

¶Quid est magnificentia : & circa quæ habet esse : & quando possumus nosipsos magnificos facere. Cap. xix.

d Icebatur supra circa sumptus duplicem esse uirtutem. Vnam quæ respicit moderatos sumptus : quam liberalitatem uocāt. Aliam quæ respicit sumptus magnos : quam magnificentiam : nominant. Sed cum magis : & minus non uideantur diuersificare speciem & naturam rerum : ut

uult philosophus.i. polliticorum. Non uidetur sufficienter distingui magnificentia a liberalitate per hoc:quia hæc est circa magnos sumptus: illa uero circa mediocres. ¶Sciendum ergo ꝙ de ratione uirtutis est ꝙ sit circa bonum & difficile. quare cum in maioribus sumptibus reperiatur specialis ratio bonitatis & difficultatis: quæ non reperiuntur in mediocribus sumptibus dici potest magnanimitatem quæ circa magnos sũptus esse uirtutum aliam a liberalitate:quæ ē circa mediocres. Vel possumuus dicere:ꝙ sumptus ad duo comparari possunt uidelicet ad facultates eius qui facit sumptus:& ad opera in quæ sũptus illi expenduntur. Erit.n.circa pecuniam duplex uirtus. Vna quæ æquat dationes & expensas facultatibus:& hæc est liberalitas. Ideo dicit̃ eē liberalitas circa mediocres sumptus non secũdum se: sed per comparationem ad dãtem & ad faciẽtem sumptus. Ideo largitor multorum posset esse auarus si illa multa non æquarẽtur facultatibus dantis. Dicebat̃.n.supra non esse liberalitatem ĩ multitudine datuꝝ. Liberalis ergo adæquat dationes & sumptus facultatibus. Sed magnificus uult proportionare sumptus operibus. Vnde & nomen accepit. Ab ipsa.n. factiõe & ab ipso opere denominat̃ magnificẽtia. Dicitur.n. magnificus quasi magna faciens. Inde ē ergo ꝙ quia in quæcunqꝫ statu homo sit: & quascunqꝫ facultas habeat:siue multas siue mediocres difficile est bene uti illis & bene æquare sumptus facultatibus. Ideo liberalitas se extendit ad mediocres sumptus. Sumptus.n. uel potest considerari secundum se:uel ut proportionatur facultatib⁹. Si autem considerantur sumptus secundum se: sic liberalitas est circa magnos sumptus:si faciẽs eos multas habeat facultates:& etiam circa mediocres. Si faciens sumptus alios mediocriter facultatibus abundet. Sed si sumptus non considerentur secundum se:sed ut proportionantur facultatibus. Sic liberalitas semper est circa mediocres sumptus. Nam sicut parui sumptus sunt mediocres & proportionati pauperib⁹. Sic magni sunt mediocres & proportionati diuitibus. Cũ ergo liberalitas non respiciat sumptus secundũ se:sed ut proportionantur facultatibus non dicitur esse circa magnos & mediocres sumptus:sed circa mediocres tantum. Liberalitas igit̃ quæ respicit sumptus ꝓportionatos facultatibus se extendit ad quascunqꝫ facultates. quia etiam ĩ mediocribus facultatibus difficile est bene se habere in illis. Magnificentia uero respiciens sumpt⁹ ut sunt decentes operibus non respicit quæcũqꝫ opera:quia non est difficile facere decentes sumptus inquibuscunqꝫ operibus:sed in magnis. Iõ magnificentia a magnis opibus sumpsit nomẽ. ¶In magnis autem operibus contingit aliquos deficere. quia non intendunt qũo magna opera faciant:sed qũo parum expendant. Et tales uocãtur paruifici. Aliqui uero etiam in magnis operibus plus expendunt q̃ opera illa requirãt. Et tales uocantur consumptores. Philosophus uero uocat eos uãosos.i.ignes & fornaces:quia tales sicut fornax oĩa consumunt. ¶Quidã uero in magnis operibus faciunt decentes sumptus:& tales sunt uirtuosi: & uocantur magnifici. Erit igitur magnificentia media inter paruificentiam & cõsumptiõem. Sicut liberalitas est media ĩter auaritiam & ꝓdigalitatem. Patet ergo quid est magnificentia. Nam sicut liberalitas est reprimens auaritias: & moderãs prodigalitates. Sic magnificẽtia est reprimens paruificentias:& moderãs consumptiones. Et sicut liberalitas est faciens sũptus: & dationes proportionatas facultatibus. Sic magnificentia est faciens sumptus decentes magnis operibus. ¶Viso quid est magnificentia. Restat uidere circa quæ habet eẽ. Homo.n. quãtum ad præsens:ad quattuor potest comparari. uidelicet ad ipsum deum. ad totam cõmunitatẽ. ad aliquas ꝑsonas:& ad seipsum: Magnificus.n. circa oĩa ista decẽter se habere debet:nõ tñ æquæ principaliter intendere debet circa oĩa ista. Nam principaliter & primo homo debet eẽ magnificus:circa diuina constituendo:si facultates tribuant templa magnifica. sacrificia honorabilia. præparatiões dignas. Ideo dicitur.iiii.eth. ꝙ honorabile sũptus quos debet facere magnificus: sunt circa deum. Secũdo spectat ad magnificum si assit facultas. facere decentes sũptus:circa totam cõitatem. Nam ipsa bona cõia quodã modo diuina sunt. Vnde philosophus ait. ꝙ dona cõia habent aliquid similiter donis deo sacratis. Bonum.n. diuinum ualde debiliter repræsentatur in una persona singulari. Sed in tota cõmunitate pulchrius elucescit diuinum bonum. ¶Tertio magnificus se decẽter habere debet circa aliquas personas speciales. ut circa personas honore dignas. Nam in hoc potissime apparet magnificentia:quando quis magna facit his qui sunt magis digni. ¶Quarto debet se decenter habere magnificus circa personam ꝓpriam. debet.n. quis magnifice se habere circa magna opera respectu personæ propriæ. Magna autem opera possunt dici illa:uel quæ durant per totam uitam cuiusmodi sunt domus & ædificia. Vel qui fuerit raro ĩ tota uita cuiusmodi sunt nuptiæ & militiæ. Decet.n.magnificum ut dicitur.iiii.eth. habitationem præparare decenter:& magis debet intẽdere quomodo facere debeat admirabiles & diuturnas domus q̃ quomodo faciat eas sophisticas & apparẽtes. Sic etiam decet magnificũ:nuptias & militias:& talia quæ raro occurrunt magnifice facere. ¶Patet ergo circa quid est magnificentia: quia est circa sumptus decentes magnis operibus. Principaliter tamen est circa magnos sumptus impensos erga diuina:& erga totam cõmunitatem. Ex cõsequẽti uero ē erga magnos sumptus impẽsos:circa personas dignas & circa seipsum. ¶Ostẽso quid est magnificentia & circa quæ habet esse:de leui patet quomõ possumus nosipsos magnificos facere. Nã

sicut liberalitas contrariatur auaritiæ q̃ prodi/
galitati. Sicut magnificentia plus contrariat̃ par
uificentiæ q̃ consumptioni. Nos ergo ipsos si fa-
cultas adsit: faciemus magnificos: declinãdo ad
consumptionem. ut ẽt in magnis operibus poti
us superabundent sumptus q̃ deficiant.

❡Quod maxime detestabile est reges & princi-
pes esse paruificos: & quod decet eos magnifica
facere. Cap. xx.

Angit aũt phi. iiii. ethi. sex ꝓprietates
t ipsius paruifici: quæ si inessent regibus
maxime derogarent regiæ maiestati.
❡Prima ꝓprietas est: quia circa oĩa deficit: ꝙ ex
ipso noĩe patet. Esse. n. paruificum: est facere par-
ua & defectiua. ❡Secunda ꝓprietas est: qa si con
tingat paruificum & magna expendere, ꝓ prauo:
perdit magnum bonum. Vnde & ꝓuerbialiter
dicitur. ꝙ uiles homines nuptias & conuiuium
perdunt pro denayrata piperis. Dum enim circa
magnum conuiuium non faciunt decẽtes sum-
ptus uolentes parcere modicæ expensæ totum
conuiuium indecens redditur. ❡Tertia proprie
tas est. ꝙ quæcunq; facit paruificus semper facit
tardans. uidetur enim ei ꝙ remouere a se pecu/
niam sit abscindere membra a proprio corpore.
Ideo sicut dato ꝙ necesse sit aliquem mutilari &
inscidi mutilationem illam: & ĩscissuram tardat
& subterfugit quãtum potest. Sic dato ꝙ paruifi
cum oporteat expensas facere. tamen illos sum/
ptus tardat & subterfugit quãtum põt. ❡Quar
ta est: quia paruificus non intẽdit qualiter faciat
magnum opus. ut qualiter faciat debitas largi/
tiones: uel qũo faciat decentes nuptias. Sed to-
ta sua intẽtio est, qũo faciat paruos sumptus. Est
enim proprietas paruifici: ut apprecietur plus pe
cuniam q̃ opus. ❡Quinta proprietas eius est. ut
semper expendat cum tristitia & dolore. Diceba
tur. n. ꝙ paruificus reputat exteriora bona quæ
habet quasi sibi incorporata & quasi pertinentia
ad substãtiam suam: & quia sic afficitur ad ea &
ita continuat se illis. Ideo sicut in incisiõe corpo-
ris propter diuisionem cõtinui resultat ibi tristi-
tia & dolor. Sic in separatione pecuniæ q̃ fit per
expensas: quia est ibi quasi quædam diuisio con
tinui: eo ꝙ paruificus reputat suam pecuniam q̃.
si sibi incorporatam & continuatam. non potest
eam expendere & ipsam a se remouere sine tristi
tia & dolore. Participat. n. in hoc paruificus cum
auaro: quia omnis paruificus auarus est. sicut oĩs
magnificus liberalis. ❡Sexta ex quia cum parui
ficus nihil faciat. uidetur tñ ei ꝙ semper agat ma
iora q̃ debeat. Dictum est. n. ꝙ paruificus plus ap
preciat̃ pecuniã q̃ dationes & sumptus quæ sunt
opera uirtutum. Pecuniam. n. reputat quid carũ:
opera uirtutum estimat quid uile & non appre/
ciat̃ ea. Cum igit̃ uix possit aliquis dare ita mo/
dicum de caro. dato ẽt ꝙ multum recipiat de ui
li: quin uideat̃ ei plus dare q̃ debeat: non põt par
uificus ita modicum sumptum facer̃ ergo quod
cunq; opus quin semper uideatur ei ꝙ agat ma-
iora q̃ debeat. Quare si detestabile est rẽgiã ma
iestatem circa oĩa deficere magna bona pro mo
dico ꝑdere. semper tardare: & nihil ꝓpter face-
re. & nunquã intendere qũo faciat magna ope-
ra uirtutum: sed qũo modicum expendat. semp
facere sumptum cum tristitia & dolore: & cũ ni-
hil facit credere se magna opari. Quia oĩa hæc
ualde derogant regiæ maiestati oĩno detestabi
le est regem esse paruificum. ❡Quod aũt dece-
at ipsum esse magnificum: sufficiẽte probant su
periora dicta in quibus ostẽdimus circa quæ ma
gnificentia habet esse. Dicebat̃. n. magnificentiã
principaliter esse circa opera diuina & circa cõia.
ex consequenti uero circa personas dignas & cir
ca seipsum. Cum ergo rex sit caput regni & sit ꝑ
sona honorabilis: reuerenda & publica: & ad ip-
sum pertineat distribuere bona regni. maxime
decet ipsum esse magnificum. Nam qa est caput
regni & gerit in hoc dei uestigium: qui est caput
& princeps uniuersi. Maxime spectat ad ipm ma
gnifice se habere circa templa sacra: & erga præ
parationes diuinorum. Quia uero ĩ persona pu
blica ad quam ordinat̃ tota ciuitas: cõitas: & to
tum regnũ. maxime spectat ad eum magnifice se
habere circa bona cõia: & circa ea quæ respiciũt
regnũ totum. Rursus qa ad ipsum maxime spe/
ctat distribuere bona regni oĩno decet eum ma
gnifice se habere erga ꝑsonas dignas: quibus di
gne competunt illa bona. ❡Amplius qa ut di/
ctum ẽ regia ꝑsona debet eẽ reuerenda & hono
re digna. spectat ad regem magnifice se habere
erga ꝑsonam ꝓpriam & erga personas sibi con
iunctas. ut erga uxorem & filios: habendo habi
tationes honorabiles: faciendo nuptias decẽtes:
exercendo militias admirabiles.

❡Quæ sũt ꝓprietates magnifici & ꝙ ꝓprietates
illas reges & principes hr̃e debent. Cap. xxi.

Hilosophus. iiii. ethi. Capitulo de ma
p gnificentia: tãgit sex proprietates ma
gnifici quas habere decet reges & prĩ
cipes. ❡Prima proprietas est: quia magnificus
assimilatur scienti. Dicebatur. n. spectare ad ma
gnificum in magnis operibus facere decentes sũ
ptus. Cognoscere autem quibus magnis operi-
bus qui sumptus fiunt conuenientes eẽ non po
test: nisi quis polleat scientia & intellectu. ❡Se
cunda ꝓprietas magnifici est facere magnos sum
ptus: non ut ostendat seipsum sed boni gratia.
Est. n. hoc cõmune cuilibet uirtuti agere non ꝓ
pter fauorem uel ꝓpter gloriam hominum: sed
gratia boni. Specialiter tamen hoc dicitur esse ꝓ
prium magnificentiæ. Nam cum in operibꝰ ma
gnificis: ut cum aliquis magnifice se habet erga
cultum diuinum: & erga rempublicam: & circa
personas dignas: maxime quis apparet glorio/
sus: & maxime quis ab hominibus laudatur. Dif
ficile est in talibus non quærere humanam lau/
dẽ. Et qa uirtus est circa bonũ & difficile. Iõ ma
xime spectat ad magnificũ ĩ suis magnificis opi
bus & distributiõibus intẽdere finaliter bonũ &

non fauorem & gloriam hoīum. ℭ Tertia ꝓprietas magnifici est facere sumptus & distributiões delectabiliter & prompte. Nam qui prius q̄ sumptꝰ faciat diu ratiocinat̄ & oēs minutas expēsas inquirit: & non delectabiliter & prōpte largitur quæ largiri debet: non est magnificus: sed paruificus. Ideo dr̄. iiii. ethi. ꝙ diligentia rōcinii ē paruifica. ℭ Quarta est magis intendere qualiter faciat opus optimum & decentissimū: ꝙ qualiter & quem sumptū faciat ad opus illud. ut si debet magnificus aliqđ tēplum construere in honorē diuinum. uel aliq̄ dona conferre ꝑsonis dignis: magis intendit quō templum illud sit admirabile & pulchrum: & q̄uo dona illa sunt magna & decentia: q̄ quot & quāta nūmismata oporteat ipsum consumere: ꝑp hmōi opera. ℭ Quinta ꝓprietas est. ꝙ magnificus est excellēter liberalis. Idem est. n. esse magnificum ꝙ esse abundanter liberalem. Nam ut infra patebit magnificentia ē quædam ꝑfectio: & quidam ornatus liberalitatis sicut magnanimitas est quædam perfectio & quidam ornatus oīum uirtutum. Cum. n. ille sit magnificus qui in magnis operibus facit decentes sumptus: si facere decentes sumptus est esse liberalem. facere maximos decētes sumptus quos facit magnificus: est esse maxime liberalē. ℭ Sexta proprietas magnifici est æquali sumptu facere opus magis magnificum. Paruifici. n. qa semper intendunt q̄uo parcant nūmo: ut supra dicebat̄: pro modico multum perdunt. Magnificus ergo cui nō est curæ de ratiocinio ab æquali sumptu facit opus magis: magnificum: qa non parcit decentibus sūptibus. Contingit. n. aliquando auarum plus expendere in aliquo negocio q̄ liberalem. tñ quia semper nitit̄ auarus aliquas decētes expēsas subtrahere: ēt si modicæ sint & parui ualoris. Ideo opus ubi multum expēdit indecēter facit. Quare ab æquali sumptu: uel ēt aliquando a minori liberalis uel magnificus facit decētius opus q̄ paruificus & auarus. ℭ Has autem ꝓprietates debere inesse Regibus & Principibus uidere non est difficile. ipsi. n. maxīe debent esse sciētes & cognoscentes: qui sumptus quibus operibus deceant. Ad alios autem maxime spectat facere magnas largitiones & excellentes sumptus boni gratia. Nam maxime debet bonum intendere: qui regnum debet in bonum dirigere. Sic ēt ad eos spectat delectabiliter & prompte sumptus facere. Nam ut supra dicebatur: quia modicis natura contenta est: ociosæ sunt diuitiæ: nisi ex eis fiant debitæ largitiones & decentes sumptus. ℭ Quanto igitur reges & principes magis abundant facultatibus & diuitiis: tāto magis decet eos ampliores retributiones facere & magis delectabiliter & prompte expendere. Decet etiā Reges & principes magis intendere quomodo faciant excellentia opera uirtutum: q̄ quomodo parcant nūmis & expensis. Oportet etiam eos eē excellenter liberales: & semper facere magnifica opera. Omnes igitur proprietates magnifici per amplius & perfectius decet ipsos reges habere. Vnde & phi. iiii. ethi. uult ꝙ non quilibet possit esse magnificus: quia non quilibet potest facere magnos sumptus. Sed ut ibidē dicit̄ tales oportet esse nobiles & gloriosos. Quare quanto est nobilior aliis. Tāto decet ipsum pollere magnificentia & habere proprietates magnifici.

ℭ Quid est magnanimitas & circa quæ habet esse: & quomodo possumus nosipsos magnanimos facere. Cap. xii.

b Onorum exteriorum ut supra dicebatur. Quædam sunt utilia: ut pecuniæ: & uniuersaliter quicquid potest mensurari nūmismate. Quædam uero sunt bona honesta: cuiusmodi honores. Sicut igitur circa ipsa bona utiliora est duplex uirtus. Vna respiciens magnos sumptus. ut magnificentia: & aliqua q̄ respicit mediocres: ut liberalitas. Sic circa ipa bona iustitia est duplex uirtus: una quæ respicit magnos honores: ut magnanimitas. & alia quæ respicit mediocres quæ cōmuni nomine dici potest honoris amatiua. ℭ In magnis autem honoribus tripliciter quis se habere potest. Nam quidam in talibus deficiunt. ut pusillanimes. Quidam uero superabundant. ut persumptuosi. Quidam autem se habent ut decet ut magnanimi. ℭ Videmus. n. aliquos de se aptos ad magna potentes magna & ardua exercere. Quadā tamen pusillanimitate ducti retrahunt se ab huiusmodi magnis. Tales ergo in talibus deficiunt. Sed q̄dam econtrario super abundant ingerētes se ad aliqua quæ dignæ complere non possunt. quos philosophus uocat cahymos. i. fimosos & uentosos. Nos autem eos ꝓsumptuosos uocare possumus. Magnanimus uero medius inter pusillanimum & præsumptuosum: non. n. se retrahit ab arduis operibꝰ: quæ potest digne agere ut pusillanimus: nec se ingerit ad ea quæ digne complere non potest ut præsumptuosus. Quare manifeste patet quid sit magnanimitas. Nam sicut liberalitas quæ est media inter auaricias & prodigalitates. Ideo est uirtus quædam reprimens auaricias: & moderans ꝓdigalitates. Sic magnanimitas quia est media inter pusillanimitatē & præsumptionem: est uirtus quædam reprimens pusillanimitates: & moderans præsumptiones. Viso quid est magnanimitas de leui patet circa quæ habet esse. Videt̄ autem Philosophus. iiii. ethi. uelle magnanimitatem circa honores: circa diuitias & principatus: & uniuersaliter circa oīa fortunia & infortunia: non tñ est: æque principaliter circa ista. Nam magnanimitas pricipaliter est circa honores & non circa honores quoscunq̄: sed honores magnos. Ex consequenti autem est circa diuitias & principatus: & circa fortunia & infortunia. Nam scđm phūm inter bona exteriora maximus est honor. Diuitiæ. n. & pricipatus & alia exteriora bona non sunt tñ bonum sicut honor: qa ut plurimum hoīes hæc ordināt ut consequantur honores. Sicut ergo dicebatur

de fortitudine quia principaliter erat circa picula bellica:quia illa sunt difficiliora. Ex consequēti aūt erat circa picula alia:ut cū fortis ēt in aliis periculis decenter se hēt. Sic magnanimitas principaliter ē circa honores tanq̄ circa maxima bona exteriora. Ex consequēti āt est circa diuitias & principatus:& circa alia bona exteriora : ita ꝙ magnanimus decēter se habet in possidendo diuitias & principatus:& in tolerando fortunia & infortunia.magnanimitas.n.est sicut bonus tetragonus:qui nunq̄ deiicit̄. Si.n.honorat̄ : uel si magna fortunia ei occurrant non extollit̄. Si āt inhonorat̄ & magna infortunia ueniant sup ipsum non deiicit̄. In quolibet.n.statu nouit magnanimus se decenter hēre. Ad pusillanimen.n. ptinet nescire fortunas ferre. Ideo Andronicus paripateticus ait. Opera pusillanimitatis eē quæ neq̧ honorem neq̧ inhonoratiōnē : neq̧ bonā fortunam neq̧ infortunium possit ferre. Sed honoratum qdem intumescere & paꝝ bene fortunatum extolli. ¶ Ostenso quid est magnanimitas:& circa quæ hēt eē. Restat ostēdere quō possumus nosipsos magnanimos facere. Inter cætera aūt quæ nos ad magnanimitatem trahunt ē parua præciari exteriora bona quæcūq̧ sint illa: siue sint honores siue principatus siue diuitiæ: siue quæcunq̧ alia hmōi bona. Dictum est.n. pusillanimē nescire fortunas ferre. Sed ex modico fortunio extolli. Ex īfortunio uero deprimi: magnanimus quidem nō sic. Sed ut dicebat̄ nouit fortunas ferre:& in quolibet statu scit se decēter habere. Causa aūt quare quis nescit fortunas ferre:est quia nimis appreciat̄ exteriora bona. Ideo qn̄ aliquid de hmōi bonis acquisiuit:uidetur ei totum acquisisse:& intumescit. Quādo uero aliquid de eis bonis perdidit uidet̄ ei totum perdidisse:& deiicit̄. Quare si appreciant̄ opera uirtutum:& non appreciantur exteriora bona: nisi inquātum sunt organa ad uirtutes:oīo erimus magnanimi & sciemus fortunas ferre. Nam si augebimur in diuitiis & in exterioribus bonis nō extullemur:cum non reputamus talia esse simpliciter maxima bona. Et si contingat nos in fortunari circa ea quæ decenter tolerabimus:cum nō multum reputemus.

¶ Quæ sunt ꝓprietates magnanimi:& ꝙ decet Reges & prīcipes magnanimos eē. Cap.xxiii.

r Ecitat aūt phūs.iiii.ethi.multas ꝓprietates magnanimi:īter quas possumus numerare sex:quas reges & principes habere debent. ¶ Prima ꝓprietas magnanimi ē bene se habere circa picula. Bene āt se habere circa ea:est nō esse amatorem periculoꝝ: neq̧ se exponere pro paruis periculis:sed pro magnis:ut ꝓ hiis ex quibus potest cōsurgere magna utilitas. Cum aūt sicut se piculis exponit:adeo debet esse constans in suis negociis:ut ēt si uiderit expedire:ut parcat uitæ:ut phūs ait.iiii.ethi. ¶ Secūdo competit magnanimo se habere bene circa retributiōes. Magnanimus.n. parum appreciat̄ exteriora bōa:& multum appreciat̄ opera uirtutum pp quid:qa cōe plurimum retributum est agere opa uirtutum cōuenit magnanimo plurimū retributum ut dr̄.iiii.eth. ¶ Tertio spectat ad ipm esse paucoꝝ opatiuum. Dictum est.n. magnanimum esse circa magna:ut circa ea ex qbus cōsurgere possunt magni honores. Talia aūt nō multotiens occurrūt:ideo decet magnanimum esse paucoꝝ operatiuum. ¶ Quarto decet magnanimum esse aptum: ut sit ueridicus & manifest⁹ oditor & amator: & magis curare de ueritate q̄ de opinione:ut uult Philosophus.iii.eth. ¶ Quinto spectat ad magnanimum:ut non sit ei curæ ꝙ laudet̄:nec ꝙ alii uituperent̄. Nam cum talia inter exteriora bona computent̄ ipse non multum curat de eis: qa ut dicebatur:modicum appreciatur exteriora bona. ¶ Sexto spectat ad ipm non esse plāgitiuum:neq̧ deprecatiuum: & maxime non debet eē talis respectu exterioꝝ bonorum. Qui.n. conquerit̄ de exterioribus bonis: uel alios deprecat̄ ut ea acquirat quodāmodo pusillanimus est : qa nimis appreciatur exteriora bona dicente Seneca: quod uel carius emitur q̄ quod ꝑcibus comparat̄. ¶ Has aūt proprietates narratas a Pilosopho si bene intelligantur habere decet reges & principes. Decet.n. reges se nō exponere pro quibuscunq̧ periculis:nisi pro negociis arduis:ut pro defensione fidei uel ꝓ tuitione regni. Si uero occurrat casus adeo ardu⁹ ꝙ rex gētem suam uel ēt seipsum debeat expōere periculis:ita debet esse constans & magnanimus : ut ꝓ bono diuino & cōi paratus sit uitam exponere. ¶ Secundo decet reges & prīcipes esse plurimū retributiuos:quia quanto sunt ī altiori gradu q̄ alii:& quanto plus affluunt diuitiis q̄ alii: tanto in opibus uirtutum & in retributionibus debēt alios superare. ¶ Tertio decet eos esse paucorū operatiuos. Negocia.n. ardua pauca sunt respectu aliorum. Non āt decet reges & prīcipes omnia negocia quātūcunq̧ modica expedire ꝑ seipsos:nec decet eos oīum esse opatiuos: sed ut possit liberius intendere expeditioni negocioꝝ magnorum quæ sunt pauca debet alia minora negocia aliis committere:quæ sunt multa. Quarto decet eos esse apertos:ut esse ueridicos : cum sint regula aliorum quæ obliquari & falsificari non debet. Decet etiam nos esse manifestos oditores & amatores:ut manifeste odiant uicia: persequātur malos : & non permittant maleficos uiuere: & aperte diligant bonos & honorent eos : quia hoc modo maxime inducent totum populum sibi cōmissum:ut sit iustus & uirtuosus. ¶ Quinto decet Reges & principes non curare:ut laudētur ab hoībus. Nam positi indignitatibus multos habent adulatores & loquentes ei placentia. Si autem talibus adulatoribus credant: cōuenit uel contingit eos non agere secūdum legem & rōnem sed scd̄m passionem & uoluntatem. Tanto igit̄ reges & principes:& uniuersaliter oēs uel existentes indignitatibus:minus debent curare

de laude hoium:quanto plures habent adulato res:qui eos laudando conantur ipsos puertere.

¶Sexto qa reges & pricipes debent sibi esse sufficientes in exteriorib⁹ bonis:ut declarabit i tertio libro:ubi ageť de regimine regni:non decet eos eē plangitiuos uel depcatiuos ꝑ exteriorib⁹ bonis. Oēs ergo assignatæ ꝓprietates competere debent regibus & pricipibus:quare decet eos esse magnanimos.

¶Quō Reges & principes debēt esse amatores honoris:& qualis est uirtus illa quæ dicitur honoris amatiua. Cap. xxiiii.

a Matores honoꝝ aliqñ uituperanť: aliqñ uero laudanť:ut uult Phūs.iiii.eth. Increpamus.n.aliquos dicētes eos nō curare de honore suo:& rursus quia uitupamus ambiciosos:laudamus uero curantes de honore suo. Curare igiť de pprio honore uno mō ē laudabile:& alio uitupabile. Nā nō curať de honore:qa non uult agere opa honore digna.uitupabile est:nobis igiť debet esse curæ de honore:nō ꝙ simus ambiciosi:nec ꝙ finem nostꝝ ponamus in honorib⁹:sed ꝙ agamus opa honore digna.

¶Opera aūt honore digna dupliciter considerari possunt.Vel ut sunt ꝓportionata nobis. Vel ut sūt digna magno honore.Sicut.n.circa sumptus sunt duæ uirtutes:uidelicet liberalitas quæ respicit sumptus ut sunt mediocres:& sunt ꝓportionati nobis:& magnificentia quæ respicit sumptus ut sunt magni:& ut ordinantur ad magna opa.Sic circa honores est duplex uirtus. Vna q̄ respicit honores mediocres:& ut sunt ꝓportionati nobis. Et hæc a Philosopho diciť honoris amatiua. Alia est quæ respicit magnos honores ut magnanimitas.Eadem ergo opa possunt esse aliaꝝ uirtutum & magnanimitatis.Nam agens opa fortitudinis: & aggrediens pugnam:si hoc facit:quia delectať in talibus actibus:fortis est.Si uero hoc agit:quia talia opa sunt magno honore digna: magnanimus ē. Sic ēt si agat opera castitatis:quia delectatur in eis: castus & temperatus est. Sed si hoc agat:quia sunt magno honore digna:magnanimus est. Ideo ꝓpria materia magnanimitatis non sunt picula bellica:sed talia sunt materia fortitudinis:nec delectabilia secundum sensum quia circa talia uersať tēperantia.Sed ꝓpria materia magnanimitatis dř eē honor:quia q̄cunq; agit magnanimus agit ea ꝓut sunt magno honoř digna.

¶Magnanimitas ergo:ut dř.iiii.ethi.est quidam ornatus oium uirtutum.Nam sicut magnificentia est quidā ornatus liberalitatis: quia magnificus opa liberalitatis facit excellentiori mō.Sic magnanimitas est quidā ornatus oium uirtutum.Nam opa oium uitutum sunt honore digna : q̄re magnanimus operabitur opa singularum uirtutum.Ideo dicitur.iiii.ethi.ꝙ nō congruit magnanimo fugere cōmouentem:ꝙ est actus prudentiæ. nec facere iniusta ꝙ pertinet ad iniustitiam.Operatur ergo magnanimus opera aliaꝝ uirtutum & ea faciet excellenter. Nam cum honor inter exteriora bona sit bonum excellens faciēs opera uirtutum in quātum sunt honore digna:excellētiori mō facit ea q̄ si ageret talia opa:quia delectareť in illis.Recte ergo magnanimitas diciť oēs uirtutes maiores facere:& dicitur oēs eas perficere & ornare: quia actus oium eaꝝ per magnanimitatē facimus excellētius:ornatius:& magis perfecte.

¶Viso ergo quid est magnanimitas:& qualiter se habet ad uirtutes alias:de leui patet:qualis sit illa uirtus de qua nunc intēdimus:qua dř honoris amatiua. Nam sicut eadem opa possunt esse aliarum uirtutū:& magnanimitatis.Sic eadem eē possunt aliaꝝ uirtutum:& honoris amatiuæ. Opera.n.aliaꝝ uirtutum ut sunt magno honore digna : ptinent ad magnanimitatem. Sed ut sunt ꝓportionata nobis:& ut ordinantur ad mediocres honores:ptinent ad uirtutem: quæ dicitur honoris amatiua. Sicut ergo decet reges & principes esse magnificos & liberales . Sic decet eos esse magnanimos & honoris amatiuos.Reges.n.& pricipes decet honores diligere modo quo dictum est:uidelicet ut diligant & cupiāt facere opa quæ sint honore digna. Videť.n.honoris amatiua se habere ad magnanimitatem:sicut formositas corporis se habet ad pulchritudinem Parui.n.si habent membra bene ꝓportionata & conformia formosi sunt:non tñ pulchri qa pulchritudo non est nisi in magno corpore.Sic facientes opa mediocri honore digna dicunť honoris amatiui:tñ tunc proprie sunt magnanimi:qñ agunt opera magno honore digna. Vt igiť Reges & principes nec in negociis arduis.nec i mediocribus faciant aliquid turpe.Sed ut semp agant opera honore digna.bene dictū est.ꝙ decet eos esse magnanimos:& honoris amatiuos.

¶Quod hūilitas dici debet honoris amatiua:& ꝙ ois magnanimus est humilis. Cap. xxv.

p Hilosophus.iiii.ethi.mediocriter se igerentem honoribus:non se appellat magnanimū:sed tēperatum.Cum igitur habere tēperantiam in honoribus sit idem: ꝙ habeř humilitatem.Virtus.n.illa moderationem animi:& quādam humilitatem animi importat:de qua loquitur Philosophus:quā appellat honoris amatiuam:qa tēdit in mediocres honores quædam humilitas dici pōt. Sed si sic dicimus quædam dubietates insurgūt.Nam omnis magnanimus ē honoris amatiuus.Sicut omnis magnificus est liberalis.Quare si honoris amatiua eēt quædam humilitas:omnis magnanimus esset humilis:qđ uidetur esse oppositum in obiecto:quia humilis alios reuereť.Magnanimus uero ut dicitur.iiii.ethi. alios despicit. Sciendum igitur ꝙ nisi omnis magnanimus esset humilis non dedissemus principibus congruum documentum:quia docuissemus eos esse sine uirtutibus:cū absq; humilitate uirtutes haberi non possint. Ad plenam igiť declarationē ueritatis ostēdendū est:ꝙ sine humilitate nullus pōt esse ma/

gnanimus. Magnanimitas aũt & humilitas &
hmõi uirtutes morales:eẽ habẽt circa animi paſ
ſiones. In tantum enĩ dictæ uirtutes ſũt bonum
ſecundũ rõne:quia moderant paſſiões noſtras:
ne deuiemus a bono rõnis:ſed quia paſſiones d
uiare nos faciant a bono ſecundũ rõnẽ ut ſupra
dicebatur:dupliciter poteſt contingere. Primo
prout paſſiones nos inclinant ad ea q̃ rõ uetat.
Secundo prout nos retrahit ab eo quod ratio di
ctat:q̃re cum paſſiones nos inclinant ad aliquid
contra rõnem indigemus uirtute retrahẽte nos:
ut patet ĩ tẽperantia:p quã retrahimur a delecta
tionibus ſenſibilibus. Sed cũ paſſiones nos retra
hunt ab eo qđ ratio dictat:non indigemus uir
tute retrahente:ſed magis impellente:ut patet in
fortitudine:q̃ magis nos ĩpellit ad pericula belli
ca:q̃ retrahat nos ab illis. ¶Cum ergo retraheř
& ĩpellere ſint quodãmodo appoſita:& formali
ter differãt æque pricipaliter & p ſe nõ eſt eadẽ
uirtus retrahẽs & impellens:nec eſt eadem uirt⁹
pricipaliter moderãs paſſiones:& impellẽs nos
ab eo quod rõ uetat. Inde ẽ ergo ꝙ ſi unũ & idẽ
aliter & aliter acceptum nos retrahit & impellit:
oportebit ergo circa illđ dare duas uirtutes unã
impellentem:& aliam retrahentem. ¶Videmus
autem ꝙ magnanimitas eſt circa magnos hono
res. Magnus autem honor eſt quodãmodo ma
gnum bonum. Magnum autẽ bonũ ratiõe qua
magnum eſt nos retrahit: ne pſequamur illud
ratione difficultatis:prout uero bonum eſt nos
allicit ut tendamus in ipſum:ergo circa magnos
honores & circa magna bona dupliciter contin
git peccare. Primo ſi ultra q̃ ratio dictet pſequa
mur ea inquãtum bona ſunt. Secundo ſi infra q̃
ratio dictet retrahamus nos ab illis:eo ꝙ ardua
& difficilia ſint. Quare circa talia duplici uirtute
indigemus. Vna impellẽte nos ne retrahamur p
pter difficultatem:& hæc eſt magnanimitas &
alia retrahente nos:ne ultra rõnem tẽdamus in
illa rõne bonitatis:& hæc ẽ humilitas. ¶Omni
no ergo magnanimus humilis eſt:nam cum im
poſſibile ſit eſſe magnanimum nõ exiſtentẽ bo
num:ut probat. Philoſophus. iiii. ethi. Nullus aũt
bon⁹ ſit:ſit ultra q̃ rõ dictet proſequamur hono
res de neceſſitate:cum magnanimitas ĩpellit nos
in aliqua magna bõa:ne trahamur ratione diffi
cultatis:oportet ꝙ ei ſit annexa humilitas:ne ul
tra q̃ ratio dictet tendat in ea ratione bonitatis:
aliter enim eſſet uicioſus. ¶Tendere igitur ĩ ma
gnos honores & ad magna bona eẽ poteſt a ma
gnanimitate & ab humilitate:non tñ ſecundum
rõnem eãdem. Nam prout tendendo in illa bo
na non retrahimur ratione difficultatis ſumus
magnanimi:ſed prout ea nõ proſequimur ultra
q̃ ratio dictat:ratione bonitatis ſumus humiles.
¶Differt ergo magnanimitas ab humilitate in
duobus. Primo quia magnanimitas pricipaliter
impellit:& ex conſequenti retrahit. Ideo magna
nimus dicitur alios deſpicere:nõ ꝙ aliis uicioſe
iniurietur:ſed quia eſt tãti cordis:& ſic impellit
a uirtute:ut potius deſpiciat opa & uerba homi
num q̃ uelit pp ea deſiſtere ab operibus uirtuo
ſis. Humilitas autem ecõtrario pricipaliter retra
hit:ex conſequenti ĩpellit:ideo humilis dicitur
reuereri:quia ſi conſiderans proprios defectus ĩ
rebus licitis & honeſtis alios reuereret. ¶Secun
do differt hæc ab illa:quia magnanimitas princi
paliter moderat deſperationem:ne aliquis ratio
ne difficultatis deſperet:ne tẽdat in opa magno
honore digna. Humilitas uero pricipaliter mo
derat ipſam ſpẽ:ne aliquis nimis ſperans de ipſo
bono ultra rationem proſequatur magnos ho
nores. Erit igitur oĩs magnanimus humilis mo
do quo dictum eſt. Et humilitas quodãmodo ẽ
idem:ꝙ mediocris honoris amatiua:quia ille di
citur humilis qui moderans ſpẽ ipſam ad adipi
ſcendum honores magnos mediocriter tendit ĩ
honores illos. Vtrum autem humilitas ſit idem
ſimpliciter ꝙ diligere mediocres honores. Vel
utrum ſit idem ſimpliciter cum uirtute illa quã
phũs diſtinguens a magnanimitate appellat eã
honoris amatiuam:non eſt præſentis ſpeculatio
nis. Sed ſi in moralibus contingeret nos ulterio
ra componere oſtendemus uirtutem de qua lo
quitur phũs:non eſſe per oẽm modũ idem cum
humilitate:quia illa de q̃ philoſophus loquitur
(quæ ut dictum eſt) tẽdit ĩ mediocres honores:
magis eſt in appetitu ſenſitiuo. Humilitas uero
magis eſt in intellectiuo.

¶Quid eſt humilitas:& circa q̃ hẽt eſſe:& ꝙ de
cet reges & principes eẽ humiles. Ca. xxvi.

ſAtis eſt per habita manifeſtum humi
litatẽ a magnanimitate differre. Nã
licet una & eadẽ uirtus reprimet ſup
abũdantias & moderet defectus nunq̃ tñ æque
principaliter. Hæc duo eidẽ uirtuti competere
poſſunt. Spectat igitur ad magnanimitatem re
primere deſperationem:ne deſperemus de bo
nis arduis:& ſpectat ad ipſam moderare ſpẽ ne
ultra q̃ ratio dictet tendamus in illa. non tamen
æque principaliter operatur utrunq̃. nam cum
magnanimi ſit tendere in magnum. Magnani
mitas magis eſt uirtus impellens in magna:q̃ re
trahens nos ab illis. Principalius ergo magnani
mitas reprimit deſperationem: ne retrahamur
ab arduis:& ex conſequẽti moderat ſpẽ:ne præ
ter rationem tendamus in illa. Humilitas econ
trario ſe hẽt ut ſupra diffuſius dicebatur: quare
cum diſtincta ſit uirtus hæc ab illa: uidendum ẽ
quid ſit huiuſmodi uirtus:quam humilitatẽ uo
camus. ¶Sciẽdum igitur ꝙ ſicut circa magna
nimitatẽ conuenit habũdare & deficere:ſic & cir
ca humilitatẽ eſſe hẽt. nam ut patet ex dictis:ma
gnanimitas eſt uirtus nos impellens ne ratione
difficultatis retrahamur ut non pſequamur opa
magno honore digna. Quia igitur in hoc: aliq
ſuperabundant:ut præſumptuoſi proſequentes
ardua magis q̃ debeant. Quidam uero deficiũt:
ut puſillanimes. Ideo magnanimitas eſt media
iter pſumptões & puſillãimitates. Sic ẽt ex dictis

patet ꝙ humilitas ē uirtus nos retrahēs ne ratiōe
bonitatis & delectabilitatis q̄ est ī rebus honori
ficis prosequamur ea ultra q̄ ratio dictet. In hoc
ergo aliqui superabundant ut suphi:ꝓseqnētes
excellentias & honores ultra q̄ debeant. Aliqui
uero deficiunt: qui se deiiciunt ultra q̄ debeant:
ut illi qui nec quærunt honores nec q̄runt opa
honore digna: quod non est humilitatis: sed ma
gis est uilitatis & miseriæ. Erit ergo humilitas
media inter superbiā & deiectionem. Sicut ma-
gnanimitas est media inter præsumptionem &
pusillanimitatem. ℭ Viso igitur quid est humi-
litas: de leui uideri potest circa q̄ habet esse. Intē
dit. n. humilis reprimere superbias & moderare
deiectiones. Erit ergo humilitas circa superbias
& deiectiones. Non tamē est circa hæc æque prī
cipaliter. Nam humilitas principaliter intendit
reprimere superbias: ex consequenti uero mode
rare deiectiones. Est enim hoc notabiliter atten
dendum: ꝙ cum uirtus magis ē retrahens q̄ im-
pellens: principaliter opponitur superabundan
tiæ per quam impellimur: & ex consequenti de
fectui per quem retrahimur. Sed cum uirtus ma
gis est impellens q̄ retrahens econtrario se hēt:
quia tunc principalius opponitur defectui per
quem retrahimur. Ex consequenti uero opponi
tur excellentiæ per quam impellimur. Magnani
mitas ergo quia est uirtus impellens in ardua bo
na: magis opponitꝰ pusillanimitati q̄ est defectus
nos retrahens a talibus bonis q̄ opponatur præ
sumptioni: quæ est excellentia īpellens nos in
illa. Sed humilitas econtrario: quia est uirtus re-
trahens: ne ultra rationem prosequamur excel-
lentias & honores: principalius opponitur sup-
biæ: q̄ superabundat in talibus: ex consequenti
uero contrariatur deiectioni. Inquirendo enim
opera honore digna nō solum contingit pecca
re per superbiam: sed etiam per deiectionem. Nā
si quid ultra q̄ suus status requiret: ꝑter ratiōem
& notabiliter se deiiceret uel esset uilis deiectus
ut bestia: quia suum statum nō cognosceret: uel
esset superbus & iactator. Nam aliqui ex hoc q̄-
runt excellentiam & iactantiam: deiiciēdo se ul
tra q̄ deceat. Vnde Philosophus. iiii. ethi. quādā
gentem græcā Lathonienses. s. iactatores & sup
bos appellat: quia ultra q̄ eorum status require-
ret uilius induebantur: credentes ex hoc in quē
dam honorem & in quandam excellentiam cō
surgere. Vnde ibidem scribitur: ꝙ superabundā
tia ualde defectus est quid iactatiuū. ℭ Viso cir-
ca quæ est humilitas: quia principaliter est circa
repræssionem superbiæ: ex conseq̄nti uero circa
moderationem deiectionis. Restat uidere ꝙ de
cet reges & principes esse humiles: quod duplici
uia probare possumus prima sumitꝰ ex parte ma
gnanimitatis. Secunda uero ex parte operum fiē
dorum. Dicebatur. n. supra quia nullus est uere
magnanimus: nisi sit bonus & humilis: & ꝙ sem
per magnanimitati est annexa humilitas: quare
si decet reges & principes esse magnanimos de-
cet eos esse humiles. Debent enī Reges sic quæ-
rere opera honore digna: nō ultra q̄ ratio dictet:
sed ut decet eorum statum ꝙ faciunt humiles: ꝙ
tamē suam fœlicitatem non ponat in excellētia
& honore: ꝙ faciunt superbi. Debent enī agere
bona opera & honore digna boni gratia: nō ut
ostendant se & ut uideantur excellere. ℭ Secun
do decet eos esse humiles ratione operum fien-
dorum. Nam superbus quærens suā excellentiā
ultra q̄ debeat: ut plurimum tendit ad ea quæ ꝓ
prias uires excellunt. Ideo decet hoīes esse humi
les: ut considerato proprio defectu uel propria fa
cultate non tendant in ardua ultra q̄ debeāt. Vt
plurimum enim superbi & ultra rōnem excellen
tiam q̄rentes se & alios exponunt periculis: non
ualentes adimplere ꝙ inchoant. Tanto ergo re-
ges & principes debent a se superbiam remoue-
re: quāto peius est cōia bona periculis exponere.
Superbus enī dominus ut plurimū periclitator
efficitur populorum.

ℭ Quid est mansuetudo: & circa q̄ hēt esse. & ꝙ
decet reges & princi. esse māsuetos. Cap. xxvii.

P Ostquam determinauimus de uirtuti-
bus respiciētibꝰ exteriora bona: & ostē-
dimus qūo reges & principes decet or
nari uirtutibus illis. Restat dicere de māsuetudi
ne quæ respicit exteriora mala. Dicebatur enim
supra ꝙ circa quacūq; cōtingit peccare uel bene
agere oportet uel cōtingit habundare & defice-
re: oportet ibi dare uirtutē aliquā p quam diriga
mur ad bene agēdum reprimentem defectus &
moderātem supfluitates. In uindicādo aūt exte-
riora mala ab aliis facta: Aliqui supabūdant ut
iracūdi nimis: faciētes uindictā. Nā ex hoc ira ꝓ
uenit ꝙ appetimus uindictā. Qui. n. pp mala ali-
qua illata uindictam aut punitionē appetit: dum
hoc uehæmēter desiderat: accenditꝰ eius sanguis
circa cor: quo accenso irasciꝰ. Quidā ergo sūt ira
scibiles & supabūdant incipiēdo uindictā. Qui
dam aūt sunt irascibiles oēm iniuriā dissimulan
tes: quoram neutrū bonū ē. Irasci. n. cuilibet: &
semp: & de quolibet uindictā exposceꝛ ꝙ faciūt
iracundi: uituperabile ē. Rursum nūq̄ irasci: & in
nullo modo uelle aliquē puniri nō est laudabile
qa est agere ꝑter ordinē rōis. Ratio. n. dictat pu
nitiones aliquas esse faciēdas & ꝙ est irascēdū:
cui debet: & qn̄: & qūo. Irasci. n. loco & tēpore ē
uirtutis opus: q̄re si in passionibus iræ: & ī appetē
do punitiōes & uindictas cōtingit supabundare
& deficere. Oportet ibi daꝛ uirtutē aliq̄ reprimē
tem supabūdantias: & moderātē defectus. Hæc
aūt ē mansuetudo: qa sicut fortitudo est media ī
ter timores & audacias. Sic mansuetudo est me-
dia īter iram: p q̄ cupimus uindictam & irascibi-
litatē: p q̄ cōdonamꝰ mala nobis illata. ille uero
mitis ē q nec de oībus cupit uīdictam: nec ī tātū
deficit a punitiōe ꝙ nullo mō uelit alios puniri:
sed ē cōdonatiꝰ & punitiꝰ: secūdū ordinē rōnis.
Quare sicut fortitudo reprimit timores & mo-
derat audatias. sic mansuetudo reprimit iras: &

moderat irascibilitates. Viso quid est mansuetudo: de leui patet circa quæ hēt esse. Est.n. ut iam dictū est circa iras & circa oppositū iræ: ut circa irascibilitatem. Principalius tñ eē circa iras. Mãsuetudo.n. principaliter & primo intendit reprimere iras. ex consequenti aūt ītendit moderare passiones oppositas iræ. Ná naturale ē nobis ex malis nobis illatis appetamus punitionem & uĩdictam. Rursus quia malum proprium uix pōt esse ita modicum: quin uideatur nobis multum non solum naturaliter inclinamur: ut uelimus puniri inferentes nobis aliqua mala. Sed etiam quodãmodo naturale ē nobis appetere punitionem ultra cõdignum. Nam quia malum nobis illatum uidetur nobis maius esse q̃ sit iniuriatores nr̃os plus puniri uolumus q̃ puniẽdi sint. Difficile est ergo ualde reprimere iras: & nõ appetere punitiones iniuriarum ultra q̃ dictet ratio: Plures ergo peccant in appetendo plus: pauci uero delinquūt in appetendo minus. pp quod si uirtus est circa bonum & difficile. mansuetudo pricipaliter opponitur iræ: & intendit iras reprimere. ex consequenti autem opponitur irascibilitati & intendit eam moderare quod ip̄m nomē designat. Si.n. uim nominis consideremus mansuetudo nominat temperamentum iræ. Quod aūt deceat reges & principes eē mansuetos: ostẽdere nõ est difficile. Nam cum ira peruertat iudicium rationis: non decet reges & principes esse iracundos. cum in eis maxime uigere debeat rõ & intellectus. Sicut.n. uidemus q̄ lingua infecta per coleram uel per alios humores non recte iudicamus de saporibus. Sic infecto appetitu p immoderatam iram: uel per alias immoderatas passiones peruertitur nostrum iudiciū rõnis. Si igitur inconueniens est regulã puerti & obliquari. Rex qui debet esse quasi speculum & forma uiuẽdi. & qui debet esse regula agendorum: in cõueniens est q̄ sit iracūdus. ne per iram peruertatur & obliquatur. Sic etiam si nullo modo esset irascibilis: & nullo modo commoueretur ad punitionem faciendam: indecens esset. quia si punitiones non fierent in regno: homines fierent iniuriatores aliorum & policia durare non posset. Nullus igitur debet irasci per odium: nec debet punitiones appetere pp odium: sed pter amorem & zelum est irascendum: & sunt punitiones appetendæ. Appetenda est.n. punitio pp amorem & zelum iustitiæ: uel propter amorē reipubli. quia sine ea res publica durare non posset. Quare si quis in tãtum esset mitis q̄ poti⁹ uellet iustitiam perire q̃ iustitiam exposcere uirtuosus non esset. Tanto ergo magis decet reges & principes moueri ad punitionem faciendam: quanto magis spectat ad ipsos esse custodes iustitiæ & conseruatores reipublicæ. quare si reges non debent esse iracundi: & debent moueri secundum ordinem rõnis: ut fiant punitiones & uindictæ: cum hoc faciat mansuetudo decet eos mansuetos esse.

¶ Quid est amicabilitas: & circa quæ habet esse: & quomodo reges & principes decet esse amicabiles. Cap. xxviii.

Et postulat præsens negocium: sufficienter diximus de uirtutib⁹ respicientibus bona secundum se: & de respiciẽtibus exteriora mala. Restat dicere de uirtutibus respicientibus bona exteriora: ut cõicam⁹ cum aliis. Cõicamus.n. cum aliis uerbis & operibus uerba aūt & opera ĩ quibus cõicamus: ad tria nobis deseruiūt: uidelicet ad amicabilitatē: ad ueritatem: & ad iocosas delectationes. Nam put uerbis & operibus debite conuersamur cū aliis: honoraudo eos & recipiẽdo ipsos ut debemus: sumus amicabiles & affabiles. Nihil est ergo aliud amicabilitas siue affabilitas đ q̃ hic determinare intendimus nisi recte conseruari cum hoibus: & ordinare opera & uerba nr̃a ad debitam cõuersationem. Secũdo uerba & opera nr̃a deseruiūt nobis ad ueritatem: quia p ea iudicamur q̃les sum⁹. Veritas.n. de q̃ hic determinare intẽdimus non est aliud nisi q̄ homo nõ sit iactator: q̄ de se uerbis aut factis maiora oñdat q̃ sint: nec sit irrisor & despector: ut operibus aut uerbis ultra q̃ ratio dictet: se contemptibilē ostendat: sed sit aptus: & uerax & talē se oñdat q̃lis ē. Tertio uerba & opa ordinari pñt ad iocosas delectationes: ut homo sit debite iocundus. Igitur ut supra dicebatur: circa uerba & opa in q̃bus cum aliis cõicamus hēt esse triplex uirtus uidelicet amicabilitas q̃ alio noie affabilitas dici potest. ueritas q̃ apertio nūcupatur: & debita iocūditas: q̃ eutrapeliã uocat. Cõicando igitur cum aliis: si bñ conuersari uolumus: debemus eē debite iocundi: ueraces: & amicabiles: de q̃bus oĩbus est dicendū. Sed primo đ amicabilitate. Videmus.n. q̄ conuersando cum aliis: aliq̃ supabundant: q̃a se oñdunt nimis amicabiles cuiusmõi sūt blanditores & placidi. hii.n. adeo se ostẽdunt cõicabiles & sociales ut nullum contristari uelint sed oĩa dicta & facta aliorum laudant. Aliqui uero econtrario ab hac cõuersatione nimis deficiunt. Sūt.n. discoli & agrestes non ualentes cum aliis conuersari. Vterq̄ āt a recta ratione deficiunt: quia nec qui se debet tãtum aliis ostendere socialem: ut uideatur placidus & blanditor. nec se debet tantum a societate subtrahere: ut uideatur discolus & religiosus. Cum igitur uirtus sit quid medium inter superfluum & diminutum: in conuersatione hominū circa q̃ contingit abundare & deficere. oportet dare uirtutem aliq̃ reprimentem superabundantias & moderãtem defectus. Huiusmodi autem amicabilitas siue affabilitas est. Nihil.n. est aliud affabilitas ut est uirtus: q̃ medio modo se hr̃e in conuersatione hominum. ut non superabundemus in hmõi conuersatione q̄ faciunt adulatores: nec deficiamus q̄ faciunt litigiosi & discoli. ¶ Viso quid est amicabilitas: ut hic de ea loquimur: quia est uirtus reprimens litigia: & moderans blanditias: ut pōt hr̃i ex phõ. ii. & iiii. ethi.

de leui apparere potest circa quæ habet eẽe:quia est circa opera & uerba ut ordinantur ad debitã conuersationem in uita. Si.n.homo est naturali ter animal sociale.ut probari habet.i.poli.oportet circa uerba & opera in quibus cõmunicat cũ aliis dare uirtutem aliquam per quam debite cõuersetur. Quare cum recta ratio dictet:ꝙ secundum diuersitatem personarũ diuersimode sit cõuersandum licet omnes homines uolentes uiue re politice debeant esse amicabiles & affabiles. non tamen omnes eodem modo amicabiles de bent esse. Nam quia nimia familiaritas contemptum parit reges & principes: ut in reuerẽtia habeantur & ne dignitas regia uilescat maturius se habere debent quam alii. Vnde philosophus.v. politicorũ.dando cautelas regum & principum ait ꝙ decet reges & principes apparere ꝑsonas re uerendas ne contemptibiles habeantur. Sicut.n. in sumptione & in aliis recta ratio dictat: ut secũdum diuersitatem personarum diuersimode fiat quia aliquis cibus esset multus infirmo qui esset modicus sano.sic in conuersatione hominum. Aliquando.n.familiaritas reputatur regi ad uirtutem & dicitur ex hoc amicabilis esse. ꝙ si aliq̃ una cõmunis persona non plus de familiaritate participaret: reputaretur ei ad uitium non ad uirtutem.& non diceret̃ amicabilis sed siluestris.

¶ Quid est ueritas & circa quæ habet esse quod decet reges & principes esse ueraces. Cap.xxix.

Sicut circa conuersationem in uita contigit sup̃abũdare & dficer̃. Sic circa uirtutẽ cõtigit sup̃abũdar̃ & deficer̃. Veritas.n.ĩ q̃dã:adæquatiõe cõsistit. Qui uero plus dicit quam sit a ueritate recedit ratione abundãtiæ.qui uero quæ sunt negat & minora confitet̃ a ueritate recedit ratione defectus. Quare cũ mẽdatium sit per se fugiendum. ut dicitur.iiii.ethi. qui non sunt ueraces nec aperti: nec ostendũt se tales quales sunt.repræhẽsibiles existunt. Quid n.aliud est mentiri nisi non esse apertum. & nõ ostendere se talem qualis est ab hac ergo ueritate per quam quis reddit se ueracem & manifestũ Aliqui deuiant per superabundantiam ostendẽtes de se uerbis aut factis maiora quæ sint & tales uocantur iactatores: aliqui uero ab hac ueritate declinant per defectum:fingentes de se aliqua uilia quæ in ipsis non sunt.quos phũs uocat yrões i.irrisores & despectores.oportet ergo dare aliq̃ uirtutem mediam per quã moderetur diminuta & reprimentur superflua.Hæc autẽ communi nomine ueritas nuncupatur. ¶ Patet ergo quid est uirtus: quia est uirtus moderans despectiões & reprimens iactantias. ¶ Viso quid est uirt⁹:Restat uidere circa quæ habet esse. Sciendum ergo ꝙ licet affirmare in se esse quod non est.uel negare quod est.sit mentiri:tamen non dicere totũ quod est absq̃ mendatio fieri potest. Volẽs igit̃ esse uerax non debet de se fingere habere bonitatem quam non habet: nec debet concedere in se esse malitiam quam sibi inuicem non credit. Nõ tamẽ oportet ꝙ de dicat totam bonitatem quã sibi inesse cognoscit:quia licet nullus mẽtiri debeat:non tamen semper & ubiq̃. quæ licet ueritas est dominanda. loco.n.& tempore secundũ dictamen rationis possumus uirtutẽ tacere. Est igitur ueritas circa repressionem iactantiarum:& circa moderationem despectionum:non tamen est circa hæc æque principaliter. Sed principali⁹ ueritas opponitur iactantiæ:& intendit iactãtias reprimere.Ex consequenti autem opponitur despectioni & intendit despectiones moderare. Iõ philosophus.iiii.ethi.ca.de ueritate ait.ꝙ declinare ad minus & dicere de se minora quam sint est opus prudentis. Spectat igitur ad ueracem nullo modo dicere de se maiora quam sint: q̃d multi faciunt. Concedunt.n.de se aliqui magnas bonitates.cum tamẽ illis careant:& promittũt amicis & notis magna bona & magna auxilia de q̃bus modicum aut nihil opere implent. Tales ãt patet eẽ iactatores: & alios nõ apertos & ueraces nullo modo in talibus ẽ excedendũ in plus:sed magis declinandum in minus. dum tamen sine mandato fiat & nũ notabiliter recedat a medio: quia si notabiliter a medio recederet non in hoc appareret uerax:sed derisor:ut si aliquis adeo eẽt fortis & strennuus ꝙ constaret aliis ꝙ contra cẽtum bellare posset:si ille non plus de se concederet:nisi ꝙ cõtra unicum & debilem bellaret:omnes intra se cognoscerent ꝙ derisorie loqueret̃. Inde igitur sumptum est nomẽ ironiæ & derisionis:quando aliquis notabiliter de se minora cõcedit quam sint. Ad uirtutem ergo spectat moderare huiusmodi derisiones & reprimere iactantias. Principalius tamẽ spectat ad ipsum iactantias reprimere quam derisiones moderar̃.quia ut dictum est in talibus magis est declinandum ĩ minus:dominando de se minora quam sint quã sit extendẽdũ in plus asserẽdo de se minora. ¶ Possumus autem duplicem causam assignare quare in talibus semper ẽ declinandũ in minus. Prima sumitur ex parte sui. Secunda ex parte aliorum. Quilibet.n.ita naturaliter afficitur ad propriũ bonum:ut ipsum semp plus credat esse quam sit. Ideo cõmuniter homines decipiuntur de se ipsis plus credẽtes se plus ualere quam ualeant. In narando ergo propria bona semp declinando ẽ in minus:quia estimare debemus ꝙ affecti ad propria bona uidenẽ nobis illa eẽ maiora quã sint. Hãc autem rationẽ tangit philosophus in autoritate prætacta cum ait. ꝙ prudentis est declinare in minus. Nam magnæ prudẽtiæ est cognoscer̃ seipsum & scire ꝙ propria bona semper existimãtur maiora quam sint. ¶ Secunda ratio sumitur ex parte aliorum. Nam non declinantes in min⁹ sunt laudatores sui:iactãtes de se bonis q̃ habẽt: & q̃a hoies cõmuniter horrẽt laudãtes seipsos. Iõ ẽt ex parte aliorum decet in talibus declinar̃ ĩ minus:ne hoies sint aliis honerosi. Hãc ãt rationem tangit phũs in eodẽ.iiii.ethi.dicẽs declinãdum eẽ in minus ꝑꝑ honerosos eẽ supabundan

tias. Oñso quid ẽ ueritas: de q̃ loq̃mur: & circa q̃ habet eẽ: de leui patet ꝙ decet reges & principes esse ueraces. Nam declinantes nobiliter in min⁹ & dicentes de se notabiliter minora & uiliora: q̃ sint uidenť eẽ derisores & contemptibiles. Excedentes uero in plus: & dicentes maiora q̃ sint: uidenť eẽ iactatores & honerosi. Quare si reges decet eẽ nõ contemptibiles: sed reuerendos: nec honerosos: sed gratiosos & amabiles: decet eos non esse iactatores uel derisores: sed apertos & ueraces non ostendendo uel iactando de se maiora q̃ sint uel ꝓmittendo aliis maiora q̃ faciant. ymo tanto magis decet reges & principes cauerẽ iactantiã: quanto plures hñt incitãtes ipsos ad iactantiã: & de plurib⁹ se iactarẽ possent.

Quid ẽ iocũditas & circa q̃ hẽt esse & qũo decet reges & principes eẽ iocundos. Cap. xxx.

c Redũt.n. aliq oĩa uerba uel facta deseruientia locis eẽ ociosa. Non tñ sic se habet. Nã ociosum est illud qđ caret debito fine. Quicquid ergo de se est ordinabile ad debitũ finem non est ociosum. Ludus ãt si sit liberalis: honestus: & modestus. Ordinari hẽt in bonum finẽ. Quia est quodamõ necessari⁹ ĩ uita. Iõ dr̃. iiii. ethi. ꝙ uideť requies & lud⁹ esse aliquid necessariũ ĩ uita. Sicut ergo sensus corporales ut uisus & auditus. Quia laborãt in sentiẽdo: natura ordinauit sumũ: pp eorũ requiẽ: & est necessarius somnus in uita. Sic quia studẽdo uel negotiis regni ĩsistendo uel alia faciẽdo cõtinue laboram⁹. Aliquæ delectatões si sint ociosæ: si sint moderatæ: & honestæ: nõ ociosæ: ĩterponunť curis & laboribus nr̃is. Quare cũ in talibus cõtingat peccare & bñ facere: oportet circa ipsos iocos dare uirtutẽ aliquã: per quam debite nos habeam⁹ ad ludos. In ipsis.n. iocis qdam superabundant desiderãtes oĩno risum facerẽ. De qb⁹. iiii. ethi. diciť ꝙ magis cõatur risum facere q̃ decora dicerẽ. Huiusmõi aũt sunt hystriones quos phũs appellat bomolotos. Phũs.n. tales assimilat auibus rapiẽtibus p̃dam sacrificatã ĩ templis gẽtiliõ. Sicut n. aues illæ nõ curabãt qualitercũq; possẽt aliqd de illa p̃da caperẽ. Sic uolẽtes oĩno facere risum: & ꝓuocare alios ad cachinũ: nõ curãt q̃litercũq; possint cape dicta uel facta alioꝝ & cõuerterẽ ea ĩ ludũ & cachinnũ. Hii ergo supabũdant ludis.

Aliq uero ecõtrario deficiũt: & hii uocanť duri & agrestes. Huiusmodi aũt sunt nõ sustinẽtes aliquẽ ludũ: nec dicentes aliquid ridiculũ. ymo dicentibus sunt molesti.

Patet ergo quid ẽ iocunditas uel eutrapelia. prout est uirtus: & ut hic de ea loq̃mur. quia ẽ reprimens supfluitates ludi & moderãs duritias. Huiusmõi aũt uirtus hẽt eẽ tam circa moderationem duritiæ: q̃ circa rep̃ssionem supfluitatũ in ludo. nõ est tñ circa hæc æq; p̃cipaliter. qa uirtus sp est p̃cipali⁹ circa difficilius. Reprimerẽ aũt supfluitates ludoꝝ & difficilius q̃ moderare defectus. Hẽt.n. ipse lud⁹ quãdam delectationẽ annexam pp quam magis inclinamur. ut seq̃mur delectationes iocosas q̃ ut fugiam⁹ illãs.

Viso qđ est eutrapelia siue iocũditas & circa q̃ hẽt esse: quia p̃cipalius est in reprimendo superfluitates ludi ex cõsequẽti circa moderationem defectũ. Restat ergo uidere qũo reges & principes decet esse iocũdos. ut.n. ex habitis patere potest semper extrema uituperantur medium autem laudatur. Huius autem medium quod est in uirtutibus reprimentibus passiones & motus non est accipiendum secundũ rem: sed quo ad nos. Nam ut in præcedentibus capitulis dicebať aliquid eẽ superfluum uni ꝙ ẽ modicũ alteri: & econuerso.

Si igitur decet omnes homines reprimere superfluitates ludorum. magis hoc decet reges & principes: ymo oportet adeo moderate uti iocis: & iocosis delectationibus: ꝙ si hoc facerent personæ cõmunes uiderentur eẽ duræ & agrestes. Non ergo intelligendum est reges principes nõ debere recreare aliqbus solatiis uel aliquib⁹ iocis. Sed quia ludi quibus uti debemus: secundum philosophum. iiii. ethi. Debẽt esse liberales & honesti: illis debent reges & principes adeo moderate uti ut semper uideanť maturi & nullo mõ appareant pueriles. Ab ipsa.n. ĩfantia connaturale uideť eẽ pueris delectari ioci. quare ludus si nõ sit moderat⁹ & honest⁹: aliquã puerilitatem uideť habere annexam. Tanto igiť decet reges & principes moderate uti delectationib⁹ ludorum: quanto detestabilius ã eos eẽ pueriles. Amplius ut patet ex habitis: ex hoc iocosa delectatio non est ociosa: & ordinatur in bonũ finem. quia interposita nostris curis quædã recreationẽ accipimus: ratione cui⁹ ardẽti⁹ insurgim⁹ ut sistamus bonis operib⁹ quorũ curam habere debem⁹. Quare cum ioc⁹ immoderat⁹ uel inhonest⁹ distrahat nos a bonis opib⁹ & a đbitis curis tanto detestabili⁹ est reges & principes: ĩmoderate: uel inhoneste uti delectationibus ludoꝝ. q̃to cura boni communis q̃ spectat ad p̃cipẽ excellẽtior ẽ quam sit cura alicui⁹ ꝑticularis bõi. Nõ ergo omnino ꝓhibẽda sunt uerba uel facta iocosa si sint honesta & moderata & hoc magis & min⁹ prout requirit diuersitas ꝑsonarum.

Quod maxime decet reges & principes oẽs uirtutes habere: & quod si una careant nullam habent. Cap. xxxi.

t Am sancti q̃ phĩ ĩ hãc sciam cõuenerũt ꝙ oportet uirtutes cõnexas eẽ dixerũt.n. ꝙ q unam uirtutẽ hẽt oẽs habet & qui una caret oĩb⁹ caret. Cũ ergo oĩno mãifestũ sit ꝙ decet reges & p̃cipes aliq̃s uirtutes haberẽ: qa ut plane patet. Oportet oẽs esse prudẽtes & iustos oĩno manifestũ eẽ debet: ꝙ omnes uirtutes hr̃e debent: quia prudẽtia & iustitia sine uirtutibus aliis hr̃i non pñt. ymo nũquã est aliqua una uirtus quæ sine aliis uirtutibus oĩbus ꝑfecte possit hr̃i. Sic ẽt tractatores ueritatis senserunt dicẽtes: uirtutes connẽxas eẽ. Ad sensum tñ uideť apparere contrarium. Videmus enim aliquos liberales non existentes tẽperatos: sed dantes operam ueneteis gestibus. Aliquos uero qui econ

trario sunt casti:& tantum auaritiæ student. Nō
ergo qui unam uirtutem habent omnes habent
nec oportet. Si aliquæ uirtutes sint necessariæ re
gib⁹ q̄ omnes uirtutes sint eis necessariæ. Rursus
uidemus aliquos esse liberales qui tamē nō pos
sunt esse non possunt esse magnifici quia nequæ
unt magna facere:eo q̄ non habeant magnos sū
ptus. Sciendum igitur philosophū circa finē .vi.
ethi. manifeste probat̄ uirtutes cōnexas esse. Sed
ut soluat huiusmodi obiectiones ait. q̄ uirtutes
dupliciter considerari possunt. Vel ut sunt natu
rales & imperfectæ: uel ut sunt principales & cō
pletæ. Virtutes autē naturales & imperfectæ nō
oportet esse connexas. Videmus.n.aliquos natu
raliter habere quandam industriā & quandam
subtilitatem mentis propter quod habent quan
dam prudentiam imperfectā. hii tamē nec sunt
casti nec liberales:nec habēt uirtutes morales ali
as. Sic etiā ex ipsa pueritia uidem⁹ aliquos mox
īclinari ad opera largitatis: qui nō sunt casti nec
liberales existunt. Aliqui uero econtrario habēt
quandam naturalē pudicitiam:non tñ liberales
existunt. Si ergo uirtutes nō connectunt̄. Sed uir
tutes quæ dicunt̄ eē principales & perfectæ uel ī
se uel in quadam ualde propinqua dispositione
de necessitate habent eē connexum. Dicimus āt
in propinqua dispositione:quia pauperes pp ca-
rentiam exteriorum bonorum secūdum phūm
non debēt dici magnifici. At tñ si pauperes secū
dūm suam facultatem sunt ueræ & perfectæ libe
rales: propīquissimum est ut sint magnifici: quia
si bonis exterioribus abundarent: statī magnifi-
centia facerent. ℭ Declarandum est ergo ad ple
nam intelligentiam dictorum qūo nulla uirtus
pōt haberi pfecte:nisi omnes uirtutes aliæ habeā
tur. ℭ Notandum ergo ad hoc nos indigere uir
tutibus: ut proponentes nobis bonos fines recte
& debite tendamus in fines recte & debite tenda
mus in fines illos. Dupliciter ergo in talibus pec
care contingit. Primo si proponamus nobis ma
lum finem ut uitiosi faciunt. Auari.n. proponūt
sibi ut finem studere auaritiæ. Intemperati uero
uenerea:& sic de aliis. Secundo in talibus peccar̄
contingit:si non debite tendamus in bonum fi-
nem. Volunt.n.aliqui eē distributores bonorū
& proponunt sibi ut finem opera largitatis: at tñ
non cūrant. undecūq̄ accipiant. dum possint ali-
is dona aliqua elargiri: aliquādo per furtū. aliq̄n
do per manifestam oppræssionē alios deprædan
tur ut exerceant opera largitatis. Hii ergo licet ꝓ
ponunt sibi bonum finem:non tñ recte tendunt
in finem illum. non ergo peccant ī termino:nec
in intentione:sed peccant in uia & in modo adi
piscendi finem intentum. propter quod tales &
si aliquo modo sunt liberales: non tñ perfecte li
berales dici debent:quia ad perfectam uirtutem
spectat non solum proponere bonum finem:sed
etiam debite tendere in illum finem. Indigemus
ergo uirtutib⁹ moralibus:quia per eas nobis pro
ponimus bonum finem. Indigemus ēt pruden-
tia:quia per ipsam recte rōcinamur de his q̄ sunt
ad finem. Virtutes ergo morales per se & primo
rectificant finem:quia sicut qualis est lingua talis
sapor noster. ut si lingua est multum infecta co-
lera: uidetur amara. Si uero sit multum infecta fle
gmate dulciori: uidetur participare quandam
dulcedinem. Sic quales sumus secundum uolū
tatem & appetitum talem finem nobis imponi-
mus:ut intemperatus proponit sibi ut finem ue-
nerea:temperatus casta. liberalis expendere. aua
rus conseruare. quare uirtutes morales pficiētes
appetitum rectificant finē:quia habentes appeti-
tum bonū p uirtutes illas:proponimus nobis bo
num finē. Prudentia uero p se & primo:rectificat
ea q̄ sunt ad finē. Nam proponētes nobis bonā
finem p uirtutes morales. Prudētiam bñ ratioci
nari ut de his quæ sunt ad finē & eligim⁹ nobis
rectam uiam ut debite tēdamus ad finē illum. Iō
dr̄ .vi. ethi. q̄ uirtutes morales rectificāt finē. Pru
dētia uero facit operari recte ea quæ sūt ad finē.
Loquēdo ergo pricipaliter & prio uirt⁹ moralis
rectificat terminū. prudētia uero rectificat uiam.
Sed cū nō sit pfecta materia nisi ordinet̄ ī bonū
finē & terminū:nūq̄ hr̄i prudētia pōt. nisi coniū-
cta uirtutib⁹ moralib⁹. p quas proponam⁹ nobis
bonū terminum & bonum finē. Sic ēt quia nūq̄
debite & pfecte habet̄ bonus finis:nisi ītendam⁹
ī ipsum p bonam uiam:nunquam pfecte habebi
mus aliquā uirtutē moralē nisi si coniuncta pru
dentiæ. Talē ergo rōnem intēdit facere phūs cir
ca finem .vi. ethi.. Habens perfecte aliquam uir-
tutē moralē:hēt pfectam prudētiā. Sed habens
pfectā prudētiam hēt oēm uirtutē. ergo habens
aliq̄ uirtutē hēt oēm uirtutē. Sic ergo uirtutes &
prudentia sunt cōnexæ:q̄a nullus ē bonus p uir
tutes morales nisi sit prudēs. Nā cū uirtus mora-
lis sit habit⁹ bon⁹ & electiuu⁹ & pficiat habentē
& op⁹ suum bonum reddat. cū ad bñ eligere &
ad bonum op⁹ sufficiat ꝓponere bonū finē nisi
p bonā uiā eat in finē illū. uirtus moralis p quā
nobis ꝓponim⁹ bonū finē:nō pōt esse sine pru-
dētia:p quā recte tendimus ī finē illū. Sic & pru
dētia eē non pōt sine uirtute morali. Differt.n.
prudentia & iustitia q̄ phūs appellat demosticā.
Ille.n. dr̄ demos & industris qui ꝓposito quocū
q̄ fine inueniat uias ut citius consequatur finem
illum:pp quem tēperati & uiciosi pñt industres
& demostes dici. si sciant excogitare uias p quas
consequantur uenerea & turpia. quæ sibi propo-
nunt ut fines:Prudentes tamen nullus dr̄ nisi ad
bonū finē inueniat bonas uias. non ē ergo pru-
dentia quæ īuenit bonas uias ad bonum finem
sine uirtutibus moralibus:per quas nobis propo
nimus bonum finem. ℭ Sed dicet aliquis uirtu-
tem moralem non posse esse sine prudentia. nec
econuerso. ita q̄ oīs bonus est prudens: & econ
uerso. non tamē oportet q̄ habens perfecte unā
uirtutē moralem: habeat oēs uirtutes morales.
Pōt.n.qs habere perfecte temperantiā & habere
prudentiam ut deseruit temperantiæ: non tamē

habebit uirtutes alias: nec habebit prudentiam ut deseruit uirtutibus illis. Erit ergo ille perfecte temperatus: non tamen erit fortis sed timidus. nec erit largus: sed auarus. Sed hoc stare non potest. nullus. n. potest esse perfecte temperatus: nisi sit fortis & largus: & nisi habeat uirtutes alias: non potest aliquis hr̄e aliquam uirtutem: nisi habeat omnes uirtutes. Nam ille est temperatus perfecte qui nullo modo præter rationem operaretur uenerea. quare si ille sit timid' licet forte non placerent sibi uenerea secundum se: tamen ut fugeret uerberationem uel mutilatiōem. uel mortem eligeret uenerea operari. Sic etiā si esset auarus: quia finem suum poneret in habendo pecuniam. licet forte secundum se ei displicerent uenerea: tamen si posset lucrari pecuniam quam intenderet ut finem: non curaret mechari. Incomplete ergo & imperfecte potest hr̄i una uirtus sine aliis. Sed complete & perfecte nullatenus fieri potest. Quare sic decet reges & principes esse q̄ si sēideos & hr̄e uirtutes perfectas. decet eos hr̄e oēs uirtutes. quia perfecte una uirtus sine aliis haberi non potest. ymo expedit Regibus & principibus: cum non possint se excusare per defectum exteriorum bonoꝝ: hr̄e oēs uirtutes: non solū in propinqua dispositiōe: sed ēt simpliciter & secundum se. Potest enim pauper aliquis esse perfectus: si non operetur magnifica: & magnos sūptus: quia non habet unde faciat magnos sumptus. Rex autem nūquam perfectus esse potest: si non operetur magnifica: & nisi in omnibus uirtutibus polleat.

¶ Quod diuersi sunt gradus bonorum & malorum: & in quo gradu Reges & principes esse decet. Cap. xxxii.

Si uerba philosophi in. vii. ethi. diligentius considerentur: distinguere possumus. iiii. gradus malorum: & q̄ttuor bonorum. Mali. n. hoīes sunt in quadruplici gradu. Quidam sunt molles: quidam incōtinentes quidam intemperati: quidam bestiales. Sic etiā & boni sunt in quadruplici gradu: quia quidam sunt perseuerantes: quidam continentes: quidā temperati: quidam uero diuini. ¶ Molles autem dicuntur illi qui modica passione: uel parua temptatione ruūt: q̄ ip̄m nomen designat. Nam secundum ph̄m in de generatiōe: molle est illud quod de facili cedit. Dicūtur ergo molles secundum Philosophum qui nolunt laborare: & sunt nimis delicati. Nā ut in. vii. ethi. scribit᷑. Delicia q̄dā mollicies ē: tales ergo nihil difficile sustinere uolentes: statim cum passionant᷑ uel cum tēptantur cadunt. ¶ In alio gradu dicuntur esse incontinētes. Hii aūt differūt a primis. Nam molles nullam pugnam: nec aliquid difficile sustinere possunt. Incontinentes uero pugnā sustinent: sed in sustinendo deficiunt. Continere enim: ut ipsum nomē designat hoc est: cōtra aliud se tenere. Incōtinere ergo est aggredi pugnā: & in pugna non posse se tenere: sed deficere. ¶ In tertio gradu sunt. intēperati. Intemperatus. n. tūc dicitur aliquis. q̄n non solum passionatus cadit & temptationes deiicit: sed delectabile est ei malefacere. Incōtinētes ergo & molles nō delectant᷑ in malefacere. ymo aliud eligunt & aliud agūt. Existentes. n. extra passiones tam īcontinentes: q̄ molles eligunt bn̄facere: & ꝓponunt optimas leges: passionati uero cadunt: & nullam de illis legibus obseruant. Tales autem ph̄us assimilat paraliticis: qui eligentes ire in dextrā: pp dissolutionem corporis: & non ualētes corpus regere: uadunt in sinistram. Sic molles & incontinētes ꝓponunt benefacere & eligunt ire in dextram. Tamē quia habēt potētias aīæ dissolutas: nec habent eas bene regulatas & ordinatas: secūdū ordinē rōnis: non uadunt in dextrā: sed cadunt & tēndunt ī sinistrā. Aliter tn̄ cadūt molles. Aliter incontinētes. Quia molles modica pugna ruūt. Incontinētes uero maiori pugna succūbunt. Intēperati. ergo peiores sunt q̄ īcontinētes & molles: qā sūt adeo habituati in malo: q̄ delectabile est eis mala facere. ¶ In q̄rto gradu autem sūt bestiales. Hii autē peiores sunt q̄ intēperati. Illi enī bestiales esse dicunt᷑: qui ultra modū hoīum malefaciunt. Sunt autē bestiales operātes: ea q̄ ipsa natura horret. Sicut sunt q̄dam barbari cōmedētes carnes humanas: bibētes humanū sanguinē. Talia enī non nisi a bestialitate ꝓuenire possunt. ¶ Narrat aūt philosophus. vii. eth. multas hmōi bestialitates. Dicit. n. q̄ cū q̄dam ꝑgnās eēt: & ñ potuisset parere: ex hoc tātum dolorem cōcepit: & sic in bestialitatem ecōuersa ē: ut oēs prægnātes resideret: qa ergo ipsa parere nō poterat: uolebat ut nulla de cætero parturiret. Sic etiā ut ait circa quādam insulam maris ut circa pōtum existebant tunc temporis q̄dam gentes oīno bestiales cōmedētes carnes crudas: deuorantes carnes humanas: & q̄ peius est: præstabant sibi filios in conuiuium. Cum enī quis alios conuiuare uolebat: si filius suus domi non erat a uicino suo mutabat filium & ipsum parabat in conuiuium spōdens enim q̄ quando uellet conuiuium facere: ei suum filiū retribueret. Sic etiā circa phalarim ut ait: quædam gentes bestiales morabant᷑ sacrificantes matres proprias: commedētes epata hominum. Illi ergo sunt bestiales: qui ultra modū hoīum male agunt. ¶ Dicto de quattuor generibus malorum. Restat dicere de quattuor generibus bonoꝝ. Nam sicut quidā mali sunt molles: qui modica passione ruunt. Sic quidā boni dicūtur esse pseuerantes. Huiusmodi autem sunt. qui stant & non modica temperatiōe cadūt. Loquēdo ergo de perseuerantia ut ph̄us loquit᷑: nihil ē aliud: q̄ quædā bona dispositio opposita mollicei: ergo in primo gradu dicunt᷑ esse pseuerantes. ¶ In secūdo uero sunt continentes. Cōtinere. n. est plus q̄ pseuerare. Nā si qs etiā nō tēptatus: uel modicū tēptatus ñ ruat dicit᷑ pseuerare. sed non dicit᷑ cōtinere: nisi fortiter passionatus passiōes illas uincat. Nā nullus cōtinet: nisi cōtra passiōes

se teneat. Ideo. vii. ethi. dicitur: ꝙ continẽtia ele
gibilior est q̃ perseuerantia. ¶ In tertio autẽ gra
du bonorum sũt temperati. Illi enim temperati
esse dicuntur: qui non solum modicum passiõa
ti perseuerant: ꝙ faciunt ꝑseuerantes: uel contra
fortes passiones se tenent: ꝙ faciunt continẽtes.
Sed sunt ita casti in appetitu & habent tam mo
deratas passiones: & quasi pugnam non sentiũt:
& delectabile est eis benefacere. Sicut ergo per
seuerantes opponuntur mollibus: & continẽtes
incontinentibus. Sic temperati opponuntur in
temperatis. Nam sicut delectabile est intempera
tis mala facere: sic delectabile est temperatis bo
na operai. ¶ In quarto & in supremo gradu bo
norum: sunt homines diuini. Nam sicut aliqui
homines sunt bestiales: & sunt mali ultra modũ
hominum. Sic aliqui sunt quasi diuini: & sũt bo
ni ultra modum humanũ. Vnde & philosophus
circa pricipium. vii. ethi. dicit ꝙ Homerus refert
de Hectore: ꝙ Rex Priamus pater suus dicebat
de ipso: ꝙ erat ualde bonus: propter quod non
uidebatur existere puer uiri moralis: sed dei. Vir
tus autem illa per quam quis debet eẽ bonus ul
tra modum humanum: appellatur a philosopho
heroyca. i. principans & dominatiua. ¶ Ex hoc
ergo manifeste patet: ꝙ reges & principes si de
bent recte dominari: non sufficit eos fugere om
nes gradus malorum: & ꝙ non sint: nec molles:
nec incontinentes: nec intemperati: nec bestia
les: sed oportet eos esse in summo gradu bono
rum: quia enim aliis dominari principari deside
rant: oportet ꝙ habeant uirtutem illam: quæ est
dominans & principans respectu aliarum q̃ ha
bentes sunt boni ultra modum aliorum: & sunt
quasi homines diuini. In hoc gradu debent esse
reges & principes: & si in tali gradu esse decet bo
nos & perfectos principes seculares: quales esse
debeant: ecclesiastice principantes prudentis iu
dicio relinquatur.

¶ Quod sunt gradus uirtutis: & cuiusmodi uir
tutes hr̃e debeant reges & princi. Cap. xxxiii.

d Istinguũt tam Macrobius q̃ Plotinus
quattuor gradus uirtutum. Nam quæ
dam sunt polliticæ: quædam purgato
riæ: quædam purgati aĩ: quædam exẽplares. Di
cunt autem quidam uirtutes exemplares esse in
ipso deo. Virtutes autem polliticas esse uirtutes
acquisitas: per quas hoĩes bene se habẽt in rebus
humanis. Sed uirtutes purgatorias & purgati aĩ
dicunt esse uirtutes infusas: per quas qui bene se
hẽt ad diuina. Circa diuina autem aiunt: est du
plex gradus. Nam aliqui sunt tendẽtes & existẽ
tes in diuina similitudine. Et tales dicuntur hr̃e
uirtutes purgatorias. Aliqui uero sunt quodam
modo iam assecuti similitudinem illam: & tales
hr̃e dicuntur uirtutes purgati aĩ. Sed hii licet se
cundum se uera dicant: non tamen uidentur ac
cedere ad intentionem eorum qui hoc modo đ
uirtutibus sunt locuti. Nam philosophi non lo
quebantur nisi de uirtutibus acquisitis. Virtutes
autem infusas non posuerunt: oẽm ergo uirtutẽ
quam ponebant dicebant esse acquisitam. Sectã
do ergo philosophorũ uiam dicere possumus:
ꝙ sicut est dare diuersos gradus bonorum: sic est
dare diuersa uirtutum gñ̃a: ita ꝙ secũdum ꝙ ali
quis excellentius bonus & excellẽtiorem gradũ
uirtutum hẽt: sicut ergo phũs innuit q̃ttuor gñ̃a
bonorum: ut patet ex capitulo præcedenti: quia
ait aliquos esse perseuerantes: aliquos continen
tes: aliquos temperatos: aliquos uero diuios. Sic
possumus distiguere quattuor ordines uirtutũ:
ita ꝙ cuilibet generi bonorum demus suum or
dinem uirtutum. Dicemus ergo ꝙ perseueran
tes habent uirtutes polliticas: continentes purga
torias: tẽperati uero hñt uirtutes purgati aĩ. Sed
diuini hñt uirtutes exemplares: ꝓpter quod sicut
diuini melioras sunt tẽperatis: tẽperati cõtinen
tibus: continentes ꝑseuerantibus: sic uirtutes exẽ
plares excellũt uirtutes purgati animi. Virtutes
uero purgati aĩ excellunt purgatorias & purga
toriæ polliticas. Quod aũt hæc genera uirtutũ
adaptari debeãt ꝑdictis generibus bonoꝝ: patet
ꝑ Plotinũ dicentẽ: ꝙ primæ uirtutes. s. polliticæ
molliunt. i. ad medium reducũt. Secundæ. s. pur
gatoriæ auferũt. Tertiæ q̃ sunt purgati aĩ obliui
scunt̃: sed quartis. s. exemplaribus nefas est turpe
aliquod noĩari: quare bene dictũ est ꝙ ꝑseueran
tibus cõpetunt uirtutes polliticæ: qa ꝑseuerãtes
ut dicebat̃ opponunt̃ mollib⁹: & sufficit ad hoc
ꝙ aliquis ꝑseueret, ꝙ teneat se ĩ medio. Virtutes
ergo polliticæ q̃ molliunt. i. disponunt aĩum ad
benefaciendũ: & reducunt ip̃m ad mediũ cõpe
tunt ꝑseuerãtibus. Sunt autẽ hmõi uirtutes mi
nimæ inter uirtutes alias & ꝑseuerãtes loquẽdo
de ꝑseuerantia ut de ea phũs loquit̃: tenent infi
mũ gradũ ĩ genere bonorũ. Cõgrue ergo hmõĩ
uirtutes cõpetunt ꝑseuerãtib⁹: sed purgatoriæ cõ
petũt continẽtibus. Nã ex hoc aliqs est cõtinens
qa tenet se & abstinet se a delectationibus sensibi
libus. Continentes. n. sunt euntes in passionibus
& pugnant cõtra ipsas. Modus aũt uincẽdi eas ẽ
auferre & remouere se de eis. Ideo continentib⁹
dicunt̃ competere uirtutes purgatoriæ quorum
officiũ est auferre & abstinere nos a passionibus
ĩmoderatis. Virtutes uero purgati aĩ cõpetunt tẽ
peratis: nã istæ nõ auferũt sed obliuiscunt̃. Tẽpe
rat⁹. n. hẽt sic appetitũ castigatũ: qa q̃si pugnã nõ
sentit sed obliuiscit̃ passionũ ĩmoderatarum: &
quodãmodo delectabile est ei benefacere. Meri
to ergo talis dicit̃ hr̃e uirtutes purgati aĩ faciẽ
tes ip̃m obliuisci passiones illas crebras: qa iam
hẽt aĩum purgatũ & castigatũ: ut non sit ei curæ
de talibus passionibus. Quartæ uero uirtutes ui
delicet exẽplares adaptari possunt hoĩbus diui
nis: tales q enĩ ꝑfecti adeo debẽt esse: ut sint alio
rum data regula & exẽplar. ¶ Declaratũ ẽ ergo
primũ ꝙ in pricipio capituli ꝓponebat̃: uidelicet
diuersos eẽ grad⁹ uirtutũ. Declarat̃ uero scđm &
oñdere cuiusmodi uirtutes regibus & pricipib⁹
cõpetere debeãt. Si intelligant̃ ꝑhabita nullam

difficultatem habent. Dicebatur supra reges & principes: non sufficit esse perseuerãtes: cõtinentes: & tempores: sed decet eos quodãmodo esse diuinos. Virtutes uero competentes eis possunt exemplares dici: quia ipsi aliorum debent esse regula exẽplaris. Tantæ enim bonitatis debet esse princeps: ut quilibet suus subditus accipiat inde formam uiuẽdi: & cognoscat defectum suum uidens uitam & perfectionem principãtis. Quare apud reges & principes nõ solum detestabile eẽ debet eos turpia operari: sed etiam nominare & audire turpia nefas esse debet. Bene ergo eis cõpetunt exemplares uirtutes: quibus secundũ Plotinum nefas est turpia noĩari: sed cum tãte bonitatis nullus esse possit absq̃ dei gratia & eius auxilio: quanto reges & pricipes alios excellere debent: tanto ardentius decet eos diuinam gratiã postulare. In hoc ergo eliditur philosophorum elatio. uolentium ꝙ ex puris naturalibꝰ possemꝰ oĩa mala uitare: & perfectam bonitatẽ acquirere.

¶ Quod bonarum dispositiõum: quædam sũt uirtutes: quædam supra uirtutes: quædam annexæ uirtutibus: quædam dispositæ ad uirtutem. Cap. xxxiiii.

Dicebatur enim supra ꝙ licet largo modo accipiẽdo uirtutes: omnis bona dispositio mentis possit duci quædam uirtus: attamen bonarum dispositionum magis sunt annexæ & amminiculãtes uirtutibus: & disponentes ad uirtutem: q̃ sint uirtutes. Sic etiam quædam dispositiones bonæ magis debẽt dici supra uirtutes q̃ uirtus. Sed qũo hoc esset non ꝓbabatur: quia nondum declarata erant ea per q̃ hæc omnia innotescunt. Sed uisis præhabitis oñdere quõ hæc sic se habent: non est difficile Nã embulia & silensis sine consiliatiua & iudicatiua uirtutes sunt: accipiendo uirtutem large. Vnde & phũs. vi. ethi. eas uirtutes appellat. Accipiẽdo uirtutem tamen ut hic de uirtute loquimur: aliquo modo deficiunt a ratione uirtutis. Nam ut dicitur. ii. ethi. ꝙ ad uirtutẽ pertinet prĩo sciẽs: deinde eligens: & tertio firme & ĩmobiliter operi: quare cum embulia consilief. sinensis iudicet. Prudentia præcipiat firmiter & ĩmobiliter opa fidei secundum consiliata & iudicata. Prudentia quæ immediatius se tenet ex parte operis est potior: & magis hẽt rationem uirtutis q̃ consiliatiua & iudicatiua: ille ergo magis sunt adminiculantes & deseruiẽtes uirtuti q̃ sint uirtutes. Bene ergo dictum est ꝙ bonarum dispositionum: quædam sunt adminiculantes: & annexæ uirtutibus sed quædam sunt disponentes ad uirtutẽ: ut perseuerantia & continentia. Continentia. n. non proprie est uirtus quia uirtuoso delectabile est benefacere. Continens enim licet non sequatur passionem sed rationem: tamen quia non est continens: nisi quia contra passiones se tenet: rõne pugnæ q̃ sentit: non est ei delectabile benefacere: q̃diu ergo aliquis est continens: & q̃diu hẽt passiones fortes: non hẽt perfectum usum rõnis & uirtutis. Attamen uincendo passiones illas disponitur ut sit uirtuosus: quare continentia licet possit dici uirtus large accepta uirtute. Magis tamen uidetur esse dispositio ad uirtutem q̃ uirtꝰ. Sed cum continentia potior sit q̃ perseuerantia: accipiendo perseuerantiam ut de ea loquif pũs: deficit a ratione uirtutis: propter quod non ẽ uirtus. Sed uel est dispositio ad uirtutem: uel est quædam conditio sequens uirtutem. Declarare ergo qũo perseuerantia est dispositio ad uirtutẽ & qũo est conditio sequens uirtutem: non ẽ pñtis speculationis. Sufficit autem ad pñs scire ꝙ loquendo de perseuerantia ut superius dicebat: & ut de ea loquitur phũs: est quædam dispositio ad uirtutem. Virtus aũt heroyca: quam diuinam uocare possumus: magis est supra uirtutem q̃ sit uirtus. ¶ Vñ phũs. vii. ethi. loquens de hæc uirtute ait: ꝙ nõ est uirtus sed quid honorabilꝰ uirtute. Cum ergo prudentia: iustitia & alia: de quibus superius tractauimus: sint uirtutes. Consiliatiua & iudicatiua sint annexæ uirtutibus: q̃a sunt adminiculantes annexæ prudentiæ. Continẽtia uero & perseuerantia sint dispositiones ad uirtutem. Heroyca sit supra uirtutem: bene dictum ẽ: ꝙ bonarum dispositionum q̃dam sunt uirtutes: quædam annexæ uirtutibus: quædam disponentes ad uirtutes: quædam uero sũt supra uirtutes. Vt ergo reges & principes possint bonas dispositiones mentis habere decet eos hæc genera dispositionum cognoscere.

¶ Incipit tertia pars primi libri de regimine pricipum.

¶ Quot sunt passiones animæ: & quomodo accipiendus est earum numerus. Cap. i.



Expeditis duabus partibus huius operis: quia ostẽsum est in quo reges & pricipes suũ finem ponere debeant: & quomõ oportet eos uirtuosos esse. Restat exeq de tertia parte huius primi libri ostẽdẽdo quas passiones & quos motus aĩ reges & principes debeãt imitari. Sed cũ hoc sciri non possit nisi prius sciuerimus: quot sunt hmõi passiones & quæ illæ sunt magis pricipales: & quæ sunt laudabiles: & quæ uituperabiles. Ideo de hiis primo tractabimus accipiendo autem numerũ passionum. Sicut dicebamus esse duodecim uirtutes: sic dicere possumus ꝙ sunt duodecim passiões. uidelicet: amor odium: desiderium: abhoiatio: delectatio: tristitia: spes. despatio: timor: audacia: ira: & mãsuetudo. Computabat. n. supra mãsuetudo iter uirtutes sed hoc est ꝓpter uocabulorũ penuriã: ut ait phũs. iiii. ethi. Mãsuetudo enĩ ꝓprie noiat uidet passionẽ oppositã iræ. Sed cũ sit quædam uirtus inter irã & mãsuetudinem: q̃a uirtutẽ illã ꝓprio noie noiare nescimus: noiamꝰ eã noie mãsuetudinis: eo ꝙ illa uirtus plꝰ cõicat cũ mãsuetudie q̃ cũ ira. Erit mãsuetudo æquocũ ad urtutẽ

& ad passionē oppositā iræ. Si quis autem laborare uellet cuilibet posset inuenire nomen ꝓprium. Sed cum constat de re: de uerbis minime est curandum. ℭ Enumeratis ergo passionibus sic potest accipi earum numerus: qa passiones ꝓprie esse non habent nisi in appetitu sensitiuo. Appetitus enim intellectiuus quia non est uirtus in corpore: siue non est uirtus affixa organo: ab huiusmodi passionibus ē semotus: erit ergo oīs passio ut de passione loquimur ī appetitu sensitiuo. Sēsitiuꝰ autē appetitus ut supra diffusius diximus: diuiditur in irascibilem & concupiscibilem. Prædicte ergo passiones sic distinguūtur: quia priæ rerum uidelicet: amor odium: desiderium: abhominatio: delectatio: & tristitia: pertinēt ad cōcupiscibilē reliquæ uero sex ad irascibile spectāt. Numerus autem passionum concupiscibilis sic accipi potest: quia omnis passio & omnis motus animæ pertinens ad cōcupiscibilem: uel sumitur respectu boni uel respectu mali. Si respectu boni hoc est tripliciter. Nam erga bonū per cōcupiscibilē tripliter passionamur. Nam bonum appræhensum primo nobis placet: secundo tendimus in ipsum: tertio adepto quietamur in eo. Prout ergo nobis bonum aliquod placet: est in nobis amor: sed prout tēdimus in ipsum hēt esse in nobis desiderium: prout uero quietamur in eo existit in nobis gaudium & delectatio. Amor ergo desiderium & delectatio sumuntur respectu boni. Odium uero abhominatio & tristitia: sumūt respectu mali. Nā prout malum nobis displicet est odium prout uero ipsum fugimꝰ: est abhominatio: sed prout eo adepto dolemus hēt esse tristitia: ℭ Viso quomodo accipiunt passiones cōcupiscibiles. Restat uidere quomō sumendæ sunt passiones irascibiles. Differūt autē hæ passiōes ab illis: quia passiones cōcupiscibiles respiciunt bonum & malū absolute sumptū. Sed passiones irascibiles respiciunt bonum & malum in eo ꝙ arduum. Huiusmodi ergo passiones uel sumuntur respectu boni uel respectu mali. Si respectu boni: hoc est dupliciter: quia uel ut in ipsum tendimus: & sic ē spes: nihil est enim aliud spes quā tendere in aliquod bonum arduum. Circa enim bona absolute sumpta potest esse amor: uel desiderium: uel delectatio: non tamen ē spes circa aliqua bona: nisi habeāt rationem ardui: quare si tēdimus in bonum arduum dicitur esse spes: sed si a tali bono deficimus: habet eē desperatio. Spes ergo & desperatio sumūtur respectu boni. Aliæ uero passiones irascibiles sumuntur respectu mali. Nam malū dupliciter potest cōsiderari: uel ut futurum: uel ut præsens. Si consideretur ut futurum hoc ē dupliciter: uel ut ipsum aggredimur: ut sic est audatia: uel ut ab eo refugimus: & sic est timor. Si uero malum sit præsens hoc etiam est dupliciter: quia uel ex hoc consurgimus ad faciendam uindictam: & sic est ira: uel a tali uindicta deficimus: & sic est mansuetudo. Cum ergo non possint pluribus modis uariari. Nostri .n. motus & nostræ affectiones ī uniuerso duodecim erūt passiones: sex pertinentes ad concupiscibilem: & sex ad irascibilem. De quibus omnibꝰ in Rethoricis diffusiꝰ diximus. Hæc autem sufficiant superficialiter pertransire.

ℭ Quæ ꝑdictarum passionum sunt priores: & ꝙ posteriores: & quem ordinem habent ad inuicem. Cap. ii.

Via nullꝰ bñ seipsum regeř pōt: nisi sciat ꝙ passiōes fugiēdæ & ꝙ ꝓsequēdæ. Sed ī hoc primo libro determinare intēdimꝰ de regimīe sui. Videdū est quot sunt passiōes & quē ordinē hñt adīuicē: & ꝙ sunt magis pricipales: & ꝙ minꝰ: & qūo una passio reducitur ad aliā: qa ex oībus aliis magis innotescit nobis natura ipaꝶ passionū: ꝙ inspecta cognosceř possumꝰ ꝙ sunt laudabiles: & ꝙ sūt uitupabiles: & ꝙ sunt sequēdæ. & ꝙ sunt fugiendæ. ℭ Viso ergo quot sunt passiōes & qūo accipiť eaꝶ numerus uidendū ē quē ordinē habeāt ad se īuicē. Ordo āt eaꝶ dupliciter pōt accipi uel singulariter. uel ꝑ combinationē. Accipiendo ergo hmōi ordinē secundū combinationē: diceř possumus primas passiones eē amor & odiū. in secundo uero gradu sunt desideriū & abhominatio. In tertio uero spes & desperatio. In quarto āt timor & audacia. In quīto āt ira & māsuetudo. Vltimæ āt passiōes sunt delectatio & tristitia. Delectatio enī & tristitia consequunť ad oēs alias passiones. Nā quacūꝗ passiōe qa passioneť & uel delectať: uel tristať. Ideo heæ duæ passiōes post omnes alias collocā de sunt. Amor aūt & odium sunt simpliciter passiones primæ: Nā sicut delectatio tristitia ad oēs alias passiōes consequunť: qa omnes aliæ passiones uel termināť ad delectationē uel ad tristitiā. Sicut amor & odium alias passiones ꝑcedunt: ꝙ re oēs aliæ passiones: sumūt originē: uel ex amore: uel ex odio. quicūꝗ .n. passionať aliꝗ passiōe: uel sic passionať: qa amat uel qa odit. Post amorem āt & odiū esse habēt desideriū & abhominato. Nam desideriū īmediate innitiť amori. cū .n. amamus aliquid uel desideramꝰ ipm habere: uel si ipm habeamꝰ desideramus conseruari ī habendo ipm: abhoīatio uero īmediate initiť odio qa statim cum odimus aliqd abbominamur illud: quare sicut amor & odium sunt passiōes primæ: sic desiderium & abhominatio sunt passiones secundæ. In tertio autem loco ponēdæ sunt spes & desperatio. Nam spes & desperatio cum sumātur respectu boni: præcedunt timorem & audaciam: iram & mansuetudinem. quæ sumuntur respectu mali. Timor autem & audacia præcedunt iram & mansuetudinem. Nam cum aliquid prius sit futurum quam præsens: timor & audacia ꝙ sumuntur respectu mali futuri ꝑcedunt irā & māsuetudinem: quæ sumuntur respectu præsentis. ℭ Plane ergo patet: quem ordinem habent dictæ passiones si sumantur binæ & binæ. Acceptæ uero singulariter sic ordinari debent: quia amor est prior odio: desiderium abhominatiōe:

spes desperatione:timor audatia:ira mansuetudi
ne:delectatio.tristitia. ¶ Amor enim ē prior odio
quia semper passio sumpta respectu boni secun/
dum ꝙ huiusmodi prior est passione sumpta re-
spectu mali. Nam appetitus per se & primo tēdit
bonū. Si aūt refugit malū:hoc est ex consequēti
inquātū fugere malū habet rationē boni. Amor
ergo ē omnino prius motus & prima passio. Nā
ipsum odiū ex amore sumit originem:nisi ama/
remus aliquid nihil abhominaremur uel habere
mus odio. Nam quia diligimus bonum & iusti-
tiam odimus & abhominamur fures & iniustos.
Desiderium autem quod innititur amore præce
dit abhominatiōem quæ innitit odio spes uero
ꝓcedit desperationem. Nam si primum uolitum
est bonum: & quid est uolitum est uolitum sub
ratione boni: passio quæ magis coniungit nos
bono secundum quod hiusmōi ꝓcedit alias pas
siones:& quia tendere in bonum ē magis cōiun
gi bono quā deficere ab ipso: spes per quā tēdi/
mus in bonū præcedit desperationē p quam de
ficimus ab ipso:timor āt præcedit audatiā. Nam
sicut quia appetitus p se & primo intendit con/
iungi bono. Iō passio quæ tēdit in bonū est pri/
or passione quæ deficit ab ipso. Sic qa refugere
malum hēt ratione boni:iō timor p quem refu/
gimus malū:prior ē audatia per quam aggredi/
mur ipsum. Ira āt i genere passionū est prior mā
suetudine. Nā mansuetudo ꝓprie non ē passio:
sed magis ē deficere a passione:iō in genere pas
sionū ira mansuetudinē præcedit. ¶ Vtrū autē
secūdū aliquē alium modū mansuetudo ꝓcedit
iram inuestigare nō est ꝑsentis negotii. Delecta
tio āt quæ est respectu boni prior ē tristitia quæ
est respectu mali:qa ergo uisum ē quot sunt pas-
siones:& qūo ordinant ad inuicē:ex his q̄ dicta
sunt aliquo mō figuraliter & typo īnotescit i no
bis natura ipsaꝝ:q̄ cognita cognoscere possum⁹
qūo sint ꝓsequēdæ: & qūo uitādæ passiōes præ
dictæ. Quod scire tāto magis decet reges & pri
cipes:quanto p passiones ipsoꝝ maius ualet idu
ci malum & pōt bonum excellentius impediri.
De hoc tamen infra diffusius tractabitur.

¶ Quomodo decet reges & principes se haberē
ad odium & ad amorem. Cap. iii.

P Assiones tñ quia diuersificāt regnū &
uitam nostrā:ideo necessariū est ostē
dere quomodo nos hēre debeam⁹ ad
illas oportebat ergo enumerare oēs passiones ut
sciremus numerꝝ passionū de qbus determinare
debemus: oportebat etiā ōndere ordinē eaꝝ ut
sciremus quo ordine determiarem⁹ de illis:q̄re
cū amor & odiū sint passiōes primæ:pri⁹ uiden-
dū est quō deceat reges & pricipes eē amatiuos
& oditiuos: & ut ostendam⁹ nomē amoris:ñ so
lū ut est passio ꝓprie sumpta:sed ēt ut reperitur i
appetitu sensitiuo & itellectiuo. Dicere possum⁹
ꝙ semper obiectum amoris est bonū. ubi ergo
reperitur magis rō bonitatis ibi eē debet magis
principialis magis intensus amor. In bonis autē
diuinis & in bonis omnibus:magis reperitur ra-
tio bonitatis quam in bono priuato. modus er/
go quolibet debet esse amatiuus:est ut primo &
principaliter diligat bonum diuinum & com/
mune. Nam in bono diuino magis habet esse
bonitas uniuscuiusq; quam etiam in se ipso. Bo
num. n. diuinum est conseruatiuum boni nostri
ymo & si annihilatum esset bonum nostrū:deus
unde uellet posset illud reficere. quare cum null⁹
homo sine diuino auxilio possit seipsum bonū
facere uel se in bonitate conseruare dictat natu
ralis ratio ut magis diligat deum quā seipsum:
quia bonum uniuscuiusq; principaliter est a deo
& excellentius seruatur i deo quā in seipso & qa
commune bonum est diuinius quā singulare. ut
dicitur. i. ethi. & quia in cōi bono includitur bo
num priuatum semp bono priuato præponēdū
est commune bonū. naturaliter. n. uidem⁹ partē
se exponere pro toto. ut brachium se exponit pi
culo pro corpore. ex naturali. n. instictu cū quis
uult percuti ne uulnerentur membra a quib⁹ pri
cipaliter dependet salus corporis: & ne totū cor-
pus pereat brachium periculo se exponit. Sic eti
am antiquitus si perspeximus ciuitatem aliquā
dominari & tenere monarchiam. hoc erat:qa ci-
ues pro republica nō dubitabant se morti expo
nere. Dilectio. n. quam habebant romani ad rē.
publicam fecit romam esse pricipantem & mo
narchā hoc ergo mō quoslibet homines decet
esse amatiuo: ut primo & principaliter diligant
bonum diuinum & cōe. ex consequēti uero bo
num ꝓprium & priuatū. maxīe tamē hoc decet
reges & principes qđ triplici uia declarare possu
mus. Regia. n. dignitas quātū ad præsens ad tria
comparari pōt. s. ad tyrannidem:cui contrariat.
ad uirtutes:quibus debet ornari. & ad uitia q̄ de
bet fugere. ¶ Prima uia sic patet. nā ut ꝓsuperius
dicebat & ut philosophus in polluce. probat dif
ferentiam esse īter regem & tyrannū. qa rex pri/
cipaliter intēdit bonum cōmune:& itendendo
bonum cōmune intēdit bonū propriū. qa salua
to regno saluat & rex. Tyrannus aūt econtrario
princapaliter intendit bonū priuatū. ex cōsequē
ti autem & quasi per accidēs intendit bonū cōe.
Inquantum ex bono cōmuni consurgit sibi ali/
quod bonū priuatū. Si ergo modo opposito se
hēnt reges & tyrannides. cū modus amoris tyrā
nici sit ut bonū priuatū præponat bono cōi. mo
dus amoris regis esse debet ut bonum commūe
ꝓponat priuato bono. ymo quia speciali modo
rex & quilibet principans est minister dei & per-
sona publica & communis. Speciali modo spe/
ctat ad reges & principes bonum diuinū & cōe
præponere cuilibet priuato bono. Secundo hoc
idem patet si considerentur uirtutes qb⁹ decet re
ges esse ornatos. sicut. n. detestabilius est in ma/
gistro carere sciētia quā in discipulo quia magi-
ster ē in statu in quo ipse decet sciam aliis trade-
re. sic detestabilius est in rege carere uirtutibus q̄
quam in subditis. quia status regib⁹ requirit ut

ĩducat alios ad uirtutem. Inter cætera autẽ quæ
inducere possent alios ad uirtutes est: ut bonum
diuinũ & commune principaliter diligãt. Nã si
rex principaliter bonum commune intendat stu
debit ut habeat memoriam præteritoꝝ & proui-
dentiam futuroꝝ ut sit expertus cautus & ut ha-
beat omnia quæ ad prudentiam requirunť. per
quam possit melius suum populum regere: ymo
si bonum commune præponat bono priuato. tã
to magis studebit ut prudentia polleat: quan-
to maior prudentia requiritur ad custodiẽdum
bonum commune quam ꝓprium. Erit ergo pru
dens sic etiam erit iustus. quia bonũ cõmune po
tissime per iustitiam conseruatur. Erit magnani-
mus quia bona communia maxime sunt ardua
& magno honore digna: in quæ magnanimus
tendit. Erit magnificus quia secundum philoso-
phum. iiii. ethi. Magnificẽtia potissime habet eẽ
circa diuina & communia. Erit fortis quia cũ bo
num commune proponat bono priuato nõ du
bitabit etiam personam exponere si uiderit ꝙ
expediat regno. Erit temperatus. quia si intẽtio
sua principaliter uersetur circa bonum regni sp
net delectationes sensibiles immoderatas ne per
eas impediatur debita cura regni. ut ergo sit ad
unum dicere amor diuini boni & communis in
ductiuus est ad uirtutes singulas. Considerando
ergo uirtutes quibus decet reges & principes eẽ
ornatos principaliter debẽt diligere bonũ diui
num & commune. Tertio hoc idem patet si con
siderentur uitia quæ debent fugere. Nam sicuti
amor diuinus & boni communis ĩducit ad om
nem uirtutem. sic ordinatus amor proprius ĩdu
cit ad omne uitium. talis enim sunt tyranni uo-
lentes explere uoluptatem propriam & quæ-
rentes excellentiam singularem propter quod si
unt iniuriatores alioꝝ. deprædant sacra: expoli-
ant populum omnẽ iniustitiam exercent. Vñ &
ualeri⁹ maximus de Dionysio ciciliano recitat.
qui cum esset tyrannus erat amator ꝓprii cõmo
di depopulabat uerbis exspoliabat ciuitates: &
dep̃dabat sacra. ¶ Viso quomodo reges & prin
cipes se habere debeant ad amorẽ: quia principa
liter debent amare bonum diuinũ & commune
de facili patere põt quomodo se habere debeãt
ad odiũ. Nam amor est primus motus & prima
passio ex qua ois alia sumit originẽ. ut si homo
diligit iustitiam & ueritatem odit fures qui con
trariantur iustitiæ. & detractores qui contrarian
tur ueritati. & qui diligit corporalem uitã timet
gladium qui eam tollit timor ergo & odiũ bre
uiter & omnis passio siue ois motus animi ex
amore sumit originem. potissimum ergo in itẽ-
tione cuiuslibet esse debet quid amandum. Oñ-
so ergo quomodo reges & principes quodam
speciali modo præ aliis diligere bonũ diuinum
debent: & cõmune quodam speciali modo præ
aliis odire debẽt quæ contrariant bono diuino
& communi. Huiusmodi autem sunt opera iniu
sta & contumeliosa & uniuersaliter omnia uitia
quare cum de ratione odii sit exterminare nunq̃
satiari nisi exterminet. ut dicitur. ii. retho. Decet
reges & principes amare iustitiam & odire uitia
ut non satientur nisi ea extirpent & exterminẽt
p se. n. homines nõ sunt exterminãdi & odiẽdi:
sed quia uitia sunt extirpanda & odienda. si non
possint aliter uitia extirpari. nec potest aliter du
rare commune bonum. nisi exterminando ma-
leficos homines. extirpandi sunt tales ne pereãt
commune bonũ. amare ergo commune bonũ
& odire malefica q̃ ei contrariantur: tãto magis
decet reges & principes quanto magis sunt per-
sona publica & communis.

¶ Q úo & quæ debeant reges & principes desi
derare & abhominare. Cap. iiii.

d Icto de amore & odio quæ sunt passio
nes priæ. Dicere restat quomodo re-
ges & principes se habere debeant ad
desiderium & abhominationẽ q̃ sunt passiones
secundæ. ¶ Differt autem desideriũ ab amore.
Et abhominatio differt ab odio. Nam gesta mo
ralia quodammodo rebus naturalibus sunt simi
lia. Nã sicut corpora naturalia p suas formas ut
p grauitatẽ uel per leuitatẽ quandã tendũt in lo
ca ꝓpria. sic p amorẽ tendit quis in bonũ sibi ꝓ
portionatũ & conueniẽs in grauibus: ergo & le
uibus est tria considerare. Prio formã grauis uel
leuis per quã conformatur loco sursum uel deor
sum. Secundo est ibi considerare motum p quẽ
tendunt in talem locum. Tertio stationẽ & qetẽ
per quam quiescunt in dicto loco. Sic & ĩ gestis
moralibus ut communiter ponit ẽ tria conside-
rare. Nam cum bonum aliquod appræhẽdimus
primo p amorẽ & per quandã cõplacentia ei cõ
formantur secũdo per desiderium in ipsum ten-
dimus tertio per delectationem quietaur in ipsũ
ergo amor nos conformat desiderium nos mo-
uet: & delectatio nos quietat. Et quod dictũ est
de bono respectu amoris: desiderii: & delectatio-
nis. ut supra tangebať. Intelligendum est de ma
lo respectu odii: abhominationis: & tristitiæ. Nã
sicut bonum ut est amatũ ei conformantur. ut ẽ
desideratũ in ipsum tendimus. ut ẽ adeptum de-
lectamur in ipso. Sic malum ut est oditum ẽ ali-
quid displicens & difforme uoluntati nostræ ut
est abhominatũ ab eo refugim⁹ & si contigat ip-
sum adipisci dolemus & tristamur. desideriũ er-
go licet non sit idẽ ꝙ amor. mensuram tñ & mo
dum debet suscipere ex amore. Sic & abhomina
tio licet non idem ꝙ odiũ: tñ ex odio debet mẽ
suram suscipere. Sic. n. in naturalibus uidem⁹ ꝙ
licet motus deorsum non sit idem ꝙ forma gra
uis naturaliter tamen motus deorsum sumit mẽ
suram & modum ex grauitate. ut quanto aliqua
sunt grauiora: tanto uelotius mouenť ad mediũ
quare si uidere uolumus quomodo reges & prĩ-
cipes debeant aliqua desiderare & abhomĩari. ui
dendũ est quomõ debeant amare & odire. Vide
mus autem in singulis artibus ut probať primo
poli. ꝙ finis appetitur in infinitũ. Ea autem q̃ sũt

ad finem appetuntur secūdū modum & mensuram ipsius finis: ut medicus intēdit inducere sanitatē. inquātū pōt maiorē & meliorē quia sanitas in arte medicinæ intēdit ut finis potionē aūt & flebotomiā non intēdit q̄to maiorem potest: quia tūc exterminaret infirmū: sed intēdit scd̄m modū & mēsurā sanitatis. cū ergo in arte regnādi & p̄cipandi p̄cipaliter & finaliter intēdat salus regni & principatus sicut in arte medicandi principaliter intēdit sanitas corporis. naturaliter decet reges & principes intēdere & amare bonū regni & cōe. quare si desiderū debet mensuram sūere ex amare. principaliter reges & p̄icipes debēt desiderare bonū statum regni. ut q̄ qui in regno sūt bn̄ se habeāt ad diuina q̄ agāt opera uirtuosa. q̄ sint in eis pax & tranqllitas: q̄ inter eos debita seruetur iustitia & cætera talia a quibus p se & essentialiter depēdet bonus status regni. alia aūt desiderare debēt ut hn̄t ordinem ad ista. diuitias ergo & ciuilē potētiā & cætera talia bona in tm̄ desiderare debent inquātū per ea pn̄t cohercere malos punire iniusta. & facere talia a quibus regni salus facere uidet. ¶ Viso q̄re & qūo reges & principes considerare debent. quia sicut debent amare p̄io & p̄icipaliter bonū diuinum & cōe: & alia aūt sunt desideranda ut ordinant ad ista. De leui ergo patere potest q̄ & qualia abhoīari debent. quia principaliter sūt abhoīanda q̄ exp̄ssi⁹ cōtradicūt bono diuinō & cōi. alia autem abhoīanda sunt ex consequenti. Hm̄oi aūt abhoīatiōnē & desiderium tanto magis decet reges & principes: quāto magis eos decet habere curam de bono regni & cōi. q̄ sūt aūt illa q̄ regnum conseruant in bono statu: & qūo rex se debeat habere ad ipsum regnū intertio libro diffusius ostendetur.

¶ Qūo reges & principes se habere debeāt circa spem & desperationem. Cap. v.

C Vm determinamus de ordine passionum aīæ: dixim⁹ q̄ amor & odiū erāt passiōes p̄iæ. d̄siderū uero & abhoīatio erāt passiōes secūdæ: post has aūt tertio loco collocandæ erāt spes & desp̄atio. Restat uero reges & p̄icipes se hēre debeāt circa spē & desp̄ationē. Sed si cōsiderēt dicta p̄hita nō ē difficile scire qūo reges & p̄icipes ad hoc se hr̄e debeāt. Dicebat enim supra q̄ eos esse decet humiles & magnanimos. cū ergo humilitas moderet spē. quia humiles cognoscentes defectū p̄priū non sperāt ultra q̄ debeāt. ¶ Magnanitas uero reprimit desp̄ationem: quia magnanimū p̄pter difficultatem operis non desp̄ant. si reges & p̄icipes fuerint humiles & magnanimi sperabunt sperāda: p̄pter magnanimitatē: & non sperabūt non sperāda p̄pter humilitatē. Possumus aūt q̄druplicitcr ōndere q̄ decet reges & principes decēter se hr̄e circa spem: & sp̄are sp̄anda & aggredi aggredienda. Nam si reges nihil sp̄arent: & nihil aggredērent essent pusillāimes & non debite p̄tractarent negocia regni. Sunt aūt in spe ut cōiter ponit. iiii. consideranda: p̄pter q̄ arguere possumus: q̄ decet reges & principes esse bn̄ sperantes. spes. n. primo est de bono. nam de malo non est spes: sed timor. Secundo de arduo. Nam licet quod cūq̄ bonū possit esse amor uel desiderū. spes tn̄ esse non hēt. nisi circa bonū arduum. nullus. n. sperare dr̄ nisi sibi uideat esse bonū arduū & difficile. Tertio spes hēt eē circa bonū futurū. de p̄sentibus. n. bonis nō est spes. licet possit esse gaudiū & delectatio. Quarto spes hēt eē circa bonū possibile. quia circa impossibile: nullus sperat: sed desperat. Hæc aūt. iiii. uidelicet bonum: arduū: futurū: & possibile. potissime competere debēt regibus & principibus. Nam cū reges & principes sint latores legum. quia secūdū p̄hm̄ p̄prie spectat ad reges & principes leges ponere. spectat ad eos sperare bonū. Rursus q̄a principale intētum a leges latore & a lege ut supra ōndimus. debet esse bonum diuinū & cōe: cū talia sint bona excellentia & ardua: non solū spectat ad reges & principes tendere in bonum sed etiam decet eos tendere in bonum arduum. ¶ Amplius quāto maior est cōitas: tanto plura pn̄t ei contingere. iō maiori indiget p̄uincia & saniori consilio. cū ergo p̄uidentia & consiliū non sit nisi de rebus futuris. quia nullus consiliatur de impossibilibus. ut uult p̄hs. iii. ethi. p̄terita q̄ īmutabilia sunt: ut hēri pōt ex. vi. ethi. non cadūt sub consilio: nec etiam cadunt sub p̄uidētia. Decet ergo reges & p̄icipes considerare bona non solum ut sunt ardua: sed ut sunt futura. Congruit etiam eos considerare talia ut possibilia. nam pauperes & potētes & ignobiles si non sunt magnanimi & subtrahunt se ab aliquibus bonis arduis: uident mereri indulgētiam: quia ciuilis potentia diuitiæ & nobilitas non adminiculant eis: ut possint p̄sequi talia bona. Reges aūt & principes quibus consequit nobilitas generis: potentia ciuilis: abūdantia diuitiaꝝ. inexcusabiles eē uident si sint pusillanimes & nō credant eis: eis esse possibile p̄sequi bona ardua & magno honore digna. q̄re cū reges & principes tendere debeant in bona ardua & debeant p̄uidere bona futura possibilia ip̄i regno: decet eos esse bene sperantes p magnanimitatē. quia hn̄t oīa q̄ ad spem debitā requirunt. ¶ Viso qūo decet reges & principes bn̄ se hr̄e in sperando sperãda. Restat uidere qūo se hr̄e debeant in non sp̄ando non sp̄anda. decet. n. eos cū magna diligentia inuestigare: q̄d sp̄ent & quid aggrediantur. Nam sicut per magnanimitatē debent esse prompti ut aggrediantur ardua & sperent superanda. Sic per humilitatem debēt esse moderati ut non aggrediantur aliquid ultra uires proprias. & ut non sperent non speranda. Possumus āt duplici uia inuestigare q̄ non decet reges & p̄icipes aliquid aggredi ultra uires & sperare ultra q̄ sit sp̄andum. P̄ria uia sumitur ex parte officii regis. Secunda ex parte gentis sibi cōmissæ. Sperare enim ultra quam sit sperandum & aggredi

opus ultra uires suas uidetur ex in prouidentia ꝓcedere uel ex aliqua passione imoderata un̄.ii. ethi.scribit ꝙ iuuenes semp bonæ spei.de quolibet.n.negotio etiam si sit ultra uires iuuenes bn̄ sperant quod contigit ex ignorantia.inexpti.n. non pn̄t cognoscere arduitatē operis.contingit ēt hoc ex imoderatione passionis.nam quia nimis abundat in eis calor ꝓrumpunt ut attēptēt aliqua q̄ consumare non pn̄t.Sic ēt dicere possemus ꝙ ebriosi plus sperant q̄ debent.qui a calefacti ex uino & ebrietate amittentes rōnis usum attemptāt aliqua q̄ nō ualēt pficere.Cū ergo regiū officiū requirat hominē prudentē & non passionatū imoderata passione decet reges & pricipes non aggredi aliquid ultra uires & non spare aliqua non speranda.Secundo hoc decet ex parte ꝓprii sibi cōmissi.ut plurimū.n.exponit se periculo qui aggredit̄ aliquid ultra uires.Si ergo inconueniens est totā gētem & totū regnum periculis exponere.diuturno cōsilio:magna diligētia.excogitare debēt reges & principes quid aggrediant̄ ne assumāt arduū aliquod ultra uires: & ne sperent aliquid non sperandum.

¶Quo decet reges & principes se habere circa audaciam & timorem. Cap. vi.

Secundum phūm in.iiii.ethi.circa mores singulares considerationes magis ꝓficiūt.uerū quia sunt nobis nota cōfusa magis ut dr̄.i.physi.Iō in hoc primo de moribus regū oportet ptransire uniuersaliter & primo typo.quia in secundo: & maxime in tertio plus descendemus ad particulares circūstātias. Expedit tn̄ hæc uniuersalia ptransire quia harū cognitio facit ad cognitionē sequentium.In tertio ergo libro magis particulariter tractabimus facta regni.non tn̄ etiam in illo libro expediet penitus usq; ad particularia descēdere:quia expti in curiis:& maxime reges & principes pp eoꝝ negociorum frequentiā satis particularia gesta nouerūt quare si aliqua uniuersalia in morali negocio eis tradant̄ suffragāte experientia quam hn̄t de moralibus gestis sofficiēter instrui poterūt in cognitione moraliū.¶His ergo plibatis dicamus ꝙ sicut uniuersaliter & typo istruxim⁹ reges & principes qūo se hr̄e debeāt circa spē & desperationē q̄ respiciūt futurum bonū.Sic secūdum eādem methadem eos instruere possumus qūo se hr̄e debeāt contra timorē & audatiam q̄ respiciūt futurū malū.Videt̄ autem fore aliquibus reges & principes in nullo debere esse timidos.quia talia regiæ maiestati derogare dicuntur.multos autē sic incitātes reges hr̄e consueuerūt psuadētes eis ut oīa audeāt:nihil caueāt:sed tales sunt adulatores non ueri dici.docent.n.reges non esse fortes:nā quia oīa audēt & nihil timent.ut dr̄ primo magnoꝝ moralium.non est fortis sed fatuus.Oportet ergo uidere qūo eos esse deceat timidos:& audaces.Timor aūt si moderatus sit expediens est regibus & principibus. Moderato.n.timore oēs principātes timere debēt:ne aliquid insurgat in regno quod eius bonū statum deprauare possit.¶Possumus aūt q̄ntū ad p̄sens duplici uia inuestigare ꝙ moderat⁹ timor necessarius sit regibus.Prima uia sumitur ex parte consilii habendi. Secunda ex parte operis fiēdi.¶Prima uia sic patet.nā ut dr̄.ii.rethorica.de timore.timor consiliatiuos facit.ex eo ꝙ aliquis ei timet cōsiliat̄.qūo possit effugere malum qd̄ dubitat.Cū ergo unū totū regnū absq; magno consilio debite gubernari non possit.expedit principibus & regibus ut consiliatiui reddant̄.hr̄e aliquē moderatū timorem.¶Secundo hoc idē inuestigare possumus ex parte operis fiendi.Nam non sufficit sollicitari circa consilia & iudicare de consiliatis.nisi consiliata & iudicata p opera debite & diligenter exequamur. Moderatus aūt timor non solū consiliatiuos facit:sed etiam agit ut opa diligētius opemur.Nā si moderatus assit timor diligētius agimus opa p q̄ fugere credimus timorē illū.Oñsum est ergo ꝙ decet reges & principes moderatū hr̄e timorem attn̄ immoderate timere nullo mō decet eos.Immoderatus.n.timor.iiii.hr̄e uidet̄ q̄ omnino derogant regno.Nam timor immoderatus primo reddit hoīem immobilem & contractū.Scd̄o facit ipm̄ iconsiliatiuū.Tertio facit eū tremulentū.Quarto facit eū inoperatiuum. Cum enim quis timet:calor ad interiora pgredit̄.modum enim quem uidemus in hominib⁹ aspicere possumus in calore corporis naturalis. cum.n.hoīes existentes in campis timēt statim confugiunt ad castrum uel ad arcem. Sic cū qs timet:calor existēs in exterioribus membris statim confugit ad interiora.ppter qd̄ non in se ipso contrahitur & redditur immobilis.quare si indecēs est caput regni siue regē esse immobilē & contractum.Indecens est ipsum timere timore immoderato.Secundo hoc est indecēs:quia immoderatus timor facit hoīem iconciliatiuū. cum.n.quis immoderate timet totus obstupescit:& ē i agonia dictus & ignorat qd faciat.pp qd̄ non recordat̄ consiliari:& si consiliū ei det̄ pp obstupefactionē non apphēdit illud quare si indecens est ut facta regni siue cōsilio gerant̄. & ut rex sit inconsiliatiuus.indecēs est ipm̄ timere imoderato timore. ¶Tertio imoderatus timor reddit hoīem tremulētū.Nā pp timorem calore ꝓgrediente ad interiora:exteriora membra frigida manēt.nerui ergo fiūt frigefacti nō ualētes sustinere membra:quare accidit eis tremor.ergo si inconueniēs est regem esse tremulentum:qui debet esse uirilis & constans.inconueniens est ipsum timere immoderato timore. ¶Quarto immoderatus timor reddit hoīem inoperatiuum. Nam homo pp timorē immoderatum tremens & obstupefactus imobilitat̄: & nescit quid faciat.cum ergo totum regnum sit in rege tanquam in mouente & ꝙ portet imperium eius si rex sit inoperatiuus & imperare non ualeat:propter immoderatum timorem to

ti regno ꝑiudicium gignitur. quare si hoc est in decens: non decet regem immoderato timore timere. ¶ Viso q̃uo reges se hr̃e debeāt ad timorem: quia difficilius ē reprimere timorem q̃ moderare audatiam ut dictum fuit supra. ca. de fortitudine. de facili uideri potest q̃uo se habere debeāt ad audatiam immoderatam: sed moderatam. Nam si audatia sit imoderata homo plus ꝑ sumit q̃ debeat: ꝙ regibus non expedit: quia tūc periculo exponerent totū regnum. Si uero quis nullam audatiam habeat omnino est indecens. quia tūc nihil aggreditur. Moderate ergo se habere ad timorem & ad audatiam regibus & pricipibus omnino congruit.

¶ Quomodo differt ira ab odio: & quomodo reges & principes se habere debeant ad iram & eius oppositum. Cap. vii.

Quia ira maximam affinitatē uidetur hr̃e cum odio. Prius q̃ oñdamus q̃uo reges & principes se hēre debeāt circa iram & mansuetudinē. Videndū est quo ira differat ab odio: & qđ est detestabilius an odiū an ira inordinata. Est aūt una principalis dr̃ia inter iram & odiū. quia odium est appetitus mali simpliciter & absolute. Nam odium opponit̃ amori. Amare aūt ut dr̃. ii. retho. est idem ꝙ uelle alicui bonū secundum se. sic odire aliquē uelle malum ei simpliciter & absolute. ira aūt non sic. nā ira non est appetitus mali secūdum se: sed in ordine ad uidictam. Potest. n. diffiniri ira. ꝙ est appetitus pœnæ in uindictam. Ex hac aūt differentia principali inter iram & odium sumunt̃ octo differentiæ quas assignat phūs. ii. retho. ¶ Pria differentia est: quia est ira ex his q̃ sūt ad seipm uel ex pertinētibus ad ipsum odium. Odium āt esse potest de pertinentibus ad ipsum & ad aliā. Nam nullus irascitur alicui nisi credat ipsum fore fecisse uel in se uel in filios: uel in amicos: uel in alios ad se pertinētes. Dictū ē. n. iram esse appetitum pœnæ: non simpliciter: sed in ordie ad uidictam. Nullus aūt ulcisci desiderat nisi de fore faciētibus: uel in ipsum uel in ptinentibus ad ipsum. Sed odire qđ est uelle malum secūdum se esse potest. uel de pertinētibus ad se uel ad alium. statim. n. cum scimus aliquem esse malum. ut cum scimus aliquem esse furē: possumus ipm odire: siue fore fecerit in nos: siue in alios. ¶ Secūda differētia est: quia ira semper est in singulari. Odire aūt pōtest aliquis communiter omnē furē & detractorē. Sed irasci non potest: nisi alicui spāli. nam cum homo in cōi non iniurietur nobis: sed semp cōmittat̃ iiuria ꝑ aliquē hoiem spālem: sed odire possumus fures uniuersaliter. non tñ irascimur nisi alicui singulari. ¶ Tertia dr̃a est. quia odiū est qđ insatiabile. sed ira saciatur nam si odiū est appetitus mali simpliciter ille quē odimus non posset tm̃ hēre de malo quī uelemus ꝙ hr̃et plus. Sed ira q̃ est appetitus pœnæ non simpliciter sed ut ordinat̃ ad uidictam est quid saciabile. quia cū aliquis tantū passus ē ꝙ uideat̃ irato ultionem decētem factam esse: satiatur ira. & quiescit iratus. ¶ Quarta differētia est: quia iratus appetit contristare. Sed odiēs appetit nocere. uult enim iratus inferre dolorē & tristitiam. Sed odiens uult inferre damnum & nocumētum. ¶ Quinta differentia est. quia sentiri quidem uult iratus. odienti aūt nihil differt: non enim sufficit irato ꝙ alter patiatur: nisi sentiatur & ut manifeste appareat: ꝙ ipse ei inferat illud malum. quia aliter nō esset uindicta: sed odienti quidē nihil differt. nam cū odiū sit mali secūdum se & absolute: sufficit odiēti ꝙ alter patiat̃ malū qualitercūꝗ ei accidat malum illud. ¶ Sexta differētia est quia ira semp est cū tristitia. tanta enim est anxietas irati ut uindicta fiat: ꝙ donec sit facta ultio quasi continue est in tristitia. Sed odiū sine tristitia esse potest. nā odium esse ualet ad aliud in cōmuni. odire. n. possumus uniuersaliter omnes fures. non. n. oportet ꝙ tristitia comitet̃ hm̃oi odium. ¶ Septima differētia est: quia iræ uidet̃ esse annexa misericordia: non aūt odio. Nam cū ira satietur: si multa mala inferātur alteri iratus miseret̃ ei: sed odium ꝑ nullo miserebit̃: cum sit quid insatiabile. ¶ Octaua differētia est. quia ira uult contra pati. sufficit. n. irato ꝙ alter contra patiatur: donec fiat condigna ultio: sed odiū exterminat & uult nō esse. nō. n. sufficit odiēti ꝙ alter contra patiatur: sed uult eum interemi & nō esse. cū ergo cōditiones odii sint multo peiores q̃ conditiones iræ. magis cauēdum est odiū q̃ ira. ymo irā trāsire in odiū secundum Augustinū. hoc est trabē facere de festuca. Est ergo hm̃oi odium cauēdū a quolibet. Magis tñ cauendū est regibus & pricipibus. quia inferre possunt pluribus nocumētum. Sic igitur sentiendum de odio & ira est. qa odium detestabilius est q̃ ira nihilominus tñ ira si ordinata sit detestabilis est. ut ergo appareat quomodo reges & principes se habere debeant circa iram & mansuetudinem Sciendum ꝙ ira aliquando rationem præcedit: & tūc est in ordinata & cauenda. aliquando sequitur ordinem rationis & tunc potest esse ordinata & imitāda. Si enim is ira rationē præcedat dupliciter est cauenda. Primo quia nō perfecte rationem audit. Secūdo quia eā obnubilat. Ira. n. rationē ꝑcedēs scd̃m phūm. vii. ethi. assimilat̃ canib⁹ uel assimilat̃ seruis uelocibus. Serui. n. ueloces stati cū audiunt uerbū domini: ante quam plene percipiāt præceptum eius currunt ut exequantur mandatum ipsius. quare contigit eos deficere: quia nō perfecte perceperunt quomodo exequēdum sit mandatum illud. sic etiam & canes statim cum audiunt sonitum uenientis latrant non distinguentes: an ueniens sit amicus uel inimicus. Sic & ira facit statim enim cum ratio dicit uindictā esse fiendam: statim uult currere: ut uindictam exequatur. non expectans super hoc iudicium rationis: qualiter uindicta illa fieri debeat. Est igitur cauenda ira inordinata: quia non pfecte

rõnem audit. Secundo cauẽda est. quia rõnem obnubilat nã corpore ñ exñte indebito tempamento impedimur ab usu rationis q̃re cum per iram accendatur sanguis circa cor: corpus redditur intempatum ut non possumus debite ratione uti. Ratio enim uel ĩtellectus licet non sit uirtus corporalis. utitur tñ in suo actu corporalib⁹ organis: propter quod corpore exñte indisposito non potest libere uti actu suo quare si ĩ quolibet hoĩe cauendum est habere rationem obnubilatã: & non plene rationi obedire. cauenda a quolibet est ira inordinata: magis tñ cauenda ẽ a regibus & principibus quia eos maxime decet sequi imperium rationis. Cauenda est ergo ira ĩnordinata & rationem p̃cedens. Sed si etiam sequatur imperiũ rationis põt esse ordinata & inistanda. Nam cum ira est rationis organũ & agit secũdum imperiũ rationis uirilius exeqmur opera uirtuosa. Vnde. iii. ethi. approbatur dictũ hominis dicentis uirtutem immittere furori. tunc enim uirtus furori uel iræ immittit̃ modo debito & ut decet: quando ira est organum uirtutis & ratiõis. Patet ergo qũo nos habere debemus circa iram & mansuetudinem. quia p mansuetudinẽ reprimenda est ira. ne p̃cedat iudicium rationis. & per iram reprimenda est mansuetudo: ne impediat uirtutũ opera & rationis actum. ante ergo q̃ per rationem iudicemus plene qd agẽdum debemus esse mãsueti. Sed postq̃ plene uisum est quid facturi sumus: possumus assumere iram tanq̃ seruam & ancillã rationis: ut per eam exequamur uirilius: quæ ratio iudicabit. Sic ergo se habere circa irã & mansuetudinem. tanto magis decet reges & principes: quãto magis decet eos non impediri in usu rationis & uiriliter exequi quæ ratio iudicabit.

¶ Qũo Reges & principes se habere debeãt circa delectationes & tristitias. Cap. viii.

u Idebatur enim supra delectationes & tristitias: tenere ultimũ gradum in ordine passionum. quia ad eas tanquam ad passiones ultimas omnes aliæ terminantur. nulla enim passio est quæ non termineť uel ad tristitiam uel ad delectatiõem. ¶ Dicto ergo de omnib⁹ aliis passionibus. Restat dicere quomodo reges & principes se habere debeãt circa delectationes & tristitias. De delectationibus autem fuit duplex opinio antiquoꝝ: ut patet per Philosophũ decio ethi. Endosus aõt posuit oẽm delectationẽ esse bonã. quia quod ab oĩbus appetit̃ maxime uideť eẽ bonũ & eligibile. omnia autẽ appetũt delectari: ꝙ non esset nisi delectatio simpliciter esset de genere bonorũ. Adducebat autem Endosus ad hoc rationem aliam ex ipsa tristitia quæ est delectationi contraria. Nam si tristitia quælibet ẽ fugiẽda: & habet rationem mali quælibet delectatio est prosequenda & habet rationem boni. Alii autem e contrario dicebãt omnem delectationem esse fugiendam. Sed hii omnem delectationem condemnantes stati suã positionem ostendebant reprætiensibilem quia secundum Phũm absq; delectatione aliqua nullus uiuere potest. Si ergo negans loquelam concedit loquelam. ut patet per philosophum. iiii. metha. Sic ponens omnem delectationem esse fugiendam: ponit aliquam delectationem esse prosequẽdam. Nam cũ loquela non possit negari nisi per loquelam: negãs loquelam loquitur. loquendo aũt concedit loquelam. quare negando loquelam concedit loq̃lam. Sic quia nullus omnem delectationem fugit: nisi delectabile sit ei omnem delectationẽ fugere. Sequitur ꝙ fugiens omnem delectationem sequatur aliquam delectationem. Inter has aũt duas uias omnino contrarias: est uia Philosophi mediaq;: non omnis delectatio: est simpliciter bona: nec omnis simpliciter mala. Sed aliqua delectatio est bona existenter. aliqua apparenter. aliqua simpliciter. aliqua secundum quid. aliqua est bona uni aliqua est bona alteri. Sicut enim uidemus in gustu: sic & in appetitu iudicare possumus. Aliqui enim habent gustum infectum ut infirmi. Aliq̃ habent ipsum bene dispositum: ut sani. Sic aliq̃ habent appetitum infectum ut uiciosi. Aliqui habent ipsum bene dispositum: ut homines boni & uirtuosi. Sicut ergo non sunt dicenda uere dulcia: quæ uidentur dulcia infirmis: & habentibus gustum infectum. Sed quæ uidẽtur dulcia sanis: & habentibus linguam bene dispositam. Sic non sunt dicenda uere delectabilia quæ sũt delectabilia uiciosis & habentibus appetitum infectum. Sed quæ sunt delectabilia bonis: & habẽtibus uolũtatẽ rectam. Erũt ergo aliqua delectabilia uere & simpliciter aliqua apparẽter & secũdum quid. Sic erũt delectationes bonæ existẽter & simpliciter. aliquæ uero apparẽter & secũdũ quid. Rursus q̃a delectatio contigit ex cõiunctione conueniẽtis cũ conueniẽti. Cũ ergo alia conueniãt bestiis. alia hoĩbus. Aliquæ delectationes sunt conueniẽtes bestiis. aliquæ uero hominibus. Delectationes ãt ĩtelligibiles & uirtuosæ sunt conueniẽtes hominibus. Sed delectationes ueneræ & sensibiles sunt conueniẽtes bestiis. Si aũt hoĩes talibus delectationibus uti debẽt: hoc ñ ẽ scd̃m se & simpliciter. sed ꝑut hñt ordinẽ & ꝑut deseruiunt actionib⁹ uirtuosis. Patet ergo qũo nos hr̃e debem⁹ ad ĩpas delectationes. Nã cũ detestabile sit cuilibet ꝙ sit uiciosus & ꝙ mores habeat bestiales spectat ad quẽlibet seq nõ q̃ sũt delectabilia bestiis. Sed q̃ sũt rõnabilib⁹ & hoĩb⁹ uirtuosis delectabilia. Oĩs igĩ delectatio bona ẽ: ut arguebãt rõnes p̃missæ: sed ñ oĩs delectatio ẽ bona cuilibet: sed aliq̃ est bona bestiis: aliq̃ uero hoĩb⁹. quãto ergo detestabili⁹ ẽ reges & p̃cipes eligere uitã pecudũ. tãto detestabili⁹ ẽ eos seq bestiales delectatiões. Patet igĩ qũo reges & p̃cipes se ad delectationes hr̃e debẽt q̃a p̃cipaliter & p se delectari debẽt ĩ opib⁹ uirtuosis. Nã delectatio semp p̃ficit & expeditiorẽ reddit opatiõẽ conueniẽtẽ. Si igiť reges &

principes delectabunt in actibus prudétiæ & in opibus uirtuosis expeditiori modo & magis ꝑfecte efficere poterút hmôi opa. Ná q̃to quis uehæmẽtiori modo delectat' in actibus uirtuosis táto excellẽtius efficit illos actus. In delectationibus aút sensibilibus delectari non debẽt principaliter & p se. sed uti debẽt eis moderate: & ꝑ. ut habẽt ordiné ad opa uirtuosa. Ná si tales delectationes uehæmẽtes sint rõne obnubilant & operationes impediút uirtuosas. ⁋Viso q̃uo reges & principes se habere debeant ad delectationes. Videre restat q̃uo se habere debẽt ad tristitias. Tristitia aút nũq̃ est assuméda: nec est laudabilis nisi supposito aliquo turpi. Si quis enim uidet se in aliquo turpia egisse debet dolere & tristari. De turpibus igit' est tristãdum. sed oĩs alia tristitia est moderanda & uitanda: ut ergo huiusmodi tristitia moderet': danda sunt remedia per quæ hmôi tristitia uitari possit. Videt' aút phũs tria remedia tangere p quæ tristitia uitat'. uidelicet uirtutes: amicos: & cõsideratioẽ ueritatis. per uirtutes. n. uitatur tristitia. quia ut uult Philosophus. ix. ethi. Mali & uiciosi seipsis non gaudẽt. non enim inueniunt unde delectari possint in seipsis. Ná mali sibi ipsis inimicant': & in seips dissentiút ratione iudicát: & aliud passiõe agút. q̃re cum in seipsis pacem non habeant de seipsis non gaudent. Magnũ ergo remediũ & ut in nobis ipsis delectatioẽ inueníamus: est fugere uicia & habere uirtutes. ⁋Secundũ remedium est cõsolatio amicorum: ut in eodem. ix. ethi. tradit'. Videtur enim tristitia esse quoddá pondus aggrauans aĩam. Sicut ergo in pondere corporali: cũ multi iuuant nos ad portandum illud minus grauamur sic: cum uidemus multitudiẽ amicoꝝ cõdolere nobis alleuiamur a dolore illo & minus tristamur. Hæc enim rõ licet tangatur. ix. ethi. dicitur tñ fuisse Platonis nec uidetur usq̃quaq; uera. Nam cũ de dolore amicoꝝ sit dolẽdum: cũ nos dolemus & uidemus amicos dolere ut uidetur non debet dolor minui sed augeri. Possumus ergo dicere ꝙ cũ uidemus eos dolere de dolore nostro non quia ipsi dolẽt de dolore nostro minuit' dolor noster. Sed quia uidemus eos dolere adgeneratur nobis q̃dam firma fantasia ꝙ sint amici: & quia delectabile est habere amicos: delectamur. & delectando minuit' dolor noster: quia oĩs delectatio uel totaliter tristitiá aufert: uel saltẽ eá minuit. ⁋Tertiũ remediũ est consideratio ueritatis. Ná licet de turpibus sit dolẽdũ de bonis tñ fortunæ: uel de aliis q̃ in nobis contigere possunt absq; eo ꝙ operemur turpia: dolere non debemus. Ad hoc aút maximũ remediũ est consideratio ueritatis. Nam p huiusmodi consideratioẽ cognoscimus talia eẽ modica bona: ideo eis amissis non dolebimus nisi forte per accidens inquãtũ p admissioẽ eorum impedimur ab opibus uirtuosis. Patet ergo nõ esse dolẽdũ nisi de turpibus & nõ de opibus uirtuosis. Si aút ꝑpter alia dolor uel tristitia contigat fuganda est uel p uirtutes: uel p amicos: uel p cognitioẽ ueritatis. Consueuit etiam ad hoc dari quartũ subsidiũ: uidelicet remedia corporalia: ut somnus: balneũ: & talia quæ tristitiam fugare solent. Cum ergo tales tristitiæ impediant operationes uirtuosas. tanto magis decet reges & principes tales tristitias moderare: quãto decentius est eos excellere in operibus uirtuosis.

⁋Quod harũ passionũ: q̃dam sunt magis principales: & quædam minus. Cap. ix.

SIcut enumerabátur supius duodecim uirtutes: quaꝝ q̃tuor erant principales: & octauũ quasi ãnexæ: sic inter has duodecim passiones enumeratas: sequẽdo prædecessorum doctrinam: dicere possumus ꝙ sunt quattuor principales: ut spes: timor: gaudium: & tristitia. Has autem esse magis principales: triplici uia uenari possumus. Primo ut comparantur ad passiones alias. Secundo ut comparantur ad sua obiecta: uel ad materiam circa quam uersantur. Tertio ut comparantur ad potentias animæ & ut ad irascibilem & concupiscibilem in quibus existunt. ⁋Prima uia sic patet. Nam omnes aliæ passiones uidentur ordinari ad istas: ut passiones sumptæ respectu boni ordinari uidentur ad spem & gaudium: sumptæ autẽ respectu mali ordinari uidentur ad timorem & tristitiá. Nam passio sumpta respectu boni primo incipit ab amore: postea uadit in desiderium & terminatur in spem: dum bonum illud est futurũ. Vltimo autem terminatur in gaudium & delectationem quando bonum illud est præsens & adeptum. Respectu uero mali incipit ab odio & procedit in fugam: uel abhominatioẽ & terminatur i timorem: si malum illud sit futurum. Vltimo autem terminatur in tristitiam: si malũ illud sit præsens & iam adeptum. Timor autem & tristitia sunt passiones principales: quia ad eas ordinãtur passiones sumptæ respectu mali: sicut ad spem & gaudium ordinantur passiones sumptæ respectu boni. ⁋Secunda uia ad inuestigandum has passiones esse pricipales sumi potest ex parte materiæ circa quam tales passiones uersantur. Nam omnis passio uel sumitur respectu boni: uel respectu mali: Rursus bonum uel malum considerari potest: uel ut est futurum: uel ut est iam præsens. Secundum hoc ergo sumi habent heæ quattuor passiones quia de bono futuro est spes: de præsenti est gaudium: de malo futuro ẽ timor: de ꝑsenti uero ẽ tristitia. ⁋Tertio modo heæ passiones sumi possunt respectu potentiaꝝ animæ: ut respectu irascibilis & concupiscibilis in quibus existunt. Dictum est aút concupiscibilẽ tendere in bonũ & malum secũdum se: irascibilẽ uero ut hẽt ratioẽ ardui. Cũ ergo aliquid maxime sit bonũ cũ iam iá sit adeptũ: circa qd' ẽ dolor & tristitia: oportet delectatioẽ & tristitiá esse principales passiones respectu concupiscibilis. Spes aút & timor sunt principales passiones respectu irascibilis. Nam cũ irascibilis tendit in

bonum & malum:in eo ꝙ est arduū quia tūc rē putatur maxime bonum arduū:cū est futurū & timetur. Spes & timor sūt principales passiones respectu irascibilis. Sed cū ex passionibus diuersificari habeant opa nostra:decet nos diligenter intendere:in quibus delectemur & tristemur:& q̄ speremns & q̄ timeamus. Sed hoc tāto magis decet reges & principes:quāto eoꝝ opera sūt digniora:eo ꝙ respiciant bonum gentis. Quō aūt Reges & principes debite se habeant circa delectationem & tristitiam:& circa spem & timorē: patefactum est per capitula supradicta.

℃Quomodo passiones aliæ:ad passiones præhabitas reducuntur. Cap.x.

a Numerabant̄ supra duodeci passiōes uidelicet amor odium:desideriū:abhoīatio:delectatio:tristitia:spes: desperatio:timor:audacia:ira:& mansuetudo. Sed p̄ter oēs has passiōes phūs.ii.retho.vi.alias passiones enūerare uidet̄:uidelicet zelū:gratia:nemesin:qd᷑ idem est ꝙ indignatio:de ꝓsperitatibus maloꝝ misericordiā:inuidiā:& erubescētiā siue uerecūdiam. Sed oēs heæ passiones reducuntur ad aliquas passiones p̄dictarū:quia zelus & gratia:reducunt̄ ad amorem:uerecūdia ad timorē: inuidia:ad irā:nemensis siue indignatio de ꝓsperitatibus malorū:reducūtur ad tristitiam:zelus reducit̄ ad morē:quia zelus nihil est aliud q̄ quidā amor intēsus. Ea aūt quæ intēse diligim⁹:uel sūt corpalia:uel spūalia : si sūt corpalia qa talia cū habentur ab uno ñ hñtur ab alio. Ideo zelus respectu horum diffiniri consueuit:ꝙ est amor intensus non patiēs cōsortiū in amato:Inde ergo inoleuit:ꝙ aliqui dicunt̄ zelotipi de persona aliqua si noluerit in ea habere aliqd᷑ consortiū. Intensus ergo amor corpaliū uidet̄ eē amor priuatus & repræhensibilis:& non patiens consortium in amato:sed respectu bonoꝝ intellectualium & respectu uirtutū:si sit itēsus amor est laudabilis & quasi cōis. Nam nunq̄ quis uirtuosus essent si proprie uirtutes diligeret:si nollet in eis habere cōsortium. Huiusmodi ergo zelus respectu bonorum honorabilium diffinit̄ a philosopho.ii.retho.ꝙ est tristitia de hmōi bonis:non quia insint alteri:sed quia non in sunt sibi:zelus ergo reducit̄ ad amorem:sic etiam gratia reducitur ad amorē:quia ex amore efficit̄ aliquis alteri gratiosus. Graria enim ut de ea tractat phūs:& ut est passio:non est aliud q̄ quidem motus animi per quem inclinatur aliquis ad beneficia cōferendū. zelus ergo & gratia reducūtur ad amorem:sed uerecundia reducitur ad timorem. Dupliciter autem quis timere potest:corruptiones scilicet & honoratiōes:qui enim expauescit mala corruptiua: dicitur timidus:sed qui expauescit turpia & inhonoratiua:dicitur uerecundus. Nihil est aliud uerecundia quam timor inhonorationis uel inglorificationis:unde uerecundia erubescentia noiari consueuit:quia uerecundātes cōiter erubescunt:sicut timentes pallescunt. Nam ex eo ꝙ aliquis credit se admittere uitam qd᷑ est bonū interius timet:sed ex eo ꝙ credit se admittere gloriam & honorē q̄ sunt bona exteriora uerecūdatur. In timendo ergo sanguis recurrit ad interiora:& mēbra remanēt pallida:qa timor consurgit ex eo ꝙ quis se credit admittere interiora bona. Sed cū quis uerecundat̄ sanguis fluit ad exteriora & facies apparet rubea: currit ergo sanguis tūc ad exteriora:qa uerecundia consurgit ex eo ꝙ qs se credit admittere exteriora bona. Duplex ergo est timor:unus admittēdi uitā & bona interiora p quæ quis pallescit: & alius admittendi gloriā & honorē q̄ sunt bona exteriora:p quæ quis erubescit. Timor ergo corruptiui & admittēdi bona interiora:quia nō hēt speciale nomē retinet sibi nomē cōmune & dicitur timor:sed timor admittēdi gloriā & honorē hēt speciale nomē:& dicitur uerecūdia:uel erubescentia. uerecundia aūt est quidā timor & reducit̄ ad timorem. ℃Viso qūo zelus & gratia reducunt̄ ad amorē:& qūo uerecundia reducit̄ ad timorem. Restat uidere qūo inuidia:misericordia:nemesis siue indignatio reducuntur ad tristitiam. Sciēdum ergo hæc tria esse spēs tristitiæ. Nam aliquis tristari potest:uel de malo alterius:uel de bono si tristatur de malo:& maxime si credit ipsum īdignæ pati illud malū:sic est misericordia:nam ut dicitur.ii.retho.misericordia nihil aliud est q̄ tristitia q̄dam super apparenti malo corruptiuo uel cōtristatiuo eius qui indigne patitur malum illud. Si uero sit tristitia nō de malo alterius sed de bono:hoc potest eē tripliciter:uel de bono secundum se:& sic est inuidia:nam inuidia:ut dicitur.ii.retho.nihil est aliud q̄ tristitia quædam sup appetēti actione aliquorum bonorum circa similes:non ut aliquid sibi:sed propter illos. Inuidia enim est dolor de apparēti bono alicuius:nam quia ipse non hēt illud bonum. Sed quia alter cui īuidet pollet bono illo:& potissime est inuidia circa similes:ut figuli inuidēt figulis:& fabri fabris:& sic de aliis. Si uero sit tristitia de bono alterius nō quocūq; modo:sed ut indigne hētur ab eo:sic est nemēsis uel índignatio. Nam scd᷑m phūm.ii.reh.nemesis uel indignatio ē tristari de eo qui indigne uidetur bene prosperari. Si ergo oēs heæ passiones diuersificare hēnt oēs operatiōes nostras decet nos oēs eas cognoscere:& tanto magis hoc decet reges & principes:quāto hre debēt operationes maxime excellentes.

℃Quæ p̄dictarū passionū sūt laudabiles & q̄ uituperabiles:& qūo reges & principes ad illas debeant se habere. Cap. xi.

p Rædictarū passionū q̄dā uidentur eē laudabiles:ut misericordia: uerecundia:nā uerecūdia scd᷑m phūm licet nō sit uirtus ē tñ laudabilis passio. Sic etiā gr̄a & nemesis laudabiles passiones eē uident̄:q̄dā āt sūt uitupabiles ut īuidia & odiū:uitupabile ē nisi sit uicioꝝ. Aliæ āt passiōes uidēt̄ se hēre ad utrūq;

quia possunt esse laudabiles & uituperabiles. Est enim diligenter aduertendum ꝙ semper in moribus laudant media & uituperant extrema. Passiones ergo ille quæ uidentur de se esse laudabiles important rationem medii: & uerecūdus medius est inter stupidum & inuerecundum. Nam qui de oībus uerecundat dicitur stupidus. Qui aūt de nullo uerecundat dr̄ inuerecundus. Nullus aūt hoꝝ est laudabilis. Qui uero medio modo se habet ut qui uerecūdat ut debet & non uerecundat ut non debet dr̄ uerecundus: & est laudabilis. Sic ēt misericordia media est inter crudelitatem & molliciē. Nam qui nulli compatit est crudelis qui oībus compatit est mollis & muliebris: qui uero compatit indigne patiētibus tenet medium & laudat & dicitur misericors. Sic & nemesis media est inter inuidiam & placiditatem. Nam inuidus de oībus prosperitatibus dolet. Placidus aūt ut oppōit inuido de oībus pspeπitatibus gaudet. nemesitus tenet medium: quia gaudet de prosperitatibus bonorum: & dolet de prosperitatibus malorum. Sic etiam gratia ut ē quid laudabile media est inter superfluum & diminutum. Nam qui oībus ē gratiosus tā dignis q̄ indignis uitupabilis est. Quia aūt nullis ē gratiosus ēt uituperari debet. Sed qui est gratiosus dignis & non indignis hic tenet medium & laudatur. Passiones ergo laudabiles tenent mediū: uitupabiles uero tenēt extremum. Nam inuidia extremum tenet quæ de omni psperitate dolet. Sic ēt odium ut est uitupabile extremum tenet. Passiones uero quæ se habent ad utrunq & pn̄t esse laudabiles & uitupabiles: ut sunt uituperabiles tenent extremū: ut sunt laudabiles tenent medium. Hiis uisis uidendum est qūo reges & principes ad has passiones se habere debeant. Nam gratiam & misericordiam ut sunt passiones laudabiles imitari debēt. Decet. n. eos eē gratiosos & misericordes. Ipsi. n. maxime esse debent debiti distributores malorum & bonoꝝ siue benefactorum & pœnaꝝ. Beneficia āt tunc recte distribuunt quando reges & pricipes: & hii quoq talia ē distribuere bonis & dignis sunt debite gratiosi. Mala aūt pœnæ tunc debitæ infligunt qn̄ semper indigne patiētibus ad misericordiam cōmouentur uerecundia āt & nemesis: licet uideātur esse laudabiles passiones: non tn̄ simpliciter & per oēm modum attribuendæ sunt regib⁹ & principib⁹: non decet enim reges uerecundos eē quia non decet eos talia opari unde uerecundari possint: pp quod dicit. iiii. eth. ꝙ laudamus iuuenes uerecūdos. Senem aūt nullus utiq laudabit si uerecūdabilis sit: quia non existimamus ipsum oportere opari in quib⁹: est uerecundia. Sic ēt ibidem dicitur ꝙ studiosi non est uerecundari: quia uerecundia est in prauis. Eius aūt non est parua opari: quare si decet reges esse studiosos & esse senes morib⁹: non decet ipsos uerecundari: nisi ex suppositione: nam si contingeret eos opari turpia uerecundari deberēt. ¶ Nemesis etiam non multum uidetur esse laudabilis: nec multū laudat qui nimis indignat de prosperitatib⁹ malorum. Nam mali non possunt possidere maxima bona cuiusmodi sunt uirtutes: sed forte possidere possunt bona media uel bona minima: cuiusmodi sunt bona exteriora. Talia aūt quæ minima sunt in genere bonoꝝ non multum curandum est si possidēt a malis: dum tn̄ hoc accidat sine culpa ꝓpria: nā si alicuius esset hæc bona dispensare: non deberet ea retribuere indignis sed dignis. Reges ergo & principes in tantū debent esse nemesiti & indignari debent de prosperitatibus maloꝝ ne indignis distribuāt sua bona. Sic ergo se habere debent ad prædictas passiones q̄ uidētur esse laudabiles. Inuidiam aūt quæ est uitupabilis passio: pœnitus fugere debēt: & etiam odium: nisi esset uicioꝝ: nam uitia sunt odienda & sunt pro uirib⁹ exstirpanda. In aliis aūt passionibus quæ possunt esse laudabiles & uitupabiles debite se habebūt: si fuerint ornati uirtutibus de qbus supra fecimus mentionem. nam p uirtutē mansuetudinis debitæ se habebūt circa iram & eius oppositum. Nam illi dr̄ māsuetus qui irascitur: ut debet: & qn̄ debet: & qūo debet p fortitudinem uero debite se habebunt circa audaciam & timorē. Nam ille est fortis: q audet audēda: & timet timenda. Per magnanimitatem & humilitatem bene se habebūt circa spem & desperationem. Nam magnanimitas reprimit desperationem ne retrahantur a bonis arduis pp difficultatem. Humilitas uero moderabit spē: ne nimis se ingerant ab illa: pp bonitatem & delectationē quæ est in eis. Per alias uero uirtutes existentes in cōcupiscibili bene se habebunt circa concupiscibiles passiones: ut ament & desiderēt amanda & desiderāda & abhominent abhomināda: delectentur & tristētur: ut est delectādum & tristandum & ad hæc oia se habeāt ut requirit ordo & regula rationis. Hæc ergo ad præsens de passiōibus sufficiant: quia si qd est hic dimissum: infra diffusius tractabit. Ageē enim in tertio de timore: amore: misericordia: & de aliis: ut rei cognoscentia postulabit. Ibi ostendemus qūo reges & principes se habere debeāt: ut a populis timeant & amentur: & qūo debent esse misericordes: & qūo zelatiui. Nam multa quæ hic uniuersaliter sunt tradita: hic particulariter ostendent &c.

¶ Incipit quarta pars Primi libri: de regimine principum.

¶ Quot sunt mores iuuenū laudabiles: & qūo reges & principes ad mores illos debeant se habere. Cap. I.



Expeditis trib⁹ partibus: huius primi libri: quia ostensum est in quo reges & prīcipes suū finem ponere debeant: & quibus uirtutib⁹ debeant eē ornati: & quas passiones debēt sequi. Restat exequi de parte quarta

uidelicet quos mores debeāt imitari. Mores au-
tem dupliciter diuersificari pñt ab ætate: & fortu
na. Ab ætate quidem: quia alios mores habent
iuuenes: alios senes. Alios illi q̄ sunt in statu for-
tunæ. Etiam mores fortūæ diuersificari dicunt.
Nam bona fortunæ cuiusmodi sunt bona exte-
riora: ut nobilitas: potentia: & diuitiæ: nō modi
cum more diuersificāt. nam ut plurimum alios
mores habent nobiles. q̄ ignobiles: & alios po-
tentes q̄ impotentes: & alios diuites q̄ pauperes.
¶ De omnibus autē his moribus dicemus. Sed
primo de moribus iuuenū quorum mores. Qui
dam sunt laudabiles. quidam uituperabiles. In-
ter alia quidem quæ tangit phūs de iuuenibus.
ii. retho. tangit sex mores laudabiles: & sex uitu
perabiles. Primo. n. sunt iuuenes moris laudabi
lis: quia sunt liberales. Secundo quia animosi &
bonæ spei. Tertio quia sunt magnanimi. Quar-
to quia sunt maligni moris. Quīto quia sunt de
facili miseratiui. Sexto & ultimo quia sunt uere
cundi erubescitiui. Sunt. n. iuuenes liberales. qa
non sunt expti indigentiæ: & bona quæ habent
non acquisiuerunt ꝓprio labore. Nam quilibet
cū maiori diligentia retinet facultates suas: quā
do propter indigentiam passus est aliqua mala.
uel qn̄ facultates illas acqsiuit propria industria
& proprio labore. Nam quod cum labore acq-
ritur: diligentius retinet. Imo adeo quilibet de-
lectatur in proprio operare: ꝙ quicquid sua idu-
stria acquirit: carius possidet. Secundo. iuuenes
sunt bonæ spei. quod triplici ratione contingit.
ut probat phūs. ii. retho. Sunt. n. iuuenes animo
si & bonæ spei. ¶ Primo: quia paucorum exper-
ti. non in multis sunt passi repulsā. Ideo credunt
oīa obtinere. Sunt etiam bonæ spei. quia in eis
multum abundat calor. Corde aūt & aliis mem
bris inflāmatis ex calore existente in ipsis iuueni
bus: fiūt iuuenes bonæ spei & animosi: ut oīa au
deant. Rursus iuuenes parum uixerunt in præte
rito: & secundum cursum naturalem debēt mul
tum uiuere in futuro. Cum ergo memoria sit re-
spectu præteritorum: & spes respectu futurorum
iuuenes parum uiuunt memoria: & multum ui-
uunt spe. Non. n. multum delectant iuuenes. in
his quæ fecerunt quia memorātur se modica fe-
cisse. Sed multum delectant in cogitando: quæ
facturi sunt. Sperant. n. se magna facere: q̄re con-
tingit eos animosos esse & bonæ spei. ¶ Tertio
contingit eos esse magnanimos: cuius causa ex
præcedentibus assignat. Nam ex hoc ē quis ma-
gnanimus: quia dignificat se magnis: & ingerit
se ad faciendum magna. Iuuenes ergo: cum sint
liberales: & cū sint animosi & bonæ spei: non ha
bent unde retrahātur: quin sint magnanimi. Pos
set ēt ad hoc specialis ratio assignari. Nam cum
iuuenes sint percalidi: & calidi sit superferri. iuue
nes semp uolunt superferri. & excellere. Sic. n. ui
demus in ordine uniuersi: ꝙ semp calida elemē
ta ut ignis & aer: superferuntur frigidis. uideli-
cet terræ & aquæ. Cum ergo inter cætera p quæ
quis uidetur superferri & excellere sit honor & glo
ria. iuuenes quia sunt percalidi & cupiunt excel-
lere maxime desiderant gloriam & honorem &
perconsequens aliquo modo sunt magnanimi.
cuius propria materia uidet esse honor. ¶ Quar
to iuuenes sunt laudabiles: quia non sunt mali-
gni moris: qa non credunt alios esse malos. Sed
ut plurimum credunt omnes hoīes esse bonos.
Cuius ratio est. quia inexperti de factis aliorum:
non iudicant de factis hoīum secundum ea quæ
uiderunt. sed secundum ꝙ uidēt in seipsis sic cre
dūt eē in aliis. Ideo dicitur. ii. retho. ꝙ pueri sua
īnocētia alios mēsurant. Sicut enim ipsi sunt in-
nocentes. sic credunt alios īnocentes eē. ¶ Quī
to iuuenes sunt de facili miseratiui. quia ut supra
dicebatur: ex hac misericordia maxime consur-
git. si credamus alios indigne pati. Quare si iu-
uenes sua īnocentia alios mensurant & credunt
alios indigne pati de facili mouentur ad miseri-
cordiam. ¶ Sexto iuuenes sūt erubescitiui & ue
recūdi. nam quilibet timet perdere quod nimis
affectat. Erubescentia autem & uerecundia ut di
cebatur: est timor inglorificationis. Cum er-
go iuuenes qui percalidi nimis affectent excelle
re timet inglorificari. quare de facili erubescūt.
Philosophus tamen secundo retho. aliam causā
uidetur tangere quare iuuenes sunt naturaliter
uerecūdi. nam ut ipse ait: nihil nouerūt nisi quia
sunt docti a lege. Appellat. n. ibi doctrinam le-
gum monitiones paternas: uel maternas. per q̄s
instruūtur pueri. Cum ergo matres semper mo-
neant suos filios ad honesta. quia honestum idē
est ꝙ honoris status. Iuuenes multum affectant
ea quæ importare uidentur honoris statum. &
per locum ab oppositis multum timent: quæ im
portant ignominiam & inhonorationem: & qa
erubescentia est timor inglorificationis: iuue-
nes de facili erubescūt. Viso qui mores sunt lau
dabiles de iuuenibus. de leui patere potest quo-
modo reges & principes se debeant habere ad il
los. Nam non quicquid est laudabile in hoc est
laudabile simpliciter. Videmus. n. ꝙ esse furibū-
dum est laudabile in cane. Non tamen est lau-
dabile in homine. Sic licet uerecundari sit lauda
bile in iuuenibus. Quia ratione ætatis se cōtine-
re non possunt: quin cōmittant aliqua turpia: de
quibus decet eos uerecundari. Reges autem &
principes quos decet esse quasi semideos non so
lum ꝙ turpia cōmittant. sed abhominabile eis
esse debet ꝙ audiant turpia nominari. quia cor-
rumpunt bonos mores colloquia praua. Non
ergo sunt in statu ꝙ debeant uerecundari. Non
ergo decet eos uerecundari: nisi ex suppositione.
quia si contingeret eos operari turpia: uerecun-
dari deberent ēt plus q̄ alii. eo ꝙ magis indecē
ter se gererent. Prima ergo quinq; quæ diximus
laudabilia in iuuenibus: adaptare possumus re-
gibus & principibus. quia decet eos esse libera-
les: bonæ spei: non maligni moris: magnani-
mos: & miseratiuos. ¶ Sextum autem uideli-

tet esse uerecundos:non decet simpliciter com/
petere regibus & principibus. Decet.n. reges &
principes esse liberales.quia cōtra naturam age/
rent:si multitudinem diuitiarum qua pollēt ni/
si multiplicarent in debitos & pios usus.ut supra
in tractatu de liberalitate sufficienter tetigimus.
Decet ēt eos tanto magis esse bonæ spei q̄ alios:
quanto facta cōia circa quæ insudare debent:sūt
digniora q̄ alia. Rursus decet eos esse magnani/
mos:quia ut dicebatur i quodā capitulo de ma/
gnanimitate. Maxime magnanimitas competit
regibus & pricipibus.quia eos maxime magna
decet opari & in ardua tendere. Sic ēt cōgruum
est eos non eē maligni moris:ut non de quibus/
libet habeant opinionem malam. Nā si acta sub
ditorum semp interpretarētur in malam partē:
contingeret eos esse tyrānos & eē uastatores gē
tium. Sic ēt decet eos esse miseratiuos. Nā ut ait
philosophus.ii.retho. hoīes ut plurimum mala
faciunt. Ipsa ergo humana fragilitas ueniam po
stulat pro delictis.quare reges & principes:secun
dum quoꝝ iuditium fit legis latio:quia infligū
tur pœnæ:decet miseratiuos eē. Esse aūt uerecū
dos non decet eos simpliciter ut supius dicebať.

¶ Quot mores iuuenum sunt uituperabiles: &
qūo reges & principes ad huiusmodi mores de
beant se habere. Cap. ii.

SIcut supra enumerauimus ipsorum iu
uenum sex mores laudabiles. Sic enu
merare possumus sex uituperabiles.
Quas ēt tangit philosophus.ii.retho.Primo.n.
iuuenes sunt passionum insecutiui. Secūdo sunt
de facili uertibiles. Tertio sunt nimis credituui.
Quarto sunt contumeliosi. Quinto sunt mēda
ces oīa quodāmodo ptinaciter asserētes. Sexto
in actionibus non habēt modum.sed oīa faciunt
ualde. ¶ Sunt.n.primo iuuenes insecutores pas
sionum. & maxime insequunť concupiscentias
circa corpus. Sunt.n. incōtinētes & insecutores
uenereorum. qđ duplici de cā contingit. Nam
cum iuuenes sint percalidi⁹ & corpore calefacto
fiat uenereorum appetitus. naturalis dispositio
corporis incitat iuuenes ad concupiscentias ue/
nereorum. Rursus hoc idem cōuenit. quia qua/
si in oībus actionibus nostris. Vel sequimur pas/
sionem uel rationē. Et quāto minus uiget ratio
in nobis.tanto magis passio uigoratur. Iuuenes
ergo quia sunt inexpti & non uigent intellectu
& prudētia:magis regunť passione q̄ ratione. q̄/
re ut plurimum sunt passionū insecutores. ¶ Se
cundo sunt de facili uertibiles. nam aīa sequitur
cōplexiones corporis. Sicut ergo in corporibus
iuuenum:humores sunt in magno motu. Sic ip
si habēt uoluntates & concupiscētias ualde uer/
tibiles. Ideo dicitur.ii.retho. Quod iuuenes acu
te concupiscunt. Sed cito saturantur. uehæmen
ter uolunt:sed de facili pmutantur. ¶ Tertio sūt
nimis credituui quod ut ad præsens spectat du/
plici de cā contingit. Primo quia non sunt mali
gni moris.non putant alios esse malos: sed sua
innocentiā alios mensurant. Cum ergo natura/
le sit ꝙ qs de facili credat ei quem credit esse bo
num:& quem non cogitat ex malitia loqui iuue
nes credendo omnes esse innocentes: omnibus
de facili credunt. Rursus hoc idem contingit ex
in experientia. Nam ex multis sermonibus indo
cti existentium:existentes ad pauca respicientes
iudicant facile. Vnde & prouerbialiter dicitur:
q̄ modica nouit cito iudicat. Iuuenes ergo qa
non sunt multorum experti:statim cum eis ali/
quod proponiť negocium non ualentes ad mul
ta respicere. eo quod sint multorū ignari statim
de illo negocio iudicant & credunt sic esse ut eis
proponitur. Si.n.multa cognoscerent conditio
nes hominum considerare scirent:non statim as
sentirent corde oībus his quæ eis dicūtur. sed di
ligenter inspicerent utrum illa essent credenda.
¶ Quarto sunt contumeliosi. Nam ut supra di
cebať:iuuenes maxime appetunt excellere. Quia
ergo uidetur eis: ꝙ excellant contumelias infe
runt de facili sunt contumeliosi. ¶ Quinto sunt
mendaces & quodāmodo oīa pertinaciter asse
runt. Nam quia sunt inexperti:ignorant seipsos
& oīa scire putant. Ideo de omnibus respondēt
& uolunt uideri omnia scire:& omnia affirmāt
ut omnia scire uideantur. Et quia affirmāt quæ
ignorant de facili mentiuntur. Postq̄ autem mē
tiri fuerunt appetentes gloriam sunt ptinaces in
mendatio. Contingant.n. se esse ingloriosos si
appareat non sic esse ut dicunt. ¶ Sexto in suis
actionibus non habent modum. sed omnia fa
ciunt ualde. Vnde dicitur.ii.retho.ꝙ amant ual
de.odiunt ualde.& oīa faciunt ualde. Hoc autē
ideo contingit.quia sunt acute iræ. habēt uehæ
mentes concupiscentias. Nā iræ & concupiscen
tiæ:semper uehæmentes.nisi p rationem mode
rentur. Iuuenes mendaces sunt:nisi per ratiōem
moderentur. Iuuenes igitur:quia magis uiuunt
passione q̄ ratione:non habent concupiscentias
moderatas sed omnia faciunt ualde. ¶ Viso qui
sunt mores iuuenum uituperabiles. de facili ui/
deri potest qūo reges & principes ad hmōi mo/
res debeant se habere. Nam si talia sunt uitupera
bilia in iuuenibus:multo magis sunt uituperabi
lia in adultis.& adhuc multo maxime uitupera
bilia sunt in regibus & principibus: qui debent
esse caput & regula aliorum. Indecens.n. est re/
ges & principes eē passionum insecutores:& ue
nereorum habere concupiscentias uehæmētes.
quia in eis maxime dominari habet ratio & itel
lectus. Qui autem sic se habent non uiuunt ra
tione sed passione. Rursus detestabile est eos eē
pmutabiles & uertibiles. Nam cū inconueniens
sit regulā eē obliquam reges & principes qui de
bent esse forma uiuendi & regula aliorum: incō
ueniens est ꝙ de facili puertantur: ymmo decet
eos esse firmos & stabiles. ¶ Tertio indecens est
eos eē nimis creditiuos. Nam cum multos habe
ant adulatores & plurimi sint in eorum auribus
susurrantes: cum maxima diligentia. cogitare

debent qui sunt qui loquunt᷑: utrum sint sapien
tes uel ignorantes. utrum uirtuosi uel uiciosi. qa
credendum est magis sapientibus & bonis q̄ in
scipientibus & malis. ¶ Quarto indecens ē eos
esse iniuriatores & contumeliosos. Nam pœnas
inferre debent non iniuriam uel contumeliam
uel neqtiam: sed pp iustitiam & pp cōe bonum:
¶ Quinto maxime a regibus & principibus: &
uniuersaliter ab oībus dominantibus: est mēda
cium fugiendum. ne seipsos contemptibiles red
dant. si. n. mendatium reddit hoīes contempti-
biles quanto magis indecens ē regiam maiesta-
tem contemptibilem esse. tanto maiori cautela
studere debent ut inhereant ueritati. ¶ Sexto i-
decens est eos non hr̄e modum inactionibus su
is. quia cum alia sint moderanda per mēsuram.
maxime decet mensuram & regulam moderatā
esse reges & principes ergo quia aliorum debēt
eē regula & mēsura potissime eos decet modera
tos esse.

¶ Quot mores senum sūt uituperabiles. & quo-
modo reges & principes uitare debeāt hos mo-
res. Cap. iii.

Numeratis moribus iuuenū: & ostēso
a qūo ad mores illos reges & principes
se debeāt habere. Restat uidere q sunt
mores senum & qūo reges & principes se debe
ant hr̄e ad mores illos. Senum aūt quidam mo
res sunt laudabiles quidam uituperabiles. Phi-
losophus aūt. ii. retho. Inter alios mores quos tā
git de senibus: enumerat sex uitupabiles mores.
Prīo. n. senes sunt nimis increduli. Secūdo sunt
ualde suspitiosi. Tertio sunt timidi & pusillani-
mes. Quarto sunt illiberales. Quinto sunt diffi
cilis spei: uel sunt malæ spei. Sexto non uerecun
dantur sed sunt inerubescitiui. ¶ Sunt. n. primo
senes increduli qd᷑ experientia contingit. Nam
quia in multis expti sunt cognoscunt hoīes in
multis mentiri non de facili fit eis fides: sed cre-
dunt oēs alios esse deceptores. Ideo dr̄. ii. retho.
Quod senes multis annis uixerunt: & in pluri-
bus decepti sunt. ergo pp hanc experientiam cō
tingit ipsos īcredulos esse. ¶ Scd̄o senes sunt su
spitiosi. Quæcūq3. n. uident ut plurimum suspicā
tur malum & referunt ea in deteriorem partem.
Vident᷑. n. senes ecōtrario disponi in iuuenib⁹.
Pueri. n. quia non multa mala fecerunt & inno
cētes sunt sua innocentia alios mēsurant: & oīa
referunt in meliorem partem. Credūt. n. oēs bo
nos esse. Senes uero econtrario: qa multis annis
uixerunt: & in multis peccauerunt: mēsurant fa-
cta alioꝝ: secundum ea quæ gesserunt in seipsis:
pp quod ut plurimum credunt alios esse. & ī pe
iorem partem referunt eorum opa. Vnde dr̄. ii.
retho. Quod quia senes uixerūt multis annis eē
non pōt: quin in multis peccauerunt. Ideo sunt
male suspitiosi: & omnia in deterius existimant.
¶ Tertio senes sunt pusillanimes & timidi. Pusil
lanimes. n. sunt quia sunt humiliati a uita. Pro-
pter. n. multum uiuere sunt humiliati & defece-
runt. Sicut ergo deficiunt in eis humores & ui-
ta. sic deficit in eis cor: & sunt pusillanimes. Sunt
ēt timidi. quia ut dicitur. ii. retho. Infrigidatio
præparat uiam formidini. Nam secundū phūm:
Quicūq3 naturaliter sic disponit᷑ prout disponi
tur existens in aliqua passione naturaliter passio
nat᷑ passione illa. Cum ergo timidi efficiant᷑ fri-
gidi. Quicūq3 est naturaliter frigidus sequit᷑ ꝙ
sit naturaliter aliter formidolosus. Sequit᷑ ergo
senes esse naturaliter timidos: quia deficit in eis
naturalis calor & habēt membra naturaliter fri-
gida. ¶ Quarto sūt illiberales: quod tripliciter
contingit. Primo ex defectu uitæ. Secūdo ex ex-
perientia temporis. Tertio eo ꝙ non uiuūt spe:
sed memoria. Anima. n. ut plurimum sequitur
complexiones corporis. Sicut ergo senes in pro
priis corporibus deficiūt: in humoribus & in ui-
ta. Sic uidetur ipsis ꝙ oīa eis deficiant. Timentes
ergo defectū pati sunt illiberales: & non audent
expendere imo uidentes sic se deficere: nō confi-
dunt de propriis uiribus. sed solū confidunt de
his quæ habent. Ponentes ergo in eis suam spē
& confidentiā: non audēt expēsas facere. ¶ Rur
sus illiberales sunt ex experiētia temporis. Quia
n. multis annis uixerunt: credibile est eos fuisse
passos indigentias multas. Timentes ergo indi
gentiam pati: illiberales fiunt. Contingit ēt eos
illiberales esse. qa magis uiuunt memoria q̄ spe.
Cogitat. n. se multum uixisse in præterito & pa-
rum uicturos in futuro. Ideo quia memoria est
præteritorum: & spes est futurorum: non uiuunt
spe: nec confidunt de his quæ debent acquirere
in futuro. sed uiuunt memoria: & confidunt de
his quæ acquisiuerunt in præterito q̄re non con
fidentes de acquirendis fiunt illiberales: & aqui-
sita non de facili tribuunt. ¶ Quinto sunt malæ
spei. Nihil. n. bene sperēt: sed circa oīa deficere
credunt. Causa autem hmōi assignata est in præ
cedentibus. Nam si spes ē futurorum: & memo-
ria præteritorum: & senes multum uixerunt in
præterito & parum credunt se uiuere in futuro:
senes in sperando deficiunt: & modica se cogitā
tes facturos. Non. n. uiuunt nec delectant᷑ in spe
rando: sed in memorando. Huiusmodi autem si
gnum ē: quia quilibet libenter tractat ea in qui-
bus delectatur. Videmus autem ꝙ cum senes ad
inuicem congregantur semper recitant res ge-
stas: quas fecerunt. Non autem delectantur in re
citando res fiēdas: quas sunt facturi. eo ꝙ uideāt
se multa fecisse: & cogitēt se pauca facturos. Sūt
ergo difficilis spei. quia in sperando deficiunt:
& pauca se facere sperant. ¶ Sexto senes sunt in
uerecundi & in erubescitiui. Nam senes quia illi
berales sunt magis curant de utili q̄ de honesto.
Magis. n. student ad utilitatem q̄ ad ea quæ re-
quirit honoris status. ut uult philosohpus. ii. re-
tho. Verecundia ergo cum sit timor in honora
tionis. nō competit senibus. quia magis curant
de utili q̄ de honore. Tota. n. causa quare qs est
uerecundus. ut uult phūs est. quia uult haberi in

honore & uult reputari. Senes autem sicut deficiunt in uita & in humoribus & in calore naturali. sic deficiunt in aīo & non curant reputari. q̄re cōtingit eos esse inuerecundos. Posset autem una cā assignari quæ quasi cōis est ad omnia tacta. Dictum est. n. senes eē frigidos. Frigidus. n. oīa constipat & constringit: & constringēdo ea reddit ipsa grauiora & facit ea appetere inferiorem locum. Videmus. n. ꝙ elementa frigida & grauia: in inferiori loco collocant̄. Calida uero & leuia in superiori. Senes ergo quia frigidi sūt ex frigiditate constipantur & retrahunt̄ in seipsis: & reddunt̄ imobiles ut nihil audeant uel credant: nihil sperent: & ut non curent excellere: ne curent reputari. quia frigidi nō appetere locum superiorem sed inferiorem. ❡ Viso qui sunt mores senum uitupabiles. de leui patere potest: qūo reges & principes. ad hmōi se debeant hr̄e. Nam cōstat ꝙ licet reges & principes non debeant eē in oībus de facili creditiui ut pueri. Non tñ decet eos eē incredulos: sed consideratis conditionibus psonarum debēt adhibere fidem his quæ eis dicunt̄ secundū dictamen & ordinem rōnis. ❡ Secūdo non decet eos esse suspiciosos: ut oīa referant in deteriorem partem. quia ex hoc contingeret eos esse seueros & imiseratiuos & incurrerent maliuolentiam subditorum. ❡ Tertio nō decet eos esse timidos & pusillanimes. imo fortes & magnanimos. quia cum negocia respiciētia totum regnum circa quæ reges & principes insudare debēt sint magna & ardua oportet eos esse fortes & magnanimos. ❡ Quarto detestabile est ipsos esse illiberales. nam supra cum de uirtutibus tractabat̄: sufficienter oñsum fuit ꝙ non solū decet reges & principes esse liberales faciendo mediocres sumptus. Sed etiam congruit eos esse magnificos magnifica faciendo. ❡ Quinto oportet eos esse bonæ spei quia si in oībus se crederent deficere nihil attemptarent & periclitaretur regnum. ❡ Sexto non decet eos esse inuerecundos eo modo quo senes existunt: ut ꝙ nō curent de honoris statu. & ꝙ magis studeant circa utilia q̄ opera honore digna. nō decet tamē eos uerecundari. quia indecens est ipsos operari turpia: ex quibus uerecundia consurgit.

❡ Quod mores senum sint laudabiles: & q sunt mores eoꝝ q sunt in statu: & q̄liter reges & principes ad hmōi mores debeāt se hr̄e. Cap. iiii.

Ositis moribus senum uituperabilibꝰ. P Restat enumerare mores ipsorum laudabiles. Videtur aūt philosophus. ii. retho. Circa senes tangere quatuor mores: qui possunt esse laudabiles. Primo. n. senes habent concupiscentias remissas tēperatas. Secūdo sunt miseratiui. Tertio dubia non pertinaciter asserunt. Quarto nihil agunt ualde. Concupiscentiæ. n. senum: & maxime circa uenerea sunt moderatæ & temperatæ: quia ut superius dicebat̄. Corpore existente calefacto fit incitatio uenereoꝝ & concupiscentiæ: ergo p locum ab oppositis corpore existente infrigidato fit remissio uenereorum & concupiscentiarum. Constat. n. ꝙ concupiscens uenerea per appetitum: in alia se extendunt. Hoc autem est contra rationem frigidi. Nam frigidi secundum ꝙ hmōi non ꝓprie se extendit in alia sed magis constringitur in seipso. Senes ergo ratione frigiditatis constringuntur in seipsis ut habeant concupiscentias remissas. & moderatas. ❡ Ex hoc autem apparere potest quomodo senes sunt illiberales. Nam cū p illiberalitatē contingit peccare dupliciter. Primo si ultra q̄ ratio dictet teneat quod habet. Secundo si præter rationem concupiscat habere quod nō habet. Senes magis peccant per illiberalitatem in retinēdo quæ habent. q̄ in concupiscendo indebite q̄ non habent. Quia per frigiditatem magis constringunt̄ in seipsis q̄ se extendāt ad aliam. Cum n. nulla sit actio animæ in qua nō utatur aliquo modo organo corporeo. Sicut in opere artificiali uariato organo fit uariatio opis. Sic & in actionibus animæ corporæ trāsmutatio anima sequitur complexiones corporis & fit uariatio actionum eius. Corpore igitur īfrigidato anima per appetitum inclinatur ut sequatur modum frigidi. Et quia frigidum restringit̄ & condensatur: & remittitur in seipso: Ideo senes ratione frigiditatis cōcupiscentias habēt remissas. Vt uult philosophus. ii. ethi. ❡ Secundo senes sunt miseratiui. Sed uult philosophus ait. Non propter eandem causam miseratiui sunt senes & iuuenes. Iuuenes. n. miseratiui sunt propter amicitiam. Senes autem propter imbecillitatem. Quilibet. n. miseretur sup amico & super eo quem credit indigne pati. Iuuenes ergo quia sūt amatores amicitiarum: & quia sua innocentia alios mensurāt existimant omnes bonos esse. Quare si patiant̄: putant eos indigne pati. Propter quod de facili miserentur. Senes uero sunt miseratiui. Quia credant alios bonos esse. Vel quia sint amatiui amicitiarum. Sed quia quilibet cum est in imbecillitate uel in defectu desiderat ut alii compatiantur ei: & miserentur eius: propter quod & ipsi de facili inclinantur: ut miserantur & compatiātur aliis. Senes ergo propter imbecillitatem: quia uellent sibi alios compati & misereri: de facili compatiuntur & miserentur aliis. ❡ Tertio nihil dubium pertinaciter affirmāt. Nam ut ait philosophus. ii. ethi. Quia senes uixerunt multis annis: & uiderunt ꝙ sæpe sunt decepti: non audēt pertinaciter aliquid asserere. Timentes ne intra res se habeat & decipiantur. Ideo philosophus ait: ꝙ senes omnia dubie sententiant & sēper apponunt ibi: quasi uel forte. Et nihil fixe pronunciant. Cum enim ab eis quæritur de aliquo negocio dicunt forte sic est. Vel quodam modo ita erat. Timentes enim decipi nihil firme sententiant. ❡ Quarto nihil agunt ualde: sed in omnibus operibus suis uidentur esse temperati. Nam sicut iuuenes quia in eis abundant concupiscentiæ & passiones in omnibus

tenent extremum: & oia agunt ualde. Sic senes quia habent passiones & concupiscentias remissas ut plurimum agunt oia moderate. ¶ Viso ꝙ sunt mores iuuenum & senum. deleui apparere pōt: qui sunt mores eorum: qui sunt in statu. Nā illi qui sunt ĩ statu & sunt medii inter senes & iuuenes: ut uult phūs. ii. retho. Habēt quicquid laudabilitatis est in senibus uel in iuuenibus. Nam ipsi qui nec sunt nimis percalidi: ut iuuenes. nec infrigidati: ut senes. nec sunt sic animosi & præuolantes. Non sunt sic timidi & pusillanimes: ut senes. Sed timentes medium inter utrosq; sunt timidi. Vbi est timendum. & audaces: ubi est audendum. Sic etiam quia nec sunt oīo inexperti ut iuuenes. Nec sunt in tot decepti. ut senes. Nec oībus credunt ꝙ faciunt iuuenes pp inexperientiam. Nec oīo discredunt quod faciunt senes. eo ꝙ sint in multis decepti: sed habēt se medio modo. Ideo dicitur. ii. retho. ꝙ qui sunt in statu: nec sunt oībus credentes: nec omnibus discredētes. Sed iudicantes magis secundum uirtutem. Amplius quia sunt medii inter senes & iuuenes. Nec sunt in temperati: ut iuuenes: nec sunt formidolosi & inuiriles: ut senes: sed ut dicitur. ii. retho. Sunt uiriles cum temperantia & temperati cum uirilitate. Vt ergo sit ad unum dicere quicquid laudabilitatis: & in senibus uel in iuuenibus: totum reperitur in hiis qui sunt in statu. Et quicqd uituperabilitatis est in eis totum remouetur ab illis. Nam ut supra pluries dicebatur: semper extrema sunt uituperabilia & medium est laudabile. Si ergo in senibus uel in iuuēibus est aliquid laudabile: hoc est: quia non omnino recedunt a medio. Si autem est in eis aliquid uituperabile. hoc est: prout esse habent in extremo. Quare si quicqd medii est in senibus uel in iuuenibus totum peramplius & perfectius reperitur in his qui sunt in statu: quicquid laudabilitatis est in eis: totum reperiri debet in hiis qui sunt in statu. Rursus qa quicquid extremitatis est in eis: remouet ab eis qui sunt in statu. Et quicquid uituperabilitatis est in illis: remouet ab hiis q sunt in statu. Sic ergo loquendum est de moribus hoīum. nō tñ intelligenda sunt talia omnino necessitatem habentia: ut ꝙ senes nō possint esse liberales & magnanimi. & ꝙ iuuenes non possunt esse temperati & stabiles. Sed intelligenda sunt secundū quādam pronitatem & inclinationē quia secundum cursum naturalem & secundum ordinem quem uidemus iuuenes & senes: & illi qui sunt ĩ statu quādam pronitatem & inclinationem habent ad mores eis conuenientes: ut est p habita manifestum. ¶ Hiis uisis: de leui patere pōt qūo reges & principes ad hmōi mores debeant se habere. Nam mores laudabiles senum: secundum ꝙ hmōi sunt eos habere decet. Nam cum reges & principes magis debeant uiuere ratione q̄ passione. decet eos habere concupiscentias temperatas. quia ut supra dicebatur: concupiscentiæ si uehæmentes sint rationem percutiūt. Decet etiam eos esse miseratiuos non pp defectum. uel ꝓpter imbecillitatem. sed pp bonum regni: & ut magis amentur ab hiis qui in regno sunt. Nam totum regnum ad dilectionem regis prouocatur si uiderit ipsum esse clemētem & misericordem. ¶ Tertio non decet reges & prin. dubia pertinaciter in alteram partem asserere: ne per hoc iudicent leues & indiscreti. ¶ Quarto in suis actionibus debet habere moderationem & temperamentum. quia ut dictum ē. ipsi esse debent forma uiuēdi & regula aliorum. Senum ergo & iuuenum aliqui mores sunt imitandi. aliqui fugiēdi. Sed eorum qui sunt in statu quodammodo oēs mores sunt imitandi. Dicimus autē quodāmodo. quia sicut senes & iuuenes habent quādā pronitatem naturalem & inclinationem ad mores uituperabiles. possunt tñ contra illam pronitatem facere consequi laudabiles mores. Sic & illi q sūt in statu. & si de se pronitatem habēt ad mores laudabiles: possunt tñ cōtra istam pronitatem facere. ut per corruptionem appetitus sequantur uituperabiles mores. quare si dignum est dominari rationi & intellectui. decet reges & principes qui aliis dominātur. sequi mores laudabiles: secundum dictamen & ordinem rōnis.

¶ Qui sunt mores nobilium: & quomodo reges & principes se habere debeant ad illos mores. Cap. v.

Prout ad præsens spectat dicere possumus ipsorum nobilium esse quatuor mores laudabiles. Primo enī sunt magnanimi. Secundo magnifici. Tertio dociles & industres. Quarto sunt pollitici & affabiles. Sūt enim nobiles magnanimi. Nam nobilitas ut dicitur secundo retho. idem est ꝙ uirtus generis. Ex hoc enim aliqui dicuntur esse nobiles. quia ꝓcesserunt ex genere nobili. Genus autem honorabile dicitur: ut uult philosophus secūdo retho. Si ab antiqua ex illo genere processerunt multi præsides: & multi isignes. Virtus autem generis quam dicit philosophus nobilitatem esse. nihil ē aliud q̄ esse ex aliquo genere: uel ex aliqua prosapia: in qua etiam ab antiquo fuere multi principantes & multi insignes. Sic ergo sentiēdum est de nobilitate. uerum quia secundum cōmunem opinionem hominum oia mēsurantur nūmismate. & diuiciæ uidentur esse precium rei cuiuslibet. ex hoc ꝙ aliqui sunt diuites reputantur digni principari: & eo ipso credunt esse insignes & honore digni. quia ergo sic est nobilitas secūdum cōmunem acceptionem hominum nihil est aliud q̄ antiquatæ diuitiæ: quia ergo nibiles ex antiquo fuerūt præsides: & in suo genere fuerunt multi insignes & diuites: eleuatur cor nobilium ex exemplo parentum ut tēdant in magna & sint magnanimi. Naturale est enim ꝙ semper effectus uult assimiliari causæ: cum filii sint quidam effectus parentum. Naturale est filios imitari parentes. Nobiles ergo aduertentes ꝙ in eorum genere fuerunt multi insignes & tendentes

in ardua:ut imitent parentes affectant magna & contingit eos esse magnanimos. ¶Secundo nobiles non solum sunt magnanimi & magni cordis:sed etiam si adsit facultas sunt magnifici & facientes magna. Nam cæteris paribus semp filii sunt nobiliores parentibus. Nam ut dictum est nobilitas idem est secundum communē acceptionem ꝙ antiquatæ diuitiæ uel ꝙ uirt⁹ & honorabilitas generis. Genus autem alicui⁹ maxime reputatur honorabile:si ab antiquo affluebat diuitiis:cum ergo semper sit dare initium:i quo genitores alicuius ditari incœperunt:quā magis proceditur procreationem filiorum:tanto minus est memoria genitores suos fuisse pauperes:ideo semper augmentatur nobilitas:& sp sunt magis antiquatæ diuitiæ in filiis quā in parentibus:quare cum nobilitas semp iclinet animum nobilium ut faciāt magna sequitur nobiles esse magnificos :etiam magis quam parētes: quia quodammodo sunt nobiliores illis. Ideo nobiles non solum sunt magnifici:sed etiam nituntur maiora facere quam parentes. Vnde Philosoph⁹ quarto Rethoricorum ait. Quod magnanimos & magnificos decet esse nobiles & gloriosos. Vult.n.ibidem ꝙ nobiles ex sua nobilitate incitantur ut sint magnanimi & magnifici. ¶Tertio nobiles sunt dociles:& industres: quia duplici de causa cōtingit. Vna sumitur ex nutrimēto & ex custodia corporis. Alia uero ex conuersatione & societate quadam aliorū. Cū enim nobiles cum magna diligentia nutriātur: & cum magna cura ꝓprium corpus custodiāt. Rationabile est eos habere corpus bene dispositum & bene complexionatum. Cum ergo molles carne:aptos mente dicamus:ut uult philosophus secundo de anima:contigit nobiles haberē mentem aptam: & esse dociles & industres:qa i eis uiget carnis mollicies:& bonitas complexionis. Rursus hoc idem contingit ex conuersatione & societate aliorū. Nobiles.n. quia multos habent respicientes ad eos:& sic considerātes eorum facta incitantur ut sint uiri meditatiui subtiliter inuestigātes:quod decet eos facere:ne opa eorum quæ multi desiderant repræhensibilia uideant:quare contingit eos ex diligenti consideratione suorum agibilium esse dociles & industres. Ex hoc autem apparere pōt: quanto odiendi sunt adulatores:oīa eorum facta cōmēdātes. Cum.n.nobiles non repræhendunt:sed ab adulatoribus etiam eoꝝ mala facta cōmendantur: disponunt:ut seipsos ignorent:& sequant uoluptatem:nō rōnē. Maxime ergo nobiles fiunt dociles & industres si timentes repræhēsibilia facere:diligenter considerent:quid agendū. ¶Quarto nobiles contingit eē polliticos: & affabiles. Nam quia ut plurimum in curis nobilium consueuit esse magna societas:quia ut plurimum in societate uixerunt. Sicut.n.rustici quia quasi solitarii uiuūt:fiunt rudes & siluestres. Sic nobiles econtrario:uita sociali uiuentes fiunt sociales & affabiles. Hos autem mores qui possunt esse boni & laudabiles:qūo hr̄e oporteat reges & principes in ante habitis sufficienter est dictū. ¶Diximus eni supra cum de uirtute tractauim⁹:qūo decet reges & principes esse magnanimos :qūo magnificos: quomodo prudentes & dociles:& quomodo affabiles & sociales. ¶Viso qui mores nobilium sunt laudabiles. Videre restat qui mores sunt uituperabiles:Narrat autem phūs secundo rethoricoꝝ. Duos mores uituperabiles quos dicit competere ipsis nobilib⁹. Nobiles.n. sunt nimis honoris appetitiui. ¶Secūdo sunt ꝓgenitorum despectores. Naturale est eni ꝙ quilibet uult accumulare ad id quod hēt. Iō qui incipiunt ditari uolunt fieri ditiores. Et q̄ sunt honorabiles:uolunt esse honorabiliores. Nobiles ergo:quia ex suo genere uidentur esse honorabiles:ideo uolunt accumulare ad id quod habēt: uolunt fieri honorabiliores:ideo sunt nimis honoris appetitiui. ¶Secundo sunt elati & despectores progenitorum:ut plurimum eni nobiles maiores se reputant quā patres suos:quod ideo contingit:quia semper nobilitas longe facta est maior quam propinqua:quia semper est magis antiqua. Esse autē elatos & despicere suos ꝓgenitores:& nimis esse honoris cupidi:uidetur eē mali moris. non enim debemus appetere ipsos honores i se:quia hoc faciūt elati & superbi:sed debemus appetere opera honore digna:quod faciunt uitiosi & magnanimi. Reges ergo & pricipes cum non possint naturaliter dominari:nisi sint boni & uirtuosi:decet eos seq bonos mores nobilium: ut sint magnanimi & magnifici. Prudētes & affabiles:& fugere malos mores ut non sint elati alios despicientes.

¶Quod sunt mores diuitum: & quomodo Reges & principes debeant se habere ad mores illos. Capi.vi.

n Arrat autem philosophus secundo rethoricorum: quinqꝫ malos mores ipsorum diuitum. Diuites enim primo sunt elati. Secūdo cōtumeliosi. Tertio sunt molles & intemperati. Quarto sunt iactatores alios despicientes. Quinto autem reputāt se dignos principari. ¶Sūt enim diuites clari. Nam ut phīlosophus ait. Ideo sic disponūtur:quia habēdo diuitias aliquas credūt se acquisiuisse oīa bona. Vnde & secundo rethoricorum dicitur ꝙ diuitiæ sunt q̄si quoddam preciū & quædā dignītas aliorum. Videtur enim esse in communi opinione uulgarium omnia mensurari nummismate. & omnia eē appreciabilia ꝑcio denariorum. Habentes ergo nummismata : estimant se habere omnia bona:eo quod reputent pecuniā esse dignitatem & precium omnium aliorum quare in cordib⁹ suis efficiūtur supbi & elati:credētes oīb⁹ excellētiores eē. Scđo diuites sunt cōtumeliosi. Nā si sunt elati & uolūt uideri esse excellētes cū ex hoc qs exceller uideat:si pōt aliis cōtumelias iferre. Diuites ut uideāt aliis ꝑferri.

& ut appareat eos esse excellentiores illis: mouẽtur in aliis contumelias inferant. ¶ Tertio diuites sunt molles & intemperati: quod eis contingit ex deliciis uiuẽdi. Assueti.n. sunt uiuer adeo delicate: ꝙ non possunt aliquas molestias sufferre. Ideo statim compassionãtur: ruũt & fiunt cõsecutores passionum: non ualentes passionibus resistere: quia assueti sunt uiuere delicate: & sine molestia: quare non sunt uiriles & tẽperati: sed magis sunt muliebres: siue molles: & ĩsecutores passionum. ¶ Quarto diuites sunt iactatores & despectatores aliorum. Nam ut innuit philosophus secundo rethori. maximum incitamentũ habent: ut sint tales. Nam quia etiam sapientes contingit indigere bonis diuitum. Cõtingit ut diuites in suis cordibus eleuentur: despicientes alios: & credentes se esse super eos: eo ꝙ uideant illos indigere bonis eorũ. Recitat enim philosophus secundo rethori. ꝙ cum quesitum fuisset a muliere quadam. utrum esset melius fieri diuitẽ quam sapiẽtem. Respondit ꝙ magis uidebat sapientes frequentare ianuas diuitum: quam diuites ianuas sapiẽtum. Diuitiæ ergo eo ꝙ sint magis sensibile bonũ: a uulgaribus qui non cognoscunt: nisi bona sensibilia: reputatur bonum excellens & maximum ita ut diuitias bonis aliis ꝑferant. ¶ Quinto diuites reputãt se dignos principari. Nam ut philosophus ait. Habere eni putant id ꝙ quis efficitur dignus principari. Credunt enim ꝙ dignitas principatus sint diuitiæ. Videtur enim eis diuitias esse tantum bonum: quod quicunq; hoc bono affluit dignus sit principari. Omnes ergo hii mali mores diuitibus cõpetunt: eo ꝙ decipiantur circa diuitias: credẽtes eas esse maius bonum quam sint. ¶ Decet ergo reges & principes hos malos mores fugere. Nã si diuitiis affluũt: non debẽt propter hoc extolli. Nec propter hoc credere debẽt se esse dignos principari. Nam dignitas principatus principaliter innititur uirtutibus & prudentiæ: quæ sunt bona interiora. Non autem principaliter innititur diuitiis: quæ sunt bona exteriora. Diuitiæ ergo si ordinentur ad opera uirtuosa; deseruiunt fœlicitati nostræ & sunt organa ad ipsam: & faciunt ad quandam eius claritatem. Sed si ordinentur ad iactantiam: uel ad contumeliam uel ad intemperantiam: uel ad alia opera uiciosa: tunc magis reddunt hominem infœlicem quã fœlicem. Reputatur ergo quis dignus principari: si sit bonus & prudens non si diuitis affluat: q̃re Reges & principes non sunt digni pricipari nisi fugiant malos mores ipsorum diuitũ: & nisi suas diuitias ordinẽt ad bonum: & ad opera uirtuosa. ¶ Viso qui sunt mores diuitum: & ꝙ decet reges & principes fugere tales mores: uiderẽ restat: qui sunt boni mores eorum. Philosoph⁹ autem secundo rethoricorum: solum unum bonum morem uidetur diuitibus attribuere: uidelicet ꝙ bene se habent circa diuina. Diuitiæ enĩ quia uidentur esse bona fortunæ: non uidentur sufficere industria humana: ad hoc ꝙ aliquis fiat diues. Videmus autem aliquando homines magis industres minus ditari: quia ergo sic ẽ acquisitio diuitiarum: ut dicitur secundo rethoricorum. Attribuenda est fato & ordinationi diuinæ: magis quam sagacitati humanæ. Digne ergo diues circa diuina bene se habere debent. Hoc ergo est quod dicitur secũdo rethoricoꝝ. Quod unus optim⁹ mos assequit̃ diuites: quando bene se habent circa diuina: credentes aliqliter per fata: idest per ordinationem diuinam habere huiusmodi bona. Hoc autem dictum philosophicum diligenter est considerandum. Nã diuitias & quæcunq; bona habemus magis habem⁹ referre ĩ diuinum ordinem & diuinam ꝓuidentiam quam in propriam industriam ꝙ si hoc bene attenderent diuites faciendo magnificã circa diuina non crederent se deo dona largiri: sed magis cogitarent ꝙ ei reddunt quod ab ipso accipiunt: hunc autem bonum morem: uidelicet bene se habere circa diuina: tanto magis decet reges & principes quãto summo deo iudici de pluribus debent reddere rationem.

¶ Qui sũt mores potẽtum: & quomodo ad mores illos reges principes debeant se hr̃e. cap. vii.

Nobilitas diuitiæ: & ciuilis potẽtia inter bona exteriora computantur: nõ dicunt unum & idem bonum: contingit enim aliquos esse nobiles: quia processerũt ex aliquo nobili genere: qui tamẽ non sunt diuites. Sic etiam contingit aliquos esse diuites q non sunt nobiles: quia non processerunt ex honorabili genere: sed sunt nuper ditati. Differũt ergo nobilem & esse diuitem. Differt etiam esse nobilem & esse diuitem ab esse potentem. Nam dicitur aliquis esse potẽs quia est in aliquo pricipatu: & habet multos sub suo domino: quare cum multos nobiles uideamus esse impotẽtes: & non posse principari: non est idem esse nobilem & esse potentem. Rursus uidemus aliquos abũdare argento & auro: & in agris & uineis q tamen deficiunt in ciuili potentia: quia nulli reguntur sub eius imperio: quare non est idem eẽ diuitem & esse potentẽ. Viso ergo qui sunt mores nobilium & qui diuitum. Restat uidere qui sunt mores potentum. Potentes autem ut uult philosophus. ii. retho. omnino habẽt meliores mores quam diuites. Narrat autẽ philosophus tria in quib⁹ mores potentum excedunt mores diuitum. Primo enim potentes sunt magis studiosi & magis boni potentes quam diuites: qa secundum philosophum coacti sunt intendere in ea quæ sunt circa potentatum. Nam qui est ĩ aliquo potentatu uel in aliquo pricipatu quia est persona communis & publica: ad quam multi respiciunt. Verecundantur omnino declinar̃ a medio: & nõ agere opera uirtuosa. Ipse ergo principatus quodammõ inducit hoiem ad bonitatẽ & ad iustitiam. Studiosiores igit̃ sunt potẽtes q̃ diuites qa coacti sunt intẽdere circa ope

Molles. Intẽpati.

Iactatores Despectors aliõ

Digni pricipari

Reges

Boni mores diuitum.

Potentes

Potentes

Studiosi et boni

ra potentatus:quæ debent esse bona & studio/
sa. Secundo potētes sunt magis temperati quā
diuites. Nam cum quis dat se exercitio retrahit
ab ocio: & cum dat se uni operi retrahit ab alio.
Diuites ergo si non habundent in ciuili poten
tia & non cogantur intēdere operibus iustitiæ
uacant ocio: & de leui inclinantur ut dēt operā
rebus uenereis:& fiant intemperati. ¶Potentes
uero & principantes:quia oportet eos intēdere
exterioribus curis retrahūtur:uut non omnino
possint uacare uenereis:quare contingit poten-
tes magis esse temperatos quam diuites. Tertio
potētes minus cōtumeliosi sunt quam diuites.
Ideo scribitur secundo rethoricoꝝ. Quod si po
tentes iniuriantur: non iniuriātur in paruis:sed
in magnis potentes & existimantes in principa
tu:quia sunt in loco magno honore digno:nō
tendunt:nisi in & in ardua. Ideo si cōtingat eos
aliis iniuriari:non iniuriabuntur in paruis:sed i
magnis. Non enim curabunt facere paruam of-
fensam:sed uel in nullo alio damnificabūt alios
uel inferūt magnum damnum. Minus igitur sunt
contumeliosi potentes quam diuites:quia quā-
libet cōtumeliam inferre non curant: sed solū/
modo contumeliosi in magnis. Mores diuitū
omnino peiores quam mores potentum uel
nobilium. Ideo diuitiæ si eas non concomitent
potentatus & nobilitas ut plurimum magis red
dunt hominem ifœlicem quam fœlicem. Qui
enim sic diues est:ꝙ nec est nobilis:nec est in ali
quo potentatu:ut plurimum: est intemperatus:
& insensatus fœlix:uel est insensatus fortunat⁹.
Diues eni si non sit nobilis: & nō processerit ex
quodam genere ātiquo & honorabili. Sed si nu
per ditatus dicitur esse insensatus fœlix: quia ne
scit uti diuitiis quæ sunt organa ad fœlicitatem
uel dicitur insensatus fortunatus quia nescit for
tunas ferre:uel nescit debite se habere in diuitiis
quæ sunt bona fortunæ. Ideo dicitur .ii. rethori.
ꝙ nuper ditatum esse est ineruditio diuitiarum:
qui enim nuper ditati sunt nō sunt eruditi qūo
possūt uti diuitiis: ꝑpter quod i eodem .ii. reth.
scribitur ꝙ mores diuitiarum ut in summa sit di
cere sunt mores isensati fœlicis. ¶Nobilitas er-
go bene associatur diuitiis:quia qui sic est diues
ꝙ tamen est nobilis:& ab antiquo sui progeni-
tores diuites extiterunt:meli⁹ nouit diuitias su
portare & propter eas non tamen extollunt. Vi-
dentur enim bona sensibilia omnino esse cōtra-
ria scientiis & uirtutibus. Nam diuitiæ & sensibi
lia bona prius quam habeantur reputantur ma
iora quam sint habita uero uilescunt. Scientiæ
uero & uirtutes modo contrario se habere uidē
tur. Nam prius quam habeantur non reputant
tam magna sicut postquam habita sunt:qui eni
gustare incipit de suauitate uirtutum & dulcedi
ne scientiarum stati percipit ea esse maiora bo/
na quam crederent:bona ergo sensibilia quāto
magis habentur minus reputantur:quare cū di
tati ab ātiquo magis assueti sint i diuitiis & ma
gis assueti eas quam nuper ditati:nō tantum re-
putant diuitias:nec si extolluntur propter illas-
sicut qui de nouo:diuitias susceperunt:ne igitur
quis sit insensatus fœlix & nesciat fortunas ferre
expedit ut diuitias concomitetur nobilitas. Di/
ues enim nobilis est ab antiquo in omnib⁹ scit
melius se habere quam rusticus ex nouo ditat⁹.
Bene ergo dictum est ꝙ ne diues sit insensat⁹ fœ
lix:requiritur ut sit nobilis. sed ne sit intempera
tus requiritur ut sit potens quia ut dicebatur re-
ges potentes:quia diuersis curis intendunt pro-
pter principatum:non ita possunt uacare uenere
is:reges ergo & pricipes quia ut plurimum hiis
tribus exterioribus affluūt:uidelicet diuitiis:no
bilitate:potentia:decet eos esse eruditos & tem/
peratos. Nam per nobilitatem eo ꝙ ab antiquo
abundauerunt diuitiis sicut magis fortunas fer/
re & circa diuitias sciunt magis erudite se habe-
re. Rursus quia pollent principatu & potentia:
& oportet eos diuersis curis intendere retrahun
tur a uenereis & inducūtur ut sint temperati. Sic
ergo sentiendum est de moribus: quia senes iu-
uenes & illi qui sunt in statu potētes:nobiles &
diuites:tales mores habent quales diximus non
ꝙ oēs uniuersaliter tales sint:& ꝙ necesse sit eos
tales eē sed ut plurimū diuitū nobiliū & aliorū
sunt tales mores q̄les supius dicebam⁹. Rursus
licet ñ sit necessariū eos tales mores hēre:cū mul
tū iclinātur & magnā ꝓnitatē hñt ut sequāt ꝑdi
ctos mores. Iuuenes ergo uel senes nō indignēt
si aliquos malos mores de ipsis narrauim⁹ quia
nullā eis ꝑ hmōi mores necessitatē iponim⁹ qn
possent oēs malos mores uitare:& sequi ordinē
rōis. Sic ēt nec nobiles uel diuites idignari dēnt
si ipsoꝝ narrauim⁹ aliquos malos mores:qa nō
oportet oēs eē tales:sed sufficiēter reperiri illud
in pluribus pronitatem quādam & non necessi
tatem per huiusmodi mores: quos in eis pone
itēdebamus. ¶Narratis ergo morib⁹ laudabili
b⁹ & uituperabilibus secūdum diuersas ætates:
& secūdum diuersos status:decet omnes homi-
nes sequi mores laudabiles:& fugere uitupera
biles. Sed tanto magis hoc decet Reges & prici
pes:quanto in altiori gradu existūt. Ipsi.n.ut su
perius dicebatur debent esse exemplar & regu-
la alioꝝ & forma uiuēdi quicquid ergo lauda-
bilitatis est i moribus singulorum:totum debet
in ipsis per amplius & perfectius reperiri.
¶Explicit prim⁹ liber de regimine principum.
¶Incipit .i. ps secūdi libri : de regimie pricipū.
¶Q̄ď naturale est homini uiuere i societate:&
ꝙ hoc decet reges & pricipes diligēter aduertere



Rimi libri est digesta mate
ria:quia ostensum est:i quo
reges & principes debeant
suam fœlicitatē ponere q̄s
uirtutes habere:quas passio
nes sequi:& quos mores de
beant imitari. Per hæc eni
quattuor sufficienter habe

tur qualiter q̄libet debeat ſeipſum regere & q̄lis
debeat in ſeipſo fore. Reſtat ergo dicere de regi
mine familiæ: ſiue de regimīe ipſius dom⁹. Non
enī ſufficit: ꝙ. Reges & pricipes ſint boni ī ſeip/
ſis: niſi ſint boni quo ad alios: & niſi ſciant alios
gubernare: nec ſufficit ꝙ reges debite ſeipſoſ re
gant: niſi regere ſciant domū: ciuitatē: & regnū.
¶ In hoc ergo ſecūdo libro determinabiť de re
gimīe dom⁹: ſed cū familia dom⁹ ſit cōītas q̄dā:
& ſit cōītas. naturalis ſi de domo determinaŕ uo
lum⁹: uidendū eſt q̄uo ſe hēat hō ad ſe cōicatiuū
& ſociale. ¶ Sciēdum igiť ꝙ hō ultra alia aīalia
quattuor īdigere uideť: ex qb⁹ q̄druplici uia ue-
nari poſſum⁹ ipſum eē cōicatiuū & ſociale. Pria
uia ſumiť ex uictu quo hō īdiget. Secūda ex ue-
ſtitu quo tegiť. Tertia ex remotiōe prohibentiū
ꝑ quā ab hoſtibus libereť. Quarta ex diſciplina
& ſignificatione ꝑ quā īſtruimur. Sic. n. ymagi
nari debem⁹ ꝙ natura nihil facit fruſtra: ei ergo
qđ naturaliter fit: naturalia ſunt: & ea ſine quib⁹
non pōt bn̄ conſeruari in eſſe. Fruſtra enī natura
ageret: ſi res naturales nullo mō conſeruarenť ī
eſſe: ſed ſtatī poſtq̄ eſſent factæ eſſe deſinerēt: q̄re
cum uiuere ſit hoī naturale: oīa illa q̄ faciunt ad
ad bn̄ uiuere: & ſine qbus non pōt ſibi in uita ſuf
ficere: ſunt hoī naturaliter alia āt q̄ faciūt ad. ſuf-
ficientiā uitæ humanæ: ē ſocietas: naturaliter er-
go hō ē animal ſociabile. Q đ aūt ſocietas ma-
xime faciat ad: ſufficiētiā uitæ humanæ: patere
pōt ex hiis q̄ttuor ſupra enūeratis: quib⁹ hō ali/
ter q̄ cætera aīalia indigere uidēť. Pria uia ſumi
tur ex ipſo uictu quo īdiget. Nā hō inter cætera
aīalia hēt eē meliorē tactū & meliorē cōplexio-
nē. Ideo iter oīa animalia īdiget cibo diligēter
& artificialiter ꝑparato: natura. n. aīalib⁹ aliis q̄ſi
ſufficiēter miniſtrat cibū: ut aīalibus non uiuen
tibus ex rapina. cuiuſmōi ſunt oues boues & cæ
tera talia miniſtrat herbas & fructus: quib⁹ abſq̧
alia ꝑparatione ſufficiunt ad nutrimentū. Aīali
bus uero uiuētibus ex rapina: ut lupis leonibus
& cæteris talibus adminiſtrať nutrimētū ex cæ-
teris aīalibus q̄ naturaliter ꝓducunť. quodāmō
ergo oībus animalibus aliis natura ſufficiēter ꝑ
parat nutrimētū. Nā quia non hn̄t complexio/
nem ita puram & ita redactā ad medium: ut ho
mo non indigēt cibo ita deputato: ut ipſe quaſi
cibaria alioꝝ animaliū ſufficiūt eis ad uitam: ꝓ.
ut ſūt ꝑparata a natura abſq̧ alia artificiali deco
ctione uel præparatione: homo uero quia ma/
gis hēt complexionē purā & redactā: ad mediū
indiget alimento ꝑparato & depurato. Frumen
tum ergo quod a natura ꝓdicitur & ſi eſſet ſuffi-
ciens cibus aīalibus aliis. Homini aūt nō ſuffici
ens cibus niſi ꝑparetur & depureť. Ideo molliť
depuratū fit īde: panis & coquiť: ut ſit hoīum cō
gruus cibus: & quia ad hæc oīa una ſola pſona
non bn̄ ſufficit. Ideo ut hō ratione uict⁹ ſufficiat
ſibi in uita: indiget ſocietate: ut unuſqſq̧ ſupple
at alterius defectum & qđ dictū eſt de frumento
intelligēdū eſt de cibariis aliis nūquā. n. hō exi

ſtens ſolus ſufficit ſibi ad habēdū congrua ciba
ria: quæ requirunť ad uitam. Bn̄ ergo dictū ē ꝙ
ex ꝑte uictus quo indigem⁹ homo ē naturaliter
animal ſociale. ¶ Secunda uia ad inueſtigandū
hoc idē ſumitur ex ꝑte indumentoꝝ: quibus te-
gimur. Nam ſicut non ſufficienter aliis aīalibus
ꝓuidere uideť in uictu. Sic uideť ꝙ quis eis ſuffi
cienter ꝓuideat in ueſtitu. Beſtiæ. n. & aues qua
ſi naturale indumentū hr̄e uidēť lanā uel pēnas.
Homini aūt non ſufficienter ꝓuidet natura ī ue
ſtitu. Cū. n. homo ſit nobilioris cōplexionis q̄
animalia alia frigiditate & ab intemꝑie tēporis
magis hēt offendi q̄ illa. quare cum hr̄e uictum
& ueſtitum congruat ad uitam humanā nullus
ſibi ſufficiat ſine ſocietate alteri⁹. ſequiť ꝙ hō na
turalem impetū habeat ut ſit aīal ſociale. neceſſa
ria fuit cōmunitas dom⁹: & cōītates aliæ. cuiuſ/
modi ſunt cōmunitas ciuitatis & regni. ad hoc
ꝙ hoīes ꝑfecte ſibi in uita ſufficiant. Sed ſi hæc
ſunt neceſſaria ad cōſeruanda hoīs naturalē ui/
tam: uiuere in cōītate & in ſocietate: eſt quodā/
modo homini naturale. ¶ Tertia uia ad inueſtī
gandū hoc idem ſumiť ex rēotione ꝓhibentiū
prout ab amicis & ab hoſtibus defendimur. Na
tura. n. aliquibus aīalibus ad ſui tuitionē dedit
cornua ut bubalis & bob⁹. Aliquib⁹ uero dedit
dentes: ut lupis & canibus. Aliquibus dedit un/
gues: ut urſis & leonibus. Aliquibus aūt corpo/
ris agilitatem. ut leporibus & capreis. Sicut. n. ca
preæ & lepores ꝙ non ꝑ aliam uiā pn̄t euadere
mortis picula niſi per corporis agilitatē & ꝑ fu/
gam. Ideo ſtatim cum audiūt ſtrepitū fugā arri-
piunt. Sed natura hoī tāquā excellētiori aīaliū
non dedit ad ſui tuitionē cornua uel ūgues: ſed
dedit ei manū: q̄ ſecūdū philoſophū. iii. ethico.
de aīa eſt organū organoꝝ: nā per manū oīa or
gana: quicquid ad defenſionē facit fabricare ua
lem us. q̄re ſi naturale eſt hoī deſiderare cōſerua
tionē uitæ: cum hō ſolitarius non ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū: & ad fa
bricandum ſibi arma & organa. ꝑ q̄ a contrariis
defendať. Naturale eſt homini deſiderare cōſer
uationē uitæ: cum hō ſolitarius nō ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū. & ad fa
bricandum ſibi arma & organa: ꝑ quæ contrari
is defendatur. naturale eſt ei ut deſideret uiuere
in cōmunitate & ut ſit animal ſociale. ¶ Quarta
uia ſumitur ex parte ſermonis & diſciplinæ: per
quam inſtruimur. nā alia animalia ſufficienter
īclinať ad oꝑa ſibi debita ex inſtīctu naturæ abſ
q̧ inſtructione aliq̄ præcedēte ut aranea ex inſtī
ctu naturæ debitam telam faceret: ſi nunq̄ uidiſ-
ſet araneas alias texuiſſe. ſic etiam & irundines
debite facerent nidum ſi nunquam uidiſſent ali
as nidificaſſe & canis ex īſtinctu naturæ inſtrui
tur: qualiter ſe debeať habere in partu: ſi nūquā
uidiſſet canes alias pepiſſe. Mulier autem cū pa-
rit. neſcit q̄liter ſe debeat habere in partu: niſi ꝑ
obſtetrices ſit ſufficiēter edocta. Q uia ergo ho-
mo non ſufficienter ex inſtinctu naturæ inclina

tur ad operā sibi debita.natura dedit ei loquelā siue sermonem:ut per sermonem homines se iui cē doceāt & unus ab alio suscipiat disciplinam. & quia hoc fieri non potest nisi simul cum aliis conuiuamus.nam natura hoī simul cōuiuere cū aliis & esse animal sociale.uñ & philosophus.i. poli.Inter alias rationes quas tangit ꝓbātes hominem naturaliter eē sociale animal.potissime innitit̄ huic rationi:uidelicet ꝙ quia sermo ē ad alterum ut ad socios ex quo natura dedit homini sermone quem non dedit aīalibus aliis sequitur hominem magis naturaliter eē animal sociale quā animalia cætera. Quare si sic naturale est hominum esse animal sociale recusantes societatem:& nolentes ciuiliter uiuere:ut supra in pr̄io libro tetigimus:& ut infra tangentur. quare nō uiuunt ut homines uel hoc contingit eis:q̄a deficiunt a mō humano:& tunc sunt quasi bestiæ. uel quia modum humanū excedūt: cuiusmodi sunt uiri cōtemplatiui.Et tunc sunt quasi dii.Iō dicit̄.i.poli.ꝙ eligens solitariā uitam non ē ꝑs ciuitatis.Sed aut est bestia aut deus.Ad litteram n.eligētes non conuiuere aliis: uel hoc est:quia nimis scelerati & non possunt societatem alioꝝ supportare.Et tūc sunt quasi bestiæ: uel q̄a sunt nimis boni & uolunt uacare contemplationi & ocio & tunc sūt quasi diuini. Decet uero omnes homines & maxime reges & principes diligenter aduertere.quantum deseruiat societas humanæ uitæ:ut ad bñ uiuere sciāt se & alios ordiār.

¶Quomodo se habent cōitas domus ad cōitates alias:& qūo hmōi communitas sit necessaria in humana uita. Cap.ii.

Dubitaret forte aliquis.dicens nos sciētiarū limites ignorare. quia societas: siue cōitas illa per quam nobis sufficimus in uictu & uestitu:& i aliis necessariis ad uitam:non uidet̄ esse communitas domestica sed ciuilis:quia secundum philosophū.i.poli. communitas domus non ē sufficiens in uita tota.Iō n.inuenta fuit ciuitas ut expedientia ad uitam:q̄ in una domo uel in uno uico reperiri nō possunt reperientur in uico alio:uel ī alia parte ciuitatis. Ciuitas ergo si sit recte ordiata continere debet expedientia in tota uita.ut in tertio libro pleni⁹ ostendetur.Quare si determinare de communitate ciuiū non spectat ad hunc librum.ubi agitur de regimīe domus. sed ad tertium ubi agitur de regimīe ciuitatis: Videntur trāsgressi fuisse limites hui⁹ artis.determinando in præcedēti capitulo aliqua pertinentia ad communitatē ciuitatis.Sed si diligenter aspicim⁹: quomodo cōmunitas domestica se habet ad communitates alias.cū quilibet communitas īcludit communitatem domesticā.nec possit eē ciuitas neq; uicus nisi hēant eē domus.si communitas aliqua ē necessaria ī hūana uita:sequit̄ cōitatē dom⁹ ad huiusmodi:uitā necessariā esse.¶In ꝓcedenti ergo capitulo determinauim⁹ de societate hūana oñdētes eā esse necessariam ad uitam nr̄am.quia ꝑ hoc māifeste ostēdit̄ necessariā esse cōitatē dōesticam.cū oīs alia cōmunitas communitatē illā præsuppōit.Aduertēdū ergo ꝙ si dicta pollitica diligēter considerem⁹: apparebit q̄druplicē esse cōmunitatē. uidelicet dom⁹:uici: ciuitatis:& regni.Nā sicut ex pluribus ꝑsonis fit domus:sic ex multis domibus fit uicus:& ex multis uicis ciuitatibus regnū.quare sicut singulares ꝑsonæ sunt partes domus:sic & domus sunt partes uici ciuitatis & regni. Non tñ eodem modo. Sed uici sunt pars imediata.quia imediate ex dōibus cōstituit̄ uic⁹.Ciuitatis uero dom⁹ partes esse dicūtur:quia constituēdo uicū ex consequēti constituere pñt ciuitatē & regnū. Hoc ergo mō communitas domus se hēt ad cōmunitates alias.q̄a oēs aliæ ip̄m ꝓsupponūt:et ip̄a est quodāmō ꝑs oīum aliaꝝ.Naturalis.n.origo ciuitatis ut patet ꝑ phūm.i.politi.hoc modo existit.q̄a pr̄io facta fuit una aliq̄ dom⁹:sed crescentib⁹ filiis & filiab⁹ & non ualentibus ꝑ multitudine habitare in domo.illa construxerūt sibi domos annexas.& sic ex multis domib⁹ factus fuit uicus.Vñ &.i.poli. dicit̄:ꝙ uicus est uicinus domoꝝ quos uocant q̄dā collactaneos pueros q̄a & puerorū pueros. Naturalis ergo origo uici est ex conuicinia domorum:quas construxit multitudo collactāeorū siue filiorum.nā ut tangebatur:crescētib⁹ collactāeis.i.nepotibus:& filiis:& filioꝝ filiis:& nō ualentibus habitare ī una domo compulsi sunt facere domos plures & cōstituere uicū. Sic ꝓcedente generatione ipsoꝝ & ulterius augmentata multitudine:facta est pluralitas uicoꝝ:& per consequens factū est castrum uel ciuitas.Vlteri⁹ uero multiplicatis castris & ciuitatibus factus ē principatus & regnū.¶Vtrum autē alio modo sit possibilis generatio uici ciuitatis uel regni.q̄ ex crescentia collactaneoꝝ uel filiorum.plenius infra oñdetur:ad præsens uero in tm̄ dictum sit ꝙ hmōi generatio ē maxime generalis:q̄a ꝓcedit ex genere q̄ opus naturæ . q̄cquid tamen sit de hoc & qualitercūq; constituat̄ uicus:ciuitas: siue regnum semꝑ sic se domus habet ad cōitates alias quod est ꝑs omnium aliarum et aliquo modo eā omnes aliæ ꝓsupponūt. ¶Viso qūo cōitas domus se habeat ad cōmunitates alias.de leui patet qūo huiusmodi cōitas sit necessaria in humana uita. Nā si omnes cōitates aliæ domū ꝓsupponunt si aliq̄ cōmunitas ē necessaria ad ꝑse sufficientiā uitæ:oportet communitate dom⁹ necessaria esse.Reges ergo & pr̄icipes: quoꝝ officiū ē dirigere alios ad bñ uiuere: ignorare nō debēt:quomodo domus & ciuitates deseruiūt ad sufficientiam humanæ uitæ.

¶Q đ cōitas domus est aliquo modo cōmunitas prima:& quod ē naturalis:& q̄đ reges & principes & uniuersaliter omnes ciues hoc ignorare non debent. Cap.iii.

Nē laboremus ī æquiuoco : cum de domo loquimur.Sciendū ꝙ domus nominari potest ædificium constitutum

ex pariete tecto & fundamēto: uel nomiare pōt
familiam in ea contētam. Sicut & ciuitas aliqñ
muros & ambitum ciuitatis. Aliquãdo uero gē
tem habitantem in ipsa. Dicimus enim aliquan
do ciuitatem aliquam hoc fecisse nō ꝙ muri uel
ædificium hoc egerint. sed quia incolæ ciuitatis
fecerunt illud. Si aliqui dicere consueuerunt do
mos suas hoc operatas esse. non quia lapides il/
lud egerint: sed quia sui progenitores fecerunt
illud. quare sicut communicatio ciuium ciuitas
nominatur. sic societas & communicatio perso-
narum habitantium in una domo domus nun
cupari potest. Domus ergo de qua principaliter
intenditur ī morali negocio non est ipsum ædi
ficium: sed est cōicatio domesticarum personaꝝ.
Spectat. n. ad moralē philosophū. ut ad ycono/
micum determinare de ædificiis domorum. qa
spectat ad ipsum uniuersaliter & typo ostendere
ꝙ decet homines habere habitationes decentes
secundum suam possibilem facultatem. Non ta
men spectat ad ipsum principaliter determinarē
de domo: ut nominat ædificium constructum:
sed determinare debet de domo quæ est ædifici
um: prout habet ordinē ad domum quæ est cōi
tas personarum. sicut spectat ad polliti. determi
nare de ordine domorum & de cōstructione ui-
ci: & de fabrica ciuitatis ut ordinantur ad cōmu
nicationem & ad pollitiam ciuium. Intendim⁹
ergo ostendere de bono quæ est cōmunitas per
sonarū domesticarum: qūo sit communitas pri-
ma. ¶Notandum ergo ꝙ primū multipliciter
distingui potest. Est. n. primum in opere. & pri-
mum in uia generationis & temporis & primū ī
uia perfectionis & complemēti. Videmus ꝙ ea
quæ sunt ad finem præcedunt finem in opere &
in executione. sed finis ꝑcedit ea secundū intē/
tionem agentis. Agens. n. primo ꝙ pricipaliter
intendit finem. uerum quia non potest habere fi
nem: nisi per ea quæ sunt ad finem modus execu
tionis & operis est contrarius ītentioni & uolū
tati. Nam intendimus & uolumus ea quæ sunt
ad finem intendendo & uolendo finem. ita ꝙ fi
nis est primo uolitus & intentus. sed in operan
do & exequendo est contrario. Nam per op⁹ cō
sequimur finem operãdo ea quæ sunt ad finem
ita ꝙ ea quæ sunt ad finem: licet sint posteriora
& in uoluntate & in intentione. Sunt tamē prio
ra in executione & opere. nam si finis est aliqđ
primo operatum: cum adepto fine: cesset opera/
tio nunquam operamur ea quæ sunt ad finem.
Vnus ergo modus distinguendi prioritatem: ē
quia aliquid est primum in uoluntate & in intē
tione. Aliquid uero in executione & opere. Ali⁹
uero modus distinguendi prioritatem esse pōt.
quia alia est prioritas in uia generationis & tem
poris. Aliqua uero in uia perfectionis & comple
menti. ut puer est prior uiro generatione & tem
pore quia prius tempore aliquis generatur & ef-
ficitur puer quam efficitur uir. Verumtamen uir
est prius puero perfectione & complemento: qa
usus rationis & alia quæ requirūtur ad perfectio
nem humanam per amplius & perfectius reser/
uantur in uiro. Sic ergo distinctis prioritatibus
de leui patet quomodo communitas domus se
habet ad communitatem ciuitatis: & ad cōmu/
nitates alias. nam ī executione & opere domus
præcedit uicum ciuitatem & regnum. sed in uo
luntate & in intentione communitates illæ præ
cedūt communitatem domesticam. Rursus uia
generationis & temporis domestica communi
tas præcedit cōmunitates alias. Sed in uia perfe
ctionis & complemēti communitates aliæ præ-
cedunt ipsum. Videtur communitas domus ad
cōitates alias dupliciter se habere. Primo qa hu-
iusmodi communitas respectu aliarum est īper
fecta. Oēs uero aliæ sunt pefectiores ipsa. Cum.
n. omnis alia cōitas: includat communitatē do
mus: & addat aliquid supra ipsam. oēs aliæ com
munitates sunt perfectiores ea. Habet ergo se cō
munitas domos ad cōmunitates alias: sicut im
perfectū ad perfectū. ut sicut ps ad totum. Rur
sus hmōi communitas se hēt ad alias: sicut qđ ē
ad finem se hēt ad ipsum finē. nam domus tan/
quam ad finē ordinatur ad uicum ciuitatem &
regnum. Est. n. domus ꝓpter uicum. uicus pro/
pter ciuitatē ciuitas propter regnū. Communi/
tas ergo uici est finis cōitatis domus cōitas ciui
tatis communitatis uici. sed cōmunitas regni:
est finis oīum ꝑdictoꝝ. quare cū īpfectum in
uia generationis & imperfectionis ꝑcedat perfe
ctum. Perfectū uero ꝑcedat ipsum in pfectionis
& complemēti. Bn̄ dictū ē communitatē dom⁹
eē priorē aliis tēpore & generatione. Esse tm̄ po
steriorē illis pfectione & complemento. Vn̄ &
phūs. i. poli. compans ciuitatē ad uicū & domū
ait. ꝙ prima cōitas est cōitas ciuitatis. qđ non ē
ītelligēdū de prioritate generationis uel tēpis:
cū ipsemet dicat ciuitatē ꝑcedere ex multiplica
tionē uici. sicut & uicus ꝑcedit ex multiplicatio
ne domoꝝ. Intelligēdū ē ergo hoc de priorita
te perfectionis & cōplemēti. Amplius cū cōmu
nitas domus ad commūitates alias non solū se
habeat sicut īperfectū ad pfectū. Sed ēt sicut ꝙ ē
ad finē: ad ipm̄ finē. domus respectu aliaꝝ com.
munitatū non solū ē prior tēpore: & posterior
pfectione. sicut īpfectū se habet ad pfectū. Sed ēt
est prior ī ope: & posterior in ītentione. qa ꝙ est
ad finē: hoc modo se hēt ad ipm̄ finē. Spectat. n.
non solū ad pricipē siue ad legis latorē. Sed etiā
ad quēlibet ciuē prius intēdere bonū ciuitatis
& regni. q̄ ēt bonū ꝓprie domus. ut in tertio li/
bro pleni⁹ oñdet. Viso qūo communitas dom⁹
aliquo modo est prior q̄ cōitates aliæ. de leui ui
deri potest: qūo sit hmōi cōmunitas naturalis.
Nā cū natura nō ꝑsupponat artē: sed ars naturā:
quicquid arte naturali supponit non ꝓprie qđ
artificiale erit: sed oportet illud secūdū qđ hu/
iusmodii ē naturale esse. q̄re si homo ē naturali-
ter aial cōitatiuū & sociale: cū oīs cōitas ꝑsupo-
nat cōitatē dom⁹ oportet cōitatē domesticam

siue domũ q̃d naturale eẽ. Reges ergo & pricipes decet scire gubernare domestica: & regere familiã siue domũ. nõ solũ inquantũ esse debẽt uiri sociales & politici. quia sic scire gubernationem domus ptinet ad oẽs ciues. sed spectat specialiter ad reges & pricipes. quia sicut regnũ uel ciuitas: psupponũt esse domũ: sic regimẽ regni & ciuitatis præsupponit notitiam regiminis domus: & psonæ ppriæ. Nunq̃. n. quis debitus rector regni uel ciuitatis efficit̃ nisi se & suã familiam sciat debite gubernare. q̃re si specialiter spectat ad eos: ut sciant domũ propriã gubernare: & ut cognoscãt quæ & qualis est cõitas domus quia ẽ quodãmodo naturalis. & qũo hmõi cõitas se habet ad regnũ & ciuitatẽ. ut est in præsenti. cap. declaratũ. Nã p hoc magnã uiã habebũt ad inuestigandũ regimẽ ciuitatis & regni. Est tñ diligenter notandũ q licet quodã speciali & excellenti modo ad reges & pricipes spectat itẽdere bonũ regni & pricipes. Attñ hmõi bonũ itendere spectat ad unũquẽq; ciuẽ & ad quẽlibet incolã ciuitatis. qa bonũ regni ẽ bonũ oĩum ciuium & oĩum existẽtiũ in regno. ergo cũ quilibet studere debet: ut sit dign⁹ regeri & pricipari. Tñ ẽt qa spectat ad oẽs ciues itẽdere bonũ regni: spectat ad unũquẽq; ciuẽ scire regere domũ suã nõ solũ inquantũ hmõi regimẽ est bonũ ppriũ. Sed ẽt ut tale regimen ordinat̃ ad bonũ cõe ut ad bonum regni & ciuitatis.

¶ Qualis sit cõitas domus: & q oportet domũ ex pluribus constare personis. Cap. iii.

Est autem ex p̃cedenti capitulo aliq̃liter declaratum: qualis sit cõitas dom⁹ cũ oñsum sit q homo est naturaliter animal domesticũ: & q cõitas domus ẽ quodã mõ naturalis. Attamen qa p hoc nõ sufficiẽter habet̃ qualis sit hmõi cõitas. Ideo itẽdimus aliqua dicet̃ de cõitate domestica. ¶ Sciẽdũ ergo phũm. i. poli. sic describere cõitatẽ domus. uidelicet q domus ẽ cõitas scd̃m naturã constituta q̃dẽ in oẽm diẽ. In hac ãt descriptione: aliq̃d declaratũ ẽ p p̃cedẽs capitulũ. & aliq̃d restat alterius declarãdũ. Nã q domus sit cõitas scd̃m naturã supius grosse & figuraliter pbabat̃: & ifra clarius oñdet̃. ubi distigueñt oẽs ptes domus: & pbabit̃ q q̃libet talis ps est aliq̃d naturale. Restat ergo declarare i descriptione p̃dicta: qũo dom⁹ sit cõitas constituta in oẽm diem. Ad cuius euidentiam aduertendum q hũanorum opum & eorum q̃ requirũtur ad sufficientiam uitæ: ad q̃ ordinatur humana cõitas. Et uidetur distinguere phũs. i. poli. q̃dam sunt diurnalia: ut illa quibus indigemus omni die: cuiusmodi ẽ commedere bibere: & cuiusmodi sunt alia sustẽtamenta & seruitia corporalia: quibus quotidie indigemus. Aliqua uero sunt non diurnalia quib⁹ non quotidie indigemus ut emptio & uenditio. Nã & si aliqui existentes in aliquo domo ad sustentationem uitæ quotidie indigent emptione & uenditione. uidetur hoc eẽ ex defectu & ex corruptione domus. Non. n. uidentur se hr̃e ut incolæ nec ut ciues: sed magis ut pegrini & ut uiatores: si ad sustẽtationem uitæ emptione uel uẽditione continue egeant. cõitas ergo domus facta fuit propter ea: quibus quotidie indigemus uerum quia in una domo non reperiuntur oĩa necessaria ad uitam: ñ sufficiebat cõitas domestica: sed oportuit dare communitatẽ uici: ita q cum uicus constet ex pluribus domib⁹: q non reperitur i una domo repiatur in alia. Propter q̃d phũs. i. poli. ait q sicut communitas dom⁹ constituta est in oẽm diẽ. i. in opera diurnalia. sic in opera non diurnalia constituta est cõitas uici. Verum q etiam in uno uico non reperiunt̃ oĩa necessaria ad uitã. pter communitatẽ uici oportuit dare communitatẽ ciuitatis. Communitas ergo ciuitatis esse uidetur ad supplendam indigentiam in tota uita. Illa eẽ uidet̃ pfecta ciuitas ut superius dicebatur in qua repiri pñt q sunt necessaria uniuersaliter ad totam uitam. Rursus ãt quia contingit ciuitates hr̃e guerras: utile ẽ uni ciuitati ad expugnandam ciuitatẽ aliã confederare se alteri ciuitati. quare cũ federatio ciuitatũ utilis sit ad bellandũ hostes. & ad remouẽdum phibentia corruptiua pter communitatẽ dom⁹ uici & ciuitatis. inuenta fuit cõmunitas regni & principat⁹ q̃ est confederatio plurimũ castrorũ & ciuitatum existentiũ sub uno pricipe siue sub uno rege. Erit ergo hic ordo q domus ẽ cõitas scd̃m naturam constitutã in oẽm diem. Vic⁹ ãt est cõitas constituta in opera non diurnalia. Ciuitas uero est cõitas constituta ad sufficientiam in uita tota. Sed regnum est cõitas constituta ñ solum ad supplendũ indigentias uitæ. Sed etiã ad remouendũ phibentia corruptiua. ad quæ remouendum una ciuitas non potest plene sufficere. nisi ei sint adiũcte aliæ plurime ciuitates & castra. Patet ergo qualis sit cõitas domus: qa est cõitas naturalis constituta propter opa diurnalia & quotidiana. Quod ãt oporteat domũ ex pluribus constare personis uidere non est difficile. nam cum domus ut patet ex habitis sit cõitas quædam & societas personarum cum non sit ppie cõitas nec societas ad seipsum: si i domo cõitatem saluare uolumus oportet eam ex plurib⁹ constare personis. ymo ut infra patebit: ut uult phũs. i. poli. nõ solum domus est cõitas q̃dam: sed in domo oportet dare plures cõitates: q sine pluralitate psonarum esse non potest. Patet ergo q domus ex pluribus constat psonis. Patet etiam qualis sit & quomodo sit necessaria. nam ut est ex habitis manifestum: in uita humana nõ solum est expediẽs communitas domus. sed & uici ciuitatis & regni. Vtrum ãt ppter alias cãs: q̃ propter iam dictas sit expediens communitas ciuitatis & regni. in tertio libro plenius ostendetur. Ad præsens autem sufficiat in tantum tangere de regno & ciuitate. inquantum eorum notitia aliquomodo deseruit ad cognoscendũ domum & ad sciẽdum qualiter sit regẽda. nã ut su

Bonũ regni ad quos specta

Domestica cõitas

Diurnalia

Non diurnalia

Ciuitas pfecta

Confedero

Domus

Ex pluribus psonis domus

perius tangebatur in hoc secundo intendit principaliter regimen domus. Non aũt regimen ciuitatis. His sic ptractatis cum cõitas domus sit tã necessaria in uita ciuili: spectat ad quemlibet ciuem scire debite regere suam domum. Tãto tñ magis hoc spectat ad reges & principes. q̃to ex incuria proprie domus magis potest insurgere pīuditiũ ciuitati in regno: q̃ ex ĩ curia aliorum.

¶ Quod oportet in domo: saltem duas cõitates esse: & ꝙ oportet eam constare ex tribus generibus personarum. Cap. v.

Philosophus. i. poli. uult ꝙ ex duabus communitatibus uidelicet ex cõmunitate uiri & uxoris: dñi & serui cõstat domus prima. Dicit autẽ domum primã ex his duabus communitatibus constare: quia saltem ad cõstitutionẽ domus heæ duæ cõitates requiruntur. Ex illis. n. dicit domus constare sine quibus congrue esse non potest. Quod uero sine uiro & uxore & dño & seruo domus de q̃ hic loquimur: congrue non possit existere: sic potest oñdi. Nam domus ut superius dicebatur & ut in ꝓsequendo melius declarabitur est quid naturale. Maxime autem quid naturale esse uidetur rerũ generatio & earum conseruatio. Cum. n. generatio: ut dicitur. ii. phisi. sit uia in naturam & cũ res naturales ꝑ generationẽ propriã naturam accipiant. Bene dictum est ꝙ dama. ait generationẽ esse quid naturale & eẽ opus naturæ. Rursus rerum conseruatio: quid naturale est. nam frustra esset aliquid naturaliter generatũ si non posset ĩ esse conseruari. Hæc ergo duo naturæ opa: uidelicet regnum generatio & earũ conseruatio nõ debent abinuicẽ separari. Nam non est seperanda conseruatio a generatione. quia hæc illam ꝓsupponit. Nam cum genera non possint conseruari in esse nisi prius per generationẽ acceperũt esse conuersatio rerũ generatarũ esse nõ potest nisi ipsam earum generatio antecedat. Sic etiam generatio conseruatione separi non debet: quia ut dicebatur frustra esset aliquid generatũ si nullo modo posset in eẽ conseruari. Hoc ergo modo heæ duæ cõitates faciunt domum esse qd naturale. quia cõitas uiri & uxoris ordinatur ad generationem. Cõitas uero dñi & serui ad conseruationẽ. q̃re si generatio & conseruatio: est quid naturale oportet domũ quid naturale esse. Amplius quia generatio & conseruatio ab inuicem separari debeant: heæ duæ cõitates uidentur constituere domũ primã. quia sine eis domus congrue eẽ non ualet. Quod autem cõicatio uiri & uxoris sit ꝓpter generationẽ uidere non hẽt dubium. Nam ꝓpter bonũ prolis pricipaliter instituta est societas maris & fœmiæ. Sed ꝙ cõitatis dñi & serui sit ꝓpter salutem & conseruationem non uidetur adeo manifestum. ¶ Sciẽdum ergo ꝙ si aliquis debite dominatur: & ali⁹ debite seruit dñs: saluatur ꝓpter seruum & seruus ꝓpter dñm: ita ꝙ idem expedit dño & seruo. Expedit. n. seruo ut seruiat dño: & expedit dño ut seruiatur a seruo. nam ille ꝓprie est dñs qui uiget intellectu. ille uero est proprie seruus ut patet per phũm. i. polli. qui deficiens intellectu pollet fortitudine corporali. seruus ergo quia seipsum nescit dirigere: expedit ei ut obtempet & ut seruiat ei: qui uiget prudentia & intellectu ut consequatur salutem per eum. & ut dirigatur per ipsum. Nã deficiens intellectu ẽ q̃si cecus: & nescit qualiter sit eundũ. qui ergo ẽst hmõi q̃to magis pollet uiribus corporalibus. tãto propter salutem propriã magis indiget dirigente. Sicut. n. cecus corporaliter nisi cum pergit dirigatur ab aliquo de leuĩ obuiat alicui offensiuo: & q̃to fortius pergit. tanto magis indiget tali dirigẽte: quia magis offendi potest. Sic quia naturaliter seruus pollet uiribus & deficit scia & cognitione. si saluari debet expedit ei ut obtemperet & seruiat uigenti prudentia & intellectu. Expedit ergo seruo ut seruiat dño. sic expedit dño ut ei seruiatur a seruo. Nã naturaliter dñi uigent prudentia & intellectu. Cum ergo uigentes intellectu & existentes aptĩ mente ut plurimum hẽnt molles carnes: & deficiant corporalib⁹ uiribus iuxta illud phi in. ii. de aĩa. Molles carnes: aptos mente esse dicimus. Expedit hominibus dispositis ut eis seruiatur ab aliis: quia ꝑꝑ defectum fortitudinis corporalis ĩ exequendo necessaria ad uitam sibi ipsis nõ pñt sufficere. quare si dñs saluatur ꝑꝑ seruum: & seru⁹ ꝑꝑ dñm. Bene dictum est quod superius dicebatur: quia sicut ad constitutionẽ domus requiritur cõitas uiri & uxoris: ꝑꝑ generationẽ: sic requiritur ibi cõitas dñi & serui propter salutem & propter conseruationem. Heæ ergo duæ cõitates quarũ una deseruit generationi & alia conseruationi dicuntur facere primam domũ: quia sine eis domus congrue non potest existere. Utrum autẽ cõitas dñi & serui naturaliter instituta sit ad salutem: & in conseruationẽ q̃ ex eo ꝙ dñs saluatur ꝑꝑ seruũ: & seruus ꝓpter dñm: infra clarius ostẽdetur. ¶ Uiso qũo saltem heæ duæ cõitates requiruntur ad domũ: qa scđm phũm ex eis constare dicitur domus prima de leui uideri põt: qũo ad cõstitutionem huius domus saltẽ requiruntur ibi tria genera personarum. uideretur enim forte alicui: quia cum domus prima constet ex duabus cõitatib⁹ & q̃libet cõitas requirat duas personas uel duo genera personarum: ꝙ domus pria ratione duarum cõitatũ requirit quattuor genera ꝑsonarũ: ita ꝙ pria ꝑsona erit uir secunda uxor: tertia dñs quarta seruus. Sed uir dñs non dicunt aliam & aliam ꝑsonam. Ille enim idẽ qui est uir uxoris: ẽ dñs serui uel suorum: si in domo illa plures existant serui. Tria ergo genera personarum uel aliquid loco eorum constituũt domũ primam. Dicimus autẽ aliquid loco eorũ: quia non semper seruus concurrit ad constitutionem domus: sed semper concurrit ibi aliquid loco serui: ut uult phũs. i. politico. Nam ut ait pauperes hoies qui non possunt hẽre seruum & ministrum rationalem: ẽ eis bos uel aliquod aliud animal ꝓ seruos

Ex marito et uxore / Ex dño et seruo

Generatio / Conseruatio

Mollis

Communitas maris et femine

Seruus / Dñus

Loco serui

& habent ministrum irrationalem. ymo aliqui sunt ita pauperes: qui non solũ non possunt habere ministrum rationalẽ: sed etiã hẽre non possunt ministrũ aĩatum: sed loco eius hñt aliquid inanimatũ: ut qui sunt adeo pauperes qui neq̃ boues neq̃ equos habere possunt tam q̃ ministros arantes & scindẽtes terram loco bouis uel æqui hñt ligonẽ quandam uel aliquod aliud instrumentũ: ita q̃ nimis pauperibus ad scindẽdã terram est pro instrumento uel ministro ligo: q̃ aliis non sic pauperibus ad huiusmodi officium faciẽdum obsequitur bos uel equus. Domus ergo prima dicitur cõstare ex trib⁹: uidelicet ex uiro uxore seruo. uel aliquo loco serui. Vñ phũs. i. politi. commendat Esyodũ dicentẽ est domũ constare ex tribus: uidelicet ex uiro & mulierẽ & boue aratore. Posuit. n. ibi bouẽ loco serui: quia pauperes hoĩes ut idem phũs innuit loco serui: hñt bouẽ uel hñt aliquid aliud loco bouis. Decet aũt oẽs ciues cognoscere partes ex qbus cõponitẽ domus: quia eis ignoratis ignorabitẽ regimen ipsius dom⁹: multo magis hoc decet reges & principes: quia ergo cognitio partiũ domus: & scire quot gña personaꝝ: & quot cõitates requirunt ad domũ scdm phũm. i. poli. nõ solũ deseruit regimini dõestico: sed ẽt regimini regni & ciuitatis qa ptes dom⁹ sũt ptes ciuitatis & regni.

¶ Quod in domo perfecta oportet esse tres cõitates: quattuor genera personarum tria regimina: & q̃ oportet hunc secundum librum diuidere in tres partes. Cap. vi.

Dicebatur enĩ in pcedẽti capitulo duas cõitates uidelicet: uiri & uxoris domini & serui facere domum primã. Sed tamen si domus debet esse perfecta: oportet ibi dare cõitatem tertiã. s. pr̃is & filii. Videmus enĩ in naturalibus rebus q̃ statim cũ generatæ sint: natura est sollicita de eorũ salute: ita q̃ generatio & saluatio sunt prima opera naturæ: merito cõitas uiri & uxoris: quæ ẽ pter generationem & domini & serui quæ est propter saluationem faciunt domũ primã. Sic ergo saluatio comparatur ad rẽ generatã: quia statim cũ res est genita: solicitatur natura circa salutem eius. pducere tñ sibi simile non sic comparatur ad res naturales. quia non statĩ cum est res naturalis potest sibi simile producere. sed oportet prius ipam esse perfectam. statim. n. cum natus est homo: solicitatẽ natura circa conseruationẽ ipsius: non tamẽ statim potest generare: nec statim põt sibi simile pducere: sed oportet prius ipsum esse pfectum: pducere ergo sibi similẽ non est de ratione rei naturalis quocũq̃ modo sumptæ: sed est de ratiõe eius ut hẽt eẽ perfectum. Si ergo domus est qd naturale: & ea q̃ uidemus in domo reducere uolumus in naturales cãs dicem⁹ duas cõitates uidelicet: uiri & uxoris: & dñi & serui esse de rõne domus primæ: quia sine eis domus congrue esse non potest sed tertiam etiam cõitatẽ: q̃ est pr̃is & filii: non dicemus esse de ratione domus quocũq̃ modo sumptæ: sed erit de ratione eius ut hẽt esse perfectum. Sicut enim uidemus in una persona singulari: sic & in domo tota debem⁹ aduertere. Nam semper multitudo ab unitate procedit pp quod ordine naturali quæ uidemus in multitudine domestica: quodãmodo in una psona singulari reseruantẽ. Sic. n. uidemus in uno singulari hoĩe q̃ generari & saluari sunt de rõne hoĩs primi. Sed pducere sibi simile est de rõne hoĩs iam pfecti. cum. n. primo homo ẽ oportet q̃ sit genitus: & natura statim est sollicita de salute eius: non potest tñ sibi simile pducere: nisi sit iam pfectus: quare cum cõitas patris ad filiũ originem ex eo q̃ parentes sibi simile pduxerunt: hmõi cõitas non dicitur esse de ratione domus primæ: sed est de ratione domus pfectæ: unde & phũs. i. poli. cũ pri⁹ dixisset cõitatem uiri & uxoris dñi & serui: facere cõitatẽ primã: postea in sequenti capitulo pdicti libri ait: q̃ ad domũ perfectã requiritẽ cõitas tertia: uidelicet pr̃is & filii.

¶ Quod autẽ perfectionẽ domus requiratẽ hæc tertia communitas triplici uia uenari possum⁹. Videmus. n. q̃ primo fructificare & agere sunt pfectiora non potẽtibus. Rursus sunt perfectiora perpetua non perpetuis: sic ẽt fœliciora sunt perfectiora ĩfœlicibus: ergo q̃ ad pfectionẽ dom⁹ requiratur tertia communitas: q̃ est pr̃is & filii. Primo possumus pbare ex pte gñationis & fructificationis naturalis. Secũdo ex parte ppetuitatis: & tertio ex ipsa fœlicitate.

¶ Prima uia sic patet. Nam secundũ phũm. Tunc unũquodq̃ perfectũ est cum potest sibi simile pducere. Ad hoc n. q̃ aliqd sit perfectũ: non oportet q̃ sibi simile roducat: sed q̃ possit sibi simile pducere: perfectio. n. consideranda ẽ ex natura & ex forma rei: per quam aliquid est in actu & potest agere. quare si ẽ impotens ad agẽdum: sequitur q̃ ei deficiat aliqua forma uel aliqua perfectio q̃ sit principium actionis. Impotẽs aũt ad agẽdum dicitur aliquid cum psente pprio passiuo: non producat sibi simile: quare cũ pprium actiuũ gñationis sit masculus: & pprium susceptiuũ sit fœmina: si in domo aliqua est coniunctio maris & fœminæ: & tñ non est procreatio prolis: uel mas ẽ imperfectum actiuum: uel fœmina est ĩperfectũ susceptiuum. Sterilitas ergo filiorũ in uita politica: uel est ex imperfectione maris: uel fœminæ. uel utriusq̃. Sed cũ mas & fœmia uir & uxor sit pria pars dom⁹ & pria cõitas: q̃ requiritẽ ĩ uita domestica: qa ex imperfectione partiũ. & maxime pricipalium resultat ĩperfectio totius: tota illa domus drẽ ĩperfecta: ubi nõ est pullulatio filiorum.

¶ Scda uia ad ĩuestigãde hoc idẽ. sumitẽ ex parte naturalis perpetuitatis. Nam cũ hoĩes nõ possint per seipsos perpetuari in uita sed quodãmõ perpetuatur hũana uita per successionẽ filiorum domus ubi est carẽtia prolis cito efficitẽ deserta secundũ ordinẽ naturalẽ: continua. n. habitatio dom⁹ uno mõ ẽ naturalis: ut si p creationẽ filiorũ domus ista continue hitetẽ. Alio mõ est quasi

cālis ut ſi prioribus hītatoribus defunctis uel re-
cedentibus noua familia īhabitet domū illam.
Naturalis ergo habitatio domeſtica naturaliter
ꝑpetuari non poteſt:niſi per gn̄ationem quæ eſt
opus naturæ:ſit ibi execeſcentia filiorum. Sed ſi
perpetuum eſt perfectius non ꝑpetuo: īperfecta
eſt domus ubi deſunt filii.per quos hītationem
domeſticam naturaliter quodāmodo cōtingit
perpetuari. ❡Tertio aūt declarari poteſt ex par
te ipſius fœlicitatis.Nam filii & ciuilis potentia
& cætera talia.licet non ſint eſſentialia fœlicita
ti.faciūt tamen ad quādam claritatē fœlicitatis
politice:unde phūs.i.poli.ait ꝙ aliqui denudati
qbuſdam coinquinant beatitudinem.Nam ſpē
turpis ignobilis & ſolitari⁹ & ſine filiis oīno fœ
lix eſſe non poteſt:dr̄.n.talis nō eſſe oīno fœlix:
quia non hēt fœlicitatē politicā cū oī ſua clari-
tate patet ergo ꝙ ad hoc ꝙ domus hēat eſſe per
fectum oportet ibi eſſe tres cōitates: unā uiri &
uxoris aliā dn̄i & ſerui:tertiam p̄ris & filii.❡Ex
his āt patere p̄t:ꝙ oportet ī domo ꝑfecta eē tria
regimīa.Nā nūq̄ ēſt dare cōitatē aliquā bn̄ or-
dinatā:niſi aliqd ſit ibi dirigēs & aliqd directū:
uel niſi aliquid ſit ibi p̄cipans:& aliquid obſe-
quens:q̄re cum in cōitate maris & fœminæ mas
debet eſſe p̄cipans:& fœmina obſequēs.In cōi
tate uero p̄ris & filii:pr̄ debet eſſe īperans:& fili⁹
obtēperans.In cōitate quidē dn̄i & ſerui dn̄s de
bet eſſe p̄cipiēs:& ſeruus miniſtrās & ſeruiens ī
domo ꝑfecta:ut uult phūs.i.poli.ſunt tria regi-
mina:unū cōiugale:ſecūdū quod uir p̄eſt uxo-
ri:aliud paternale ſecundū ꝙ pr̄ p̄eſt filio: tertiū
dn̄atiuū & diſpoſitū ſecundū ꝙ dn̄s p̄eſt ſeruis.
❡Viſo ī domo ꝑfecta eē cōitates tres:& tria re-
gimina:de leui patere pōt ꝙ ibi oportet eē quat
tuor gn̄a pſonaꝝ.Videreť tn̄ forte alicui ibi de-
bere eſſe ſex gn̄a pſonaꝝ:ita ꝙ pr̄ia pſona ſit ibi
uir:ſcd̄a uxor:tertia pr̄:q̄rta filius quīta dn̄s:ſexta
ſeruus.Sed uir pr̄ & dn̄s unā tantū pſonam no-
minā̄t.Nam ille idē q̄ eſt uir uxoris eſt pr̄ filioꝝ
& dn̄s ſeruorū.patet ergo quot cōitates ſunt in
domo ꝑfecta:& quot regimīa:& quot gn̄a per-
ſonaꝝ.De leui ergo patere poteſt quot ꝑtes hr̄e
debeat hic ſecūdus liber:ī quo tractatur de regi-
mīe dom⁹.Nā cū ī domo ꝑfecta ſūt tria regimīa
oportet hunc liberū tres hēre partes ī pr̄ia quaꝝ
tracteť prīo de regimine coniugali:in ſecūda de
paternali:ī tertia de dominatiua.Hæc āt tria re-
gimina bn̄ cognoſcere maxīe decet reges & prī
cipes:quia eis diligēter īſpectis magnū admini-
culū hēbunt ut bn̄ ſciāt regeř regnū & ciuitatē.

❡Quod homo eſt naturaliter aīal coniugale:
& ꝙ nolētes nubere non uiuūt ut hoīes: ſed uel
uiuūt ut beſtiæ:uel uiuunt ut dii. Cap.vii.

d Icebatur in p̄cedēti capitulo tria eſſe
determinanda in hoc ſecūdo libro in
quo agitur de regimine domus ſecun
dum ꝙ in ipſa domo tria contigit eſſe regimīa.
uidelicet cōiugale:paternale:& dominatiuū. In
ter hæc aūt regimina prīo agendū ē de regimīe
coniugali.quia ſcd̄m phūm.i.poli.in cōmuni-
tate domeſtica primum oportet cōgregare ma-
rem & fœminam.Eſt autē hic ordo ratiōabilis.
Nam primo aliqd generať:ſecundo conſeruať ī
eſſe.tertio perficitur.& poteſt ſibi ſimile ꝑduceř.
Cōitas ergo maris & fœminæ.quæ eſt propter
generationē ē prima pars dom⁹ & præcedit cōi
tatem dn̄i & ſerui quæ eſt ꝓpter ſalutem & con
ſeruationem.& etiā præcedit cōitatem patris &
filii.quæ non reſpicit domum primā uel domū
quocunq; mō ſumptā.ſed domū habentē eſſe ꝑ
fectum.Primo ergo dicendum eſt de regimine
coniugali:quod reſpicit cōitatē uiri & uxoris q̄
de regimine dominatiuo:quod reſpicit cōitatē
dn̄i & ſerui:uel q̄ de regimine paternali.qd̓ re-
ſpicit cōitatē patris & filii.In determinando aūt
de regimine coniugali hūc tenebimus ordinē:
quia primo dicemus quale ſit ipſum coniugiū
& quales uxores. & q̄les ciues.ēt maxīe Reges
& prī.deceat ſumere.Deīde oſtēdemus q̄liter uī
ri ſuas uxores regere dēant.& ad quas uirtutes
& ad q̄ oꝑa eas debeant ordinare.In oſtenden-
do qdem quale ſit ip̄m coniugiū primo decla-
randū occurrit coniugiū eſſe aliqd ſecundū na
turam & ꝙ homo naturaliter ē aīal coniugale.
❡Sciendū ergo ꝙ phūs.viii.ethi.uolens oñdeř
q̄lis amicicia ſit uiri ad uxorē:probat amiciciam
illam eſſe ſecundum naturam. adducens tripli-
cem rationē ꝙ homo ſit naturaliter animal con
iugale.Prima ratio ſumiť ex parte ſocietatis hu
manæ.Secunda ex parte procreationis ꝓlis.Ter
tia ex parte operum.Probatur enim in primo ca
pitulo ſecundi libri,hominem eſſe naturaliter
animal ſociale & cōicatium. Communitas aūt
in uita humana:ut ſupra tangebatur ad quadru
plex genus reducitur.quia quædam eſt commu
nitas domus quædam uici:quædam ciuitatis:q̄
dam regni.Omnes autem heæ comitates præ-
ſupponūt cōitatem domeſticam.cum ergo do-
mus ſit prior uico:ciuitate:& regno.homo na-
turaliter magis eſt animal domeſticum q̄ ciuile.
Et communitas domus magis uidetur natura-
lis ipſi hoī q̄ cōitas uici:ciuitatis: & regni. Nam
ſi cōſiderentur ea ad quæ ordinatur cōmunitas
domeſtica. non uidetur habere dubium quin
cōitas domus magis ſit naturalis homini q̄ uici:
ciuitatis:& regni.ordinatur enim domus ad nu
tritionem:q̄ maxime eſt neceſſaria indiuiduo:
& quæ maxime expedit bono proprio.ordinať
etiam ad generationē q̄ maxīe expedit conſer-
uationi ſpeciei & bono communi.Vicus autem
ciuitas & regnum non ſic īmediate ordinantur
ad nutritionem ꝓpter bonum pſonæ ꝓpriæ:&
ad gn̄ationem propter conſeruationē ſpēi ſicut
cōitas domus.nam ſi p̄dictæ cōitates ordinatur
ad nutritionem & ad gn̄ationē:hoc eſt prout ex
bonitate eaꝝ conſurgit bonitas ip̄ius dom⁹.ip̄a
n.domus ē inde melior:ſi eſt in bono uico uel ī
bona ciuitate:aut in bono Regno.Si ergo ma-
gis homo ē naturaliter aīal domeſticū q̄ politi-

cum.cum prima coitas ipsius domus sit coniunctio uiri & uxoris. sequitur ex parte ipsius coitatis humanæ: quod homo magis sit animal coniugale quam politicum: & quod magis sit coicatiuum coitate coniugali: quam coitate uici ciuitatis & regni. quia domus cuius regimen primum est coniugale: est prior uico regno & ciuitate. Hanc aut rationem tangit phus. viii. ethi. dicés. homo enim natura magis est coniugale animal quam politicum. quanto domus est prior & magis necesse ciuitati. ¶ Secundo homo est naturaliter aial coniugale ex parte procreationis prolis. Nam illud maxime uidetur naturale. ad quod homo habet naturalem impetum. quare cum homo & oia aialia naturaliter iclinentur ut uelint producere sibi simile. qa in hoibus hoc debite fit per coniugium homo naturaliter est animal coniugale. Hanc aut rationem tangit phus. i. poli. & viii. ethi. ubi probat coniugium competere hoi secundum naturam. quia naturale est hoi: & hoibus aialibus. hre naturalem impetum ad producendum sibi simile. ¶ Tertia ro sumitur ex parte operum quia ut dicitur. viii. ethi. confestim enim diuisa sunt opa uiri & uxoris. opera enim uiri uidentur esse in agendo quae sunt fienda extra domum: opa uero uxoris in conseruando supellectilia uel in opando aliqua intra domum. ponentes ergo propria ad coe ut cum uxor propria sua opa in bonum uiri: uel in bonum totius domus. & uir propria sua ordinat in bonum domus & in bonum uxoris. sufficiunt sibi in uita. ut dr. viii. ethi. Na sic propria ordinare ad bonum coe facit ad quandam sufficientiam uitæ. quare si naturale est homini hre impetum ad sufficientiam uitæ naturale est ei quod uelit esse aial coniugale. sed si coniugium est quid naturale: sequitur quod fornicatio quae contrariatur coniugio sit uniuersaliter a ciuibus uitanda tanquam aliquid contrarium rei naturali quam uidelicet fornicationem & uniuersaliter oem uenereorum usum illicitum. tanto magis decet eos meliores & uirtuosiores ee. ¶ Hiis uisis quaedam dubitatio uidetur ex dictis oriri. Nam si coniugium est hoi naturale: reprehensibilis est: igitur quicunque no dat opam: ut coiugio copuletur. Sed hæc dubitatio: si cosiderentur iam dicta: de leui refellitur. Nam si naturale est hoi ee aial coniugale: qcunque renuit coniugem ducere no uiuit ut homo. sed no uiuere ut homo potest ee dupliciter: Vel quia eligit uitam supra hoiem & uult cotinere: ut uacet: cotemplationi ueritatis. & opibus diuinis. uel non uiuit ut homo: qa eligit uitam infra hoiem & uiuit ut bestia quare sicut dicebamus de societate politica. uidelicet quod eligens solitudinem & noles ciuiliter uiuere: uel est bestia: uel est deus. Sic & de coiugio dicere possumus. Nam noles coniugaliter uiuere. uel hoc est: quia uult liberius fornicari. quare eligit sibi uitam infra hominem. & est quasi bestia: uel hoc est quia uult se dare speculationi ueritatis. & diuinis opibus quare eligit sibi uitam supra hominem & est quasi deus. non nubetes ergo si dent se potioribus bonis quam sint bona coniugii: licet no uiuat ut homines: no tamen pp hoc male agunt: quia sunt quasi dii: & sunt hominibus meliores.

¶ Quod oes ciues & maxime reges & pricipes dnt suis coniugibus idiuisibiliter adhererere. ca. viii.

Probat autem phus: quod decet coiugia indiuisibilia esse. Ad quod ostendendum adducere possumus duas uias quas philosophi tetigerunt. Prima uia sumitur ex parte fidei: uel ex parte amicitiæ naturalis quae debet esse inter uirum & uxorem. Secunda uero ex parte prolis. ¶ Prima uia sic patet: nam cum nunquam aliquis fideliter amicetur alicui: si ab amicitia eius discedat si inter uirum & uxorem debitam fidem: uel fidelem amicitiam saluare uolumus: ne sit ibi uiolatio fidei: oportet uirum idiuisibiliter suæ adherere uxori & econuerso: cum enim inter uirum & uxorem sit amicitia naturalis: ut probatur. viii. ethi. cum non sit naturalis amicitia inter aliquos: nisi obseruent sibi debitam fidem: ad hoc quod coniugium sit secundum naturam: & ad hoc quod inter uxorem & uirum sit amicitia naturalis: oportet quod sibi iuicem seruent fidem: ita quod ab inuicem non discedant. ¶ Hanc aut uidetur tangere Valerius maximus in libro de factis meorabilibus capitulo de institutis antiquis ubi ait. Quod repudium inter uxorem ipsam & uirum a tpe quo urbis Roana fuit condita: usque ad cetesimum: & qnquagesimum quoque annum nullum intercessit. Primus aut qui dimisit uxorem sterilitatis ca: fuit Spurius Carbilius: qui quanquam tolerabili ratione motus uideretur. reprehesione tn non caruit quia cuncti arbitrabantur cupiditatem liberorum coniugali fidei non debere pponi. Fides ergo secundum Valerium maximum quam obseruari debet uir uxori & econuerso: ur esse una ca pp quam coniugium manere debet idiuisibile: & in repudiatum. Decet ergo oes ciues coniugi suis uxoribus idiuisibiliter absque repudiatione: tanto magis hoc decet reges & pricipes quanto magis in eis relucere det fidelitas: & cætera bonitates. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte prolis. Nam licet coniugium et si sit sterile idissolubile manere debeat: qa cupiditas filiorum pponi non det fidei coniugali. attn si assit ibi bonum prolis: qa ples est quoddam coe bonum: in quo coniungitur uir & uxor ratione ipsius prolis decet uxorem uirum & ecouerso: idiuisibiliter adherere. Videmus eni quod semp coe bonum eo quod coe est: coniungit participates bono illo. Sicut ergo ciuitas coniungit & continet ciues ipsos ne a ciuilitate recedant: eo quod sit quoddam coe bonum ipsorum: sic filii coniungunt & continet ipsos parentes: ne ab iuice recedant: eo quod sint quoddam coe bonum ipsorum: semp eni de ratione est quod contineat. uniat: & coniungat sicut de ratione proprii est quod diuidat & distinguat. Hac aut rationem tangit phus. viii. ethi. dicés quod qa coe cotinet & coniungit. filii eo quod sint coe bonum utrorumque coiugium ur ee ca quare sit ipsorum coniunctio. Vn subdit quod steriles citius dissoluunt dicit aut steriles citius dissolui: non quia licita sit dissolutio coniugii et si non adsit illi fœcunditas filiorum ut supior ro plenius ostendebat. attn si in coniugio assit ibi bonum prolis non solum

ex fide quæ in coniugio est seruanda: inclinãtur coniuges: ut sibi inuicem inseparabiliter adhereãt inclinãtur ex ipsa prole: q̃ est ipsorũ cõe bonum ymo eo ipso ꝗ aliqui sunt amici unius habẽt q̃n dam inclinationem ut sint amici inter se: parentes q naturaliter diligunt suam prolem ex dilectione naturali quam hñt ad ipsam: augmentat̃ eorum amicitia naturalis. Sed cũ oĩs amor uim quãdam unitiuam dicat augmentato amore ꝓpter prolẽ genitam: augmẽtatur eoꝝ ꝓpositum ut uelint inseparabiliter permanere. Patet ergo ꝗ decet oẽs ciues non solum pp bonum fidei coniugalis sed etiam pp ipsam ꝓlẽ: ad quam ordĩuatur coniugium inseparabiliter conuiuere suis uxoribus. Tanto hoc magis decet reges: principes quanto de ꝓlẽ: suscepta p̃ oĩbus aliis debent diligentiorem hẽre curam. In cura. n. regiæ prolis plus potest inferre nocumenti ipsi regno: q̃ in cura cuiuscunq; alterius: quare si amor & diligẽtia circa prolem faciat maiorem unionem coniugum: quanto maior cura & diligentia adhibẽda est circa prolẽ regiam q̃ circa alias: tanto magis decet reges & pricipes q̃ diu suæ uxores uixerunt: eis inseparabiliter adherere.

¶ Quod oẽs ciues & maxime reges & principes una sola uxore debẽt esse contenti. Cap. ix.

a Pud aliquas sectas non reputatur contradicttamen rationis ꝗ unius & eiusdem simul plures existant uxores: sed ꝗ recta ratio dictet quoslibet ciues. & maxime Reges & principes unica coniuge debere eẽ cõtentos: triplici uia uenari possumus. Prima sumitur ex parte ipsius uiri. Secũda ex parte ipsiꝰ uxoris. Tertia est ex parte prolis. ¶ Prima uia sic patet. Nam sicut pluralitas ciborum ꝓuocat ad nimiam repletionem. Sic pluralitas mulierum ꝓuocat ad nimiam concupiscentiam uenereorũ: q̃re cum huiusmodi concupiscẽtiæ: si fortes sint obnubilant mentem & rationem ꝑcutiũt. Si indecens est omnibus ciuibus nimis uacare uenereis & retrahere se ab actibus prudẽtiæ & ab opibus ciuilibus. Indecens est eos plures hr̃e coniuges: tñ tãto hoc idecẽs ẽ magis regibꝰ & pricipibꝰ q̃to plus i eis uigere dẽt prudentia & itellectꝰ: & quanto plus uacare debent & magis esse solliciti circa opa ciuilia & circa salutem regni: quã aliqui alioꝝ: ne ergo p nimiam opam uenereorum nimis retrahantur ab hmõi cura: idecens ẽ eos plures hr̃e uxores. ¶ Secunda uia sumitur ex parte ipsius uxoris. Nam sicut ex ꝑte uiri indecens est uxoꝝ pluralitas: ne propter nimiam operam uenereorum uir a cura debita retrahat̃. Sic hoc indecens est ex ꝑte uxoris: ne uxor a suo cõiuge non debite diligat̃. Nam inter uxorem & uirum debet esse amor magnus quia inter eos: ut probatur. viii. ethi. est amicitia excellẽs & naturalis: sed cum excellens amor non possit eẽ ad plures: ut uult phũs. ix. ethi. indecens ẽ eos quos cũ ꝗ uiros uel ciues plures hr̃e uxores: qa ut eas non tanta amicitia diligerent: q̃ta inter tãtas cõ

iuges esse debet maxime tñ hoc indecẽs est regibus & principibus: quia ne indebite utantur uenereis eos & suas coniuges maxime reseruari debet amor debitus coniugalis. ¶ Quarta uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex nutritiõe filiorum. Nam cum coniugium sit quid naturale: q̃uo debito modo fieri debeat maxime inuestigari potest p ea q̃ in aliis aĩalibꝰ conspicimus. Videmus aũt ut cõiter alii doctores tradunt: ꝗ in aliquibꝰ aĩalibus sola femella sufficit ad nutritionem filiorum: ut patet in canibꝰ: i gallinis & in pluribus aliis aĩalibus: q̃re cũ coniunctio maris & fœiæ i oĩbus aĩalibus ordinet̃ ad bonũ ꝓlis: in illis aĩalibus: i quibus sola fœĩa sufficit ad nutritionem filiorũ: non refert utrum unus masculus pluribus cõiũgat̃ fœmellis nec etiam refert: utrũ durãte partu masculus cõuiuat fœiæ: sed sola fœĩa nõ sufficit ad præstãdum filiis debitum nutrimentum: unus masculus non adheret nisi uni fœiæ: & q̃diu durat tꝑs partus pp nutritionem filiorũ: ut patet in columbis & in aliis pluribus gñibus auiũ: q̃ alternatim oua fouẽt: & onerũ filiorũ ꝑtẽ portat fœmella: & ꝑtẽ masculus. Cũ igitur ad supportandũ onera cõiugii in hoĩbus nõ sufficiat sola fœĩa naturale est hoĩbꝰ ut unꝰ uir uni mulieri nubat. Ea. n. naturalia iudicare debemꝰ q̃ sunt ut in pluribꝰ: ut naturale ẽ hoĩ ꝗ sit dexter. licet contigat aliquos esse sinistros. Sic qa ut i pluribꝰ sola fœĩa nõ põt portare onera mr̃imõii: nec sufficit ad ꝑstandũ filiis oĩa necessaria & debitũ nutrimẽtum. ¶ Licet ergo forte aliq̃ mulieres qa facultatibꝰ habũdãt: sufficerẽt ad ꝑstãdũ filiis debitũ nutrimẽtũ: qa tñ naturale ñ est iudicãdũ illud quod ẽ ut in paucioribꝰ. Sed qđ ẽ ut i pluribꝰ: reliquũ ẽ: ut in hoĩbus iudicet̃ qđ naturale: ut tã mas q̃ fœĩa supportẽt onera filioꝝ. Sed cũ in aliis aĩalibus: in quibꝰ tã mas q̃ fœĩa supportãt onera filioꝝ: q̃diu filii idigent parentibꝰ. Naturale sit ut unus masculꝰ uni adhereat fœiæ: sequit̃ in hoĩbus eẽ qđ naturale ut q̃ diu filii indigent parentibꝰ: tã diu unus masculus uni fœiæ p coniugiũ copulet̃. Sed filii q̃ diu uiuunt indigent ope parentũ: decens est ut semp p coniugium hũanum unus masculus uni soli fœiæ copulet̃. Non. n. sic est de hoĩbus sicut de aĩalibus aliis quia eis natura sufficienter parat uictum: ut supra i primo capitulo huius secũdi libri planius dicebat̃. Postq̃ ergo pulli auium apposuerunt debitas pẽnas: & ꝑuenerunt ad debitum incrementum: per seipsos possunt sibi debitum cibum q̃rere: & nõ ulterius egent ope parentum: quia in talibꝰ sufficit: ꝗ durãte tꝑe partus masculus conuiuat fœiæ: & unus uni adhereat. Sed cum homines toto tẽpore uitæ suæ egeant opibus & facultatibus parentum. quia eis cibus congruus: non sufficienter a natura parat̃. Sic se debent hr̃e mas & fœĩa p coniugiũ in hominibꝰ: sicut in auibus alternatim supportãtibꝰ onera filiorũ se hñt masculus & fœĩa tempora. Sed cũ dictum sit ꝗ toto tẽpore ꝑtꝰ i hmõi aui.

bus masculus simul conuiuat fœiæ:& unus uni adheret. Sequit ꝙ in hominibus: per totam uitã coniuges simul conuiuant:& unus quidem uni adhereat. quare si nolẽtes adherere coniugio: decens est eos adherere secũdum modum & ordinẽ naturalẽ decet oẽs ciues una sola uxore esse contentos. Et tãto magis hoc decet reges & pricipes: quanto decet eos meliores esse aliis:& magis sequi ordinẽ naturalem. Patet ergo ꝙ nõ solum ex parte uiri & uxoris: sed etiam ex parte ꝑlis: uir non nisi uni fœminæ debet per coniugiũ copulari.

¶ Q đ coniuges oĩum ciuiũ:& maxĩe regnũ & principũ uno uiro debẽt eẽ contẽtæ. Cap. x.

q Vamuis apud aliquas sectas: ut apud sarracenos:& apud forte aliquas alias barbaras nationes non reputet̃ incongruũ unũm uiꝝ: etiam simul hr̃e plures uxores. apud nullas tñ gentes scđm quascũq; leges uiuẽtes nunq̃ hoc fuisse indultũ ut simul una mulier pluribus uiris per coniugium copuletur. Magis enim repugnat apparentibus & his ad quæ coniugiũ ordinatur unã fœminã simul pluribus nubere uiris: q̃ unum uirũ pluribus fœminis. ymo & in lege diuina ut in uereri testamẽto ex aliq̃ diuina dispensatione uel propter aliquã figurã & signationem legimus unius uiri plures fuisse uxores. tñ & reperit̃ in paucis: uel ꝙ repitur i aliquo casu uel ex aliqua rationabili cã ꝑmissum: cõmunẽ legem turbare non debet: scđm. n. cõmune dictamẽ rationis detestabile est unum uirum simul plures hr̃e uxores. detestabilius tamẽ eẽt si una fœmina ꝑ coniugium simul pluribus copularet̃ uiris. Coniugium. n. ad quatuor comparari potest. ex quibus sumi pñt quatuor rationes per quas inuestigare possumus oĩno detestabile esse unam fœiam nuptam eẽ pluribus uiris. In cõiugio. n. primo reseruatur ordo naturalis. Nam naturale est fœminã esse subiectam uiro. eo ꝙ uir prudẽtia. & ĩtellectu sit præstantior ipa. Secũdo ex coniugio consurgit pax & amicitia. Multas. n. guerras & multas discordias sedari uidemus eo ꝙ inter partes contrahũtur coniugia. Tertio ex coniugio orit̃ ipsa proles: ordinat̃. n. coniugium non solum ad conseruationẽ ordinis naturalis & ad debitam pacẽ. Sed etiam ordinat̃ ad procreationẽ filioꝝ. Quarto sicut ordinatur coniugium ad filiorum procreationẽ: sic ordinat̃ ad eorum debitam nutritionẽ. Inconueniẽs est ergo unam coniugẽ eẽ plurimũ uiroꝝ quia ꝑ hoc oĩa ꝑdicta. iiii impediunt̃. Tollet̃ enim ex hoc naturalis ordo non resultabit inde pax & concordia: sed magis dessensio & inimicitia. non erit debita ibi procreatio filioꝝ. non tribuet̃ filiis debitum nutrimẽtum. ¶ Quod ãt ex hoc tollatur naturalis ordo: uidere nõ est difficile. nam scđm ordinẽ naturalem ut patet per phũm impoli semp uir debet eẽ ꝑeminens. mulier uero debet esse subiecta. Rursus scđm ordinem naturalem in eis de opibus nullus æque ꝑ se duobus uel pluribus potest eẽ subiectus. si. n. aliqua ꝑsona duobus subiicitur hoc non est æq̃ ꝑ se: sed hoc ẽ quia unus ad alium ordinatur: ut si ciuis subiicitur proposito & regi oportet propositum illũ ad regẽ ordinari eẽ sub ipso: repugnat ergo ordini naturali eundẽ duobus eẽ subiectum. q̃re similiter debet eẽ subiecta uiro. ex quo totam sui corporis ꝑtãtem uni uiro tribuit. contra ordinẽ naturalem est ut uiro alteri sit subiecta. Nam & si idẽ põt dñari pluribus ut plures sunt. eundem tñ obedire pluribus principantibus: ut plures sunt scđm naturalem ordinẽ esse non põt. q̃re & si detestabile est plures fœias cõiuges esse unius. unam tñ nubere simul uiris pluribus detestabilius esse debet. Decet ergo coniuges oĩum ciuium uno uiro esse contentas. multo magis tñ hoc decet coniuges regum & principum: quia in eorum coniugio magis q̃ in alio decet naturalem ordinem conseruare. ¶ Scđo hoc idem inuestigari potest ex ipsa pace & concordia ad quam coniugium ordinatur. Nam cũ quilibet moleste ferat si in usu suæ rei delectabilis impeditur absq; dissensione & discordia esse non potest: si una fœia ꝑ cõiugium pluribus copuletur uiris. cum. n. unus illorum in usu rei delectabilis alterum impediret: inter eos guerra & imicitia oriretur. ymo quilibet illorum uiroꝝ contra parentes & consanguineos uxoris ad inimicitiam moueretur: eo ꝙ suam coniugẽ alteri uiro ꝑ coniugium subiecerunt. Ex coniugio igitur ꝙ ordinatur ad pacem & ad amicitiã lis & discordia oriretur. quare decet cõiuges oĩum ciuium uno uiro esse contẽtas. Tãto tñ hoc magis decet coniuges regũ & principũ q̃to lis & discordia principantiũ est ꝑiculosior & magis cauẽda q̃ oĩum alioꝝ. Tertio hoc idẽ patet ex generatione prolis: ad quam coniugium ordinat̃. Impedit̃. n. ipsa fæcũditas filioꝝ: si una fœia pluribus coniugat̃ uiris. Vñ & meretrices conspicimus esse magis steriles q̃ alias mulieres. igit̃ ex parte ꝓcreationis filioꝝ oĩno idecẽs est unã fœminã plures hr̃e uiros. nã si unus masculus põt plures fæcũdare fœias. Vna tñ fœia non sic fæcũdari põt a pluribus uiris: ymo ipedit̃ fæcũditas eius ex pluralitate uirorũ. q̃re si coniugiũ principaliter ordinat̃ ad bonũ ꝓlis. Decet cõiuges oĩum ciuiũ: ne ipediat̃ eaꝝ fæcũditas uno uiro eẽ contẽtas. tãto tñ hoc magis decet regũ & principũ coniuges. q̃to in tali coniugio ꝑculsior ẽ sterilitas filioꝝ. Diligẽter ergo aduertere debẽt singulæ mulieres: q̃ suis uiris ꝑ coniugiũ copulent̃ q̃ta diligentia debeant ad suã pudicitiã obseruare. & q̃to cõatu fidẽ suis uiris obseruẽt. qa si esse non põt & detestabile est ẽt ꝑ cõiugiũ fœiam uiuẽte uiro suo: uiro alio copulari. magis detestabile ẽ alicui uiro fornicarie cõmisere. ¶ Quarto hoc ĩuestigare possumus ex filioꝝ debito nutrimẽto. nã ex hoc parẽtes solicitant̃ circa pueros. qa firmiter credũt eos esse eoꝝ filios qcqd ergo ipedit certitudinẽ filioꝝ: impedit ne patres dili

genter eis ꝓuideāt in hereditate & in debito nutrimēto. Sed si una fœīa pluribus nubat uiris: patres de suis filiis certi esse non poterunt q̃re non adhibebūt illam diligētiam quam debēt ut suis filiis debite in nutrimēto & in hereditate ꝓuideant. detestabile ē ergo unū uiꝝ plures hr̄e uxores. sed detestabilius est unā uxorē plures hr̄e uiros. quia p hoc magis impedit certitudo filioꝝ. q̃re si decet oēs ciues certos eē de suis filiis: ut eis diligēter ꝓuideant in hereditate & in nutrimento. decet coniuges omnium ciuium uno uiro esse contētas. tanto tñ hoc magis decet coniuges regū & prīcipum q̃tum ī cura circa eorum filios piculosior est q̃ in cura aliorum.

¶ Q d' decet oēs ciues: & maxime oēs reges & principes non ducere coniuges sibi nimia consanguinitate coniunctas. Cap. xi.

Rederet forte aliquis: Dum tñ una fœmina p coniugium uni copuletur uiro. licitum esset illud coniugium cuiuscūq; gn̄ris: uel cuiuscūq; consanguinitatis esse habeāt uir & uxor. Sed ꝙ sit cōtra rationis dictamē ꝙ cū parētib⁹ & cōsanguineis nimia cōsanguinitate cōiūctis nō sit ineūdū cōiugiū: triplici uia uēari possumus. Pria sumit ex debita reuerētia q̃ est parentibus & consanguineis exhibēda. Secūda ex bono qd' ex coniugio consurgit. Tertio ex malo qd' inde uitatur. ¶ Prima uia sic patet. nam cum ex naturali ordine debeamus parētibus debitam subiectionē. & consanguineis debitam reuerētiam. Cum hmōi reuerētia debita non reseruetur inter uirum & uxorē propter ea q̃ inter eos mutuo sunt agēda: dictat naturalis ratio q̃ nimis propīqua ex suo gn̄e nō ē p coniugium socianda. ymo adeo uidet hoc naturali rationi consentaneum ꝙ uix sint aliq̃ gētes nō exceptantes psonas aliquas a coniugio contrahēdo. Vñ & philosophus .ii. poli. sola ratiōe naturali ductus exceptat: psonas aliquas a contractione connubii. nunq̃. n. fuit licitum alicui: & apud nullas gētes pmissum inuenimus: ut quis cum matre contraheret. nam uxor debet eē subiecta uiro. inconueniens autem esset sic matrē filio esse subiectam. Non licet ergo filiis cōtrahere cum parētibus. propter mutuam reuerētiam quam sibi inuicē debēt. Sic etiam ñ licet eis contrahere cum consanguinitate coniuncti. nisi in dispensatione & in casu: nam propter aliqd' magnum bonum inde posset consurgere: concedit aliquando alicui in aliqo casu. ꝙ cōiter aliis denegat. ratione ergo reuerētiæ debitæ cōsanguineis q̃ in agēdis inter coniuges congrue reseruari. ñ pn̄t. nisi ex dispensatione & in casu iter psonas nimia consanguinitate coniūctas ñ sunt cōnubia contrahenda. Decet ergo omnes ciues non contrahere coniugia cum quibuscūq; psonis. Tanto tñ hoc magis decet reges & pricipes: quanto magis eos obseruare decet ordinē naturalē. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idē sumit ex quodam bono quod in matrimonio consurgit. Dicebat enim in præcedenti capitulo ꝙ ex contractione coniugii inter ipsos contrahētes oritur pax & concordia. Sed cum inter consanguineos ex ipsa proximitate carnis sufficiēs quidem amicitia esse uideatur dictat naturalis ratio coniugia contrahēda esse inter illos: q non sūt nimia cōsanguinitate coniūcti: ut quos carnis coniūctio p dilectionē & amicitiam non coniūgit coniūgat contractio copulæ coniugalis. Decet ergo oēs ciues non contrahere cum psonis nimia consanguinitate coniūctis. Magis tñ hoc decet reges & principes. quia q̃to sūt in maiori statu & in altiori gradu. tanto magis egent affinitate & amicitia aliorum. Nam secūdum phm̄ in ethi. q̃to arbor est altior. tāto magis indiget sustētamētis: ne quatiat a uento. Reges ergo & pricipes q̃to in altiori gradu existūt: tanto indigēt hr̄e maiores & plures: tam affines q̃ consanguineos & amicos. ¶ Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumit ex malo qd' p cōiugium uitatur. Per coniugium. n. non solū pducitur bonum prolis: sed etiam uitatur intemperantiæ malum. Qui. n. castitatem seruare non possunt: ne sint nimis intempati quibuslibet fœminis se miscēdo expedit eis inire cōnubia. ut una uxore contēti ab intemperantia retrahātur: Cum. n. concupiscētiæ carnis si nimiæ sint: rationem pcutiāt ut supra pluries diximus. Expedit quibuslibet uolētibus uigere ratione & intellectu nō nimiam opam dare uenereis. Cum ergo ad psonas nimia affinitate coniūctas habeatur naturalis amor: si supra amorem illum supaddatur amicitia coniugalis. inter coniugales: sic se hn̄tes tanta multiplicaretur dilectio ꝙ oporteret eos nimium uacare uenereis. Decet ergo omnes ciues non inire cōnubia cum psonis nimia consanguinitate coniūctis: ne dādo nimis operam uenereis percutiatur eorum ratio: & retrahātur a curis debitis & a ciuilibus operibus. Tanto hoc ergo magis decet reges & principes. quāto ipsi plus uigere debent prudentia & ītellectu. & quāto maius periculum potest regno consurgere: si reges & principes circa salutem regni & circa ciuilia opera non diligētes intēdāt. In nimis ergo propinquo gradu consanguinitatis non est matrimonium contrahēdum. Tertius tñ & quartus gradus quia a propinquitate deuiare incipiūt: si dispensatio assit propter: bonum aliqd' prosequēdum: uel magnum malum uitandum contrahi poterit copula coniugalis.

¶ Quomodo reges & principes: & uniuersaliter omnes ciues: decet uxores accipere ornatas exterioribus. Cap. xii.

Onorum aūt q̃dam sunt bona aīæ. ut uirtutes & boni mores: q̃dā uero sunt bona corporis. ut pulchritudo: māsuetudo: & agilitas & cætera talia. Quædam aūt dicūtur exteriora bona. quæ quātum ad psens spectat in triplici genere hn̄t esse. nam honorabilitas generis. pluralitas amicorum: multitudo di

uitiarum.inter bona extetiora computantur.ut
patet p phūm.i.retho.Cum ergo reges & princi
pes uolunt alicui per coniugium copulari:atten
dere debent ut psona illa quā sibi in coniugem
optat sit omnibus his bōis ornata.Nō tamē æq̄
principaliter intendere debent ad tria prædicta
bona.Sed ad nobilitatem generis:& ad multi/
tudinē amicorum inter exteriora bona debent
intēdere quasi primo & per se.Sed pluralitas di/
uitiarum est intēdenda quasi ex consequēti.De
cet enim eos talem uxorē acceptare:quæ sit no/
bilis genere:& per quā acquirāt multos amicos
nobiles & potentes.sed q per uxorem illam ac
quiratur diuitiarum copia:intendendum est q̄si
ex consequenti.Magis autem attendendum est
in coniuge:ut in prosequendo patebit: honora
bilitas generis:& pluralitas amicorum:q̄ multi
tudo diuitiarum.Omnia tamē hæc tria aliquo
modo sunt attendēda.Ordinat̄.n.coniugium
ut patet ex dictis:ad debitam societatem ad paci
ficum eē:& ad sufficiētiam uitæ.Prout ergo cō
iugium ordinatur ad debitam societatē apud re
ges & pricipes:in suis coniugibus q̄rēda est no
bilitas generis.Sed ꝓut ordinat̄ ad esse pacificū:
q̄renda est multitudo amicorum.Prout uero or
dinatur ad sufficientiā uitæ:q̄rēda est pluralitas
diuitiarum.Probatur.n.supra coniugiū esse se/
cūdum naturam:eo q homo naturaliter est aīal
sociale.Prima aūt naturalis societas ut patet per
phūm.i.poli.est maris & fœmīæ:uiri & uxoris.
Hoc autem non esset nisi coniugium ordinaret̄
in q̄dam societatem debitam & naturalē.Cum
ergo debite & congrue nobilis nobili societ̄ re
ges & principes quos constat esse nobiles gene-
re:ꝓut coniugium ordinetur in societatē dignā
& congruam debent sibi uxores q̄rere q̄ sint ex
nobili genere.¶Secūdo propter esse pacificum
q̄rēda est amicorum multitudo.Nam pax inter
hoīes se hēt quasi sanitas respectu humorum.Si
cut.n.uidemns in uno & eodem corpore q pro
pter in æqualitatem humorum consurgit infir/
mitas & pugna.Sic & inter hoīes propter iniuri
as & in æqualitates:quas inter se exercent cōsur
gunt dissensiones & bella.q̄re sicut ad esse sanū
requiritur q quis habeat naturā fortē ut possit
nociua expellere.Sic ad esse pacificum requirit̄
abundantia ciuilis potētiæ:& pluralitas amico/
rum.Nam secūdum phūm in retho.Hoīes liben
ter iniustificant cū pnt.Qui ergo caret ciuili po
tentia & non est munitus amicis de leui iniuri-
am:patitur.& non sinit̄ uiuere in esse pacifico.
Coniugium igitur ꝓut ordinat̄ ad esse pacificū
q̄renda est ex eo amicorū pluralitas.Hoc aūt ut
patet ex habitis tanto magis egent reges & prin
cipes:q̄to eoꝝ status:quia altior magis indiget
sustentamētis & pluribus pōt cōcuti īfortuniis.
Patet ergo qūo in coniuge regum & nobilium
q̄renda est nobilitas generis.& qūo ex tali con
iugio q̄renda est pluralitas amicorum.¶Restat
oñdere qūo ex eo q̄ri debeat diuitiaꝝ multitu/
do q̄runt̄.n.ex coniuge dotes & diuitiæ ad sup
portandum onera matrimonii siue coniugii.&
ꝓpter sufficientiam uitæ.Veꝝ quia reges & pri
cipes semp ītēdūt diuitiis & possessionibus abū
dare.q̄ deseruiunt ad sufficientiam uitæ. Decet
eos in suis coniugibus principalius q̄rere:q sint
nobiles genere:& q p eas abundent in ciuili po
tentia & q acquirant multitudinē amicoꝝ:q̄ ex
tali coniugio acquirāt multitudo nūmismatis.
¶Viso qūo reges & principes in suis coniugib⁹
debent q̄rere exteriora bona.de leui patet q̄les
coniuges singuli ciues accipere debeant.Nam si
reges & principes decet accipere nobiles coniu
ges:ut inter eos sit pax & digna societas.In om-
ni coniugio nimia imparitas uidetur esse uitan/
da.Nam impitas in excessu:siue sit secūdum no-
bilitatem siue secūdū ætatem: ut plurimū est cā
litigii:uel est cā ut sibi coniuges fidem ñ seruent
ut si nobilis nubat ignobili:ñ erit īter eos digna
societas:Sed unus alteri ultra q̄ leges cōiugii re-
quirant dōinari conabit̄.sic etiam si nimis senes
iuuenculæ nubant. quia iuuenes societate senū
non gaudent.tanta imparitas ætatis erit quod/
dā incitamentū:ut sibi coniuges fidem non ser/
uent.Quærenda sunt ergo in coniuge tria p̄di/
cta bona exteriora. uidelicet honorabilitas ge/
neris:multitudo amicoꝝ.& pluralitas diuitiaꝝ.
Sed hoc secundum modum & ꝓportionalitatē
nubentis.ita q īter coniuges aliqua proportio
reseruetur tam animæ q̄ corporis.

¶Quod decet omnes ciues & maxime reges &
principes quærere in suis coniugibus:non solū
q sint ornatæ exterioribus bonis : sed etiam in
interioribus. Cap.xiii.

O Stendebatur supra quale debet esse cō
iugium:quia est quid naturale:& est
quid indiuisibile:& est unius ad unā.
Oñdimus aūt inter quas personas debet esse cō
iugium:quia inter nimia propīquitate coniun/
ctos.Vlterius aūt declaramus:qualia bona exte
riora sunt q̄renda in coniuge. Reliquum est ut
dicamus qūo cōiuges ipsorum uirorum bonis
tam corporis q̄ animæ debēt esse ornatæ.¶Sci
endum igitur q phūs.i.retho.enumerando bo
na fœminarum ait.q bona corporis fœminaꝝ
sūt pulchritudo & magnitudo.Bona uero aīæ.
temperātia:& amor operositatis siue seruilitatis.
Quātum ergo ad bona corporis q̄renda est in
uxore pulchritudo & magnitudo.Sed quātum
ad bona aīæ maxime uidetur esse q̄rendū in fœ
mina q sit temperata:& q non amet esse ocio/
sa sed diligat facere operā non seruilia.Quæ au
tem sunt opera non seruilia quæ quærenda sunt
in coniugibus multa in prosequendo patebit.
¶Quod aūt hæc bona corporis magnitudo ui
delicet & pulchritudo quærenda sint in uxore:
sic pōt oñdi.Nam licet coniugum ut in præce/
denti capitulo dicebat̄:ordinetur ad societatem
debitam:& ad esse pacificum:& ad sufficientiā
uitæ.Ordinatur ēt nihilominus ad debitam ꝓ/

lis productionem:& ad fornicationem uitãdã. ymo principalius uidetur ordinari coniugium ad hæc duo bona quam ad tria prædicta. Nam bonum fidei:ut ꝙ coniuges sibi fidem seruent:q̃ seruando fornicationem:uitant & bonum prolis magis directe pertinere uidetur ad coniugium:q̃ ea quæ in præcedenti capitulo diximus. Omnia ergo illa quæ uidentur facere ad fornicationẽ uitandam:ad fidem coniugum conseruandam:& ad prolem debite producendam:in coniuge quæri debent. Videmus aũt ꝙ magnitudo corporis facit ad bonũ prolis. Nam filii in quantitate corporis ut plurimum matrizant. qa totam corpulentam substantiam quodãmodo hñt a matre. Sicut ergo in aliis aĩalibus ut plurimũ ex magno genere magna procedũt. sic & in hoibus:si parentes magni existant filii ut plurimum magni nascũtur. Decet oẽs ciues propter bonum prolis ut filii polleãt magnitudine corporali:quærere ĩ suis uxoribus magnitudinem corporis. Tanto tñ magis hoc decet reges & prĩcipes:quãto ipsi circa proprios filios eo ꝙ ex eis dependeat bonum cõe & salus regni. plus solicitari debẽt:q̃ alii. ℂSecundo inter bona corporis quærenda est in uxore formositas & pulchritudo. nam & hoc facit ad bonum prolis. Nam sicut ut plurimum ex magnis nascuntur magni. Sic & ex pulchris nascũt pulchri. quare si decet oẽs ciues & maxime reges & pr̃icipes solicitari: ut polleant filiis pulchris & magnis. Decet eos in suis uxoribus quærere magnitudinem & pulchritudiẽm corporalem. Videtur etiam pulchritudo coniugis nõ solum facere ad bonitatẽ prolis. Sed etiam ad fornicatiõem uitãdam:ad quã uitãdam est ipsum cõiugium ordinatum. ℂViso q̃ñ quãtum ad bona corporis quærenda sit in coniuge magnitudo & pulchritudo. Restat uidere q̃ñ quãtum ad bona aĩæ quærenda sũt in ea temperantia & amor oppositis. Illud eñi bonum maxime uidetur esse quærendo in fœmina ad cuius oppositum maxime ĩcitatur. Dicebatur autem supra ꝙ agere secũdum rationẽ & inseq passiones modo opposito se hñt. ita ꝙ quanto magis insequitur passiones minus agit secundum rationem:& econuerso. Illi ergo in quibus minus uiget ratio secũdum ꝙ hmõi sũt. magis inclinantur:ut sint passionum ĩsecutores pueri & mulieres quãtum est de se:magis uidẽtur esse insecutores passionum quã uiri. quia uir est præstantior ratione sed cum temperantia ut primo libro diffusius diximus. ipsas passiones moderet. ad quas mulieres maxime incitantur. licet singulis uirtutibus secũdum modum eis cõgruum fœminas pollere deceat. tñ cum tradenda est aliqua nuptui:potissime inquirẽdum est: utrũ polleat temperantia:eo ꝙ ad intẽperãtiam fœminæ maxime incitẽtur. Decet ergo oẽs ciues hoc in suis cõiugibus quærere. Tãto tñ hoc decet reges & principes. quanto intẽperãtia cõiugum ipsorum plus nocumenti inferre potest. q̃ intemperantia coniugum aliorum. Decet ergo coniuges temperatas esse. Decet eas etiã amare operositatem. quia cum aliqua persona ociosa existat:leuius inclinatur ad ea quæ ratio uetat. Nam mens humana ut inuit phũs. vii. poli. nescit ociosa esse statim ergo cum aliquis non dat se bonis & licitis exercitiis:eius mens uagaẽ circa alia:& occupaẽ cogitationibus turpibus. Patet ergo ex iam dictis quale debet eẽ coniugiũ: & qualiter oẽs ciues:& maxime reges & principes se hẽre debent in ducendis uxoribus. Nam postq̃ eas inducunt:diligẽter debent primo inquirere:qualiter sint ornate exterioribus bonis: ut quomodo sunt nobiles genere & quomodo per tale coniugium consequi possint ciuilẽ potentiam & multitudinẽ amicorum. ℂSecundo inuestigare debent q̃ñ polleant corporalibus bonis:ut q̃ñ sint magnæ staturæ:& ꝙ habeant formositatẽ & pulchritudinẽ corporalẽ. ℂTertio quia non sufficit affluere bonis exterioribus & pollere corporalibus. nisi assint ibi bona mẽtis & aĩæ debẽt inquirere quomodo uxores ducendæ sint temperatæ:& q̃ñ sint operosæ circa exercitia licita & honesta.

ℂQ d' oẽs ciues:& maxime reges & principes non decet suas uxores regere eodem regimine quo regendi sunt filii. Cap. xiiii.

q Via non sufficit scire quale coniugiũ: & qualiter quis se hr̃e debeat in uxore ducenda. nisi circa eã iam ductã sciat debite se hr̃e. Iõ præmissis capitulis:rationabiliter hoc ãnectitur. ut sciamus quomodo regimẽ nuptiale:quo regendæ sunt coniuges ab aliis regiminibus est distinctum. Possumus aũt duplici uia inuestigare:ꝙ alio regimine sunt coniuges:& alio filii. Prima uia sumitur ex parte modi regendi. Secunda uero ex parte operum fiendorum. ℂPrima uia sic patet. Nã secũdum philosophos. modus regiminis uniuersi reseruatur in uno hoie. unde & ab eis homo appellatur minor mundus. Nam sicut totum uniuersum dirigitur uno principe. ut uno deo. qui est intellectꝰ separatus & purus. sic omnia quæ sunt in hoĩe si debite regi debent : regenda sunt intellectu & ratione. ymo adeo modus uniuersi reuersatur in quolibet hoie:ꝙ populo totum ordinem cælorum saluauit in qualibet anima rationali. Si ergo regimẽ totius uniuersi assimilatur regimini quod debet esse in uno hoĩe. cum ciuitas sit pars uniuersi:regimẽ totius ciuitatis multo magis reseruabitur in una domo. Nam si domus est plus q̃ unus homo singularis:& ciuitas est minus q̃ uniuersum:si totum uniuersum p quandã similitudinẽ reseruaẽ in uno hoie. multo magis regimina q̃ sunt in ciuitate per quãdam similitudinẽ reseruãtur in domo. Vnde & phũs. i. poli. regimina unius domus assimilat regiminibus ciuitatis. Ciuitas aũt quãtum ad pñs spectat dupliciregimine regi põt. politico. s. & Regali. Dicitur aũt quis præesse regali dñio:cum præest secũ

dum arbitrium & scdm leges:quas ipse istituit. Sed tunc praeest regimine poli. quando non potest secūdum arbitriū:nec scdm leges quas ipse instituit sed secundū eas quas ciues instituerūt. Cum.n.principans in ciuitate ipse scdm seipm principatur & ipse leges instituit regimen illud ab eo regnante nomē sumit & dicit regale. sed cum leges non instituunt a principante:sed a ciuibus.illud regimē nō est denominādū ab ipo regnante & principante sed magis ab ipsa policia & ab ipsis ciuibus. Dicitur ergo tale regimē politicū uel ciuile. ¶His aūt duobus regiminibus in ciuitate secūdum phūm in poli. assimilātur duo regimina domus:paternale & coniugale. Nam regimē paternale assimilat regali. Coniugale uero politico. Debet.n.uir praeesse uxori regimine politico quia debet ei praeesse secūdū certas leges:& secūdum leges matrimonii:& secūdum conuentiones & pacta. Sed pater debet praeesse filiis scdm arbitrium:& secūdū regimē regale. Inter patrem.n.& filium non interueniunt cōitates & pacta:qūo eū regere debeat. Sed pater secūdum suum arbitriū prout melius uiderit filio expedire:ipsum gubernat & regit sicut & rex gentem sibi subiectam regere debet secūdū suum arbitrium:prout melius uiderit illi genti expedire. Quare tale regimen recte dicit regale. Sed inter uirum & uxorem semp interueniūt q̄dam conuentiones & pacta & sermones quidā qūo uir hēre se debeat circa ipsam. Dicit ergo tale regimē politicū:quia assimilatur illi regimini quo ciues uocantes dn̄m oñdunt ei pacta & cōuentiones quasdam in suo regimine obseruare. ¶Ex ipso ergo modo regendi.quia unū est politicū:aliud regale. Differt regimen coniugale a regimine paternali. Videmus enim q̄ regimē regale est magis totale & naturale. Regimē uero politicū est magis paternale & ex electione. Nam praeesse ragaliter est praeesse totaliter & secūdum arbitrium. Praeesse uero politice est praeesse non totaliter nec simpliciter:sed secundum quasdā conuētiones & pacta. Rursus licet omne regimē si sit rectum sit naturale.attamē regimē politicū quātūcūq; sit rectum:non est adeo naturale.sicut regale.ymo illud regimē est quodāmodo ex electione.cum in talia regie ciues sibi dn̄m eligant. Ex hoc aūt maxime patet differētia iter regimē nuptiale & paternale.qa pater magis praeest filiis simpliciter & totaliter q̄ uxori:Rursus dominum paternale magis est secundum naturam q̄ cōiugale..aliquo enim modo uxor iudicat ad paria.cum uiro:& eligit sibi uirum. Filii aūt non sic iudicātur ad paria cum patre.nec eligant sibi patrem:sed naturaliter producūtur ab ipso. Dicit dn̄iū paternale esse plus secūdum naturam q̄ coniugale.quia licet sit naturaliter animal coniugale.tn̄ q̄ habeat hāc cōiugem ue illam est secūdum placitum & ex electione. sicut homo naturaliter est aptus ad loq̄ndum:tn̄ q̄ loq̄tur hoc ydeomate uel illo. hoc ē secūdum placitum & ex electione.coniugale ergo regim̄ non est sic naturale ut paternum.quia filii nullo modo eligūt sibi patrem. ¶Viso qūo differt regimen coniugale a paternali ex modo regendi:quia unum est magis simpliciter & naturale.aliud uero est quasi particulariter & ex electione.de leui uideri potest.quomodo differt hoc regimen ab illo.ex parte operum fiendorum. Nam pater sic debet p̄esse filiis:ut ordiet eos ad alia opera quam uxorem. Nam filii instruendi sunt ad opera militaria.uel ciuilia.quibus uacare debeant cum sint ad utili:ad quae non sunt instruēdae uxores:quia talibus uacare non debēt. Patet ergo quomodo decet omnes ciues alio regimine praeesse uxoribus:& alio filiis.tanto tn̄ hoc magis decet res & principes:quāto ipsi plus obseruare debent:q̄ dictat ordo & rō naturalis.

¶Quod oēs ciues & maxime reges & principes:non decet suas coniuges regere eodem regimine:quo regendi sunt serui. Cap.xv.

d Icebatur superius in domo esse tria distincta regimina.nuptiale quo uir p̄est uxori.paternale quo pater praeest filiis & dn̄atiuū quo praeest seruis postquam ergo distinximus regimen coniugale a paternali quia paternale est.magis totaliter & simpliciter. illud uero magis particulariter:& quia paternale est magis secundum naturam.illud uero est quodāmodo ex electione. Rursus quia ad alia opera est hoc q̄ illud. Restat ostendere quomodo coniugale regimen differt a seruili. Q̄d aūt uir non debeat uti sua coniuge tanquam serua:triplici uia uenari possumus. Prima sumitur ex ipso ordine naturali. Secūda ex perfectione domus. Tertia ex parilitate cōiugum. ¶Prima uia sic patet. Nam tota natura mouetur & regitur a deo & a substantiis sepatis.unde & philosophus in libro de bona fortuna ait.impetus naturales quos habemus in anima esse in nobis a deo tanquam a mouēte naturam totam. Sic ergo in artificio facto a sapienti artifice non inueniretur aliquid superfluum nec deficit in necessariis. quicquid ergo natura agit:& quicquid ergo natura praeparatur oportet ordinatissimum esse. quia ille naturam dirigit:a quo est omnis ordo. Cum ergo matrimonium sit bene ordinatum:maxime quando unum ordinatur ad unum officiū: cum uxor naturaliter sit ordinata ad generādū: non erit ordinata ad seruiendum. Ideo dicit.i. politi. q̄ naturaliter distinguntur foemia & seruus. Nam ut ipse ait ibidem. nihil tale natura facit sicut faciebant fabri formantes delphycum gladium. Apud delphos enim sic fiebant gladii propter pauperes:ita q̄ unus gladius deseruiebat pluribus officiis. utputa pauperes non ualētes plura habere instrumenta faciebant aliquod instrumentum fabricati:quo possunt ad plura uti officia. natura aūt non sic agit:sed ut melius fiāt res naturales:semper ad unum officium principaliter ordinat unum aliquid. unde & idē phi

losophus ait.ꝙ unũquodq; organorum optiē perficiet suum opus sine multis operibus sit seruiens secundum naturam.quare cum natura ordinauerit coniugem ad generationem.indecēs est ꝙ ordinetur ad seruiendum.non est ergo naturalis ordo uirũ præesse uxori eo regimie quo præest dominus seruis.licet ergo sic sit secundũ ordinem naturalem:cum apud aliquas gentes sicut apud barbaros:idem sunt fœmina & seruus:ut recitat phũs.i.poli.dicens ꝙ inter barbaros:fœmina & seruus eundē habent ordinē:utebantur enĩ illi coniugibus tanq̃ seruis.Sed hoc ideo contingebat:ut recitatur ibidē:quia inter barbaros nullus est naturaliter principãs sed idem est esse naturaliter barbarum & seruum. Esse enim barbarum ab aliquo hoc est esse extraneũ ab eo:& non intelligi ab illo.Potest ergo quis esse barbarus huic uel illi:quia non intelligit ab hoc uel ab illo.Sicut theutonici sunt barbari Italicis:& italici Anglicis.Ille tñ est barbarus simpliciter:q seipso est extraneus & seipsum non intelligit:ꝙ esse non potest:nisi careat usu rationis & intellectus.Sed cũ carēs rationis usu sit naturaliter seruus:quia nescit seipsum dirigere:& expedit ei ꝙ ab aliquo alio dirigat.Idem est esse natura barbarum & seruum. Quare si apud barbaros eundem habēt ordinem uxor & seruus hoc est propter rationis defectũ:quia nesciunt distinguere inter regimē coniugale:& seruile:quare si decet ciues esse industres:& cognoscere modum & ordinē naturalem.Indecens est ergo eos uti uxoribus tãquam seruis. Tanto tñ hoc magis idecēs est apud reges & principes:quãto detestabilius est eos esse barbaros:& carere ratione & intellectu.Ex parte igit ordinis naturalis patet aliud esse regimē coniugale q̃ seruile:&non esse utēdũ uxoribus tãquam seruis.℄Secunda uia ad inuestigandum hoc idem:sumit ex parte pfectionis domus.Videtur.n.domus esse imperfecta & habere penuriam rerum & non sufficere sibi in uita:si uxor & seruus habeant eundem ordinem. Vnde dicit sexto politi.ꝙ pauperes quia nõ habent copiam seruitorum non habũdãt in hiis q̃ requiruntur ad perfectionē domus utũtur uxoribus & filiis tãquam seruis. ℄Tertia uia sumit ex parilitate q̃ esse debet inter uirum & uxorem. Nam licet uir debeat præesse uxori:eo ꝙ ratiōe præstantior:non tñ debet esse tanta imparitas inter uirum & uxorem ꝙ ea uti debeat tãquam serua:sed magis tanquam socia.Non.n.est tanta imparitas inter uxorem & uirum:quanta inter dominũ & seruum.ymo uir & uxor quãtum ad aliquid ad paria iudicantur.

℄Quod detestabile est in oĩbus ciuibus:& maxime in regibus & principibus in ætate nimis iuuenili uti copula coniugali. Cap. xvi.

Sermones uniuersales ut ĩ primo libro diximus:circa morale negociũ minus proficiunt:determiare ergo de cõiugio:quia regimē coniugale est aliud a paternali & seruili:& ostēdere ꝙ aliter debet se habere uir tã erga uxorem q̃ erga filios & seruos ē ualde ĩ uniuersali notitiam tradere:quale sit ipsum coniugium & qũo utendum sit eo.Oportet ergo magis in particulari descendere:qualiter omnes ciues & maxime reges & principes debēt uti copula coniugali.Sermones.n.uniuersales circa mores despiciendi non sunt:quia ignorantia uniuersalium sæpe facit particularia ignorare:ipsis tñ uniuersalibus sermonibus sunt particularia ad declarandum:quia cũ negociũ morale circa particularia consistat scd̃m doctrinam phi.ii.ethi.In talibus particulares sermones plus proficiunt:determinandũ est ergo particulariter in q̃ ætate sit utēdum cõiugio.℄Tangit enim phũs vii.poli.quattuor rōnes probãtes ꝙ in ætate nimis iuuenili non est utendum coniugio.Prima ratio sic sumitur ex electione filioꝝ.Secunda ex intemperantia mulieꝝ.Tertia ex piculo earum.Quarto ex malo uirorũ.℄Prima uia sic patet. Nam si in ætate nimis iuuenili coniugantur uir & uxor:ut ꝓbat philosophus in pol. lædũtur in de filii quãtum ad corpus:quia ut plurimũ sunt nimis debiles corpore & impfecti:& etiã lædũtur quãtũ ad aĩam quia sic nascentes ut plurimũ deficiunt ratione & intellectu.Sic enim uidem⁹ in aliis rebus naturalibus:ꝙ quãtum ad productionem alicuius effectus requiritur aliquid si illud sit imperfectum oportet effectum impfectũ esse ut si ad calefactionem requiritur calidum:si illud sit imperfecte calidum:sequitur ꝙ imperfecte calefaciat.sed etiam ad hoc ꝙ aliquid calefaciat requiritur ꝙ sit dispositũ ad susceptionē caloris.Si aliquid sit imperfecte dispositũ ad hmōi susceptionem.sequit ꝙ impfecte calorem suscipiat.quare si coniunctio uxoris uiri requirit ad productionem prolis.Si uir uel uxor sit in ætate nimis iuuenili quia corpora eorũ impfecta sũt:& non peruenerunt ad debitũ complemētum:si ex tali coniunctione nascantur pueri sequitur ꝙ producantur imperfecti & debiles corpore:quare quantum ad corpora ex coniũctione nimis iuuenili:consurgit læsio filiorum.Sic ex tali coniunctione lædũtur filii non solum quantum ad corpus:sed etiam quantũ ad animã quia cũ anima sequat complexiões corporis:cũ aliquis nõ est bene proportionatus in corpore non est bonæ complexionis:impeditur anima ne possit bene speculari & ne possit libere exequi actiones suas:nascentes ergo ex tali coniugio non solum sunt imperfecti corpore:sed etiam mente.Decet ergo omnes ciues non uti coniugio in ætate nimis iuuenili:hoc tñ tanto magis decet reges & principes:quãto ipsi plus debēt esse soliciti:ut eorũ filii sint formosi & elegantes corpore & industres mente.Dato ergo ꝙ contingat eos uxorē ducere in ætate nimis iuuenili:non tamē debēt uti cõiugio nisi ĩ ætate debita.℄Secũda uia ad inuestigandũ hoc idē sumit ex intēperãtia mulierum.Nam si in ætate ualde iuuenili uxores su

ls uiris copulentur: non solum filii inde lædunt sed etiam ipsæ uxores efficiũtur intemperatæ & lasciuæ: quia quælibet psona: nimis desiderat aliquid & nimio ardore concupiscit ipsum: si ex nimia iuuẽtute sit assueta: ad illud. Vnde & .vii. polit. dicitur ꝙ intemperatiores uidentur esse mulieres illæ: quæ nimis iuuenculæ fuerunt usæ cõiugio. ¶ Tertia uia sumitur ex periculo mulierꝝ. Nam ut dicitur in poli. in partu iuuenculæ magis dolent & periclitantur plures. Vnde & antiqtus ut philosophus recitat: fuit cõsuetudo apud gentiles speciale oraculum facere pro partu iuuẽcularum: in signum ꝙ iuuenculæ pl⁹ periclitanẽ in partu q̃ aliæ. ¶ Quarta uia sumitur ex malo ipsorum uirorum: quia ipsi uiri læduntur si in nimia iuuentute utantur coniugio. Vnde in poli. dicitur ꝙ masculorum corpora læduntur si tempore augmenti: & crescente corpore utantur uenereis. Quare si hæc mala quæ ex nimia iuuentute coniugum accidere possunt: tam cõiugib⁹ q̃ eorum filiis magis uitanda sunt in principib⁹ & regibus q̃ in aliis potissime non decet eos uti coniugio: in nimia iuuentute. Sed si quæraẽ quãtum tempus requiratur in ipsis coniugibus. Videtur uelle philosophus hmõi tempus in coniuge debere esse .xviii. an. In uiro plus temporis requiritur. Nam si per totum tempus augmẽti nociuum est masculis uti coniugio: cum ad temp⁹ augmenti cõiter in hoibus requirãtur tria septẽnia. post tertium in uiris uidetur esse debitum tẽpus dare operam copulæ cõiugali: uerum quia eis generatiua est nimis corrupta: hmõi tempus anticipari poterit: si uidebitur expedire.

¶ Quod tempore frigido quo flãt uenti Boreales magis ẽ danda opa ꝓcreatiõi filioꝝ: q̃ tpe calido: quo flant australes. Cap. xvii.

P Hilosoph⁹. vii. politico. postq̃ ꝓbauit per rationes plurimas: non esse dandã operam coniugio in ætate nimis iuuenili inquirit quo tempore magis insistendum ẽ procreationi filioꝝ & ait: ꝙ tam a naturalibus q̃ a medicis conceditur: ꝙ tempore frigido: quo flant uenti boreales melius est dare operam coniugio: q̃ calido tempore quo flant australes. Possumus autem triplici uia uenari. Prima sumitur ex parte mulierum. Secũda ex læsione uirorum. Tertia ex dispositione aeris. ¶ Prima uia sic assignatur a quibusdam. Nam tempore calido aperiũtur pori corporis exalat inde humidum: quare remanent corpora sicca. Rursus apertis poris exalat naturalis calor: quo exalante corpora intrinsecus remanent frigida. Vnde quilibet in seipso experitur ꝙ tempore frigido flaute borea melius digerit: quia calor eius interius propter frigus circunstans non exalat: sed magis roboratur & uigoratur: quare uẽtres mulierum: tempore hyemali sunt calidiores: qui non exalat inde calor: & humidiores: quia nõ euaporat inde humidum: magis sunt apti ad generatiõem: & forte tali tempore magis procreantur masculi. Vnde & philosophus uidetur uelle ꝙ oues flantib⁹ borealibus uentis: magis concipiunt masculos. Flantib⁹ uero australibus magis fœminas. Omnino enim flantibus borealibus uentis propter roborationem caloris materni uteri: magis possunt conseruare suos fœtus & eos perfectiores faciunt. ¶ Secũda uia ad inuestigandum hoc idẽ sumitur ex læsione filiorum. Nam uiri magis læduntur si utantur coniugali copula tempore calido flante austro q̃ frigido flante borea: tempore enim boreali & frigido quia calor naturalis magis reseruatur interius: plus possumus cõuertere de alimento: quare usus coniugalis copulæ in tali tempore non sic lædit corpora uirorum: nec sic attenuat ea: eo ꝙ maior sit ibi conuersio alimenti. ¶ Tertia uia ad inuestigandũ hoc idẽ sumitur ex aeris dispositione. Nam boreas reddit aerem purum. Auster uero reddit ipsum turbulentum. Nam secũdum philosophum in methauris: Auster pluuiatum multitudinis adductiuus. Aere aũt existente puro melioratur complexio existentium in eo: & fiunt meliores generationes. Quare tali tempore magis est danda opera coniugali copulæ. Decet ergo omnes ciues uti magis cõiugio: tempore quo fit melior procreatio filiorum: tanto tamen hoc magis decet reges & principes quanto decet eos elegantiores habere filios.

¶ Quod in mulieribus quædã sunt laudabilia: quædam uero uitupabilia. Cap. xviii.

M Vlierum autem mores plurimum quasi mores iuuenum sunt & puerorum: quodãmodo enim sic se uidentur habere fœminæ ad mares: sicut se habent pueri existentes in ætate imperfecta ad homines existentes in ætate perfecta. Nam secundum eũdem philosophum in politi. Mares plus uigent ratiõe q̃ fœminæ. Est enim fœmina quasi masculus occasionatus: & quasi uir incompletus. Sic etiam & pueri non sic ratione uigent ut adulti. Nam puer est quasi homo imcompletus: quia ergo respectu perfectionis & quãtum ad rationis usum: fœmina & puer quodãmodo rationem eãdem habent: sequitur mores fœmineos esse quodãmodo pueriles. In primo ergo libro ubi uniuersaliter tractabamus de moribus: non curauimus speciale capitulum facere de moribus mulierum. Sed supposuimus coniecturandum est de huiusmodi moribus ex moribus puerorum. Verũtamen quia in hoc secundo libro de regimine cõiugum specialem requirit tractatum: ut sciamus quo regimine regendæ sunt coniuges. Narrandum est sub cõpendio & succincte: quæ sunt laudabilia & quæ uituperabilia in ipsis. ¶ Est enim primo laudabile in eis: quia ut plurimum cõtingit fœminas uerecundas esse: ꝙ duplici de causa contingit. Primo ex appetitu laudis. Secũdo ex timiditate cordis. Mulieres .n. ualde sunt appetitiuæ laudis. Nam ĩ omnibus qui sunt impfecte tales plus appetunt laudari q̃ perfecte possiden-

tes illud. Clerici enim imperfecti & habētes imperfectam scientiam plus desiderant: ut uocentur scientes: & ut habeant nomen ꝙ sint excellētes clerici ꝙ uere scientes. Nam qui uere sciunt ī seipsis inueniunt unde gaudeant. Ideo non tantum curant de apparētia. Sed qui imperfecte cognoscunt: quia non uident in seipsis scientiam unde gaudere possint: ꝙ non habent in rei ueritate: uolunt habere in hominū opinione. Quod ergo dictum est de scientia perfecta & imperfecta: intelligendum est de bonitate completa & incompleta: q̄ qui sunt perfecte boni non sic appetunt laudari & reputari boni sicut alii. Habentes enim perfectionem bonitatis in seipsis inueniunt unde gaudere possint: propter quod non multum curant gaudere de hominum opinione quare cum mulieres communiter non tanta bonitate polleant sicut uiri. Si aliqualem bonitatem habeant: utputa si polleant aliquo bono corporali. Nam si sint pulchræ & elegantes: uel si aliqua bona alia bonitate participāt: ualde cupiunt laudari & commendari in ea: ꝙ totum cōtingit eis ex imperfectione bonitatis. Nam bona corporis ut elegantia: pulchritudo: & cætera talia imperfecta bona sunt. Mulieres ergo ut plurimum uel participant bona imperfecta: ut aliqua bona corporis: uel si participant bona perfecta ut bona mentis: participant ea imperfecto modo: propter quod communiter omnes deficiunt a perfectione uirorum: quare cum ad augmentum perfectionis bonitatis innuatur cupiditas laudis: & desiderium reputationis: tanto plus appetūt laudari cōmuniter loquendo mulieres q̄ uiri: quanto in bonitate cōmuniter sunt imperfectiores illis: propter quod cum uerecundia sit timor de inglorificatione & de amissione laudis: mulieres communiter sunt uerecundæ: quia timent īglorificari & amittere laudem quā nimia affectione desiderant: ex ipsa igitur cupiditate laudis probatur mulieres uerecundas eē. Rursus hoc idem probari potest ex timiditate cordis. Nam cum mulieres sint naturaliter adeo timide ꝙ quasi omnia expauescunt: sequitur eas uerecundas esse: quia uerecundia est quidam timor: ut superius dicebatur. Ex diuersis ergo causis probare possumus mulieres uerecundas esse: quicquid tamen sit de eius causis: laudabile autem est in ipsis esse uerecundas: quia propter uerecundiam multa turpia dimittunt quæ non dimitterent nisi eas uerecundiæ cathena constringeret. Secundo ē laudabile in mulieribus: quia communiter sunt piæ & misericordes. Pueri eñi & senes & fœminæ: ut plurimum sunt misericordes: non tamen ex eadem causa hoc uidetur contingere: quia pueri ut superius dicebatur sūt miseratiui quia sua innocentia alios mensurant credunt omnes innocentes esse & putant eos indigne pati: quare super eis de facile miserentur. Senes uero miseratiui existunt cum quia ipsi in corpore & in uita deficiant uolunt aliis misereri & cōpati ipsis: quare cum de facili quis inclinetur ad faciendum aliis quod ab eis uult fieri sibi: senes de facili super aliis miserentur. Mulieres ꝙ miseratiuæ sunt ex mollicie cordis. Nā habentes cor molle non possunt aliquid sustinere: ideo statim miserentur cum uident aliquos dura pati. Tertio considerandum est ī mulieribus quia communiter nimis excedūt: unde cum sunt piæ: sunt ualde piæ: & cum sunt crudeles sunt ualde crudeles & cum sunt inuerecūdæ sunt nimis inuerecundæ: postq̄ enim mulieres audaciam capiunt tanta turpia perpetrant ꝙ uix inuenirentur uiri adeo inuerecundi ut possint tanta turpia operari: Hoc autem tertium & si in bonis potest esse laudabile: in malis uero est uituperabile. ¶ Viso quæ sunt laudabilia in fœminis. Restat quæ sunt laudabilia in eis. Possumus autem narrare tria in mulieribus uituperabilia. Primo quia ut plurimum sunt intemperatæ & passionum insecutrices. Secundo quia sūt garrulæ & litigiosæ. Tertio quia sunt mobiles & instabiles. ¶ Primo autem fœminæ cum pos sunt ut plurimum sunt intemperatæ & passionū insecutrices: Nam quia in eis ratio deficit non sic habent ut retrahantur a concupiscentiis: sicut uir qui est ratione præstantior. ¶ Secundo sunt garrulæ & litigiosæ quod ex eadem causa contingit. Nam frenum mulierum ut plurimū non est ratio: quia communiter a ratione deficiunt. Sed magis est passio ut uerecundia: si enim se cōtinent ut non garriant & nō litigent: magis hoc faciunt ex uerecundia q̄ ex ratione: quare cum motæ sunt nesciunt se moderare: sed sine freno garriunt & litigant. Videmus autem fœminas plus perseuerare in litigando & garriendo quā uiri: eo ꝙ magis deficiant a ratione ipsis. ¶ Tertio contingit mulieres mobiles & instabiles: qđ & forte accidit ex debilitate complexionis. Nā cum anima ut superius dicebatur: ut plurimum sequatur complexiones corporis. Sicut mulieres habent corpus molle & instabile: sic uoluntate: & desiderio sunt instabiles: & mobiles.

¶ Quo regimine omnes ciues: & maxime reges & princi. debeant suas coniuges regere. Capitulum. xix.

Dicebatur in præcedentibus non eodē regimine regendas esse coniuges quo regendi sunt serui. Aliud enim est regimen coniugale: a paternali: & etiam a seruili. Sed quia non sufficit sic tractare de regimine coniugali dicendo ipsum esse differens a paternali & seruili nisi in speciali tractetur quo regimine regende sunt coniuges. Ideo oportet ī speciali dicere aliqua de regimine coniugū. ¶ Sciēdum ergo unam eē cōmunem regulam ad omne regimen. Nam quicūꝙ uult aliquid bene regere: oportet ipsum speciales hr̄e cautelas ad ea: circa quæ uidet ipsum magis deficere. Nam sicut est in locutionibus sic suo modo est in ipsis operibus. Videmus enim aliquos habere lin

guas disertas aliquos uero balbutientes esse: & qui balbutiunt non eodem mō balbutiunt: sed aliqui difficilius ꝓferunt unum uerbum: aliqui uero difficilius aliud. Qui ergo balbutientes uellet in loquela dirigere oporteret eos instruere ut specialem pugnam & specialem conatum acciperent circa ea uerba quæ deterius proferre possent. Vnde & aliquos philosophos legimus sic fecisse: qui cum essent impeditæ linguæ: accipientes specialem conatum circa illas litteras q̄s deterius proferebant: facti sunt eloquentes. Hoc ergo modo & circa opera se habet: cum.n. quis se uel alium uidet circa aliq̄ deficere si se uel aliū uult recte regere specialem conatum assumeᷣ debet circa ea in quibus esse contingit facilior casus. Quare cum mulieres ut in præcedenti capitulo dicebatur: cōmuniter sint intemperatæ garrulæ & instabiles: regende sunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam & ad taciturnitatem & ad stabilitatem. Partes autem temperantiæ ut dicebatur in primo libro sunt quatuor uidelicet: castitas: pudicitia: siue honestas: abstinentia & sobrietas. Tunc ergo mulieres sunt temperatæ quando sunt castæ: honestæ abstinentes & sobriæ. Decet enim coniuges esse castas non solum propter finem seruandam suis uiris: sed etiā propter pro creandam prolem. Nam si coniunx castitatem non seruet de facili filius non propriꝰ ipsi uiro succedit in hereditatem patris. Decet ergo coniuges omnium ciuium esse castas. Et tanto magis hoc decet cōiuges regum & principū quanto ex earum illigitima prole potest maior lis & discordia uel dissensio oriri. ¶ Secundo decet eas esse pudicas & honestas. Nam non sufficit coniuges esse castas & cauere sibi ab operibꝰ illicitis: sed oportet eas esse pudicas & honestas ut sibi caueant a signis & a uerbis quæ uidentur in honestem protēdere: non enim sufficit ut alius filius non succedat in hereditatem: sed requiritur ut pater sit certus de sua prole. Cum ergo signa in honesta & impudica quandam suspitionem ad generent de incontinentia coniugis ut pater sit certus de sua prole: expedit coniuges pudicas esse. ¶ Tertio oportet eas esse abstinentes: ut caueant sibi a superfluitate cibi. Nam cibi superfluitas ad incontinētiam inclinat. ¶ Quarto decet eas sobrias: ut caueant sibi a superfluitate potus. Nam tam īmoderantia cibi q̄ potus uenerea prouocat. Vnde & antiquitus apud Romanas mulieres ut recitat Valeriꝰ maximus. ii. libro capitulo de institutis. Antiquis quodammodo nefas erat bibere uinum: unde ait ꝙ uini usus olim Romanis fœminis ignotus erat: ne in aliquod dedecus ꝓlaberentur: quia usus uini consueuit esse proximus ad uenerem incōcessam. Sic igitur regendæ sunt fœminæ ut sint castæ honestæ abstinentes & sobriæ. Modus autem quo inducende sunt ad hæc omnia diuersificatur secundum diuersitatem nobilitatis diuitiarum ipsorum uirorum. Nam ciues in nobilitate & diuitiis deficientes debent ꝑ seipsos suas instruere coniuges & debitas cautelas adhibere: ut polleant bonitatibus supradictis. Habundantes uero nobilitate & diuitiis & ciuili potentia decet inquirere matronas boni testimōii aliquas per diuturna tempora prudentia & bonis moribus approbatas instruentes coniugem & inducentes eam per monitionem debitam ad bonitates ꝓhabitas. ¶ Viso coniugem sic regendam esse ut sit debitæ tēperata. Restat ostendere: quomodo regenda sit ut debitæ sit taciturna. Nam ut scribit. i. poli. ornamentum mulieris ē taciturnitas. Si enim mulieres debitæ se habeant & congrue silētium seruent: ex hoc magis ornatæ apparent & ad maiorem uiros inducunt. Decet ergo eas esse taciturnas. Sic ēt decet esse stabiles. quia quanto uxor est magis cōstans & firma. tanto maior credulitas ad generatur uiro ut ei debitam fidem seruet. Tali ergo regimine regende sunt coniuges: ut polleāt prædictis sex bonitatibus. uidelicet ut sint castæ: honestæ: abstinentes: sobriæ: taciturnæ & stabiles. Ad hæc autem uiri eas inducere poterunt uel per seipsos: uel per matronas boni testimonii. uel per cautelas alias adhibendo. quare decet omnes ciues sic suas coniuges regere. & tanto magis hoc decet reges & principes. quarto ex eorum indebito regimine potest circa regnum maius periculum imminere.

¶ Qualiter omnes ciues: & maxime reges & pricipes ad suas coniuges debeant debitæ se habere. Cap. xx.

On sufficit scire quomō reges & principes & uniuersaliter omnes ciues debeant suas cōiuges regere: & ad quas bonitates debeant eas inducere: nisi sciatur quo modo circa eas debeant se habere. ¶ Sunt autē tria quantum ad præsens spectat diligenter considerranda: in quibus uiros circa proprias coniuges: decet debitæ se habere. Nam primo debent eis moderate & discrete uti. Secundo debēt eas honorifice tractare. Tertio debent cum eis debitæ conuersari. ¶ Decet enim eos suis coniugibus moderate & discrete uti. Nam immoderatus usus uenereorum. Primo communiter destruit. Secundo mentem deprimit. Tertio immoderat appetitum & reddit coniuges intemperatas. Destruitur enim & debilitatur corpus ipsius uiri si nimis det operam copulæ coniugali. quia uis generatiua est nimis corrupta. & ut uult philosophus. iii. ethi. Insaciabilis est concupiscentiæ appetitus. quare ut plurimum homo plus appetit q̄ natura requirat. Si ergo sine freno quis sequitur appetitum: & non moderet desiderium copulæ coniugalis: ageret ultra q̄ natura requirat & ultra q̄ sufficiat ad restaurādum ꝙ sine debilitatione proprii corporis esse nō poterit. Vnde cerebrum & uisus & alia membra nobilia debilitantur ex superflua copula. Secundo superfluus usus: non solum corpus debilitat. Sed etiam mentem reprimit. Nam corpus: est

q̄si instrumētum animæ. sicut ergo quia martellus est instrumentum fabri. debilitato martello debilitant̄ actiões fabriles. sic debilitato cerebro & aliis mēbris nobilib⁹ impedit̄ a rationis usu: ut non possit sufficienter considerare. Vnde & supra per auctoritatem philosophi probabatur q̄ talia si uehæmentia sint rationem percutiunt. ¶ Tertio hm̄oi usus nimis macula appetitum & reddit coniuges intemperatas. nam q̄to plus datur opa uenereis actibus tanto plus incitatur appetitus ut sit intemperatus & ut uenerea operet̄. ut uult phūs. vii. ethi. propter quod eliditur quorūdam brutalis cogitatio dicentium. Satisfaciā nunc concupiscentiæ & postea de cætero abstinebo. Nam quilibet usus carnalis copulæ icitat ad ulteriorē usum: & q̄to quis plus ea utitur. tanto magis incitatur ad utendum & semper intēperatior reddit̄. Decet ergo omnes ciues uti moderate coniugali copula. & tanto magis hoc decet reges & principes: q̄to incedentius est eos ꝑpter hm̄oi actus habere corpus debilitatum: mētem depræssam & itemperatum appetitum. nec sufficit eos tali copula uti temperatæ: nisi utant̄ ea discrete. Nam in omnibus operibus discetio est adhibenda ut fiant tempore debito. loco cōuenienti: & modo congruo. Sunt. n. aliqua tempora incongrua prædictis operib⁹. Nam temporibus quibus est orationibus uacandum: decet a talibus abstinere. Sic etiam temporibus quibus posset insurgere nocumentum proli. decet abstinere a tali copula est ergo obseruādum tempus debitum. Sic etiam obseruandus est locus congruus: & modus conueniens: ut sit inter coniuges nō solum amicitia delectabilis sed honesta.

¶ Viso qūo decet uiros suis uxoribus moderate uti & discrete. Restat uidere qūo eas debeant honorifice pertractare. Quemlibet. n. uirum secundum possibilem facultatem decet suam uxorem honorifice retinere indebito apparatu ei necessaria debita tribuendo. Nam cum uxor sit persona ualde coniuncta: honor qui uxor exhibet̄ redundat in persona ipsius uiri. ymo cum ostensum sit supra uxorem nō se habet̄ ad uirum quasi seruā: sed quasi sociam decet quemlibet secūdum suū statum uxorem ꝑpriam honorifice pertractare.

¶ Ostenso qūo decet uiros suis uxoribus moderate & discrete uti. & qūo debent eas honorifice retinere. Restat ostendere qualiter cum eis debeant conuersari. Tunc aūt uiri ad uxorem est conuersatio congrua: si ei ostendit debita amicitiæ & si eas ꝑ debitas monitiones instruat. ¶ Declarare aūt quæ sunt signa amicitiæ debita & quæ sunt monitiões congrue fieri non potest nisi inspecta diuersitate statuum: & consideratis conditionibus ꝑsonarum. Debent. n. uiri diligēter aduertere utrum uxores sint supbæ uel humiles. utrum sint prudentes aut fatuæ: nam sic conuersando est cum uxoribus q̄ plura signa amicitiæ ostendenda sunt eis. si sint humiles q̄ si sint superbæ. Superbæ. n. adeo fiunt elatæ: si eis multa amicitia ostendatur ut uelint ēt uiris propriis dominari. Rursus sic conuersandum est cum eis: q̄ aliter instruendæ sunt prudētes: aliter fatuæ. Nam prudentibus ad correptionē leuia uerba & blanda sufficiunt. Fatuis uero est asperior increpatio adhibenda. Decet ergo quoslibet uiros considerato proprio statu: & inspectis conditionibus ꝑsonarum: suis uxoribus ostendere debita amicitiæ signa & eas ut expedit per debitas monitiones instruere.

¶ Quomodo fœminæ coniugatæ circa ornamentum corporis debeant se hr̄e. Cap. xxi.

Decet reges & pricipes & uniuersaliter omnes ciues sciræ qūo circa ornatum corporis deceat suas coniuges debite se habere. nam cum uir suam uxorem regere debeat eam dirigendo ad actiones honestas & ad opera uirtuosa: expedit quoslibet uiros in his in quibus ut plurimum delinquunt fœminæ diligenter aduertere. quæ sunt ibi licita & quæ illicita. Cum ergo mulieres ut plurimū appetunt uideri pulchræ: potissime delinquūt circa ornatū corporis. quare decet uiros cognoscer̄ quis mulierum ornatus: sit licitus & quis illicitus. Nam nunquā uxores uirtuosæ existunt: nisi appetant illicita fugere. ¶ Quantum autem malum incurrant ciuitates & regna ex fœmis nō uirtuosis nō appetentibus licita sed illicita: ostendit philosophus primo retho. qui loquens lacedæmoniis ait eos esse ifœlices secundum dimidium: eo q̄ uxoribus suis illicita permittebant. Ne ergo domus principis uel cuiuscunq; ciuis secūdum medium sit infœlix quātum ad ornatum & etiam quātum ad omnia alia circa q̄ fœminæ consueuerunt delinquere. debent eas debite admonere. ¶ Sciēdum ergo ornatum fœmineum ī duobus consistere. quorum unus potest dici fictitius alius nō fictitius. Fictitius autem ornatus dicitur fucatio. ut apposito coloris albi uel rubei. quib⁹ per quædam figmēta ostendunt se fœminæ rubicūdiores uel albiores: uel alio modo pulchriores q̄ sint. Talia autem quæ sūt fictitia & sophistica sunt illicita & prohibenda. Alius autem ē ornatus non fictitius qui consistit in debitis indumentis. & in aliis ornamentis: quæ si considerato proprio statu & conditionibus personarū debite & ordinate fiāt: sunt licita & honesta. Decet enim uiros secundum suum statum suis uxoribus in debitis ornamentis & aliis ornamentis quæ si considerato proprio statu & conditionibus debite prouidere. Vnde & ualerius maxim⁹ ciues romanos cōmendat: qui suis uxoribus in pulchris indumentis: & in aliis ornamentis debite prouidebant. Sic ergo cēlendum est de ornatu. ¶ Sed ut uxores ipsas magis specialiter instruamus: qualiter circa indumenta & circa alia corporis ornamenta debeant se habere. Aduertendum q̄ circa ornamentum uestimētoꝝ contingit dupliciter peccare. Primo ex supabundantia. Secundo ex defectu. ¶ Superabundantia:

uero ut uidetur oportet ibi triplicem uirtutem conuertere: quam tangit ardromicus peripateticus: i libello quem fecit de uirtute huius triplex uirtus est: humilitas: moderantia: & simplicitas. Tunc enim mulieres circa ornatū corporis sunt humiles quando non propter uanam gloriam se ornant: sed agunt: ut suis uiris placentes: eos a fornicatione retrahant. Tunc uero sunt moderatæ quando considerato suo statu non superflua uestimenta quærunt. ℭ Decet enim uxorem militis: magis esse ornatam uestibus: q̄ uxorem ciuis simplicis. Adhuc autem uxorem pricipis uel etiam regis decet magis ornatam esse. Dato igitur ꝙ uxor alicuius uiri esset humilis: non ornās se propter uanam gloriam: posset delinquere in ornatum si non esset moderata ultra q̄ suus status requireret appeteret ornaměta. ℭ Tertio decet fœminas circa ornatum corporis esse simplices: ut non nimia sollicitudine ornamenta requirant. Nam & si fœmina non propter uanam gloriam se ornaret: nec ultra suum statum ornaměta appeteret: posset delinqueret si nimis esset solicita circa ipsa. ℭ His ergo. iii. modis cōtingit delinquere circa superfluitatem ornamentorum. Sed duobus modis ut cōmuniter ponitur cōtingit delinquere circa defectum. Primo si hoc fiat ex pigritia. Nam aliquæ adeo sūt pigræ ꝙ ex sola negligentia obmittunt solicitari circa debita indumenta. ℭ Secundo in talibus delinquitur: si ex ipso defectu quæratur laus & gloria. Contingit enim aliquando aliquem efferri & superbiri ex ipsa miseria quam sustinet. Nam sicut i ipsis claudis & in ipsis infirmis existěribus apud ianuas ecclesiarum ut plurimum accidit: ꝙ infirmior magis gloriatur: quia credit ꝙ in eum plures aspiciant & expectat se plures elemosinas accepturum. Sic aliquando qui uilior est in habitu magis superb⁹ efficitur: si credat ex hoc ab hominibus cōmendari. Delinquunt igitur mulieres si ex uilitate habit⁹ & ex defectu uestium gloriam quærant. unde & philosophus. iiii. ethi. uituperet latonios qui infra suum statum uestimenta quærentes ex hoc in elationem & iactantiam mouebant. Hoc ergo modo regendæ sunt coniuges quātum ad ornatum corporis. ut circa illa sex quæ tetigimus diligenter instruantur & moueātur. Primo ergo mouědæ sunt ne sint sophisticæ: quærentes fucum & figmentum. Secundo ut sint humiles: ne propter uanam gloriam nimium se ornent. Tertio ut sint moderatæ ne ultra eorum statum uestimenta requirāt. Quarto ut sint simplices ne circa ornamenta nimia solicitudine uexětur. Quinto ne sint negligentes ne totaliter infra eorum statum pp pigritiam deficiant erga ornamentum corporis. Sexto ne uilitate habitus sint supsticiose ut ex ipso defectu uestium laudem & gloriam cupiant.

ℭ Quod non decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues erga suas coniuges nimis eē zelotipes. Cap. xxii.

Multi uirorum in hoc uidentur delinquere: quia circa uxores proprias sunt nimis zelotipi. sed qđ nimis zelus nō sit laudabilis: triplici uia oňdere possum⁹. Nam cū quis erga suam coniugē est nimis zelotipus ex nimio zelo quem erga illam gerit omnia suspicantur in peius. Multotiens uxores bene uiuentes & debite se gerentes increpantur a uiris: si contingat eos nimis esse zelotipos. eo ꝙ ipsi zelotipi bene apta suspicari in peius. Ex suspitione autem ipsius zelotipi: si nimis sit eius zelus tria mala consurgunt ex quibus tres rationes sumi possunt ostendětes nimis zelotipos non eē laudandos. Primum ē quia uiri in seipsis nimia turbatione uexantur: Secundum quia ex hoc ipsæ uxores incitantur ad malum. Tertium uero quia ut plurimum ex tali zelo consurgit in domo litigium & perturbatio. ℭ Prima uia sic patet. Nam si uiri i nimio zelo mouětur circa uxores proprias quasi semper sunt in suspitione & p consequěs semper sunt in anxietate cordis. quare cum una cura impediat aliam. oportet sic zelantes retrahi a debitis curis & a ciuilibus operibus. Decet ergo omnes ciues non esse nimis zelotipos de suis coniugibus. & tanto magis hoc decet reges & principes quanto maius præiudicium potest insurgere regno si reges sint i anxietate cordis & retrahantur: a debita cura regni. ℭ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem: sumitur ex eo ꝙ uxores incitant̄ ad malum. si contingat suos uiros esse nimis zelotipos. Cōmune est enim ꝙ semper prohibitio auget concupiscētiam. Nam ut dicitur. ii. retho. Concupiscentia est eius ꝙ ab est. Ideo probatur ibi ꝙ sene magis desiderant uiuere ultima die q̄ præcedentibus diebus: eo ꝙ tunc magis deficit eis uita. Semper ergo magis concupiscitur quod abest: & qđ uidemus nobis deficere. Sed si res est nobis prohibita eo ipso ꝙ prohibetur uidetur abesse & deficere. ex hoc ipso magis desideratur & concupiscitur. Sequitur ergo uxores zelotipum magis incitari ad malum. Quia agetur in eis concupiscentia ex inordinato zelo uirorum: & ex ipsorum inordinata prohibitiōe. ℭ Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex lite & iurgio: quod in domo consurgit. Nam cum uidet uxoribus ꝙ sine cā calūnientur: & ꝙ earum uiri sine culpa suspicent̄ de ipsis mala: quæ faciunt uiri zelotipi: nō possunt patiěter sufferre. Propter quod in domo illa ut plurimum oriunt̄ lites & iurgia. Non ergo decet uiros de suis coniugib⁹ esse nimis zelotipos. Nec ēt decet eos circa suas coniuges nullam habere custodiam & nullum habere zelum. sed consideratis conditionibus psonarum: & inspectis consuetudinibus patriæ q̄libet circa ppriam coniugem debet debitam curam & debitam diligētiam adhibere. Sic etiam decet uirum quēlibet erga suam coniugem ornatum habere zelum. ut sit inter eos amicitia naturalis: delectabilis: & honesta.

¶ Quale sit consilium mulierum: & q̄ earum consilio non est utendum simpliciter: sed in casu. Cap. xxiii.

Consilium mulierꝝ. ut dr̄. i. poli. est ĩ ualidum. nam sicut puer habet consiliũ imperfectum: quia deficit a pfectione uiri. Sic. n. fœmia habet inualidum consilium. qa habet complexioẽ inualidam: & deficit a ualitudine uiri. Quod at fœmiæ nõ sunt robustæ corpore: non ẽ ex bonitate complexiõis: sed ex malitia. Mollicies. n. carnis ĩ ipsis magis arguit abũdantiam flegmatis q̃ bonitatem complexionis. quia ergo sic est: oportet fœminas deficere a rõne & hr̃e consilium inualidum. Nam q̃tum corpus est melius complexionatum: tãto est magis pportionatum aiæ: pp quod magis obsequitur ei. & aia existens in tali corpore liberius utit opibus ppriis: & expeditius habet rõnis usum. Primum igit qd̄ est attẽdendum in consilio mulierum est. qa inualidum. Secundum uero qd' est attendẽdum: ẽ quia est uelox & citũ. Nam ut uult phũs in de aialibus oĩa minora & debiliota citi⁹ ueniunt ad suum cõplemẽtum. Consilium ergo mulieres qa est debilius & inualidius q̃ consiliũ uirile. citius uenit ad suum cõplementum. Cæteris ergo paribus si qs statim operari deberet nec posset ad illud negocium sufficientem deliberationem hr̃e: eligibilius eẽt cõsilium muliebre q̃ uirile. Natura. n. cum moueatur ab intelligẽtiis & a deo: in quo ẽ suprema prudentia. oportet q̄ agat ordinate & prudẽter. Prudentis est. n. cito se expedire: & modicum tp̄s apponere in reb⁹ uilioribus: de quibus ẽ minus curandum. Vnde & prouerbialiter dr̄ q̄ mala herba cito crescit. quia natura de ea modicum curãs cito pducit ipsam ad suum augmentum. Sic & mulier quãtum ad corpus citius hẽt esse pfectum q̃ uir. quare cum aia sequatur complexionem corporis. sicut ip̄m corpus muliebre eo q̄ sit uilius & natura minus de ipso curet: citius uenit ad suum cõplementũ q̃ uirile. Sic consilium muliebre citius est in pfectione & complemento q̃ uirile. Simpliciter ergo melius est consilium uiroꝝ q̃ mulierũ. eo q̄ uir sit rõne præstãtior & mulier habeat consiliũ inualidum. In casu tñ potest esse muliebre consilium melius q̃ uirile: ut quia illud ẽ citius in suo complemẽto: si oporteret repentino operari forte elegibilius esset huiusmodi consilium.

¶ Quomodo decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues suis coniugibus propriis sua aperire consilia. Cap. xxiiii.

Triplici uia ĩuestigare possumus q̄ mulieres cõiter & ut plurimum secreta retinere non possunt. Prima uia sumitur ex defectu rõnis. Secũda ex mollicie cordis. Tertia ex appetitu laudis. ¶ Prima uia sic patet: ut in pcedentibus dicebat: eo ipso q̄ aliquid est phibitum auget concupiscẽtia nostra ut opemur illud. q̃re cum ponere aliquid in pcepto sit phibere ne dicat illud. ex ipsa phibitione incitat concupiscentia magis ad dominandũ secreta q̃ alia. non ergo a rõne hm̃oi concupiscentia refrenet: nõ cõgrue possunt retinere secreta. Mulieres igitur eo q̄ ab usu rõnis deficiunt: nõ possunt sic refrenare concupiscẽtias: sunt magis ppalatiuæ secretoꝝ q̃ sint uiri. Nam si phibitio auget concupiscẽtiam: tãto sunt pniores mulieres ad faciendum phibita q̃ masculi. q̃to ab usu rõnis deficiẽtes minus pñt refrenare incitamẽta concupiscẽtiaꝝ q̃ uiri. ¶ Secunda uia ad inuestigandũ hoc idẽ sumit ex mollicie cordis. Nam qa mulieres ut plurimũ sũt molles & ductibiles: statim cum aliqua psona eis applaudet: & ridet in facie eaꝝ credunt ipsam eẽ amicam & reuelãt ei oĩa secreta cordis. ¶ Tertia ad hoc pbando sumit ex appetitu laudis. Dicebat. n. in pcedentibus: & mulieres nimis appetunt laudẽ & gloriam. Inde est igit q̄ cõiter ut plurimũ mulieres aliis mulieribus: q̃s credunt amicas eẽ reuelãt secreta uiroꝝ. Credunt. n. ex hoc eẽ in quadã excellẽtia: & laudari apud eas: si sciãt referre uiroꝝ secreta. Nam qa uident a suis uiris diligi: si sciant secreta ipsorum cõgloriant. si possint se laudari q̄ a suis maritis diligãtur: appetentes quãdam inanem gloriam & quãdam laudẽ: de facili reuelant secreta uiroꝝ. ¶ Ex hoc aũt de facili apparet qualiter uiri suis coniugibus debeãt reuelare secreta: Nam cum dicimus hos esse mores iuuenum. hos mulieꝝ: hos senum. Non est intelligẽdum talia necessitatem imponere: sed solũmodo ut in pluribus: & secundum quadam pnitatem & inclinationem. Possunt tamen tam fœminæ q̃ uiri per rationis usum si uelint esse constantes & uincere hm̃oi impetus & inclinationes. Nam licet sit difficile superare incitamenta concupiscentiaꝝ: & sit hoc magis difficile in fœminis q̃ in uiris: eo q̄ magis deficiant a rõnis usu. Non tñ est ipossibile. Possunt. n. tam uiri q̃ mulieres: hm̃oi impetus uincere. Quare licet cõiter mulieres sint ppalatiuæ secretorum: non est tñ inconueniens aliq̃s mulieres esse debita secreta tenẽtes. Viri igit non debent suis coniugibus secreta aperire: nisi per diuturna tempora sint experti eas esse discretas prudentes & stabiles: & non esse secretorum propalatiuas. ¶ His uisis cum ostensum sit quomodo cõmunitas uiri & uxoris sit naturalis. & quomodo se habeant ad alias cõmunitates domus. Cum etiam declaratũ sit quomodo reges & principes: & uniuersaliter omnes ciues se habere debeant ad suas coniuges & quomodo cũ eis debeant conuersari. Imponatur finis primæ parti huius secundi libri: in qua agitur de regimine coniugali. ¶ Videtur tamen forte alicui non sufficienter esse traditam notitiam regiminis nuptialis: eo q̄ non ostensum sit ad quæ opera sint coniuges ordinandæ. Si enim indecens ẽ eas esse ociosas ut superius dicebatur. describenda sunt opera: quæ decet ipsas coniuges exercere. sed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic silentio præterire.

¶Incipit secunda pars secundi libri de regimine principum. In qua tractatur quomodo parentes circa proprios filios curam de eis habeant.

¶Quod decet omnes parentes circa proprios filios esse solicitos. Cap. i.



Expedita prima parte huius libri secundi. In qua determinatum est de regimine nuptiali. Restat exequi de secunda in qua agetur de regimine paternali. Non enim sufficit patrem familias scire coniugem regere: nisi nouerit filios debite gubernare. ¶Secundum igitur quod cum coitas uiri & uxoris: & domini & serui pertineat ad domum primam. Coitas uero patris & filii pertineat ad domum iam inesse perfectam: quia domus prima praecedit domum iam inesse perfectam. Ideo forte uidetur alicui stati post determinationem de regimine nuptiali: determinandum esse de regimine seruorum. Verum quia dicitur primo politicorum. Iconomiae amplior est solicitudo circa homines: quam circa passionem inanimatorum: & circa liberos. quam circa seruos. Ideo decreuimus prius determinare de regimine filiali: quam de regimine seruili. tanquam de eo circa quod est debet amplior cura. In determinando quidem de regimine filiorum: primo ostendere uolumus quod decet omnes patres circa proprios filios esse solicitos. Nam cognita solicitudo quae est circa filios habenda magis incitabuntur parentes ut suos filios bene regant. Possumus autem triplici uia uenari quod decet huiusmodi solicitudinem habere parentes. Prima uia sumitur ex eo quod patres sunt causa filiorum: & filii habent ab eis esse. Secunda ex eo: quod sunt superiores: & praestantiores illis. Tertia uero ex eo quod inter eos debet esse amicitia naturalis. ¶Prima uia sic patet. Nam sicut in naturalibus rebus aspicimus quod nunquam natura dat esse alicui nisi sit solicita circa ea per quae illud ualet conseruari in esse ut si natura dat esse igni: statim est solicita dare ei leuitatem quandam: per quam feratur sursum eo quod in loco superiori magis habet in esse conseruari quam in inferiori. Sic etiam si natura dat aialibus esse quia aial sine cibo conseruari non potest: natura est solicita dare aialibus ora & alia organa per quae possint sumere cibum & nutrimentum. quare si patres sunt causa filiorum: & filii naturaliter a patribus esse habent. decet patres habere curam filiorum & solicitari erga eos ut inueniant eis illa per quae possint bene uiuere: & per quae ualeant conseruari in esse. ¶Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex eo quod patres sunt praestantiores filiis & debent praeesse eis. natura licet. n. semper superiora inferiora instruunt & ea regulant & conseruant. Videmus super caelestia corpora influere in haec inferiora & ea regere & conseruare. quare si naturale est ut superiora & praeeminentia in inferiora influant: & ea regulent & conseruent. Decet quemlibet dominantem & praeeminentem solicitari quomodo per debita consilia influat & subueniat suis subiectis: & quomodo eos regulet & conseruet. Vnde & ipse deus qui singulis rebus praeest: habet solicitudinem & prouidentiam totius uniuersi. Patres ergo eo ipso quod naturaliter praesunt filiis: debent circa eorum regimen esse soliciti. ¶Tertia uia sumitur ex parte amicitiae naturalis quae est inter parentes & filios. De ratione. n. amoris est: ut solicitet amantem circa rem amatam: quilibet sollicitatur circa dilectum. quare cum inter patrem & filium sit amor naturalis. ut probatur. viii. ethi. decet patres ex ipso amore naturali quem habent ad filios: sollicitari circa eos.

¶Quod maxime decet reges & principes sollicitari circa regimen filiorum. Cap. ii.

Licet omnes patres deceat solicitari circa proprios filios: ut patet per rationes superius assignatas. Maxime tamen decet reges & prin. talem sollicitudinem gerere. Quod triplici uia uenari possumus. Prima uia sumitur ex eorum intelligentia. Secunda ex bonitate filiorum. Tertia uero ex utilitate regni. ¶Prima uia sic patet. Nam secundum philosophum in de aialibus quod est animalibus intelligentius magis habet sollicitudinem circa filios. naturale est enim quemlibet diligere sua opera. ut uult philosophus in ethi. Vnde & patres naturaliter diligunt filios: & poetae sua poemata tanquam proprium opus quando ergo aliquis est intellectior & magis cognoscit proprium opus: tanto maiori solicitudine & dilectione mouetur circa illud. Patres ergo tanto magis debent solicitari circa filios: quanto prudentiores sunt: & quanto maiori intelligentia uigent. Sed cum habitum sit quod reges & principes: & uniuersaliter omnes dominantes: si debeant naturaliter dominari: oportet quod polleant prudentia & intellectu tanto decet reges & principes magis solicitari circa proprios filios quam caeteri: quanto in eis magis uigere debet mentis industria & prudentia regitiua. ¶Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex bonitate filiorum. Decet enim filios regum & principum maiori bonitate pollere quam alios: quia secundum philosophum in poli. secundum quod aliqui sunt in maiori statu & in altiori dignitate: sic debent meliores esse: & esse magis perfecti scientia & uirtutibus. Congruum enim est qui alios regere cupit: ut sit adeo prudens & bonus: ut caeteri ex ipso possint sumere uiuendi exemplum. ¶Filii ergo regum licet non sint reges: tamen quia singuli constituuntur in aliquo principatu & in aliquo dominio: in quo oportet eos alios gubernare: maxime decet eos esse prudentes & bonos & cum filii perueniant ad maiorem bonitatem & prudentiam: si patres circa eos sint soliciti: quam si circa ipsos se habeant negligenter tanto decet reges & principes magis solicitari circa proprios filios: quanto filii eorum pollere debent maiori prudentia & ampliori bonitate. ¶Tertia uia ad hoc ostendendum sumitur ex utilitate regni. Bonitas enim regni dependet ex bonitate eorum

qui sunt in regno:& maxime dependet ex bonitate principatium in ipso. Nam sicut sanitas corporis naturalis:dependet ex sanitate omniū mēbrorum:& maxime ex sanitate cordis & membrorū principalium:eo ꝙ cor & principalia mēbra habent influere in alia & rectificare ipsa. Sic bonitas regni dependet ex bonitate omnium ciuium:maxime tamen dependet ex hiis qui principantur:& dominantur in regno:utile est ergo toti regno habere bonos ciues:sed utilius ē habere bonos principantes: eo ꝙ principantis sit alios regere & gubernare:tanto ergo magis decet. Reges & principes solicitari circa proprios filios:ut polleant prudentia & bonitate:quanto maior utilitas consurgit ipsi regno ex bonitate filiorum regum:qui debēt habere principatum & dominium in regno quā ex bonitate & prudentia aliorum.

¶Quod regimē paternale sumit originem ex amore:& ꝙ non eodem regimine regendi sunt filii quo regendi sunt serui. Cap. iii.

Q Via post tractatum de regimine coniugis:determinandum est de regimine paternali. Videndum est unde sumit originem regimē paternum & quo regimine regendi sunt filii. ¶Sciēdum ergo triplex esse regimen. Nam omnis regens alios uel regit eos:secundum certas leges:& secūdum certa pacta:& tale regimen ut superius dicebatur nominatur politicum uel ciuile. Vel regit eos secundum arbitrium:& hoc potest esse dupliciter:quia sic uel regens intēdit bonum proprium:& sic dicitur regimē despoticum uel seruile:uel intendit bonum subditorum:& tale regimē dicitur regale. ¶Hiis aūt tribus regiminibus secūdum quod uidemus aliquos regnare i ciuitatibus & castris: assimilantur tria regimia reperta in una domo. Nam regimen coniugale assimilatur regimini poli. quia uxori ut in præhabitis tangebatur:nō quis debet præesse simpliciter ex arbitrio:sed ei præesse debet ut requirunt leges matrimonii:& ut potius per pacta debita & honesta quæ interueniunt inter uirum & uxorem. Regimen uero paternale assimilatur regimini regali. Nam filiis præest pater ex arbitrio:non secundum conuentiones & pacta. nam pacta & conuentiones: non interueniunt inter subditum & ꝑeminentem nisi in potestate subiecti eligere sibi rectorē non est aūt in potestate filiorum eligere sibi patrem si ex naturali origine filii procederent a parentibus. non enim sic filii eligunt sibi patres ut uxores uiros:quare cum regimen filiorum sit ex arbitrio:& sit propter bonum ipsorum filiorum huiusmodi regimen non assimilatur regimini politi. sed regali. Vnde & philosophus prio politi. ait uirum præesse mulieri:& tanquam natis liberis:non tamen eodem modo principandi: sed mulieri quidem politice:natis autem regaliter. Tertium aūt regimen quod est in domo ut regimen quo regitur familia cætera:assimilatur

h

regimini dominatiuo. ¶Hiis aūt sic ostēsis manifesta apparent uere esse quæ in principio capituli proponebantur. nam si pater debet præesse filiis regaliter & propter bonum ipsorum:cum amare aliquod idem sit ꝙ uelle ei bonum:pater debet præesse filiis propter profectus ipsorum:& quia uult eorum bonum :cum ergo ꝙ regimen sumit originem ex amore. ¶Ex hoc ergo maxime ostenditur ꝙ non eodem regimine debent regi filii quo regendi sunt serui. nam dominus præest seruis propter bonum proprium:non ꝓpter bonum seruorum:hoc ē scdm philosophū præesse aliquibus seruiliter:non intendere bonū ipsorum:sed proprium. Pater tamen debet præesse filiis propter bonum ipsorum filiorū. Ex ipa enim distinctione regiminis:patet paternale regimē non esse idem ꝙ seruile:sed sumit originē ex amore:tamen ut manifestius appareat quod dicitur:possumus duplici uia uenare paternale regimen trahere originem ex amore. Prima uia sumitur ex ordine naturali. Secunda ex ipsa perfectione patris. ¶Prima uia sic patet. Nam secūdum philosophum. Adeo natura dedit uim generatiuam rebus:ut q̄ non possunt perpetuari in seipsis:perpetuantur in suo simili:quare si regimen paternum ex hoc sumit originē:quia filius naturaliter est q̄dam similitudo procedens a patre:cum secundum naturam ad huiusmodi similia sit dilectio:ex ipso ordīe naturali arguere possumus paternum regimen in amore fundari:& ex amore oriri. Sicut enim est in hoībus:naturalis enim impetus ad producēdum sibi simile:& ad filios quosdam procreādum. Sic est in eis naturalis impetus ad eos diligendum:& per consequens ad eos gubernandum & regēdum:& ad habendum solicitudinem circa ipsos. Est ergo hic naturalis ordo ꝙ regnum & solicitudo paterna sumit originem ex amore. ¶Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex ipsa ꝑfectione patris. Nam unūquodq; perfectum est secundum philosophum:quādo potest sibi simile generare:quare cum quilibet suam perfectionem diligat naturaliter pater diligit filium:cū proprie filius sit quidam testis perfectionis eius. Quia ergo pater naturalem amorem hēt ad filium ex huiusmodi amore solicitatur ut ipsum regat & gubernet ꝙ non esset:nisi paternum regimē ex amore nasceretur. ¶Viso ꝙ paternum regimen ex amore nascitur:patet ꝙ filiis debet ꝑesse pater:propter bonum filiorum:non ergo regendi sunt filii eodem regimine quo serui. quia seruis secundum ꝙ huiusmodi quis præest propter bonum proprium. Si ergo contingat aliquem uti filiis tanquam seruis:hoc est ex imperfectione domus:ut quia forte sic pauper est ꝙ seruorum copiam habere non potest. Vnde & philosophus. vi. poli. ait ꝙ egenis necesse ē uti mulieribus & filiis tanquam seruis.

¶Quod amor qui debet esse inter patrem & filiū sufficiēter inducat patres debere filios rege-

re & filios debere patribus obedire. Cap. iiii.

Dicebatur in præcedenti capitulo paternale regimē sumere origiem ex amore. Videndum est igitur quantus sit amor patrum ad filios:& filiorum ad patres:ut nobis inotescat quomodo patres debeant regere filios:& filii patribus obedire. ¶ Sciendum ergo p philosophum.viii.ethi.triplici ratione ꝓbare parentes plus diligere filios quam econtra. Prima uia sumitur ex diuturnitate temporis. Secunda ex certitudine prolis. Tertia ex unione parētum ad filios. ¶ Prima uia sic patet. Nam quāto amor magis durat tanto uæhementior efficitur:amor aūt parentum ad filios diuturnior est: quam filiorum ad parentes. Nam statim cum filii nascuntur parentes diligunt eos:non tamē filii statim incipiunt amare parentes. quia statim non sunt tantæ cognitionis ut possint discernere quod sit diligendum. ymo quia pueri inornati nesciunt discernere parentes ab aliis:non statī per amorem efficiuntur ad illos:sed per processum temporis:quando possunt discernere parētes ab aliis:incipiunt eos diligere. Diuturnior ē ergo amor parentum ad filios:quam ecōuerso: quare fortior & uæhementior. ¶ Secūda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex certitudine prolis. Nam parentes magis sunt certi de sua prole:quam proles de suis parētibus. Proles enī certificari non potest qui fuerint parentes eius: nisi ex qbusdam signis uel auditu:ut quia puer uidet personas aliquas magis affici ad eum q̄ alias:arguit illas parentes eius:uel quia hoc audit ab aliis:ideo sic esse putat. In principio tamē natiuitatis eius non est illius cognitionis ut possit cognoscere a qua matre procedit:uel a quo patre:parentes tamen statim cognitionem habent de ipsa prole. Ideo magis possunt certificari de ea:quam econuerso:propter quod & uæhementius diligunt ipsam quam econuerso. Nam si inter parentes & filios est amor naturalis:tanto huiusmodi amor est ualidior:quanto apud parentes est maior certitudo de prole. Ex hac aūt ratione ostendi potest:ꝙ & matres plus diligūt filios q̄ patres:quia de illis certiores existunt. ¶ Tertia uia probans hoc idem sumitur ex unione parētum ad filios. Nam filii sunt magis propinqui & magis uniti parentibus quam econuerso:quare cum amor quandam unionē importet:filii tā quam magis uniti & magis propinqui parentibus magis diliguntur ab ipis quam econuerso: Sic enim ymaginatur philosophus:ꝙ filii sūt q̄si quædam pars parentum. Nam filii est quædam pars a parētibus abscissa. Pars aūt magis unitur toti:quia apprehendit̄ ab ipso:q̄ totū uniat̄ parti ꝙ ab ea cōphendi non pōt:in toto.n.est assignare aliquid:qd' multū distat a parte:sed nihil est in parte:qd' multū distet a toto:quare si pars mouetur ad amorem totius:non adeo feruēter diligeret ipsum quia uideret i ipso toto aliqua: q̄ multum distarent ab ipsa:si totum moueretur ad amorē pārtis uæhemētius amaret eām:quia nihil aspiceret in parte quod non esset in toto. Filius ergo qui est quædam gleba a parentibus descendens:& quia est q̄dam pars ipsorum nihil est in filio:quod non sit aliquo modo propiquū parētibus:& quod scd̄m aliquem modum non pertineat ad illos. Filii tñ non sic uæhemēter mouent̄ ad dilectionem parentū:quia ꝙ est parētum non sic ptinet ad filios:& p consequēs non est sic unitum eis:sed quod est filioꝝ pertinet ad parentes. Ex hiis aūt uiis phi:ut uidet̄ sufficienter arguere possumus:ꝙ ad parētes spectat solicitari circa regimē filioꝝ quia quilibet solicitus esse debet circa ea q̄ uæhemēti amore diligit. Ad filios ptinet obedire parentibus:quia q̄libet illis obedire debet quos scit eum uæhementer diligere & non intendere nisi ipsius bonum. Sic ergo ex uiis phī probare possumus q̄ in principio capituli dicebantur tñ ut magis specialiter appareat intētum. ¶ Sciendum ꝙ licet parentes magis afficiātur circa filios q̄ econuerso:non tñ est tam inconueniens quantū ad aliquod bonū filios magis diligere q̄ econuerso. Nā ut dicitur vii.ethi. Parentes diligunt filios ut existentes aliquid ipsoꝝ. Filii aūt diligunt parentes quia sūt ab illis:amor ergo parētum circa filios procedit a cā ad effectū:& a supiori ad īferi⁹. Sed amor filiorū ad eos procedit ab effectu ad cām:& ab īferiori ad superius. Naturale est aūt ꝙ superiora influunt in inferiora:& conseruant ea. non autem econuerso. Ideo parentes naturaliter afficiūt̄ ad filios ut influant in eos:& ut congregent eis bona:ut possessiones & nūmismata:per quæ sufficiant sibi ad uitam & conseruentur inesse. Parētes ergo congregant pro filiis non autem econuerso. ymo filii cum possunt fruuntur & rapiūt bona parentum. Inferiora uero reuerentur & sunt subiecta superioribus non econuerso. Ideo filii naturaliter magis honorant & reuerentur parētes q̄ econueso. Sic ergo q̄ratur utrū parētes magis diligant q̄ econuerso:cum diligere aliquem idem sit ꝙ uelle ei bonum. Distīguēdum est de ipso bono. Nam si loqueris de bono utili ut de nūmismate & de aliis q̄ ordinant̄ ad sufficientiam uitæ. Sic parētes magis diligunt filios q̄ ecōuerso:quia congregāt pro eis non ipsi pro illis. Sed si loquaris de bono quod est honor & reuerentia:sic filii magis diligunt parētes q̄ econuerso. Nam potius parentes sustinēt uituperia & cōtumelias filioꝝ q̄ econuerso. Naturale est eni ꝙ etiam usq; ad auditum contumelias parētum sustinere non possunt. Nam minus indignātur parentes de contumelia filiorū q̄ econuerso. ¶ Viso qualis est amor inter patrem & filiū quia parētes afficiunt̄ ad filios ut congregant eis bona:& congregare aliis bona & solicitari circa eoꝝ uitam sit eos regere & gubernare:ex amore quem hn̄t patres ad filios:debent eos regere & gubernare. Sed cum filii afficiant̄ ad parentes tanq̄ ad eos quos uolunt esse in honore & reuerentia:cū

honor & reuerentia:ad alium sit quodãmodo subiici illi:sicut ex amore quem hñt pr̃es ad filios debent eos regere & gubernare. Sic ex dilectione quam filii hñt ad patres:debent eis obedire & subiecti. Patet igit̃ ꝙ quantum ad bonum quod est utile:patres magis diligunt filios q̃ filii seipsos. Sed quantum ad bonũ ꝙ est honor & reuerentia filii plus diligunt patres q̃ econuerso. Simpliciter tñ parentes plus dicuntur diligere filios q̃ filii ipsos:quia plus solicitantur & magis assidue cogitant de utilitate filiorum:quam filii de honore & reuerentia ipsorum.

¶ Quod decet oẽs ciues:& maxime reges & pricipes sic solicitari circa regimen filiorum:ut ab ipsa infantia instruantur in fide. Cap. v.

Identur aũt tria ipsi fidei conuenire ꝑ q̃ triplici uia uenari possumus ꝙ omnes ciues & maxime reges & pricipes circa regimen filiorum sic solicitari debẽt ut ab ipsa infantia instruantur in fide. Fides enim primo supra rationem est:& ea q̃ sunt fidei:ratione compræhẽdi non possunt. Secundo ea quæ sũt fidei simpliciter sunt credenda. Tertio eis est firmiter adherendum. ¶ Prima autẽ uia sic patet. Nam si fides supra rationem est & ea quæ sunt fidei ratione compræhendi non possunt:utile est ut in illa ætate proponantur ea quæ sunt fidei:i qua ratio non quæritur dictoꝝ:sed simpliciter acquiescitur dictis. Huiusmodi aũt est ætas ĩfantiæ. Infantes enim cum eis a matre uel a patre ꝓponuntur aliqua credenda non quærunt rationem dictorum:quia usum rationis non habent:sed simpliciter acquiescunt dictis. ¶ Secũda uia ad inuestigandũ hoc idem sic ostẽdi potest. Nã ea q̃ sunt fidei quia supra rationem sunt ideo eis simpliciter est credendum. Acquiescẽdũ est aũt hiis q̃ sunt fidei ex auctoritate diuia:& ex simplici credulitate:nõ ex perspicatia rationis:non tñ hoc inconuenienter fit:quia nulli dubiũ esse debet diuinam prudẽtiam & eius auctoritatẽ oẽm perspicatiam hũani generis superare quare utilius auctoritate diuina simpliciter creditur q̃ acquescat̃ rationibus & demõstrationibus hominũ. Si ergo ea q̃ sunt fidei simpliciter sunt credenda conueniẽter talia in illa ætate ꝓponunt̃ quæ est simpliciter creditiua. Talis aũt est ætas infantiæ. Nam ut ĩ primo libro diximus contractauimus de moribus iuuenũ. Iuuenes sunt simpliciter creditiui:unñ & .in.ii. reth. dicitur ꝙ iuuenes eruditi sunt solũ a lege. Appellat aũt ibi phũs eruditionem a lege monitiones maternas & documẽta illius q̃ parentes tenent. Si enim parẽtes in aliis legibus parentes statim sunt soliciti erudire ꝓpꝛios:filios in hiis q̃ sunt fidei suæ:& in hiis q̃ ptinent ad eoꝝ legem. eo ꝙ illa ætas sit simpliciter creditiua:tanto magis hoc debent efficere ꝓfitentes christianam fidẽ:quanto lex nr̃a superat cæteras leges. Sola enim christiana lex est ĩmunis ab oĩ erroꝝ cõtagio. In cæteris aliis legibus falsitates aliq̃ sunt admixtæ. ¶ Tertia uia ad hoc idem ꝓbandũ sumit̃ ex eo ꝙ hiis q̃ sunt fidei est firmiter adherẽdũ. Videmus aũt ꝙ consuetudo est q̃si altera natura ut dicitur in libro de memoria & reminiscentia. Ratio aũt assignat̃ in rethor. ubi dicit̃ ꝙ natura est consuetudo sæpe. Sæpe aũt ꝓpinquũ est ei ꝙ est semper:q̃re consuetudo est ꝓpinqua naturæ quanto ergo aliquid est assuetũ tanto magis utitur in naturam:& tanto seruẽtius ad heremus illi:cũ ergo magis sumus assuefacti ad ea circa q̃ in ipsa ĩfantia insudamus q̃ ad alia:& ꝑ cõsequẽs magis adhereamus illis ut firmiter & absq; hesitatione adherere. possum⁹ hiis q̃ sunt fidei:talia ꝓponẽda sunt nobis etiam ab ipsa infantia:unñ & phũs.ii.meth. uolens ꝓbare consuetudinem esse magnæ efficatiæ ait:tu potes scire quid facit consuetudo in legibus in quibus iuuenes fabulas & apologos magis applicabiles q̃ sint ueritates. si ergo leges gentiliũ continentes multas fabulas & apologos.i. multa fabulatoria & derisoria:sunt sic applicabiles aĩo:si pueri ab infantia assuescant illis ut firmiter adhereant illis fidei xp̃ianæ q̃ sola est catholica & orthodoxa ab ipsa infantia ea q̃ sunt fidei sunt iuuenibus ꝓponenda. Verũq; distinctæ articulos fidei cognoscere & subtiliter ea q̃ sunt fidei pertractare spectat ad clericos doctores instruentes alios in ipsa fide quam subtilem perscrutationẽ layci & maxime pueri scire nõ pñt:sufficit ꝙ talia ꝓponantur grosse & in quadam suprema:ut ꝙ eis dicatur ꝙ unus est deus oṗs creator omnium:qui ẽ pater & filius & spũs sanctus:qui Adã primo parente nostro peccante & humano gñe per peccatum eius in facto dei filius ut nos redimeret assumpsit carnem in btã uirgine:& est natus ex ipsa ꝙ ipse dei filius ꝓpter peccata nostra fuit passus mortuus & sepultus:ꝙ descendit ad ĩferos & eduxit inde captiuas aĩas ibi existẽtes q̃ tertia die resurrexit a mortuis:& ascendit in cœlum:sedens ad dextram patris:ꝙ iterum uenturus est ad iudicium:& omnes resurgemus astabimus ante tribunal ei⁹:redituri de factis propriis rationem:ita ꝙ qui bona egerunt ibunt in uitã eternam:qui uero mala in ignem eternum. Debent ergo oẽs ciues solicitari circa proprios filios:ut ab infantia instruantur in hac fide. tãto tñ hoc magis decet reges & principes:quãto ex feruore fidei ipsorum potest maius bonum consequi religio xp̃iana & ex eoꝝ tepiditate potest ei maius periculum ĩminere.

¶ Quod decet oẽs ciues & maxime reges & pricipes sic solicitari erga filios: ut ab ipsa infantia bonis moribus imbuantur. Cap. vi.

Vãto aĩa ẽ nobilior corpore tãto oẽs ciues & maxime Reges & principes magis solicitari debent ut proprii filii sint pfecti in aĩa quam in corpre. Si ergo soliciantur circa hereditatem & circa nũmismata ut possint subuenire filiis quantum ad indigentiã corporalem:multo magis solicitari debent : ut hẽant perfectam animam:& ut uirtutibus & bo

nis moribus imbuātur: & quia hoc tñ existit bo-
num non debet p negligentiam pteriri. Sed ab
ipsa infantia instruendi sunt pueri ut relinquen-
tes lasciuiam sequant bonos mores. ¶Possum⁹
autem quadruplici uia uenari ꝙ ab ipsa pueri-
litate instruendi sunt pueri ad bonos mores. Pri-
ma uia sumit ex naturalitate delectationis. Secū-
da ex rationis defectu. Tertia ex ꝓnitate quā ha-
bemus ad malum. Quarta ex uitatione oppositi
habitus. ¶Prima uia sic patet: Nam scdm philo-
sophum in ethi. adeo quale ē nobis delectari ꝙ
ab ipsa infantia delectari incipimus. Nam & pue-
ri statim delectant cū incipiūt suggere māmas.
Si ergo sic ab ipsa infantia nobiscū crescit con-
cupiscentia delectabilium: ab ipsa infantia est ta-
li concupiscentiæ resistendū ex ipsa ergo conna-
turalitate delectationis statim cū pueri sunt ser-
monū capaces sunt instruendi ad bonos mores:
& debent eis fieri monitiones debitæ. ¶Secun-
da uia ad īuestigandū hoc idem sumit ex ratio-
nis defectu. Nam tūc aliqui sunt magis mouēdi
ad bonos mores: quando magis incitant ad la-
sciuiam & magis sunt passionū insecutores. Sed
ut patet per phūm in .ii. rethō. In iuuenili ætate
maxime sunt hoies lasciui & passionū insecuto-
res: ergo tūc maxime est subueniendum: ut per
monitiones debitas & per correctiones conue-
nientes retrahantur a lasciuiis: quare cū rationis
sit concupiscentias refrenare & lasciuias quanto
aliquis magis a ratione deficit: tanto magis in-
clinat ut sequat passiones. In iuuenili ergo æta-
te sunt pueri instruendi ab bonos mores. qa tūc
magis ab usu rationis deficiūt & sunt magis pas-
sionū insecutores. ¶Tertia uia sumitur ex ꝓni-
tate quam habemus ad malum. Nam cū aliqs
est pronus ad aliquid: oportet ipsum multum as-
suescere in contrarium: ne inclinetur ad illud: ut
plurimū enim hoies secundum mores sunt qua-
si quædam uirga inclinata ad malū: unde & phi-
losophus circa finem .ii. ethi. hoc mō decet nos
dirigere ad bonos mores quo dirigit uirga tor-
tuosa. Volens enim uirgam tortuosam rectifica-
re inclinat eam ad partē contrariam ualde: qua
sic inclinata redit ad medium & ad rectitudinē.
Sic nos quia obliquitatem & pronitatē habem⁹
ad malū: & ad delectationes illicitas debemus p
multum tempus ab illicitis delectationibus ab-
stinere: ut possumus hanc pronitatē uitare. ymo
sicut uirga rectificanda: ad partē contrariam ul-
tra medium inclinat ut possit ad medium redi-
re. Sic & nos in fugiendo delectabilia: debemus
ultra medium nos facere ut debemus etiam lici-
tas cauere: ut faciliter ab illicitis abstinere possi-
mus. Si ergo tātam pronitatē habemus ad ma-
lum: & oportet nos p diuturna tempora assue-
scere ad cōtrarium ut ad bonum: ut facilius hāc
pronitatem uitare possimus: est ab ipsa infantia
inchoandum: ut reliquentes lasciuias sequamur
bonos mores nec est differēdum. ¶Quarta uia
sumitur ex uitatione habitus contrarii. Nam qa
iuuenes molles sūt & ductiles si sine freno seqn-
tur lasciuias: statim imprimuntur in eis habitus
uiciosi: sicut ī cera molli & ductili statim impri-
mitur forma sigilli: ne ergo iuuenes informētur
habitibus uiciosis: statim ab ipsa infantia sūt mo-
nendi regendi ut per monitiones & correptio-
nes debitas a lasciuiis retrahant. Decet ergo om-
nes ciues solicitari erga filios: ut ab ipsa infantia
instruentur ad bonos mores. Tanto tamen hoc
magis decet reges & principes quanto bonitas
filiorum est utilior ipsi regno: & quanto ex eoꝝ
malitia potest in regno maius periculum immi-
nere.

¶Quod filii nobilium: & maxime regū & pri-
cipum ab ipsa infantia sunt tradendi litteralibus
disciplinis. Cap. vii.

LIcet deceret omnes hoies cognoscere
litteras ut per eas prudentiores effecti
magis possent illicita ꝑcauere. Viden-
tur tamen aliqui licitam excusationem habere si
non insudant studio litterarum. Huiusmodi aūt
sunt pauperes non habentes necessaria uitæ qui
si retrahuntur a liberalibus disciplinis: ut quærāt
sibi necessaria uitæ uidētur excusabiles esse. No-
biles autem & maxime reges & principes in di-
uitiis & in possessionibus habūdantes omnino
rephensibiles existunt: si non sic solicitantur er-
ga regimē filiorum: ut etiam ab ipsa infantia tra-
dantur liberalibus disciplinis. Quod autem in
studio litterarum sit ab ipsa infantia inchoandū
possumus triplici uia uenari. Prima sumitur ex
parte eloquentiæ. Secunda ex parte attentionis.
Tertia ex parte perfectionis quæ est ex parte sci-
entiæ acquirenda. Decet enim uolentes litteras
discere litterales sermones scire distincte ꝓferre.
Decet etiam eos esse attentos: & studiosos circa
ea quæ in litteris traduntur: tertio decet ipsos se-
cundum modum sibi possibilem ad perfectio-
nē scientiæ peruenire. ¶Prima uia sic patet Nā
uidemus ī ydeomatibus uulgaribus: ꝙ raro po-
test quis debite & distincte ꝓferre aliquod ydeo-
ma nisi sit in eo in ipsa infantia assuefactus. Qui
enim in ætate perfecta transferūt se ad partes lon-
ginquas ubi ydeomata differunt a matrono: eti-
am si per multa tempora in illis existant: uix aut
nūꝗ potest recte loqui linguam illam: & ab inco-
lis illius terræ semper cognoscitur ipsum fuisse
aduenam: & non fuisse in illis partibus oriūdus.
Si ergo sic est in ydeomatibus laycorum: multo
magis: hoc erit in ydeomate litterali: qđ est phi-
losophicū ydeoma. Videmus enim philosophi-
cū nullum ydeoma esse completū & perfectum
per quod perfecte exprimere possent naturas re-
rum: & mores hoium: & cursus astrorum: & alia
de quibus disputare uolebant: inuenerunt sibi ꝗ-
si proprium ydeoma: quod dicitur latinum: uel
ydeoma litterale: qđ constituerunt adeo latum
& copiosum: ut per ipsum possent oēs suos con-
ceptus sufficienter exprimere: quare si hoc ydeo-
ma est completum: & alia ydeomata non possu-

mus recte & distincte loqui:nisi ab ipsa infantia
assuescamus ad illa ex parte eloquentiæ:uideli/
cet ut recte & distincte loquamur ydeoma lati/
num:si uolumus litteras discere debemus ab ip/
sa infantia litteris insudare. ¶Secunda uia ad
inuestigandum hoc idem sumit̃ ex parte atten/
tionis & feruoris qui est in studio adhibendus
nunq̃ autem quis bene studet nisi sit ferues & at
tentus circa studium. Cũ ergo consuetudo sit al
tera natura:cum secundum phũm in poli. nobis
magis placeant illa opera ad q̃ sumus ab ipsa in
fantia assueti:quia quilibet est magis intẽtus &
ferũes circa ea q̃ sibi magis sunt placita:ut possu
mus esse attẽti & feruentes:circa studium littera
le:ab infantia insudandũ est litteralibus discipli
nis. ¶Tertia uia sumitur ex parte perfectionis:q̃
est ad scientiam acquirẽdam. Nam raro aut nũ
quam quis peruenit ad perfectionem sciẽtiæ ni
si quasi ab ipsis cunabulis uacare incipiat ad ip/
sam. Nam licet intelligentiæ etiam ab ipsa crea
tione creatæ sint bene dispositæ ad intelligen/
dum & ad cognoscendum naturas rerum. Ho/
mo tamen a sui natiuitate est male dispositus ad
capiendam disciplinam. Licet enim unus homo
sit meliores ingenii q̃ alius uniuersaliter tamen
hoĩes male nati sunt ad sciẽdum:quia nostra co
gnitio incipit a sensu & posterioribus. Vnde &
philosophus in primo de anima uult:ꝙ aĩa plus
tẽporis apponit in ignorantia q̃ in scientia. Per
multum.n.temporis quis insudat studio anteq̃
peruenire possit ad perfectionem scientiæ. qua/
re si uita nostra est breuis: & artes scientiæ sunt
difficiles & longæ:ꝙ homines cõmuniter male
nati sunt ad capescendam sciẽtiam. Si uolumus
ad aliquam perfectionem scientiæ peruenire:de
bemus ab ipsa infantia & qua si ab ipsis cunabu/
lis incoare. ¶Decet ergo omnes nobiles & ma/
xime reges & principes:si uolunt suos filios di/
stincte & recte loqui litterales sermones esse fer/
uentes & attentos circa ipsos & peruenire ad ali
quam perfectionem sciẽtiæ:ab ipsa infantia eos
tradere litteralibus disciplinis. Nam ut superius
dicebat̃. Nullus est naturaliter dominus:nisi ui/
geat prudentia & intellectu. Quare si per cogni
tionem litterarum efficitur quis intelligẽtior &
magis uiget prudentia & intellectu. Tanto ma/
gis decet filios regum & principum etiã ab ipsa
infantia insudare litteralibus disciplinis. quãto
decet eos intelligentiores & prudentiores esse.
ut possint naturaliter domiari. Posset autem ad
hoc idem alia ratio ad duci. Nam nisi princeps
uigeat prudentia & intellectu de facili conuerti
tur in tyrannum quia non curabit de operibus
uirtutum:sed appreciabitur nũmismata & exte/
riora bona. ultra quam debeat. Erit ergo tyran/
nus & populi deprædator. Ne ergo filii regũ &
principum cum ponuntur in aliquo dominio
tyrannizent decet ipsos etiam ab ipsa infantia ĩ
sudare litteris:ut uigere possint prudentia & in/
tellectu.

¶Quas scientias debent addiscere filii nobiliũ
& maxime filii regum & principum. Cap. viii.

SEptem scientias esse famosas apud an
tiquos:antiqua auctoritas protestatur.
Huiusmodi autem sunt. Grammatica:
Dyaletica:Rethorica:Musica:Arismetica:Geo/
metria:& Astronomia:Has autem omnes libera
les uocant:eo ꝙ filii liberorum & nobilium po/
nebantur ad illas. Addiscebant enim primo filii
nobilium grãmaticam. Nam grãmatica secun/
dum Alpharabium inuenta est ne erretur in lin
gua:& ne peccetur in sermone. Addiscimus eni
per grãmaticam ydeoma latinũ:quod est ydeo
ma philosophorum. Sub tali enim sermone phi
losophi suam scientiam tradiderũt. quare si per
nosipsos non sufficimus ad inuenienda omnia
scientifica. sed indigemus ad hoc auxilio philo/
sophorum & doctorum:expedit nos scire ydeo/
ma illud in quo doctores & philosophi sunt lo
cuti. & quia hoc scitur per grammaticam. Ideo
grammatica inter liberales scientias est compu/
tanda:qui filii liberorum & nobilium instruebã
tur in illa. ¶Secunda liberalis scientia dicitur es
se dyaletica. quæ docet modum arguendi & op
ponendi. Nam modus sciendi noster est:ut per
debita argumenta & per debitas rationes mani
festemus propositionem. Oportuit ergo inueni
re aliquam scientiam docentem modum : quo
formanda sunt argumenta & rationes. Nam ni
si modum arguendi sciremus:possemus in argu
endo peccare:& per consequens decipi. Credere
mus aliquando bene concludere & concludere
mus falsum:eo ꝙ ignoraremus arguẽdi modũ.
Sicut igitur necessaria est grãmatica quæ est di
rectio linguæ:ne erremus in loquendo:sic secũ
dum Alpharabium necessaria est dyaletica quæ
est directio intellectus ne erretur in arguendo.
¶Tertia scientia liberalis dicitur esse rethorica.
Est autem rethorica ut innuit philosophus in re
tho. suis quasi quædam grossa dyaletica. Nam
sicut fiendæ sunt rationes subtiles in scientiis na
turalibus & in aliis scientiis speculabilibus sic
fiendæ sunt rationes grossæ in scientiis morali/
bus:quæ tractant de agibilibus. quare sicut ne/
cessaria fuit dyaletica quæ docet modum argu/
endi subtilem & uiolentiorem. Sic necessaria fu
it rethorica quæ est quædam grossa dyaletica:
docens modum arguendi grossum & figuralẽ.
Hæc autem necessaria est filiis liberorum & no
bilium:& maxime regum & prĩcipum:quia ho/
rum est conuersari inter gentes & dominari po
pulo:qui non potest percipere nisi rationes gros
sas & figurales. ¶Quarta scientia liberalis dicit̃
esse musica:hæc secundum phũm. viii. poli. con
uenit ipsis iuuenibus:& maxime filiis liberorum
& nobiliũ propter rõnes multas. Quarũ una est:

quia pueri nihil tristabile sustinere possunt quare si debẽt eis aliqua delectabilia concedi dignũ est ꝙ ordinentur ad delectationes inocuas. quare secundum eundem phm̃:musica est consentanea naturæ iuuenum:quia habet innocuas delectationes. Secunda ratio ad hoc idem esse potest. quia ut phũs inuit:in eodem .viii. poli. Mẽs humana nescit ociosa esse. Ideo ut uidetur ociũ bonum est aliquando interponere inter delectationes musicales:quæ sunt licitæ & inocuæ. Maxime autem hoc decens ẽ filiis liberorum & nobilium. qui non uacantes mechanicis artibus remanent ociosi:nisi studerẽt litteralibus disciplinis. & nisi suis exercitiis interponerent delectationes musicales quæ sunt licitæ & honestæ. Tãgit. n. philosophus multas ratiões impossibiles per quas ostendi posset:ꝙ filios nobilium decet addiscere musicam:sed de his forte infra tangetur. ¶ Quinta scientia liberalis dicitur esse arismetrica. docens proportiones numerorum ad quam forte filii liberorum. Ideo tradebantur:qꝛ sine ea musica sciri nõ potest. ¶ Sexta scientia liberalis est geometrica:q̃ docet cognoscere mensuras & quãtitates rerum ad hanc autem filii nobilium. Ideo forte tradebãtur:quia sine ea astronomia quæ est de quãtitate astrorum & de substantia siderum & de cursibus eorum perfecte sciri non potest. ¶ Septima scientia liberalis dicit esse astronomia. circa quam forte antiquitus filii nobilium. Ideo insudabant: quia gentiles circa iuditia astrorum nimis erant curiosi. Nunquam enim uolebant bella inchoare: nec aliqua opera incipere nisi considerato gradu ascẽdẽte. & inspecta conditione cœli:& quia hoc per astronomiam cognoscitur. Ideo filii liberorum & nobiliũ uolebant in astronimicis esse instructi. ¶ Sic ergo antiqui de liberalibus senserunt & has septem artes nimium extollebant. Verum tamen plures sunt aliæ scientiæ longe nobiliores istis. Nam naturalis philosophia docens cognoscere naturas rerum longe melior est q̃ aliqua prædictarum. Sed hoc declarare non patitur perseruatio præsens: quæ debet esse grossa & figuralis. Rursus & methaphisica quæ modo humano & ꝑ rationes humanitus inuentas tractat de deo & de substantiis separatis longe nobilior est: q̃ naturalis philosophia. Et etiam q̃ aliqua prædictarum:de qua philosophus ait primo metha. qꝛ nulla est dignior ipsa. quod intelligendum est de scientiis humanitus inuentis. inter quas methaphisica primatum tenet. ¶ Amplius theologia quum est de deo & de angelis nõ modo humano sed diuino:& non per humanam inuẽtionem:sed magis per inspirationem diuinam:longe incomparabiliter nobilior & dignior est omnibus aliis. Ad huc quædam morales scientiæ ut ethica:quæ est de regimine sui: & yconomica:quæ est de regimine familiæ. & politica:quæ est de regimine ciuitatis & regni:ualde sunt utiles & necessarie filiis liberoꝝ & nobilium. ymo ut in prosequendo patebit:filii nobilium & maxime filii regum & principum: si uelint politice uiuere. & uelint alios regere & gubernare: maxime circa has debent insistere. Sunt autem & aliæ scientiæ subalternatæ & suppositæ istis. ut ꝑspectiua:quæ est de uisu:est sub geometria. Medicina uero est sub naturali philosophia. Leges & iura quæ sunt de actibus hominum sub politica:quæ est de regimine ciuitatum. nam ut alibi nos dixisse meminimus. Omnes legistæ sunt quasi quidam ydeotæ politici. nam sicut layci & uulgares quia arguunt & formant rationes suas quem modum arguendi: docet dyaletica. Ideo ipsi quia arguunt artificialiter & dyaletici:appellantur a philosopho ydeotæ dyaletici. Sic legistæ: quia ea de quibus est politica dicunt narratiuæ & sine ratione:appellari possunt ydeotæ politici. Ex hoc autem patere potest quanto magis honorandi sunt scientes politicam & morales scientias quã scientes leges & iura. Nam quanto scientes & dantes causam:honorabiliores sũt loquentibus & non reddentibus causam dicti. tanto tales honorabiliores sunt illis. Ex hoc autem apparere potest qui scientes magis sunt honorandi: nam primo honorandi sunt diuini & scientes theologiam. Quia deus ipse ẽ deus omnium entium. Sic theologia principaliter est de deo & est dea omnium & domina humanarum scientiarum. Post theologos uero magis honorandi methaphisici. quia ut superius dicebatur. Inter scientias humanitus inuentas methaphisica priuatum tenet. Post hos quidem honorari debent naturales philosophici. quia naturalis philosophia. licet sit infra methaphisicam. tenet tamen principatum inter omnes alias scientias inuentas homine. Sic ergo scientes gradatim sunt honorandi. ¶ His ergo scientiis sic diuisis:de leui patere potest: circa quas scientias filii nobilium. & maxime regum & principum debeant insudare. Nam cum oporteat eos esse quasi semideos: & debite & absq; negligentia negotium regni intendere. non uacat eis subtiliter perscrutari scientias. maxime igitur decet ipsos bene se habere circa diuina. & esse instructos & firmos in fide. Et illas scientias per quas quis se & alios nouit regere & gubernare. Huiusmodi autem sunt scientiæ morales. Alias ergo scientias in tantum decet eos scire inquantum deseruiunt morali negocio. Decet igitur eos scire grammaticam ut intelligant ydeoma litterale. secundum ꝙ ydeoma tam morales scientie q̃ aliæ facilius traduntur. Imo si nunquam grammatica deseruiret negocio morali. Decet reges & prĩcipes scirẽ ydeoma litterale:ut possint secreta sua aliis scribere & legere absq; aliorum scitu. ¶ Filii ergo nobilium quantũcũq; intendant esse milites & uacare negocio politico debent insudare. ut sciant ydeoma litterale. Debẽt

etiam aliquid addiſcere de grãmatica & rethori
ca:ut ex hoc ſubtiliores fiant ad intelligendum
quæcũꝙ ꝓpoſita. quo facto totum ſuũ ingeniũ:
debent exponere:ut bene intelligant moralia:ut
ſciant & alios regere. Nam & de muſica ſecũdũ
phũm in politicis eos ſcire decet inquantum de
ſeruit ad bonos mores. Sic ergo morale nego/
cium ſcire expedit ab his qui cupiunt principari:
ut ſi oẽs alias ſcientias ignorarent:adhuc ſtude/
re debent ut eis moralia uulgariter & groſſe pro
portionent̃ quia per ea princeps ſufficienter in/
ſtruitur qualiter debeat principari:& quo ſe & ci
ues inducere debeat ad uirtutes.

¶ Qualis debeat eſſe magiſter: qui filiis nobi/
lium & maxime regum & principum eſt propo/
nendus. Cap. ix.

PHiloſophus circa finem tertii ethi. Cõ
cupiſcibilem ſiue ſenſualitatem aſſimi
lat puero:& rationem aſſimilat pæda/
gogo. Sicut ergo concupiſcibilis indiget ratio/
ne dirigente & regulante. Sic puer indiget ma/
giſtro & pædagogo. Quare ſicut ratio ſempẽr
deprecat̃ ad optima. ut in eodem tertio dicitur
eth. Sic & magiſter puerorum ſemper debet eos
ad optima inſtigare. Si igitur in doctrina puero
rum finis intemperatus eſt inſtigatio ad optima:
quia ex fine accipienda eſt ratio omnium alioꝝ:
talis quærendus eſt magiſter qui poſſit iuuenes
ſibi cõmiſſos ad optima inducere. ¶ Optimum
autem & bonum & quod inducendi ſunt iuue/
nes eſt duplex:ſcientia ſcilicet & mores. Ad bo/
nos autem mores inducitur dupliciter quis. exẽ
plo per bonitatem uitæ & uerbo per monitiões
debitas:quantum. ſ. ad præſens ſpectat. Magiſter
puerum nobilium:& maxime regum & princi/
pum tria in ſe habere debet. Debet eſſe ſciens in
ſpeculabilibus. Prudens in agibilibus & bonus
in uita. ¶ Ad hoc autem ꝙ ſit ſciens in ſpecula/
bilibus requiruntur tria. Quod ſit inuentiuus ꝑ
ſe. Quod intelligat aliorum dicta. Et tertio ꝙ ſit
indicatiuus tam de inuentis:q̃ de hiis quæ ab ali
is intellexit. Inuentiuus. n. eſſe debet: quia qui
nullo modo ſcit aliqua inuenire: ſed ſolum no
uit aliorum dicta referre. magis ẽ recitator q̃ do
ctor. Decet igitur ipſum eſſe inuentiuum. ¶ Se/
cundo decet ipſum eſſe intelligentem & perſpi/
cacem. Nam ſicut nullus bene & perfecte ſibi ſuf
ficit in uita:ſed ad hoc ꝙ habeamus ſufficientiã
in uita oportet nos in ſocietate uiuere:ita ut per
auxilia aliorum ſubueniatur nobis ad indigen/
tiam uitæ. Sic & forte multo magis. Vt patet ꝑ
philoſophum ſecundo metha. Nullus ſibi ſuffi/
cit in ſpeculando:ſed ſemper poſteriores philo/
ſophi ex dictis aliorum priorum habuerunt iu/
uamenta auxilia. Non ergo ſufficit ad perfectio
nem ſcientiæ ꝙ aliquis ſit inuentiuus ex ſe: ſed
ꝙ ſit perſpicax & intelligens alioꝝ dicta. ¶ Ter/
tio oportet ipſum eſſe iudicatiuum. Nam perfe/
ctio ſcientiæ potiſſime in iuditio conſiſtit. Non
enim ſatis ẽ alioꝝ dicta intelligere:& de ſe mul
ta inuenire. niſi tam de intellectis q̃ de inuentis
nouerit iudicare: quæ ſunt tenenda: & quæ re/
ſpuenda. Quantum ergo ad ſcientiam talis de/
bet quæri doctor: qui ſit inuentiuus ex ſe: intel/
ligens alios: & bene iudicatiuus: tam de inuẽtis
q̃ de intellectis. Nam & dato ꝙ filii nobilium &
maxime regum & principum nolit omnino:ad
profunditatem ſcientiæ ingredi:ſed ſufficiat eis
aliqua de his cognoſcere. nihilominus tamen
doctorem bene ſcientem debẽt inquirere: eo ꝙ
doctrina prudentum facilis: & qui clare intelli/
git: clare loquitur. Illa ergo modica quæ ſcire
cupiunt:facilius clarius & recti⁹ intelligent a ſciẽ
te q̃ inſcio. ¶ Viſo qualis debet eſſe doctor: &
quomodo debet eſſe ſciens: ut doceat in ſcien/
tia. Reſtat uidere qualiter debet eſſe prudens in
agibilibus:ut inſtruat in bonis moribus. Ad hu
iuſmodi autem prudentiam deſcribẽdam: licet
enumerare poſſemus omnia illa octo quæ in pri
mo libro de prudentia tetigimus. ſufficiat tamẽ
ad præſens de illis enumerare. Doctor ergo pue
rorum nobilium debet eſſe ſic prudens in agibĩ
libus ut ſit memor:cautus prouidus:& circũſpe/
ctus. Debet. n. eſſe memor recolendo præterita:
nam ſicut ualẽs rectificare uirgam nunq̃ eam re
ctificare poſſet niſi cognoſceret ex qua parte eẽt
obliquata. Sic uolens alios rectificare nunq̃ eos
congrue rectificare poſſet niſi haberet præterito
rum:notitiam:ꝑ quæ cognoſceret qũo obliqua
ta eẽnt. decet igit̃ aliorum directorẽ memorem
eſſe præteritoꝝ. Secundo decet ipſum eſſe ꝓui/
dum futuroꝝ. nam ſicut alioꝝ director debet co
gitare præterita ut ſciat qũo per tẽmpora præte
rita obliquati fuerint qui ab eo ſunt dirigendi.
Sic debet ꝓuidere ſutura ut adhibeat medicamẽ
ta ad ea per quæ poſteꝝ facilius obliq̃ri poſſint.
Tertio decet ipſum eẽ cautum. qa ut in primo li
bro tetigimus: ſicut in cognoſcendo & ſpeculã
do eſt adhibenda cautela:ne falſa amiſceant̃ ue
ris. Sic in agẽdis conuenit hominem eſſe cautũ:
ne mala admiſceant̃ bonis:quædam. n. ſecundũ
ſe mala ſupficie tenus conſiderata apparent bo/
na. ſicut quædam falſa apparent uera. quare ſicut
doctorem in ſpeculabilibus. ſic decet eſſe diligẽ
tem & cautum:ut ꝓponat ſuis auditoribus uera
ſine admixtione falſoꝝ. ſic quia uult iuuenes di/
rigere debet cautus eſſe ꝓponens eis bona ſine
admixtiõe maloꝝ. Quarto hmõi doctor debet
eſſe circunſpectus uel exptus. Nam experti ẽ par
ticularia cognoſcer̃. ſic & hmõi doctor debet co
gnoſcere particulares conditiones illoꝝ iuuenũ
quos decet regere. Nam ſecundum iuuenes ha/
bent alias & alias cõditiones & ſunt ꝓni ad alia
& ad alia ſic ſunt aliter & aliter inſtruendi. talis
ergo debet eſſe doctor iuuenum ut eos per debi
tos ſermones & per debitas monitiones indu/
cat ad bonum. Verumꝙ ad bonum quis induci
tur non ſolum monitionibus uel correptioni
bus. Sed etiam operibus & exemplis. requiritur
ꝙ huiuſmodi doctor ſit in uita bon⁹ & honeſtus

nam qa ætas iuuenilis ualde est ꝓna ad intēperā tiā & lasciuiam: q̄tūcūq; puerorꝝ doctor eis uerba bona proportionaret. si tñ opa contraria faceret: iuuenes illi exēplo inducti de facili ad illicita declinarēt. Patet igit̄ qualem q̄rendū esse doctorem qui q̄tū ad sciam speculabiliū sit inuētiuus ex se. itellectiuus aliorꝝ. & iudicatiuus tā inuentorꝝ q̄ intellectorꝝ. Quātum uero ad prudētiam agibilium decet ipm esse memorem ꝓuidum & cautū. & circunspectū. Quātum aūt ad uitam decet ipm esse honestū & bonum. Si ergo reges & prin. & uniuersaliter oēs ciues ualde solicitant̄ q̄ libet ꝓponant suis nūmismatibus possessionib⁹ & rebus inanimatis: quia secundum phūm. i. poli. ſp de aīatis amplior cura habenda q̄ de inanimatis: & de filiis. q̄ de aliis. ualde deberent eē soliciti & cū magna diligētia attendere: qualē magistrum ꝓdonerent in regimine filiorꝝ.

¶ Qualiter circa loquelam & circa uisum & auditum instruendi sunt iuuenes. Cap. x.

Circa finē. vii. poli. docet. phūs iuuenes cohibēdos esse circa locutionē uisionē & auditū: non. n. decet pueros q̄literc ūq; loqui. nec decet eos q̄liacūq; uider̄. uel q̄liacūq; audire. sed ē ibi modus aliquis adhibēdus. Circa locutionem quidē iuuenes tripliciter peccare uident̄. Primo quia de facili loquunt̄ lasciua. Scd̄o quia de leui loquunt̄ falsa. Tertio qa ut plurimū loquunt fatua & ipræmeditata. Loquūtur. n. de leui lasciua qa ut supius in primo libro dicebat̄. Iuuenes sūt isecutores passionū & ad lasciuiam ꝓni quare cum ſp sit adhibēda cautela: ubi pīculum iminet: cohibēdi sunt iuuenes a locutione lasciua. & a sermonib⁹ turpibus: & sunt increpandi. & ēt corrigēdi si eos talis loqui cōtingat. Ratio aūt quare sunt a sermonib⁹ turpibus ꝓhibendi ē secundum phūm. qa ex talibus locutionib⁹ de facili ad opa turpia iclinant̄. ipsa. n. locutio turpē facit in nobis memoriā delectabiliū illicitorꝝ. qua facta auget̄ concupiscētia circa illa. concupiscētia uero augmētata facilius iclinamur ad ipsa. pp q̄d bene dictum est q̄d corrumpunt bonos mores colloqa praua. Cohibēdi ergo & corrigēdi sunt iuuenes ne loquat̄ lasciua. ¶ Scd̄o sunt cohibēdi & corrigēdi ne loquant̄ falsa. Nam ut supius diximus iuuenes sunt de facili mētitiui. cum ergo consuetudo sit quasi altera natura: ex quo iuuenilis ætas inclinat eos ad dicēdum falsum & mendatium ꝙ scd̄m phūm. iiii. metha. est p se prauū & fugiēdum p debitas monitiōes & correptiones inducēdi sunt ut relinquentes mendatiū adhereāt ueritati. quæ scd̄m phūm in eodē. iiii. eth. ē p se bona & laudabilis. ¶ Tertio cohibēdi sunt ne absq; p̄meditatione loquant̄: nam iuuenes sunt inexp̄ti & pauca cognouerūt. quia ergo pauca cognoscunt ad pauca respiciētes enunciāt cito & debiliter: q̄re monendi sunt ne statim ad interrogata r̄ndeant. licet. n. nullus repēte sit supremus & iuuenes non statim possint esse p̄fecti & prudentes. tñ si assuefiant ut premeditati r̄ndeant: & ut præcogitēt in sermonib⁹ ꝓferendis p successionem tpis disponent̄ ut ꝓferant sermones irep̄hensibiles. ¶ Viso q̄liter pedagogi & doctores iuuenum debēt eos instruere q̄uo se habeant ad loquelam. Restat uidere quomodo sunt instruendi ut se habeant circa uisum. In uisione autē iuuenū duplex cautela est adhibenda. Primo quantum ad uisibilia. Secundo quantum ad modum uidendi. ¶ Quantum ad uisibilia quidē quia sicut nō decet eos turpia loqui. Rō āt eius assignat̄ a phō. viii. ethi. ubi ait ꝙ oīa prima amamus magis pp q̄d ab ipsis iuuenibus extranea facere q̄cūq; sunt turpia & quæcūq; infectionem habēt. quia quæ primo aspiciunt̄ cum maiori aspiratiōe uident̄. quare magis sumus attenti circa illa: & p consequens ea magis memoriter retinemus. Iuuenes igit̄ quia eis quasi oīa sunt noua: maiori ardore ferunt̄ in illa quæ uidēt quare si cōtingat eos uidere turpia magis recordant̄ de illis & p consequens inclinant̄ ad concupiscendū ea. Vnde & phūs ꝓhibet ut non solum ꝓhibeantur iuuenes ad uidendum turpia in re: sed ēt in picturis & in ymaginibus. ut si mulieres unde essent depictæ uel sculptæ: non essent iuuenibus ostendendæ. Nam satis illa ætas de se ꝓuocat̄ ad lasciuiam & ad passiones insequendas: non oportet ipsam p uisionē turpium ad ulteriorem ꝓuocare. ¶ Secūdo adhibēda est cautela in iuuenibus ut instruātur ꝙ palpebras oculorꝝ cum maturitate eleuēt: & non habeant oculos uagabūdos. Inclinat̄. n. ætas illa: eo ꝙ oīa respiciat tanq̄ noua. ut oīa uidere uelit: & circa oīa uisu uagatur: & in regibus & principibus ualde est indecēs si habeant oculos uagabundos. Nam ex hoc iudicantur leues corde & paruifici & pusillanimes: eo ꝙ uideant̄ de oībus admirari. Eos igit̄ qui debēt principari & dominari ēt ab ipsa infantia mouendi sunt de modo uidendi ut mature se habeāt circa eleuationem oculorꝝ & circa uidendi modū. Nam facilius qs uir factus obseruat q̄d ab ifantia assueuit. ¶ Ostēso q̄uo instruendi sunt iuuenes q̄tū ad loquelam & uisionem. Restat ostendere q̄uo sunt instruendi ut se habeant ad auditum. Circa quē q̄tum ad præsens spectat: ēt duplex cautela est adhibēda. Primo quātum ad res auditas. Secundo q̄tum ad eos quos audit. In rebus aūt auditis obseruatur cautela q̄tum ad iuuenes: si prohibeantur ab auditione turpium. Nam secūdū phūm. vii. poli. ubi de hac materia loquitur prohibendi sunt iuuenes ne audiant quodcūq; turpium. qa audire est ꝓpe ad ipsum facere. Ideo ergo secundum phūm cohibendi sunt iuuenes ab auditione turpium: qa ex hoc de facili inclinant̄ ad opus. ¶ Secundo adhibenda est cautela in ipsis iuuenibus quantum ad eos quos audiant. Sicut decēs est audire eos honesta & pulchra & indecens audire turpia. sic decet eos audire uiros bonos & honestos: & cohibendi sunt ne audiāt maliloquos & inhonestos.

¶Quot modis peccať circa cibum:& qualiter se debeant habere iuuenes circa ipsum. Cap.xi.

d Iximus superius iuuenes ab īfantia instruendos esse in bonis moribus uerũ quia ut supra dicebať in morali negocio sermones uniuersaliores minus ꝓficiũt;oportet specialiter tradere quõ iuuenes sunt in bonis moribus instruendi. Quare postq̃ diximus quõ se hr̃e debēt circa loquelam & circa uisum & auditum. Restat ostendere quõ se hr̃e debeant circa cibum & circa potum & circa uenerea siue circa matrimonium contrahendum. Sed primo dicemus quot modis peccať circa sumptionem cibi:& qualiter se debeant hr̃e iuuenes circa ipm. Circa cibum āt contingit .vi. modis peccare uel delinquere. Primo si sumatur ardēter. Secundo si nimis. Tertio si turpiter. Quarto si inordinate. Quito si nimis laute uel delicate. Sexto si nimis studiose. ¶Delinquitur.n. circa cibum si sumatť ualde ardenter. Nam hoc non solum nocet animæ qa nimis ardenter & auide sumentes cibũ fiunt gloriosi & intēperati. Sed ēt nocet corpori. Nam cibus nimia auiditate sumptus non bene masticať.& p consequens minus semp digeriť. Ordinauit.n.natura aīalibus dentes : ut per eos cibus debite tritus facilius pateretur a calore naturali.& p consequens facilius cōuerteret in nutrimētũ. Sicut ligna minute trita facilius igniuntur & conuertunť in ignem: hunc aũt ordinem naturalē ut plurimum non obseruant sumētes cibũ nimis auide. Nam ut innuit phũs.iii. ethi. modica delectatio ē cum cibus attingit linguã: sed maior est: cum attingit guttur. Gulosi ergo qui nimis auide & cum magna delectatione cibum sumunt non multũ delectanť ꝙ cibus diu in ore existat:sed cupiunt ꝙ cito pueniat ad'guttur. Ideo tales ut plurimum cibũ non masticant. sed eum īmasticatum transglutiunt. quare sequitur cibum sic sumptum non bene digeri.& p cōsequens sequiť ꝙ non solum lædatur aīa sed ēt corpus. ¶Secundo delinquiť circa cibum:si sumať nimis in quãtitate. Nam & hoc nocet aīæ: quia reddit ipsam intēperatam: & ēt nocet corpori quia impedit digestionem debitam. Si.n.cibus digeri debeat oportet ipsum esse ꝓportionatum calori naturali. q̃re si in tanta quãtitate sumať ꝙ calor naturalis ei dominari nō possit nō bene digeriť: & p consequēs non causat debitũ nutrimentum. ¶Tertio delinquiť si sumať turpiter. sunt.n. plurimi seipsos pascere nesciētes ꝙ nir:aut nunq̃ cōmedere possunt: quin sua uestimenta deturpent : turpitudo autē corporis licet secundum se non sit delictum:peccať tñ circa eã: si contingat ex inordinatione aīæ. q̃re cum turpis modus sumēdi cibum signum sit cuiusdã gulositatis uel inordinationis mentis in sumptione cibi non solum cauēdus ē ardor & nimietas: sed ēt cauenda est turpitudo. ¶Quarto circa cibum delinquitur ex inordinatione temporis: ut si nimis ante horam:uel nimis inordinate sumatur cibus nam ex tali sumptione efficiť quis gulosus & intēperatus.& ēt læditur secundum corpus.non oēs actiones naturales secundum philosophum mensuranť quadam peryodo. Inde ē igiť ꝙ quia consuetudo est quasi altera natura. Ideo cum quis assuescit sumere cibum in aliqua hora:ut plurimum appetit sumptionē eius in eadem hora. Si ergo inordinate & præter consuetam horam utať quis cibum sumere: ut plurimũ ante digestionem primi cibi sumiť secundus cibus læditur ergo inde corpus. Hora ergo debita & determinata non solum pp bonitatē animæ: sed ēt propter sanitatem corporis : obseruanda est in sumptione cibi. ¶Quinto peccatur circa sumptionem cibi:si quærantur cibaria nimis lauta & delicata ultra q̃ eius status requirat. Delicatio enim ciborum accipienda est secūdum conditionem psonæ:& secundum statum nobilitatis eius. Qui ergo ultra q̃ conditio personæ exigat:& ultra q̃ eius status requiat delicata cibaria quærat delinquit:quia ex hoc aliqua intemperãtia uel aliquo modo ꝓuenit. ¶Sexto delinquitur si quæranť cibaria nimis studiose parata. Nã ēt in uilibus cibariis potest quis ostendere se nimis gulosum:si nimio studio uelit ea eē parata. Videntur enim tales uiuere ut comedant: nō comedere ut uiuant : cum nimium studium & nimiam curam apponant circa præparamēta ciborum . ¶Hiis ergo uisis de leui apparet qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa cibos. Nam nullus repente fit summus. Sufficit autem eos paulatim & pedetentim instruere : ut cum ad debitam ætatem peruenerint : sint sufficienter instructi : qualiter se habere debeant in sumptione ciborum.

¶Qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa potum:circa uenerea:& circa coniugia cõtrahenda. Cap. xii.

p Ostq̃ in præcedenti capitulo diximus: qualiter delinquitur circa cibum. Restat dicer quõ delinquitur circa potũ: dicebatur enim superius ꝙ iuuenilis ætas maxime est prona ad intemperantiam:quare cũ semper sit adhibenda cautela: ubi magis periculum īminet. In puerili ætate cauendum est ne iuuenes efficiantur intemperati. Temperantia aũt:circa tria est adhibenda : circa cibum potum & uenerea. Nam non solum cibus indebite sumptus intemperantiam causat:sed ēt potus. Decet ergo iuuenes non solum esse abstinentes:ut non efficiantur gulosi ex sumptione cibi. Sed ēt decet eos esse sobrios:ut non efficiantur ebrii:ex sumptione potus. ¶Vinum eni īmoderate sumptũ quãtũ ad præsens spectat tria mala causat. ¶Primo:quia uenerea prouocat. Cum enim corpore calefacto maior fiat incitatio ad actus uenereos: unum quod maxime calorem efficit īmoderate sumptum: īcitat ad incotinētiam nimiam: ergo sumptio uini in quãtum uenerea prouocat: tanto magis in ætate iuuenili q̃ senili cauenda est

quāto illa ætas pronior est: ad lasciuiam q̄ alia. ¶Secundum malum quod inducit nimia sumptio uini. est depræssio rationis. Nam ascendentibus fumositatibus uini ad caput turbatur cerebrum: quo turbata deprimitur ratio nostra quantum ad suos actus quia non possumus libere ratione uti. Immoderata ergo sumptio uini in tantum impedit rationis usum in quātum turbat cerebrum. Inde est ergo q̄ aliqui plus offendūtur animo q̄ alii: quia habent debilius caput: & citius turbatur eorum cerebrum: ꝓhibendi sunt ergo iuuenes a nimia sumptiōe uini: quia propter debilitatem cerebri citius offendunt aīo. ¶Tertium malum quod ex uino cōsurgit est: lis & dissensio. Turbato. n. cerebro ex nimia sumptione uini: & amisso usu rationis de facili prorumpit in uerba inordinata: & consurgunt dissensiones & lites. ymo quia consurgit ex inflāmatione sanguinis. Vinum quod propter sui caliditatem inflāmat sanguinem: reddit hoīem animosum & irascibilem: quo facto facilius prouocatur ad dissensiones & lites. Iuuenes ergo quia sunt amatores contumeliarum ut uult phūs. iii. ethi. ꝓhibendi sunt a nimia sumptione uini: per quā quis ad lites & contumelias ꝓuocatur in omni ergo ætate cauendum est: a nimietate cibi & ab īmoderatione potus: uerūtamen quia facilis adheremus hiis ad quæ ab infantia assueti sumus. Decet omnes patres & maxime reges & principes solicitari circa regimē filiorum: ut ab ipsa infantia sic regantur q̄ sint abstinentes & sobrii. ¶Viso qualiter iuuenes debeant se habere circa cibum & potum. Restat uidere quomodo se debeant habere circa uenerea & circa coniugia contrahenda. Oritur enim luxuria & gula quasi filia ex matre. Si ergo diximus iuuenes ipsos instruendos esse: ne sint gulosi: restat dicere quomodo instruēdi sunt ne sint lasciui. Cum ergo omnis actus uenereus excepto matrimonio sit contra rationis dictamen. quia decet patrem sic solicitari erga filios: ut sint uirtuosi. Iuuenes continere uolentes īducendi sunt: ut sint contenti. In qua autem ætate debeant uti coniugio ostendit philosophus vii. politi. dicēs q̄ in muliere requirit ætas. xviii. annorum. In masculo. xxvii. in tali aūt ætate secundum ipsum procreantur filii magis perfecti: sed quia uis generatiua ut superius diximus ē nimis corrupta sufficeret toto tempore augmenti q̄ durat cōmuniter usq̄ ad uigesimum primū annum abstinere iuuenes a carnali copula. q̄ si infra tale tempus utantur coniugio prouocant ad lasciuiam: & impedit eorum augmentum: ut uult philosophus in eisdem poli. Sic ergo utendum est cōiugio si nostra uis concupiscibilis nō esset nimis corrupta: quia tamen timendum est de corruptione cōcupiscibili: si doctores puerorum percipiant iuuenes tantum tempus expectare non posse: poterit illud tempus anticipari ꝓut eis uidebit expedire. Qualiter aūt se debeant habere iuuenes cum uxore iam ducta: & q̄ sunt cōsideranda in uxore ducenda: supra cum egimus de regimine coniugali diffusius diximus.

¶Qualiter iuuenes se habere debeant in ludis & in uestibus & uestitu. Cap. xiii.

Ostenso quomodo iuuenes debent eē abstinētes in cibo: sobrii in potu: temperati in uenereis: contrahēdo coniugium in ætate debita: & modeste se habere cum uxore iam ducta. Restat ostendere qūo circa ludos circa gestus & circa uestitum debeant se habere: Ludus aūt ut probat phūs. viii. polit. est necessarius in uita: qd̄ quātum ad præsens spectat: duplici uia declarari potest. Primo ex uitatione illicitæ solicitudinis. Secūdo ex adeptione finis intenti. ¶Prima uia sic patet. Nam mēs humana nescit ociosa eē: cum ergo quis uacat ocio & non intēdit aliquibus delectationibus licitis statim incipit uagari cogitando de illicitis: uñ philosophus. viii. poli. ait q̄ ludus est quædam deductio & uitatio solicitudinis quare ne solicitemur circa aliqua illicita: & uitemus delectatiōes illicitas: expedit aliquādo habere aliquos ludos & habere aliquas deductiōes licitas & honestas: qui sunt tam illi ludi & quæ sunt illæ deductiones circa quas debēt uacari pueri. infra dicetur. ¶Secunda uia ad ostendendum hoc idem sumitur ex adeptione finis intenti. Nam non semper statim quis habere potest finem intētum. ne ergo ꝑ continuos labores deficiat a cōsecutione finis: expedit aliquos ludos & aliq̄s deductiones interponere suis curis: ut ex hoc aliquam requiem recipiētes magis possint laborare in cōsecutiōe finis. Vnde & philosophus. viii. polit. ait q̄ quia homo non pōt requiescere ī fine adepto: & aliquādo quis constituit sibi finem in quo diu laborat anteq̄ consequatur illum ideo oportet īterponere aliquos ludos & aliquas delectatiōes ne deficiat a consecutione finis. Sic ergo instruēdi sunt pueri erga ludos ut non omnino prohibeantur a ludis: sed ut moderate habeant ludos honestos & liberales. Nam ludi turpes & eloqa turpia & deductiones inhonestæ prohibendæ sunt a iuuenibus: ut uult philosophus. vii. poli. ¶Viso qualiter iuuenes se habere debeant circa ludos. Restat uidere qualiter se habere debeant circa gestus. Gestus autem dicūtur quilibet motus membrorum ex quibus iudicari possunt motus animæ. Videmus enim prudentes & bonos habere gestus ordinatos & honestos cohibent enim sua membra ne aliquem motum habeant ex quo quis cōiecturari possit elationem animi uel insipientiam mentis uel intēperantiam appetitus. Est. n. hoī necessaria disciplina in gestib᷒. Nam qa ipse intentus est circa rōnem & intellectum non sic ꝑcipit naturales īpetus: nec sic agit ex naturali instinctu ut aues & bestiæ. Aues enī & alia aīalia ex naturali instinctu agētia non sic indigent disciplina: ut hō qui utit̄ ratione & intellectu & ad agēdum sibi opa debita non sufficienter inclinat̄ ex natura. Disciplina autē q̄ est

danda in gestibus:est ut quodlibet mēbrum ordinetur ad opus sibi debitum. Homo.n. non audit p os sed p aurē. Frustra ergo cum quis uult audire alium:retinet os aptum. Sic ēt homo nō loquit̄ pedibus nec manib⁹ nec spatulis sed ore: sicut habent indisciplinatos gestus qui cum uolunt audire alios tenent ora aperta. Sic sunt indisciplinati secūdum gestus qui cum uolunt loqui extēdunt pedes & crura:uel mouent nimis spissim brachia uel erigunt humeros uel faciunt alia q̄ ad locutionē nihil deseruiunt. Sic ergo disciplinadi sunt iuuenes ut habeāt tales gestus & ut sic utant̄ motibus mēbroꝝ ut deseruiunt ad opa q̄ intendūt. Nam agere aliquos motus mēbroꝝ non deseruientes opi intento: uel ꝓcedit ex insipiētia mentis: uel ex elatione animi uel ex aliquo alio uicio. ¶ Hiis uisis restat exeq̄ de tertio qd ꝓponebatur in principio capituli:uidelicet q̄liter se hr̄e debeant iuuenes circa uestimentum. Vestimenta quidem ad tria uident̄ ordinari:uidelicet ad delectationē:utilitatem & honorem. Omne.n. bonū:uel est delectabile:uel utile: uel honestum siue honorabile. Bonum.n. honestum bonū honorabile dici pōt. Nam honestū idem est q̄ honoris status. Si ergo uestimenta q̄runt̄ pp bonum delectabile:sic quærunt̄ delicata & mollia. Si pp utile:sic quærunt̄ calida ad repellendum frigus tpe yemali:uel non calida tpe æstiuo. Si uero quærāt̄ pp bonum honorabile: sic quæruntur pulchra & decora. Indecens est āt nimis solicitari circa molliciem uestium & circa delectationem in ipsis. Nam ex hoc efficitur qs intemperatus & timidus:de leui.n. quis ad lasciuiam & ad molliciem carnis ꝓrumpit: si nimis delectet̄ in mollicie uestium:& circa delectationem in ipsis. Vidētur.n. tales esse muliebres magis q̄ uiriles quare non sunt constantes sed molles:& de facili in lasciuiam prorūpunt. ¶ Secundo nimia mollicies uestium reddit hoīem timidum. Nam cū arma ferrea in se quādam duriciē habent qui semp solicitantur circa mollia uestimenta:dubitant arma arripere & efficiunt̄ timidi. Iuuenes maxime cum ad aliam ætatem uenerint ad hoc q̄ sint abiles ad uacandū circa labores bellicos:ne abhorreant arma instruendi sunt ut non nimis delectentur in mollicie uestium. ¶ Dicto qūo se habere debeant iuuenes in uestibus ut deseruiunt ad delectationem. Restat ostēdere qūo se habere debeant circa ipsa ut deseruiunt ad utilitatem. Quod uidere habent distinguendo inter complexiones tēpora & ætates. Nam habentes complexiones magis depressas & minus porosas non sic lædūtur a calore & frigore:sicut habentes complexiones raras. Vnde & mulieres quia sunt magis flegmaticæ & habētes complexiōem depssam & minus porosam: quod patet ex carentia pilorū:minus offendunt a calore & frigore q̄ uiri. Sic etiam distinguēdū est inter tempora. Nam temporibus frigidis & flante borea utendum est aliis indumentis q̄ tēporibus calidis flante austro. Distinguendū est inter ætates:qa senilis ætas eo q̄ magis caret calore naturali intrinseco:magis indiget de calore exteriori:uestimenta igit̄ considerata ꝓprietate tempoꝝ complexionū:& ætatum diuersificāda sunt ut deseruiunt ad bonum utile. Sed ut deseruiunt ad bonum honorabile:attendenda est consuetudo patriæ & conditio psonaꝝ. Sic igit̄ instruendi sunt iuuenes circa uestitum ut non nimis soliciti sint circa molliciem uestium considerata conditione tpis conditiōis & ætatis ꝓut requirit consuetudo patriæ & conditio psonarū: utant̄ debitis indumentis ad utilitatē corporis.

¶ Quod in ætate iuuenili maxime cauenda sit praua societas. Cap. xiiii.

Non sufficit scire qualiter iuuenes se habere debeant circa ludos gestus & uestitum nisi sciuerit cum qbus sociis debeant conuersari. Quātum aūt ad psens spectat: quattuor uident̄ inesse ipsis iuuenibus ex qbus quattuor rationes sumi possunt q̄ maxime in iuuenili ætate fugienda sit puerorum societas. Iuuenes.n. primo sunt molles & ductiles. Secūdo sunt passionum insecutores & proni ad malum. Tertio sunt nimis amatores societatum. Quarto sunt nimis creditiui. ¶ Prima ergo uia ad ostendendum malū maxime competere iuuenib⁹ fugere societatem prauam:sumit̄ ex eo: q̄ iuuenes sunt nimis molles & ductiles. Anima.n. ut plurimum sequitur complexiōes corporis nam quia nostra cognitio incipit a sensu:& sensibilia sunt nobis magis nota. ideo ut plurimū hoīes sequūtur appetitum sensitiuum. Appetitus aūt sensitiuus est uirtus organica siue corporalis. q̄re oportet talem appetitū sumere modū & mensurā ex ipso corpore. In illa ergo ætate in q̄ quis hēt corpus molle & magis ductile:est magis mollis & magis ductilis secundum appetitum. quare cum mollia & ductilia facilius recipiant impressionē ex hiis ex quibus cōiunguntur. q̄ dura. Pueri & iuuenes qa sunt magis molles & ductiles:q̄ adulti. facilius imprimūtur eis mores socioꝝ in ætate iuuenili q̄ in alia. maxime ergo tunc prohibēdi sunt a societate praua. ¶ Secunda uia ad inuestigādū hoc idem:sumit̄ ex eo q̄ iuuenilis ætas maxime ē prona ad malum & insecutiua passionum. Nam de facili quis inducitur ad illud: ad quod est pronus. Si ergo iuuenes sunt proni ad malum:ut patuit cum determinauimus de moribus iuuenum. maxime in iuuenili ætate cauendum est a societate praua. ¶ Tertia uia ad ꝓbandum hoc idem sumitur ex eo q̄ iuuenes sunt nimis amatores amicitiæ. Nam ut dicitur secūdo rethorico. Iuuenes sunt amici & amatores sodalium magis q̄ aliarum ætatum. quia gaudent in conuiuendo. Si.n. illa ætas maxime delectabilia prosequitur:cum ualde delectabile sit conuiuere amicis:Aetas illa gaudet conuiuere i societate & amicari sodalibus. In iuuenili ergo ætate maxime cohibendi sunt iuuenes a societate pra-

na:quia tunc maxime se conformant moribus sociorum:eo ꝙ maxime diligant in societate uiuere. Delectatio enim ex coniunctione conuenientis cũ conuenienti. Nullus ergo gaudet in societate uiuere nisi gaudeat de sociis conformarẽ ¶Quarta uia sumitur ex eo ꝙ iuuenes sunt nimis creditiui:delectationes enim sensibiles illicitæ:licet simpliciter sint prauæ & fugiendæ possunt tamen esse bonæ secundũ apparentiam. Iuuenes ergo quia de facili credũt:& nõ habẽt perfectum rationis usum: de facili iducunt a sociis: & de facili persuadetur eis ut credant bona sensibilia esse sequenda.

¶Qualis cura agenda sit de pueris a pricipio natiuitatis usq; ad septem annos. Cap. xv.

Quia sermones particulares ualde uidetur esse proficui morali negocio ideo particulariter descendendo ad diuersa tempora:ostendemus qualis cura circa filios sit gerenda. Primo eni declarabim⁹ qualis cura habenda sit de filiis usq; ad septem annos. Secũdo qualis a septimo usq; ad decimum quartum annũ. Postea a decimo quarto & deinceps. ¶Tãgit autem philosoph⁹ septimo poli. sex circa ipsos pueros quæ seruanda sunt i ætate primitiua. Primum est quia ad septimum debẽt pasci mollibus:ita tamen ꝙ a principio sunt alendi lacte. Secundo quia sunt prohibẽdi a uino. Tertio sũt assuescendi ad frigora. Quarto sunt assuescẽdi ad conuenientes temperatos motus:ꝙ in omni ætate uidetur esse proficuũ. Quinto sunt recreãdi per debitos ludos:& sunt eis recitãdæ aliquæ hystoriæ & aliquæ fabulæ. in quibus recreentur & hoc maxime cum incipiũt percipere significationes uerborum. Sexto a ploratu sunt cohibendi. Iuuenes ergo usq; ad septẽnium alendi sunt mollibus ita tamen quod & principio maxime alendi sunt lacte. unde & philosophus. vii. poli. ait:ꝙ humidum lactis maxime uidetur esse familiare corporibus puerorum. In illa ergo ætate tenera usq;quo sunt circa. vii. ãnos alẽdi sunt mollibus & humidis quia talia faciliter patiuntur & faciliter conuertuntur in nutrimentũ. Obseruãdum:est tamen in iuuenibus:cũ aluntur lacte cũ si contingat eos suggere aliud lac ꝙ̃ maternum. quæ uerenda est fœmina similis matri quãtum ad complexionem eo ꝙ lac maternum maxime uidetur esse proportionatum proprio filio. ¶Secundo pueri sunt prohibẽdi a uino:& maxime illo tempore quo lac sumunt: & hoc secundum philosophum propter ægritudines. De facili eni ægrotantur pueri: & efficiuntur mali dispositi i corpore si tempore quo ut plurimum pascuntur lacte: assuescant bibere uinum. ymo dicunt aliq ꝙ si eo tempore ad uinum assuescant disponunt ad lepram. ¶Tertio pueri sunt assuescẽdi ad frigora:unde philosophus. vii. poli. ait ꝙ mox expedit consuescere pueris paruis ad frigora. Assuescere enim pueros ad frigora utile est ad duo. Primo ad sanitatem:ũde idem philosophus ait ꝙ exercitum ad frigora facit bonam habitudinem in pueris propter caliditatem existentem i ipsis. Secundo exercitum ad frigora paruis pueris utile est ad bellicas actiones. Nam frigus mẽbra consolidat & constringit:ita ꝙ cum pueneruñt ad ætatẽ debitã aptiores sunt ad opa bellica: si a pueritia sint aliqualiter exercitati ad frigora unde idem philosophus ait ꝙ apud aliquas barbaras nationes consuetudo est in fluminibus frigidis:balneare filios : ut eos fortiores reddant. ¶Attendendum est tamen : ꝙ dicimus pueros paruos assuescendos esse ad hoc uel ad illud:intelligendum est moderate & gradatim & ut requirit conditio personarum. ¶Quarto pueri sunt assuescendi ad conuenientes motus & temperatos. Nam secundum philosophum: motus temperatus i pueris quattuor bona facit. Primo quia reddit corpora magis sana. Moderatum. n. exercitum inquacunq; ætate uidetur ad sanitatẽ proficere. ¶Secũdo quia reddit corpora agilia. Si enim a principio assuescãt pueri ad aliquales motus:sunt agiliores secundum corpus & uitãt inertiam. Nam nisi ad aliquales motus assuescãt fiunt graues pigri & inertes. ¶Tertio facit ad augmentum. Nam eo ipso: ꝙ temperatum exercitum iuuat ad digestionẽ ipsam: & facit ad bonam dispositionem corporis. Sequitur ꝙ sit qđdam proficuum ad augmẽtum. Nam cum augmẽtum fiat ex ipso alimento faciente corpus bene dispositum : & ꝙ bene nutriaẽ & alaẽ sunt proficua ad augmentum. ¶Quarto moderat⁹ motus membra consolidat:quilibet enim i seipso experitur:ꝙ si se moderate exercitet ad corporales labores:membra corporis eius solidantur & fiunt fortiora. Pueri ergo quia nimis habent tenera membra ad aliquos mot⁹ modicos & tẽperatos sunt assuescendi ut membra eorum solidantur:unde philosophus. vi. &. vii. politi. ait ꝙ expedit in pueris facere motus quoscunq; & tãtillos:ad solidandum membra & ad nõ defluerẽ propter teneritudinem moderatũ enim motum in pueris adeo laudat philosoph⁹:ut ab ipso primordio natiuitatis dicat fiẽda esse aliqua instrumenta in quibus pueri uertantur & moueãtur. ¶Quinto recreandi sunt pueri per aliquos ludos & per aliquas fabulas. Ludus. n. moderatus competit pueris:quia in moderato ludo ẽ moderatus motus:& per moderatum ludum uitaẽ inertia:& redduntur corpora agiliora. Sunt ẽt pueris recitãdæ aliquæ fabulæ uel aliquæ historiæ. Postquam incipiunt ꝑcipere significatiões uerborum. Vel ẽt aliqui cantus honesti sunt eis cantãdi. Nam ipsi nihil tristes sustinere possunt ideo bonum est eos assuescere ad aliquos moderatos ludos:& ad hõestas aliquas & inocuas delectationes. ¶Sexto sunt cohibendi a ploratu. Nam cum pueri a ploratu cohibentur:ex ipsa ꝓhibitione fit:ut retineãt spiritum & anhelitum: nam sicut cum plorare permittuntur emittunt spiritum & anhelitum. Sic cum plorare cohibẽ

tur spiritum & anhelitum tenent. Detinere autē & anhelitum secundum philosophum septimo politicorum facit ad robur corporis. Vt ergo pueri: robustiores fiāt: sunt a ploratu illo cohibēdi.

¶ Qualis cura habenda est de filiis: a septimo anno usq; ad decimum quartū annum. Cap. xvi.

Cum distiguimus ætates filiorum: per septēnia: ut cum dicimus: usq; ad septē annos sic esse regendos: a septimo usq; ad decimumquartum sic esse instruendos. Huiusmodi septennia sunt abreuiāda & elongāda secundum diuersitatem personarum. Nā aliqui sunt robustiores corpore in duodecim annis quam alii in sedecim. Ideo quia de talib' pūctualem regulam dare non possumus: aliqua relinquenda sunt pædagogi. qui debet pueros instruere ut possint huiusmodi tempus anticipare & prolongare ut ei uidebitur expedire. ¶ In hoc autem tempore q̄ est a septimo usq; ad decimū quartum annum tria sunt consideranda circa regimen filiorum. Nam homo prima diuisione diuiditur in animā & corpus. Anima uero tanquā quam potentias principales habet intellectum: & appetitum. Tria ergo attēdenda sunt in filiis. Primo quale habeant corpus. Secundo qualem uolūtatem. Tertio qualem intellectum: Vt ergo iuuenes habeant corpus bene dispositum: exercitādi sunt per debita exercitia & p debitos motus. Vt habeant uoluntatem bene ordinatam: inducēdi sunt ad debitas uirtutes & ad uirtutum opera. ¶ Sed ut habeant intellectum perfectum instruendi sunt ī debitis scientiis. Scientia ergo uirtus & exercitium attendenda sunt in regimine filiorum. ¶ A principio quidem natiuitatis: ut uitetur inertia puerorum: assuescēdi sunt pueri ad aliquos motus. Sed cum impleuerūt septēnium usq; ad annum decimumquartum debēt gradatim assuescere ad ulteriores labores: & ad fortiora exercitia. Ludus enim pili secūdum Tacuinum uel luctatio: secūdum philosophum uidentur esse debita exercitia: in iuuenibus. ¶ In secundo tamen septennio sunt ulteriora exercitia assumenda quam in primo. Ad hoc tamen ī tali ætate: eo q̄ nimis sit tenera: non sunt assuescenda opera militaria: nec opera ardua. Vnde philosophus octauo politicorum ait. Quod usq; pubescentiam idest usq; ad decimumquattū annum leuiora quædam exercitia sunt assumenda: ne impediatur incrementum. ¶ Viso q̄ ut iuuenes sint bene dispositi quantum ad corpus a septimo usq; ad decimumquartum annum debent fortiores labores assumere quam in primo septēnio. Restat uidere: quomodo oporteat eos ordinari ad uirtutes ut habeant dispositam uoluntatem. ¶ Sciendum ergo q̄ philosophus quarto politicorum ait: q̄ pessimum est non instrueē pueros ad uirtutem & ad obseruantiam legum utilium. Inquirit enim philosophus octauo politicorum utrum prius curandum sit de pueris ut habeant debitum appetitum: uel ut habeant perfectum intellectum. Probat autem prius esse curandum de ordinatione uoluntatis quam de pfectione intellectus. In secundo autem septēnio quia pueri iam incipiant concupiscere: nō tamē habent perfectum rationis usum: potissime uidetur esse curandum circa ipsos ut habeāt ordinatam uoluntatem: Nam sicut corpus ē generatione prius anima: quia prius corpus organizatur: & formatur & postea illi anima infūditur: sic secundum philosophum septimo polliticorū prius curandum est circa pueros quomodo habeāt uoluntatem bene dispositam quam quomodo scientificum intellectū. Nullus autem habet bn̄ ordinatam uoluntatem nisi habeat moderatam concupiscentiam. Nam ex inordinatione appetitus sensitiui redundat inordinatio in uoluntate. Si ergo concupiscentiæ se tenēt ex parte corporis: intellectus uero ex parte animæ: quia generatione corpus est prius anima: prius intendendū est quomō habeamus moderatas concupiscentias & ordinatam uoluntatē: quam qūo habeamus illuminatum intellectum. Modus aūt quo moderandæ sunt concupiscentiæ iuuenum ē ut specialis cautela adhibeatur circa illa: circa quæ maxime consueuerunt deficere. Si ergo iuuenes sunt insecutores passionum & concupiscentiaꝝ & de facili mentiūtur & omnia faciūt ualde: ita q̄ cum amant nimis amant. cum incipiunt ludere nimis ludūt: & in cæteris aliis semper excessū faciunt. adhibenda ē cautela ne insequantur cōcupiscētias: sed sint abstinentes & sobrii. ne sint mendaces: sed ueridici. nec omnia agant ualde: sed in suis actibus moderationē accipiāt. ¶ His uisis restat uidere qūo sunt bene disponēdi qt̄ū ad intellectum. Nam cum dicimus q̄ in secūdo septennio principalius curandum est de ordinatione appetitus. quā de perfectione intellectus. non sic intelligendum est q̄ nullo modo curandum sit: quomodo habeant intellectū perfectū: sed quia. vii. anno quasi usq; ad. xiiii. annum iuuenes abundant in concupiscentiis & deficiunt ab usu rationis. Iō principalius est insistendū circa ordinationem appetitus quasi p totū secūdū septennium pueri quasi nō addiscunt nisi uerba. nondū. n. sunt tanti intellectus ut de ipsis rebus considerare possint. Iō in secundo septēnio pn̄t instrui pueri in grammatica: quæ est scia sermocinalis: & in lyoca: quæ est magis modus sciēdi quā sit sciētia: & ī practica musicali quæ cōsistit in quadam modulantia uocum. qa. n. illo tēpore pueri deficiunt a rationis usu: perfecte scire nō possunt. nec tamen incipiunt hr̄e rationis usum omnino sunt indispositi ad scientiam: assuescēdi sunt ad alias artes de qbus fecim' mētionē.

¶ Qualis cura gerenda sit de filio ab anno. xiiii. & deinceps. Cap. xvii.

Dicebatur supra circa filios tria intendēda esse. uidelicet qūo habeāt bene dispositum corpus: bene ordinatum appetitū: & bene illuminatum itellectum. hæc at

tria triplici septennio possumus adaptare.nam
in primo post receptionem baptismatis & sacra
mentorum ecclesiæ. principaliter est īsistēdum
quomodo habeāt bene dispositum corpus. Nā
quia in primis.vii.annis pueri quasi omnino ca
rent rationis usu:nec commode assuesci poterūt
ad opera uirtutum:nec scientificas consideratio
nes.Si enim aliquid illo tempore addiscere pos
sunt:hoc ē ydeomata uulgaria:sed a.vii.usq; ad
xiiii.quia iam incipiunt habere concupiscētias
aliquas illicitas:& aliquo modo licet inperfecte
incipiunt participare rationis usum. ideo in illo
tempore non solum curādum est quomodo ha
beāt perfectum corpus:sed etiam quomodo ha
beant ordinatum appetitum:usq;.n.ad.xiiii.an
no secūdum philosophum ī pol.magis inducē
di sunt pueri ad bonum ex assuefactione q̄ ex ra
tione:sed a.xiiii.anno.quia tunc perfectius par
ticipare incipiunt rationis usum.non solum cu
randum est quomodo habeant bene dispositū
corpus & bene ordinatum appetitum:sed ēt ꝙ
sint prudentes & ꝙ habeant bene illuminatū in
tellectum.ex tunc.n. addiscere possunt nō solū
grammaticam quæ uidet̄ esse sciētia uerborum.
uel dyaleticam quæ est quidam modus sciendi.
uel practicam musicæ quæ consistit in consonā
tia uocum:sed possunt instrui in illis scientiis ad
q̄s sciendas oportet recurrere ad ītellectū rerū &
per quarū cognitionem possumus fieri sapiētes
& ꝓuidi.¶Primo ergo septēnio post receptio/
nem baptismatis & sacramentorum ecclesiæ in
tendendum est principaliter quasi circa unum:
ut circa bonam dispositionem corporis. Sed in
secundo septennio ut a.xii.anno:usq; ad.xiiii.ē
quasi intendendum pricipaliter circa duo:ut cir
ca dispositionem corporis & circa ordinationē
appetitus.Sed in.iii. septēnio ut a.xiiii.anno &
deiceps intēdendum est circa tria.ut circa dispo
sititionem corporis circa ordinationem appeti-
tus & circa illuminationem intellectus.Bona āt
dispositio corporis ut nolentibus uiuere uita po
litica.xiiii.anno:& deinceps: & ut assumant for
tiores labores quam acten⁹.nam sicut a.vii.āno
usq; ad.xiiii.assumendi sunt fortiores labores q̄
in.vii.præcedentibus annis.sic a.xiiii.& deiceps
assumenda sunt ulteriora exercitia quam hacte/
nus.ymo omnes labores præcedētes.xiiii.annū
debent esse leues & quasi debiles:ex tunc autem
assumendi sunt labores fortiores. nam & philo
sophus.viii.poli.ait.ꝙ usq; ad.xiiii. annum pue
ri assuescendi sunt ad labores leues. sed deinde
debēt assumere labores fortes.adeo.n.secundū
ipsum a.xiiii.āno assuescendi sunt pueri ad labo
res fortes ut ad exercitationē luctatiuam uel ad
aliquam aliam exercitationem similem exercita
tioni bellicæ:ut postea in.xiiii.anno instructi in
luctatiua & in equitatiua:& in aliis quæ ad mili
tiam requiruntur subire possint labores milita/
res.tunc eni est quis bene dispositus quātum ad
corpus quando habent tale corpus:quale requi
rit suum officium.ut tūc miles habet corpus bn̄
dispositum quando habet ipsum tale: quale req
rit officium militare. ꝙ sine forti exercitatione
corporis esse nō potest. Cum ergo omnes uolē
tes uiuere uita politica oporteat aliquando susti
nere fortes labores pro defensione reipublicæ.
omnes uolētes uiuere tali uita a.xiiii.anno ultra
sic debent assuefieri ad aliqua officia robusta:ꝙ
si aduenerit tempus & congruitas ꝙ respublica
defensione indigeat habeant corpus sic disposi/
tum ut possint tales subire labores.ut per eos res
publica possit defendi. Qui autem magis & qui
minus sunt assuescendi ad tales labores in prose
quendo patebit.Sufficiat autem ad præsens scirē
ꝙ decet patres sic solicitari erga regimen filiorū
ut habeāt sic bene dispositum corpus ut possint
debitos subire labores.ꝙ maxime fieri contigit
si ad debita exercitia assuescant.Viso quomodo
a.xiiii.anno ultra solicitari debent patres circa
filios:ut habeant dispositum corpus. Restat ui/
dere quomodo solicitari debeāt circa eos ut ha
beant ordinatum appetitum.Videntur aūt iuue
nes a decimoquarto anno intra quantum ad in-
ordinationes appetitus specialiter delinquere
quantum ad duo.uidelicet quantum ad elatio-
nem.quia cum ex tunc īcipiant habere perfectū
rationis usum.uidetur eis ꝙ digni sint domina-
ri & dedignantur aliis esse subiecti. ¶Secundo
delinquunt in prosequendo uenerea quia tūc
incipiunt ardentius circa uenerea incitari. quia
ergo semper cautela.est adhibēda:ubi maius pe
riculū imminet a.xiiii.āno ultra specialiter mo
nendi sunt iuuenes ut nō sint elati:sed sint subie
cti & obedientes suis patribus & senioribus.Tā
git autem philosophus.viii.poli.tres breues ra-
tiones quare decet filios esse subiectos & obedi
re senioribus & patribus.Prima ratio est:quia le
niores & patres imperant iuuenibus propter eo
rum bonum. Quilibet autem obedire debet ei
quē scit nō percipere aliqua nisi ad bonum ei⁹.
¶Secunda est quia cum filii uenerint ad ætatē
perfectam futuri sunt dominari.Debent ergo ip
si dum sunt ī ætate sic iuuenili patribus & senio
ribus obedire:ut dēt eis exemplum: ut quando
ueniunt ad ætatem pefectam: eis famulantur &
obediant.¶Tertia ratio est quia qui uult discer̄
principari debet prius discere subiici. Vnde ait
philosophus ꝙ nemo bene principatur nisi ꝑri⁹
didicerit esse subiectus. nullus enim est bonus
magister nisi prius exstiterit bon⁹ discipulus.ut
ergo ipsi ualeant bene principari indignari non
debēt subiici senioribus & patribus.¶Est ergo
rectificandus appetitus iuuenum existentium in
ætate de qua loquimur:ut uelint patribus & se/
nioribus obedire.¶Secundo rectificandus ē ne
uenerea illicita prosequantur iuuenes a.xiiii.an
no ultra:non solum inducendi sunt:ut sint absti
nentes & sobrii, quantum ad ci bum & potum.
Sed etiam ut sint continentes & pudici quantū
ad actus uenereos quia ex tūc ut dicebatur ardē

tius ad uenerea incitantur. inducendi ergo sunt
in ætate illa ut uel omnino contineant uel usu
proprie coniugis sint con tenti. ¶ Ostenso quo
modo in iuuenibus.xiiii.anno ultra est bene di
sponendum corpus rectificandus appetitus.reli
quum est ut ostendatur qũo recte illuminãdus
sit intellectus.Hoc autem satis esse potest per ha
bita manifestum.Nam quia a decimoquarto an
no ultra incipiũt habere perfectũ rationis usum.
ut dicebatur.ex tunc potest instrui non solum ĩ
grammatica quæ est sciẽtia uerborum.uel ĩ dya
letica quæ est quasi quidam modus sciendi.uel
in pratica musicæ quæ consistit in consonantia
uocum : sed etiam apti nati sunt ut instruantur ĩ
ulterioribus scientiis. Quæ autem ulteriores
scientiæ eis sunt proponendæ. patet & per iam
dicta.Nam si uolunt uiuere uita politica & mili
tari potissime studere debent in moralibus sciẽ
tiis:quia per eos scire poterunt quomodo se &
alios debeant gubernare moralium autẽ sciẽtia
rum iuuenis & insecutor passionum nõ est suffi
ciens auditor.In ætate ergo nimis puerili quæ
durat usque ad xiiii.annum tales scientiæ non
sunt proponendæ alius.sed.a.xiiii.anno ultra si
iuuenes se refrenẽt ne passiones & lasciuias inse
quantur: efficiuntur dispositi ut sint sufficientes
auditores moraliũ per quæ se & alios guberna
re cognoscant. Si ergo regendi sunt iuuenes a
xiiii.anno ultra.ut a.xiiii.ãno usq; ad.xii.uel us
q; ad.xv.uel usq; ad.xvii. Si uero quæratur qua
liter ab illo tempore ultra regendi sunt homĩes.
quia tunc quasi peruenerunt omni modo ad suã
perfectionem debent esse tales : ut sciant seipsos
regere & gubernare. ex tunc ergo non indigẽt
pædagogo:sed per ea quæ diximus in primo li
bro qui est de regimine sui possunt documenta
accipere qualiter seipsos regãt.

¶ Quod filii ciuium & maxime nobilium & re
gum & pricipum a discursu & euagatione sunt
cohibendi. Cap.xviii.

Omnes iuuenes uolentes uiuere in uita
policia aliquomõ exercitandi sunt ad
corporales labores.Corporalis.n.ex
ercitatio si moderata sit omnibus uĩ eẽ proficua
eo ꝙ faciat ad quandam sanitatem & ad quãdã
bonam dispositionẽ corporis. clarefacto.n.cor
pore ꝑ aliquos moderatos ludos motus expel
luntur ab ipso superflua & nociua. spẽaliter tamẽ
huiusmodi exercitatio uĩ esse proficua uolẽti
bus ciuiliter uiuere nam quia tales nõ multum
uacant inquisitioni uirtutis.nec in spiritualibus
delectationibus.expedit eis ut uitent iertiam &
ut uitent solicitudinem illicitam. exercitari aliq
bus laboribus corporalib⁹ licitis.expedit.n.uo
lentibus politice uiuere tam ciuibus quam nobi
libus tam regibus & principibus. quam aliis nõ
omnino cessare a corporalibus actibus uel labo
ribus.nec omnino i exercitatos esse circa armo
rum usum.Exercitatio.n. corporalis debita red
dit corpus robustius:ut facilius duritiem armo
rum sustinere possint.quare si usus armorũ non
solum aliquando est licitus:sed etiam necessari⁹
pro bono reipublicæ uolentibus politice uiuere
nõ debet omnino ignotus esse.nõ tamẽ omnes
iuuenes ad huiusmodi labores sũt æqualiter ex
ercitandi.Nam filii regum & principum ad hu
iusmodi labores corporales minus sunt exerci
tãdi quam alii: adhuc primo geniti q regẽr de
bent decet minores labores assumere. Nam se
cundum philosophum.viii.pol. labor corpora
lis & consideratio per intellectum se impedĩt ui
dẽtur.ratio autem huiusmodi potest ex his quæ
habentur ĩ.ii.de anima.ubi.dicĩt:ꝙ molles car
ne aptos mente dicimus.ad habendam igĩt in
tellectualem industriam idigemus mollitie car
nis:corporales igitur labores ex quibus reddĩt
caro dura impediunt subtilitatem mentis.Bene
ergo dictum est ꝙ dicitur.vii.phisi.ꝙ anima ĩ se
dendo & quiescendo fit prudẽs. Nam per sessio
nem & quietem redditur caro mollis:per quam
sumus apti ad speculãdum.per laborem uero &
motum efficitur caro dura:per quã impedĩt mẽ
tis sublimitas.eos autẽ qui debent regere regnũ
magis expedit esse prudentes quam bellicosos.
in rege.n.plus ualet prudentia quam arma belli
ca.Rex.n.& princeps:& uniuersaliter omnis do
minator populi:licet in bellando & in assumen
do arma quasi nõ plus ualeat quam unus homo
uel aliquando minus quam unus homo.tamen
per prudentiam præualere potest toti populo si
bi commisso.Nam totus populus tota gens re
gni:si non sint bñ unita & ordinata modica pos
sunt.unita uero & ordinata per reges maxima
operari ualent.licet ergo reges & pricipes non
omnino ignorare debeant armorum usum.nec
sic debeant fugere corporales labores ut effecti
quasi mulieres:nec pro defensiõe regni :nec pro
alio casu audeant arma assumere.attamen decet
eos esse magis prudẽtes quam bellatores filii re
gum & principum & maxime primogeniti qui
regnare debent:minus sunt assuescendi ad cor
porales labores quam alii ne propter huiusmo
di labores caro eorum indurata impediat subti
litatem mentis.tales ergo plus debẽt uacare pru
dentiæ quam fortitudini corporali. Vacabũt ãt
prudentiæ si diligenter isistãt circa morales sciẽ
tias ut possint mores hominũ & agibilia cogno
scere.decet ergo eos qui debent alios regere ui
tare inertiam & solicitudinem illicitam uacãdo
moralibus scientiis recogitando frequente bo
nas consuetudines regni audiendo sæpius acta
præcessorum bene regentium regnum.Hoc er
go modo uidelicet:uacando actibus prudentiæ
a regib⁹ & pricipibus & a suis heredibus magis
est uitãda iertia:ꝙ ꝑ laborẽ & exercitiũ corpalẽ.

¶ Quod non omnes ciues equaliter exercitan
di sũt ad corpalia exercitia & labores. Cap.xix.

Cum ex usu coniugii nõ solũ oriant̃ fi
lii & mares:sed oriri pñt filiæ & fœmi
næ.postq̃ diximus q̃lis cura gerenda

ē circa filios. Restat dicere:q̄lis gerēda sit circa filias:sed hoc breui tractatu indiget.qa cū determinauim⁹ de regimine cōiugali: & ondim⁹ q̄liter regēdæ sūt fœminæ q̄si sufficiēter tradidius qualis cura gerēda sit circa filias. Nā sicut decet cōiuges esse cōtinētes : pudicas:abstinētes & sobrias.sic decet & filias.Hæc ergo & multa alia q̄ de cōiugibus diximus sunt ad filias adaptanda. Aliqua super addem⁹ dictis pp debitū regimen filiaꝝ.iter q̄ primo dicemus filias cohibēdas eē a circuitu & discursu. Quod triplici uia uenari possum⁹.Pria sumit ut tollat filiab⁹ cōmoditas malefaciēdi.Scđa ne fiant īuerecūdæ. Tertia ne fiāt lasciuæ: & īpudicitiæ. Cōiter.n. q̄si oēs uiri ꝓni sūt ad malū: & multomagis fœmīæ: qa magis deficiunt a rōnis usu dicebat.n. supra nīam cognitionē īcipere a sensu.& maxīe nobis nota eē sensibilia.Inde ē ergo ꝙ cōiter hoies nō reputant nisi sensibilia bōa.qa ergo tm̄ hēmus īpetū ad delectationes sensibiles ut plurimū deliqm⁹ ī talib⁹ si adsit nobis cōmoditas delīqndi.uñ & phūs ī retho.uult ꝙ hoies ut plurimū malefaciant cū possint maxīa ergo cautela ad cōseruādā puritatē & īnocētiā ē uitare cōmoditates malefaciēdi.pp qđ & ꝓuerbialiter dr̄ ꝙ furādi commoditas facit furē.sic ergo ī uiris ī qb⁹ ē rō pstātior ē magnū piculū nō uitat cōmoditates delictorū . multomagis hoc ē in fœminis & adhuc magis ē ī filiab⁹ uel ī puellis. ne ergo eis det cōmoditas malefaciēdi sunt debite custodiēdæ & ꝓhibēdæ sunt a circuitu & discursu. ¶Secunda uia ad īuestigādū hoc idē sumit ne fiāt īuerecūdæ . Nam omne insolitum est quodammodo uerecundum.qui enim non assueuerūt inter gētes uerecundantur conuersari īter eas.īter cætera ergo q̄ reddūt puellas uerecūdas ī aspectu uirorū est non assuescere eas inter gētes.quare cū puellæ circueūdo & uagando p patriā assuescāt uirorū aspectibus fiunt familiares eis & tollit ab ipsis uerecūdia ex uiroꝝ consortio. tollere autē a puellis uerecundiā:est tollere ab eis frenū quo trahunt ne male agant.Nā in fœminis & maxie in puellis deficit ratio ꝓpter quā quis prohibet ne ꝓsequat illicita. maximū frenū fœminaꝝ & potissime puellaꝝ ne ꝓrumpant in turpia uidet esse uerecundia. Decēs ergo est cohiber puellas a discursu & euagatione: ne fiant īuerecūdæ:uel ne tollat ab eis uerecūdia p quā cohibent ab actionib⁹ turpib⁹. ¶Tertia sumit ne fiant lasciuæ & īpudicæ.puellæ.n.si debito mō sub custodia teneāt & non pmittāt discurrere & circuire nō solū efficiunt uerecundæ:sed ēt contrahūt q̄dā siluestritatē q̄ optima est ad saluandā pudicitiā puellaꝝ. Videmus.n.ꝙ aīalia etiam ualde siluestria si assuescant conuersationib⁹ hoium domesticant & pmittunt se tangi & palpari.si uero cōuersationib⁹ hoium sint rēotæ quasi siluestria tactum & approximationē hoium fugiūt. Quod ergo in aīalib⁹ aliis aspicimus:repimus etiā ī fœminis.Si igitur fœminæ non discurrāt & a conuersatione uirorū sint īcōsuetæ q̄si siluestres:ab ipsorum societate difficili⁹ ad lasciuiā & ad ipudicitiam īclinant. Vniuersaliter igitur omnes ciues & multomagis nobiles & potissime reges & principes.tanto maiorē curā circa ꝓprias filias adhibere debēt:ne indebite circuāt & discurrāt. quanto ex īpudicitia & lasciuia suaꝝ filiaꝝ pōt maius malum uel periculum imminere.

¶Q đ utiliter omnes ciues:& multo magis nobiles & reges & principes debent solicitati erga filias ne uelint uiuere ociose. Cap.xx.

T superius dicebat phūs.i.retho.commendat in fœminis amorē oppositatis.Possumus āt triplici uia uenari:ꝙ decet oēs ciues & multo magis nobiles & maxīme reges & principes:sic solicitari erga regimē filiaꝝ ut nolit ociose uiuere:sed amēt se exercitare circa opa aliqua licita & honesta. Pria uia sumit ex honesto solatio qđ īde habent.Secunda ex illicita solicitudine quæ ꝓpter hoc uitat. Tertia ex fructu & utilitate quæ īde consurgit.¶Prima uia sic patet.nā secundū phūm .x.ethi.absq3 omni delectatione uita nr̄a durare nō pōt.Ideo repræhēdunt dicētes omnē delectationē fugiēda esse.q̄re si possum⁹ cōmode durare in uita:nisi in aliq̄bus delectemur:decet nos assumere aliq̄ opera licita & honesta:circa qua uacātes insunt nobis aliq̄ delectatiōes licitæ: sicut ergo uiri ne ociosæ uiuant & ut delectent in opib⁹ licitis:& ut delectētur circa aliqua opa ciuilia:uel circa ea q̄ spectant ad gubernationē regni uel circa regimen dom⁹:uel circa aliq̄ alia exercitia licita. Sic & mulieres ne ociose uiuāt:debēt operositatem amare & decet eas exercitari circa aliq̄ opa licita & hōesta.qa igit oēs delectāt in ꝓpris opib⁹ & oēs diligūt sua opa. ut uult phūs.iiii.ethi.ut mulieres ipe recreari possint aliqb⁹ delectationibus licitis.decet eas intētas eē circa aliq̄ opa licita & hōesta.ꝙ tāto magis uidet expedire mulieribus q̄ uiris:quāto magis a ratione deficiētes nesciūt uiuer.nisi ex aliquib⁹ exercitiis sensibilib⁹ delectationē sumāt. Qualia āt debēt eē opa circa q̄ mulieres īsudare decet i ꝓsequēdo patebit.¶Secūda ad īuestigādū hoc idē sumit ex uitatione sollicitudinis illicitæ.Nā qa mulieres & maxīe puellæ ut plurimū dn̄i stāt & non uacāt ciuilib⁹ opib⁹:nec regiminib⁹ reipublicæ:si mēs hūana ut supius dicebat nescit ociosa eē statim cū quis nō dat se licitis exercitiis uagat ei⁹ mēs: circa illicitas occupationes:ꝙ tāto magis cauendū est ī mulierib⁹ quā ī uiris. quanto molliores sunt illis.& q̄to cogitādo illicita facilius trahūt ut ea si adsit cōmoditas ope cōpleant. ¶Tertia uia sumit ex fructu & utilitate q̄ inde consurgit. Nā nunq̄ mulieres pn̄t se dare licitis exercitiis: nisi īde cōsurgat aliqđ bonū exterioris opis uel aliq̄ bona dispositio īterioris mētis. decet ergo diligētia & cura adhiberi:ut mulieres sint bonæ & uirtuosæ.ꝓper qđ & a philosopho.i.rethori. uituperant lacædemones:& dicūt esse fere secū

dum dimidium fœlices ꝙ nō adhibent curam & diligētiam quomodo earum fœminæ:essent uirtuosæ & bone. Adhibēda ē solicitudo ne fœminæ ociose uiuant:sed exercitent se circa aliq̄ opera licita & honesta:ut ex hoc resultet fructus & utilitas:& efficiantur bonæ & uirtuosæ. Si autem quæratur circa qualia opa solicitari debēt: oportet in talibus differenter loqui secundum diuersitatem personarum. Texere enim & filare & operari siricum satis uidentur opera competētia fœminis. ꝙ si tamen fœmina instruenda ī tā alto gradu esset:ꝙ non esset dignum uel non esset consuetum secundū morem patriæ:ut se circa talia exercitaret adhuc non esset dimittenda ut uiueret ociosa:sed trahēda esset studio litterarum:ut ad amorem litterarū affecta non uacaret ociose:sed sæpe sepius librum arripiens se lectionibus occuparet. Ex hoc autem declarat ꝙ superius dimisimus cum tractauimus de regimine coniugali. Dicebatur enim infra declarādum esse circa quæ opera deceat fœminas eē intentas.

Quod decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues solicitari erga filias ut sint mō debito taciturnæ. Cap.xxi.

Ostenso ꝙ non decet puellas esse uagabundas nec decet eas uiuere ociose restat ut nunc tertio ostendamus:ꝙ decet eas taciturnas esse. Quod triplici uia uenari possumus. prima sumitur ut magis appareāt ornatæ & decentes ut a uiris suis magis diligant. Secunda ne loquantur indebite & incaute. Tertia ne sint pronæ ad iurgia & ad lites. Prima uia sic patet:nam cum desiderium sit eius:quod abest ut uult philosophus.ii.retho. quāto aliq̄d quod est possibile haberi magis uidetur arduū: & in accessibile:& magis abesse tanto magis cōcupiscentia mouet. fœmina ergo eoipso ꝙ ē loquax quodammodo se cōtemptibilem reddit. Vnde & phi.i.poli.ait ꝙ ornamentum mulierꝝ est silentium:si.n.mulieres sint modo debito taciturnæ.quia se non sic familiares exhibent eoꝝ consortium uidentur magis abesse & uidentur magis inaccessibiles:propter quod non sic uilipenduntur & habētur in contemptu: sed magis appetuntur & amantur:quia ergo cuilibet uidetur esse pulchrum & decens quod amat si mulieres taciturnæ magis amantur ex hoc ipso magis apparent decentes & ornatæ ab ipsa ergo puerili ætate īstituendi sunt puelle ad taciturnitatē quia hoc si contingat eas postmodum per cōnubium suis uiris copulari:ab eis si sunt debitæ taciturne feruenti⁹ diligentur. Secunda ad inuestigandum hoc idem sumitur ut uitetur locutio īcauta. Dicebatur.n.supra ibi semper maiorē cautelam adhibenda esse:ubi consueuit maior defectus consurgere. Cum ergo ex hoc quis loquatur imprudenter & incaute. quia uiget prudentia & acumine intellectus: quanto quis magis a ratione deficit:tanto magis contingit ipsum incaute loqui:cum ergo mulieres magis deficiant a rationis usu quam uiri:& puelle magis quā fœminæ.iam adultæ circa fœminas:& maxime circa puellas solicitandum est ne incaute loquant. Inter cæteras autē cautelas ne quis prorumpat in locutionem incautam:hæc uidetur esse potissima ut nullum sermonem proferat. nisi prius ipsum diligēter examinet. cum ergo diligens examinatio cum loquacitate stare non possit ut fœminæ etiam a puellari ætate discant cautos proferre sermones: decet eas non esse loquaces:sed oportet ipsas eē debite taciturnas:ut possint omnem sermonem prolatum diligenter excutere. Tertia uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ne sint pronæ ad iurgia & ad lites. nam cum fœminæ & potissime puellæ deficiant a rationis usu nisi sint mō debito taciturnæ: & nisi sermones dicendos diligenter examinent: sicut ,ppter rationis defectum de facile loqui possunt pertinentia ad simplicitatem & imprudentiam:sic de facili loqui possunt pertinentes ad lites & ad iurgia. Decet ergo ipsas per debitam taciturnitatē adeo existimare dicenda ut nec dicant aliqua p quæ & iudicentur imprudentes:nec dicant aliq̄ quæ possint turbare audientes propter quod iudicentur litigiose & discole:quare decet ipsas eē taciturnas:ne ī uerba litigiosa prorumpāt a uerbis autem litigiosis potissime fœmine sibi cauēt debent. quia postquam litigare incipiunt nesciunt a litigio se abstinere. Deficit.n.in eis ratiōis usus per quam concupiscentiæ refrenātur. Ideo postquam motæ sunt & litigare ceperunt augetur in eis concupiscentia litium quam per rationem de facili refrenare non possunt eo ꝙ ab usu rationes deficientes ut plurimum plus uiuūt passione quam ratione.

Incipit tertia pars secundi libri de regimine principū in qua tractat quo regimine a regib⁹ & pricipib⁹ regēdi sunt ministri & familia cætera.

Quod ad gubernationē domus spectat non solum determinare de seruis sed etiam de his q̄ supplent indigentiam corporalem. Cap.i.



Igestis duab⁹ ptib⁹ hui⁹ ii.li.ī quo agitur de regimine dom⁹.qa ōnsum ē q̄liter decet uiros suos cōiuges regere: & q̄liter patres suos filios gubernare. Restat exeq de pte tertia ī qua aget de regimine ministroꝝ uel de regimie familiæ. Huic āt pti ī q̄ aget de regimine ministroꝝ & familiæ cæteræ:ut ī ,psequēdo patebit:cōnecti pōt materia illa ī q̄ agit de his q̄ supplēt īdigētiā corporalē:& q̄ faciūt ad cōseruationē & ad sufficiētiā uitæ cuiusmōi sūt decētia ædificioꝝ:multitudo nūmismatum & copia possessionum aliarum. In hac ergo parte tertia hui⁹ secundi libri eo ꝙ heæ uiæ sunt connexe intendimus instruere uolentem suas domus de

bite gubernare non solum quãtũm ad regimen
ministrorũ & familiæ:sed etiã quantũ ad alia q̃
ordinantur ad conseruationem uel ad sufficien
tiam uitæ quæ supplere uidentur indigentiã cor
poralem. ¶Determinabimus igitur i hac parte
tertia secũdi libri quã decẽtem habitationem re
ges & pricipes & uniuersaliter omnes ciues hr̃e
debeant qũo deceat ipsos se hr̃e circa possessio/
nes & nũmismata & circa regnũ familiæ & mi/
nistrorum:ꝙ ante oĩa hic desiderare deceat pru
dentem patrefamilias uel doctum gubernatorẽ
familiæ:& ꝙ heæ uiæ sint connexæ ut in prici/
pio capituli proponebatur sufficienter ostendit
phũs.i.poli. Oñdit autem duabus rationibus ꝙ
spectat ad yconomicum & ad gubernatiõem fa
miliæ considerare de possessionibus ut de domi
bus & nummismatibus & de suppellectilibus &
de aliis quæ supplent indigentiam corporalem.
Prima rõ sumitur ex sufficientia uitæ. Secunda
ex similitudine quam hẽt ars gubernationis do
mus ad artes alias. ¶Prima uia sic patet:nam iõ
de gubernatione domus ars traditur ut pr̃fami
lias cuius est domum gubernare debite solicite
tur circa ea quæ faciũt ad bene uiuere:& quæ re
quiruntur ad sufficiẽtiam uitæ:quare si ad uiuẽ
dum politice requiruntur domus possessiões &
nũmismata spectat ad gubernatorem dom⁹ cõ
siderare de talibus. ¶Secunda uia ad inuestigã
dum hoc idem:ut patet per philosophum ibidẽ
sumitur ex similitudine huius artis:q̃ est de gu/
bernatione domus ad artes alias. Nam sicut cæ
teræ artes ut ars fabrilis:& textoria habẽt sua or
gana per quæ perficiunt actiones suas: sic & gu/
bernatio domus requirit sua organa per q̃ opa
sua complere possit. ¶Volens ergo tradere no
titiam de arte fabrili oportet ipsum determinar̃
de martello & incude & aliis instrumentis fabri
libus:& spectat ad fabrum talia instrumenta co/
gnoscere. ¶Sic uolens tradere notitiam ad arte
textoria debet determinare de pectinib⁹ & aliis
organis illius artis spectat ad textorem talia in/
strumenta cognoscere. Quare uolẽs tradere no
titiam de arte gubernationis domus: debet de/
terminare de ædificiis possessionibus & nummi
smatibus:quia talia sunt organa huius artis. Spe
ctat ergo ad gubernatiõem domus talia cogno
scere:quia per hæc tanq̃ propria organa conse/
qui poterit:quæ faciunt ad sufficientiam uitæ:
habet enim ars gubernationis domus ꝓpria or
gana sicut & cæteræ artes mechanicæ habent ꝓ
pria instrumenta. ¶Differunt tamen hic ab illis
secundum philosophum.i.poli. quia organa gu
bernatiõis sunt actiua, organa uero mechanico/
rum sunt factiua. Nam in mechanicis regulamur
per artem,sed in gubernatione domus regula ẽ
prudentia:sicut ergo ars differt a prudẽtia: sic or
gana mechanicorum differunt ab organis gu/
bernatiõis. ¶Differt autem hic ab illa:quia ars
est recta rõ factibilium:& per artem resultat ali/
quid factum in materia extra. Sed prudentia est
recta ratio agibilium:& per eam non proprie re
sultat aliqd factum extra:sed magis resultat aliq̃
actio & aliqua perfectio in agente organa ergo
mechanicorum erunt factiua:quia sunt organa
artis:quæ ẽ de factibilibus:sed organa guberna
tionis erunt actiua qa sunt organa prudentie q̃
circa agibilia hẽt esse:ars ergo gubernatiõis do
mus licet largo modo possit dici ars proprie
tñ prudẽtia dici debet. ¶Prætermissis ergo dua
bus rationibus sufficiẽter ostenditur ꝙ spectat
ad gubernationem dom⁹ considerare de domi
bus nũmismatibus & possessionib⁹:quæ faciunt
ad conseruationem & ad sufficiẽtiam uitæ. Per
illas aũt easdẽ rões ꝓbari posset quod spectat ad
gubernatorem domus scire debite se hẽre circa
ministros & seruos:nam ministri & serui sunt ẽt
quædam organa deseruiẽtia gubernationi do/
mus pp quod declarata est prima pars capituli
ubi dicebatur ꝙ spectat ad gubernationẽ dom⁹
considerare de ministris & seruis & de his q̃ sup
plent indigẽtiam corporalem. Quod autẽ heæ
duæ materiæ sint connexæ & ꝙ determinare de
ædificiis & possessionibus connecti debeat tra/
ctaui in quo determinatur de ministris & seruis
de leui pater potest:nam possessiones domus &
nũnusmata sunt organa gubernationis dom⁹:
quilibet ergo seruus est quoddam organum &
quodlibet organum est quidam seruus. Nam se
cundum philosophum organum ẽ quidam ina
nimatus seruus & seruus est quoddam animatũ
organum quia ergo sic conueniũt organum &
seruus congrue hæ duæ uiæ conuertuntur.

¶Quõ distinguẽda sunt organa gubernatio/
nis domus & q̃liter ad inuicẽ operant. Cap.ii.

P Hilosophus.i.politi. omnia organa
gubernationis domus ad bimembrẽ
distinctiõem reducit:ait enim q̃dam
esse animata ut serui:quædem inaĩata ut posses
siones nũmismata:indumẽta & cætera suppelle
ctilia deseruientia ad indigẽtiam uitæ: sicut enĩ
uidimus in aliis artibus:sic secundũ phũm prio
poli. circa gubernationem domus esse habet. In
aliis autem artibus est duplex organum aĩatum
& inaĩatum ut in arte gubernatiua nauium: tan
q̃ organum inanimatũ est gubernaculũ siue re/
mus:tanq̃ aĩatum est ibi prorarius siue remiga/
tor:sic in gubernatione domus tanq̃ organa in
aĩata sunt ibi indumẽta lecti possessiones & nũ
mismata:tanq̃ aĩata sunt serui & ministri:conue
niunt ergo oĩa hmõi organa qa quodlibet ali/
quo modo ẽ quia ẽ q̃dam res possessa. differũt
tñ quia hæc sunt animata illa inaĩata. Viso qũo
distinguunt organa gubernatiõis dom⁹:restat
oñdere qũo ad inuicẽ comparant oportet enim
scd̃m phũm hmõi organa ordinata eẽ ad ĩuicẽ:
ita ꝙ organũ sit ante organũ:ut organũ aĩatum
ante iaĩatũ. Si enĩ societas dom⁹ est qd naturale:
& ĩ natura ordinata sunt oĩa:ut semp ĩferiora ad
ministrãtur p supiora & recipiũt modũ & men
suram ex illis. oportet organa dom⁹ ordinata eẽ

& organa inferiora ut inaiata sunt mouenda & ad ministranda per organa superiora ut per aiata quod declarat philosophus primo poli. per simile in aliis artibus ubi innuit ꝙ peltra non per se citharizant:& pectines non per se ipsos pectinant. Ideo ad citharizandum peltrum indiget ministro mouente & pectem ad pectinandum idiget mouente ipsum. Sed ut ait si peltra per se citharizarent & pectines per se pectinarent nihil opus esset architectoribus ministrorum: nec dominis seruorum. Ideo enim architectores & domini indigent seruis & ministris: siue indigent organis aiatis: quia organa inanimata per se ipsa exercere non possunt illud ad quod sunt facta nam si tripodes & mensę regum & principũ uel etiam aliorum tales essent quales erant tripodes in quodam templo de quibus quidã poetæ fabulose dicebant ꝙ spontanee se ingerebãt diuinis obsequiis:& si omnia organa domus talia essent qualis erat statuta dædali de qua phũs fabulose recitat in politicis ꝙ ꝑ se implebat opus debitum: nulla indigentia esset seruorum: sed mense se ipsas pararẽt:& ut esset oportunitas ostia se ipsa apperirent & clauderent sed quia non sic est organa inanimata a se ipsis moueri nõ possunt. Ideo domini & architectores indigẽt ministris & seruis: ut secundum eorũ ductionem moueãt organa inaiata uel organa carẽtia rõne: ut opus proprium possint implere. Indignum est enim secundũ ordinem uniuersi: ut supma immediate ad ministrent infima: sed lex uniuerse est ut ifima administrẽtur: a supmis per media. Supræma autẽ in quolibet negocio esse uident architectores & domini: infima uero sunt organa inaiata: media sunt ministri & serui: qui sunt quasi quædam organa animata: in dignum est autem dominos & architectores per se ipsos esse præparatores mensarum uel esse hostiarios: aut aliqua talia exercere sed congruentius est hæc per medios ministros efficere: in domo ergo completa utraqꝫ organa sunt necessaria aiata & inanimata quæ quõ ad inuicem se habeant manifestatum per iam dicta: nam aiata sunt ante inanimata & hæc per illa sunt administranda & mouenda ut possint propria opera adimplere.

¶ Qualia ædificia debent hẽre reges & principes & uniuersaliter omnes ciues quãtũ ad opis idustriam & operis temperamentum. Cap. iii.

EX prædictis patere potest in hac tertia parte huius secundi libri dicendũ est tam de ministris ꝗ de his ꝗ deseruiũt ad conseruationem & ad sufficientiam uitæ. Deseruientia autẽ conseruationi & sufficientiæ uitæ quasi ad tria reducuntur. Huiusmodi eni sũt ædificia possessiones & nũmismata. de quattuor ergo dicendum erit. Declarabitur enim primo quales domos & quales hitationes reges & pricipes & uniuersaliter ciues hẽre debent. Secũdo determinabitur de ipsis possessionibus. Tertio de nũmismatibus. Quarto de ministris. ¶ Inter alia autem quæ cõsideranda sunt in ædificiis ut tradit paladius in libro de agricultura: est industria opis ut ædificium sit subtiliter & debite factum & temperamẽtum aeris ut sit in debito aere collocatum. Quod autem reges & principes debeant hẽre habitationes mirabiles & subtili idustria constructas probat philosophus duplici rõne quarum prima sumitur ex parte magnificẽtiæ regiæ: secunda ex parte proprii: possumus autem & nos tertiam rationem addere ex parte familiæ & ministrorum. ¶ Prima uia sic patet: nã secundum phũm. iiii. ethi. capitulo de magnificentia maxie gloriosos & nobiles decet esse magnificos: reges ergo & pricipes qui debẽt eẽ nobiles & ꝑclari potissime decet esse magnificos. Alii. n. moderatas possessiões habẽtes pñt esse liberales eo ꝙ liberalitas in paruis sumptibus esse possit. Sed reges & pricipes multitudine possessionũ pollẽtes dẽnt esse magnifici eo ꝙ magnificentia circa magnos sumptus esse cõtingat. Sed magnifici ut dicit in eodẽ. iiii. ethi. ẽ ꝑparare habitationẽ decentẽ. Nõ est aũt decens habitatio nisi magnifico opere & mirabili industria sit cõstructa. Ex pte ergo ipsius magnificentiæ regiæ patet ꝙ reges & pricipes quãtũ ad industriã operis decet habere habitatiões mirabiles. Alii uero ciues tales habitatiões habere dẽnt magis & minus mirabiles ut cõpetit ꝑprie facultati. ¶ Secũda uia ad inuestigandũ hoc idem sumit ex parte ipsius proprii: & hanc tangit phũs. vi. politi. ubi ait ꝙ principes decet sic magnifica facere & talia ædificia construere ꝙ populus ea uidens ꝗsi sit mẽte suspensus ꝑp uehæmentẽ admirationem: nam populus minus insurgit contra principem uidens ipsum sic magnificũ qlibet eni de populo hoc uiso opinatur principẽ esse tãtum ꝙ quasi ipossibile sit ipsum inuadere:& quasi circa impossibilia non cadit electio neqꝫ consilium ut uult phũs. iii. ethi. qui licet ex populo retrahitur ne dissentionem faciat cõtra principẽ si aspiciat ipsum tantum & tam magnificum. Magnitudo enim ædificiorũ licet nõ sit fienda ad ostẽtationẽ & inanem gloriam. Decet enim reges & principes ne in contemptum habeantur a populo facere ædificia magnifica prout requirit decentia status in quo existunt. ¶ Tertia uia sumitur ex parte ministrorum & familiæ nã ubi multæ sunt diuitiæ multi sunt qui commedunt illas. In domibus ergo regum & principum oportet multos habundare ministros. ut ergo nõ solum personas regis & principis: sed etiam multitudo ministrorum debite commorari possint i ædificiis constructis oportet ipsa esse magnifica. ¶ Viso qualia debent esse ædificia quantum ad magnificentiam & industriam operis restat uidere qualia esse debent quantum ad aeris temperamentũ. Tangit autem palladius in libro de agricultura tria eo quibus cognoscere possumꝰ in quo aere sit ædificium cõstruẽdum. Dicit. n. salubritatem aeris primo declarare libertatem a

uallibus infimis. Si enim in uallibus infimis ædi
ficia construantur quia aer est ibi grossus ꝓpter
circunstantiam montium contingit ipsum non
esse salubrem. Sic enim imaginari debemus ꝙ
sicut aqua currens sanior est q̃ stans: eo ꝙ aquæ
stantes ut plurimum ingrossantur & putrescunt
sic aer reclusus in uallibus eo ꝙ non habeat libe
rum motum quasi ingrossatur & efficitur nõ sa
lubris est ergo propter salubritatem aeris consi
derandum in ædificiis construendis ut non fiat
talis constructio in uallibus infimis. ¶ Secũdo
considerandum est ut locus ille in quo est ædifi
cium construẽdum sit a nebularum tenebris ab
solutus nam in aliqua parte terrarum uel quia il
la est magis paludosa uel propter aliquam aliã
dispositionem terræ magis & sepius obtenebra
tur aer per nebulas & uapores tam in parte illa q̃
in parte alia quare ibi redditur aer non salubris
ideo si uitari põt nõ sũt ibi ædificia construẽda.
¶ Tertium ꝙ declarat salubritatem aeris est con
sideratio habitatorum existentium in ipso. Si. n.
alicubi ædificare uolumus si contingat circa re
gionem illam aliquos habitare: considerãda sũt
habitatorum corpora si eis sit color sanus & pul
cer: si sit ipsis firma sinceritas capitis: si habeãt acu
tum uisum & purum auditum: uocem claram: ꝑ
omnia hæc indicatur bonitas aeris: & per cõtra
ria indicatur aer esse infirmus. Si enim habitato
res in ipso non habeant calorem sanum sed cro
ceum de facili in capite patiantur: habeant per
turbatum uisum impurum auditum uocem rau
cam per omnia hæc quasi per quædam signa ae
ris impuritas demonstratur.

¶ Qualia debent esse ædificia quantum ad salu
britatẽ aquæ & q̃tũ ad ordinẽ uniuersi. Ca. iiii.

P Ræter prædicta duo uidelicet præter
operis idustriam & aeris temperamẽ
tum sunt duo alia in ædificiis attendẽ
da ut aquæ salubritas & debita dispositio uniuer
si. Aqua enim secũdum philosophum est ualde
communis & in multis deseruit ad necessaria ui
tæ. Ideo ualde considerandum est ut sic ædificiũ
situetur ut ei sit aq̃ salubris copia ne habitatores
eius ob infectionẽ aquæ infirmitatẽ cõtrahant.
Tangit aũt palladius in libro de agricultura sex
q̃ ait esse considerãda in cogitiõe aquæ salubri
tatis. ¶ Primũ ẽ quia aqua illa deriuari nõ de
bet a paludibus & a lacunis. Paludes enim & la
cunæ eo ꝙ eis sit aqua quodãmodo stans ut plu
rimũ habent aquã nõ salubrẽ. ¶ Secundo cõsi
derandum ẽ ne aqua illa sumat originẽ ex me
tallis: uel ne transeat per metallorum uenas: ha
bent enim metalla uenas suas subterraneas & a
quæ in locis subterraneis generanť & per uenas
subterraneas transit: quare si locus generationis
aquarũ uel meatus ꝑ quos aquæ transeunt ha
beant in se principia uenarũ metallorum ex hoc
aqua inficitur & nõ est ita salubris. Est enim hu
midum & molle de facili passiuũ: aqua ergo q̃a
est hmõi de facili inficitur a metallis: & maxime
a metallorum uenis ubi non sunt metalla pura
sed simul cũ metallis sũt aliquæ admixtæ putre
dines. ¶ Tertium ꝙ considerãdum est in aquis
est ꝙ sit coloris perspicui: nam ipsa infectio colo
ris aquæ infectionem demonstrat. ¶ Quartum
est ne aliquo odore uel sapore uiciẽtur nam pra
uus odor uel sapor aquarũ ut plurimũ designat
illas aquas generari uel transire per aliqua loca
infecta a qbus talẽ odorẽ uel saporem contraxe
runt. ¶ Quintum est ne aquis illis aliquis inse
deat limus: nam terra limosa & lutosa eo ꝙ infe
cta sit sana esse non potest. Hæc ergo quinq; at
tendẽda sunt in salubritate aquarum. Verumq;
contingit aliquando nos in his signis decipi. Iõ
adducit palladius sextum ꝙ dicit etiam conside
randum esse uidelicet ut consideretur conditio
& dispositio corporum utentium illis aquis est
ergo aspiciendum si dentes & gingiuæ utentiũ
illis aquis sint puri si utentes eis habeant capita
sana & inperturbata: si uenter aut uiscera uel la
tera siue renes nullo dolore aut inflatione uexẽ
tur: nam ex malitia aquarũ uel omnia mala hæc
uel aliqua horum consueuerunt cõtingere: ædi
ficium ergo construendum ædificari debet in ta
li situ ꝙ sit ei copia aquæ salubris habentis con
ditiones illas de qbus fecimus mẽtionẽ. Quod
si tamen ædificandi necessitas urgeat nec tamen
ibi aquæ salubris sit copia est ibi secundum pal
ladium construenda cisterna in qua pluuiales
aquæ colligendæ sunt: nam secundum eundem
aquæ cælestis & pluuialis ad bibendum. q. om
nibus antefertur: sunt autẽ in cisterna illa pisces
fluuiales apponendi ut eorum natatu aqua stãs
agilitatẽ currentis aquæ puræ mutetur. ¶ Viso
qualiter est ædificium construendum quantum
ad salubritatem aquæ: restat uidere qualiter con
struendum sit quantum ad ordinem uniuersi.
In ordine autem uniuersi prout reqrit ædificiũ
construendum: sunt tria cõsideranda: uidelicet
cõditio cælestis: diuersitas uentorum: & disposi
tio terrarũ. ¶ Quantum ad conditionem cæle
stem: sed duo sunt attendenda. Primo ut yeme
debita claritate illustretur. Secundo ne in æsta
te immoderato calore opprimatur ꝙ fieri conti
git si ædificium secũdum suam ampliorem par
tem respiciat oriens yemale: tunc enim eo ꝙ in
yeme oppositum sit soli debita claritate illustra
bitur. In æstate qdem eo ꝙ oblique respiciatur
a sole habebit in calore temperamentum. nam
semper radius obliquus minorem calorem ge
nerat q̃ directus. ¶ Secũdo in ædificando ædifi
cio attẽdẽda est diuersitas uẽtorum: & hoc quã
tum ad diuersitatẽ: camerarũ: nam uẽtus septen
trionalis eo ꝙ puriorem aerẽ facit salubrior esse
uideť pp tẽpus ergo æstiuũ in quo hoĩes facilĩ
infirmanť ædificãdæ sũt aliq̃ cameræ oppositæ
uẽto septẽtrionali ut ĩ eis salubrior custodiať ui
ta. ¶ Tertio q̃tũ ad ordinẽ uniuersi cõsideranda
ẽ dispositio terrarũ ut ĩ tali loco ædificiũ cõstrua
tur cui uiridaria & pomeria eẽ possunt cõnexa.

Aspectus enim talium & deambulatio per ea ad hilaritatem & sanitatem cõfert. ¶Essent autem in ædificiis construendis q̃dam alia particularia dicenda ut qualis deberet eẽ cella uinaria qa debet eẽ frigida obscura opposita septentrioni debet eẽ longe ab aquis ut a cisternis & fluminibus & longe a stabulis fimo & sterquiliniis. Sic etiam aliæ particulares conditiones ædificiorũ distingui possent: sed quia talia nimis particularia sunt edificatorum industrie relinquantur.

¶Quod possessio est homini quodãmodo naturalis & ab renũtiantes possessionibus quodãmodo non uiuunt ut homines: sed sunt hominibus meliores. Cap. v.

Dicto de ædificiis secũdum ordinem superius enarratum restat dicere de possessionibus. ¶Possumus autem tripliciter uia uenari ꝙ rerum possessio est quodãmodo naturalis prima sumitur ex necessitate uitæ: secũda ex dignitate hominis: tertia ex actõe naturæ. ¶Si enim hoĩes naturaliter uiuũt & societas politica est quodammodo hoĩ naturalis ut in prima parte huius secundi libri diffusius probabatur: oportet aliquomodo naturalia esse quæ sũt necessaria in uita politica: sed secundum phũm primo poli. necessaria est rerum possessio in gubernatione domus si quis debeat politice uiuere: eo ergo ipso ꝙ rerum possessio deseruit necessitati uitæ ẽ quodammodo hoĩ naturalis. ¶Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex dignitate humana eo enim ipso ꝙ homo respectu corporalium & sensibilium est creaturarũ dignissima habet naturale dominium super ipsa: quare naturale est homini ꝙ dominetur istis sensibilibus & ꝙ possit eis uti in suum obsequium & quia hoc est quodammodo possidere ea ideo eorum possessio est ei naturalis. Vñ & phũs primo politi. ubi probat possessiõem talium naturalem esse: ait ꝙ hominum ad bestias naturaliter est iustum bellum: eo enim ꝙ bestiæ naturaliter hoĩ debent esse subiectæ & debent ordinari in obsequium eius: si ipse refugiant obsequiũ hoĩs: homo contra ipsas bellat tanq̃ contra ea q̃ bus naturaliter dominabitur. Sicut ergo homo naturaliter dominatur bestiis: sic & naturaliter dominatur aliis exterioribus rebus ꝙ non esset nisi rerum possessio quodãmodo naturalis eẽt. ¶Tertia sumitur ex actione nature: nam si ĩ prĩa generatione natura non deficit animalibus: sed naturaliter præparat eis debitum nutrimentum congruum est ut non deficiat eis iam perfectis. Si enim digniora sunt perfecta imperfectis & ipsis imperfectis animalibus præparatur debitum alimentum a natura multo magis hoc ꝑparabit eis iam inesse perfectis. Animalium autẽ q̃dam ouificant: quædam aĩalificant. In aĩalibus autem facientibus oua cuiusmodi sunt aues: sic natura ordinauit ponens in ipsis ouis album & rubeũ ita ꝙ ex albo generatur auis & rubeum cedit in nutrimentum. Aui enim existenti infra testam oui non deficit quin prouideret ei debito nutrimento: sic etiam animalibus natis per generationem natura non deficit quantum ad nutrimentum quia statim solicita est inducere lac in mamillis matris: ut ex eo animalia gẽita nutriri possint: quare si aĩalibus impfectis natura præparat nutrimentum & necessaria uitæ multo magis hoc facit animalibus perfectis. Ideo ait phũs primo politi. ꝙ hæc. i. res a quibus nutrimentũ accipimus date sunt nobis a natura naturale est ergo nobis habere res exteriores: habere ergo dominium rerũ exteriorum est quodãmodo hoĩ naturale quia natura produxit hmõi sensibilia ꝑpter hominem. Sumus enim quodãmodo nos finis oĩum: ut dicitur secundo phisicorum qui ergo talibus abrenunciat & ꝓponit uiuere absq̃ dominio exteriorum rerum non proponit uiuere ut homo sed eligit sibi uitam cælestem: & supra hoĩem sicut nubere & per generatiõem producere sibi simile est homini naturale: nihilominus tamen multi sunt qui uolentes uacare maiori bono cõnubia renuũt tales enim ut superius dicebatur nõ uiuunt ut hoĩes nec sunt pars ciuitatis: sed eligũt sibi uitam supra hoĩem & dicẽdi sunt hoĩbus meliores naturale est homini ergo ut homo est ut uult philosophus primo politi. habere possessionem & dominium aliquarum rerum exteriorum propter sufficiẽtiam uitæ natura ergo sicut dedit homini uiuere sic fecit animalia plantas & herbas ut homo eis dominaretur & ut possideret ea & ut susciperet inde debitum nutrimentum sine quo uita nr̃a durare nõ põt.

¶Quod utile est in uita politica quemlibet propriis gaudere possessionibus. Cap. vi.

Fuit opinio socratis & platonis ut recitat phũs. ii. poli. ꝙ esset utile & expediens ciuitati ꝙ ciues propriis possessionibus non gauderẽt sed oĩa eis essent cõia ymo ꝙ peius est ipas fœminas & filios uoluit esse cõmunes. Dicebat enĩ socrates & plato eius discipulus fuit secutus ipsum dicens ꝙ si nullus haberet uxorẽ propriã sed q̃libet ad q̃libet ꝓ sua uoluptate accederet esset supræma unitas & sup̃ma dilectio in ciuitate: tunc enim oẽs uiri diligerẽt oẽs fœminas tanq̃ proprias sic etiam omnes homines diligerent omnes pueros tanq̃ filios proprios eo ꝙ nesciret pater quis puer filius suus esset sed reputaret quemlibet propriũ filium & diligeret oẽs pueros tanq̃ natos ꝓprios. Sic ergo socrates & plato senserũt. Sed in tertio libro ubi agetur de regimine ciuitatis hæc opinio diffusius tractabitur. Sufficiant autem ad præsens scire quid sentiendum sit de possessione rerum exteriorum pro ut facit ad regimen & gubernationem domus si enim hoĩes ut plurimum nõ haberent appetitum corruptum: & ut in pluribus non essent proni ad malum expediret ciuitati possessiones communes esse eo ꝙ bonum quãto communius tanto diuinius. Omne enim bonum in cõmune reductũ scd̃m Boetiũ pulchri⁹

elucescit rebus stantibus ut nunc utile est ciuitati ciues gaudere possessionibus propriis eo ꝙ uita ciuilis sit uita cōmunium hominū hoies enī cōmuniter non sunt adeo perfecti ꝙ essent contenti uiuere tali uita. Possumus autem ex diuersis locis in libro politi. accipere tria per quæ triplici uia uenari possumus quod expedit ciuitati ciues habere proprias possessiões. Prima uia sumitur ut remoueatur inertia & ignauia. Secūda ut prohibeatur litigium. Tertio ut tollatur inordinatio & confusio. ℂ Prima uia sic patet: nā homo adeo diligit seipsum ꝙ semper magis sollicitus est de bono proprio q̄ de alio uidemus autem ꝙ sic est facile possessiones consumere & destare: & adeo est difficile laborare & proprio lucro substantiam & possessiones acquirere ꝙ i ciuitate cōtingit multos egere & esse pauperes: non obstante ꝙ ciues possunt gaudere possessionibus propriis: & ꝙ sollicitantur circa ea tāquā circa propria bona. Si ergo nullus haberet aliqd proprium sed omnibus ciuibus essent possessiones communes quia ciues non sic essent solliciti ad colendas possessiones communes sicut sunt solliciti ad proprias ut plurimū contigeret ciuitatem illam sic ordinatam uenire ad inopiam ut ciues non possent sibi i uita sufficere: aliquid igitur non est utile simpliciter ꝙ est utile in casu rebus si sic se habentibus utile est ciuitati ciues habere possessiones proprias: ne ꝓpter ignauiam circa communia domus ciuiū patiātur inopiā. ℂ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex remotione litigii: ut plurimum enī cōsurgunt lites & bella inter participantes aliquid commune. Videmus autem ipsos fratres ex eodem patre natos inter quos secundū phūm. viii. ethi. est amititia naturalis ut plurimum bellare inuicem eo ꝙ sit eis cōmunis hereditas quanto ergo magis esset dissentio inter ipsos ciues inter quos non est tanta amititia si essent eis possessiones cōmunes. ℂ Tertia uia sumitur ex remotione inordinationis & confusionis: nam secundū phūm. ii. poli. sic accideret tunc si ciues non haberent possessiões proprias sicut accidit cum aliquid cōmittitur pluribus ministris cum enim hoc fit quilibet ministrorum retrahitur ne faciat ꝙ mandatur sperans alium implere ꝙ iubetur: propter quod oportet rem illam uel non produci ad effectum uel confuse & inordinate fieri ut ergo tollatur confusio & inordinatio circa expedientia ciuitati: ut ille est ciues gaudere possessionibus ꝓpriis ut magis solicite & magis ordinate & absq; litigio campi & terræ & alia fructifera excolantur.

ℂ Quo est utendum exterioribus bōis: uel rebus & quis modis uiuendi sit licitus. Cap. vii.

Philosophus. i. poli. oñdit ꝙ ex alio & alio usu exteriorum rerum consurgit alia & alia uita siue alius & alius modus uiuendi. sicut. n. uidemus in aialibus & bestiis ꝙ non oēs utuntur eiusdem rebus nec oēs habent eundem modum uiuendi sic in hominibus habet eē. Nā aliqua animalia uiuunt ex herbis aliqua ex positionibus uel fructibus. aliqua uero ex raptu. Ideo diuersi sunt modi uiuēdi aīalium. nam aliqua uiuunt ut ait phūs dispersa aliqua agregalia. i. sociata. Aliqua uero uiuūt dispersa. quilibet. n. sic uiuunt ut expedit ad sufficientiam uitæ & ut melius sibi pn̄t cibum & nutrimētium quærere. homines etiā diuersimode utuntur exterioribus rebus & nō eodē mō uiuē di uiuunt. distinguit autē phūs primo polit. iiii. uitas simplices uel. iiii. modos uiuendi ex quibꝰ conbinatis resultant alii modi uiuendi uel aliæ uitæ. est. n. uita q̄druplex uidelicet pascualis uenatiua piscatiua & furatiua. pascualem autē uitā ducunt uiuentes ex agricultura uel ex animalibus domesticis. Venatiua autem uiuentes ex siluestribus. piscatiua autem ex piscibus: sed furatiuam uitā ducunt uiuentes ex rapina & furto. cōtingit autē hos modos uiuendi cōbinare. quia quidam uiuūt pascualiter & uenatiue. quidam pascualiter & piscatiue. quidam uero uēatiue & furtiue. quidam autem ex omnibus. nam ex pascuis & piscibus uenationibus & furtis uitā quærunt. horum autem modorum modus uiuendi furtiuus oīno illicitus ē: alii uero modi possunt esse liciti. ℂ Viuere enim ex pascuis ut uiuere ex agris & aīalibus domesticis cuiusmōi sunt oues & boues &c. talia licita sunt. quia natura talia ꝓduxit ordinans ea ad usum hominis. semper. n. nuper facta ordinantur ad perfectiora ut aqua & terra quæ sunt inanimata ordinantur ad nutrimentum arborum & plantarum tanq̄ imperfecta ad perfectiora. arbores uero & plantæ tanq̄ insensibilia ordinantur ad nutrimētum animaliū sensibiliū. omnia autē hæc tam inanimata q̄ uegetabilia sensibilia ordinantur ad nutrimētum & substentationem hominum propter quod bene dictum est quod scribitur primo poli. ꝙ natura dedit nobis talia. ordinauit enī ea ad usum & dominium nostrum. licitum est ergo sumere nutrimentum ex agris & animalibus domesticis quare uita pascualis est licita. ℂ Sic etiam uenatiua & piscatiua de se nō sunt illicita. quia enī homo naturaliter dominare debet non solum animalibus domesticis sed etiam bestiis siluestribus & piscibus habet contra talia iustum bellū. propter quod philosophus primo poli. uult uenatiuam & piscatiuam esse uitas licitas. ait enī ꝙ hominum ad bestias & ad alia animalia est iustum bellum per se enim loquendo homines iuste possunt talia facere & ordinare ea in ipsum ꝓprium. ℂ Furtiua autem uita per se loquendo ē illicita quia hominum ad homines per se non est iustū bellum. Si enim homines aliqui contra alios iuste bellant hoc est quasi per accidens inquantum illi aliquo modo forefaciunt uel forefecerunt in ipsos. delinqd ergo homo offendendo bestias si aūt in offensiōe bestiaꝝ est delictū hoc ē q̄si ꝑ accidēs iquātū talis offēsa redūat

in offensam hois ut in offensam proprii posses/ soris. Videtur tamen uelle phūs ꝙ non solum hominis ad bestias: sed etiam hominis ad barbaros sit iustum bellum. homines. n. barbari & sil/ uestres quia ab usu rationis deficiunt naturaliter debent esse subiecti hominibus pollentibus sub tilitate & prudentia. Videtur enim uelle ꝙ quia sapientes naturaliter debent dominari insipientibus iustum habere bellū contra ipsos. si eis nolint esse subiecti. secundum quē modum loquē di ciues qui magis uigent prudentia & intelle/ ctu iustum habent bellum contra rusticos si recusent subici illis propter quod contra tales recu/ santes subici quos dignum est esse subiectos se/ cundum sententiam philosophi sic intellectam. Videtur enim licita prædatiua uita. ut quod licitum esset non solum hos depdari & accipe sua: sed eos etiā accipere in prima ex quo recusant facere ꝙ tenentur. Verum quia nulli est iniuria facienda per se loquendo uita furtiua uel pdatiua debet illicita iudicari. debet. n. quis de proprio uiuere non de usurpatione alieni quia igitur decet ipsos ciues & multo magis reges & pricipes uiuere uita uirtuosa. Si uolunt proprias debite gubernare. Decet eos scire quod sūt uitæ uel ꝙ sunt modi uiuendi & qui illorum sunt liciti & illiciti quoniā nullus potest uirtuose uiuere si pos sessionibus uel rebus exterioribus utat illicite.

¶Quod ciues & multo magis reges & prin. nō dēnt infinitas possessiones appetere. Cap. viii.

Communiter uidētur delinqre hoīes circa appetitum possessionum & circa concupiscētiam diuitiarum nunq. n. cōiter hoīes sacientur possessionibus & diuitiis. nam nunq pñt tot hre quin plura uelint. ¶Assignat autē phūs. i. poli. duplicem cām qre cōcupiscentia diuitiarum est infinita. Prima sumitur ex in ordinatiōe uoluntatis. Secūda ex falsa estimatione finis. ¶Prima uia sic patet nam ut ipe ait infinita est diuitiarum concupiscentia cuius causa est studere hoies circa uiuere non circa bene uiuere. quicūꝙ aūt propter ipsum bene uiuere diuitias uolunt fruitiones corporales non infinitas q̄runt. bene. n. uiuere est uiuere uirtuose. hoies ergo quia non curant uiuere uirtuose: sed totum studium eorum est ut uiuant secundum corporis uoluptatem cū diuitiæ maxime uide/ antur hoc efficere ut per eas quilibet consequi possit. ꝙ appetit ut melius hoies possunt expleꝛ ꝙ uolunt diuitiis & possessionibus non sacianꝛ. ¶Secunda uia ad inuestigādum hoc idē sumiꝛ ex falsa estimatione finis: nam ut distinguit philosophus. i. poli. & ut supra in primo libro diffusius diximus aliter appetiꝛ finis & aliter ea quæ sunt ad finem. Nam finis appetitur in infinitum ea uero q̄ sunt ad finem secundū modū & mensuram ipsius finis ut si finis medicinæ est sanare non posset medicus tantam sanitatem induceꝛ quin si esset possibile ualet eam maiorem efficere. Medicus ergo sanitatem quasi appetit indu/ cere infinitā. Sed potionē appetit dare secundū modum & mensurā sanitatis. cōiter ergo hoīes quia falsam estimationē hñt de fine & putant ipsum finē in diuitiis eē ponendū appetunt eas in infinitū. sed ꝙ ad gubernationē dōus ptineat nō appetere infinitas possessiones duplici uia uena/ ri possumus. Prima sumiꝛ ex similitudine quam habet yconomica & ars gubernatiua domus ad naturam. secūda ex similitudine quā habet ad artes alias. ¶Prima uia sic patet. uidemus. n. naturā nō solicitari circa nutrimentū infinitum. sed tm̄ apponit de nutrimēto q̄tum reqrit aīal nutriendum ut si ex albo oui natura generat auem & ex rubeo nutrit ipsā ut apponit natura ī ouo infinitū rubeū. sed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū sufficit ad nutrimentū illis auis. sic ēt si natura ex men/ struo facit aīal & ex lecte nutrit ipm non oppo/ nit in uberibus infinitum lac: sed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū sufficiat ad nutrimentū aīalis gñati. cū ergo diuitiæ & possessiones ordinenꝛ ad nutri/ mentum & ad sufficiētiā uitæ sicut rubeū ī ouo ad nutrimentū auis & lac ī uberibus ad nutrimē tum fœtus. si gubernator domus nō uult cōtra naturā agere: sed uult suam domū regere scdm modum & ordinē naturalē nō debet infinitas diuitias & possessiones appetere: sed cum tot habet ꝙ secundū exigentiā sui status bñ sufficiant ad gubernationē domus debet illis esse contentus. ¶Secūda uia ad inuestigandū hoc idem sumitur ex similitudine quā habet ars gubernationis domus ad artes alias. nā possessiones sunt q̄dam organa artis gubernationis domus sicut ī. cus martellus &c. hmōi sunt organa artis fabrilis. nulla aūt ars ut ait phūs. i. poli. habet organa infinita. ergo nec gubernatiua debet q̄rere infinitas possessiones. ¶Decet igitur oēs ciues & multo magis reges & principes esse cōtentos tantis possessionib[9] & diuitiis q̄tas reqrit exigentia sui status: nam non saciari possessionibus & diuitiis ut patet per habita uel procedit ex falsa estima/ tione finis uel ex īordinatione uoluptatis. tanto ergo de testabilius est hoc ī regibus & principi/ bus q̄ in aliis. quanto decet hre ordinationē uoluptatem & meliorem existimationē finis. nam sicut in primo libro dicebaꝛ. detestabilius ē in rege non hre uerā extiationem de fine q̄ in populo eo ꝙ populus a rege dirigiꝛ. sicut detestabili[9] est in sagittāte non cognoscere signū quā in sagitta eo ꝙ sagitta a sagitante dirigatur.

¶Quod sunt species cōmutationū & quæ fuit necessitas inuenire denarios. Cap. ix.

Si cōsiderentur dicta phī in pri. poli. oēs commutationes quasi ad tria genera reducuntur. Quarū una est commutatio rerum ad res. ut frumenti ad uinum uel ad ordeum uel ad alia suplentia indigentiā corporalem. Alia est cōmutatio rerū ad nūmisma/ ta. Tertia ē nūmismatum ad nummismata ut cū denarii argentei cōmutanꝛ in aureos uel econ/ uerso. uel nūmismata regionis unius cōmutanꝛ

in nūmiſmata regionis alterius. ¶ Vt ergo ſcia-
mus qūo hmōi cōmunicationes oportuit intro
duci ſciendum ꝙ ſi non eſſet niſi cōitas domus
quæ eſt cōitas prima nulla cōmutatio eſſet ne-
ceſſaria. nam in domo dn̄atur paterfamilias cu
ius eſt prouidere omnibus exiſtētibus in domo
quare omnis cōmutatio facta ad ſubiectionem
domus fit a patrefamilias: uel per ſe uel per pro-
curatores intermedios: nam ipſius patrisfamilias
eſt totam indigentiam ſubleuare domeſticam.
ſed cum eiuſdem ad ſe ipſum nō ſit nec emptio
nec uenditio nec cōmutatio. bene dictum eſt ꝙ
dicitur primo poli. quia in prima cōitate quæ ē
domus manifeſtum eſt nullum eſſe opus ipſius
commutationis. igitur propter cōitates alias eſt
commutatio introducta. Sunt aūt aliæ cōitates
a cōitate domus ut cōitas uici uel ciuitatis uel
totius regni & prouinciæ. uel etiam diuerſorū
regnorum aut diuerſarum prouinciarū. Aliquā
do. n. indigentia ad uitam non inueniuntur in
toto regno uno ꝓpter quod oportet diſcurrere
aliquos per diuerſas mundi partes & per diuer-
ſa regna & regiones q̄rēdo aromata & alia q̄ re
quiruntur ad uitam propter. n. diuerſum aſpe-
ctum ſiderum & planetarum aliquibus abundāt
partes calidæ quibus non abundant frigidæ &
econuerſo. propter ꝙ non ſolum oportet com-
municare & conuerſari ad inuicem homines uni
us uici uel unius ciuitatis aut unius ꝓuinciæ. ſed
etiam diuerſarum prouinciarum & regnorum.
propter has ergo communitates introductæ ſūt
illæ tres ſpecies commutationū. Nam & ſi ad cō
munitatem uici uel ciuitatis aliquomodo ſuffi-
ceret commutatio rerum ad res tamen ad com-
municationē quod habetur in toto regno opor
tuit introduci commutationem reꝝ ad denari-
os & econuerſo. Rurſus ſi in communicatione
totius regni ſufficeret commutatio reꝝ ad dena
rios & econuerſo in communicatione tamen q̄
eſt diuerſorum regnoꝝ & prouinciarū oportuit
introduci non ſolum commutationem reꝝ ad
res uel rerum ad denarios: ſed etiam denarioꝝ
ad denarios & econuerſo. Antiquitus enim ho-
mines ut ſatis innuit philoſophus primo poli. ī
ſimplicitate uiuentes quaſi ſolum commutabāt
res ad res ut ſi unus abūdabat in uino & alius in
frumento commutabant uinum ad frumētum
& per huiuſmodi commutationē ſubueniebant
ſibi ad ſufficientiam uitæ. qui modus ut ipſe ait
adhuc reſeruatur apud multas barbaras natiōes
quæ non habentes denariorum uſum ſolum res
ipſas commutāt. hic autem modus forte in uno
uico uel in una uilla obſeruari poſſunt ſed in to-
to uno regno uel in tota una prouincia illa eſ-
ſet magnæ latitudinis commode obſeruari non
poteſt. nam uinum frumentum & talia: quibus
indigemus ad uitam cum ſint magni ponderis
commode ad partes longiquas portari non poſ
ſunt. oportuit ergo inuenire aliquid quod eſſet
portabile. & quod eſſet pulchrum & utile ꝓ quo
inueniri poſſent uictualia. hmōi aūt maxime eſt
argentū & auꝝ q̄ inter cætera metalla ſunt pul-
chriora & ſūt utilia & honorabilia ex eis. n. pn̄t
fieri uaſa quæ ſūt hominibus utilia qbus factis
uidet̄ utens illis eſſe in honore & gloria. Primi-
tus ergo inuētæ fuerūt commutationes ad me
talla ſolum ſecūdum pondera ut uolētes hr̄e tā-
tū uini oportebat dare tantū ponderis argenti
uel auri uel etiā alterius metalli. ut placebat tūc
temporis populis uel regibus iſtituere: ſed quia
difficilis erat in oī emptione uel uēditione ſem-
per ponderare metalla ut emētes & uendētes ab
ſoluerent̄ ab hmōi pondere ī ipſis metallis ſcul-
ptū fuit ſignū aliqđ ut imago principis uel ali-
qđ aliud ſignū publicū per cuius inſpectionem
ſciret̄ q̄ti ponderis & quanti ualoris eſſet metal-
lū illud. Hoc ergo mō inuētus fuit dēarius & nū
miſmata qui eſt q̄ſi quidā fide iuſſor nr̄ pro quo
ſtatim ſcdm̄ ipſius ualorē recipere poſſumus ſup
plenria indigētiā uitæ. In toto ergo uno regno
ne nimis grauarent̄ hoīes cōmorātes in ipſo cū
ex una parte regni oportebat eos accedere ad ali
am portando ſecū uictualia honeroſa inuentus
fuit denarius q eſt de facili portatilis. ꝑ cuius cō
mutationē uictualia inueniunt̄. quare cōmuta-
tio reꝝ ad denarios & econuerſo forte ſuffice-
ret in uno regno uel in una ꝓuincia. ſed quia in
diuerſis regnis diuerſi dn̄ant̄. nec eiſdē denariis
utunt̄ cōmorātes in diuerſis ꝓuinciis ꝓpter cō-
mutationē reꝝ ad res. & rerum ad nūmiſmata
oportuit inuenire cōmutationē nūmiſmatū ad
nūmiſmata. patet ergo qđ ſunt cōmutatiōes: &
qūo ſūt inuētæ & q̄ fuit neceſſitas inuenire dēa-
rios. Decet ergo prudentē patrēfamilias & do-
ctū gubernatorē cognoſcere qūo ortæ ſūt tales
cōmutatiōes & ad qđ deſeruiūt ut hoc cogno
ſcendo melius ſciat ſuæ domui prouidere.

¶ Quod ſunt ſpecies pecuniatiuæ & quæ illaꝝ
eſt laudabilis & q̄ uituperabilis. Cap. x.

C Onuenīēter poſt tractatū de poſſeſſio
nibus. tractat̄ de nūmiſmatibus: nam
hr̄e poſſeſſiones & abundare uino &
frumēto eſt abūdare in diuitiis naturalibus. Sed
abundare in denariis & nūmiſmatibus ut patet
ꝑ phūm prīo poli. eſt abundare in diuitiis artifi-
cialibus. Si ergo ars naturā præſuponit & ubi de
ſinit operatio naturæ. ibi incipit opatio artis. cō
grue poſt tractatū de poſſeſſionibus ex quibus
oriuntur diuitiæ naturales annectitur tractatus
de nūmiſmatibus. ¶ Poſtq̄ diximus q̄ fuit neceſ
ſitas inuenire nūmiſmata & pecuniā reſtat dice-
re ꝙ ſunt ſpecies ſpeculatiuæ. Diſtinguit āt phūs
in poli. quattuor ſpecies pecuniatiuæ uidelicet
naturalē campſoriā oboloſtaticā & cāchos ſiue
uſuram his. n. quattuor modis poſſideri conſue
uit multitudo pecūiæ. ¶ Pria ergo ſpecies ipſius
pecuniatiuæ dicit̄ eſſe quaſi naturalis quæ fit ex
eo ꝙ res naturales cōmutant̄ in pecuniā. Si quis
ergo abūdans in uino & frumēto q̄ naturaliter
producunt̄ ex eis pecuniā ſuſciperet talis pecūia

tiua quasi naturalis diceret̃. quia a rebus naturalibus inciperet. ❡ Secũda species pecuniatiuæ dicit̃ esse campsoria hoc est scd̃m phũm prio poli. forte primitus casu & simpliciter inuẽta fuit. sed deinde per experientiam iam est artificialis effecta. quodlibet. n. nũmisma ꝓp se loquẽdo plus ualet ĩ ꝓpria ratione. accidit ergo forte aliquos hr̃e aliqua nũmismata quæ non multũ appreciabant̃ in regione sua eo ꝙ non esset ꝓpria regioni illi. Illis ergo casu euntibus ad regiones illas quibus illa nũmismata erant propria & portantibus nũmismata illa accidit eos plus recipere ꝓ nũmismatibus illis q̃ in partibus propriis. ꝓpter quod casu cãpsoria usi sunt. Sed ex hoc casu ars sumpsit originẽ. ut postea homines artificialiter considerarent̃ q̃ nũmismata in qbus partibus expendunt̃ ut postea campsoria artificialiter effecta esset causa lucrandi pecuniã. hæc enim pecuniatiua naturalis dici non debet quia nec a reb⁹ naturalibus icipit: nec ad naturalia terminatur. Sed ĩ ea scd̃m phũm primo poli. dẽarius est elementũ & terminus. i. principium & finis. Incipit. n. hæc ars a denario quẽ dat & terminat̃ ad dẽariũ quẽ recipit quare ibi denarius finis & principiũ dici debet. ❡ Tertia species pecuniatiuæ est obolostatica uel ponderis excessiua. q̃ forte sic inuẽta fuit. Nam sicut massa metalli in denarios diuidit̃ & imprimit̃ ibi signũ publicũ sic aliquãdo aliqua necessitate interueniente ut pp uasa fienda uel propter aliquid aliud denarii resoluunt̃ ĩ massam. Accidit ergo forte ex totidem denariis nũero confici massam maioris ponderis ex quo casu ars sumpsit originem ut oẽs denarii ponderaretur & qui essent maioris ponderis resoluerẽtur in massam ut ex h oc lucrũ haberi posset. ars ergo ista obolostatica siue ponderis excessiua ex excessu ponderis qui inuenitur in denariis sumpsit originẽ. ❡ Quarta species pecuniatiuæ dicitur esse canchos ꝙ in latino idem sonat ꝙ part⁹. Videtur. n. hæc ars parere & generare denarios. q̃ nos cõmuni nomine appellamus usuram. nũquã. n. aliqua crescunt in se ipsis nisi per partum uel per generationẽ: ut si aliquis hẽt. x. oues postea in capite ãni habeat. xx. hoc est quia oues illæ generauerũt & pepererũt. Si quis ergo ex. x. denariis post aliquod tẽpus uult habere. xii. qd̃ facit pecuniatiua usuraria ꝙ plane patet uult ꝙ denarii illi pariant & generẽt. Recta ergo usura uocata est quasi denarioꝶ partus. ❡ Harum autem. iiii. species secũdum philosophum in poli. sola prima quæ est quasi yconomica & naturaliter est laudabilis. Aliæ uero tres secũdum ipsum merito uituperant̃. Nam omnis ars q̃ a denariis incipit & ad denarios terminant̃ quasi uidetur ĩ denariis finem ponere. campsoria igitur obolostatica & usura. qa quasi totaliter in pecuniis existunt. quia a pecunia incipiunt & ad pecuniam terminat̃. uituperandæ sunt secũdũ philosophũ nimis. n. uidetur esse denariorum cupidus cuius actiões a denariis incipiũt & in denarios terminant̃. Quicquid tamẽ sit de campsoria & obolostatica usura tamẽ est simpliciter & in omnib⁹ detestanda ut in seq̃ti capitulo apparebit. Usuras enim nemo exercere debet campsoria autem & obolostatica & si mercatoribus uel aliquibus aliis permittũt̃. regibus tñ & pricipibus quos decet esse q̃si semideos exercere non construit nisi primam speciẽ pecuniatiuæ quæ est yconomica & quasi naturalis. Decet. n. ipsos abũdare in possessionibus & in redditibus ex quorum fructu ꝓ defensione regni & aliis necessariis possint abũdare pecunia.

❡ Quod usura est simpliciter detestabilis: & ꝙ eam decet reges & principes ꝓhibere. Cap. xi.

Quarta species pecuniatiuæ quam philosophus appellat cakos sicut duplici nomine nominat̃ sic duplici uia inuestigare possumus eam detestabilẽ esse. ❡ Vocat̃ enim primo denarioꝶ partus ex quo nomine arguit phũs primo poli. eam contra naturam esse. nam parere & generare & multiplicari in se ipsis est ꝓprium naturalibus & est contra naturam artificialem. Scrinia. n. & arche quia sunt artificialia quãtũcũqꝫ simul existant. nũquã se ipsas multiplicant. Animalia uero quia sũt res naturales simul manẽtia generãt & pariũt & se ipsa augẽt. Volens igitur denarios ipsos in se ipsis multiplicari ut ꝙ. x. post lapsum temporis fiat. xx. uult ꝙ artificialia seipsa multiplicẽt. & qua hoc est contra naturam artificialiũ. cum denarius sit quid artificiale. bene dictum est quod dicit̃ primo poli. usuram esse quid detestabile & contra naturam. ❡ Secundo huiusmodi pecuniatiuam possum⁹ ostendere detestabilem esse ex alio nomie quo nominatur. ut quia dicit̃ usura. quod quasi idẽ est ꝙ rapina usus. In usura enim usus rapitur & usurpat̃. uel idem uẽditur bis. uel uẽdit̃ ibi usus qui non est suus. Ad cuius euidentiam sciendũ ꝙ licet aliud sit res: aliud usus rei: ut aliud est domus & aliud inhabitare ipsam: in aliquibus tamen nunquam concessio usus separari potest a concessione substantiæ. in quibuscũqꝫ igitur potest concedi usus rei absqꝫ eo ꝙ concedatur eius substantia potest inde accipi pensio dato ꝙ res illa ĩ nullo deterioraretur. Sed si non potest concedi usus absqꝫ concessione substantiæ quãtum ad talem usum non est pensio aliqua accipiẽda. quia si accipiatur erit ibi usura id est rapina usus. Cum ergo usus ipsius domus sit domum inhabitare non domũ alienare. possessor domoꝶ potest concedere usum domus ut inhabitationem absqꝫ eo ꝙ concedat substantiam eius & quia cuius est substantia eius & usus q̃diu substantia est ipsius usus pertinet ad ipsum. Vendẽs ergo ꝙ suum ẽ & ꝙ pertinet ad ipsum licite potest & nulli ibi iniuriatur. nihil ergo rapit & nihil usurpat si retinens sibi dominũ domus uendit inhabitationem & usum eius. In denariis autem non sic. Nam usus proprius denariorum est expendere & alienare denarios. nunquam potest concedi

usus proprius denarii nisi concedat eius substantia cum ad talem usum oporteat ipsam substantiam alienare. quia ergo accidens a substātia dependet & usus ex ipsa re sumit originē benedictum est ꝙ cuius est substantia eius est usus. Volens ergo accipere pensionem de usu denarioꝝ dicit̄ cōmittere usuram. uel dicitur usurpare & rapere ipsum usum: quia concedendo usum denarii concedit substantiam eius: concedēdo uero substantiam non ulterius spectat ad ipm̄ usus eius. quare si de usu pensionem accipiat uendit ꝙ non est suum: uel accipit pensionem de eo ꝙ non spectat ad ipsum cum non ulterius spectet ad eum usus denarii ex quo eius substantiam iā concessit. ℭ Aduertendum tamen ꝙ ut ait philosophus primo poli. quasi cuiuslibet rei est duplex usus unus proprius & alius non proprius. Vsus proprius denarii est ipsum commutare uel expendere & alienare. Vsus uero nō ꝓprius ē apparere. Multi. n. ostendūt denarios suos non ad expendendum: sed ad apparendum & ut uideantur diuites. sic etiam usus proprius domus est inhabitare. Vsus non proprius est ipsam uendere uel cōmutare multi enim domos fabricant nō ad inhabitandum: sed ad uendendum. de omni autem usu siue sit proprius siue non proprius potest accipi pensio si usus ille concedi posset absq͡ concessione substantiæ. propter ꝙ plane patet ecōtrario eē de denariis & de aliis rebus. nam de usu proprio denarioꝝ non potest accipi pensio absq͡ usura. quia talis usus cōcedi non pōt absq͡ concessione substātiæ. Sed de usu non proprio potest ut siquis uellet nūmismata non ad expendendum: sed ad apparendum. ꝙ forte multotiēs mercatores faciunt. qui ut appareāt diuites & ut alii citius apud eos deponant pecuniam habent coram se multitudinem pecuniæ. cū ergo quis possit concedere denarios ad talem usum uidelicet ad apparendum absq͡ eo ꝙ concedat substantiam eoꝝ si hoc modo de denariis pensionē accipiat. forte aliter peccaret. usuram tamen non cōmitteret. In rebus autem aliis ut plurimū cōtingit econtrario ut in usu proprio non cōmittit̄ usura. nam quia inhabitatio quæ ꝓpri⁹ usus domus concedi potest absq͡ concessione substātiæ eius. Si de hoc pensio accipiat̄ nulla usura cōmittit̄. Sed si quis domum uēderet uel cōmutaret qđ non est proprius usus eius dato ꝙ nō statim pecuniam acciperet. Si propter usum dom⁹ uellet ulteriorem pecuniam accipere usurā cōmitteret. quia iam usus non spectaret ad ipsum. postquam per uenditionem cōcessisset eius substātiam. omnino ergo usura quia ibi uēdit̄ usus qui non spectat ad creditorem contra naturam est. Decet ergo reges & principes si uolunt naturaliter dominari prohibere usuras ne fiant eo ꝙ iuri naturali contradicant.

ℭ Quod diuersi modi sunt lucrandi pecuniam: & ꝙ aliqui illorum modorum sunt regibus & principibus congruentes. Cap. xii.

Circa finem primi poli. distinguit philosophus diuersus modus quibus nūmismata acquirūtur. ℭ Contingit. n. hoc fieri quasi quinq͡ uiis. quarum una dicitur possessoria. Secunda mercatiua. Tertia mercēnaria uel conducta. Quarta experimentalis. Quinta artifica. ℭ Via autem possessoria acquiritur pecunia quando quis possessionibus abundans ex fructibus earum pecuniam acquirit. decet. n. secundum philosophum yconomicum & dispensatorem domus esse expertum circa possessiones sciendo quæ sunt magis fructiferæ & ex quibus potest melius subueniri indigentiæ corporali domesticæ siue gubernatiōi domus. hoc autem fieri contingit si sciatur quæ ī quibus partibus abundant ut quis illis animalibus abundet quæ in partibus illis in quibus existit melius conseruant̄. Hæc autem quomodo sciri possūt & qualiter circa possessiones quis se habere debeat ut qualiter aues & aīalia quadrupedia cōseruent̄ & quæ terra magis ualeat ꝓ agricultura quæ magis ad uineaꝝ plātationem & qualis cura circa arbores sit gerenda disposuimus silentio pertransire eo ꝙ alii de talibus sufficienter tradidisse uident̄. Palladius. n. multa hm̄ōi enarrauit. ℭ Secunda uia utilis ad pecuniam acqrendā dicitur esse mercatiua cum quis per mare aut ꝑ terram defert mercationes aliquas uel assistit deferentibus mercationes ipsas. Diuidit̄ aūt secūdū phūm mercatoria in tres partes in nauclariā q̄ fit ꝑ mare: & ponderis portatiuā quæ fit per terrā & assistricē. ℭ Tertia uia acquirendi pecuniā dicitur esse mercēnaria uel conducta: ut cū quis spe mercedis uel precio conduct⁹ aliqua operatur. ℭ Quarta uia dicit̄ experimentalis expimētum. n. particulariū est cum ergo quis nouit particularia facta aliquoꝝ quib⁹ pecuniam sunt lucrati dicitur scire lucratiuam experimentalem. Recitat enim phūs duo particularia gesta quib⁹ fuit pecūia acquisita. Primū est ꝙ fecit tales milesius unus de septem sapientibus qui primo philosophari cœperunt & ad quid ualeret philosophia sua ipse enim cū esset pauper: & in properatur sibi a multis cum philosopharet̄ & ad quid ualeret philosophia sua cū semper in egestate uiueret: ipse non denariorum cupidus sed ut ōnderet ꝙ facile eēt philosophis ditari si circa talia curam gererent uidit per astronomiam futurā esse magnam copiam oliuarum ab omnibus incolis regionis illius emit tantum oleum ꝙ recollecturi erant in anno futuro. Mutuata ergo pecunia & data arra bona pro futuro oleo: tum qa nullus poterat uēdere oleum: nisi ipse tum quia etiam erat magna copia olei lucratus pecuniam multam & ostendit ꝙ facile erat philosophus ditari. Secundum particulare gestum quod recitat idem philosophus est de quodam sciculo: q̄ emit totum ferrum nundinarum: & quia ipse solus uēdebat lucrabatur pecuniam ut uolebat. inter cætera enim augentia diuitias secūdum phi.

losophum est facere monopoliam.i.facere uen-ditionem unius nam quia unus solus uendit ta xat ꝓcium pro suæ uoluptatis arbitrio:uolentẽ ergo pecuniam acquirere oportet & similia par-ticularia gstea per quæ aliqui pecuniam sunt lu-crati habere imemoria:ut si occurreret oportuni tas per similia gesta dum tamẽ illa sint licita pe-cuniã lucraretur. ℭQuinta uia dicitur esse artifi ca:quando quis per artem suam aliqua exerce/ret propter quæ pecuniam lucratur:nam licet fi-nis artis militaris sit uictoria:medicinalis sit sani tas singulæ tamen artes quasi ad pecuniam ordi nantur cum ex opere uel ex arte facto pecuniam intendunt. Medici enim fabri domificatores & etiam ipsi milites cum stipendiarii fiant pecuniã intendunt. Decet ergo quẽlibet secũdum uitã politicam uolentẽ prouidere indigẽtiæ dome-sticæ habere curam de acquisitione pecuniæ se-cundum ꝙ exigit suus status. Apud reges aũt & principes inter uias tactas solæ duæ uiæ uidenť esse utiles uidelicet possessoria & experimẽralis. Decet enim eos uel per se uel per alios esse exper tos sciẽdo particulares conditiones regni & ge sta particularia ꝓdecessorum suorum secũdum quæ licite pecuniam acquirebant. ℭDebent.n. conseruare laudabiles consuetudines regni secũ dum quas capiant licitos redditus non usurpan do aliorum bona:consideratio ergo gestorum particularium & consuetudinem approbatarũ & uia experimentalis. Vtilis est regibus & prin-cipibus in acquisitione pecuniæ. Sic enim utili' est uia possessionalis:non solum i possessionib' imobilibus:cuiusmodi sunt agri & uineæ & cæ-tera hmõi sed etiam in possessionibus mobilib'. Decet ipsos pollere multitudine bestiarũ & eti-am auium per quæ satisfaciant indigẽtiæ uitæ. Dicimus enim Federicũ imperatorem qui tan-tæ sapientiæ sæcularis ꝓdicabatur habuisse mas-saritias multas.Non obstante enim ꝙ terræ fer-tilissimæ dominabatur ubi uictualia modici ꝓ-cii existebant nihilominus quasi tamen semper ex propriis alimenta carnium uolebat assumere & hoc tam in bestiis quam etiam in uolucribus. Hoc enim decet reges & principes ut aliis existẽ tibus in regno exempla ꝓbeant,& ut non uideã-tur uiuere quasi aduenæ & peregrini qui eni sin-gula alimenta pecunia emit magis uiuit ut ad-uena quam ut ciuis.Quare decet reges & prin-cipes habere homines industres tam super cultu ra agrorum & uinearum quam etiam super ar-mentis bouum & super multitudinem ouiũ & aliorum animalium de seruientium ad indigen tiam uitæ:non solum quadrupedium sed etiam uolucrum:sicut alicubi consuetudo est hrẽ mul-titudinem columbarum uel aliarum auiũ ex q-bus domestica alimenta sumuntur.Sic ut philo sophus in politi.ait insistendum est circa apum culturã:si partes illæ aptæ essent ad talem cultũ ex apibus enim in partibus conuenientibus col ligitur multus fructus cum paruis expẽsis. Vt er-go sit ad unum dicere semper uita ciuilis apud uolentes ciuiliter uiuere uel politice.Melior est uita peregrina & hẽre alimenta ex propriis:lau-dabilius est q̃ singula pecunia emere.

ℭQuod aliqui sunt naturaliter serui & ꝙ expe dit aliquibus aliis esse subiectos. Cap. xiii.

d Icebatur supra in hac tertia parte hui' secundi libri:de quattuor esse dicen-dum uidelicet de ædificiis:possessioni bus:nũmismatibus & ministris siue seruis.Expe ditis ergo tribus restat exeq de quarto ut de ser uis.ℭOstendemus autem primo seruitutem ali quam naturalem eẽ & ꝙ naturaliter expedit ali-quibus aliis esse subiectos ꝙ probat philosoph' primo politi.quadruplici uia sumpta ex quadru plici similitudine. Prima uia sumitur ex similitu dine reperta in rebus in aĩatis.Secunda ex parti bus eiusdem animalis.Tertia ex diuersis spẽbus animalium.Quarta ex diuersitate sexuũ in spe-cie humana.ℭPrima uia sic patet.Nam nũquã aliqua multa secũdum debitum ordinem effici unt aliquid unum:nisi sit ibi aliquid prædomi-nans respectu alioꝝ:ut si plures uoces efficiunt aliq̃ armoniam:oportet ibi dare aliquam uocẽ ꝓdominantẽ scdm quam tota armonia diiudi-cať.Sic etiam si plura elementa concurrũt ad cõ stitutionẽ eiusdẽ corporis mixti:oportet aliqđ elementũ ꝓdominans scdm qđ illi mixto com petat debitus motus aut debitus situs.Inde ẽ er go ꝙ in oibus mixtis dominať terra:quia oĩa ta lia sunt grauia & naturaliter deorsum tendũt:q̃-re si sic est in rebus inaĩatis ꝙ nunq̃ aliqua plura constituũt naturaliter aliquid unum nisi ibi na-turaliter aliud sit ꝓdominãs:cum societas homi num sit naturalis:quia hõ est naturaliter aĩal so-ciale:ut supius diffusius probabatur nũq̃ ex plu ribus hoibus fieret naturaliter una societas uel una policia nisi naturale esset aliquos principari & aliquos seruire. Sunt ergo aliqui naturaliter dñi & aliqui naturaliter serui.ℭSecunda uia ad inuestigãdum hoc idem sumiť ex his q̃ uidem' in partibus eiusdem aĩalis:quodlibet enim aĩal tanq̃ in partes naturales diuiditur in corpus & aĩam:ubi aĩa est quasi dñans & corpus est quasi obsequens & obediẽs.Corpus.n.non posset se-ipsum dirigere ad operationes debitas:sed diri-gitur ad hmõi opera per uirtutẽ aĩæ: cum ergo multi hoĩum comparenť ad alios quasi corpus ad aĩam sequitur eos esse naturaliter seruos.Sũt enim aliqui carentes prudentia & intellectu nõ ualentes se dirigere ad operationes debitas.Ex-pedit ergo eis ut dirigãtur ab aliis & ut aliis sint subiecti:sicut ergo in hoie uirtuoso & bñ disposi to aĩa dominať & corpus obedit sic in policia be ne ordinata sapientes debent dñari & insipiẽtes obedire:quia hi comparantur ad alios quasi cor pus ad aĩam & quasi organum ad artificem:con tingit tamen aliquando magis dñari ignoran-tes q̃ sapiẽtes.Sed hoc accidit ex peruersitate po liciæ:nam sicut in hoie pestilẽte & hñte aĩam ꝓ-

uersam corpus & sensualitas magis q̄ aīa uel rō: sic ī policiis pestilētib⁹ & corruptis magis dñan tur ignorātes quam sapientes. ¶Tertia uia sumit ex diuersis speciebus aīalium:ut ex hoīe respectu aliorum aīaliū:homo.n.ut supra dicebat naturaliter dñatur bestiis. Videmus enim multas bestias domesticas ut canes & equos in multis consequi salutem pp prudentiā hoīum quā ex propria industria consequi non possent. Expedit ergo eis & naturale est eis subici hoī:eo ꝙ per hoīum prudentiam dirigantur & saluantur. Quare cum insipientes comparent ad industres sicut bestiæ ad hoīes eo ꝙ carentes prudentia ne sciāt seipsos dirigere:sicut naturale est bestias ser uire hoībus:sic naturale est ignorātes subici pru dentibus:expedit.n.eis sic esse subiectos ut ꝑ eorum industriam dirigant & saluent. ¶Quarta uia sumit ex diuersitate sexuū uel ex compassione uiroꝝ ad fœīas. ¶Videmus enim uiꝝ eo ꝙ sit ratione ꝑstantior naturaliter dñari fœīæ de q̄ dicit primo polit. ꝙ hēt consilium inualidū:cū ergo uideamus aliquos hoīes respectu aliorum plus deficere a rationis usu q̄ fœminæ a uiris:sequtur eos naturaliter esse subiectos:quare seruitus ē aliquo modo quid naturale:& naturaliter expedit societati hūanæ aliquos seruire & aliquos principari:ut in principio capituli dicebatur.

¶Quod præter seruitutem naturalem quæ est quasi seruitus simpliciter est dare seruitutem legalem & positiuam. Cap. xiiii.

Sicut præter ius naturale pp cōe bonū oportuit dare leges aliquas positiuas scđm quas regent regna & ciuitates. Sic uisum fuit conditoribus legū ꝙ ꝑter seruitutē naturalē scđm q̄ ignorātes debent seruire sapientibus esset dare seruitutē legalē & quasi positiuā:scđm q̄ debiles & uincti seruirent uictorib⁹ & potētib⁹. ¶Est.n.iustū legale ut recitat phūs. i.poli. superatos in bello seruire superantibus. ¶Videtur aūt hmōi iustum qđ scđm phūm est scđm quid & positiuū triplicē cōgruitatē hēre. Quarū prima sumit ex conditoribus legū. Secunda ex defensione patriæ. Tertia ex salute debellatoꝝ. ¶Prima congruitas sic patet:opotet enim dñans ut dicitur in politi. hēre aliquē excessum respectu serui. Hmōi aūt excessus dupliciter esse pōt:uel scđm aīam uel scđm corpus. Nam hō quilibet naturaliter ex his duabus partibus est compositus. Excessus autē scđm bona aīæ est quasi excessus simpliciter eo ꝙ illa bona simpliciter dici pñt. Excessus uero secūdū bona corporis respectu illius ē quasi scđm quid eo ꝙ hmōi bona non sunt tanta sicut bona aīæ:& deficiāt a bonis illis propter qđ bene dictū est:qđ dicitur.i.poli. ꝙ si dñs aliquos digne dñari:qa excedunt in bonis corporis:ut quia sūt pulchri & fortes multo iustius est hic diffiniri ī aīa ut dicamus aliquos dñari:quia excedūt ī bonis aīæ. Nam aīa est ꝑstantior corpore:sapīa ergo & bonitas quæ sunt bona aīæ reddunt dñm naturale & simpliciter:ē enim dignum naturaliter & simpliciter sapientes & bonos dñari ignorātibus & puersis. Sed ciuilis potentia & fortitudo corporis:q̄ sunt bona corporalia & exteriora non faciunt dominiū simpliciter naturale:sed magis faciunt ipsum legale & positiuū ꝙ enim supans ī bonis corporis in fortitudine uel in ciuili potētia dominet his quos debellauit non est iustum naturale : sed secundū promulgationem legis. ¶Videt tñ hmōi iustum aliquo modo esse cōgruū. Si consideret legum conditores. Nam cū legum latores sunt hoīes quibus magis sunt nota bona corporis & exteriora q̄ aīæ & interiora: ut lex dare iudiciū de aliquo certo:uisum fuit legum latoribus ut superātes in bello congrue dominarent aliis supatis eo ꝙ talis excessus notior sit q̄ alius. Vñ & phūs ait. Iustius esse diffiniri dominiū secūdum bona aīæ q̄ secūdum bona corporis. Sed ut ait non similiter etiam facile uidere pulchritudinem aīæ & corporis. ¶Secūda congruitas sumit ex defensione patriæ:nā ut homines fortiter bellarent ꝑ defensione ꝑpriæ ciuitatis & regni ī fauorem cōis boni & defensionis patriæ:indultum est:ut superantes in bello dñentur supatis propter ꝙ decet uirtuosos & sapientes & bonos non resistere ordinationi legali.quia cōe bonū bono priuato est ꝑponēdum. ¶Tertia congruitas sumitur ex salute debellatoꝝ:nam pp hanc legem multotiens superati ī bello saluātur:hoīes enim alios debellantes pro niores eēnt ad homicidiū. Si scirēt se ex eis nullam utilitatem consecuturos sed cū cogitāt eos acquirere in seruos reseruant ipsos propter utilitatem quam inde consequi sperant. ¶Vnde seruus scđm unam ethimologiam dicitur a seruādo.qa tales a uictoribus reseruant in bello & ñ occiduntur ut possint ipsos possidere quasi seruos & ancillantes.

¶Quod ꝑter seruitutem & ministrationem naturalem & legalē est dare ministrationem adductam & dilectiuam. Cap. xv.

Possumus.dicere q̄tuor esse maneries ministroꝝ. Nā aliqui sūt tales naturaliter aliqui uero ex lege:aliqui ex cōducto.aliq quidē ex uirtute & dilectione.oīs ergo minister uel est barbarus uel ĩpotēs.uel mercenarius uel uirtuosus & dilectiu⁹. Barbari.n.dicūtur illi q sunt q̄si siluestres.& nesciūt seipsos dirigere ꝑpter ꝙ tales contigit esse naturaliter seruos ut est ꝑ habita manifestū.deficiunt enim in bonis animæ.scđm quoꝝ excessū contingit aliquos naturaliter dñari. Impotentes uero contigit esse ministros ex lege ut si qui in potentia deficiētes & non ualētes debellantibus resistere ex promulgatione legis debēt eis seruire & ministrare:mercēarios uero cōtigit eē ministros ex conducto.ille enim mercenarius dicit qui principaliter mercedem intēdens obsequit ei a quo mercedē expectat. Sed boni & uirtuosi sunt ministri ex uirtute:& dilectione.licet enim dignus

ſit operarius mercede ſua & non ſit congruũ ali quẽ ꝓpriis ſtipendiis militare principaliter tñ ĩ miniſterio debet quis intendere bonum. Si aũt intẽdat ibi mercede aliquam tẽporalem hoc de bet eſſe ex conſequẽti. Oportuit aũt dare mini ſtrationem conductã & dilectiuã ꝑter miniſtra tionẽ naturalem & ſcđm legẽ nam qa eſt in no bis corruptũ appetitus. non ſemper reſeruamꝰ ordinẽ naturalẽ. ut plurimũ prin. ſunt peruerſi. nam ignorantes & priuati bonis anime non ac quieſcũt miniſtrare & ſeruire pollẽtibus prudẽ tia & intellectu. Rurſus quia contigit aliqñ plu res ẽt ex nobili gñe toto ortos tpe uitæ ſuæ nõ agere aliqđ iuſtũ bellũ ut ex eo ꝑoſſent acqrere aliquos ancillãtes & ſeruos. ne ergo tales oĩbus priuent miniſtris ad ſupplẽdũ indigẽtiã dome ſticã oportuit eſſe aliquos miniſtros conductos ſeruientes ĩtuitu mercedis. & aliquos dilectiuos uirtuoſos miniſtrãtes ex amore boni. ad hos aũt miniſtros quos uirtus & amor boni inclinat ad ſeruiẽdũ. decet principãtes ſe hr̃e q̃ſi ad filios & decet eos regere non regimĩe ſeruili: ſed magis q̃ſi paternali & regali poſſumus aũt duplici uia oñdere tales miniſtros ſi quos eẽ contigat. ma gis honorãdos & ꝑmiandos q̃ cæteros. Pria uia ſumit̃ ex dignitate ipoꝝ miniſtrantiũ. Scđa ex unitate & ꝓpinqtate q̃ habẽt ad pricipãtẽ. ¶ Pri ma uia ſic patet nã digniorib⁹ ſp ſunt ampliora bñficia tribuẽda. Cum ergo uirtuoſus ſeruiẽs ex amore honeſti & ex dilectione boni dignior ſit mercenario q principaliter ſeruit ex cõducto & ex mercede. & dignior ſit ſeruiẽte nõ amore ho neſti ſed qa eſt ſupat⁹ in bello & oĩno ſit melior barbaro q miniſtrat eo ꝙ neſciat ſeipm dirigere & deficiat a rõnis uſu. ex ipſa dignitate miniſtrã tiũ patet hmõi miniſtros a principãte eẽ magis honorãdos & ꝑmiãdos. ¶ Secũda uia ad oñdẽ dũ hoc idẽ ſumit̃ ex unitate & ꝓpinqtate q̃ hñt hmõi miniſtri ad principãtẽ. Dignũ eſt. n. ut par tes ꝓpinquiores fonti plus ꝓfundant̃ aqua q̃re ſi oĩs amor q̃ndã uirtutẽ ũitiuã & cõiũctiuã hr̃e dicit̃ ut uult. dioni. iiii. de diuinis no. miniſtran tes principi non ex mercede principaliter ſed ex amore magis ſcđm uolũtatẽ coniũcti ſũt ei quã alii q̃re dignũ eſt ipſos plus de influentia recipe re aut ꝓhonorati & præmiari a principante.

¶ Quod in domibus regum & principum ſunt ipſis miniſtris officia cõmittenda. Cap. xvi.

Cum in domibus regũ & principũ mi niſtris officia diſpẽſant̃ ut aliqui præ ſint menſis aliqui multitudini equoꝝ aliqui uero aliis rebus prout requirit modus do meſticus. Quãtum ad præſens ſpectat tria ſunt attendenda. uidelicet ordo miniſtrandi. facili tas exequendi & conditio miniſtrantium. ¶ Pri mo enim attendenda ſunt officia domeſtica ſic eſſe committenda miniſtris ut reſeruetur ibi de bitus ordo miniſtrandi quod maxime fieri con tingit ſi nunquam officium aliquod cõmittat̃ miniſtris niſi ibi plures ſint ſub aliquo uno cui⁹ quaſi architectoris ſit principaliter intendere cir ca officium cõmiſſum. ratio autem aſſignat̃. ii. poli. ubi dicit̃ ꝙ aliquãdo deterius ſeruiũt mul ti miniſtrãtes quam pauci. nam cum multis idẽ miniſterium committitur ſæpe illud negligit̃. nam ſæpe quilibet miniſtrãtium huiuſmodi mi niſterium negligit credẽs ꝙ alius exequatur il lud ubicũq; enim eſt multitudo ibi eſt confuſio niſi multitudo illa reducatur ad aliquid unum. Sicut uidemus in uniuerſo ꝙ ipſum eſt maxime ordinatum eo ꝙ multitudo entium exiſtẽtium in ipſo reducat̃ in unum primum ens. ut in unũ dominum a quo omnia ordinant̃ ſic quælibet multitudo ſi debet eſſe ordinata oportet reduci in unum aliquem a quo ordinetur quare ſi mul tis miniſtris committitur officium aliquod ne illud negligat & ne fiat confuſe & ordinate præ ficiendus eſt unus architector miniſtris illis cui⁹ ſit ſollicitare & ordinare illos eſt autem hoc do cumẽtum maxime neceſſarium in gubernatiõe domorum regalium niſi propter magnitudinẽ officiorum oportet idem miniſterium commit ti miniſtris multis eo ꝙ unus non ſufficeret exe qui opus illud. Eſt igitur in cõmiſſione officio rum attendendus ordo miniſtrandi. ¶ Secũdo debet attendi facilitas exequendi quod maxi me fieri contingit ſi eidem non cõmittãtur offi cia plura & diuerſa ratio aũt huius haberi poteſt ex hiis quæ dicũtur. iiii. poli. non ſũt congregã da officia & principatus ita ꝙ eidem cõmittant̃ diuerſa officia uel diuerſi magiſtratus. quia ciui tate magna officia & principatus tantã curã ha bẽt annexam ut eadem ꝑſona ſufficere non poſ ſet ad faciliter exequẽdũ officia multa ſed ĩ par ua ciuitate uel in parua uilla ubi ꝓpter habitanti um paucitatẽ non multi poſſunt ꝑſidere in offi ciis & ubi officia cõmiſſa non magnã curã hẽnt annexã congregari poſſunt officia & magiſtra tus ita quod eidem diuerſa officia cõmittantur. Quod ergo dictum eſt de ciuitate parua & ma gna intelligẽdum ẽ de parua & magna domo. In domo enĩ parua ubi pauci ſũt miniſtri & ubi officia modicam curã hẽnt non eſt ĩconueniẽs plura officia cõmitti eidem. Poſſet enim dom⁹ eſſe adeo modica ꝙ & faciliter idem poſſet eẽ to tus miniſter mẽſæ & cuſtos portæ. Sed in domi bus regũ & principũ ubi eſt multitudo miniſtrã tiũ & ut officia maximã curã habẽt ſũt oĩno of ficia particulãda & diſtinguẽda & non ſũt plura cõmittẽda eidem ne ĩpediat̃ facilitas exequẽdi. ¶ Tertio in cõmiſſione officioꝝ conſiderãda ẽ conditio miniſtrantiũ cõiter. n. miniſtri ĩ duob⁹ conſueuerũt deficere nã aliq male exequũt̃ op⁹ iniunctum quia ſunt decipientes & de fraudan tes iura legalia aliqui uero male cõſequũt̃ ipm ſed non ex malitia uoluntatis quia ipſi de ſe bo num uolunt ſed hoc contingit ex hebetudine ĩ tellectus ſunt enim hebetes & imprudentes pro pter quod licet ipſi non decipiant nec fraudent decipiuntur tamen & defraudantur. Conditio

ergo ministrantium esse debet ut sint fideles & prudentes fideles quidem quantum ad rectitudinem uolũtatis ne fraudent prudẽtes uero quã tum ad industriam intellectus ne ꝑ insipientiã defraudent. ¶ Fidelitas aũt cognosci habet per diuturnitatem ipsum.n. cor hominis uidere nõ possumus. Sed si ꝑ diuturna tempora & in diuersis officiis cõmissis fideliter se gessit fidelis est iudicandus prudentia uero cognosci habet per ea quæ diximus in prĩo libro ut si aliqs sit memor, ꝓuidus cautus & circunspect⁹ & alia q̃ ibi dixĩus prudẽs est reputãdus & scdm magis & minus ꝓ ut magis & minus participat de cõditionib⁹ illis.

¶ Quomodo a regibus & principibus prouidẽda sunt indumenta ministris. Cap. xvii.

q Via maxime apparet regis prudentia suam familiam debito modo gubernet & si ei debite & ordinate necessaria tribuat & quia debita ꝓuisio maxime uidetᷣ facere ad honoris statum ut instruantur reges & principes qualiter circa hoc se habeant honorifice & prudenter uidendum est qualiter sunt exhibenda indumenta ministris. ¶ Ad cuius euidentiam sciendum ꝗ circa hoc quãtum ad præsens spectat qnq; sunt attendenda uidelicet regis magnificentia uniformitas ministrantium cõditio ꝑsonaꝝ consuetudo patriæ & congruentia temporum. ¶ Cum enim deceat regem esse magnificum ut supra in primo libro diffusius probatᷣ decet ipsum erga suos ministros decenter se habere in apparatu debito & in debitis indumentis nam licet nõ ad inanem gloriam nec ad ostẽtationem talia sunt fienda tamen ut reges & prĩcipes conseruent se in statu suo magnifico & ne a populis condẽnantur decet eos magnifica facere ut probat philosophus .vi. poli. ¶ Secundo circa uestitum consideranda est uniformitas ministrantium: nam ut appareant ministri pertinere ad unum principem siue ad unum dominantem reseruata conditione personarum maxime debet attendi ut uniformiter uestiatur: sunt.n. in domibus regum & principum diuersi gradus ꝑsonarum. omnes ergo illi qui in uno gradu esse cernuntur uel si non multum ad inuicem distãt eodem modo sunt induendi ut ex conformitate indumentoꝝ cognoscatur eos esse unius principis ministros. ¶ Tertio circa prouisionem indumentorum consideranda est conditio personarum nam nõ omnes decet habere æqualia indumẽta. In tantis enim domibus non solũ sunt laici sed etiam clerici & inter utrosq; quidam superiores & quidam ĩferiores ꝑꝑ quod decet eos aliter & aliter esse ordinatos. Sic enim uidemus in ordine uniuersi ꝗ cum totum uniuersum sit quasi una domus summi principis dei sed ut plane innuit philosophus .xii. metha. in hac domo non omnia gaudent æquali apparatu nec æquali pulchritudine sed considerata conditiõe reꝝ aliqua pollent maiori pulchritudine aliqua minori ꝓut requirit ordo & iustitia uniuersi in quo declaratur conditoris mirabilis sapientia quare in domibus regum & principum quarum quælibet ꝑꝑ uarietatem ministrantium & officioꝝ quasi quoddam uniuersum dici potest non omnes ministrãtes æquæ pulchro apparatu nec æq̃ pulchris indumentis gaudere debent considerata conditione ꝑsonarum sic secundum suum statum cuilibet sunt talia tribuenda ut in hoc appareat ꝓuidentia & industria principãtis. ¶ Quarto circa hoc consideranda ẽ consuetudo patriæ. nam omne inconsuetum uidetᷣ quasi turpe & inordinatum quæ enim a pueritia soliti sumus uidere nimis afficimur ad illa. Ideo dicitur circa finem .vii. poli. ꝗ semper prima magis amamus uidemus enim cõiter homines adeo affici ad patrias cõsuetudines & ad conuersationes regionis propriæ ut ẽt si peiores & turpiores sint eas pulchriores & meliores iudicant. In indumẽtis igitᷣ & in oĩbus conuersationibus aliquid dandum est consuetudini regionum nisi consuetudines illæ sint pœnitus corruptelæ. ¶ Quinto circa hoc considerandum occurrit congruentia tẽporum nam cum hæc inferiora corpora per superꝫ cælestia regantur prout uariantur tempora & prout diuersificatur conditio cælestis potus cibos & indumenta & c. talia deseruientia ad indigentiam uitæ sunt uarianda.

¶ Quid est curialitas & ꝗ decet ministros regũ & principum curiales esse. Cap. viii.

u Idetur aũt curialitas se habere ad nobilitatem moꝝ sicut iustitia legalis se habet ad impletionem legis nam ut in ꝓsequendo patebit sicut legalis iustitia est quodãmodo oĩs uirtus quia oẽm uirtutem lex implere iubet sic curialitas est quodãmodo oĩs uirtus quia nobilitatem morum quasi omnis uirtus cõcomitari debet. ¶ Possumus .n. distinguere duplicem nobilitatem unam scdm opinionem ut nobilitatem generis & aliam scdm ueritatem ut nobilitatem moꝝ. Nobilitas aũt in excessu alicuius boni fundari uidetᷣ. Nam nunq̃ diceretur unus nobilior alio nisi in aliquo excederet illũ. Sicut ergo sunt duo genera bonoꝝ magnorum quia quædam sunt magna bona secundum opinionem ut corporalia & extrinseca: q̃dam uero sunt magna scdm ueritatem ut uirtutes & bona aĩæ sic duplex nobilitas hẽt eẽ. Vna q̃ fũdatᷣ ĩ excessu magnoꝝ bonoꝝ scdm opinionẽ hoĩum. Alia uero quæ fundatᷣ in magnis bonis secundũ existẽtiam & ueritatem hoĩes .n. uulgares & cõiter populus non ꝑcipiunt nisi sensibilia bona & exteriora. hmõi sunt honorabilitas generis diuitiæ & ciuilis potentia. Qui ergo ꝓcessit ex genere honorabili ut ex diuitibus uel ex potẽtibus & hoc ex antiquo ita ꝗ nõ sit memoria in populo ꝓgenitores suos fuisse pauperes dr̃ hr̃e nobilitates generis & ꝑ consequẽs est nobilis scdm reputationẽ ꝓprii & scdm opinionem. Vera tñ nobilitas ẽ scdm excessum uirtutũ & bonitatẽ moꝝ. Tamẽ qa nunq̃ fama totaliter ꝑditᷣ & qđ cõmu-

niter dicitur impossibile est esse falsum secundũ totum ut uidetur uelle philosophus .vii. ethico. hmői uulgaris opinio alicui probabilitati innititur. Videmus .n. ut plurimum ꝙ nobiles genere sunt nobiliorum morum qua alii. Nam ut dicitur primo poli. sicut ex homĩe nascitur homo. & ex bestiis bestia sic ut plurimum ex bonis nascitur bonus. & ex prudentibus prudens. Nobiles ergo homines quia cum pluribus conuersãtur quasi experti ut plurimum sunt prudẽtiores aliis & quia multi oculi in ipsos respiciunt communiter plus uerecundantur & dedignant̃ operari turpia q̃ alii. Quia ergo nobiles homines secundum genus sunt in statu in quo probabile ẽ eos esse prudentiores aliis & secũdum quem decet eos esse meliores aliis. si probabile est ex bonis bonos & ex prudentibus prudẽtes oriri qui sunt ex nobilibus natalibus orti dicũtur esse nobiles secundum opinionem quia opinio probabilitati innititur & tales ut patet per habita ꝓbabile est esse prudentes & bonos. Huic autem probabilitati aliquãdo sub est falsitas quia ut dicitur in poli. natura autem uult quod hoc facere multotiens tamen non potest sed deficit. Quidam .n. nobiles genere degenerant a natura nobilitate & sunt peruersiores aliis secundum mores. Si ergo nobilitas generis est nobilitas magis secundum opinionem morum uera nobilitas est secundum existentiam & ueritatem qa decẽs est qui credunt̃ & existimant̃ boni esse tales secũdum ueritatem. decẽs est nobiles genere eẽ nobiles secundũ mores. Ex hoc ergo curialitas uenisse uidet̃. Nam curia ꝓprie non dicit̃ nisi domus nobilium & magnorum: & qa decet nobiles & magnos esse nobiles secundum mores. inde sumptum est ut dicant̃ esse curiales habentes mores nobiles. pp quod curialitas morum quædam nobilitas dici põt est igit̃ curialitas quodãmodo oĩs uirtus per cõparationem ad nobilitatem morum. sicut legalis iustitia ẽ tota uirtus per respectum ad impletionem legis. Præcipit enim lex oẽm uirtutem ut præcipit non mechari quod est opus tẽperantiæ non dimittere aciẽ quod est opus fortitudinis & sic de aliis sic nobilitatem morum docet oẽm uirtutem propter quod curialitas est quodãmodo omnis uirtus. Dicuntur .n. curiales si decẽter se habeant in magis operibus & sumptibus quod ẽ opus magnificentiæ. Sic & curiales dicũtur cõmestores qui non nimis ardenter uel turpiter cõmedunt. qđ est opus temperantiæ. Curiales .n. dicuntur homines se habere erga suos ciues si non eis iniuriam inferant in uxoribus uel in filiabus quod ẽ opus castitatis. Dicitur etiam quis curialis in cõuersatiõe si sit aliis affabilis & hilari uultu alios recipiat quod est opus affabilitatis ut ergo sit ad unũ dicere quodãmodo curialitas ẽ omnis uirtus. Idem ergo opus esse potest a uirtute speciali & a iustitia legali & a curialitate ut si quis suis cõciuibus bona sua prompte largitur si hæc agit quia ei placent huiusmodi actus liberalis est: sed si ut impleat legem quia hoc lex præcipit iustus legalis est. Si uero id agat quia hoc decet mores curiæ & mores nobilium curialis est. Sic etiam si hilariter & affabiliter quis cum aliis conuersetur si hoc agit quia ei placent huiusmodi opera affabilis est: sed si ut legem impleat iustus legalis erit. Qui ergo ut seruet mores curiæ & nobilium curialis esse dicetur. Sunt .n. multi faciẽtes opera uirtutum ut bona sua aliis largientes non agentes hoc quia eis parceat expẽdere nec ꝙ delectentur in dando quod facit liberalis. nec ꝙ ex hoc uelint implere legem hoc præcipiẽtem qđ facit iustus legalis. Sed quia uolunt retinere mores curiæ & nobilium quos decet datiuos esse ꝓpter quod tales curiales dici debent. ¶ Aduertẽdum tamen ꝙ licet curialitas sit omnis uirtus ꝑ quandam quasi antonomasiam largi & affabiles curiales dicuntur quia in curiis & in domibus nobilium ubi multum conuersant̃ & ubi cõmuniter abundant exteriora bona potissime largitas quãtum ad sumptus & affabilitas quãtum ad conuersationem requirũtur in ipsis. Viso qđ est curialitas de leui patet ꝙ decet ministros regum & prĩcipum curiales esse. Nam decet reges & principes eo ꝙ sunt ĩ maximo nobilitatis gradu habere mores nobiles & curiales ministros quos ĩ bonis decet suos dominos imitari oportet curiales esse.

¶ Quomodo reges & prĩcipes erga suos ministros debeant se habere. Cap. xix.

O Stensum est quales debent esse ministri regum & principum quia debent habere nobiles & curiales. Nam sicut decet ciues ut debitam polliciam seruent esse iustos legales sic decet ministros dominorum ut seruent decentiam curiæ & honoris statum curiales esse. quare si scimus quales oportet esse ministros. Restat ostendere qualiter reges & principes & uniuersaliter dominantes erga eos debeant se habere. ¶ Debitus autem modus se habendi circa ipsos quasi in quinq̃ uidet̃ consistere. Primo ut eis debite officia cõmittuntur. Secundo ut ad officia cõmissa debite sollicitẽtur. Tertio ut sciatur qualiter cum eis est conuersandum. Quarto qualiter ipsis cõmunicanda consilia & apperienda sunt secreta. Quinto & ultimo oportet cognoscere qualiter sunt beneficiãdi & quomodo sunt eis gratiæ impendendæ. ¶ Primum autem horum aliquo modo est exhibitas manifestum. nam si minister constituẽdus in aliquo officio uel in aliquo magistratu debet eẽ fidelis ne defraudet̃. prudens ne defraudet̃. quanto plus constat de eius fidelitate & prudentia tã to sunt ei maiora officia cõmittenda. Nullus autem ad plenum potest experiri de beniuolentia & fidelitate alterius nisi per diuturnitatem temporis ut uult phũs. viii. ethi. unde ut ibi. dicitur ĩ ꝓuerbio est differentie. ꝙ non est scire ad inuicem ante multos modios salis cõsumere. Sic ẽs

& de prudentia alicuius plene non constat ni/
si per diuturnum tempus uiderimus ipsum pru-
denter egisse. Hoc ergo modo sunt ministris of
ficia cōmittenda quia primo præponendi sunt
in paruis magistratibus ut de eorum fidelitate et
prudentia experimentum habeatur. ꝙ si contin
gat eos bene se habere in illis poterunt eis ulte/
riora cōmitti. ¶ Est tamen diligenter considerā
dum ꝙ quia mores nuper dictatorum & de no-
uo ascendentium ad altum statum. ut dicitur re.
tho. secundo ut plurimum sunt peiores moribꝰ
aliorum. ut si præpositi officiorum ex uili gene.
re sunt assumpti dato ꝙ in aliquibus paruis ma
gistratibus uideantur prudēter & fideliter se ges
sisse non statim assumendi sunt ad officia nimis
alta: sed gradatim & per diuturna tempora ē ha
benda de ipsis experientia prius q̄ ad aliud altū
ascendant. ¶ Viso quomodo ministris sunt offi
cia cōmittenda restat uidere quomodo sunt in
cōmissis officiis solicitandi per se enim ipsos ha
bere curam & solicitudinem de ministris nō de
cet magnos dominos nec reges & principes nā
ut dicitur primo pol. & hoc non habet aliquem
magnum, unde ibi concluditur ꝙ quibus opor
tet est potestas ut hoc uitent procurator accipit
hunc honorem. ipsi uero ciuiliter uiuūt aut phi/
losophantur. Reges ergo & principes quos de/
cet esse magnanimos decet operari pauca & ma
gna ut decet ipsos sollicitari circa ea quæ dire/
cte spectant ad bonum cōmune & ad regnum re
gni. Quæ autem sunt illa in tertio libro patebit
sollicitari non circa quoscunqꝫ ministros & uel
le se de quibuscunqꝫ nunciis intromittere nulla
tenus decet ipsos. ¶ Hoc uiso restat ostēdere ter
tium uidelicet qualiter cum ipsis sit conuersan/
dum. quod aliquomodo tradidit philosophus
iiii. ethi. ubi uult ꝙ ad humiles decet magnani.
mos se habere moderate: sed ad eos qui sunt in
dignitatibus decet magnanimos ostendere se
magnos. Reges ergo & principes quos decet eē
magnanimos ad proprios ministros qui respe/
ctu eorum sunt inferiores & humiles debent se
ostēdere moderatos quia erga eos uelle se habe
re in nimia excellentia ut plane tradit philoso/
phus non uirtuosum: sed onerosum. Quid sit au
tem tenere in talibus medium & esse moderatū
sumi potest ex his. quæ dicūtur quinto poli. ubi
dicitur ꝙ persona principis non debet apparere
seuera. Sed reuerenda non ergo decet pricipem
tam familiarem se exhibere ministris ut habea/
tur in contemptu & ut non appareat persona re
uerenda. nec debet se sic excellentem ostendere
ut omnino appeat austerus & honerosus. In om
nibus enim ut traditur in ethi. medium lauda/
tur & extrema uituperantur. ¶ Est tamen aduer.
tendum ꝙ aliqua familiaritas esset laudabilis in
ciue uel milite quæ non esset laudabilis in rege.
Omnino enim decet reges & pricipes minus se
exhibere q̄ cæteros & ostendere se esse personas
magis graues & reuerendas q̄ alios non ad ostē
tationem. Sed ne regia dignitas contemnatur.
¶ Ostenso qualiter ministris sunt officia cōmit
tenda & quomodo sunt erga eos solicitandi &
qualiter est cum ipsis conuersandum. reliquum
est ostendere qualiter sunt eis communicanda
consilia & quomodo sunt eis beneficia exhibē
da. Dicebatur enim supra diuersas esse maneries
seruientium quia quidam sunt serui naturaliter
quidam ex lege. Quidam uero seruiunt princi.
paliter pro mercede. Quosdam uero ad seruien
dum principaliter mouet amor & dilectio prin.
cipis magis q̄ merces aliqua quam inde habitu/
ri essent. Cum seruis ergo naturaliter non sunt
communicanda secreta neqꝫ consilia. quia ut su.
pra dicebatur nunquam est quis naturaliter ser.
uus nisi sit inscius & ab usu rationis deficiat. De
his autem loquens philosophus circa finem pri.
mi poli. ait ꝙ fœmina quidem habet consilium
inualidum. puer autem habet sed imperfectum.
Seruus uero omnino habet nihil consiliatiuum.
Sic etiam nec seruis ex lege cōmuniter sunt cō/
municāda consilia. Quia tales ut plurimum ma
gis seruiunt ex timore q̄ ex amore. Nec etiā mer
cenariis sunt communicanda secreta: quia tales
non personam principis: sed mercedem princi/
paliter amant. Sed his qui ex amore ministrant
si per diuturnitatem temporis constet ipsos esse
beniuolos. fideles & prudentes poterunt eis ap.
perire secreta magis & minus prout de eorum fi
delitate & prudentia psonæ principis plus con/
stabit. Qualiter autem pro laboribus sunt bene.
ficia exhibenda ministris quo ultimo dicebatur
esse tractādum de leui potest patere. Nam reges
& principes in quorum potestate est multa tri/
buere mercedes ministroꝝ tribuere non debēt.
Sed debent ipsis maiora & minora beneficia tri
buere prout apparebit ipsos minus uel amplius
meruisse.

¶ Quod in mensis regum & principum & uni/
uersaliter nobilium tam recumbentes q̄ etiam
ministrantes non decet in eloquiis abundare.
Capitulum. xx.

d Icto quales debent esse ministri regū
& principum & qualiter reges & prin
cipes debeant se habere de ipsis restat
ut dicamus qualiter in mensis principū circa elo
quia habere se debeant tam ipsi reges & princi/
pes & omnes recumbentes cum eis q̄ etiam mi.
nistrantes. ¶ Possumus autem duplici uia ōnde
re ꝙ non decet in mensis regum & principū &
uniuersaliter omnium nobilium & etiam om/
nium ciuium abundare eloquiis. Prima uia su.
mitur ex eo ꝙ hoc repugnat ordini naturali. Se.
cunda ex eo ꝙ contradicit bonitati moꝝ. ¶ Pri
ma uia sic patet. Nam ut dicitur primo poli. tūc
secundum naturam unumquodqꝫ perficiē quan
do unum organum ordinatur ad unum opus.
Immo qa in opibus naturæ non debet eē confu
sio cum opa eius sint ab ipso deo & intelligētiis
ordinata dato ꝙ natura faciat idem organū ad

duo opera ne sit in operibus cõfusio & ne unum impediat aliud contra naturalem ordinem est cum per illud organum intẽdimus circa unum illorum operum si per illud tps nõ cessemus ab illo. Quare cum secũdum phũm in tertio de anima lingua congruat in duo opera naturæ ut in gustum & locutionem contra naturalem ordinem est. cum hmõi organũ exercemus ad illud opus qđ est gustare ꝗ fit in mensa tpe cõmestionis. Si tũc temporis non cessemus ab opere alio qđ est loqui. Repugnat ergo hoc ordini naturali. ¶ Secundo repugnat bonitati morum. Nam si recumbentes in mensa erga multiloquium insistant. quia uinum uidetur eloquia multiplicare & homines abũdantes uino quasi calefacti & audaces libenter in uerba ꝓrumpunt. Videbuntur magis esse ebrii q̃ sobrii. Reges ergo & principes quos decet maxime temperatos esse & obseruare ordinem naturalẽ omnino in suis mensis ordinare debent ut recumbentes in multiloquia non ꝓrumpant. Decet etiam hoc uniuersaliter nobiles & omnes ciues quia congruum est etiam & ipsos participare uirtutes & bonos mores. Sed si recũbentes ne tollatur naturalis ordo & ne intemperati appareant decet in mẽsis uitare sermõum multitudinem. Decet etiam hoc ipsos ministrantes ne negligatur & impediatur ordo & dispositio ministrandi. Immo si ad mẽsas regum & principum aliqua utilia legerentur ut simul cum fauces recũbentium cibum summũt earum aures doctrinam perciperent esset omnino decens & congruum. Ordinare igitur deberent reges & principes ut laudabiles consuetudines regni si tales sunt ĩscripto redate. Vel etiam laudabilia gesta prædecessorum suorum & maxime eorum qui sancte & religiose se habuerũt ad diuina & qui iuste & debite regnum rexerũt legerentur ad mẽsam uel legeret̃ ad mensam liber de regimine principum. Vt etiam ipsi principantes instruerent̃ qualiter principari deberent & alio docerent̃ quomodo est principibus obediendum hæc ergo uel alia utilia tradita secũdũ uulgare ydeoma ut oẽs per ea edoceri possent ĩ mensis regum & principum legenda essent. His ergo sic pertractatis circa regnum domus licet q̃dam alia particularia tractari possent tamẽ quia non omnia particularia sub narratione cadunt proponimus ea silentio pertransire. Imponentes finem huic secundo libro in quo de regimine domestico secundum modulum nostræ sciæ artem tradidimus innisi cuius auxilio a quo omnis bonitas & sufficientia habet esse.

¶ Explicit secundus liber de regimine principũ in quo tractatur de regimine domus.

¶ Incipit prima pars tertii libri de regimine prĩcipum in qua tactatur pp quod bonum inuenta fuit cõitas domus ciuitatis & regni.

¶ Quod communitas ciuitatis est aliquo modo principalissima & est alicuius boni gratia cõstituta. Cap. I.



Voniam omnem ciuitatẽ contingit esse cõmunitatẽ quãdam cum oĩs cõitas sit gratia alicuius boni oportet ciuitatẽ ipsam constitutam esse pp aliquod bonũ. Probat autem phũs primo poli. duplici uia ciuitatem constitutam esse gratia alicuius boni. Prima uia sumit̃ ex parte hoĩum constituentium ciuitatẽ. Secunda ex parte ciuitatis constitutæ. ¶ Prima uia sic patet quia ut dicitur primo ethico. omnis actus & electio bonum quoddam appetere uidetur & primo poli. scribit̃ ꝗ gratia eius quod uidet̃ bonum omnia operant̃ omnes. Si ergo omnes homines ordinant sua opera in id quod uidet̃ bonum cum ciuitas sit opus humanũ ex parte hoĩum constituentium ciuitatem oportet ipsam constitutam esse gratia eius qđ uidetur bonum. nec sic est intelligendum ciuitatem constitutam esse gratia eius quod uidet̃ bonum ꝗ nõ sit constituta gratia eius. quod existit bonum. Nam cum opera nostra ordinamus ad aliquod bonum aliquando ad bonũ illud habemus impetum a natura. aliqñ quæ si ex corruptione naturæ. Bonum autẽ illud ad qđ omnes homines habent impetum ex natura sic uidet̃ bonum qđ tamen existit bonum huius autem est constitutio ciuitatis. Nam ut dicit̃ primo poli. natura q̃dem impetus in omnibus inest ad talem cõitatem qualis est cõitas ciuitatis. igit̃ per respectum ad hoĩes ciuitatem constituentes eo ꝗ habent naturalem impetum ad constitutionem eius ciuitas non solum constituta est gratia eius ꝗ bonum uidetur. Sed etiam ꝗ bonum existit. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte ciuitatis constitutæ ꝑ comparationem ad ciuitates alias. nam licet omnis cõitas naturalis ordinet̃ ad bonum. Maxime tamen ordinat̃ ad ipsum cõmunitas principalissima. Huius autem est cõitas ciuitatis quæ respectu cõmunitatis domus & uici principalissima existit. quare si cõitas domestica ordinatur ad bonum & etiam ad mala bona. ut supra in secũdo libro diffusius probabat̃ cõitas uici quæ est principalior cõitate domestica. multomagis ordinat̃ ad bonum: & adhuc cõitas ciuitatis quæ est principalissima cõmunitas respectu uici & domus maxime ordinatur ad bonum. Hoc est ergo quod dicitur primo poli. ꝗ ĩ cõmunitatem oẽm gratia alicuius boni dicimus constitutam. Maxime autem principalissimam omnium & eam quæ est omnium maxime principalis & omnes alias circumplectens potissime gratia boni constitutam esse contingit. Hæc autem est cõmunitas pollitica quæ cõmuni nomine uocatur ciuitas. Aduertẽdum tamen cõmunitatem ciuitatis esse principalissimam non simpliciter & per omnem modũ: sed respectu cõmunitatis domus & uici. Est autem alia communitas principalior ea cuiusmodi est

cōmunitas regni de qua suo loco dicet. Osten-
demus.n.cōmunitatem regni utilem esse in ui/
ta humana:& esse principaliorem cōmunitate ci
uitatis. Videtur enim suo modo cōmunitas re/
gni se habere ad cōmunitatē ciuitatis sicut hæc
cōmunitas se habet ad domum & uicum. Nam
ciuitas.n. complectitur domum & uicum & est
principalior cōmunitatibus illis & magis suffi/
ciens in uita ꝙ cōmunitates prædictæ. sic com/
munitas regni circumplectitur communitatem
ciuitas.& est multo perfectior & magis sufficiēs
in uita ꝙ communitas illa.

¶Quot & quæ bona homines consequūtur de
constitutione communitatis polliticæ quæ ciui
tas nuncupatur. Cap. ii.

NOn sufficit dicere ciuitatem constitu-
tam esse gratia alicuius boni ut in præ
cedenti capitulo ꝓbatur nisi ostendat
quæ & ꝙ sunt illa bona quæ ex constitutione ci
uitatis hoīes consequuntur. Huiusmodi autem
bona quantum ad præsens spectat tria esse con/
tingit. Ordinat.n.ciuitas ad uiuere.ad sufficien
ter uiuere & ad uirtuose uiuere. Viuere.n.secun/
dum phūm uiuentibus est esse. Sicut ergo aliud
est esse.aliud sufficienter esse aliud uirtuose esse.
nam esse latissimum est ut dicitur in li. de causis
ē.n.prima rerum creaturarum & oīa aliquo mo
do esse participant. Non tamen oīa participant
sufficienter esse: sed solum illa dicuntur habere
sufficiens esse secundum naturam suam quæ se/
cundum suam speciem habent esse completum.
Si.n.alicui rei deficiat aliqua pfectio competens
suæ speciei licet possit habere illa res eē aliquod
ut imperfectum esse tñ sufficiēs esse habere non
dicitur. Latius est ergo esse ꝙ sufficienter esse sic
ēt latius est sufficienter esse ꝙ uirtuose esse. nam
uirtute quæ est habitus electiuus & moralis de
qua hic loqui intendimus participare non pos/
sunt nisi rationalia & habentia intellectum. Irra
tionabilia ergo & ēt inanimata secundum natu
ram suam possunt habere esse sufficiens. Si ha/
beant pfectiones competentes ꝓprie speciei. Esse
tñ uirtuosum habere non possunt quia nequæ/
unt participare uirtute. Illo ergo modo quo di/
stinguimus esse sufficienter eē & uirtuose eē di
stinguet possum⁹ uiuere & uirtuose uiuere. Qua
litercūq; homo habeat esse uiuit. Non tamen di
citur sufficienter uiuere & habere uitam suffi/
cientem. nisi habeat ea quæ congrue sufficiunt
ad supplendam indigētiam corporalem. Aliud
est ergo uiuere aliud sufficienter uiuere. Sic etiā
est aliud uiuere sufficienter & uiuere uirtuose.
Multi.n.habent sufficientiam ad uitam qui pro
pter corruptionem appetitus uirtuose uiuere ne
gligunt. Multorum igitur & maximoꝝ bono-
rum causa est constitutio ciuitatis quia per eam
homines consequuntur oīa tria prædicta bona.
nam ipsum uiuere consequitur homines ex cō/
munitate politica. qa sine ea uita hoīs esse non
potest. Loqmur.n.hic de uiuere hominis ut ho-
mo est. Ostendendo ergo uiuere pollliticum se-
cundum aliquas leges & secundum aliquas lau
dabiles ordinationes recusans sic uiuere nō uult
uiuere ut homo: sed ut supra patuit & infra pate
bit. talis uel est hoīe peior uel homine melior.
Homo.n.est naturaliter pollliticum animal & ci
uile ut infra patebit. Ipsum ergo uiuere loquen/
do de uiuere ut homo consequitur hoīes ex cōi
tate pollitica siue ex cōstitutione ciuitatis. ¶Se-
cundo ex tali constitutione hoīes non solum cō
sequuntur uiuere. Sed ēt sufficienter uiuere. nā
in una domo uel in uno uico non reperiuntur
oīa quæ ad uitam sufficiunt ideo fuit ciuitas cō-
stituta habens plures uicos in quorum uno exer
cet ars fabrilis. In alio textoria. In alio aliquid
secundum quod uariis indigemus ad supplen/
dam indigentiam uitæ. Nunꝙ.n.est ciuitas per-
fecta nisi habitatores eius ibi iuenire possint om
nia sufficientia ad uitam. Consequimur ergo ex
ciuitate non solum uiuere ut homo: sed uiuere
sufficienter. eo ꝙ si pfecta existit est contentiua
oīum eorum quæ ad uitam sufficiūt. Bene ergo
dictum est qđ scribit.i.poli.ꝙ cōitas quæ est ci/
uitas constās ex pluribus uicis est cōitas perfecta
quia iam ut consequens est dicere hmōi cōitas
est habēs terminum oīs per se sufficientiæ uitæ.
¶Tertio ex constitutione ciuitatis conseqmur
uirtuose uiuere. nam inceptio legis latoris & cō
stituentis ciuitatem non solum debet esse ut ci/
ues in ciuitate habeant sufficientiam ad uitam.
sed ut uiuāt bene scđm leges & uirtuose. Ideo di
cit.i.poli.ꝙ facta qdem igit est ciuitas uiuendi
gratia existens aūt gratia bene uiuendi forte pri
mum motiuum hoīum constituentium ciuita/
tem fuit ipm uiuere & hře sufficientiam in uita.
Videntes aūt ꝙ solitarie non poterant sibi in ui
ta sufficere constituere ciuitatē ut unus alterius
de factū supplens haberet sufficientiam in uita.
Constituta aūt iam ciuitate & hoīes perspicatius
intuentes & uidentes ꝙ non satis est habere suf-
ficientiam in uita nisi uiuant bene & uirtuose.cū
sine lege & iustitia cōstituta ciuitas stare nō pos
set ordinauerūt cōitatem politicā quæ facta erat
ad uiuere & ad habendū sufficientiam in uita &
ad bene uiuere ut ad uiuere secūdū legem & uir
tuose. Si ergo tot bona consequimur ex consti-
tutione ciuitatis bene dictū est qđ scribit primo
poli. Videlicet ꝙ qui primus ciuitatem instituit
existit cā maximorum bonorum.

¶Quod hō naturaliter est animal ciuile non
obstante ꝙ contingit aliquos non ciuiliter uiue
re. Cap. iii.

DVbitant nōnulli an ciuitas sit aliquid
secūdum naturam & an homo sit na-
turaliter animal pollliticū.& ciuile.nā
ea quæ sunt secūdum naturam uident esse semp
& ubiq; ut ignis si assit calefactibile semper cale
facit & ubicunq; est habet exercere calefactionis
actum quære & ciuitas quid naturale esset & ho
mo naturaliter esset animal ciuile nullus reperi-

reṡ homo nō ciuilis. Videmus aūt multos socie tatē politicam retinētes eligere solitariam uitā & campestrem. sed hęc & aliæ dubitatiões simi les uidētur procedere qa ignoraṡ qūo naturale est hoī eē aīal ciuile. Nō.n.hoc est sic hoī natura le sicut ē naturale igni calefaceṡ & lapidi deorsū tēdere.qa talia sic eis naturaliter competūt q̄ ad contrariū assuefieri nō possunt eis semper & ubi ꝗ. Nunq̄ enim totiēs posset lapis sursum proiici ut assuesceret sursum ire. Semper ergo lapis q̄tū est de se deorsum tendit & sp ignis calefacit hō ergo nō sic naturaliter est aīal ciuile. sed dicitur ei hoc naturaliter cōuenire.qa habet quēdā īpe tum & q̄dā aptitudinem naturalē ut ciuiliter ui uat. Quæ aūt sic naturalia ex casu uel ex aliquo īpedimento siue ex aliqua cā īpediri pñt ut licet naturale sit hoī esse dextrum multi tñ ex aliquo īpedimēto uel ex aliqua cā repiunṡ abdextri sic licet naturale sit hoī uiuere ciuiliter. Reperiunṡ tñ multi cāpestre uiuentes:tangit aūt phūs.i. po li.tria quare contingit aliquos renuere ciuilem uitam primū est fortuna scdm nimia prauitas & tertiū nimia bonitas. ℭContingit.n.primo ali quos eē non ciuiles ex fortuna ut quia nimium paupes existētes non pñt ciuiliter uiuere sed co gunṡ ciuitatem exire & agros excoleṡ. Sed ꝙ hō reddiṡ non ciuilis ē nimia prauitas aliqui.n. sic habent appetitum corruptū & uoluntatē puer/ sam ꝙ nequæūt uiuere in societate & secundum legē. Ideo ciuitatem aliq̄n exeunt uel si non exe ant aliq̄n expelluntṡ hii aūt sunt illi quos ut reci tat phūs.i.poli.maledicebat homerus dicēs ma ledict⁹ īsocialis īlegalis scelerat⁹ affectator belli, Veluti sicut sine iugo existēs sicuti uolatilia cœ li existentia. ℭTertio aliqui non ciuiliter uiuūt pp nimiam bonitatem uita.n. ciuilis & coniu/ galis est uita bona sed est uita ut homo aliqui au tem sunt tantæ pfectionis quibus non sufficit ui uere ut hō sed renuentes coniugium & ciuilita/ tem eligunt pfectiorem uitam nam licet qui nu bit & qui ciuiliter uiuit bene faciat tñ qui non nubit & qui non ciuiliter uiuit ut liberius contē plationi uacet melius facit est ergo homo natu raliter animal ciuile non obstante ꝙ contingit aliquos non ciuiliter uiuere nam quicunq; non ciuiliter uiuit nisi ex pauptate uel ex hoc accidat uel ex bestia & sceleratus & sine iugo non ualēs legem & societatē supportare uel est quasi deus i. diuinus eligens altiorem uitā pp qd scribitur primo polli. ꝙ non potēs aliis cōicare nulla est pars ciuitatis sed uel est bestia uel deus.

ℭQuibus rationibus probari potest ciuitatem esse quid naturale & ꝙ homo naturaliter est ani mal ciuile & polliticum. Cap. iiii.

r Emouebantur in præcedenti capitulo obiectiones contrariæ p quas pbari ui debaṡ ciuitatem non esse aliquid secū dum naturā & hominē non esse naturaliter aīal ciuile cum ergo non satis sit remouere oēs obie ctiones contrarias ueritatem aliquam īpugnan tēs nisi adducantur rationes propriæ per quas il la ueritas confirmetur. Intendimus in hoc capi tulo adducere rationes ostendentes ciuitatē esse quid naturale & hominē esse naturaliter animal ciuile. Possumus autem duplici uia ostendere cō munitatem polliticam siue ciuitatem eē aliquid secundum naturam. ℭPrima uia sumiṡ ex eo ꝙ hoc cōmunitas complectitur domum & uicum, secunda ex eo ꝙ est illarum finis & complemen tum probatur.n.supra ꝙ uiuere erat homini se/ cundum naturam ut natura nō deficiat in neces/ sariis oportet quid naturale eē quicqd secundū se:sed deseruit ad sufficientiam uitæ cōitas ergo domestica & ēt uici naturalis sunt quia deserui/ unt ad sufficientiā uitæ humanæ quare cum cōi tas ciuilis has cōitates compræhendat & pfecti/ us deseruiat ad sufficiētiam uitæ q̄ cōitates illæ oportet eam esse secundum naturam. ℭSecun/ da uia ad inuestigandum hoc idem sumiṡ ex eo ꝙ ciuitas ē illarum cōitatum finis & complemē tum nam ut arguit phūs primo poli. ꝙ est finis generationis naturalium est quid naturale & est natura ipsorum generatorum. ut quod est finis hoīs generationis est qd naturale & natura eius nam finis generationis reꝝ est forma quæ p an/ tonomasiam est qd naturale & ē ipsa natura. Vi demus aūt ꝙ cōitas domus est qd naturale non solum qa deseruit ad sufficiētiam uitæ sed ēt qa cōitates illæ quæ pficiunt domū sunt qd natura le.constat.n.domus ex cōitate uiri & uxoris do mini & serui patris & filii quaꝝ quælibet ē scdm naturam sic ēt cōitas uici est quid naturale non solum qa deseruit ad sufficiētiam uitæ sed ēt qa generatio ejus habet esse naturale fit.n. uicus na turaliter ex crescentia filioꝝ collectaneoꝝ & ne potum ut uult phūs primo pol.pp quod tale cre mētum est naturale uicus ipse uicus ipse qd natu rale erat ciuitas ergo quæ finis generationis do mus & uici tanq̄ ad finem erit aliud scdm natu. ram eo ꝙ sit finis generationis naturalium gene ratio.n.domus & uici tanq̄ ad finem & comple mentum ordinaṡ ad ciuitatem. ℭViso ciuitatē esse aliquid scdm naturam reliquū est ostendere hoīem esse naturaliter aīal polliticū & ciuile ꝙ ēt duplici uia inuestigare possumus. Prima uia sumiṡ ex parte sermonis.scda ex parte īpetus na turaliter,pbaṡ.n.in principio secūdi libri ex par te sermōis hoīem esse naturaliter aīal sociale eo ꝙ p sermonem acqrimus instructionem & disci plinā. hoc aūt ex parte sermonis ostendere possu mus hoīem esse naturaliter aīal polliticum & ci uile ex eo ꝙ uox humana quæ dr̄ sermo ē aliter significatiua q̄ uox brutorum. Vnde phūs ait pri mo pol. ꝙ i aliis aīalibus ab hoīe usq; ad hoc eo rum natura puenit ut uox sit eis signum delecta. bilis & tristabilis ut habeat sensum delectabilem & tristabilem hoc.n.sibi inuicem p uocem signi ficant canis enim eo ꝙ latrat aliter latrat cum de lectatur & cum tristaṡ potest alteri cani p suum latratum significare tristitiam uel delectatiōem

quam habet. sed hominibus ultra hoc datur est sermo per quem distincte significatur quod cõferens quod nociuũ & quid iustum & quid iniustum. Si ergo communitas domestica ordinat ad prosequendum conferens & ad fugiendum nociuum: cõmunitas uero ciuitatis ultra hoc ordinatur ad prosequendum iustum & ad fugiendum iniustum oportet cõmunitatem domesticam ciuilem esse quid naturale: nam si natura dedit homini sermonẽ naturalis est illa communitas quæ ordinatur ad illa quæ sunt apta nata ex primi per sermonem iustum & iniustum nõ proprie habet esse in cõmunitate domestica sed in cõmunitate ciuili. In ciuitate enim ubi ciues habent possessiones proprias & distinctas consurgunt lites & litigia quid iustum & quid non iustum quod non proprie fit in domo ubi totum ad patremfamilias pertinere uidetur. Differt ergo ciuitas a domo quia in ea non solum quæritur quid conferens & quid nociuum sed etiam quid iustum & quid iniustum utraq; tamen cõmunitas erit naturalis tam domestica quã ciuilis eo ꝙ per sermonem nobis datum a natura repræsentatur conferens & nociuum & iustum & iniustum. ℭSecunda uia ad inuestigãdum hoc idem sumitur ex parte impetus naturalis nã omnia animalia habent naturalem impetum ad cõseruandum ea quæ sunt eis a natura tributa quare si natura dedit homini uiuere dedit ei naturalem impetum ad faciendum ea per quæ possit sibi in uita sufficere hoc autem maxime cõtingit secundum philosophum per cõmunitatem ciuilem eo ꝙ ciuitas debeat esse contẽtiua omnium quæ ad uitam sufficiunt. Inerit ergo hominibus impetus naturalis ad uiuẽdum pollitice & ad constituendum ciuitatem. Sed cum id ad quod habemus impetum naturalem sit secundum naturã oportet ciuitatem esse quid naturale uel eẽ aliquid secundum naturam.

ℭQuia ꝑter communitatẽ ciuitatis utile fuit i uita humana esse cõmunitatem regni. Cap. v.

Possumus autẽ triplici uia ostẽdere ꝙ præter cõmunitatem ciuitatis utile ẽ humanæ uitæ statuere cõitatẽ regni. Prima uia sumitur ex parte sufficientiæ uitæ. Secũda ex parte adeptiõis uirtutis. Et tertia ex ꝑte defensionis & remotionis impedimentorũ hostium. ℭPrima uia sic patet nam cum ait philosophus primo politi. ꝙ cõmunitas perfecta quæ est ciuitas cõstans ex pluribus uicis est habẽs terminum ois per se sufficientiæ uitæ non sic ĩtelligendum est ꝙ semper oporteat ciuitatem ex ꝓpriis possessionibus habere omnia quæ requirũtur ad uitam sed sufficit ciuitatẽ sic esse sitã ꝙ ꝑ mercationes & ponderis portatiuam & per hũanam industriam faciliter habere possit sufficientia uitæ sicut ergo uicus in quo exercet̃ ars fabrilis indiget uico alio in quo exercetur ars textoria eo ꝙ homines ad sufficientiam uitæ indigeant tam operib⁹ fabrorum quam textorũ sic ꝗa contingit ciuitates aliquas habundare ĩ uino & deficere in frumento in quo cõtingit ciuitates alias habundare oportet ciuitatem unam ĩdigere auxilio alterius quare sicut utile est uitæ hũanæ in eadem ciuitate cõgregari diuersos uicos ut facilius habeantur quæ requirũtur ad uitã sic utile est ciuitates plures congregari sub uno principatu aut sub uno regno ut facilius & melius sibi inuicem subueniant quantum ad ea quib⁹ ĩdigemus in uita nam sicut diuersa membra corporis non eundem actum habent & unum indiget alterius opere propter quod utile est ipsis membris congregari in uno corpore ut sibi inuicem subueniant. Sic quia nõ oẽs ciuitates habundãt in eisdem utile est eis cõgregari sub uno regno ut melius possint sibi ĩuicem subuenire. in his q̃ requiruntur ad sufficiẽtiam uitæ. ℭSecũda uia ad inuestigandũ hoc idẽ sumitur ex parte adoptionis uirtutis. Intẽtio enĩ legislatoris ut supra tangebatur non solum esse debet ut ciues habeãt quæ requirunt̃ ad supplendam indigentiã corporalem. Sed etiam uiuant secundum legẽ & uirtuose. Immo tanto principalius debet intẽdere hoc quam illud quanto anima est potior corpore & q̃to operationes uirtuose excellunt exteriora bona oportet ergo rectores ciuitatis habere ciuilem potentiã ut possint cogere & punire nolentes uirtuose uiuere & turbantes pacẽ & bonum statum aliorum ciuium quare cũ peruersi in ciuitate aliqua non audeãt insurgere cõtra principem si sciant ipsum magnam haber̃ ciuilem potentiam & dominare ĩ ciuitatibus multis si constet de principe ꝙ iuste regat & ꝙ non conuertatur in tyrannum expedit ciuitatibus ꝓpter uirtuose uiuere & propter corruptionẽ peruersorum congregari sub uno regno ꝙ si tñ princeps tyrannizare uellet quanto minorem haberet potentiam tanto magis esset expediens ciuitati. ℭTertia uia ad inuestigandum hoc idẽ sumitur ex parte defensionis & remotionis impedimentorum hostium. Videm⁹ enim ꝙ cum aliqua ciuitas impugnatur cõfederat se ciuitati alii ut melius possit resistere impugnationem hostium cum ergo regnum sit quasi quædam confederatio plurium ciuitatũ eo ꝙ uniãtur sub uno rege cuius est quamlibet partem regni defendere & ordinare ciuilem potentiam aliarum ciuitatum ad defensionem cuiuslibet ciuitatis regni si contingat eam ab extraneis impugnari propter faciliorem defensionem & tuitionem utile fuit ex pluribus communitatibus pollliticis cõstituere communitatem unam regni.

ℭQuod diuersi sunt modi generationis ciuitatis & regni & ꝙ oportet hunc tertium librum ĩ quo determinatur de hmõi regimine diuidere in plures partes. Cap. vi.

Generatiõis ciuitatis & regni duos modos possumus assignare quorum quilibet est aliquo modo naturalis alter tamen ẽ naturalior altero. Primus ẽ ille de quo

supra in secundo libro fecimus mentionem ubi diximus ꝙ propter excresentiam filiorum collaꝺtaneorum & nepotum domus potest in uicum uicus in ciuitatem & ciuitas in regnum excresseꝛre. ¶ Alius modus est ex concordia constituentium ciuitatem uel regnum. nam ut recitat philosophus secũdo poli. antiquitus homines morabantur dispersi uelut tempore Aristoteles cõtingebat circa quasdam gentes quæ uocabãtur archades. ubi quilibet per se morabaẽ. homies sic dispersi morãtes aliquando concordabant ĩ unum constituentes sibi ciuitatem aliquam in q̃ simul morantes habere possent sufficiẽtius quæ requiruntur ad ĩdigentiam uitæ. hoc ergo modo posset fieri constitutio regni ut si multæ ciuitates & castra simul confederarent̃ & concordarent ut sub uno rege existerẽt timentes inimicorum potentiam. Vterq̨ autem horum modorũ est naturalis sed primus. n. naturalior secundo. Prima est constitutio ciuitatis & regni est dupliciter naturalis. Primo enim naturalis est quia cõstituitur ex generatione q̃ est opus naturæ. ¶ Secundo naturalis existit quia homines naturalẽ habent impetum ad constituendam ciuitatẽ & regnum. Si enim per generationem ex crescentibus filiis & nepotibus si eadem domo & nõ ualẽtibus simul habitare faciant sibi plures domos & cõstituant sibi uicum & ulterius excrescentib⁹ & non ualentibus habitare in uno uico faciant sibi uicos plures & constituant ciuitatem. Ante autem ipsis excrescentibus & nõ ualentib⁹ habitare in una ciuitate fabricẽt sibi ciuitates plures & constituant regnum talis constitutio regni & ciuitatis ẽ maxime naturalis nõ solum quia homines habent naturalem impetũ ad talem cõstitutionem. Sed etiam quia huiusmodi constitutio procedit ex generatione filiorũ quæ est op⁹ naturæ. ¶ Secundus autem modus constitutionis regni & ciuitatis ut cum ex concordia hominũ talis constitutio habet esse licet non sit adeo naturalis in prima attamẽ naturalis est quia homines propter uiuere habẽt naturalem impetũ ut concordent ciuitatem cõstituere in qua reperiuntur sufficientia ad uitam sic etiam habẽt naturalẽ impetum ut constituant pricipatum & regnum quia per talem constitutionẽ possunt magis pacifice uiuere & magis resistere hostib⁹ uolentibus impugnare ipsos est enim hui⁹ impet⁹ naturalis. nam sicut homines naturalem habẽt impetum ut uiuant & ut sufficiant sibi in uita ꝙ fit per ciuilem societatem. sic naturalem habent impetum ut pacifice uiuant & ut naturaliter resistant hostibus quod fit per societatem principatus & regn : uidemus enim ciuitates nõ existentes sub uno rege plures generales discordias hr̃e ad inuicem. ¶ Ennumeratis autem duobus modis generatiõis ciuitatis & regni quoꝝ quilibet dici potest nuturalis. possumus addere modum tertium qui quasi est simpliciter uiolentus. cum enim homines dispersi morabantur poterat qs insurgere per tyrannidem & per uiolentiã & dominari eis & ut facili⁹ eis domiaret̃ poterat eos uiolenter cõgregare in unum & constituere inde ciuitatem. sic etiam & regnum per uiolentiã & per tyrãnidem & per ciuilem potẽtiam opprimat ciuitates alias & faciat se regem constitui super illas. ¶ Viso diuersos esse modos generationis ciuitatis & regni restat uider̃ in ꝙ ptes oportet hunc tertium librum diuidere in quo de huiusmodi regimine tractaturi sumus patet enim ex dictis naturalem generationem ciuitatis & regni ordinari ad bene uiuere & ad pacifice uiuer̃ & ad resistendum uolentibus turbare pacem & impugnare ciues. Oñdendum est ergo qualiter possit bene regi ciuitas siue regnum tempore pacis & qualiter impugnandum sit hostes tempor̃ belli. Verũq̨ ut patet p phũm. ii. metha. & circa finem elencoꝝ nullus sibi sufficit in inueniẽdo artem aliquam sed oportet ad hoc iuuari per auxilium præcedentium tradentium notitiam aliquam de arte illa. iõ oportet propter sufficiẽtiã artis regiminis ciuitatis & regni recitare quid senserũt philosophi de huiusmodi regimine & quomodo anquit⁹ regebãtur ciuitates: nam ex hoc aliqualiter manducemur ad sciendũ quid uitandum & quid imitãdum sit in regimine regni & ciuitatis. totũ ergo hunc librum tertium diuidemus ĩ tres partes. nam primo narrabunt̃ opiniones philosophoꝝ circa regimẽ ciuile & reprobabuntur ea ĩ quibus nisi sunt nõ bene sentire circa huiusmodi regimẽ. recitabuntur ergo prima regimia ĩstituta ab antiquis philosophis. ut per eorum notitiam manducantur reges pricipes quomodo debeant regere ciuitates & regna. Secundo ostẽdet̃ qualiter optima pollicia siue optimum regnum & quibus cautelis uti debeant prĩcipantes. & quomodo tempore pacis propter uiuere sufficienter & uirtuose regenda sit ciuitas regnũ. ¶ Tertio manifestabitur qũo eligendi sunt pugnatores. & qualiter impugnãdi sunt hostes & quomodo ordinãdæ sunt aciẽs bellorum & quibus cautelis uti debeant bellantes.

Quomodo socrates & plato dixerunt ciuitatem esse ordinatam & quid senserũt de ciuili regimine. Cap. vii.

Ocrates autem quandiu phát⁹ esset naturas rerũ. Videns circa naturalem scientiam magnam difficultatem eẽ ut narrat philosophus in metha. sua conuertit se ad moralia quem plato suus discipulus ĩ multis secutus est. propter quod philosophus platonem secũdum socratẽ appellauit. Determinãdo aũt socrates & plato de moralibus quinq̨ tetigisse uidentur circa ciuitatem & regnũ ciuile. ¶ Primum est qa dixerũt ciuitatem debere esse maxime unam qa forte ideo hoc opinati sunt quia semper multitudo ab unitate procedit: & semp unitas uider̃ esse potior multitudie: unde pria causa deus ipse quia ẽ summe un⁹ arguitur

esse summe bon⁹ uidetur ergo ciuitas esse potissime bona si sit potissime una. igitur quāto plus ad unitatem procedit tanto plus appropinquat ad terminum bonitatis. ℂSecundum autem ꝙ circa ciuitatem statuerunt dicti philosophi ē qa dixerunt ciuibus omnia esse communia debere ut ꝙ haberent omnes possessiones communes uxores ut ꝙ quilibet accederet ad quamlibet. & per consequēs haberēt cōmunes filios. nam qa propter cōmunem usum fœminarū patres non certificarētur de propriis filiis. reputarēt quemlibet puerorum esse filium proprium. uidebatur n. socrati & platoni totam dissensionem ciuium consurgere ex proprietate possessionem & ex eo ꝙ quilibet utitur dicere hoc ē meum. quare ut arguebat si possessiones essent cōmunes & ciues nihil haberēt proprium cessarēt eorum propriæ lites & eorum iurgia. & esset ciuitas optime ordinata. Volebant etiam uxores esse communes quia ex hoc consurgeret maxima dilectio inter ciues. nam uxoribus nō existētibus propriis sed cōmunibus essent communes filii & quia patrū ad filios est maxima dilectio in ciuitate illa esset maximus amor eo ꝙ antiquiores diligerēt omnes iuniores ut filios. & iuniores eos diligerent ut patres. Posuerunt etiam huiusmodi communitatem uxorum & filiorum ut esset maxīa unitas & maxima cōiunctio ī ciuitate nam cū sit maxima unitas & maxima coniunctio patrū ad filios antiquiores reputarent se habere maximam unitatem cum iunioribus. & econuerso eo ꝙ crederent eos esse suos filios: illi uero opinarētur eos esse suos patres. ℂTertium uero quod senserūt dicti philosophi circa regimen ciuitatis est quia dixerunt mulieres instruendas esse ad opera bellica & debere bellare sicut & uiros. Inducebantur enim ad hoc ut philosophus recitat secundo politicorum. ex his quæ uidebāt in bestiis & ī animalibus aliis in quibus non solum bellant masculi sed etiam fœminæ. Immo in bestiis & in auibus uiuentibus ex rapina ferociores esse uidētur fœminæ quam mares. nam si cōsideramus aues ipsas uiuentes ex raptu maiores corpore & audatiores corde & præstantiores uiribus sunt fœminæ quam masculi. ut accipitres & austures & aquilæ ut dicitur sunt omnes fœminæ. quarū masculi feruntur uiliores eis. quare si in aliis animalib⁹ hoc uidemus ꝙ non solū bellant mares sed fœmine quia maxime uidetur esse secūdum ordinem naturalem in quo communicamus cū aīalibus aliis uidetur ciuitas maxime naturaliter ordinata si ad opera bellica ordinētur non solū uiri sed ēt mulieres. ℂQuartū ꝙ dixerūt instituendū esse ī ciuitate ē qa semp uolebāt eos de principari & esse in magistratu. ut q erant officiales semper essent officiales & q præpositi semp præpositi & sic de magistratibus aliis assumebant ēt ad hoc exemplum de terra. Videmus enim partes terræ in quibus habundat uena auri semper quasi abundare ibi talem uenam & in quib⁹ habundat uena argenti similiter se habere. si ergo natura sic agit ꝙ uenam auri non cōuertit in uenam argenti uel in uenam ferri nec econuerso. quia maxime bene operantur si imitamur actiones naturæ. & maxime bene regiē ciuitas si imitetur ordinem naturalem. Vena auri ut pricipātes maiori principatu uel existentibus in maioribus principatibus & uena argenti ut existentes ī minoribus non debent conuerti in uenam ferri ut ꝙ fiant subditi & deponantur a magistratib⁹ suis. ℂQuintum autē ꝙ dicti philosophi senserunt statuēdum circa ciuitatem est quia dixerūt ciuitatem quamlibet diuidendam esse in quinꝙ partes. uidelicet in agricolas. artifices bellatores consiliarios & principem. Dixerūt enim agricolas necessarios esse ad constitutionem ciuitatis propter ea quæ requirūtur ad uictum. Artifices uero necessarii erant propter uestimenta & domos & alia quæ requiruntur ad uitam. Bellatores quidem necessarii existebant propter defensionem ciuitatis & reprimendos hostes. dicebāt autem ciuitatem si bene ordinata erat ad minus deberet habere mille bellatores. & ad plus quinꝙ milia. Principes uero & consiliarii necessarii erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut uirtuose uiuerent. & ut debite obseruarent leges tangebant autem dicti philosophi quædam alia circa regimē ciuitatis de quibus si locus occurrat merito fieri poterit.

ℂQuod non oportet ciuitatem maximam unitatem & cōformitatem habere ut socrates & plato statuerunt. Cap. viii.

m Aximam unitatem & æqualitatem nō oportet quærere in omnibus reb⁹. nā si omnia essent æqualia iam nō essent omnia ad hoc enim ꝙ sunt omnia quæ requirūtur ad uniuersum & ad hoc ꝙ uniuersum secundum suum statum sit maxime perfectū oportet ibi dare diuersa secūdū speciē. nam qa tota bōitas uniuersi non pōt reseruari ī una specie. oportet ibi dare species diuersas in pluribus specieb⁹ entium reseruetur maior perfectio quā ī una tātum. sic etiam ī ciuitate ad hoc ꝙ habeat esse perfectum oportet dare diuersitatem aliquam nec oportet ibi esse omnimodam cōformitatem & æqualitem ut socrates & plato credebant. ℂTāgit autem phūs secundo politicorum. quasi sex rationes probantes ꝙ non oportet ciuitatem eē maxime unitam & maxime conformem. Prima sumitur quantum ad esse ipsius ciuitatis. Secūda per comparationem ad exercitium. Tertia p cōparationē ad ptes. Quarta per cōparationē ad pricipātes subiectos. Quinta p cōparationē ad finē. Sexta per cōparationē ad ea q̄ uidemus in aliis totis. ℂPrima uia sic patet nā maior ē unitas unius singularis hōis quā totius dom⁹ & domus quā uici & uici q̄ ciuitatis & ciuitatis quā regni. Constat enim domus ex pluribus personis. Vicus enim ex pluribus domibus. ciuitas ex pluribus uicis. & regnum ex pluribus ciuitatib⁹.

Si ergo tantum uniretur domus q̄ omnes habitantes in ipsa fieret una persona iam non remáeret domus sed fieret homo unus aliquis singularis. sic si tãtum uniretur uicus q̄ fieret una dom⁹ iam nõ remáeret uicus. Eodẽ autem mõ si tãtũ uniretur ciuitas q̄ fieret unus uicus uel una dom⁹ non ulterius remaneret ciuitas. requirit eni ciuitas aliquam diuersitatem ultra quã si descendat perit esse eius. Dicere ergo in ciuitate uel in regno esse debere oẽm unitatẽ est dicere ciuitatẽ nõ esse ciuitatẽ & regnũ nõ esse regnũ. ¶ Scđa uia ad inuestigãdum hoc idẽ sumit̃ p cõparationem ad exercitum uel ad pugnationem nam ut dicitur secundo poli. alterum est compugnatio & ciuitas. nam hoc quidem. s. compugnatio utilis est secundum quantitatem quamuis sit idem specie. Est enim cõpugnatio auxili gratia sicut enim plures homines magis trahũt nauem quãtum illi plures sint eiusdem rit⁹ & sint similes & cõformes. sic plures homines magis bellant. ciuitas autem non sic sed constituta est ad sufficientiam uitæ. quia ergo diuersis idigemus ad uitam oportet in ciuitate diuersitatem esse. ¶ Tertia uia declarans & manifestans uias prædictas sumit̃ per comparationem ad partes nam sicut quia idẽ corpus diuersis indiget opibus ut ambulatione tactu uisione & auditu. Ideo oportet ibi dare diuersa mẽbra exercẽtia diuersos actus sic quia ad indigentiã uitæ idigemus domibus uestimentis & uictualibus & aliis hmõi oportet in ciuitate dare diuersitatem aliquam ut in ea reperiatur sufficientia ad uitam. sicut ergo si non esset diuersitas in membris corporis ut si omnia essent oculi corpus iperfectum esset. quia licet uideret non posset audire nec ambulare sic si esset maxima conformitas in ciuitate ut q̄ omnes essent textores uel coriarii. ciuitas imperfecta esset quia ad sufficientiam uitæ non solum idigem⁹ calciamentis sed etiam indigemus uictualib⁹ & domibus & aliis quæ reqrunt̃ ad uitã. ¶ Quarta uia sumitur per comparationem ad principãtes & subiectos. nam cum ciuitas sit ordo ciuiũ ad aliquem principantem uel dominantem ut cum in ciuitate oporteat dare aliquos magistratus & aliquas præposituras q̄ nõ esset nisi ibi aliqui essent dominantes & aliqui subiecti. Quaŕ cum hoc diuersitatem requirat oportet in ciuitate dare diuersitatem aliquã. ¶ Quinta uia sumit̃ per comparationem ad finem. nam finis ciuitatis est bene uiuere & habere sufficientiam ĩ uita nam ciuitas est communitas habens terminum oĩs per se sufficientiæ uitæ. sed ut dictum est ad sufficientiam uitæ requiruntur diuersa. Iõ oportet ciuitatem habere aliquam diuersitatem. in se diuersos habeŕ uicos ut expediens ad uitã q̄ nõ reperit̃ in uno uico reperitur ĩ alio. ¶ Sexta uia sumitur per comparationem ad alia tota. ut nũquam melodia quæ est multitudo uocum ẽ bñ proportionata si sit oẽs uoces æquales. sed actã cõsonãtiam oportet ibi dare diuersitatem tonorũ sic pictura nũquam est bene ordinata nisi ibi sit diuersitas colorum. sic & ciuitas nũquam bñ ordiata erit nisi sit ibi diuersitas officioꝝ. Decet ergo hoc reges & pŕcipes cognoscere quia nũquam quis bñ nouit regere ciuitatem nisi sciuerit qualiter cõstituitur & nisi cognoscat q̄ oportet in ea diuersitatẽ esse.

¶ Quod nõ expedit ciuitati omnia sic eẽ communia ut socrates ordinauit & q̄ reges & principes hoc decet cognoscere. Cap. ix.

Sermo in principiis debet esse longus & q̄ paru⁹ error in principio maxius est in fine. Diu ergo sunt principia per tractãda & lõgis sermonibus sunt excutiẽda ne circa ipsa cõtingat error. quare cum ĩ regimine ciuitatis primo sit pollicia ordinãda. diu inuestigandum est qualiter ciuitatem oportet esse unã & quam diuersitatem habeŕ debet. & qũo ciues decet se habere ad inuicem quibus communicare debẽt utrum omnia deberẽt esse communia & quid debeãt habeŕ proprium. Hæc. n. sunt q̃si principia & quasi quædam præambula ad seqntia. Volumus autem in hoc capitulo ostendere q̄ non expedit uitari habere oĩa communia ut socrates ordiauit. nec sequerẽtur illa bona quæ opinabatur socrates si sic ordiaretur ciuitas. Credebat. n. si essent cõmunes possessiones uxores & filii cessarent litigia quia crederent ciues omnes pueros esse filios suos & sic eẽt ĩ ciuitate maximus amor. ¶ Possumus autem triplici uia oñdere q̄ hoc non expedit ciuitati. Primo quia nõ cessarent litigia. Secundo quia ciues non reputarent omnes pueros proprios filios. Tertio quia inter eos non esset magnus amor. ¶ Prima uia sic patet nam quantumcũq; possessiones essent communes usus tamen pertinentium ad uictũ esset proprius. nam sicut fieri nõ potest quod ex omnib⁹ ciuibus fiat unum corpus realiter ita eẽ non potest q̄ ille idem cib⁹ qui nutrit corp⁹ unius ciuis nutriat corpus alterius. Existentibus ergo possessionibus communibus oporteret cuilibet distribui quæ requiruntur ad supplendã idigentiam corporalem & quia homo nimis decipitur in proprio commodo semper uidetur ei se plus debere recipeŕ quam accipere. Immo quia impossibile est omnes ciues æqualiter eẽ prudẽtes & bonos & esse æqualiter utiles ciuitati statĩ insurgeret rixa ĩter ciues quia quilibet crederet plus esse accepturum ut dũ unus ciuis iudicaret se meliorem alio uel licet secundum dignitatẽ suam ei fieri retributionẽ. Hanc ãt æqualitatem non de facili esset possibile reseruari inter ciues absq; dissensione & lite qa quilibet deceptus in iudicando de seipso appreciatur se plus ualere q̃ ualeat. Communitas ergo possessionis quã ordinabat socrates ad uitandum lites potius esset causa litigii quam pacis: nam ut supra ĩ secundo libro tetigimus hæc est uita pfectorum non hr̃e pprium. Perfecti autem sunt pauci. Lex ergo imponenda omnibus ciuib⁹ & toti populo debet

I ii

eē talis secundū quam hoīes cōmuniter possint uiuere. unde & philosophus ait in poli. ciues nō eē applicandos legibus. Sed leges ciuib⁹. Tales enim debēt esse leges & talis debet eē ordinatio ciuitatis quæ cōpetat omni populo & cōi uitæ cuiusmodi non fuit ordinatio socratis quia inter gētes cōiter uiuentes absq; multis litigis obseruari non posset. Dato tamē cōitatē possessionū posse obseruare absq; litigiis. Cōitatē tamē fœminaꝝ propter quā uolebat socrates filios eē cōmunes non est possibile obseruari absq; litigiis. ℭ Secunda uia sic patet. nā si omnia sic essent cōmunia non oporteret ciues omnes pueros reputare filios ꝓprios. ymmo quia pueroꝝ aliqui essent similes aliquib⁹ ciuibus & aliqui aliis qlibet ciuis appropriaret sibi in filium quē uideret sibi esse similem. Vnde & philosophus narrat secundo poli. ꝙ apud quasdam gētes ut in supiori libros uxores sunt cōmunes. Filios tamen ciues diuidūt secundū similitudinē. Quilibet. n. appropriabat sibi in filios quos uidebat ei esse similes. nam & in aliis aīalibus hoc cōtingit quia multæ fœmellæ reddunt filios similes fratribus quemadmodum in terra fallariæ quædā equæ erant ut phūs recitat semp reddebāt filium similem patri propter qđ uocata est iusta. Non ergo supposita cōitate uxoꝝ esset bonum illud quod oppinabatur socrates uidelicet ciues oēs pueros crederēt eē proprios filios. ℭ Tertia uia sic patet nam supposita cōitate uxorum non esset tantus amor i ciuitate ut oppinabat̃ socrates. nā modica cōiunctio plus inducit de amore si sit certa & nota quam multa si sit ignota & dubia. Licet. n. maior sit coniunctio patris ad filium quā patrui ad nepotem plus tamē patruus diligeret nepotem si firmiter crederet ipsum esse talē quā pater filium si rationabiliter dubitaret se eum genuisse. nam plus non modo de dilectione in ciuitate ut phūs innuit. ii. poli. quia unus diligit aliū tanquam filium. alius tanquā fratrem. alius tāquā nepotem. alius tāquam fratruelem. Appellat āt phūs fratrueles qui sunt ex duobus fratrib⁹ nati. Alius uero diligit ipsum tanquam contribulem i. tāquam natum ex eadem tribu uel secundū aliquam aliam consanguinitatē quā fuerit. quam ponebat socrates. Modica. n. consanguinitas si sit nota & certa maiorē dilectionē causat quam filiatio si sit dubia & ignota. Communitas ergo illa quam ponebat socrates non est expediens ciuitati. Decet autem hoc reges & principes diligenter aduertere ut sciant sic ciuitatē ordinare ut expedit communitati ciuium.

ℭ Quæ mala cōsequuntur si in ciuitate uxores & filii ponantur esse communes. Cap. x.

Philosophus secundo poli. ꝓbat multa mala sequi in ciuitate: si uxores & filii ponant̃ esse cōmunes. Quantū. n. ad præsens spectat enumerare possumus. v. mala quæ philosophus tāgit ibidem sequētia ex tali communitate. Primum ē iniuria consanguineorum. Secundū uilificatio nobilium. Tertiū iniuria filioꝝ. Quartū intēperantia uenereoꝝ. Quintum abusio parentū. ℭ Primū sic patet. nā oportet in ciuitate consurgere lites uulnerationes. & contumelias quæ tāto detestabiliores sunt quāto committūtur in personam magis coniunctā. Expedit ergo ciuitati ꝓpter honestatē & bonitatem moꝝ parētes eē certos de suis filiis & quoslibet certificari eorū consanguineis. ne propter ignorantiā filii in proprios parētes & consanguineos inter seipsos iniurias & cōtumelias inferāt. quare cū communitas uxoꝝ quā socrates ordinauit tollat certitudinē filiorū & notitiā cōsanguinitatis nō est cōmendādo quia ex hoc cōsequitur aliquos de facili ꝓpter ignorantiā iniuriari consanguineis suis. ℭ Secundum malum sic ostenditur nam supposita cōmunitate uxorū & filioꝝ sequeretur uilificatio nobiliū & exaltatio agricolaꝝ & personaꝝ uiliū. nam esse nō potest uxores & filios communes. nisi æqualis cura geratur de filiis nobiliū & custodū ciuitatis q̄ geritur de filiis agricolarū & personaꝝ uilium. quare filii nobiliū deprimenẗ & uiliū exaltabūtur. Non ergo erit amicitia inter ciues. qa secundum phūm in eth. ꝓportionale & æquale amicitiam soluit. Cum ergo boni & nobiles sint supra uiles & ignobiles. tunc est amicitia inter eos quando qlibet se habet secūdū ꝓportionē suā. ut quādo ignobiles seruirēt nobilib⁹ & nobiles eis retribuūt mercedē secūdū ꝓportionē seruitii. Velle ergo filios ciuiū communes eē æqualē curā geri de filiis nobiliū & ignobiliū ē uilificar̃ nobiles & exaltare ignobiles & nō saluare amicitiā inter eos. ℭ Tertium malū sic declarat̃. nā supposita ꝑdicta communitate. sequeret̃ īcuria filiorū. nā ut dicit phūs. viii. ethi. multis esse amicum secūdum pfectam amicitiā non contingit nec contingit multas ꝑsonas simul amar̃ ualde. nam ualde amare dicit quādā superabūdantiā. Superabūdantia quidē magis est apta nata esse ad unū quā ad multos unde in eodē. viii. concludit phūs ꝙ multis placere ualde nō ē facile q̄re si quilibet ciuis crederet quemlibet puerorum esse proprium filium. quia partiretur eius amor intantam multitudinem modicū diligeret unū quemq;. & modicum curaret de unoquoq;. Immo qlibet ciuis nisi esset fatuus nullo modo suspicari posset omnes pueros esse suos filios. Si ergo omnes diligerent tāquam filios hoc esset ratione duorum uel trium puerorū quos crederēt esse proprios filios & quia illi non essent eis certitudinaliter noti opinabat̃ socrates ꝙ omnes alios intime diligerent propter illos. sed ut arguit philosophus primo poli. propter duos uel tres uel propter paucos pueros uelle magnam multitudinē diligere puerorum tanquam proprios filios hoc est pōere parū de melle in multa aqua. Sicut ergo parum mellis totum unum fluuium non posset facere dulcem. Sic amor duorum uel trium filiorum innumerabilem multitudinem

puerorum existentiũ in ciuitate una non posset
reddere placibilem & dilectã. Sed non existente
dilectione ciuium ad pueros non habebit eorũ
cura debita. sequitur ꝙ supposita cõitate quã or-
dinauerat socrates non habeat debita cura nec
diligentia debita erga filios. ¶ Quartum malũ
sic ostendi potest qa uirtus generatiua est ita cor
rupta & sic est insatiabilis concupicsentiæ appe-
titus. ꝙ non hauente uiro nisi unã uxorẽ. adhuc
est ualde difficile debite & temperate se habere
erga illã. Sicut ergo ꝓuocata gula per multitu-
dinẽ ciborum difficile est eẽ abstinentes sic pro-
uocatis per multitudinẽ fœminaꝝ difficile ẽ q̃si
impossibile est esse temperatũ. ¶ Quintum aũt
multum sic manifestari potest. nã non hñtibus
parentib⁹ cognitionẽ de propriis filiis & filiab⁹
de leui fieret abusus parentũ & consanguineorũ
ut ꝙ filii cognoscerent matres & patres filias. so
cratres uolẽs hoc incõueniens uitare dixit ꝙ spe
ctabat ad principem ciuitatis hẽre curam & dili
gẽtiam ne filii coirent cũ matribus. & patres cũ
filiabus. sed ait philosophus hoc non sufficit. qa
si filii & filiæ cõmunes erant. & nõ iudicabãtur
eis proprii parẽtes dato ꝙ ꝓhiberetur filio actus
uenereus circa matrẽ. & patri circa filiã nõ pro-
hibebatur eis amor libidinosus & concupiscen
tiam ex quo non manifestabatur eis parẽtella il
la. quare cũ in personis tam coniũctis non solũ
detestabilis sit actualis commistio. sed ẽt abho-
minabilis sit cõcupiscentia & amor libidinosus
repħẽsibilis erat opinio socratis de cõitate uxo-
rum & filioꝝ. ¶ Decet ergo reges & pricipes sic
ordinare ciuitatẽ. ut prohibita cõitate fœmina-
rum & uxoꝝ certificent parentes de ꝓpriis filiis.

¶ Quomodo expediat ciuitati possessiones eẽ
proprias & quomodo communes. Cap. xi.

Sse res cõmunes ut ait phũs. ii. pol. tri
e pliciter potest intelligi. nam in rebus
deseruientibus ad uictũ est considerat
duo uidelicet res fructiferas ut agros uineas ar-
bores: & fructum qui oritur ex talibus rebus. ut
uina frumenta poma. quare si sit communitas ci
uium erga talia: uel erunt communes res fructi-
feræ & diuidentur fructus uel possessiones erunt
ꝓpriæ & fructus redigent in cõmune ꝙ antiqui
tus ut recitat phũs apud quasdã nationes fiebat
uel utrunqꝫ erit cõmune tam res fructiferæ quã
fructus. ut socrates ordinauit. Volebat enim
ut superius tangebatur quod simul esset propri
um in ciuitate nec possessiones nec fructus nec
filii nec uxores ꝙ nulla dissensio oriret in ciuita
te. Videtur autẽ hæc ordinatio socratis ut phũs
ait superficietenus considerata ualde expediens
ciuitati. Cum enim quis audit ciuitatẽ sic ordia
tam esse ubi est tanta communitas ciuiũ reputat
eam fœlicem esse & existimat ciues se maxime
diligere & absqꝫ litigio uiuere iter quos tãta cõ
munitas obseruatur. sed ut dicitur secũdo polli.
in actibus particularibus oportet ad expiẽtiã re-
currere. experti enim sumus ꝙ habentes aliqua
cõmunia plura litigia inter se habent quã si qui
libet propria possideret. ¶ Possumus autẽ tripli
ci uia inuestigare ꝙ si res ciuiũ cõmunes essent
plura litigia in ciuitate consurgerent quã si gau-
derent possessionibus ꝓpriis. Prima uia sumitur
ex parte possessionum cõium. Secunda ex parte
communicãtium in rebus illis. Tertia ex parte
imparitatis ciuium. ¶ Prima uia sic patet nã cũ
aliquid est commune aliquibus cum un⁹ ab usu
& fructu illius rei communis propter aliũ impe
ditur consurgit lis & discordia iter eos. Videm⁹
n. fratres uterinos propter hereditatẽ quam cõ-
munem habent multa habere litigia dum unus
hereditate illa non utitur prout alteri expedire
uidetur. Si ergo fratres uterini qui pauci sunt &
firmiter credũt se esse tanta consanguinitate cõ
iunctos multa habent litigia quia hereditatem
habent communem quanto magis inter ipsos
ciues. Si omnia eis essent communia multa ori-
rentur litigia. cum ipsi multi sint & diuersarum
uoluntatum. nec sit inter eos tãta coniunctio cõ
sanguinitatis. sicut inter uterinos fratres nam &
si fieret ut socrates dicebat ꝙ omnes ciues pro-
pter communitatem mulierum & uxorum cre
derent se esse consanguinitate coniũctos attñ in
ter eos secundum rei ueritatem non esset tanta
consanguinitas sicut inter fratres uterinos. Im-
mo illa consuanguinitas quæ inter illos existe-
ret certa & nota esse non posset ut ĩ præhabitis
probabatur. Si ergo certa consanguinitas non
tollit dissensionem paucorum habentium here
ditatem communem multomagis infra huius
modi dissensionem non posset tollere iter mul-
tos ut inter omnes ciues. ¶ Secunda uia ad iue
stigandum hoc idem sumitur ex parte commu
nicãtium in hereditate communi. nam quanto
aliqui plura habent communia tanto magis ad
inuicem cõuersantur. sed cũ esse non possit ali-
quos ualde & diu conuersari ad inuicem nisi in
ter eos litigia oriãtur ex parte ipsorum commu
nicantium in hereditate communi eo ꝙ oporte
at eos ualde ad inuicem conseruari ostendit ut
plurimum homines habere lites & iurgia ꝓpter
quod philosopus ait. ii. politi. ꝙ ab ipsis famulis
quibus plurimum indigemus propter anncilla
res administrationes maxime offendimur & in
dignamur erga illos quia oportet nos haberẽ ad
illos multa colloquia & diu conuersari cum il
lis. Quare si inter dominos & filios quos habẽt
ita subiectos propter diuturnam conuersationẽ
tot litigia oriuntur quanto magis orirentur iter
ciues quoꝝ unus alteri subesse non uellet si ha-
berent hereditatem communem & si oporteret
eos ualde ad iuicem conuersari. ¶ Tertia uia su
mitur ex parte imparitatis ciuium. nam si omni
bus ciuib⁹ essent hereditates communes qa ual-
de difficile esset & ualde sumptuosum tãtã mul
titudinẽ extraneoꝝ quærere qui possent tãtam
terram colere. expediret ciuitati sic diuidi ut ali-
qui ciuiũ terram colerent. Aliqui uero insisterẽt
circa custodiã ciuitatis q̃ & socrates cõcedebat.

Cū ergo custodes ciuitatis nobiliores sint agri/
colis tanq̄ meliores & nobiliores æstimarent se
plus esse accepturos de fructibus possessionū q̄ il
li. Insurgeret igitur dissensio inter eos quia agri
colæ magis laborantes circa possessiones minus
de fructibus caperent. Considerata ergo infirmi
tate hoīum & diligenter uiso. ꝙ cōiter populus
a uia perfecta deuiant expedit ciuitati ne inter
ciues oriantur dissensiones & iurgia non sic esse
possessiones cōmunes ut socrates statuebat. Via
autem phi si consideretur modus & status homi
num est expeditior ciuitati. Ait enim possessio/
nes & res ciuium debere esse proprias & cōmu/
nes. proprias quidem quantum ad dn̄ium. com
munes uero propter uirtutē liberalitatis. ❡Dili
genter igitur inspecta humana conditione pro/
ut cōiter populus obseruatiuus est legum & lau
dabilium ordinatiōum expedit cuilibet hr̄e res
possessiones proprias quantum ad dn̄ium. nam
quilibet dn̄ans bonis propriis adhibebit debi/
tam diligentiam circa illa. expedit autem talia es/
se cōmunia secundum liberalitatem. quia ciues
inter se debent liberales esse cōicando sibi inui/
cem propria bona. Vnde & apud lacedæmones
ut recitatur secūdo poli. tanta erat liberalitas ꝙ
licet quilibet haberet propria bona quātum ad
dn̄ium tn̄ ꝑpter liberalitatē quantum ad usum
erant illis ciuibus communes serui. equi. canes.
Quilibet. n. ciuiū cū indigebat absq; alia reqsi/
tione utebatur alterius equis canibus & seruis.

❡Quod reges & principes non debent dispōe/
re ciuitatem sic ꝙ mulieres ordinentur ad opera
bellica ut socrates statuebat. Cap. xii.

eT in præcedentibus dicebatur socra/
tes statuit mulieres instruendas eē ad
opa bellica & debere bellare sicut &
ueri assumens exēplū ex bestiis ex quibus tā ma
res q̄ fœmine bellant. Sed quia reges & pricipes
& uniuersaliter illi quorū est ciuitatē disponere
nō debeāt ordinare mulieres ad opa bellica: sed
uiros triplici uia uenari possumus secundū tria
q̄ requiruntur ad bellum. Hoīes. n. bellatores de/
cet esse mente cautos & ꝓuidos corde uiriles &
animosos corpor robustos & fortes. Cautela. n.
& ꝓuidentia est necessaria in bellis. nam aliqn̄
pp cautelas adhibitas plus supant hostes ex sa/
gacitate q̄ ex fortitudine. Pauci. n. bellatores si
sint sagaces & industres supant multos nō forti
tudine: sed prudētia. Mulieres ergo quia hn̄t cō
silium inualidum & ab usu rationis deficiūt nō
sunt ita industres & prouide sicut uiri non sunt
ordinandæ ad opera bellica. Nam in bellis ma
gna cautela est. Adhibenda etiam idustria quia
secundum uegecium in de re militari si alia ma
le acta recuperari possunt casus tamē bellarum
irremediabiles sunt ex ipsa igitur industria quæ
requiritur in bellantibus arguere possumus mu
lieres instruēdas non esse ad opera bellica. ❡Se
cunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur
ex uirilitate & animositate quæ requiritur in bel
lantibus. unam ut dicitur tertio ethi. finis & ter
minus omnium terribilium est mors. Opera er
go bellica quæ requirunt hominē impauidum
& animosum eo ꝙ bellantes opponant se peri
culis mortis. Mulieres autem cōiter sūt pauidæ
& inuiriles quod contingit eis tam ex fragilita
te corporis q̄ ex frigiditate complexionis. nam
ut dicebatur supra frigiditas uiam timori præpa
rat. Frigidi. n. est constringere & retrahere. Ani
mosi uero & uirilis est ad alia se extēdere. Calor
enim reddit habentem animosum & uirilem.
Frigiditas uero timidum & pusillanimū. Qua
re mulieres quæ sunt pauidæ & pusillanimes ad
opera bellica destinari non debent. In bellis. n.
melius pauidos expellere q̄ eos in societate habe
re. nam cum humanum sit timere mortem. Viri
les ēt & animosi trepidant uidentes timidos tre
pidare. ne igitur reddantur bellantes pusillani/
mes quos constat esse timidos oportet ab exer
citu expelli. ❡Tertia uia sumitur ex parte fortitu
dinis corporalis. nam cū bellantes oporteat diu
sustinere armorum pōdera & dare magnos ict⁹
expedit eos habere magnos humeros & renes
ad sustinēdum armorum grauedinem & haber
fortia brachia ad faciendum ꝑcussiones fortes.
Mulieres igitur eo ꝙ habēt carnes molles & de
ficiunt a fortitudine corporali ad opa bellica or
dinari non debent. Ratio autem quæ mouit so
cratem ad hoc ponēdum sumpta a similitudine
bestiarum insufficiens est quia secundū phūm.
ii. poli. bestiis nihil obtinet yconomice nec par
ticipāt ratione hoīs. ergo secūdum debitā yco
nomicam & secundum debitam dispensationē
ordinare domū & ciuitatem quare in his in qui
bus bestiæ ꝑter rōnē agunt eas seq non debent.

❡Quod reges & principes nō sic debent dispo
nere ciuitatem ut semper idem in eisdem magi
stratibus præponantur. Cap. xiii.

dIcebat socrates semper eosdem debere
esse principes in ciuitate loquebatur
enim de principatu prout sumitur ꝓ
quolibet dominio uel pro quolibet magistratu
siue pro qualibet præpositura. Possumus autem
triplici uia ostendere ꝙ non sit expediens ciuita
ti semp præponere eosdem in eisdem magistra
tus. Prima uia sumitur ex parte regiæ maiestatis
uel cuiuscunq; alterius cuius est tales dignitates
tribuere. Secunda ex parte ipsorum præposito/
rum. & tertia ex parte ciuium. ❡Prima uia sic pa
tet. nam ut dicitur. v. ethi. pricipatus uirum ostē
dit. Prius enim q̄ assumātur homines ad aliquā
dignitatem non sic manifestatur eorum bōitas
& malicia. nam quia persona priuata non sic po
test iustficare ut publica. & habens potestatem.
& quia non tot oculi respiciunt personam pri/
uatam quam publicam non scitur qualis sit uir
donec est persona priuata non habēs potestatē
sicut cognoscit postquā ad aliquam præpositu
ram uel ad aliquē magistratū assumit. quare cō
deceat regiam maiestatē & uniuersaliter omnē

ciuem cuius ẽ magistratus & ꝑpositutas tribue/
re cognoscere quales præficiant ꝑpositos & ma
gistratos. Si principatus & magistratus & uniuer
saliter q̃libet præpositura uirum oñdit & mani/
festat expedit tribuentem præposituras & magi
stratus sup ciues prius experiri quales sint quos
ꝑfecit in præpositos uel magistros & postea ex/
perimento assumpto debet eo in dictis officiis
affirmare. uel ad maiora assumere prout ei uide
bitur melius expedire. ¶ Secunda uia ad inuesti
gandum hoc idem sumitur ex pte ipsorũ ꝑposi
torũ nã multa & multas iniustitias cõmitterẽt
ꝑpositi ciuitatũ si scirent se esse ppetue tales a q/
bus cauerent si cõsiderarent se esse ab hmõi offi
cio remouendos. ¶ Tertia uia sumit ex parte ip
sorum ciuium quibus hmõi præpositi præponũ
tur. Nam sicut medici non est consiliari de sani
tate. sed eius est intendere sanitatẽ tanquã finẽ.
Sic eius cuius est ciuitatem ordinare non ẽ con
siliari de pace & de concordia ciuiũ. Nam ut di/
citur. iii. ethi consiliũ nõ de fine: sed de his quæ
sunt ad finẽ. pacem & concordiã ciuium debet
intẽdere rector ciuitatis tanq̃ finem. Sic ergo di
sponenda est ciuitas ut conseruet in pace. & ut
ibi seductiones non in surgant. Mutare aũt ali/
quãdo magistratus & principatus & distribuere
eos diuersis psonis ut innuit phũs. ii. poli. uidet
facere ad quietũ & pacificum statũ ciuium. Nã
si spretis aliis semper idem in magistratibus & ꝑ
posituris præficiant. Alii uidentes se esse despe/
ctos ad seditionem confugiunt. & ciuitatẽ tur/
bant. Hanc aũt tertiã rationem improbãtem or
dinationẽ socraticam tangit phũs. ii. polli. cum
ait ꝙ socrates semper facit eosdem principes qđ
est seditionis causa apud nullam dignitatẽ pos/
sidentes. Videntes. n. nullam dignitatem possi/
dere si contingat eos esse uiriles & animosos se/
ditiones mouent.

¶ Quod non sic ordinanda est ciuitas sicut so/
crates statuebat. Cap. xiiii.

Q Via credimus phõs determinantes de
polliciis & de ordine ciuium nõ sine
ratione locutos fuisse. Ideo bene se ha
bet eoꝝ opiniões tractare. nõ ostẽtatiõis causa.
sed quia hoc requirit ꝑsens methodus quã intẽ
dimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Vi
so. n. quid circa hoc senserunt phĩ & pertractatis
eorũ opinionibus clarius apparebit quid circa
hmõi regimen sit censendũ. quare cũ patefactũ
sit in ꝑcedentibus non expedire ciuitati posses/
siones. uxores & filios esse cõmunes ut socrates
statuebat. nec esse decens mulieres ordinari ad
opera bellica. nec esse utile eosdem semper in eis
dem magistratibus præfici ut socrates statuisse
uidebat. Restat ergo exequi de iussione & ordi
ne ciuitatis quã socrates ordinauit. Dicebat eni
socrates ut supra tangebam ciuitatẽ. v. in se dẽre
habere uidelicet principẽ. consiliarios. bellato/
res. artifices. & agricolas. Volebat. n. bellantes
esse partem ciuitatis distinctã ab aliis ciuibus. nu
merum autem bellantiũ statuebat dicẽs in qua
libet ciuitate debere esse ad plus. v. milia ad mi
nus mille. Huiusmodi aũt statutum quantũ ad
bellatores tripliciter improbari potest secundũ
tria quæ de ipsis bellantibus socrates statuebat.
Prima. n. dicebat eos esse alios & distinctos ab
aliis ciuibus. Secũdo statuebat magnam multi
tudinem bellatorum. Tertio ponebat eos ĩ quo
dam determinato numero. ¶ Prima uia sic pa/
tet nam semp bonũ cõe præponendũ est bono
priuato. Naturale. n. est partẽ se exponere picu/
lo ꝑ toto. ut brachiũ statim exponit se periculo
ꝑ defensione corporis. Præter ergo ordinẽ natu
ralem agit q̃libet ciuis si non exponat se piculo
ꝑ defensiõe patriæ. Nõ ergo sic separãdi sũt bel
latores ab artificibus & ab aliis ciuibus ꝙ ciues
alii ꝑ defensione patriæ bellare nõ oporteat me
lius. Est ergo dicere in ciuitate tot eẽ bellatores
& defensores patriæ quot sunt ibi ciues uolẽtes
portare arma q̃ seperare bellatores ab aliis ciui/
bus. ¶ Secũda uia sic patet. nã cõstituere tantam
multitudinẽ bellatorum in quælibet ciuitate ut
v. milia. uel etiã mille esset ualde difficile & one
rosum ipsis ciuibus. onerosum enim & difficile
esset ciuibus unius ciuitatis sustentare mille ui/
ros in stipendiis communibus quorum nullũ
esset aliud officium nisi bellare cũ adesset opor/
tunitas. & onerosius & quasi omnino importa/
bile esset sustentare sic. v. milia. oporteret enim
ciuitatem illam habere possessiones quasi ad uo
tum ut posset ex communibus sumptibus tantã
multitudinem pascere. ꝑpter quod philosoph⁹
ii. polliticorum repræhendens socratem de hu
iusmodi ordine ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatẽ
illam sic institutam esse ĩ regiõe babilonica ubi
forte propter magnitudinem desertorũ est ma/
gnum spacium terrarum ex quo posset magna
multitudo pasci. Difficile est enim ut philoso/
phus innuit præter ipsos ciues & præter mulie/
res filios & liberos pascere tantam multitudinẽ
bellatorum. ¶ Tertio delinquebat socrates in
ordinando ciuitatem in constituendo determi/
natum numerum bellatorum. nam secundum
philosophum. ii. polli. uolens ponere leges uel
facere ordinationẽm aliquam in ciuitate ad tria
debet respicere scilicet ad homines ad regionẽ
& ad loca uicia. Si quis ergo uellet præter ciues
statuere aliquos bellatores uiuentes ex cõmuni
bus fructibus ciuitatis ad tria deberet respiceř ui
delicet ad ciues. nam si ciues ipsi essent pusillani
mes & inutiles ad bellum idigeret maiori copia
bellatorem sic se habentium. ¶ Secũdo inspiciẽ
dum esset ad regiõem nã quãto ciuitas illa ma
iori regiõe & maiori terrarum spacio potiretur
tanto sustentare posset maiorem numerum bel
lantium. ¶ Tertio aspiciendum esset ad loca ui
cina. ut utrũ ciuitas illa haberet circa se uicinos
amicos uel inimicos pusillanĩes uel uiriles. nã ua
riatis cõditõibus uicinoꝝ oportet aliter & aliter
determiare de cõditiõibus bellãtiũ. q̃re cum ars

& scientia non possit esse circa particularia signa
ta. Volens tradere artem de regimine ciuitatũ
non potest statuere determinatum numerũ bel
latorum. sed talia relinquenda sunt iudicio pru
dentis rectoris. considerantis conditionem ciui
um modum regionis & circũstantias uicinoꝝ.

¶ Quo positio socratis circa regimen ciuitatis trahi possit ad bonum intellectum. Cap. xv.

Narrabatur autem supra ꝙ socrates & discipulus eius plato dixerunt ciuitatem sic esse regendam & gubernandã ut ciuibus cõmunes essent uxores & filii & possessiones. ꝙ si intelligit ut uerba sonãt stare non potest ut est per habita mãifestum quia modus fuit platõicorum methaphorice loq: quem modum loquendi forte ipse socrates habebat cum plato eius discipulus fuisset. Si uolumus non ut uerba sonant intelligere dicta socratica: saluare poterimus positionem eius oĩa enim esse ciuib⁹ cõmunia secundũ rei ueritatem nõ possibile nec utile: tñ secundũ amorem & dilectionẽ debet ibi saluari cõitas sicut. n. quilibet ciuis debet diligere ciues alios sicut seipsum: sic debent diligere uxores filos & possessiones aliorum sicut & proprias. hoc ergo modo ciuibus omnia debent eẽ cõmunia ut quilibet intendat bonũ cõmune & bonũ oĩum: & sit solicitus cum adest facultas de rebus aliorum ac si essent suæ. In uxoribus aũt & filiis debet reseruari cõmunitas quãtum ad amorem: sed in possessionibus non solum debet reseruari cõmunitas quantũ ad amorem ut ꝙ oẽs ciues cõmuniter bonum diligant unius cuiusq ciuis: sed etiam quantum ad cõmunitatem & liberalitatem. quia quilibet ciuis debet aliis ciuibus ut dictat rõ bona sua cõmunicare. Saluauimus igitur dictum socraticum q̃ntum ad cõmunitatem ciuium: sic etiam saluare possum⁹ dictũ eius quantũ ad unitatem ciuitatis: nam cum dixit ciuitatem debere eẽ maxime unam. forte nõ intellexit de unitate habitationis ut ꝙ omnes ciues habitare dẽrent in una domo: ita ꝙ i ciuitate ñ eẽnt plures dom⁹ uel plures uici: nec de unitate artificũ: ut ꝙ nõ eẽnt ĩ ciuitate diuersæ artes uel diuersi artifices: nec de unitate coꝝ quæ requiruntur ad sufficientiam uitæ: ut ꝙ nõ essent ĩ ciuitate plura & diuersa prout requirit indigentia uitæ. Sed forte unitatẽ huiusmodi ad amorẽ & dilectionem referre uolebat: ut ꝙ tunc esset ciuitas optima: quando ciues se amando & diligendo maxime unirentur sic ergo exposita mẽte socratis de cõmunitate rerum & de unitate ciuiũ. Verum est ꝙ ipse opinabatur & in ciuitate esset maxima pax: & non orirentur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectus esse uidetur pax & concordia: quod uero socrates addebat de mulieribus: ꝙ ordinandæ essent ad opera bellica saluari potest non intelligẽdo hoc simpliciter sed in casu. Posset. n. casus contingere ꝙ & mulieres bellare oporteret multociens autem circa partes italiæ hoc contingit ꝙ uiris desesrentibus ciuitatem & euntibus in exercitum super ciuitatem aliquam dum uiri etiam in exercitu existerent inuasa est eorũ ciuitas ab hostib⁹ pp quod oportuit & mulieres pp penuriam ciuium defendere ciuitatem ꝙ aũt ulterius addebat ꝙ semper oportet eosdẽ in magistratibus perferri. ut ꝙ semper debent esse idem ꝓpositi & balini: forte sic debet intelligi ut semper principẽtur idem. i. ornati eisdem uirtutibus. ꝙ autem ciuitatem diuidebat in agricolas artifices & bellatores. uolens ciuitatẽ ad minus mille continere bellatores. forte per bellatores intendebat nobiles quorum non est manib⁹ operari. cum enim in ciuitate quidam manibus operentur ut colentes terram & artifices quidã uero non ut nobiles hii uidelicet nobiles potissime debẽt defendere patriam. & eorum maxime est uacare circa armorum industriam uolebat ergo socrates polliciam aliquam non debere nominari ciuitatẽ nisi saltem contineret mille nobiles quos per quandam excellentiam uocabat bellatores.

¶ Quod philosoph⁹ felleas statuit ciuitatem ordinatam esse. Cap. xvi.

Præter socratem & platonem quidam alius nomine felleas ut narrat philosophus secundo polli. intromisit se de ordine ciuitatis statuens quõ posset optime polliciam ordinari. Dicebat autẽ ꝙ ĩter cætera quæ debet intendere legislator & rector polliciæ ẽ. quõ ciues habeant possessiones æquatas. Volebat. n. tunc esse ciuitatem optime ordinatam si nullus ciuium haberet plures redditus uel maiores possessiones q̃ alter quod ut dicebat a pricipio quã do ciuitas constituitur faciliter fieri poterat quia uiso numero ciuium & computata multitudine camporum de facili rector ciuitatis posset diuidere æqualiter possessiones illas inter ciues. Sed ciuitate iam constituta & ciuibus iam habentibus possessiones inæquales difficilius erat hoc ad æqualitatem reducere. Statuit enim felleas ciuitatis rectorem hoc modo reducere hanc inæq̃litatem ad æqualitatem medãtibus dotibus. statuendo ꝙ pauperes contrahant cũ diuitibus: & in contrahendo accipiant dotes & nõ dent. pauperes ergo accipiẽdo magnas dotes a diuitibus potuerunt æquari eis in possessionibus. Potuit autem felleas triplici uia moueri ad hoc statuendum. Primo quidẽ moueri potuit ut cessarent litigia. Secundo ut remouerentur iniuriæ & contumeliæ. Tertio ex his quæ uidebat in polliciis aliis. ¶ Prima uia sic patet nam ciues ualde litigant pro possessionibus. sunt enim communiter nimis cupidi ad habendum redditus & possessiones. Vnde & propter hoc multa litigia oriuntur. quare si ciues haberẽt possessiones æquales & scirent se non posse excedere suos cõciues in possessionibus frustra pp hoc insurgerẽt lites & placita. nã dato ꝙ alter litigatiũ cãm obtinet nõ multũ ex hoc gauderet posset. qa oporteret ipsum per dationẽ dotium æquari ĩ possessiõibus

Nobiles

Felleas

Possessiones equales et pares

Agrorum diuisio

Vnitas

pax

Lites pp [illegible]

ciuem cuius ē magistratus & ꝓposituras tribue/re cognoscere quales præficiant ꝓpositos & magistratos. Si principatus & magistratus & uniuersaliter qlibet præpositura uirum oñdit & manifestat expedit tribuentem præposituras & magistratus sup ciues prius experiri quales sint quos ꝓfecit in præpositos uel magistros & postea experimento assumpto debet eo in dictis officiis affirmare. uel ad maiora assumere prout ei uidebitur melius expedire. ℂ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex pte ipsorū ꝓpositorū nā multa & multas iniustitias cōmitterēt ꝓpositi ciuitatū si scirent se esse ꝑpetue tales a q̄bus cauerent si cōsiderarent se esse ab hmōi officio remouendos. ℂ Tertia uia sumit̄ ex parte ipsorum ciuium quibus hmōi præpositi præponūtur. Nam sicut medici non est consiliari de sanitate. sed eius est intendere sanitatē tanquā finē. Sic eius cuius est ciuitatem ordinare non ē consiliari de pace & de concordia ciuiū. Nam ut dicitur. iii. ethi consiliū nō de fine: sed de his quæ sunt ad finē. pacem & concordiā ciuium debet intēdere rector ciuitatis tanq̄ finem. Sic ergo disponenda est ciuitas ut conseruet̄ in pace. & ut ibi seductiones non insurgant. Mutare aūt aliquādo magistratus & principatus & distribuere eos diuersis ꝑsonis ut innuit phūs. ii. poli. uidet̄ facere ad quietū & pacificum statū ciuium. Nā si spretis aliis semper idem in magistratibus & ꝓposituris præficiant̄. Alii uidentes se esse despectos ad seditionem confugiunt. & ciuitatē turbant. Hanc aūt tertiā rationem improbātem ordinationē socraticam tangit phūs. ii. polli. cum ait ꝙ socrates semper facit eosdem principes qđ est seditionis causa apud nullam dignitatē possidentes. Videntes. n. nullam dignitatem possidere si contingat eos esse uiriles & animosos seditiones mouent.

ℂ Quod non sic ordinanda est ciuitas sicut socrates statuebat. Cap. xiiii.

q Uia credimus phōs determinantes de polliciis & de ordine ciuium nō sine ratione locutos fuisse. Ideo bene se habet eoꝝ opiniōes tractare. nō ostētatiōis causa. sed quia hoc requirit ꝑsens methodus quā intēdimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Viso. n. quid circa hoc senserunt phī & pertractatis eorū opinionibus clarius apparebit quid circa hmōi regimen sit censendū. quare cū patefactū sit in ꝑcedentibus non expedire ciuitati possessiones. uxores & filios esse cōmunes ut socrates statuebat. nec esse decens mulieres ordinari ad opera bellica. nec esse utile eosdem semper in eisdem magistratibus præfici ut socrates statuisse uidebat. Restat ergo exequi de iussione & ordine ciuitatis quā socrates ordinauit. Dicebat eni socrates ut supra tangebam ciuitatē. v. in se dēre habere uidelicet principē. consiliarios. bellatores. artifices. & agricolas. Volebat. n. bellantes esse partem ciuitatis distinctā ab aliis ciuibus. numerum autem bellantiū statuebat dicēs in qualibet ciuitate debere esse ad plus. v. milia ad minus mille. Huiusmodi aūt statutum quantū ad bellatores tripliciter improbari potest secundū tria quæ de ipsis bellantibus socrates statuebat. Prima. n. dicebat eos esse alios & distinctos ab aliis ciuibus. Secūdo statuebat magnam multitudinem bellatorum. Tertio ponebat eos ī quodam determinato numero. ℂ Prima uia sic patet nam semp bonū cōe præponendū est bono priuato. Naturale. n. est partē se exponere piculo ꝓ toto. ut brachiū statim exponit se periculo ꝓ defensione corporis. Præter ergo ordinē naturalem agit qlibet ciuis si non exponat se piculo ꝓ defensiōe patriæ. Nō ergo sic separādi sūt bellatores ab artificibus & ab aliis ciuibus ꝙ ciues alii ꝓ defensione patriæ bellare nō oporteat melius. Est ergo dicere in ciuitate tot eē bellatores & defensores patriæ quot sunt ibi ciues uolētes portare arma q̄ seperare bellatores ab aliis ciuibus. ℂ Secūda uia sic patet. nā cōstituere tantam multitudinē bellatorum in qualibet ciuitate ut v. milia. uel etiā mille esset ualde difficile & onerosum ipsis ciuibus. onerosum enim & difficile esset ciuibus unius ciuitatis sustentare mille uiros in stipendiis communibus quorum nullū esset aliud officium nisi bellare cū adesset oportunitas. & onerosius & quasi omnino importabile esset sustentare sic. v. milia. oporteret enim ciuitatem illam habere possessiones quasi ad uotum ut posset ex communibus sumptibus tantā multitudinem pascere. ꝓpter quod philosophꝰ ii. polliticorum repræhendens socratem de huiusmodi ordine ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatē illam sic institutam esse ī regiōe babilonica ubi forte propter magnitudinem desertorū est magnum spacium terrarum ex quo posset magna multitudo pasci. Difficile est enim ut philosophus innuit præter ipsos ciues & præter mulieres filios & liberos pascere tantam multitudinē bellatorum. ℂ Tertio delinquebat socrates in ordinando ciuitatem in constituendo determinatum numerum bellatorum. nam secundum philosophum. ii. polli. uolens ponere leges uel facere ordinationem aliquam in ciuitate ad tria debet respicere scilicet ad homines ad regionē & ad loca uicia. Si quis ergo uellet præter ciues statuere aliquos bellatores uiuentes ex cōmunibus fructibus ciuitatis ad tria deberet respicer̄ uidelicet ad ciues. nam si ciues ipsi essent pusillanimes & inutiles ad bellum idigeret maioti copia bellatorem sic se habentium. ℂ Secūdo inspiciēdum esset ad regiōem nā quāto ciuitas illa maiori regiōe & maiori terrarum spacio potiretur tanto sustentare posset maiorem numerum bellantium. ℂ Tertio aspiciendum esset ad loca uicina. ut utrū ciuitas illa haberet circa se uicinos amicos uel inimicos pusillanīes uel uiriles. nā uariatis cōditōibus uicinoꝝ oportet aliter & aliter determiare de cōditiōibus bellātiū. q̄re cum ars

& scientia non possit esse circa particularia signata. Volens tradere artem de regimine ciuitatū non potest statuere determinatum numerū bellatorum. sed talia relinquenda sunt iudicio prudentis rectoris. considerantis conditionem ciuium modum regionis & circūstantias uicinoꝝ.

¶ Quō positio socratis circa regimen ciuitatis trahi possit ad bonum intellectum. Cap. xv.

n Arrabatur autem supra ꝙ socrates & discipulus eius plato dixerunt ciuitatem sic esse regendam & gubernandā ut ciuibus cōmunes essent uxores & filii & possessiones. ꝙ si intelligitˀ ut uerba sonāt stare non potest ut est per habita māifestum quia modus fuit platōicorum methaphorice loq: quem modum loquendi forte ipse socrates habebat cum plato eius discipulus fuisset. Si uolumus non ut uerba sonant intelligere dicta socratica: saluare poterimus positionem eius oīa enim esse ciuibꝰ cōmunia secundū rei ueritatem nō possibile neꝙ utile: tñ secundū amorem & dilectionē debet ibi saluari cōitas sicut. n. quilibet ciuis debet diligere ciues alios sicut seipsum: sic debent diligere uxores filos & possessiones aliorum sicut & ꝓprias. hoc ergo modo ciuibus omnia debent eē cōmunia ut quilibet intendat bonū cōmune & bonū oium: & sit solicitus cum adest facultas de rebus aliorum ac si essent suæ. In uxoribus aūt & filiis debet reseruari cōmunitas quātum ad amorem: sed in possessionibus non solum debet reseruari cōmunitas quantū ad amorem ut ꝙ oēs ciues cōmuniter bonum diligant unius cuiusꝙ ciuis: sed etiam quantum ad cōmunitatem & liberalitatem. quia quilibet ciuis debet aliis ciuibus ut dictat rō bona sua cōmunicare. Saluauimus igitur dictum socraticum q̄ntum ad cōmunitatem ciuium: sic etiam saluare possumꝰ dictū eius quantū ad unitatem ciuitatis: nam cum dixit ciuitatem debere eē maxime unam. forte nō intellexit de unitate habitationis ut ꝙ omnes ciues habitare dērent in una domo: ita ꝙ i ciuitate ñ eēnt plures domꝰ uel plures uici: nec de unitate artificū: ut ꝙ nō eēnt i ciuitate diuersæ artes uel diuersi artifices: nec de unitate coꝝ quæ requiruntur ad sufficientiam uitæ: ut ꝙ nō essent i ciuitate plura & diuersa prout requirit indigentia uitæ. Sed forte unitatē huiusmodi ad amorē & dilectionem referre uolebat: ut ꝙ tunc esset ciuitas optima: quando ciues se amando & diligendo maxime unirentur sic ergo exposita mēte socratis de cōmunitate rerum & de unitate ciuiū. Verum est ꝙ ipse opinabatur & in ciuitate esset maxima pax: & non orirentur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectus esse uidetur pax & concordia: quod uero socrates addebat de mulieribus: ꝙ ordinandæ essent ad opera bellica saluari potest non intelligēdo hoc simpliciter sed in casu. Posset. n. casus contingere ꝙ & mulieres bellare oporteret multociens autem circa partes italiæ hoc contingit ꝙ uiris deserentibus ciuitatem & euntibus in exercitum super ciuitatem aliquam dum uiri etiam in exercitu existerent inuasa est eorū ciuitas ab hostibꝰ pp quod oportuit & mulieres pp penuriam ciuium defendere ciuitatem ꝙ aūt ulterius addebat ꝙ semper oportet eosdē in magistratibus perferri. ut ꝙ semper debent esse idem ꝓpositi & balini: forte sic debet intelligi ut semper principētur idem. i. ornati eisdem uirtutibus. ꝙ autem ciuitatem diuidebat in agricolas artifices & bellatores. uolens ciuitatē ad minus mille continere bellatores. forte per bellatores intendebat nobiles quorum non est manibꝰ operari. cum enim in ciuitate quidam manibus operentur ut colentes terram & artifices quidā uero non ut nobiles hii uidelicet nobiles potissime debēt defendere patriam. & eorum maxime est uacare circa armorum industriam uolebat ergo socrates polliciam aliquam non debere nominari ciuitatē nisi saltem contineret mille nobiles quos per quandam excellentiam uocabat bellatores.

¶ Quod philosophꝰ felleas statuit ciuitatem ordinatam esse. Cap. xvi.

p Ræter socratem & platonem quidam alius nomine felleas ut narrat philosophus secundo polli. intromisit se de ordine ciuitatis statuens quō posset optime pollicia ordinari. Dicebat autē ꝙ īter cætera quæ debet intendere legislator & rector polliciæ ē. quō ciues habeant possessiones æquatas. Volebat. n. tunc esse ciuitatem optime ordinatam si nullus ciuium haberet plures redditus uel maiores possessiones q̄ alter quod ut dicebat a pricipio quādo ciuitas constituitur faciliter fieri poterat quia uiso numero ciuium & computata multitudine camporum de facili rector ciuitatis posset diuidere æqualiter possessiones illas inter ciues. Sed ciuitate iam constituta & ciuibus iam habentibus possessiones inæquales difficilius erat hoc ad æqualitatem reducere. Statuit enim felleas ciuitatis rectorem hoc modo reducere hanc inæq̄litatem ad æqualitatem mediātibus dotibus. statuendo ꝙ pauperes contrahant cū diuitibus: & in contrahendo accipiant dotes & nō dent. pauperes ergo accipiēdo magnas dotes a diuitibus potuerunt æquari eis in possessionibus. Potuit autem felleas triplici uia moueri ad hoc statuendum. Primo quidē moueri potuit ut cessarent litigia. Secundo ut remouerentur iniuriæ & contumeliæ. Tertio ex his quæ uidebat in polliciis aliis. ¶ Prima uia sic patet nam ciues ualde litigant pro possessionibus. sunt enim communiter nimis cupidi ad habendum redditus & possessiones. Vnde & propter hoc multa litigia oriuntur. quare si ciues haberēt possessiones æquales & scirent se non posse excedere suos cōciues in possessionibus frustra pp hoc insurgerēt lites & placita. nā dato ꝙ alter litigātiū cām obtinet nō multū ex hoc gaudere posset. qa oporteret ipsum per dationē dotium æquari i possessiōibus

aliis ciuibus. Sic etiam perdens placitum ñ multum admitteret quia accipiendo dotes æquaret aliis in diuitiis. Viderentur ergo omnino cessare placita si ciues haberēt possessiones æquatas. ¶ Secūda uia sumitur ut tollant de ciuitate iniuriæ & contūeliæ. nā ex eo ꝙ ciues libenter si possessiones appropriant dicentes hoc est meū non solum insurgunt lites & placita sed ēt iniuriæ & contumeliæ. nā pro acquirendis possessionibus inferunt sibi ciues iniurias & contumelias in psonis propriis fiunt aūt in ciuitate furta rapinæ & homicidia propter cupiditatē possidendi diuitias. quare si ciues non possent se excellere in possessionibus & haberent æquales diuitias ut uidetur omnia hæc cessarent. ¶ Tertia uia sumitur ex his q̄ uidebat in ciuitatibus aliis. nam in multis polliciis bene ordinatis magna cura fuit legislatoribus de possessiōibus ciuium. Ideo felleas forte motus ex his quæ uidebat in polliciis aliis statuit potissime curandam esse de possessionibus ciuiū. uolēs eos æquatas possessiōes hēre.

¶ Quod non oportet possessiones in ciuitate eē æquatas ut felleas statuebat. Cap. xvii.

SI considerētur dicta phī. ii. polliti. quātum ad præsens spectat possumus tripliciter uenari ꝙ non oportet possessiones æquatas esse ut felleas statuebat. Pria uia sumitur ex parte procreationis filiorum. Secunda ex parte iniuriarum. Tertia ex parte uirtutum quas decens est habere ciues. ¶ Prima uia sic patet nam ad rectum regimen ciuitatis non potest imponi lex ut ciues habeant possessiones æquatas nisi statuat ꝙ habeant æquales filios. frustra enim ponitur lex quæ conseruari non potest. nā secundum phūm. iiii. polli. non solū debet esse cura ꝙ leges instituantur sed ēt ꝙ legibus obediatur & quod leges obseruentur. quare si singuli ciues possessiones æquatas habeant & unus habeat plures filios q̄ alter succedētibus filiis in hereditates parentum soluta erit lex felleæ. quare non habeant possessones æquales. cum ergo q̄to aliquid in plures partes diuiditur tanto minꝰ percipiat unusquisq̄ de illo. esse non pōt quod semper ciues habeant possessiones æquatas nisi totidem filii procedant ab uno ciuium quot pcedūt ab alio sed quia aliqua connubia sūt omnino sterilia: aliqua uero sunt fæcūdiora q̄ alia. non est possibile statuere i ciuitate omnes ciues habere æqualem numerum filiorum pp quod ex parte procreationis prolis manifeste ostenditur prædictam legem non esse congruētem eo ꝙ congrue obseruari non possit. ¶ Secunda uia sumitur ex parte iniuriarum quæ possunt in ciuitate consurgere quas legislator summo studio cauere debet. spectat enim ad pricipem omnem curam habere ne ciues sint insolentes & ne sibi inuicem iiurias inferant. sed si in ciuitate statuitur pauperes æquari diuitibus in possessionibus accipiendo magnas dotes ab eis & non dando dotes illis contingit multotiens diuites fieri pauperes & econuerso. Nam si diuites aliqui plures habent filios q̄ pauperes diuiditur possessio diuitū in plures partes q̄ pauperum: & filii diuitum pauperiores erūt q̄ filii pauperem. Ex hoc autem dupliciter contingent iniuriæ & iurgia in ciuitate. Primo quia pauperes cum ditantur nesciunt fortunas ferre ut plane ostēdit phūs. ii. reth. Iniuriabuntur ergo aliis. filii enim pauperum inflati eo ꝙ uideant se plus aliis in diuitiis habundare iniustificabunt in eos & fient iniuriæ in ciuitate. ¶ Rursus huiusmodi iniuriæ & contumeliæ orirentur inter ciues non solum ex parte filiorum pauperum sed etiam ex parte filiorum diuitum. quia ut dicitur. ii. polli. opus est ad pacem ciuitatis filios diuitum non esse insolentes. quare cū filii diuitum ut plurimū sint magnanimi & magni cordis si uideant se esse despectos & paupe175res exaltatos non ualentes se continere fient insolentes & turbabunt alios. ¶ Tertia uia ad ostēdendum legem felleæ nō esse decentē de æquatione possessionum. sumitur ex parte uirtutum quas decet habere ciues: decet enim ipsos esse liberales & temperatos: non ego bene dictum est ꝙ ad bonum regimen ciuitatis sufficit ciues habere possessiones æquatas nisi aliquid determinetur de quātitate possessionū illarum. possent enim ciues adeo modicas possessiōes habere ꝙ oporteret eos ita parce uiuere ꝙ opera liberalitatis de facili exercere non ualerent. Rursus habēdo possessiones possent ita habundare in eis & adeo deliciose uiuere quod non contingeret ipsos temperatos esse.

¶ Quod principalis intentio legislatoris debet esse circa repræssionem compiscentiarum & non circa æqualitatem possessionum ut Felleas ordinauit. Cap. xviii.

LEges & principes & uniuersaliter eos quorum est leges ferre. decet aliquas leges statuete circa possessiones ciuiū. nam & Solon qui circa ferendas leges dicebatur peritus & doctus maltas statuit possessiones ciuium. Sic etiam apud locros ut recitat philosophus. ii. polliticorum lex erat ꝙ ad hoc ut antiquæ sortes seruarentur illesæ: nulli licebat possessiones uendere: nisi posset sufficienter ei ostendere aliquod magnum infortunium accidisse. Sunt enim multa determinanda in legibus circa possessiones: sed non expedit hoc lege statui circa ipsas: ut ciues possessiones æquatas habeāt: nec intentio legislatoris principaliter esse debet circa possessiōes: sed principalius debet itēdere repræssionem concupiscentiarum e quod radix malitiarum non sunt possessiones exteriores: sed concupiscentia: radix enim omnium malorū ē cupiditas. Si ergo morbus magis curari debet in radice & in causa q̄ alibi magis debent intendere rectores ciuium circa reprimendas cōcupiscentias quā circa alia ut plane probat philosophus. ii. polliticorū sed de hoc inferius diffusius dicemus: meminimus tamē nos edidisse

quēdam tractatum de differentia ethi. & reth. & polli. ubi dicta superficialiter considerata contra dicere uidentur his quæ nunc diximus. sed illa controuersia infra tolletur. ad præsens autem sci re sufficiat principalem intentionem legislato/ ris non debere esse circa possessiones exterio/ res mensurandas. quod triplici uia uenari possu mus. Prima sumitur ex parte honorum quos ho mines appetunt. Secunda ex parte delectationū quas in sequuntur. Tertia ex parte tristitiarū q̄s fugiūt. ¶ Prima uia sic patet credebat enim fel. leas omnia iurgia ciuitatis insurgere ꝑpter pos/ sessiōem & dominium exteriorum rerum. & sic opinando fallebatur. quia & si pauperes ho mi/ nes eo ꝙ minus egeāt exteriori substantia ut plu rimum litigant propter exteriorum substātiam personæ tamē nobiles & gratiosæ magis turbā/ tur & indignantur si non possit consequi ho no rem debitum & condignum. quare si ciuium q̄- dam personæ sūt pauperes: quidam gratiosæ & honorabiles: spectat ad legislatorem non solum statuere ut possessiones debite ordinentur. Sed etiam ut honores decenter & iuste distribuātur & tanto principalius debet hoc intendere circa honores: quanto litigia inter personas honora/ biles sunt magis detestanda q̄ inter personas ali as. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte delectationum quas homines ut plurimum insequuntur. nō enim homines so lum iniustificant & iniurias inferunt in res exte/ riores propter auaritiam: sic etiam iniuriantur i filias & in uxores ciuium propter delectatiōem & intemperantiam. ¶ Decet ergo reges & prin/ cipes non omnes leges ferre circa possessiones mensurandas ut ꝙ quilibet quod suum est possi deat. sed multa ordinare decet circa possessiōes reprimendas. Ne ciues sint intemperati & iniu/ rientur in uxores & in filias alioꝝ. Immo tanto magis sollicitari dēnt circa hoc q̄ circa illud q̄/ ro uxores & filiæ sunt quid magis coniunctum q̄ exteriores substantiæ. ¶ Tertia sumitur ex par te tristiciarum quas homines pro uiribus fugi/ unt: uolunt homines gaudere delectationibus absq; tristiciis. Ideo iniurian aliis in se non solū propter supplendam indigentiam ut ꝑpter tol/ lendam famē & repellendum frigus. Sed quia extimant alios posse eorum delectationibus im pedire: uel quia existimant eis posse tristiciam in ferre non enim solum propter possessiones sunt instituendæ leges ūt statuebat felleas: sed & pro pter alia ut ē per habita sufficienter expressum.

¶ Qualis fuit pollicia ypodinii & quid ypodo/ nius philosophus statuit circa regimen ciuita/ tis. Cap. xix.

P Ræter socratem & felleam fuit quidā alius philosophus nomine ypodoni⁹ intromittens se de regimine ciuitatis statuens multa pertinentia ad regimen ciuium. Videtur autē quasi. ad. ui. reduci quæ statuebat circa regimen. Primo enim statuit quædam per tinentia ad multitudinem & distinctionem ciui um. Secundo determinat de distinctionibus ci/ uium. Tertio de distinctionem iudiciorū. Quar to de distinctione iudicantium. Quinto de mo do iudicandi. Sexto & ultimo statuit quasdam leges tangentes diuersa genera personarū. ypo. donius autem statuēs suam polliciam. ¶ Primo intromisit se de multitudine & distinctione ciui um dicens ꝙ optima q̄titas ciuium est circa de/ cem milia uirorum. hanc autem q̄titatem disti xit in tres partes: uidelicet in bellatores artifices & agricolas. Volebat autem bellatores debēr ha bere arma & non terram. Agricolas uero terram sed nō arma. Artifices quidem nec terram nec ar ma. Videtur. n. homo q̄tum ad pn̄s spectat trib⁹ indigere uidelicet uictu potu & cibo pp caloré naturalē consumentē hm̄oi radicale. Secundo indiget domo & uestitu & aliis artificis pp intē periem aeris. Tertio indiget defensione pp ho/ stes extrinsecos: & propter seditiones & litigia q̄ possunt i ciuitate cōtingere ad hoc. n. deseruiūt prædicta tria gn̄a uirorum. Quia q̄tum ad uictū satisfaciunt agricolæ ut intelligamus p agrico/ las oēs colentes terras & uineas & uniuersaliter oēs pastores aīalium: sed q̄tum ad domos & ue stimenta & alia artificia satisfaciunt artifices q̄tū uero ad defensionē deseruiāt bellatores sic ergo determinauit dictus phūs de multitudine & de distinctiōe ciuium. ¶ Secūdo itromisit se & de. terminauit distinctiōe possessionū diuidens to. tam regionem. i. totum territorium ciuitatis in tres partes uidelicet in ptem sacram cōmunē & ꝑpriam partē sacram attribuebat cultui diuino: cōmunem bellatoribus ꝑpriā agricolis. Dicebat autē tunc territorium ciuitatis optime diuisum esse si pars tribueretur ministris in templis diui/ nis q̄ appellabat sacram pars uero bellatoribus q̄ appellabat cōmunē eo ꝙ bellatores cōmuni bono ut defensioni patriæ uacare debeant: pars uero esset propria ipsis agricolis artificibus qui. dem nullam partē tribuebat territorii eo quod ex arte sufficienter uiuere possent. nec etiam bel latoribus tribuebat territoriū tanquā ꝑpriū sed solū tribuebat eis arma dicebat aūt debere eē ali quod territoriū cōmune de quo bellatores uiue rent q̄si de cōmuni errario. ¶ Tertio itromisit se de distinctiōe iudiciorū dicebat aūt oia iudicia debere eē de tribus scd̄m quod de tribus litigāt ciues: uidelicet de nocumēto iniuria & morte. quicūq;. n. in iustificat i alium uel iniustificat in res nocēdo & damnificādo ipsum. uel i psonā & hoc dupliciter. uel de honorādo eā faciēdo ei opprobria & uituperia uel offendēdo ipsam fa. ciēdo ei pcussiones & uulnera. Iniustificationes autem quātum ad res appellabat nocumētum. sed iniustificationē quātum ad honorationē p. sonæ uocabat iniuriā. offensionē quidē ipsius p sone quantum ad pcussiōes & uulnera noiabat mortē qa talia ad mortē ordināt eo ꝙ oīs pas/ sio magis facta abiciat a substātia. ¶ Quarto itro

misit se de dictione iudicantium. dicebat enim debere esse duo genera iudicantiũ & duplex prætorium. unum ordinarium in quo discuterent causæ. Et aliud principale ad quod reducerentur appellationes. uolebat quidem principale prætorium ut narrat philosophus secundo polli. debere esse ex senibus electis. ut si causæ male iudicate fuerunt in prætorio ordinario senes illi electi & boni testimonii rectificãt ipsas. ¶ Quinto intromisit se de modo iudicandi uolebat enim in utrisq; prætoriis tam in pricipali q̃ in ordinario iudicia fieri debere sine collatione iudicium inter se. Dicebat autem ꝙ audita causa quilibet iudex per se cogitaret. & postea in pusillarib⁹ scriptam adduceret suam sentẽtiam. ut si incusatus simpliciter condẽnandus esset. iudex simpliciter condemnationem scriberet. Si uero simpliciter absoluendus pugillares portaret uacuos. sed si aliquomodo condemnandus & aliquo absoluendus per scripturam determinaret illud. Philosophus autem secundo polli. ubi positionem dicti phĩ narrat assignat quare ypodonius sic statuit credebat quidem ꝙ si iudices iuramento essent astricti ut dicerent ꝙ sentirent forte degerarent timendo coram aliis dicere ꝙ sentiũt. Ideo ordinauit ꝙ quilibet priuatim sententiam suam scriberet. ¶ Sexto statuit quasdam leges tangentes diuersa personarum genera. statuit autẽ. iiii. huiusmodi leges. Quarũ prima tangebat sapiẽtes. Secunda bellatores. Tertia tantum populũ. Quarta principẽ. ¶ Quantũ ad sapientes statuit ꝙ quicũq; inueniret aliquid ꝙ esset expediẽs ciuitati ꝙ retribueretur ei debitus honor. Quãtũ ad bellatores ordinauit ꝙ filii eorum qui morerentur in bello facto pro defensione patriæ & ꝓ bono ciuitatis acciperent cibum de erario publico. ¶ Tertio q̃tum ad totum populum statuit ut totus populus uidelicet tam bellatores q̃ artifices & agricolæ conuenirent ad electiõem principis nolebat. n. ut apparet ex dictis suis pricipẽ debere esse per hr̃ditatẽ: sed per electionẽ q̃ electionem toti populo attribuebat. ¶ Quarto q̃tum ad principem electum statuit ut priceps principalem curam haberet de tribus uidelicet de rebus cõmunib⁹ de peregrinis & de orphanis: appellabat. n. orphanos uniuersaliter oẽs personas imponentes non ualentes ꝑ se ipsas sua iura conquirere. Spectat enim ad regem & principẽ qui debet esse custos iusti: de rebus cõmunibus & ẽt de peregrinis & personis impotentibus specialẽ curam gerere eo ꝙ talib⁹ alii de facili iniuriant cum non possint defendere iura sua.

¶ Quæ & quot sunt reprehensibilia in his q̃ statuit ypodoni⁹ circa gubernationẽ ciuiũ. Ca. xx.

m Vlta bona consequimur ex opinionibus antiquorum philosophorũ eo ꝙ ipsi in suis dictis multa bona & uera dixerunt. Dato tamen ꝙ nihil ueri dixissent recitãdæ tamen sunt opiniones eorum & secundum sentẽtiã philosophi. ii. methaphisice debemus gratias reddere eis qui a ueritate deuiant & discordant ab opinionibus nostris. excitant enim talia aliquando intellectum. mala quidem aliorum dicta multociens intellectum excitant ut recte iudicet. ypodonii ergo opinionem recitauimus. quia in sua pollicia multas bonas sententias pro mulgauit: aliqua tamen congrue statuit. ¶ Possumus autem quãtum ad præsens spectat sequendo dicta philosophi. ii. polliticorum increpare ypodonium quãtum ad tria. Primo ad impossibilitatem statutorum. Secundo quantũ ad modum quem statuit in iudicando. Tertio quantum ad legem quam statuit tangentes diuersa genera personarum. ¶ Primo enim dict⁹ philosophus defecit statuendo impossibilia. nã statutum de distinctione ciuium stare non poterat cum statuto de electione principis. Si ciuitas secundum ipsum distingui debeat in tres ꝑtes uidelicet in bellatores artifices & agricolas & soli bellatores habebant arma ut possint seditiones & iurgia facta in ciuitate remouere: & patriam ab hostibus defendere. Oportebat bellatores habere maiorem potentiam q̃ agricolæ & artifices simul sumpti: & quia semper potentiores dominantur & homines libenter iniustificãt cum possunt: hoc positio artifices & agricolæ ñ haberent partem in pollicia. & bellatores non permitterent eos participare in electione principis: statuere ergo ꝙ totus populus eligat principem. stare non potest cum statuto de bellatoribus. ut ꝙ ipsi sint potentiores aliis & sint soli habentes arma. ¶ Secundo deficiebat ypodonius quantum ad modum quem statuit in iudicando: uolebat enim iudices non debere conferre ĩ prætorio de sententia ferenda: tamen ut ait philosophus non negabat qui domi priuatim conferre possint. hoc autem duplici uia improbari potest. Primo quia ex isto modo iudicandi sequtur maior peruersio & maior degeratio iudiciũ nam citius peruertuntur iudices si possunt sibi loqui in priuato q̃ si loquantur publice in prætorio. & si iurauerunt dicere ꝙ sentiunt. citius degerabunt hoc modo q̃ aliter. Vnde & philosophus innuit ꝙ in quibusdã bõis polliciis ecõtrario statuit q̃ ordinauerit ypodoni⁹ ubi ordinantur iudices posse loqui sibi inuicem publice nõ tamen posse ad inuicem habere consilium in priuato. Rursus deficit dictus modus quia in aliq̃bus iudicis oportet collationem hẽre ad inuicẽ ut si iudices discordarent opteret collationem hr̃e ad inuicem quorum sententia tenẽda esset. ¶ Tertio deficiebat dictus phũs quãtũ ad leges quas statuit tangẽtes diuersa ꝑsonarũ genera & specialiter quãtum ad legem q̃ statuit erga sapientes: nã si quicũq; sapiens inueniens aliquid expediens ciuitati deberet ex hoc debitum honorem accipere: conarentur sapientes ad inueniendum nouas leges: & ad ostendẽdũ nouas leges inuentas esse proficuas ciuitati: q̃re continue mutarentur leges quod est ualde in ciuitate pericu-

losum.quia leges assidue magnam efficatiã habent ex diuturnitate temporis:quare si assidue ĩnouētur leges tolletur uirtus & efficatia ipsarũ. statutum igitur ypodonii de eo qui inuenit aliquid expediens ciuitati ut ait philosophus superficialiter uisum apparet bonum:tamen periculosum. In his aũt deficit ypodonius utrũ aũt defecerit in aliis:& utrum principatus debeat ire per electionem uel per hereditatem & utrum leges sint ĩnouandæ dato ꝙ aliquem defectum contineant & alia quæ circa istam materiam sũt quærenda infra diffusius tractabuntur ad præsens tñ sufficiat hoc tetigisse de opinionibus phõrũ: & in hoc terminetur prima pars huius tertii libri ĩ quo agitur de regimine ciuitatis & regni.

¶Incipit secũda pars tertii libri de regimie pricipum in qua tractatur quomodo regenda est ciuitas aut regnum tempore pacis.

¶Qũo regẽda sit ciuitas tpe pacis & q̃ & quot consideranda sunt in tali regie. Cap.i.



Ostquam auxiliãte deo cõpleuimus primam partem huius tertii libri ꝑmittẽdo q̃dam ꝑambula ad ꝓpositũ & recitãdo opinionem diuersorum phõrũ instituentium policiam & tradẽtium artẽ de regimine ciuitatis & regni. Restat autem nunc exequi de aliis duabus partibus. uidelicet de regimine regni & ciuitatis tempore pacis & de huiusmodi regimine tempore belli. Sciendum igiť ꝙ tempore belli defendenda est ciuitas per arma sicut tpe pacis gubernanda est per leges iustas & ꝑ consuetudines approbatas.quæ uim legum obtinẽt. Vidẽtur ergo sic se habere arma ad tempus belli sicut leges ad tempus pacis. Viso igiť tempore pacis gubernandam esse ciuitatem & regnũ ꝑ leges iustas & consuetudines approbatas de leui patere potest q̃ & quot consideranda sũt in tali regimine. Videtur autem phũs.iii.tangere.iiii.quæ cõsideranda sunt in regimie ciuitatis. Hæc aũt sũt princeps.consilium prætorium & populus. Possumus aũt ex ipsis legibus quibus regenda est ciuitas tempore pacis duplici uia inuestigare de ꝑdictis.iiii.considerandum in regimie quo regẽda est ciuitas tempore pacis. Prima uia sumiť ex his quæ requiruntur ad legem. Secunda ex fine quo intẽditur in ipsa lege. ¶Prima uia sic patet nam ad hoc ꝙ per leges recta gubernatio habeatur quãtum ad præsens spectat.iiii.requiruntur. Primo ut leges per sapientiam sint bene inuentæ. Secundo ut per ciuilem potentiam sint bene custoditæ. Tertio ut per leges inuentas & custoditas acta ciuium sint recte iudicata. Quarto & ultimo ut propter pacificum statum populi quæ trahuntur in legibus sint debite obseruata. Bene autem custodire leges ꝑ ciuilem potẽtiã spectat ad principem. Vnde & philosophus.v.ethi.ait ꝙ princeps esse debet custos iusti.i.iustarum legum & statutorũ.nam statuta ipsa legalia leges quædam dici possunt bene quidem inuenire leges per sapientiam spectat ad consilium. Decet enim principes adeo sapientes consiliarios hẽre ut debite ĩuenire possunt quæ populus obseruare debet. Bene uero iudicare secundum leges inuentas per consiliarios & custoditas per principem spectat ad prætorium siue ad iudices. Ipi. nã sunt qui scđm huiusmodi leges acta ciuium iudicare debent. sed bene obseruare leges spectat ad omnes ciues. siue ad totum populum quare si consideret̃ q̃ requiruntur ad hoc ꝙ tempore pacis ꝑ leges bene gubernetur ciuitas oportet ĩ hmõi regimine de prædictis.iiii.considerationem facere. ¶Secunda uia ad inuestigandũ hoc idem sumitur ex fine qui in legibus intenditur. Debet enim intendere legislator ut per leges cõsequamur conferens & uitemus nociuum. faciamus iustum & uitemus iniustum:& consequamur laudabile & fugiamus uituperabile. De cõferenti aũt & nociuo est consilium. de iusto & ĩiusto est prætorium. sed de laudabili & uituperabili est exclamatio siue concionatio q̃ potest respicere totum populum. Populus enim ad bene agendum per leges maxime inducendus est eo ꝙ ipsis legibus ꝑcipiuntur laudabilia & prohibentur turpia. Volentem ergo determinare q̃liter regenda sit ciuitas tempore pacis. non solũ considerare debet. qualis debeat esse princeps cuius est leges ferre & custodire. Sed etiam quales debeant esse consiliarii. quorũ est cognoscere quid conferens & quid nociuum & quales debeant esse iudices quorum est iudicare quid iustum & quid iniustum & qualis debeat esse populus qui inducendus est ut sequatur pulchrum & laudabile & fugiat uituperabile & turpe. De omnibus ergo his.iiii.uidelicet de principatu. consilio prætorio & populo breuiter ut ad propositum spectat dicemus. In hac secunda parte huius tertii libri primo tamen dicemus de ipso principatu.

¶Quot sunt species principantium & qui illorum sunt boni & qui mali. Cap. ii.

t Ertio poli. distinguit philosophus sex modos principantium quorum tres sunt boni & tres sunt mali. Nã regnũ aristrocatia & pollicia sunt principatus boni tirannides obligantia & democratia sunt mali. Decet enim idem ibidem discernere bonũ principatum a malo. nam si in aliquo dominio aut principatu intenditur bonum cõmune & omnium ciuium secundum suum statum sic est æquale & rectũ sed si intenditur ibi bonum aliquorũ & aliorum oppræssio sic est corruptum & puersum hoc enim modo scđm uiam philosophi accipere possumus sufficientiam principãtium tã peruersorum quam rectorum. nam in ciuitate uel in aliqua gẽte uel dominanť unus uel pauci uel multi. Si unus uel intẽdit bonum cõe & subditorum:tunc dicitur monarchia siue regnum.

Regis autem est intendere cōmune bonum. Si enim ille unus dominans non intendit cōmune bonum sed per ciuilem potētiam opprimēs alios omnia ordinauit in bonum proprium & priuatum non est rex:sed tyrannus. Duo ergo principatus consurgūt ex dominio unius.unus rectus ut cum propter bonum commune dominatur rex:& alius peruersus ut cū propter bonū priuatum principat tyrannus. Contingit tamen aliquando ciuitatem aliquam non regi uno aliquo dominante:sed regi aliquibus paucis tantum. Videmus enim pluries in ciuitate romana quæ deficiente senatu tempore illo inter medio antequam alius senator eligeretur regebatur totus romanus populus quibusdam paucis uiris. Eligebantur enim.xii.uiri approbati & boni testimonii quos uocabant duodecim bonos homines & horum gubernatione tota ciuitas regebatur.unde maleficia facta distinguebātur ex diuersitate principatuum. Dicebatur autem de aliquo maleficio fuisse factum tempore senatoris de aliquo uero tempore bonorum hominum. Si ergo regatur ciuitas nō per unum solum:sed per quosdam paucos tunc illi pauci uel sunt uirtuosi & boni & intendunt commune bonum & tunc talis principatus dicitur aristrocatia quod idem est ꝙ principatus bonorum & uirtuosoꝝ. Inde autem uenit ut maiores in populo & qui debent populum regere uocati sunt optimates: quia optimi debent esse qui aliis præesse desiderant. Sed si illi pauci non sunt uirtuosi nec intēdunt commune bonum:sed sunt diuites & opprimentes alios intēdunt propriū locum huiusmodi ergo principatus obligaria dicitur quod idem est ꝙ principatus diuitum. Consurgit igit̄ duplex principatus ex dominio paucorum un⁹ rectus ut cū dominantur aliqui.quia sūt uirtuosi & intendētes cōe bonum & alius peruersus ut cum dominantur aliqui non quia sūt boni:sed quia sunt diuites & alios opprimētes. ¶Tertio pōt distingui principatus ex eo ꝙ in ciuitate dominant̄ multi. Cōmuniter enim in ciuitatibus italiæ dominant̄ multi ut totus populus quæritur consensus totius populi in statutis concedēdis & in potestatibus eligendis. Et etiam in potestatibus corrigendis. Licet enī semper ibi ad notet̄ potestas uel dominus aliquis qui ciuitatem regat. Magis tamen dominat̄ totus populus q̄ dominus adnotatus eo ꝙ totius populi est eum eligere & corrigere si male agat etiam eius toti⁹ est statuta condere quæ non licet dominū transgredi. In tali ergo principatu ubi domināt̄ multi & totus populus uel intenditur bonum commune bonorum egenorum mediarum personarum & diuitū.& oīum scd̄m suum statum & tūc est rectus & æqualis & quia talis principatus nō habet nomen proprium uocat eum phūs nomine cōmuni & dicit ipsum esse polliciam. Pollicia enim quasi idē est ꝙ ordinatio ciuitatis quātum ad omnes principatus qui sunt in ea & principaliter quantum ad maximū principatum qui dominat̄ omnibus aliis. Pollicia enim consistit in ordine maxime summi principatus qui est in ciuitate. Omnis ergo ordinatio ciuitatis pollicia dici potest. Principatus tamen populi si rect⁹ sit eo ꝙ nō habeat cōmune nomē pollicia dicitur. Nos autem talem prinpatum appellare possumus gubernationem populi si rectus sit. Sed si populus sit dominans non intendit bonum omnium scd̄m suum statum. sed uult tyrānizare & opprimere diuites est principatus peruersus & i græco nomine dicit̄ democratia. Nos autem ipsum appellare possumus peruersionem populi. Patet ergo quot sunt principatus & qui illorum sunt boni & qui peruersi.

¶Quod melius est ciuitatem & regnum regi uno quam pluribus:& ꝙ regnum est optimus principatus. Cap.iii.

Quia intendimus oñdere quæ sit optima pollicia & quis sit optimus principatus. Postquam distinximus modus principandi & declarauimus qui illoꝝ sunt recti & qui peruersi restat oñdere inter principat⁹ rectos quis sit melior. Assignant̄ aūt cōmuniter iiii.uiæ ꝙ regnum est optimus principatus & ꝙ melius est ciuitatem aliquam siue prouinciā regi uno q̄ pluribus siue illi plures sint pauci siue multi. Prima uia sumitur ex unitate & pace quæ debet intendi in regno & ciuitate tanq̄ finis. Secūda ex ciuili potentia quæ requirit̄ ad regnum ciuitatis. Tertia ex hiis quæ uidemus in natura. Quarta ex hiis quæ uidemus & experimento didicimus in regiminibus ciuitatum. ¶Prima uia sic patet nā pax & unitas ciuium debet esse finaliter intēta a legislatore sicut sanitas & inæqualitas humorū est finaliter intēta a medico. Hāc āt unitatem & concordiam magis efficere pōt qd̄ est per se unum. Magis aūt per se unitas reperit̄ in uno principatu si dñet̄ unus priceps quam si dñent̄ plures. Immo cum plures principant̄ nūquam potest esse pax in hmōi principatu ubi illi plures sint uniti & concordes. ꝑpter quod aūt unūquodq; & illud magis. Si ergo est pax & cōcordia inter ciues si plures participantes sūt qd̄ unū. ergo si solus unus principaret̄ inter eos nō sic de facili turbari posset pax ipsoꝝ ciuiū. ¶Secūda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex ciuili potentia quæ requiritur in regimine ciuitatis. nam quanto uirtus est magis unita fortior est seipsa dispersa. ut declarari habet in libro de causis & ī propositionibus Proculi. Videmus autem ꝙ si multi homines trahant naué nisi iuuantur in tractatu ut cū unus trahit alius trahat nūq̄ naues traherent. Immo si omnes uires quæ sūt in pluribus trahētibus congregarent̄ in uno quia illæ magis unite traherent uirtuosior esset ī trahendo. quare si tota ciuilis potentia quæ est ī pluribus principantibus congregaretur in uno principe efficatior esset:& ille principās propter abundātiorē potentiā melius posset polliciā gu

bernare. ℭTertia uia sumitur ex his quæ uide/
mus in natura Vbicu͂q; est autem regnum natu-
rale semper totum illud regime͂ reducitur in ali-
quod unum principans. ut si in eodem corpore
diuersa membra sunt ordinata ad diuersa offi/
cia. & diuersos motus est dare aliquod unu͂ me͂-
brum ut cor ex cuius motu sumit originem o͂is
motus animalis factus in toto corpore. Rursus
si ad constitutionem eiusdem concurrunt diuer
sa elementa est dare ibi unum aliquid ut anima͂
regentem & retinentem eleme͂ta in corpore ani
malis ne dissoluatur prædictum corpus anima/
lis. Vnde dicitur circa finem primi de anima. ꝙ
anima magis co͂tinet corpus quam econuerso.
Sic etiam unum cæleste corpus primum mobi/
le est illud per cuius motum reguntur & causan
tur motus facti inferius: & in toto uniuerso est
unus deus singula regens & disponens. Si apes
quia naturale est eis in societate uiuere naturali-
ter. sunt sub uno rege. Si igitur singula natura/
lia considerentur semper uidemus multitudine͂
quamlibet reduci in unum aliquod principans
& gubernans. nam sicut naturale est ꝙ multitu-
do ab uno procedat. Sic etiam est naturale ꝙ in
unum aliquod reducatur. Bonum est igitur re/
gimen populi siue multitudinis si sit rectum. me
lius est tamen regimen paucorum. eo ꝙ magis
ad unitatem cedat. Optima est autem monar/
chia siue gubernatio unius regis eo ꝙ ibi perfe/
ctior unitas reseruetur. Quarta uia sumitur ex
his quæ experimento uidemus in regiminibus
ciuitatum. Experti enim sumus ꝙ ciuitates & ꝓ
uincias non existentes sub uno rege esse in penu
ria. non gaudere in pace molestari dissensioni/
bus & guerris: existentes uero sub uno rege eco͂
trario guerras nesciunt. pacem sectantur abun/
dantia florent.

ℭQuibus rationibus ostendi potest quod ap/
pareat melius esse ciuitatem aut regnu͂ regi plu
ribus quam uno. & quomodo solui possunt ra/
tiones illæ. Cap. iiii.

PHilosophus. iii. poli. uidetur tangere
tres rationes per quas probari uidetur
ꝙ melius sit ciuitatem aut prouiciam
regi pluribus quam uno. Videtur. n. in principe
tria ee͂ necessaria ut bene regat populum sibi co͂-
missum. Primo. n. debet habere perspicacem ra-
tionem. Secundo rectam inte͂tionem. Tertio ꝑ-
fectam stabilitatem. Ex his autem sumi possunt
tres uiæ ex quibus uenari possumus ꝙ bonum
sit principari pluribus & non unu͂ tantum. ℭPri
ma uia sic patet nam plures oculi plus uident q̃
unus. & plures manus plus possent q̃ una & plu
res intellectus superant unum in cognoscendo
quare si dn̄entur plures erit ibi ꝑspicatior ratio.
quia plura cognoscent q̃ si principaret unus tm̄.
unde philosophos. iii. poli. ait ꝙ plures homi͂es
sic principantes quasi constituunt unum homi/
nem multorum oculorum & multarum manu-
um quare melior erit huius principatus. quia ho͂
sic constitutus & multitudo sic principans effica
tior erit in principando. ℭSecunda uia ad inue
stigandum hoc idem sumitur ex recta intentio-
ne q̃ requiritur in principante. Tunc. n. princi/
pans rectam habet intentionem si non intendat
bonum proprium. sed co͂e quanto igitur minus
intenditur co͂e bonum tanto peior principatus.
sed si dn̄entur multi dato ꝙ intenda͂t bonum ꝓ-
prium quia bonum multorum est quasi bonum
co͂e intendendo sic bonum proprium non oi͂no
recedunt ab intentione co͂is boni. Sed si dn̄are/
tur unus solus & ille inte͂deret bonum ꝓprium
quia bonum unius e͂ quasi bonum omnino pri
uatum: sic intendens recedit quasi omnino a co͂i
bono. peius est igitur principari unum q̃ plures.
ℭTertia uia sumitur ex stabilitate q̃ requiritur
in principante. Decet. n. principem esse regulam
rectam & stabilem ut per iram & concupiscenti-
as & per alias possessiones non corrumpatur nec
puertatur. Sed ut ait phu͂s facilius corrumpitur
unus q̃ plures melius est ergo dn̄ari plures qua͂
unum. ℭSciendum igitur ꝙ hanc dubitatione͂
quam phu͂s. iii. poli. uenatur dubita͂do assigna͂s
rationes multas ꝙ melius sit dn̄ari multitudine͂.
postea in eodem. iii. tangit quædam per q̃ obie-
ctiones huius solui pn̄t non enim intelligendu͂
est simpliciter fuisse de intentione philosophi
dn̄ium plurium esse co͂mendabilius dn̄io unius
dum tamen utrunq; sit rectum cum ipse pluries
dicat in eisde͂ politicis regnu͂ esse dignissimu͂ pri͂
cipatu͂ inter pri͂cipatus. n. rectos pri͂cipatꝰ uniꝰ q
dr̄ regnu͂ e͂ optimꝰ. Inter puersos uero pri͂cipatꝰ
unus qui co͂muni nomine tyrannides nuncupa
tur est pessimus. Sed de hoc infra dicetur. Osten
detur. n. ꝙ sicut monarchia regia est optima. ita
quia maiori bono maius malum opponit mo/
narchia tyrannica est pessima. ℭDominari au͂t
plures dominio recto non est dignus q̃ domina
ri unum ꝙ cum nunq̃ plures recte dominari pos
sunt nisi inquantum tenent locum unius. & pro
ut habent ad se inuicem concordiam & unitate͂
sed ut supra dicebatur propter qđ unumquodq;
& illud magis. quare si dominari plures in tan/
tum est rectum & dignum inqua͂tum tenent lo
cum unius. domi͂ari unum & facere monarchia͂
si debito modo fiat erit omnino rectior & digni
or. ce͂scendum est igitur regnum esse dignissi/
mum principatum & secundum rectum domi-
nium melius dominari unum q̃ plures. Sed ut
soluantur obiectiones prætactæ sciendum ꝙ qa
plura cognoscunt plures q̃ unus. & citius corru͂-
pitur unus q̃ plures: & multi non sic deuiare pos
sunt ab intentione co͂munis boni sicut forte fa-
ceret unus solus. Ideo si fiat monarchia & domi
netur unus princeps uel unus rex in toto princi
patu uel in toto regno: ille princeps uel ille rex
secundu͂ philosophum quarto poli. debet sibi as
sociare multos sapientes ut habeat multos ocu/
los & multos bonos & uirtuosos: ut habeat mul
tos pedes & multas manus & sic fiet unus homo

multorũ oculorũ multarum mãnuũ & multorum pedum. Nõ ergo dici poterit talem unum monarchiam non cognoſcere multa quia quantum ſpectat ad regimẽ regni quicquid omnes illi ſapientes cognoſcunt totum ipſe rex cognoſcere dicitᷣ. Nec etiam dici poterit ipſum de leui poſſe corrũpi & puerti. nam ſi rex recte dñari deſiderat non eſt poſſibile ipſum peruerti niſi totũ conſilium & omnes ſapientes & bonos quos ſibi aſſociauit contingeret eſſe peruerſos. Talis. n. maxime intendit cõe bonum. Ideo ſi ſic ſe habeat omnino dignum eſt ipm̃ pricipari. Si autem aliter ſe haberet ut ſi ſpreto conſilio & dimiſſa ſocietate ſapientum & bonorum uellet ſequi caput proprium & appetitum priuatum iam non eſſet rex: ſed tyrannus. Talem ergo dominari nõ eſſet melius quam plures. Immo peſſimum eẽt eius dominiũ eo ꝙ ut patet ex habitis & ut infra planius oñdetᷣ. tyrãnides eſt peſſimus pricipat⁹.

¶ Quod melius eſt regimen regni ire per hereditatem & ſucceſſionem filiorum quam per electionem aliquam. Cap. v.

U Idetur forte aliquibus omnino eẽ melius & dignius dñationem regiã & principatum ire per electionem quam per hereditatem. nam ſuperficialiter conſiderata ueritate quæſiti dubitans an regiam dignitatem ire per electionem an per hereditatem. Dubitare uidetur an melius ſit conſtituere dñium arte uel ſorte. Nam ſi per electionem ꝑficiatᷣ aliquis in regem uidetur tale regnum non eſſe expoſitum caſui & fortunæ: ſed factum eſſe per artem eo ꝙ ꝑficietur melior & induſtrior. Sed ſi p hereditatem hoc fiat expoſitum regnũ quaſi forti caſui & fortunæ. nam incertum eſt qualis debeat eſſe filius ad quem ſpectabat hẽre regiã dignitatem. Abſolute ergo loquendo melius eſt principem ꝯſtituendum eſſe per electionẽ q̃ per hereditatem tũ quia ut plurimũ homines habẽt corruptum appetitũ. conſideratis geſtis & conditionibus hominũ quas expimentaliter uidemus. uidetur eſſe cenſendum magis expedire regno uel ciuitati ut dñs præficiatur per hereditatem q̃ per electionem. ¶ Poſſumus autem triplici uia oñdere ꝙ conſideratis conditionibus hominũ melius eſt eſſe hmõi regimen per hereditatem ire. Prima uia ſumitur ex parte ipſius regis regentis populum. Secunda ex parte filii qui debet in hereditatem ſuccedere. Tertia ex parte populi qui debet per tale regimẽ gubernari. ¶ Prima uia ſic patet. nam ſecũdum phũm. ii. poli. inenarrabile eſt quantam dilectionem habeant & quantum differat putare aliquid proprium. nã quod eſt naturale ocioſum & uanũ eẽ non põt. Naturaliter autem quilibet habet amicitiam ad ſeipſum. Naturale eſt igitur tanto regem magis ſollicitari circa bonum regni quanto credit ipſum regnum magis eſſe bonum ſuũ & bonum ꝓprium. quare ſi rex uideat debere ſe principari ſuper regnum non ſolum ad uitam. Sed etiam p hereditatem in propriis filiis magis reputabit bonum regni eſſe bonum ſuum & ardentius ſollicitabitur circa tale bonũ. Immo quia tota ſpes patris requieſcit in filiis & ex nimio amore mouentᷣ patres erga dilectionem filiorum. Ideo oĩ cura qua poterit mouebitur ad ꝓcurandum bonũ ſtatũ regni ſi cogitet ipſum ꝓuenire ad dñiũ filiorum. ¶ Phũs tangit. iii. poli. ubi de hac materia determinat ait ꝙ hoc eſt difficile uidelicet ꝙ ſic patres poſſint tradere regimẽ regni ꝓpriis filiis. Innuit. n. hoc eſſe quaſi uirtutis diuinæ & excedere humanum modũ. ſed forte iõ hoc philoſophus dixit quia antiquit⁹ ut plurimũ reges conuertebantᷣ in tyrannos & non diu durabat. ut filii hoc modo ſuccederent in hereditatẽ paternam uel ſimpliciter dicitᷣ hoc eſſe diuinũ qa niſi reges & principes bñ ſe habeant erga diuina. ratio contingit filios regnare poſt patres. & ſi regnant filii uix aut nunq̃ regnabunt filii filiorum. Ex parte ergo regis ut magis ſollicitetᷣ circa bonum regni arguere poſſumus ꝙ expediat regale regimen & filios per hereditatẽ ſuccedere. ¶ Secunda uia ad inueſtigandũ hoc idem ſumitur ex parte filii ad quẽ ſpectat ſuſcipere curã regni. nam ſicut mores nuper ditatorum ut plurimum peiores ſunt moribus eorum qui fuerũt diuites ab antiquo ſic mores nuper potẽtum & de nouo eleuatorum per adeptionẽ ciuilis potẽtiæ peiores ſunt moribus aliorum. Neſciunt. n. tales fortunas ferre. Nuper. n. eſſe exaltatũ in regem eſt quaſi quædam ineruditio regiæ dignitatis: tales quidem ut plurimũ tyrannizant & inflacti corde & ineruditе regnant. Sed ſi regale regimẽ p hereditatẽ uadat filii ex hoc non inflãtur nec efficiuntur elatis quia non reputant magnum ſi illud habeãt ꝙ patres poſſiderant: quare ex parte filiorum debẽtium ſuccedere in hereditatem paternam: expedit regno ne inerudite regatur. & ne regale regimẽ conuertatᷣ in tyrannidum. ut regia dignitas per hereditatẽ tranſferatᷣ ad poſteros. ¶ Tertia uia ſumitᷣ ex parte populi qui debet per tale regimẽ gubernari. nã cõſuetudo eſt quaſi altera natura. propter qđ regimina ex conſuetudine efficiuntᷣ quaſi naturalia. Populus ergo ſi per diuturnã conſuetudinẽ obediuit patribus: filiis & filioꝝ filiis quaſi naturaliter inclinantur ut uolũtarie obediant: quare cũ omne uoluntariũ ſit minus oneroſum & difficile: ut libentius & facilius obediat populus mandatis regis: expedit regiæ dignitati per hereditatẽ ſuccedere. Determinare igitur domũ & proſapiam ex qua aſſumendus eſt rex ſedat litigia. tollit tyrannidem: efficit quaſi dominium naturale. Litigia enim ſedat quia multotiens inter eligentes diſſenſiones oriuntᷣ propter electionem principis pp̃ quod turbatᷣ pax regni. Tyrannidẽ tollit quia dominantes p electionẽ ut patet per habita non ſic diligunt bonum regni ſicut hereditarie principantes. & qa hoc eẽ tyrãnũ non intẽdere bonũ regni tales facilius tyrãnizãt. Facit

etiam hoc dominiũ naturale quia populus quasi naturaliter inclinatur ut obediat iussionibus talis regis. Ex hoc autem patere potest ꝙ nõ solum expedit regno determinare prosapiam ex qua perficiendus est dñs. Sed etiam oportet determinare personam. nã sic oriuntur dissensiones & lites si ignoret̃ ex qua prosapia assumẽdꝰ sit rex. Sic etiam litigia oriuntur si non determinetur quæ persona in illa prosapia debeat principari. Talem autem determinare personã difficultatem non habet. nam si dignitas regia ꝑ hereditatem transferatur ad posteros. oportet eam transferre in filios: quia scd̃m lineam consanguinitatis filii parentibus maxime sunt coniuncti. Oportet aũt talem dignitatem magis transferre ad masculos q̃ ad fœminas quia masculus ẽ fœmina ratione ꝑstantior corde animosior: passionũ minus insecutor. Inter masculos aũt oportet talem dignitatem tribuere magis primogenito q̃ aliis: quia ut ait phũs in politiciis decet iuniores senioribus obedire. Immo qa pater plus communiter primogenitos diligit ut magis sit cure regi de bono regni expedit statuere regnum succedere primogenito: ut pater ampliori sollicitudine curet de bono regni sciens ipsum peruenire ad filium plus dilectũ. Et si dicat̃ ꝙ contingit aliqñ magis diligere minores talibus obiectionibus de facili respondet̃, quia facta humana & gesta ꝑticularia omnino sub recta regula & sub certa narratione non cadũt: sufficit ergo in talibus pertransire probabiliter & leges statuere q̃ ut in pluribus continẽt ueritatẽ. Quia uero superius tangebatur uidelicet ꝙ ire per hereditatẽ dignitatẽ regiam est exponere se fortunæ eo ꝙ ignoretur qualis regius filius sit futurus. Dici debet ꝙ uix sunt aliqua gesta humana quæ ex aliq̃ parte non exponant̃ periculis. Illa tamen magis cauenda sunt quæ pluribus periculis exponunt̃. Videmus autem ꝑ experientiam plura mala oriri in ciuitatibus & regnis ubi non ẽ dominꝰ aliquis naturalis nam contingit alia aliqñ diu carere gubernatore & cum gubernatorem habẽt ut plurimũ tyrannizãt plura enim hmõi mala in talibus regiminibus uidimus quæ enumerare ꝑ singula longum esset. Dicere ergo possumus qđ expedit regno filium succedere in regie patris & si aliquis defectus esset in filio regio ad quem deberet regia cura peruenire suppleri poterit per sapientes & bonos: quos tãq̃ manus & oculos debet sibi rex in societatem coniungere: ualde tñ repræhensibiles sunt reges & principes si non nimia cura sollicitentur ꝙ filii ab ipsa infantia disciplina & bonis moribus sint imbuti: cum bonum commune & totius regni in hoc consistat: nec sufficit ꝙ quia solus primogenitus regnare debet ut de eo solo cura habeatur diligẽs. Ignoratur enim quid diuina prouidẽtia statuit & nescitur cui filiorum succedat regnum. Ideo ne piclitetur bonum cõmune de omnibus cura diligens est habenda.

¶ Quæ sũt in quibus rex alios debet excedere & quomodo differat rex a tyrãno. Cap. vi.

Philosophus. v. polli. narrat in quibus rex alios debet excedere. Dicit. n. ꝙ antiquitus reges a triplici excessu constituebantur. Prĩo ab excessu beneficii nam quia populus non percipit nisi sensibilia bona quos uidet esse liberales & beneficos nimis ardenter modo in eorum amorem: & optat eos habere i dominos. Inde est ꝙ antiquitus plures sic præficiebantur in reges. nam si aliquis fuerat primo beneficus gens illa tracta ad amorem eius præficiebat ipsum in regem. Secundo potest aliquis præfici in regem ab excessu uirtuosorum actionum: nam quia bonorum uirtuosorum est diligere bonum cõmune potius quã priuatũ ideo reputatur dignus & præficitur in regẽ qui a populo creditur uirtuosus. ¶ Tertio consueuit ꝑfici aliquis in regno ab excessu potentiæ & dignitatis. nam quia probabile est nobiles & potẽtes magis uerecũdari operari turpia q̃ alios: & quia tales ut plurimũ uel sunt uel creduntur esse magis apti ad principandum: ideo pluries per hunc modum antiquitus aliqui regna obtinuerunt. Si ergo ex talibus excessibus rex generatur & ꝑficit̃ si recta sit generatio eius oportet huiusmodi excessum per amplius & perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia constituto sic enim uidemus in generationibus naturalium quod signatur: ignis per rarefactionem & caliditatem qa materia tunc ignis calefacit & rarefacit. oportet raritatem & calorem perfectius reperiri in igne iam generato & in esse constituto. q̃ res in excessus beneficii actionis uirtuosæ & etiam potentiæ possunt esse causa ut rite aliquis constituatur in regem decens est tales excessus in ipsa monarchia perfectus reperiri. decet enim ipsum regem uolentem recte regere quantum ad præsens spectat ad tria sollicitari. ¶ Primo ut amet̃ a populo. Secundo ut cura ꝑuigil procuret cõmune bonum. Tertio ut castiget & puniat mouentes seditiones & turbantes populum: quare expedit regem habere prædictos tres excessus: nam si habũdet in beneficiis tribuẽdis diligetur a populo. Si excellat in actionibus uirtuosis procurabit cõmune bonum: quia si uirtutis est tẽdere in bonum eius: erit magis tẽdere in maius bonum. Bonum ergo gẽtis ẽ cõmune quod ẽ diuinius q̃ aliquod bonum singulare magis procurabit uir bonus & uirtuosus q̃ bonum aliquod proprium & priuatum. Tertio expedit eum habundare in ciuili potẽtia ut possit corrigere uolẽtes insurgere & turbare pacẽ regni. ¶ Viso in qbus rex alios debet excedere restat oñdere quomodo differat a tyrãno tangit aũt philosophus v. polli. quattuor differẽtias inter tyrannum & regẽ. Prima ẽ quia rex respicit bonum cõmune tyrannus uero bonũ proprium: nam regnum ẽ principatus rectus: tyrannides uero dominium peruersum: cum ergo bonum gẽtis sit diuinius

bono unius peruerse dominatur qui spreto bo
no cõmuni intendit bonum ꝓprium. ℂ Ex hac
aũt differentia prima sequitur secunda uidelicet
ꝙ tyrannus intendit bonum delectabile: rex ue
ro bonum honorificum: nam sicut inenarrabile
est quãto quis delectatur in bono proprio si quã
si inenarrabile est quãtus honor sequitur & quã
to honore est dignius intendens commune bo
num. Quare si tyrannus intendit bonum ꝓpriũ
& priuatum sequitur ꝙ eius ĩtentio uersetur cir
ca bonum delectabile. Sed intentio regis uersat̃
circa bonum honorificum eo ꝙ ipse intendit cõ
mune bonum. ℂ Ex hac aũt secunda differentia
sequitur tertia uidelicet ꝙ intentio tyrãnica est
circa pecuniam: tyrannus quia spreto communi
bono nõ curat nisi de delectatiõibus ꝓpriis ma
xime uersatur sua intentio circa pecuniam cre-
dens se per eam posse huiusmodi delectabilia
obtinere. Sed regis intentio uersatur circa uirtu
tem & ut ciues sint uirtuosi quia ex hoc maxime
resultat bonum honorificum & cõmune. ℂ Ex
hac autem differentia tertia sequitur quarta ui-
delicet ꝙ tyrannus non curat custodiri a ciuib⁹
sed ab extraneis. rex uero uult custodiri ab ipsis
ciuibus & genitis in proprio regno. nam tyran-
nus eo ꝙ spreto cõmuni bono non curat nisi de
delectationibus propriis uidens se esse onerosũ
& tædiosum ab his qui sunt in regno. Ideo totã
suam custodiã corporis cõmittit extraneis: sed
rex e conuerso eo ꝙ uideat se maximam habere
de bono regni & cõmuni maxime confidit de
his qui sunt in regno. Ideo facit se custodiri a ꝓ
priis non ab extraneis.

ℂ Quod tyrannides est pessimus principatus &
quod sũme debent cauere reges & principes ne
eoꝶ dominiũ in tyrannidẽ conuertat̃. Cap. vii.

Quadruplici uia uenari possumus tyrã
nidem esse pessimum principatũ. Pri
ma sumitur ex eo ꝙ tale dominiũ ma
xime recedit ab intentione cõmunis boni. Secũ
da ex eo ꝙ est maxime innaturale. Tertia ex eo
quod est efficacissimum ad nocendum. Quar-
ta ex eo ꝙ impedire habet maxime bona ipsoꝶ
ciuium. ℂ Prima uia sic patet quia si dominatur
rex non receditur ab intentione cõmunis boni
eo ꝙ rex non est nisi sit uirtuosus & nisi intẽdat
cõmune bonum. Vñ. iii. polli. ꝙ dicitur princi-
pari talem est quasi partiri principatum in mul-
tos. Vel ꝙ idem est quasi prĩcipari multitudinẽ
eo quod in tali principatu ĩtendatur bonũ mul-
torum. Sic etiam si dominent̃ plures quia diui-
tes uel quia creduntur uirtuosi. uel si dominetur
totus populus dato ꝙ sic dominãtes non inten
derent nisi bonum proprium non omnino rece
derent ab intentione cõmunis boni eo ꝙ plu-
res essent sic principantes. & omne autem bonũ
priuilegium est quodammodo bonum cõmu-
ne. Sed si tyrannus dominetur cum unus sit do-
minans & non intendat nisi bonum proprium
omnino receditur ab intẽtione cõmunis boni.

principatus ergo quia non est rectus nisi sit quo
dãmodo quid diuinum & quia in eo principali
ter debet intendi bonum cõmune ꝙ est diuini⁹
quam aliquod singulare tanto tyrannides ẽ prĩ
cipatus peior quanto in eo plus receditur ab in
tentione cõmunis boni. Hanc autem rationem
tangit philosophus circa principium. iiii. polli.
ubi ait ꝙ sicut regnum est optima & dignissima
pollicia sic tyrannides est pessima cuius causa ẽ
ut ubi dicitur quia tyrannides plurimũ distat a
pollicia. i. a cõmuni bono. ℂ Secunda uia ad in
uestigandum hoc idem sumitur ex eo ꝙ tale do
miniũ maxime est naturale. nam illa est natura
lis operatio erga aliquid quando sic agitur ut ẽ
aptum natum agi quare tunc regnum naturali-
ter agitur quando homines existentes in ip̃o sic
reguntur ut sunt apti nati regi: homo autem qa
libero arbitrio & ratione participat tunc natura
liter regitur & ut est aptus natus regi quãdo uo
luntarie seruit & libere obedit: quare quãto do
minium aliquorum magis est inuoluntarium
magis debet dici innaturale. tyrannides igitur
est pessima quia maxime est inuoluntaria & ma
xime contra naturam eo ꝙ sit maxime subdito
rum afflictiua. Hanc autem rationem tangit phi
losophus in eodem. iiii. polli. ubi ait tyrannidẽ
esse pessimum principatum quia nullus libero-
rum uolũtarie sustinet principatũ talem. ℂ Ter
tia uia sumitur ex eo ꝙ talis principatus est effi-
cacissimus ad nocendum nam sicut principatus
regis eo ꝙ sit maxime unitus est efficacissimus
ad proficiendum sic tyrannides efficacissima ad
nocendum monarchia enim quia ibi domina-
tur unus & est ibi uirtus unita: ideo uel est opti-
ma uel est pessima: nam si monarchia habet in-
tentionem rectam tunc est rex optimus princi-
pat⁹. quia propter unitatem uirtutis potest mul
ta bona efficere: si uero monarchia habet inten-
tionem peruersam tunc tyrannus est pessimus
quia propter suam unitam potẽtiam potest mul
ta mala efficere. ℂ Hanc autem rationem tangit
philosophus. v. polli. ubi ait tyrannidem esse ob
ligartiã extremam. i. pessimã quia ẽ maxime no
ciua subditis. ℂ Quarta uia sumitur ex eo ꝙ ꝓ
tale dominium impediunt̃ maxima bona ipso-
rum ciuium. Tyrannus enim non solũ procurat
mala eorum qui sunt in regno: sed etiam satagit
impedire eoꝶ maxima bona. Tangit aũt phũs.
v. polli. tria maxima bona quæ satagit impedire
tyrannus uidelicet pacem uirtutes & sciẽtias. Ty
ranni enim nolunt ciues habere pacem & con-
cordiam. ad inuicem. Rursus nolũt eos esse ma
gnanimos & uirtuosos. Nec etiam uolunt ipsos
esse sapiẽtes & disciplinatos: quare aũt tyrãni ꝓ-
dicta bona impediũt in ciuibus infra dicet̃. Suf-
ficiat aũt ad præsens scire tyrãnidẽ esse pessimũ
principatũ ꝑꝑ rationes tactas. Quod aũt reges sũ
mo opere cauere debeãt ne principent̃ principa
tu tyrãnico uidere nõ est difficile. nã tãto peior
est prĩceps quãto peiori dominio prĩcipat̃. qua-

re si omnem diligētiam adibere debet rex ne sit pessimus. summe curare debet ne dominetur p tyrānidem qui est pessimus principatus.

¶Quod ē officium regis & qualiter rex se hēre debeat in regimine ciuitatis & regni. Cap.viii.

SI rex aut principes gentem sibi cōmissam uult debite gubernare & scire desiderat quod sit eius officium diligenter considerare debet in naturalibus rebus nam si natura tota administratur per ipsum deum q est principes summus & rex regum a quo rectissime regitur uniuersa tota natura:quare a regimine quod uidemus in naturalibus deriuari debet regimen quod trahendum est in arte de regimine regum.est enim ars imitatrix naturæ.In naturalib⁹ autem sic uidemus ꝙ natura.Primo dat rebus ea per quæ possunt consequi finem suum. Secundo dat eis ea per quæ possunt prohibētia remouere.Tertio per huiusmodi collata naturaliter intendunt in suos fines siue in suos terminos ut natura dat igni leuitatem per quam potest tēdere sursum. Secundo dat ei calorem per quem agit & resistit contrariis.Tertio ignis per ea quæ accepit a natura:naturaliter tendit sursum : ergo ad hoc ꝙ regimen sit bonum & naturale tria requiruntur.Primo ut populus taliter disponatur & ordinetur ut possit consequi finem intentum. Secundo ut remoueantur prohibentia & deuiātia ab huiusmodi fine.Tertio ut dirigatur & promoueatur in finem prædictum . Sic enim uidemus in sagitta dirigenda in signum aliquod qa primo efficitur recta ut possit melius in finem tēdere.Secundo efficitur pēnata ut melius aerem scindat:ne prohibeatur tendere in ipsum signū. Tertio a sagittante dirigitur & sagittatum in signum intentum.Rex igitur & quilibet director populi est quasi sagittator quidam: populus uero est quasi sagitta quædam dirigenda in finem & in bonum . Tria igitur spectant ad regis officium quia primo sollicitari debet ut gens sibi cōmissa habeat per quæ possit consequi finem intētum.Secundo debet prohibentia remouere.Tertio gentem ipsam debet in finem dirigere.¶Ea uero quæ deseruiunt ut populus possit consequi finem intētum & bene uiuere sunt tria uidelicet uirtutes scientia & bona exteriora.Debet igitur rex sollicitari ut in suo regno uigeat studium litterarum & ut ibi sint multi sapientes & idustres: nam ubi uiget sapientia & fons scripturaꝝ oportet ꝙ inde totus populus aliquam eruditionem accipiat.ne ergo existētes in regno sint tenebris ignorantiæ inuoluti spectat ad reges & principes ualde esse sollicitos de studio litterarum. Immo ut infra patebit si dominator regni non promoueat studium & non uelit sibi subditos esse scientes non est rex sed tyrannus. ¶Secundo ad consequendum finem intentum deseruiunt boni habitus & uirtutes non enim sufficit finē cognoscere & habere illuminatum intellectum nisi sit quis uirtuosus & habeat ordinatum appetitum ut uelit consequi finem illum:spectat igitur ad rectorem regni ordinare suos subditos ad uirtutes. ¶Tertio ad consequendum finem qui intenditur in uita pollitica organice deseruiūt res exteriores.Decet ergo reges & principes sic regere ciuitates & regna ut sibi subiecti habundēt rebus exterioribus prout deseruiunt ad bene uiuere & ad consequendum finem intentum.In uita polliti. hoc autem quomodo fieri possit & quomodo ordinanda sit ciuitas ut in ea reperiri ualeant quæ deseruiunt ad sufficientiam uitæ.licet per præcedentia sit aliqualiter manifestum clarius tamen infra dicetur. ¶Viso quod spectat ad regis officium sollicitari circa ea per quæ possit populus consequi finem intentum restat ostendere quomodo spectat ad reges & principes huiusmodi prohibentia remouere quæ etiam tria sunt quorum unum quasi sumit originem ex natura : aliud uero ex peruersitate ciuium . tertium quidem ex maliuolentia. hostium . ¶Primum sic patet : nam homines in seipsis sunt naturaliter corruptibiles . Inde est ergo ꝙ quia in seipsis durare non possunt : naturaliter appetunt perpetuari in filiis siue sint naturales siue . adoptiui. Videtur enim homini post mortem uiuere si eo decente secundum suam institutionem alius in hereditatem succedat . Valde ergo turbari potest tranquillus status & pax ciuitatis & finis intentus in uita pollitica. Si reges & principes nō sollicitentur qualiter posteriores succedant i hereditatem priorum:remouere igitur unum maxime prohibentium bonum uitam polliticam ē bene ordinare quomodo hereditates decedentium perueniant ad posteros. ¶Secundo status tranquillus ciuitatis & regni aliquando impeditur ex peruersitate ciuium : sūt enim aliqui adeo peruersi ut semper uelint alios molestare solicitari ergo debent reges & principes ne impediatur pax regni/ut exterminentur malefici & corrigantur delinquentes. ¶Tertiū huiusmodi impeditiuum sumit originem ex malicia hostium: quasi enim nihil esset uitare interiora discrimina: nisi prohibētur exteriora pericula spectat igitur ad regis officium sic sollicitari circa ciuilem potētiam & circa industriam armatorum ut possint hostium rabiem prohibere. Quomodo autem hoc fieri habeat in tertia parte huius tertii libri ubi ageť de bellis plenius ostendet. ¶Ostenso qnomodo reges & pricipes sollicitari debēt ut populus sibi cōmissus habeat per quæ possit finem consequi & quomodo debeant prohibentia remouere restat ostendere quō eos in finem dirigāt hæc etiam tria sunt. Nam primo obmissa sunt supplenda ut si uiderit aliquid deesse ad bonum regimen ciuitatis illud est supplendum: hoc autem fieri potest per consilium sapientum de quo infra dicetur. ¶Secundo bone ordinationes & bona statuta debent esse obseruanda. ¶Tertio bene operantes & maxime facientes ea per quæ resultat cōmune bonū sunt remuneran

di & repreniandi:nam licet obmissa supplere & bene ordinata conseruare multum deseruiat ut populus dirigat in finem recte:tñ maxime deseruire uidetur bene apta remunerare:nam ut dicit iii. eth. capitulo de fortitudine apud illos sũt fortes apud quos maxime honorantur: apud illos sunt sapientes & boni apud quos tales remunerantur & honorantur. sollicitari igitur circa praedicta. ix. ad regis officium pertinere uidetur.

¶Quot sunt illa quae debet opari uerus rex: & ꝙ eadẽ simulat se facere tyrãnus. Cap. ix.

Narrare autem possumus. x. quae debet operari bonus rex & quae tyrãnus se facere simulat. Illa enim. x. licet aliquo modo in uniuersali contineantur in phisicis tamen quia ut pluries dictum est circa morale negocium uniuersales sermones proficiũt minus. Ideo bene se habet illa. x. enarrare per singula. ¶Est autem primum ꝙ spectat ad uerum regẽ facere ut maxime procuret bona cõmunia & regni redditus studeat expendere in bonum commune: uel in bonum regni. Tyrãni uero hoc simulant facere non tamen faciunt sed ut ait philosophos eos tribuũt meretricibus & adulatoribus & aliis personis inutilibus. ¶Secundo spectat ad rectum rectorem regni non solum redditus & oblatiões ordinare in bonum cõmune regni sed etiam bõa cõmunia & iura regni debet maxime custodire & obseruare. quod tyrãni licet se facere simulant non tamen faciunt. Immo bona aliorum rapiunt & iura regni non obseruant. ¶Tertio decet regẽ & principẽ non ostendere se nimis terribilem & seuerum: nec decet se nimis familiarẽ exhibere: sed apparere debet ꝑsona grauis & reuerenda quod congrue sine uirtute fieri non potest. Ideo uerus rex uere uirtuosus existit: tyrãnus autem non est sed esse se simulat. ¶Quarto spectat ad regem nullum subditorum contẽnere nulli iniuriari nec in filiabus nec in uxoribus nec in persona nec in aliquibus aliis & si contingetet aliquẽ ex regno foresacere non propter contumeliam uel propter aliquam libidinosam uoluntatem explẽdam: sed propter bonum cõmune & iusticiae ipsum pũire debet. hoc autem tyrãni non faciunt sed quia ipsi intendũt bonum pecuniosum & delectabile iniuriantur ciuibus in uxoribus & in filiabus & rapiunt eorum bona. ¶Quinto decet reges & principes nõ solum habere familiares & diligere nobiles & barones & alios per quos bonus status regni conseruari potest. etiam si ut ait philosophus in polli. inducere debent uxores proprias ut sint familiares & beniuolae uxoribus praedictorum: nam mulieres ualde inclinant uiros ad uoluntates ꝓprias eo ꝙ quilibet ualde inclinatur ut nolit proprias delicias contristari q̃re si uxores nobiliũ & aliorum per quos bonus status regni conseruari habet: uiderent se contẽni ab uxore regis aut principis inducerent uiros ut seditiones mouerent in regno aut pricipatu: sic ergo gerere se debet bonus rector regni aut ciuitatis. tyrãnus autem non sic se habet sed corde elatus alios contemnit: propter ꝙ nec ipse nec personae sibi coniunctae aliis sunt beniuolae. ea igitur quae habet uerus rex licet simulare illa uideatur tyrãnus in quantum huiusmodi est tamen secundum ueritatem caret illis. ¶Sexto decet uerum regem eẽ moderatum in cibis & uenereis ne a subditis habeatur in contemptu: nam ut dicitur. v. polli. nõ contemnitur qui est sobrius sed qui ebrius tyrãni autem hoc non faciunt: nam cum non intendant nisi cõmodum proprium ut bonum pecuniosum & delectabile qa maxima delectatio sensibilis est in cibis & uenereis: tyranni absq; freno fruuntur uoluptatibus illis. Immo quod peius ẽ ut narrat philosophus primo polli. multi tyrannorum non solum tẽperati non sunt sed nolunt uideri temperati esse. Existimant autem reputari ab hominib⁹ foelices si singulis diebus aspiciantur esse in cõmessationibus & ebrietatibus & in conuiuiis affluentibus: non tamẽ sic se habere deberet dato enim ꝙ tẽperamento carerent ne contẽnentur a populis non deberent suam intemperantiam ostendere. Laudatur enim sobrietas & temperantia: uituperatur aut eẽ auaritia & gulositas. ¶Septimo decet uerum regẽ ornare & munire ciuitates & castra existentia in regno ut appareat magis esse procurator communis boni q̃ tyrannus querens utilitatem propriam. ¶Octauo decet uerum regem ut ait philosophus sapiẽtes & bonos etiam extraneos adeo honorare ut putetur non sic honoratos esse a ciuibus ꝓpriis si inter ipsos existerent quod tyranni non faciũt nam sapientes & bonos ut infra patebit non honorant sed perimunt. ¶Nono decet uerum regem per usurpationem & iniusticiam non dilatare suum dominium: nam ut dicitur in polliti. durabilius est regnare super paucos q̃ super multos quod maxime uerum ẽ si huiusmodi multitudo ciuilis potentiae acquisita sit per usurpationem & iniusticiam. recitat autem philosoph⁹. v. polli. ꝙ cum quidam rex partem sui regni dimisisset quia eam forte iniuste tenebat: increpatus tamen fuit ab uxore dicente: ꝙ uerecũdari deberet quia minus regnum dimittẽret filiis: q̃ accepisset a patre. Respondit rex ille ꝙ si dimittebat eis minus in quantitate regnum: dimittebat tamen maius & diuturnius tempore: tyranni autẽ hoc non faciunt. nam licet semper se simulent iuste agere: tamẽ in multis suum dominium iniuste ampliant & aliorum hereditates sine ratione usurpãt. ¶Decimo & ultimo decet ueros reges bene se habere circa diuina: populus enim ut recitat philosopus omnino est subiectus regi quẽ credit eẽ deicolam: & habere amicum deum: existimat enim talem semper iuste agerẽ & nihil iniquum exercere. Possumus tamen ad hoc aliam meliorem rationem adducere dicentes ꝙ si rex habeat amicum deum diuina prouidentia cui omnia sunt nota & eius potẽtia cui nihil potest

resistere contingit eum ut expedit suæ saluti sem per in suis actibus ꝓsperari. Immo propter sancti tatem regis multotiens deus multa bona con fert existentibus in ipso regno. ¶ Vltimo aūt di ximus ꝙ decet regiam maiestatem bene se habe re circa diuina hoc debet esse finis & complemē tum aliorum ad hoc aūt sunt singula ordinan da. Verus ergo rex secūdum ueritatē bene se ha bet erga diuina. tyrānus uero non talis est sed si mulat se talem esse.

¶ Quæ & quot sunt cautelæ quibus tyrānus ni titᷣ se in suo dominio præseruare. Cap. x.

m Vltas cautelas tangit phūs.y.polli. ex quibus quātū ad præsens spectat pos sumus enumerare.x.ꝑ quas nititur ty rānus se ī suo dominio præseruare. ¶ Prima cau tela tyrānnica est excellentes perimere: cum.n. tyrānus non diligat nisi bonum ꝓprium: excellē tes & nobiles existentes in regno non ualentes hoc pati insurgunt contra ipsum: tyrānus aūt ex quo talem se esse cognoscit nō cogitat nisi quō possit excellentes perimere. Immo aliqui tyran nizare cupiunt non solum excellentes alios im mo ēt proprios fratres & nimia sibi consangui nitate coniunctos uenegant & perimunt signū est tyrānidis pessimæ. Verus aūt rex econuerso intēdens cōe bonum & cognoscens se diligi ab ipsis qui sunt in regno excellentes & nobiles & multomagis cognatos ꝓprios ꝑ quos bonᵘ sta tus regni conseruari potest non perimit sed sal uat. ¶ Secunda cautela tyrānica est sapientes de struere: uident.n. se contra dictamen recte ratio nis agere & non intendere bonum cōmune sed proprium. Ideo uellent oēs suos subditos igno rantes & inscios. ne cognoscentes eorum nequi ciam incitent populumicontra ipsos: semper.n. qui male agit odit lucem & non diligit sapiētes ut arguantur opera eius: quare tyrānus cuius sūt opera mala sapientes pro posse destruit. Verus āt rex econtrario sciens se secundum rectam ratio nem agere: sapientes saluat ꝓmouet & honorat eo ꝙ ipsi cognoscentes bona opera ipsius popu lum cōmouent ad amorem eius. ¶ Tertia estꝗdi sciplinam & studium non permittere. Tyrānus enim secundum quod huiusmodi est nō solum sapientes destruit. Sed etiam truncat uiam & in hibet studium & disciplinam ne efficiantur ali qui sapientes. Semper.n. timet per sapientiam re præhendi. Verus autem rex econtrario studium promouet & conseruat uidens ꝙ per ipsum bo num cōmune & bonus status regni quem prin cipaliter intendit meliorari habet. ¶ Quarta est nullas sodalitates. Nec etiam aliquas congrega tiones permittere. Vult enim. tyrannus ciues & eos qui sunt in regno non esse sodales nec esse ad inuicem notos: nam ut ait philosophus noti cia fidem facit. Eo enim ipso ꝙ quis habet noti ciam alterius confidit de illo. Hoc autem tyran nus non diligit: timet quidem ne ciues de se cō fidentes propter iniurias quas eis infert cōtra ip sum insurgant. Verus autem rex econtrario per mittit sodalitates ciuium & uult ciues sibi inui cem esse notos & de se confidere: nam cum intē dit bonum ipsoꝝ ciuium & subditorum: natura le est ut diligatur ab eis: quare uult eos esse con federatos & coniunctos: quia tunc magis unani miter diligunt bonum regis. Omnino enim es set peruersus populus si cognosceret se haberē ue rum regem & diligere cōmune bonum si uice uersa non diligēt ipsum regem. ¶ Quinta cau tela tyrannica est habere multos exploratores & temptare non latere ipsum quicquid a ciuibᵘ agi tur. Cum enim tyranni sciant se non diligi a po pulo eo ꝙ in multis offendant ipsum uolūt ha bere exploratores multos ut si uiderent aliquos ex populo machinari aliquid contra eos possint obuiare illis. Immo eoipso ꝙ ciuescredunt tyrā num habere exploratores multos: nō audent cō gregari ut machinentur aliquid contra eum: nā & si inter eos sic congregatos nullus explorato rum existeret semper tamen timerent ibi explo ratores esse. Huiusmodi autem exploratores ue rus rex habere non curat ad ciues & ad eos qui sunt ī regno: sed ad hostes & ad extraneos. Vtrū autem deceat reges habere exploratores ī regno propter aliam causam q̄ ne populus insurgat in ipsum infra dicetur. Ad præsens autem scire suf ficiat ꝙ non sic rex eget exploratoribus ut tyrā nus. ¶ Sexta cautela tyrānica est non solum nō permittere fieri sodalitates & amicitias: sed etiā amicitias iam factas: & sodalitates turbare & per uertere. Volunt enim tyrāni turbare amicos cū amicis: populum cum insignibus insignes cum seipsis. Vident aūt ꝙ quādiu ciues discordant a ciuibus & diuites a diuitibus tamdiu nō potest æque de facili eius potentiæ resisti: nam tunc qli bet partium timens alteram neutra insurgit cō tra tyrānum. Verus autem rex econtrario non ꝓ curat turbationem existentium in regno: sed pa cem & concordiam. Aliter enim non esset uerus rex: quia non intenderet cōmune bonum. ¶ Se ptima ē pauperes facere subditos adeo ut ipse ty rannus nullus custodia egeat. Volunt enim tyrā ni subditos esse in tantum pauperes ut sic occu pentur circa quotidiana quibus indigent ut nō uacent eis aliquid machinari contra ipsos: nec oporteat ipsos habere aliquam custodiam pro pter illos. Verus autem rex quia intendit bonū subditorum non affligit & depauperat ipsos: sed magis procurat eorum bona. ¶ Octaua est procurare: bella: mittere bellatores ad partes ex traneas: & semper facere bellare eos qui sunt in regno: quatenus semper circa bellorum onera intenti non uacet aliquid machinari contra ty rannum. Verus autem rex non intendit affflige re subditos suscitando & procurando bella eo ꝙ intendat bonum regni. Non uult ergo eos qui sunt in regno assumere arma nisi pro defen sione regni: uel pro aliquo alio iusto bello.
¶ Nona est custodiam corporis exercere non

eos qui sunt in eo regno: eo ꝙ diffidat de illis sed per extraneos. Verus autem rex ecōuerso se habet ut supra plenius dicebat. ¶Decima cautela est tyrānica ꝙ postꝙ̄ procurauit diuisiones & partes in regno: cum una parte affligere aliam ut clauum clauo retundat. Rex autē econtrario non ꝓcurat diuisiones & partes in regno sed si q̄ ibi existunt eas amouere desiderat.

¶Quod sunt illa ad quæ reducuntur cautelæ tyrānicæ & ꝙ reges cauere debēt ne efficiantur tyrāni quia opera regia sunt optima tyrānica uero pessima. Cap. xi.

o Mnes cautelas tyrānicas quas in præcedenti capitulo numerauimus phūs reducit ad quatuor. Tyrāni.n. quatuor intendunt. Primo ut subditi sint inscii. Secundo ut sint pusillanimes. Tertio ut de se inuicem non confidant. Quarto ut sint adeo depauperati & afflicti ut contra eos nō possint insurgere. Ad hæc autem quatuor prædicta oīa reducūtur: nā quātum ad præsens spectat ad hoc ꝙ aliquis inuadat uel machinetur aliquid contra tyrānum: ex aliquo prædictorum quatuor uidetur procedere ex magnanimitate. Primo.n. uidetur hoc accidere ut quia insurgens est tanti cordis ut nihil reputet magnum. Secundo ex industria & a sagacitate ut quia credit se tot adinuenire uias & uersutias posse: ut ualeat tyrānum perimere. Tertio potest hoc contingere ex potentia ut si insurgens confidat de aliis ciuibus & credat se iuuari ab eis propter ciuilem potentiam tyrānum inuadit. Quarto hoc poterit accidere ex nimio ocio ut si ciues nimis sint opulenti: & uacent nimio ocio: quia mens humana nescit ociosa esse. dum non occupantur ciues circa quotidianas indigētias: excogitat seditiones quomodo possint turbare ciuitatem & insurgere contra rectorem ciuium. Contra hæc ergo quatuor procurant tyrāni perimere excellētes ne sui subditi sint magnanimi: destruere sapientes impedire scolas & studium ut existentes in regno sint ignorātes & inscii non permittere sodalitates turbare ciues inter se ut de se inuicem non confidant depauperare eos occupare eos in bello & in aliis exercitiis ut n̄ uacent ocio. ¶Hæc ergo sūt cautelæ tyrannicæ. uerum quia nullus forte est omnino tyrānus quia malum seipsum destruit & si integrū sit importabile fit: ut dicitur. iiii. ethi. & forte uix aūt nunquam reperitur aliquis qui sit omnino rex quin in aliquo tyrānizet. Esset enim quasi semideus si nihil de tyrānide participaret. Inde est ergo ꝙ dominantes aliquid participant de cautelis regiis & aliquid de uersutiis tyrānorum & tanto est melius dominium quāto plus accedit ad regnum & est longius a tyranno. Voluimus quidem utriusqꝫ opera enarrare & utrasqꝫ cautelas describere: nam opposita iuxta se posita magis elucescunt. Magis enim apparet opera regia esse optima ostendendo tyrannica esse pessima. Ex hoc autem manifeste patet tyrannidem maxime esse fugiendam a regibus: quia pessimum de se est fugiendum maxime & optimum maxime prosequendum.

¶Quod detestabile est regiam maiestatem declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis est in aliis peruersis principatibus totum in tyrānidem congregatur. Cap. xii.

a Deo sensus hominum sunt ad malum proni ut ualde utile sit in uia morum. multis uiis ostendere & multis rationibus probare malum & uicium & de esse quid uile & fugiendum ut ꝙ una uia non inclinat ut malum uitet. Alia inducat ipsum ad fugiendum malum. Postquam ergo ostendimus tyrannidē fugiēdam esse a regibus eo ꝙ opera tyrāni sunt pessima: probare uolumus reges summa diligentia cauere debere ne conuertantur in tyrannos: quia quicquid corruptionis & iniquitatis est in aliis peruersis principantibus totum in tyrānidē congregantur. ¶Sunt.n. ut patet ex habitis tres principatus boni: & tres peruersi. Dicebatur autem ꝙ si dominatur unus propter bonum commune est principatus rectus: & uocatur regnum. Si uero propter bonum proprium est peruersus & uocatur tyrannides. Si uero principentur pauci & dominantur quia boni & uirtuosi est rectus principatus & uocatur aristrocatia siue principatus bonorum. Si uero dominentur non quia boni: sed quia diuites est peruersus & uocatur oligaria. Sed si dominatur totus populus & intendant bonū oīum iā i signū ꝙ alioꝝ est principatus rectus & uocat regimē populi. Si uero populus tyrannizet & intendat opprimere diuites est pricipatus corruptus & uocatur democratia qd̄ idem est ꝙ quasi peruersio & corruptio populi: tyrannides uero corruptus principatus diuitum & iniquum dominium populi sunt regimina peruersa. Tyrannides uero est peruersior principatus: quia ut probat philosophus. v. politi. quicquid peruersitatis est aliquo principatu diuitū: & in peruerso dominio populi totum congregatur in tyrannidem: quod sic patet: nam diuites si iniqui dominari cupiant quantum ad præsens spectat tria intendunt uidelicet pecuniam corporales delicias: & custodiam corporis. Intendunt enim pecuniam quia qlibet principans intendit augmentum illius secundum quod se principari uidet. Si ergo aliquis principatur: qa bonus & uirtuosus semper intēdit ad opera magis bōa & ad uirtutem ut efficiatur melior & uirtuosior: sed si principatur qa diues ut magis principari possit intendit augmentum diuitiarum & congregationem pecuniæ: quare si diuites iniqꝫ dominantes non principātur quia boni: sed qa diuites tota eorum intentio erit circa pecuniam congregandam. ¶Rursus. diuites iniqꝫ principantes intendunt delitias corporales & habere uoluptates sensibiles. nam si quis uult aliqd: uult & ea multomagis ad quæ illud ordinatur ut si quis uellet potionem: multomagis sanitatem

uellet:ad quam potio ordinatur. Cum ergo homines communiter & maxime habentes uoluntatem peruersam ordinēt pecuniam & diuitias ad delectamenta corporea:& ad uoluptates sensibiles sequit͛ ꝙ diuites iniq̧ dominantes & intendentes non cōe bonum:sed pecuniam: intēdere corporales delectationes. ¶Tertio diuites sic principantes maxime solicitant͛ circa custodiam corporis:nam nullus spreto cōi bono intēdit͛ ad pecuniam & uoluntates corporis: nisi in multis offendat populum:nam talis ut pecuniā habeat deprædat͛ ciues:ut uero uoluptatib⁹ fruatur forefacit & infert contumeliam ciuibus q̄tū ad uxores & filias. Videt ergo se eē odiosum populo ideo non credit se multitudini:sed sp dubitans de furia populi maxime sollicitat͛ circa custodiam corporis. ¶Omnia autem hmōi mala reperta in peruerso principatu diuitum congregant͛ in tyrānidem istam. Nam tyrānus ut supra dicebat͛ non intendit bonum cōe: sed pecuniā. Rursus ut supra dicebat͛ non intendit bonū honorificum:sed delectabile. ¶Tertio tyrānus maxime delectat͛ circa custodiam corporis eo ꝙ uideat se plurimos offendisse. Legitur.n.de quodam tyrāno ꝙ cum a fratre suo quotidie increparetur:quare ipse semp tristis existeret:& quare nunq̄ hilarem uultum ostenderet tyrannus ille uolens reddere cām quæsiti eum expoliari fecit & ligari:& supra caput eius acutissimum gladiū pendentem tenuissimo filo apponi fecit:circa ipsum ꝙ hoies cum balistis sagittis appositis stare faciebat:& cum frater eius timore horribili inuaderetur timens ab actu gladio uulnerari: & a balistis perfodi ait tyrānus gaude frater hilarē ostēde multum. Respondente illo ꝙ non posset ꝑpter imminentia pericula:inquit tyrānus ꝙ nec ipse gaudere poterat eo ꝙ in maiori piculo existebat quia in tot forefecerat ꝙ sp sibi de morte dubitabat. Valde ergo cauere expedit regi ne conuertatur in tyrānum. nam tyrāni cum hoc ꝙ perdunt æternam uitam in hac temporali uita uix unam diem bonam habent eo ꝙ semper uideant pericula imminere. Rursus pecuniam nō tantum habent tyrāni quantum ueri reges: tum quia oportet eos multa expendere superuacue: tum etiam quia ueris regib⁹ plus donat͛ ex amore q̄ tyrānis proueniat ex prædatione populi. Experti.n.sumus tyrānizantes plus uixisse in egestate quā alios ueros reges. Delectamenta etiam corporea non tot habent tyranni quot ueri reges. nā habere amicos & diligi a populo est maxime delectabile:non confidere de aliquo & credere se odiosum esse multitudini est maxime tristabile. Priuatur ergo tyrānus a maxima delectatione cum uideat se esse populis odiosum: ¶Viso tyrānidem cauendam esse quia mala: iniqui principatus diuitum congregantur in ea. Restat uidere esse eam cauendam eo ꝙ etiam in ipsa cōgregantur mala peruersi principatus populi. Cū enim populus principatur peruerse non intēdit

q̄dlibet seruare in sua statu: sed satagit opprimere nobiles & insignes. Hoc etiam tyrānus facit quia ut patet ex habitis ipse pro uiribus nitit͛ opprimere excellentes & perimere diuites & insignes. summe ergo est cauenda tyrānides a rege in qua tot mala congregantur.

¶Quod summe expedit regibus & prīcipibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizet quia multis de causis contingit subditos insidiare tyrānis. Cap. xiii.

Q voniam hunc librum composuimus propter eruditionem regum & principum ut recte & debite gubernent populum sibi cōmissum. cum deuiare a recto regimine sit tyrānizare & iniuriari subditis & non intendere commune bonum: licet pluribus uiis ostenderimus per iam dicta detestabile & periculosum esse regiæ maiestati tyrānizare & non recte gubernare populum: non piget adhuc nouas uias adducere ad ostendendum hoc idem. Volumus autem declarare in hoc capitulo ꝙ q̄a multis de causis subditi insidiantur tyrannis & quia ualde est periculosa uia tyrannica & deuiatio a recto regimine. Iō reges cura peruigili studere debent ne delinquentes rectum gubernaculum tyrānizent. Narrat autem philosoph⁹.v. poli.vii. causas quare subditi tyrannis insidiantur. ¶Prima est propter timorem nam multi pusillanimes existentes cum nimis timent & non credunt se posse euadere quasi desperantes inuadunt alios:& efficiuntur probis. Vnde & prouerbialiter dicitur ꝙ nimis fugam timidum qui compellit esse audacem. Sic etiam & alia animalia quasi cōmuniter timet hominem & nisi crederent se ledi ab eo ratio aut nunq̄ inuaderent ipsum. Bestiæ ergo ut plurimum timore cōpulsæ insidiantur homini & inuadunt eum. Hoc ergo modo multotiens subditi insidiantur tyrāno & perimunt ipsum tyrānum timēte se offendi ab eo. ¶Secunda causa propter quam subditi tyrāno insidiantur est iniuria quam passi sunt ab ipso: naturale est ergo desiderare uindictam propter quod omerus dicebat iram dulciorem esse melle quia est appetitus penæ in uindictam. Quia ergo sic est delectabile uindictam exposcere multi insidiantur tyrāno:& propter uehæmētem iram aliquando inuadunt ipsum uolentes latas iniurias uindicare. ¶Tertio insidiantur aliqui tyrāno & aliquando perimunt ipsum quia ut plurimum tyrāni faciunt ea per quæ se contēnibiles reddunt nam cum non quærāt bonum commune: sed delectationes coporis: ut plurimum non sunt sobrii: sed gulosi uel non sunt casti: sed dant operam uenereis & quia hoc agētes se contemnibiles reddunt de facili inuaduntur. Exemplum bonum recitat philosophus.v. politi. habemus in sardinapolo. & dio. sardinapolus uero spræto communi bono totum se dedit uenereis. Quidam uero dux contemnens eum eo ꝙ uitam pecudum elegisset inualit &

peremit ipsum. Sic ēt dio. tyrānizans & curans
magis de gula q̄ de bono cōi contemnebatur a
subditis eo ꝙ quasi sp esset ebrius. Quidam er/
go nomine diō uidens ipsum quasi sp esse ebriū
pp despectionem insurrexit in ipsum. ¶Quar
to hoc fieri contingit pp honorem aut pp lucrū
adipiscendum: nam cum honor & gloria inter
bona exteriora sit bonum maximū multi uiden
tes tyrānum non quærere nisi honorem & glo/
riam ꝓpriam & non honorare subditos & non
quærere cōe bonum uolētes adipisci honorem
& gloriam quā conspiciunt in tyrāno: inuadūt
eum & perimunt ipsum. Sic etiam quia multi re
putant pecuniam esse maximum bonum uiden
tes tyrānum non intendere nisi ad lucrum pro/
priū: & ad congregandam pecuniam inuadunt
ipsum & accipiūt thesauros eius. Vnde dr̄ v. pol.
ꝙ quidam tyrānos inuadunt uidentes lucra ma
gna & honores magnos existētes i ipsis. ¶Quī
to fiunt insidiæ tyrānis ab aliquibus non ut pos
sideant monarchiam: sed ut uideant facere actio
nes aliquas singulares. Volunt.n. aliqui esse i ali
quo nomine uel in aliqua fama. Ideo ut nomi/
nent faciunt aliquid mirabile & aliquod singu
lare factum & qa insurgere cōtra tyrānum repu/
tant populi ualde stupendum. Ideo contra ip/
sum insurgunt. Sed tales qui pp hanc causam fa
cientes īpetum in tyrānum ut ait phūs sunt pau
cissimi numero: supponi.n. oportet eos nihil cu
rare ut saluentur. ¶Sexto contingit aliquos in
sidiare tyrānis & perimere ipsos ut liberent pa
triam ab oppræssione eoꝝ. His ergo de causis fi
unt insidiæ contra tyrānum. Ne ergo fiant insi/
diæ contra regiam maiestatem & ne rex sp dubi
tet ne perimat a subditis: summa diligentia caue
re debet ne conuertant in tyrānum. nam si non
īniuriat subditis: est continens & sobrius & non
eligit uitam bestialē & contemptibilem hono/
rat insignes & alios existentes in regno ut requi
rit eorum status: non depauperet nec opprimat
eos: & in oībus se habet non ut tyrānus: sed ut
uerus rex: inducit oēs existētes in regno ad amo
rem eius & tollit ab eis oēm materiā & causam
quare insidientur ipsi.

¶Quod maxime rex cauere debet ne efficiatur
tyrānus eo ꝙ pluribus modis corrumpatur tyrā
nides q̄ regius principatus. Cap. xiiii.

Licet p multa capitula præcedentia idu
xerimus reges & principes ut non ty/
rānizent. sed ut recte regant populum
sibi cōmissum adhuc in hoc capitulo uolumus
alias rōnes adducere ostendentes ꝙ si reges cu
piant suum durare dominium sūmo ope stude
re debent ne efficiantur tyrāni eo ꝙ tyrannides
& principatus ꝑuersus pluribus modis corrum/
pit q̄ rectus & regius principatus. ¶Narrat autē
phūs. v. poli. tres modos corruptionis tyrānidis
dicēs tyrānidem corrupti a se: a tyrānide alio &
a regno. Corrumpit.n. tyrannides a seipsa nam
ut dicebat supra malum seipsum corrumpit: &
interdum sic importabile sit. tyrānides ergo pp
peruersitates & nequitias quæ congregantur in
ipsa corrumpitur & durare non pōt. Ideo dicit
in poli. ꝙ tyrānides quāto intensior tāto minus
durat. Iustitia.n. urbanitates seruat quare cum a
iustitia recedit præparat uia ut corrumpat prīci
patus ille. Pollicia ergo q̄to de se magis a iusti/
tia recedit tanto ex se habet ut facilius corrumpa
tur. Restat ergo & principes si uolunt suum du/
rare dominium sūme cauere debēt ne a iustitia
deuiantes in tyrannidem conuertat & si eos ali
qūo tyrānizare contingat suam tyrānidem pro
uiribus moderare debent quia quāto remissius
tyrānizabunt tanto durabilius principabuntur.
¶Secundo tyrānides corrumpitur ab alia tyrā
nide contraria: nam licet bonum non contrarie
tur bono eo ꝙ bonum sit uno modo malum tñ
potest contrariari malo eo ꝙ esse habet multipli
citer. Contingit.n. uno modo percutere signū
pp quod in hoc non est diuersitas nec contrarie
tas: sed contingit multipliciter deuiare ab ipso
quare in deuiationibus contrarietas esse potest:
ut si multum opponitur pauco: proiectio ultra si
gnum contrariatur proiectioni circa: & proie/
ctio in dextrum proiectioni in sinistrum. Sicut
& in proposito prīcipatus rectus non contrariat
recto principatui: sed ꝑuersus peruerso. Vna er/
go tyrānides pōt contrariari alii & corrumpere
ipsam ut tyrānides populi contrariatur tyrāni
di monarchiæ. & una monarchia tyrānica con/
trariatur alii. cum aliquis monarchia uel aliquis
unus princeps tyrānizet in populum: gens illa
oppræssa non ualēs sustinere tyrānidem princi
pis insurgit & tyrānizat in ipsum eum perimens
uel expellens totus ergo populus efficitur quasi
unus tyrānus contra principem & tyrānides po
puli corrumpit tyrānidem monarchiam. Sic &
una tyrānides mōarchia corrumpit aliam: quia
multotiens unus monarchia tyrānus īsurgit in
alium ut obtineat principatum eius. Debent er
go cauere reges & principes ne tyrānizent cum
tot modis dissoluat tyrānicus prīcipatus. ¶Ter
tio dissoluit tyrānides non solū pp seipsam uel
pp tyrānidem aliam. Sed ēt ꝓpter regnum nam
non solum malum cōtrariatur malo. Sed ēt bo
num malo contrariat. Non solum.n. tyrānus ty
rāno obuiat. Sed ēt & rex si uiderit expedire ty/
rāno se opponit. Tot ergo discriminibus oppo
situs ē tyrānus. & tot modis habet dissolui eius
principatus. Regium autem dominium nō tot
periculis exponitur nec tot modis habet dissol/
ui. nam licet tyrānus satagat pro uiribus uerum
regem opprimere nullus tamen uerus rex uero
regi se opponit. nam nullus bonus & uirtuosus
insequitur alios bonos & uirtuosos: sed eos pro
posse saluat & promouet eo.n. ipso ꝙ aliquis bo
nis & uirtuosis se opponeret: deficeret eē bonus
& uirtuosus. Decet ergo regiam maiestatem sū
mo studio cauere tyrānidem ne prædictis peri
culis exponatur.

¶Quæ sunt quæ soluant dominium regium: & quot oporteat regem facere ut se in suo principatu conseruet. Cap. xv.

Angit autem phūs.v.poli.x.quæ polliciam soluant & q̄ oportet facere regem ad hoc ut se in suo principatu ꝯseruet. ¶Primo est nō permittere in suo regno transgessiones modicas:nā multæ modicæ trāsgressiones ut ait phūs æquant̃ uni magnæ.sicut multæ paruæ expensæ æqualent uni magno sūptui.Paruæ.n.trāsgressiones si multæ sint disponunt ad disgressiones magnas.Nā qui minima negligit paulatim decidit in maiora. Principis ergo est obstandū & inhibēdæ sunt obliquitates etiam modicæ. ¶Secundū præseruās polliciam & regnū regiū est bene uti his qui sūt in regno.Introducendo eos ad aliquos principatus honorando eos & non iniuriando eis.Nam ut innuit phūs in poli.bene uti ciuibus non solum præseruat polliciam rectā:sed etiam principatus ex hoc durabilior reddit̃. Dato ergo ꝙ in ipso sit aliquid obliquitatis admixtum. ¶Tertiū est incutere timorem hiis qui sunt in pollicia.nam corruptiones longe scđm rem prope aūt scđm timorē polliciam soluat ciues.n.magis sunt subiecti principi & plus ei obediunt si ex timoribus corruptionē timeāt.Guerra.n.exterius tollit seditiones intrinsecas & reddit ciues magis unanimes & concordes.¶Exemplū aūt huiusmodi habemus in romanis qui postquā defecerunt exteriora bella infra seipsos bellare cœperūt.Est aūt hæc cautela utilis solum duobus principantibus ut principatui constituto ex hominibus assuetis ad bella:& principatui in quo quis principari cœpit.hoīes.n.bellatores & assueti ad prælia quibus non fuit curæ de uirtutibus aliis nisi de fortitudine scđm phūm.vii.polliticorum assimilant ferro quod dum est ī continuo exercitio claritatem hēt:sed si diu remanet in officiosum rubiginem contrahit & sic tales bellantes fiunt obedientes principi.Vacantes uero nesciūt debite se hēre:quare talibus ut debite se habeāt semper incuciendi sunt timores bellici & correctiones extrinsecæ. ¶Rursus si quis sup aliquos de nouo principari cœpit quia contra talē principatū facilius insurgit̃ ne ciues isurgāt in pricipē:& magis unanimiter obediant incutiēdi sūt illis timores de extrinsecis periculis īminentibus:sed si regnum diu in statu perstiterit & dn̄s ille sit naturalis ita ꝙ quasi non sit in memoria hominū ex quo ille & antecessores sui obtinuerūt huiusmodi principatum tanta cautela non magnam utilitatem habere uidetur. ¶Quartum autem ꝙ pollicia habere uidetur:est cauere seditiones & contentiones nobilium:nā baronibus & hoc ponendo eis leges quia legibus non de facili cōtra dicitur:sunt enim in regno tales leges instituendæ ut per eas sedari possit contētiones nobilium:nam baronibus dissentientibus fiunt seditiones in regno & per consequens fit præparamentum ut dissoluat̃ regius principatus.¶Quitum est diligenter aspicere quomodo se habeāt quos maiestas regia honorauit & ꝓmouit ad aliquam præposituram uel ad aliquem principatū aut magistratum nihil adeo regnum conseruat & polliciam saluat sicut præficere homines bonos & uirtuosos & conferre eis dominia & principatus quare maxime saluatiuum polliciæ. Est etiam regiam maiestatem considerare diligenter quos præficit in aliquibus magistratibus:& si bene se habuerint augere eorum dominia. Si male minuere uel adeo male se habere possent ꝙ essent totaliter a dominio remouendi uel etiam capitali sententia condemnandi.¶Sextum est nulli magnum dominiū conferre.nam magna dominia ex nimia bonitate & fortitudine ut plurimum corrumpit mentes hominum ut fiant transgressores iusti.Est aūt hæc cautela maxime utilis ad homines de quibus rex certam & diuturnam experientiam non accepit.Ideo potissime obseruandum est ne repente constituat̃ aliquis in maximo principatu.¶Septimum saluans regnum & polliciam est regem siue principantem habere dilectionem & amorem ad bonum regni & ad polliciam in qua principatur. Quicūq; enim amat sollicitatur & timet ne aliquod inconueniens accidat circa amatū.timor autem consiliatiuos facit ut dicitur.ii.rethoricorum ibi enim est magna salus ubi & multa consilia.quare si rex bonū regni diligat saluabit̃ regnum :quia timens ne in regno aduersa contingant adhibebit multa consilia qualiter possit bona regni promouere:& periculis imminentibus obuiare.¶Octauum saluās regnum & polliciam est habere ciuilem potentiam:nam ut dicit̃ in magnis moralibus iusticia urbanitates cōseruat.Sed iusticia in regno conseruari non potest nisi per potentiam ciuilem puniātur trāsgressores iusti. Debet enim rex aut princeps si uult seruare iustitiā & uult punire transgressores iusti habere multos exploratores & multos inquisitores inuestigantes facta ciuium & inquirentes unde ciues accipiunt quod expendunt & quomodo possunt reddere rationem sui uictus:nā qui huiusmodi rationem non potest reddere signū est ꝙ ex furto uel ex male ablato uiuat.Sic enim faciendo ista poterit seruare iusticiam & ꝓseruare regnum a maleficiis & transgressoribus iusti.¶Nonum est maxime saluans regnum eē regem bonum & uirtuosum.Nam ut dicitur.v.polliti.maior uirtus requiritur in custodia ciuitatis & regni quam in duce exercitus. Nam in duce exercitus requiritur potissime experientia. Sed custos ciuitatis & custos regni totius oportet ꝙ sit uirtuosus & epyetes idest super iustus: decet enim talem esse quasi semideum ut sicut alios dignitate & potentia excellit:sic eos bonitate superent hoc enim maxime saluabit regnū & polliciam si rex sit bonus & uirtuosus quia itē der bono regni & communi.¶Decimum enim

est regem non ignorare qualis sit illa pollicia secundum quam principatur & quæ eam possunt saluare & corrumpere talia autem maxime scire poterunt per experientiam:nam cum quis diu expertus est regni negocia de leui arbitrari poterit qui bonum statum regni corrũpti & saluat. ¶Decet ergo regem frequenter meditari & habere memoriam præteritorum quæ contingerũt in regno quomodo iudicata fũdauit & quomodo temporibus retroactis melius conseruatus fuerit bonus status regni ut sciat cognoscere qualiter principari debeat & quæ corrumpũt & saluãt regnum & gubernationem regni quia his ignoratis recte regnum gubernare non poterit.

¶Quæ sunt consiliabilia & circa quæ oportet consilia adhibere. Cap.xvi.

Dicebatur supra quatuor consideranda esse in regimine ciuitatis uidelicet prĩcipem.consilium . prætorium.& populum.postquam ergo auxiliante deo determinauimus de principe & distinximus quot sunt genera principatus & qui illorum recti & qui illorum peruersi & declarauimus regnum esse optimum principatum.& tyrannidem pessimum manifestauimus autem quod sit regis officium & quæ oporteat ipsum facere ut recte regat populum sibi cõmissum.probauimus ꝙ decet multis uiis regem uigilem curam assumere ne conuertatur in tyrannum quãtum spectat ad præsens negocium sufficienter tractauimus quæ circa principem sunt dicenda Restat ergo de consilio pertransire quæ tractanda sunt circa ipsum. Sed cum dicat philosophus.iii.ethi.consiliabitur utiqꝫ aliquis non pro quibus consiliatur insipiens:insanus:sed pro quibus sapiens & intellectum habens.Ideo primo uidẽdum est quæ sũt consiliatius.& circa quæ debent fieri consilia ne tanquam ignorantes consiliari uelimus de quibus non sunt consilia adhibenda. ¶Possumus autem tangere sex quantum ad præsens spectat quæ sub consilio non cadunt. ¶Primo enim q̃cunqꝫ sunt mutabilia consilium nostrum subterfugiunt:nam ideo consiliamur ut regulemur in actionibus nostris & ut uitemus mala & ut consequamur bona quæ ergo uitari possunt & quæ mutationi non subiacent sub consilio non cadunt.Ideo dicitur.iii.ethi.ꝙ de eternis.i.de immutabilibus nullus consiliatur.nullus enim q̃rit consilium de diametro si est cõmensurabilis coste uel de quocũqꝫ ĩmutabili. ¶Secundo etiã consiliabilia non sunt quæcũqꝫ mobilia si semper uniformiter moueantur. Nam quæ semper uniformiter mouentur secundum quod huiusmodi sunt quandam necessitatem habent consiliabilia autem non sunt necessaria sed contingẽtia.Ideo dicitur in ethi.ꝙ de his quæ semper sũt in motu & quæ semper uniformiter mouentur: puta de uersionibus solis & de ortibus siderum nullus consiliatur.sidera enim licet moueantur tamen quia semper sũt in motu nec propter nostra opera in mutari possunt eorum cursus Ideo circa talia non est consilium adhibẽdum.Si aũt circa talia cadit consilium hoc non est secundũ se prout deseruiunt actionibus nostris ut quia aliqua humana opera congruentius fiunt tẽpore calido.Aliqua uero tempore frigido cursus siderum quæ inducere habet secũdum diuersa tẽpora calorem & frigitatem:non per se:sed per accidẽs potest sub consilia cadere.ut sciamus quo tempore quæ opera sunt fienda. ¶Tertio non sunt consiliabilia & quæ fiunt frequenter si fiunt e natura.Ideo de imbribus q̃ semper fiunt tempore yemali & de caumatibus quæ sæpe contingũt tempore æstiuali non habet esse consilium quia talia naturalia sũt & non depẽdent ex operibus nostris. Ideo de eis non consiliamur nisi ut deseruiunt operibus nostris.hoc ergo modo sicut & circa cursus siderum & circa quæcunqꝫ alia deseruientia humanis actibus:bene ergo dicitur in ethi.qđ de siccitatibus & imbribus non est consilium. ¶Quarta non sunt consiliabilia quæ etiam fiunt raro si ex fortuna contingãt nã quicũqꝫ consiliatur uult ex electione uel ex intẽtione aliquid adispici.quæ ergo præter intentionem eueniũt cõsiliabilia esse non possunt. Ideo dicitur in ethi non esse consilium de his q̃ sunt a fortũa puta de thesauri ĩuẽtiõe. ¶Quinto nõ sũt consiliabilia omnia humana opera:quia nõ cadunt sub consilio nostro:opera illorum hominum quæ propter nostra facta mutari non possunt.Ideo dicit̃ in ethi.ꝙ qualiter utiqꝫ scire optime conuersentur:nullus lacædemoniorũ consiliatur:nec etiam nulli gallici consiliantur qualiter optime uiuant indii.consiliabilia ergo nõ sunt immutabilia nec uniformia semper.nec q̃ sunt a natura:nec quæ a fortuna:nec omnia humana cadunt sub suo consilio:sed solum consiliamur de his q̃ sunt operabilia per nos:nam ut dicitur.iii.ethi.singuli autem hominum consiliantur de his operabilibus quæ fieri possunt per ipsos. ¶Sexto nõ sunt consiliabilia omnia quã per non fieri possunt:nam quæcũqꝫ finaliter per opera nostra adipisci intẽdimus sub consilio nõ cadunt.nam consilium non est de fine sed his q̃ sunt ad finem.oportet enim in consilio præsupponere finaliter intentum & non cõsiliari de ipso.sed de his per q̃ cõsequi possumus illud.Medicus enim quia finaliter intendit sanitatem nõ consiliatur utrum debeat sanare ægrum:sed hoc accipit tanquam certum & notum ægrum sanãdum esse & consiliatur de uiis per quas facilius & melius sanetur:sic rector ciuitatis & regni nõ consiliantur utrum ciues inter se pacem debeãt habere & utrum regnum oporteat esse in bono statu sed hoc accipit tanquam certa & nota & consiliatur quomodo melius fieri possint.Sunt ergo consiliabilia quæ dependent ex operibus nostris & non sũt finaliter intenta.nec se habẽt ut finis:sed ut ea quæ sunt ad finem.

¶Quid est consilium & qualiter consilia sunt fienda. Cap. xvii.

Est autem omne consilium quędam quæstio quia ut dicitur .vi. ethi. consilians autem siue bene siue male consilietur: quærit aliquid & ratiocinatur propter quod quicunque consiliatur quærit non tamen econuerso. nam ut dicitur .iii. ethi. licet omne consilium sit quæstio non tamen omnis quæstio est consiliū. Si enim consiliabilia sunt solum quæ dependent ex operibus nostris consilium erit q̄stio nō de quibuscunque sed solum de agibilibus humanis: possunt autem circa speculabilia & circa naturas rerū & circa æterna fieri q̄stiones multæ. sed huiusmodi q̄stiones consilia dici non debent. ¶Viso quidem consilium quia est q̄stio agibilium humanorum restat uidere q̄liter est consiliandum & quem modum in consiliis hr̄e debemus. Sūt aūt quantum ad præsens spectat sex obseruanda ut sciamus qualiter sit consiliandum. ¶Primum ē quia quanto aliquid est magis determinatū tanto minori eget consilio. Immo si omnino determinatum esset nulli egeret consilio. Ideo quarto ethi. quod circa certas operationes discipinarum non est consilium: puta de litteris. nō enim consiliatur scriptor nisi sit omnino ignorans q̄liter debeat scribere litteras quia hoc sufficienter determinatum est per artem scribendi. ¶De his ergo sunt consilia quæ possunt fieri per nos & non sunt omnino certa & determinata qualiter fieri debeāt. Ideo dubitamus & consiliamur circa ipsa Est ergo unus modus in consiliis adhibendus ꝙ quando aliquod factum regni proponitur quanto pluribus modis fieri potest & quā to minus habet certas & determinatas uias tanto per plus tp̄us est consiliandum ut de illis uiis facilior & melior eligatur ¶Secundo est in cōsiliis attendendum & consiliemur de quibuscūque minimis sed de magis dicebatur enim supra ꝙ timor consiliatiuos facit: qui ergo consiliatur uidetur timere & dubitare ne aliquo infortūio continente deficiat a consecutione optati boni: uel incurrat aliquod damnum. uel aliquod aliud malum. Quæ ergo sūt ualde modica ut quæ sunt apta nata efficere paruū bonum uel prohibere modicum malum non sunt consiliabilia: ē ergo modus attendendus in consiliis ut de magnis consilieṫ negotiis. ¶Tertio cum consiliari uolumus debemus alios assumere nobiscum inter quos conferamus de negotiis fiendis. nam licet homo inter seipsum possit inuenire uias & modos ad aliquid peragendum attamē imprudēs est qui solo suo capiti innititur. & renuit aliorum audire sententias. Magnæ enim prudentiæ est in consiliis hunc habere modum: ut cum aliis conferamus quid agendum quod ex duobus patet. nam consilia ut dictum est debent de rebus magnis. In talibus autem nullus debet omnino sibi credere & proprio sensu inniti: sed debet alios ad se uocare sciens ꝙ plura cognoscere possunt multi quam unus. Ideo dicitur .iii. ethi. cōsiliatores assumimus in magna discredentes nobis ipsis uelut non sufficiētibus dinoscere. ¶Rursus hoc idem patet ex eo ꝙ consiliū est circa agibilia particularia in quibus multum ualet experientia. nam in talibus ut dicitur primo metha. plus proficit expertus quam artifex quare cum plures plura experti sint quam unus solus: decet ad hmōi negocia alios adnotare ut per eorum consilium possit eligi uia melior quales autem esse debeant consiliarii adnotandi in prosequendo patebit. ¶Quarto est in consiliis attendendum ut secreta habeantur quæ ibi dicuntur: nā multa negocia disturbantur ex reuelatione consiliorum. Inde forte consilium nomen accepit. Dicunt enim aliqui ꝙ consiliū quasi idem est ꝙ desidium: dictum est autem consilium: quia plures simul concędere debent: sed forte melius dicere possumus ꝙ consilium dictum sit a con & sileo ut illud dicatur esse consilium & simul alii qui plures silent & tacent. Nam maxime est hoc in consiliis attendendum. & maxime in consiliis ubi tractātur negocia cōmunia & facta regni: ut unusquisque consiliarius adiecta dilectione priuati boni. solū aspiciat ad cōmunem ꝓfectum: & ut regni profectus impediri non possit: secreta tenere debet quæ ibi sūt tradita. Hoc enim fuit ꝙ apud romanā rem publicam exaltauit fidelitas consiliantium: quibus quicquid per consilium in eorum auribus dicebatur adeo secretum erat ac si non audissent illud. Vñ ualerius maximus scdo libro de factis memorabilibus capitulo de institutis antiquis cōmēdans romanos cōsiliatores ait. ꝙ fidū & altū erat secretū consistorium reipublice silentioque salubritate munitū cuius limē intrantes abiecta priuata dilectione ita dilectionem publicam induebant ut non dicā unum sed neminē audisse credere ꝙ tam multorum auribus fuerat cōmissum. ¶Quinto est in consiliis attendendum ut non loquantur ibi placētia sed uera. Adulatores enim dū principi placere student uera silentes & placita promulgantes exponunt periculo totum principatum uel totum regnum. Inde est ergo ꝙ quidam sapiēs Aristodes nomie dicebat consiliarios duo in se habere debere ꝙ nec essent plani. i. manifesti & propalatores consiliorum: nec essent placētes ut quod essent adulatores plus curantes loqui placentia q̄ uera. Sic etiam ut recitat phūs .ii. rethi. quidam poeta nomine alexander. Videns primum in consiliis esse secretarium & ueracē commendas eum dicebat iste est qui consuluit ac si diceret ꝙ alii respectu eius consiliatores dici ñ debent sed magis forte adulatores. ¶Sexto est in consiliis attendendum ut diu consiliemur: & si assit oportunitas cito in opere exequamur. nā cum adest oportunitas operandi & si recte uolumus & non illud facimus hoc est qa ignoramus an expediat illud fieri. bene ergo se habet diligēter quodlibet negocium discutere arduū an uti

le sit illud facere. sed post q̄ per diuturnū cōsiliū est recte cognitum quid fiendum si assit operandi facultas prompte operari debem⁹. bene ergo dictum est quod scribitur. vi. ethi. ꝙ cōsiliamur multo tempore: operamur autem prompte & ꝙ oportet consiliari tarde sed facere consiliata uelociter.

¶ Quales consiliarios assumere deceat regiam maiestatem. Cap. xviii.

Omnia autem quæ habere debet bene persuadens & bene creditiuus apparēter expedit ut habeat bonos consiliarios existenter: Nam ex hoc aliquis persuadet in consiliis & creditur dictis eius. quia extimat̄ bonus consiliarius esse ad persuadendum. Sed ad hoc ꝙ aliquis sit bene creditiuus non oportet ipsum esse existenter talem: sed sufficit ꝙ uideatur uel appareat talis esse: nam homo iudicat q̄ fortis patent & ex apparentibus. Ideo fit sufficiēter homini fides & redditur ei aliquis creditiuus si extimet illum bonū consiliatorē esse. sed ad hoc ꝙ bonus consiliator existat: non sufficit ꝙ sit apparenter talis requirit̄ existenter talē esse. bene igitur dictum est ꝙ q̄cunq; bene persuadens habet apparēter bonus consiliator existenter habere debet. Quare si scire uolumus quales consiliarios haber̄ deceat regiā maiestatem & q̄ & quot sunt incōsiliis requirēda: scire expedit quot modis persuadetur hominibus uel quot modis fit eis fides & inclinantur ad credēdum sermones auditos: hæc aūt sunt tria secundum ꝙ in omni locutione tria sūt cōsideranda uidelicet dicētē qui loquit̄: auditorem ad quem loquit̄ & rem de qua loqtur. ¶ Primo enim esse potest ꝙ persuadetur auditoribus & inclinant̄ ad credendū sermones auditos ex parte dicentis qđ contingit si dicens sit bonus uel credat̄ bonus: nam bonis hominibus etiam si nullas rationes assignare sciant: creditur & faciunt fidem auditoribus: sed hmōi fides sumit originem ex parte dicētis: nam quia dicens creditur esse bonus cum tales mentiri nolit de facili creditur eoꝝ dictis. ¶ Secundo potest fieri credulitas auditoribus ex parte ipsoꝝ auditorum quod contingit si proferēs sermones sit beniuolus & amicus: nam sicut homines cōmuniter & ut plurimū decipiunt̄ circa seipsos & credant se plus ualere q̄ ualeant & eē magis sapientes q̄ sint. & in negotiis fiendis cōmuniter credunt homines plus uidere q̄ uideāt & magis loqui ad propositū q̄ loquant̄ sic quia amicus reputatur alter ipse cōmuniter decipiūtur homines circa amicos. Nam ut dicit̄ in reth. amantes & odientes non pariter iudicam⁹. Cōmune est enī ut amicorū facta ut plurimū deferam⁹ in bonum: & inimicorū in malū. Passionamur. n. circa amicos sicut circa nos ipsos ut credamus eos plus ualere quā ualeāt & esse meliores q̄ sint. Quare si auditores credunt beniuolis & amicis uel eis quos estimant esse. Huiusmodi credulitas sumit originē ex parte ipsorum auditorum ad quos est sermo qui ex se passionant̄ & inclinantur ut fidem adhibeant eis quos putant amicos esse. ¶ Tertio fit credulitas ex parte ipsorum rerum quod contingit si dicens sit prudens uel credatur esse prudens: nam prudentis est scire & cognoscere ipsas res: negocia agibilia: quia ut dicitur primo ethi. unusquisq; bn̄ iudicat de his quæ nouit: ex ipsis ergo negociis & ex ipsis rebus de quibus loquitur prudens quia ea scit cognoscere & iudicare facit fidem auditorib⁹: hæc autem credulitas & hæc persuasio est p se: nam reddere se credibilem & bene persuadere p se ē ex ipsis rebus & ex ipsis negociis de quibus loqtur: scire assumere rōnes & argumēta per quæ fides fiat audientib⁹ & quia prudētes sciūt facer̄ & qui existimantur prudētes extimātur talia facere. Ideo ad hoc ꝙ aliquis ex rebus de quibus loquitur fidē faciat uel oportet ꝙ sit prudēs uel ꝙ credat̄ esse prudēs. Omnis ergo bene psuadens uel omnis ille cuius dictis creditur & adhibet̄ fides: uel oportet ꝙ sit bon⁹: uel ꝙ amicus: uel prudens: & si non existenter apparenter saltem. Itaq; cum dictum sit ꝙ quæ bene persuadens & ille cui fides adhibetur debet habere apparenter oportet ꝙ bonus consiliator habeat existēter satis apparet quales consiliatores deceat q̄rere regiā maiestatem: qa debet quærere tales qui sint boni: & amici & sapientes: ut si boni sint nō mētiant̄ ratione sui: qa bonis displicet omne malū & omne detestabile: mēdaciū autem ut dicitur. iiii. ethi. per se est malū & detestabile. ¶ Secundo consiliarii. debent esse nō solū boni sed amici ut non solū non mētiant̄ ratione sui q loquūtur & qui consiliū præbent sed etiā ratione eius ad quem loquūtur & cui consiliū præbēt: quia amicoꝝ ē amicis uera & bona consulere. ¶ Tertio consiliarii debent esse sapientes qa non mētient̄ ex parte rerū de quibus loquunt̄ qa cognoscent negocia agibilia & scient qualiter sit agendū: hæc ergo tria quærenda sunt in consiliariis: uidelicet bonitas amicitia & sapiētia. nam ut recte consulant sicut patet ex dictis debent esse boni: & amici & sapientes.

¶ Quot oportet scire consiliarios & circa quot sunt consilia adhibenda. Cap. xix.

Sicut considerent̄ dicta phi. i. reth. v. sūt de quibus consiliant̄ homines: uidelicet de prouentibus: de alimēto: de custodia ciuitatis: & de pace & bello: & de legislatore: circa hæc ergo. v oportet consiliatores esse instructos. Primo enim contingit esse regis consiliū circa prouētus in quo duo sunt attēdēda. ¶ Primo ne maiestas regia aliquos prouētus iniuste usurpet a suis conciuibus: probatur enim supra regem debere eē talem qui bonus & uirtuosus tanquam polliciam diligeret existētes in regno promoueret & honoraret quod esse non posset si bona eorum quæ sunt in regno usurparet iniuste. ¶ Rursus est attendendum ne in suis prouentibus defraudetur: expedit enim regium cō-

silium pro uiribus saluare iura regis.eo ꝙ huiusmodi bona ordinanda sunt ad bonum commune:ut ad defensionem regni & ad bonum statũ eius:decet ergo consiliarios scire introitus & ꝓuentus regni:quos oportet peruenire ad regem qui & quanti sunt quatenus:si quis est superfluꝰ & iniuste acceptus auferatur si quis uero deficit uel est diminutus apponatur & augeatur. ¶ Secundo debet esse consilium de alimento ut sciatur utrum ciuitas uel regnum cui pricipatur aliquis rector sufficiat sibi ĩ alimẽto & indeseruientibus ad sufficientiam uitæ:considerandum est enim quantum alimẽtum est in regno uel in ciuitate qualibet ipsius regni & quãtum est ibi adductibile & quorum inductione adduci ualeat: ut circa hæc debita consilia & debitæ ordinationes fieri possit:non enim modicum consiliãdũ est circa alimentum ut quælibet ciuitas habeat sufficientia ad uitam quia aliter iam non esset ciuitas ut hmõi sufficientibus ad uitã fieri debent debitæ commutationes ut debitæ emptiones & uenditiones. Considerandæ enim sunt mensuræ & pondera uendentium & cum expedit taxandum est præcium uenditionis si ultra q̃ debent uenditores res suas uendere uellent. ¶ Tertio ẽ consilium adhibendum circa custodiam ciuitatis & regni quod dupliciter fieri habet:nam primo est custodia adhibenda ne insurgãt seditiones & malicia inter ciues. Ideo attendendum ẽ diligenter qui ciuium reputantur boni & qui infames & circa infames maior custodia adhibeatur:& si dephendãtur male egisse puniantur:uel etiam totaliter extirpentur:quia reges & principes non debent pati maleficos uiuere. Sunt etiã consideranda loca in quibus consueuerunt magis maleficia perpetrari:nam sicut qdam hominum magis iniustificant q̃ alii:sic sunt quædam loca magis apta ad iniustificandum q̃ alia:ut in ciuitate contingit esse uicos aliquos magis esse suspectos q̃ alios:quia iniustificãtes ibidem possunt magis latere & effugere puniẽtes:sic etiam est extra ciuitatem loca aliqua sũt nemorosa & umbrosa magis apta ad iniustificandum q̃ alia: debet ergo adhiberi consilium ut circa talia maior custodia præbeat. ¶ Rursus circa custodiã ciuitatis & regni non solum sunt adhibẽda consilia propter ipsos ciues uel propter eos qui sunt in regno:ne unus iniustificet in alium sed etiam ꝓpter ipsos extraneos. Considerandum enim ẽ utrum regnum ex aliqua parte possit inuadi:& utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis possit suscipere detrimentũ:ideo passagia portus introitus &c. talia unde possunt extrinseci ad uenire: non sunt extraneis cõmittẽda uel tribuẽda:sed sunt diligẽter custodiẽda uel muniẽda. ¶ Quarto habet esse consilium circa pacem & bellum quod non est intelligendum circa pacem ciuiũ uel circa eorum bellum:nam pax ciuium est aliquid finaliter intentum:bellum autem est cuius oppositum:de fine autẽ & de eius opposito nullus sanæ mẽtis consiliatur:nam non est consilium nisi de his de quibus est dubium eo ꝙ consilium sit q̃dam quæstio:& q̃stio sit dubitabilis ꝓpositio:de fine:aũt & de hoc ꝙ principaliter intẽditur nullus dubitat ipsum esse ꝓsequendum. De eius aũt oppositio quilibet cognoscit ipsum esse fugiendum. ideo pax ciuium pro uirtutibus est prosequenda & eorum dissentiones & bella ꝓ uiribus fugienda:& in hoc non est quæstio nec consilium. ¶ Sed utrum cum extraneis debeamus hr̃e pacẽ uel bella dubitabile esse potest & possunt ad hoc adhiberi consilia circa quod sunt duo consideranda. Primo ut nunquam cupiatur iniustum bella quia iniustificari in alios & eos idebite opprimere per se est malum & fugiendum:deinde si uisum sit bellum esse iustum consideranda est potentia regni uel ciuitatis:q̃ bellare debet quanta sit & quãta ei potest aduenire extrinsecus. Considerãda est etiam potẽtia aduersariorum:nam scd̃m phũm.i.reth.ad meliores pacem debemus habere:ad deteriores autem nobis est expugnare uel non pugnare contra eos. Posito enim ꝙ potentiores ad quos resistere non ualemus:in nos forefaciant prudẽtiæ est non insurgere in ipsos nisi occurrat oportunitas temporis in quo ex eis congrui possimus uindictas assumere. ¶ Quintum circa qd' sunt consilia adhibenda:est lator legum:nam ut dicitur primo retho. in legibus ẽ salus ciuitatis. Cõseruãtur enim ciuitates & regna per leges iustas quia absq; iustitia nequeunt regna sustinere. Decet aũt scire regem quot sunt genera dominorũ siue quot sunt species principantium & qui principatus est durabilior:& qualiter principatus secũdum quẽ dominat' habet saluari & corrumpi ut eligens optimum modũ principandi ferat leges iustissimas scd̃m quas saluari habet principatus ille. Quis sit aũt optimus modus principandi & quale debeat eẽ regis officium:& q̃uo rex se debeat i suo dominio ꝓseruare fuit in superioribus patefactum:quare ꝑ superius iam dicta coadiuuante experientia gestorum particularium quæ continue occurrunt in curiis regũ & principum:instrui poterit rector ciuitatis aut regni: qualiter circa lationem legum sit consiliandum & quæ leges sunt ferendæ ut saluetur principatus eius intendimus in capitulis sequẽtibus de legibus multa inquirere ut simul ex dictis & dicendis melius ueritas patebit.

¶ Quod quantum possibile est sunt omnia legibus determinanda & quam pauciora possunt arbitrio iudicum cõmittenda. Cap. xx.

Q Via in præcedentibus capitulis determinauimus de principe:ondendo q̃lis debeat esse princeps & determinauimus de consilio:declarando quales debent esse consiliarii & quæ & quot sunt illa circa q̃ habet esse consilium. Restat secundo ordinem ꝑtractum ut exequamur de prætorio siue de iudicio inuestigando qualiter iudicandum sit & ꝙ

sũt genera legum & alia q̃ circa istam occurrũt materiam. Sed cum iudicium fiat per leges aut per arbitrium aut per utrunq;. Priusquam osten damus qualiter sit iudicandum declarare uolu/ mus ꝙ quãtum possibile est sunt omnia legibꝫ determinanda & quam pauciora possunt arbi/ trio iudicum cõmittẽda. Quod quadruplici uia inuestigare possumus quarum tres tanguntur. i. retho. quattuor uero tãgit. vii. poli. ℂ Prima uia sic patet nam pauciores sunt legum conditores quam iudices iudicantes secũdum leges iam cõ ditas. Nam in qualibet ciuitate oportet esse ali/ quod prætorium ordinarium ad quod causæ re ducantur & litigia exorta in ciuitate illa ꝑ leges tamen conditas in una ciuitate regulari possunt ciuitates multæ. Immo eadem ciuitate in qua le ges condũtur contingit plures esse iudices q̃ le gum conditores. nam leges si iuste sint debẽt eẽ quasi immortales & immutabiles: quia circa eas nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices ta men iudicantes secũdum illas moriuntur & cor rumpuntur. Contingit etiam absq; corruptione & morte iudices a suo officio remoueri & alios in suum locum succedere sibi saltem ꝑ successio nẽ ipsorum oportet in eadem ciuitate multos es se iudices: eo ꝙ ipsi quasi continue inouantur ñ tamẽ sic oportet multiplicare legũ conditores eo ꝙ leges non sic cont nuæ ĩnouari debẽt: q̃re si legum conditores respectu iudicũ sunt pauci: quia facilius est inuenire paucos sapiẽtes quam multos: ut omnia sapienter disponãtur expedit quantum possibile est per legem omnia deter/ minari & quam paucissima arbitrio iudicũ com mittere. ℂ Secunda uia sic ostenditur nam faci/ lius & melius uidetur quid rectum & quid iustũ & si illud multo tempore diligẽti consideratio/ ne discutiaꝛ q̃ si oporteat statim iudicatiuã sen/ tentiam proferre. Itaq; cum legum conditores multo tempore & multo cõsilio deliberare pos sint quales debeant leges ferre. Iudices propter ĩ stãtiam pertinet & quia non debent lites ꝓlon/ gari: sed deprimi nisi tantam habent diuturnita tẽ ad uidẽdum quid iustum in proposito: ne igi tur in iudicando erretur quantum possibile est sunt omnia legibus determinanda & pauca di/ scretioni iudicium committenda. ℂ Tertia uia sic declaratur nam conditores legũ leges ferunt in uniuersali & de futuris dicentes quicunq; sic egerit sic puniatur ignorantes an amicus uel ini micus sit illa facturus: & debeat illam subire sen/ tentiam nam si scirent ꝙ amicus: forte obliqua/ rentur in iudicando & pœnam palliarẽt. Si ue/ ro inimicus inclinaretur forte in partem opposi tam & punitionem augerent. Nunc autem quia solum in hoc leges ferant & nesciũt quid in par ticularibus sit futurum non peruertuntur in iu/ dicando amore uel odio inclinati. iudices autẽ non sic nam iudicum iudicia non sunt de futu/ ris: sed de ꝑteritis nõ uniuersaliter: sed in particu lari. Incusantur enim determinatæ personæ ad quas est amare uel odire & sæpe talia annexum habent proprium cõmodum. Ideo iudex de fa cili obliquatur. nam amantes & odientes & ali quod temporale commodum considerantes ñ æqualiter iudicant: quare ne iudicium iudicum obliquatur: bonum est quantũ possibile est om nia lege determinare & quam paucissima arbi/ trio iudicũ committere. ℂ Has autem tres ratio nes tangit philosophus. i. retho. dicens ꝙ maxime quidem contingit recte positas leges quæcunq; possibile est determinare: & præterea paucissi/ ma committere iudicantibus. Primum quidem quia facilius est habere unum aut paucos sapien tes quam multos: deinde quia legislatores fiunt ex cõsideratis ex multo tempore iudicia autem ex suborto & subito. Tertium uero quod est ma ximum omnium quia legislatores sunt de futu/ ris & in uniuersali: sed præfectus aut iudex iudi/ cat de præsentibus & determinatis ad quos est amare & odire & quibus proprium commodũ annexum est sæpe. ℂ Quarta uia ad ostenden/ dum hoc idem sic declarari potest: nam ut infra patebit oportet aliqua committere arbitrio iu/ dicium quia gesta particularia complete sub nar ratione non cadũt nec lege omnia complete de terminari possunt tamen quantum possibile est omnia legibus sunt determinanda: & quanto pauciora possunt sũt arbitrio iudicum commit/ tenda: quia ut dicitur. vii. poli. quanto utiq; mi/ nor inimicitia fuerit exequentibus iuditia. tan/ to magis accipiẽt finem excutione iuditiorum. quare cum iudex iudicando reos secundum le/ ges non tantam inimicitiam incurrat: quãtum si iudicaret eos arbitrio proprio ne iudex timo/ re inimicitiæ inclinatus differat debito fini iudi tia mancipare: quantum possibile est sũt omnia legibus determinanda: & pauca arbitrio iudicũ cõmittenda: sufficiẽter enim iudex excusatur cũ secundum positas leges aliquid iudicat: quia nõ uidetur ipse scd̃m se hoc agere: sed lege compul sus dicitur talem sententiam ꝓmulgare.

ℂ Qualiter est in iudicio procedendum: & ꝙ sermones passionales sunt coram iudice prohi/ bendi. Cap. xxi.

a Ttendere debent iudices ut in iuditio procedant ut sermones passionales ꝓ uocantes ad passiones ut ad iram & odiũ in iuditio prohibeantur. Multi enim liti/ gantium congnoscentes se habere malam cau/ sam non amant quid factum & quid non fa/ ctum: sed conuertunt se ad commouendum iu/ dicem ad iram & odium circa aduersarios & ad benignitatem & misericordiam erga seipsos: sed ꝙ tales sermones sunt prohibendi triplici uia inuestigare possumus. Prima sumitur ex eo ꝙ huiusmodi sermones obligare habent iudicẽ quem esse oportet quasi regulam in iudicando. Secunda uero quia prædicti sermones tollunt ordinem iudicandi. Tertia quia quidam sunt in pertinentes ad propositum. ℂ Prima uia sic

patet scire enim debemus ꝙ iudex in iudicando
de litigiis ut recte iudicet sic debet se habere in-
ter partes litigantes sicut lingua uolens discerne
re de saporibus uel sicut quilibet alius sensus uo
lens discernere de propriis sensibilibus habere se
debet inter ipsos sapores uel inter propria sensi-
bilia. est enim sensus media proportio sensibiliũ
& quam diu non inficitur secundum alterũ con
trariorum dat rectũ iudicium de sensibus ut quã
diu lingua non est infecta aliquo humore recte
iudicat dicẽs amarum esse amarum & dulce dul
ce. Si uero inficiatur colera uel flegmate uel aliquo
alio humore tunc non quasi existens in medio:
sed contracta ad alterum contrariorum peruer-
se iudicat dicens dulce esse amarum & econuer-
so ut patet in infirmantibus & habentibus infe-
ctum gustum sic iudex quando est medius inter
litigantes non declinãs ad alteram partem quasi
regula recta dicet iustum eẽ iustum & iniustum
iniustum. Si uero ad alteram partem declinet ꝑ
misericordiam & amicitiam: ab altera uero rece-
dat per iram & odium quasi regula tortuosa per
uerse iudicabit: & quia hoc faciunt sermones pas
sionales: permittere talia in iuditio nihil ẽ aliud
q̃ regulam obliquare: quare si inconueniens est
permittere obliquari regulam inconueniens est
sustinere in iudicio passionales sermones. dato
tamen ꝙ contingat sustinere aliquos passiona-
les sermones quia ut in sequentibus patebit pro
niores debent esse iudices ad miserendum quã
ad puniendum potius sustinendi sunt sermones
passionales prouocantes ad misericordiã uel be
niuolentiam q̃ ad odium uel ad iram. ¶ Secun-
da uia omnes passionales sermones permitten-
dos non eẽ sumitur ex eo ꝙ talia peruertunt or-
dinem iudicandi. in iudicando. n. est ordo qui-
dam qua aliquid est ibi tanquam suppremum &
aliquid tanquam medium & aliquid tanquam
infimum tanquam suppremum quidem est rex
ipse uel princeps: uel alius legislator: tanquã me-
dium uero est ipse iudex: sed tanquam infimum
est ibi reus: uel incusatus uel partes litigantes est
enim iudex medius inter legislatorem & litigã-
tes: & qa medium aliquid debet accipe ab utro-
ꝙ extremorum. Iudex tanquam medius aliquid
accepit ab utrisq;: nam a legislatore accepit quid
iustum & quid non iustum. Si enim per leges
discernitur quid iuris ab alio addiscit iudex qd
iustum in agibilibus humanis per cuius leges re
gulantur in iudicando a legis ergo latore discit
iudex quid iustum: sed a partibus discit quid fa-
ctum uel non factum. Si autem dicit ab eis quid
iustum hoc est per accidens inquantũ allegant
leges cõditas a legum latore: quare cum sermo-
nes passionabiles inclinent uoluntatem & faci-
ant apparere aliquid iustum uel non iustum eo
ꝙ passionari ut amantes & odientes & gauden-
tes & tristantes non pariter iudicamus permitte
re passionales sermones in iudicio ẽ peruertere
ordinem iudicãdi: qa est facere partes legislato
res & tenere suppremum gradum in iudicando
quæ debent tenere infimum: peruertitur ibi talis
ordo quia partes passionando iudicem ei faciũt
apparere aliquid iustum uel iniustum quod nõ
est officium partium: sed legislatoris per legis
enim latorem uel per leges ab eo conditas opor
tet apparere iudici quid iustum & quid iniustũ
non autem hoc debet fieri per partes litigantes
uel per sermones passionales a partibus promul
gatos. ¶ Tertia uia sumitur ex eo ꝙ tales sermo
nes sunt impertinẽtes ad propositum & sunt ex-
tra negocium iudicandum. nam cum lis sit de
aliquo facto uel de aliqua re nihil oportet dici
in iudicio nisi pertinens ad rem uel ad negoci-
um de quo est litigium: passionare autem iudi-
cem aut narrare iniurias quas pars aduersa iudi
ci intulit uel narrare bona quæ ipsi iudici con-
tulerũt & hoc modo prouocare iudicem ad ma
liuolentiam partis aduersæ & ad beniuolẽtiam
sui est omnino impertinens ad propositum: qua
re non sunt talia permittenda.

¶ Quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos bene iudicare. Cap. xxii.

P Ossumus autem. iiii. enumerare quæ oportet habere iudices ut uera iuditia proferant & ut recte iudicẽt. Primum est autoritas iudicandi. Secũdum est prudentia legum. Tertium experientia agibilium. & quartum rectitudo uoluntatis. In omni enim litigio quantum ad præsens spectat. iiii. est considerare uidelicet partes litigantes negocium de quo litigant leges secundum quas sunt litigia iudicanda & legislatorem: aut regem aut principem a quo datur autoritas iudicandi: expedit autem iudices ut recte iudicent ad omnia hæc debite se habere: nam iudicium non debet esse usurpatũ nec temerarium nec iniquum nec præsumptuosum siue suspitiosum. Iudices. n. si non recte se habent ad legislatorem faciunt iudicium usurpatum. Tunc quidem dicuntur iudices nõ recte se habere ad legislatorem quando excedunt autoritatem sibi cõmissam. ¶ Secundo dicuntur iudices facere iudiciũ temerarium si nõ recte se habent ad leges: ut si careant legum prudẽtia nam sine cognitione legum recte causæ iudicari non possunt. ¶ Tertio si iudices nõ debite se habent ad partes litigantes: facient iudicium iniquum: nam ut patet ex habitis iudex debet esse quasi regula recta media inter utrasq; partes: quare si huiusmodi regula a medio deuiat & ad unam partem declinat per amorem ab alia uero recedit ꝑ odium oportet ipsum iudicare iniq; quia tũc iudicium nõ procedit ex zelo iustitiæ: sed ex amore uel odio partium. Quarto si iudices non debite se habent ad negocia agibilia ut si sint inexperti humanoꝝ actuum faciẽt iudicium suspiciosum quia aliqñ ex leui suspitiõe alios condẽnabit nõ erit ergo rectum iudicium nisi concurrant ibi autoritas iudicandi prudentia legum: zelus iustitiæ & experientia agibilium. Nam sicut in curã

do morbos corporales aliquando plus proficit expertus q̃ artifex eo ꝙ habeat notitiam conditionum particularium sic i iuditio agibilium & in discussione causarum aliquãdo plus ꝓficiunt experti q̃ scientes iura. Omnia ergo prædicta requiruntur ad recte & debite iudicandum. Patet itaq; quales iudices & quales discussores causaꝶ quærere deceat regiam maiestatem: nam decet eos tales quærere qui sint humiles non excedentes autoritatem sibi cõmissam sicut prudẽtes in legibus sciẽtes eas applicare ad litigia exorta habet zelum iustitiæ uel ut non ex amore uel odio partium: sed ex dilectione iustitiæ sentẽtias proferunt. Habeant experientiam agibilium ut cognoscentes particularia acta melius discutiant causas.

¶ Quæ & quot oporteat considerare iudices ut indulgeant humanis ut sint clæmentes potius q̃ crudeles. Cap. xxiii.

Quantum ad præsens spectat. x. enumerare possumus quæ uidet̃ tangere philosophus. i. reth. ad quæ decet respicere iudicẽ ut humanis indulgeat & ut sit clæmẽs potius q̃ seuerus. Primum est ipsa natura humana. Secundũ legislator. Tertium pius intellectus legum. Quartum operantis intẽtio. Quintum multitudo bonorum operum. Sextum diuturnitas ipsis retroacti. Septimum excessus bonitatis supra maliciam. Octauum patientia accusati. Nonum corrigibitas peccantis. Decimum subiectio delinquentis. ¶ Primo. n. ipsa natura humana clamat ꝓ clæmentia delinquentis: nam cum natura humana de se sit debilis & mutabilis & ꝓna ad malum si contingat aliquem delinquere. infirmitas naturæ supplicat pro uenia. Ideo dicitur. i. retho. ꝙ epyelres ẽ indulgere humanis. Dicitur. n. esse epyelres qui est supra iustum siue supra iustitiam. philosophus igitur parcentem humanis appellat supra iustum quia clæmentia est extollenda supra ueritatem & supra iustitiam. ¶ Secundum ꝙ inclinare debet iudicem ad clæmentiã est ipse legislator: nam forte ipse rex uel ipse princeps cuius est leges ferre si consideraret conditiones peccantis indulgeret eis quare si iudex hoc potest opinari ꝙ legislator dispensaret in legibus & parceret reo magis debet agere cũ eo misericorditer q̃ crudeliter. Ideo dicitur. i. retho. ꝙ iudicans potius debet respicere ad legislatorem q̃ ad leges. ¶ Tertium inclinans ad pietatem est peius intellectus legum. Leges. n. ad terrendum delinquentes quãdam ampliorem seueritatem continent: quare si legum uerba ut terreant peccantes sunt amplioris seueritatis contentiua decet ut per pium intellectum moderet̃ supplicii magnitudo: hoc ẽ ergo quod dicitur. i. retho. ꝙ iudicans non debet respicere ad uerba legum: sed ad intellectum legis. ¶ Quartum ẽ intentio operantis: nam licet de quo incusatur aliquis sit de genere malorum ipse forte non habuit prauam intentionem uel si habuit adeo prauã ut opus intendit & qa dubia meditanda sunt in meliorem partẽ: si aliquo mõ põt percipe iudex peccantem non peccasse ex electiõe: sed ex ignorantia uel ex i fortunio debet ad clæmẽtiam declinare. Ideo dicit̃. i. reth. ꝙ iudicans debet aspicere non ad actionem: sed ad electionẽ. ¶ Quintum inducens ad misericordiam est multitudo bonorum operum nam forte ille qui nũc deliquid multa bona opera prius fecit. Debet ergo iudex non ita respicere ad partem ut ad hoc particulare negocium in quo delinquũt sicut ad totum ut sicut ad multa bona opera quæ prius fecit ideo dicitur. i. reth. ꝙ iudicans non debet respicere ad partem sed ad totum. ¶ Sextum ẽ diuturnitas tp̃is retractati. Nam contingit ẽt in pauco tp̃e facere multa bona opa. Duo ergo debent inducere regẽ aut quecũq; alium dominum ad dilectionem alicuius subditi: uel quia multo seruitia recepit ab ipso: uel quia multo seruiuit sibi. Hæc. n. duo licet ut plurimum se commutentur quia qui multo tempore seruiuit ut plurimũ multa seruitia fecit & ecõuerso: contingit tamen hæc duo ab inuicem seperari: nam homo nõ seruit alteri nisi occurrat tempus & oportunitas seruiendi. potest enim contingere ꝙ in multo tp̃e occurrant oportunitates paucæ & in pauco multæ. istud itaq; sextum inclinatiuum ad pietatem respiciens diuturnitatem tp̃is non est idem cum quinto: ꝙ respicit multitudinem operum: quare si contingit aliquẽ subditorum nũc in aliqua parte temporis delinquere: qui toto tp̃e se bene habuit præcedẽti: ẽ cum ipso misericorditer agẽdum & magis respiciendum est ad multum & ad totum tp̃s præcedens: q̃ ad modicũ ut ad hãc particulam tp̃is in qua deliquit. Ideo dici. i. retho. ꝙ iudex non debet aspicere qualis nunc est incusatus: sed qualis quidem fuit semp in multo tp̃e præcedenti. ¶ Septimum inclinans ad pietatem est excessus bonitatis supra malitiam: nã sicut bonum excedit malum & est eligibilius ipso sic eligibilius est rectorem bonoꝶ dari & gratiarum quas suscepimus ab aliquo q̃ iniuriarum quas suscepimus ab illo. Vnde & iulius cæsar in hoc non modicum cõmendatur: quia ut dicitur non habebat memoriam iniuriarum. Sed obliuiscebatur illas. Dato ergo aliquẽ in nos delinquere temporibus retroactis a quo multa bõa suscepimus debemus ad illum misericorditer nos habere & magis memorari boni suscepti q̃ iniuriæ illatæ. Ideo phũs. i. retho. uolens iudicantes ad misericordiã inducere: & erga delinquẽtes in ipsos ait ꝙ magis debet recordari bonoꝶ quæ passi sunt a delinquẽte q̃ iniuriæ quæ fecit. ¶ Octauum est pacientia incusati: nã si aliqs incusat̃ de aliquo delicto ꝓ quo punit̃a iudice. si punitionẽ patiẽter sustinet & non murmurat in pœna sibi imposita est cum illo magis misericorditer agẽdum. Ideo dr̃. i. retho. ꝙ indulgendũ est humanis si contingat patientẽ patienter esse. i. si cõtingat eum qui pœnam patit̃ eam patiẽter sufferre.

¶Nonum est corrigibilitas peccatis: nam sunt
aliqui ita corrigibiles & ita disciplinabiles q̃ so
la increpatione.i.solo sermone meliorantur &
desinunt praua agere. Talibus ergo est ualde in-
dulgendum: & tales sunt ualde benigne tractan
di. Ideo dr̃.i.retho. q̃ iudex debet indulgere hu
manis si credat magis peccantem iudicari uelle
sermone q̃ opere. ¶Decimum inclinans ad cle-
mentiam est subiectio & humilitas delinquen/
tis: nam si delinquens oĩo se subicit oĩo se hu
miliat & ponit se totaliter in arbitrio iudicantis
est cum eo mitius agendum. Ideo dicit̃.i.retho.
q̃ uidens epyelres.i.sup iustos debet indulgere
humanis: si uiderit delinquentẽ magis uelle ire
ad arbitrium q̃ ad disceptionem. Omnino.n.cõ
tra rationem est humilitati non parcere: cum be
stiæ hoc agant: canes quidem non offendũt hu
miliantes se & prosternentes se coram eis. Ideo
dicitur.ii.retho. q̃ autem ad humilitãtes cesset
ira ẽt canes manifestant non mordentes eos qui
resident. ¶Patet ergo quomodo decet iudices
esse magis clæmẽtes q̃ seueros & si hoc decet iu-
dices multomagis decet reges & pricipes quos
cõgruit ampliori bõitate pollere decet itaq; eos
esse clæmentes & benignos: nam q̃ iustitiam de
serant quia sine ea pax regni & bonus status ciui
um non potest consistere: sed saluato cõi bono
& pace regni q̃tum possibile est debent ad mise-
ricordiam declinare. qualiter autem clæmentia
possit stare cum iustitia infra patebit.

¶Quod diuersa sunt genera legũ & diuersi sunt modi iustitiæ & q̃ in ius naturale & positiuum cætera alia reducuntur. Cap.xxiiii.

C Vm leges sint quædam regulæ iuris p
quas in nostris agibilibus regulamur
diiudicantes per ipsas quid iustum &
qd non iustum in nostris actionibus plane patet
q̃ eo mõ quo distinguimus ius siue iustũ distin
guere possumus leges ipsas & econuerso. Possu
mus aũt tam de lege q̃ de iusto.v. distinctiones
facere quaꝝ duæ tangũtur.i.retho.iii. ponit̃.v.
ethi.iiii.tradita iuristis.v.nos ipsi supaddere pos
sumus. Distinguit̃.n.ius qa qddam est scriptum
& quoddã non scriptum. quoddã est cõe: quod-
dam ꝓprium: quoddã est naturale: quoddã lega
le siue positiuum. Has aũt tres distinctiones iu/
ris phũs tradidit: sed iuristæ quarto mõ ius disti
xerunt dicentes q̃ est quoddã ius naturale & qd
dam iusgentiũ & quoddam ciuile. illo ergo mõ
quo iuristæ separant ius naturale a iure gẽtium
possemus separare nos ius naturale a iure aialiũ:
& dare quintã distinctionẽ iuris dicendo q̃ qua
druplex est ius: uidelicet naturale: aialium: gẽtiũ
& ciuile. ¶Has ergo.v.distinctiones q̃s fecimus
de iure siue de iusto: facere possum⁹ de ipsa lege.
Vt ergo hæc oĩa melius pateant & ut has diuer
sitates ad concordiam reducamus. Sciẽdum q̃
duplex est iustũ uel duplex est lex naturalis & po
sitiua. Dicunt̃.n.iusta naturalia quæ sunt adæq̃
ta & ꝓportionata ex natura sua: uel dicunt̃ iusta
naturaliter quæ dictat eẽ talia ratio naturalis: uel
ad quæ habemus naturalẽ impetũ & inclinatio
nem. Iusta uero positiua dicunt̃ quæ non ex na-
tura sua: sed ex pacto hoĩum uel ex institutione
iusta iudicant̃: in ea cum natura rerum sit eadem
ubiq;: quia quod est ignis in uno loco: ut in fran
cia est ignis in alio ut in italia. Res enim eædem
sunt apud omnes licet nõ eodem uocabulo no
minentur. Sic ẽt statuta populi & pacta ciuium
& edicta pricipum non sunt eadẽ apud omnes.
Inde est q̃ ius naturale dicitur differre a positi/
uo: quia naturale ut tradit̃.v.ethi. ubiq; eandem
habet potẽtiam: sed positiuũ ex principio anteq̃
sit statutum: nihil differt esse sic uel aliter. Postq̃
aũt est edictum incipit habere ligandi efficatiã.
Ratio aũt quare iuri naturali oportuit superad/
dere positiuũ est: quia multa sunt sic iusta natura
liter sicut est naturale hoĩ loqui. Habemus.n. na
turalem impetũ & naturalem inclinationẽ ut lo
quamur: & ut p sermonem manifestemus alteri
qd mente concepimus: sed q̃ loq̃mur hoc ydeo
ma uel aliud non est naturale: sed ad placitũ. In-
de est q̃ oẽs homines loquunt̃ non tñ oẽs profe
runt idem ydeoma. Inde est ẽt q̃ phũs.i.perier-
menias uoces & sermones dicit eẽ ad placitum
qui.i.poli.ait sermonẽ nobis esse datum a natu-
ra. Sicut ergo loqui ẽ naturale sic loqui sic uel sic
est positiuũ & ad placitũ: sic fures punire non pa-
ti maleficos uiuere &c. hmõi sunt de iure natura
li quia hæc esse fiẽda dictat ratio naturalis: & ha-
bemus naturalẽ impetũ ut hæc fiant. Surgũt.n.
ista ex ipsa natura rei. Naturale est.n. q̃ exponat̃
periculo bonum partis pro salute bõi totius. ut
q̃ abscidatur mẽbrum putridum ne pereat totũ
corpus: sic quia fur & maleficus & quilibet male
factoꝝ turbat pacem ciuium insidiat̃ cõi bono:
ideo naturale ius exigit ut tãquã membrum pu-
tridum abscidatur & exterminẽt: ne exponatur
periculo & ne impediatur cõe bonum: naturale
est ergo talia punire: sed ea punire sic uel sic ẽ po
sitiuum & ad placitum. Ideo apud oẽs uolentes
ciuiliter uiuere maleficia puniunt̃: sed non apud
oẽs eadem maleficia corrigunt̃ eisdem pœnis:
ubi ergo terminat̃ ius naturale ibi incipit oriri
ius positiuũ: quia semper quæ sunt p artem ho/
minum adinuenta fundant̃ in his quæ tradita
sunt a natura: ius.n.positiuum p artem & indu/
striam hoĩum adinuentum ꝑsupponit ius natu
rale sicut ea quæ sunt artis ꝑsupponũt quæ sunt
naturæ: q̃re si ius naturale dictat fures & malefi-
cos esse puniendos hoc præsupponens ius posi/
tiuum præcedat ulterius determinatas qua pœ-
na sint puniẽda talia: hoc uiso q̃tum ad præsens
spectat duplicem drãm assignare possumus in/
ter ius naturale & positiuum. Prima est qa ius na
turale prima facie se offert itellectui. ius positiuũ
non statim se oñdit. sed p industriam hoĩum ad
inuentum & qa sic se offert intellectui nostro na
turales leges & qd ẽ de iure naturali simpliciter
dr̃ esse scriptum in cordibus nostris: nam gẽtes

quæ legem non habent naturaliter eã quæ legis sunt faciunt & ostendunt opus legis scriptum in cordibus eorꝝ. Ius uero positiuum qa non sic est scriptũ in corde ne a memoria recederet oportet ipm scribi in aliq̃ exteriori substantia potest itaq̃ utrũq̃ ius scribi in aliq̃ exteriori substãtia tam naturale q̃ positiuum. naturale tñ non sic idiget ut scribať sicut positiuũ nam non sic potest a memoria recedere sicut illud. ¶ Secunda differẽtia est qa ius naturale est idem apud oẽs: ideo diciť eẽ ius cõe: sed ius positiuum diuersificatur apud diuersas ciuitates ideo uocať ius ꝓprium. Inde ẽ ergo ꝙ empẽ. ut recitat phũs. i. reth. appellat ius naturale etherẽ siue ignem q̃ continuat ꝓtendere p inexplicabilẽ claritatem. Ignis. n. in propria sphæra qa plus se diffundit q̃ alia elementa & distãtior est oĩbus illis assimilať iuri naturali qđ ẽ diffusiuum & cõius q̃ ius positiuum & ẽ nocius & clarius illo. ¶ Ex hoc igitur patere põt ꝙ oẽs distinctiones quas ponit phũs de iure siue de iusto reducunť ad ius positiuum & naturale: nam ut patet per habita ius naturale dř esse non scriptum & esse cõe & secundum naturam. Ius uero positiuum dř esse scriptum & esse ꝓprium & legale. qd aũt sentiendum sit de iure gẽtium & de iure aĩalium in sequenti capitulo patebit.

¶ Quõ ius gentiũ & ius positiuũ a iure naturali hẽt esse distinctum. Cap. xxv.

O Mnes distinctiões de iure factas a phõ quas in p̃cedenti capitulo tetigimus: bimẽbres erant quarum unũ mẽbrũ continebať sub iure naturali & aliud sub ciuili siue sub positiuo. Iuriste tñ ut dicebatur tertiũ addiderunt mẽbrum ut ius gentiũ scđm quẽmodum loquẽdi põt ibi addi mẽbrũ quartũ ut ius aĩalium. Ad cuius euidẽtiam sciendũ qđ ut ẽ secundum ꝓpriã rationẽ cõsideratus differt ab aĩalibus aliis: sed ut aĩal est & scđm rationẽ cõem acceptus conuenit cũ illis. Si igiť ea sunt de iure naturali ad q̃ habemus naturalẽ impetũ & inclinationem: hmõi naturalis ĩpetus uel sequiť naturã nostrã: ut sumus hoĩes & ut differimus ab aĩalibus aliis & tale ius appellať ius gẽtium. Si uero inclinato illa sequať naturã nostram ut conuenimus cũ aĩalibus aliis sic dř eẽ ius naturale. Ideo instituta de iure naturali ut hic sunt tradita hoc ius dř ꝙ naturale est ꝙ natura oĩa animalia docuit. Omne. n. ius ut ibidem scribitur non est ꝓprium humano generi: sed oĩum aĩalium quæ ĩ cælo & quæ ĩ terra & quæ in mari nascunť scđm hoc ergo est de iure naturali coniũctio maris & fœminæ ꝓcreatio ꝓlis & educatio filioꝝ: nam si ad hoc homo naturaliter inclinať & scđm hmõi impetũ sequiť naturam humanam & tñ non sequtur ipsam ut humana est: sed ut aĩal est & ut conuenit cum aĩalib⁹ aliis: nam & aĩalia naturaliter inclinanť ut masculi coniungunť fœminis ut filios generent & ut ipsos nutriant & foueant. Ius uero gentium dř ꝙ non est cõe animalibus aliis scđm ꝙ cõe est oĩ humano generi. Ex hoc ergo iure pene oẽs contractus sunt introducti. ut emptio uenditio: locatio: conductio & c. talia sine q̃bus societas humana non bene sufficit sibi ad uitam. Inde est ergo ꝙ mutuum & depositio quæ ẽt deseruiunt ad uitam humanam in quibus alia aĩalia non cõicant sub hoc iure gentium contineneť. Ius ergo gentium est quoddam ius naturale contractũ. Ius itaq̃ illud quod natura oĩa animalia docuit & quo sequitur inclinationem nostram naturalem ut cõicamus cum animalibus aliis respectu iurisgentium dř esse naturale: nam si considerenť dicta in præcedenti capitulo ius naturale est quid cõe quid notum & quid imutabile: quanto ergo ius aliqđ est cõius quam ius gentium tanto magis mereť nomen iuris naturalis: ius ergo ꝙ oĩa aĩalia docuit & in quo oĩa aĩalia cõicant est cõius q̃ ius gentium & per consequens est notius. qa sunt nobis nota confusa magis: quanto. n. aliquid est uniuersali⁹ tanto ẽ intellectui nostro notius & prius cadit in appræhensione nostra. Est ẽt hmõi ius imutabilius qa regulæ iuris quanto magis applicantur ad materiam specialem tanto plures defectus contrahunt & in pluribus casibus non sunt obseruãdæ & maiorem mutationem suscipiunt merito igiť hmõi ius naturale dicitur respectu iuris gentiũ.

¶ Viso qũo ius. gentiũ differt a iure naturali de leui patere põt qũo ius aĩalium differt a iure naturali: nam sicut humana natura in quãtum homo animal est: conuenit cum naturis aĩalium alioꝝ sic inquãtum homo uiuit & est quoddã ens conuenit cum plantis & cum substãtiis aliis & cum entibus oĩbus. Poterit ergo inclinatio naturalis sequi naturam hoĩs uel ut homo est uel ut conuenit cum aĩalibus aliis: uel ut conuenit cum oĩbus entibus: nam homo naturaliter appetit conseruari in esse q̃đ & oĩa alia entia appetunt naturaliter appetit ꝓducere filios educare prolem ꝙ & alia aĩalia concupiscunt: naturaliter ẽt appetit uiuere in societate secundum debita pacta & cõuentiones quod inter aĩalia est proprium solius hoĩs. Si ergo regulæ agibilium fundentur super hoc ꝙ homo naturaliter appetit esse: sic hmõi regulæ esse poterunt de iure naturali prout natura humana est quædam entias & conuenit cũ entibus oĩbus. Si uero regulæ. Illæ sumantur ex eo ꝙ homo naturaliter appetit filios ꝓduceř & educare sic esse poterunt de iure naturali ius ꝓut naturale dicitur esse quod natura omnia animalia docuit: sed si sumantur prout homo naturaliter appetit in societate uiuere secũdum debitas conuentiones & pacta sic erit de iure naturali prout ius naturale contractum est ad ius gentium: qđ est proprium soli humano generi. Ex hoc igitur manifeste patet ꝙ ius gentium non diciť ita ius naturale sicut ius quod natura oĩa animalia docuit: sic ius huiusmodi quod natura oĩa animalia docuit nõ ẽ ita naturale sicut ius illud qđ sequtur ĩclinationẽ naturæ nostræ: ꝓut non solũ cõicamus cum animalibus aliis sed ut conuenimus

Nale ap: omnes

Positiuũ diuersificatũ

Scriptum

Ius gentium

Naturale

cum entibus oibus: nam hmõi ius est notius &
cõis illo: nam appetere bonum & esse: & fuge-
re malum & non eẽ est plus de iure naturali q̃ ap
petere procreare filios & nutrire polem: Erit igiť
hic ordo ꝙ ius consequens naturam nostrã put
appetimus esse & ẽ bonũ naturale respectu iuris
aialium: siue respectu iuris ꝙ natura oĩa aialia do
cuit: sic hmõi ius est naturale respectu iuris ciui-
lis qđ est simpliciter positiuũ. tria ergo sunt ali-
quo mõ de iure naturali secundum qđ iclinatio
sequiť naturam nostrã: nam si inclinatio illa seq
tur naturã nostram ut humana ẽ sumiť ius gen-
tium: sicut conuenit cum aialibus aliis sit habet
eẽ ius illud ꝙ natura oĩa aĩalia docuit sed si ut cõ
uenit cũ oĩbus entibus sic habet eẽ ius illud p an
tonomasiã dř esse naturale: appetere .n. esse & bo
nũ & fugere non eẽ & malũ ꝙ naturaliter appe-
timus, put na tura nřa conuenit cũ oĩbus entib⁹
sic ẽ de iure naturali ꝙ cæteræ aliæ regulæ & cæ
teræ leges siue sint naturales siue ciuiles ex hoc
sumũt originẽ & ĩ hoc fũdanť. nã in oĩbus attẽ-
diť uel consecutio bõa uel fuga mali: sed hoc dif
fusius ptractare alterius exposcit negociũ. suffi-
ciat aũt ad præsens scire quõ ius gentium & ius
aialium & ẽt ius ciuile differt a iure naturali.

¶ Qualis debet esse lex humana & ꝙ condere tales leges sit utile regno & ciuitati. Cap. xxvii.

Idetur autẽ ius ciuile siue ius aialium
humanũ & positiuũ ad tria cõparari.
uidelicet ad ius siue ad legem nẽcã q̃
suscipit fundamentũ: ad bonum cõe quod in ea
intendiť: & ad gentem ad quam applicatur quæ
p illam est regulanda: tria igiť lex habere debet:
put ad hæc tria comparatur nam ut lex humana
comparať ad legem nẽc oportet ꝙ sit iusta: ut cõ
parať ad bonum cõe necesse est ꝙ sit utilis: sed ut
refertuť ad populum ad quem debet applicari &
debet regulari per hmõi legem oportet ꝙ sit cõ
petens compossibilis consuetudini patriæ & tẽ-
pori nam in agibilibus aliquid dandum est con
suetudini tpi & patriæ & morib⁹ hominum: qa
secũdum ꝙ talia diuersificantur oportet in ipsis
legibus aliquam diuersitatem existere ¶ Primo
igiť oportet legem humanam siue positiuam eẽ
iustam ut comparatur ad rationem naturalem si
ue ad legem naturale m. qm̃ si iusta non sit non
est lex sed corruptio legis: nihil .n. ab homine sta
tuiť iuste nisi aliquo modo sumat originẽ ex le
ge naturali & nisi aliquo mõ ratio naturalis di-
ctet illud statuendum esse. ¶ Secundo lex huma
na & ciuilis debet esse utilis ut cõparatur ad bo-
num cõe nam si in lege non intenditur bonum
cõe tunc non ẽ recta & regalis sed peruersa & ty
rannica nam sicut rex differt a tyranno quia rex
dicitur qui recte agit & intendit cõe bonum: ty-
rannus uero qui peruerse principatur & intendit
proprium & priuatum cõmodum: sic lex recta &
regia in qua intenditur bonum cõe differt a per
uersa & tyrannica in qua intẽditur priuatum bo
num. oportet .n. in legibus si recte sint intẽdi cõe
bonum nam semp finis est regula omnium no-
strorum agibilium: nam & uulgo dicitur si hoc
intẽdimus & hoc seq uolumus oportet hoc age
re: tales ergo debent esse leges quæ sunt regulæ
agibilium tales requirit bonum & finis intẽtus:
quare cum bonum commune sit diuinius q̃ bo-
num priuatum: & bonum priuatum ordineť ad
ipsum: oportet leges tales fieri non quales requi
rit bonum priuatum sed quales requirit cõmu-
ne bonum eo ꝙ hoc habet magis rationem finis
& per consequens secundum ipsum magis sumẽ-
dæ sunt leges & regulæ agibilium. Immo quia
bonum priuatum non habet rationem boni ni-
si ut ordinatur ad bonum com mune: quia tur-
pis est illa pars quæ discordat a toto & quæ suo
non congruit uniuerso: si in legibus intenditur
aliquid bonum proprium hoc non debet eẽ sim
pliciter & secundum se sed prout ordinatur ad
bonum cõmune. ¶ Tertio lex prout comparať
ad populum cui est imponenda debet esse possi
bilis & cõpetens regioni ut consuetudini & mo
ribus illius gentis. Ideo dicitur quarto politi. ꝙ
nõ oportet adaptare politicas legibus sed leges
politiciæ quas leges oportet diuersas esse secun-
dũ diuersitatem politiciæ. Volẽs ergo leges fer
re diligenter debet attẽdere qualis sit populus
cuius ritus & conditionis & prout eis uiderit ex
pedire: tales debet eis leges imponere. ¶ Viso q̃
les leges reges & prĩcipes deceat ponere qa con-
dendæ sunt leges: quæ sunt iustæ utiles & com-
petentes populo: cui imponuntur: de leui patere
potest quod expedit regno & ciuitati huiusmo-
di leges condere: nam aliqui sunt de se boni ita
ꝙ amore honesti inclinantur ꝙ agant opera uir
tuosa: & desistant agere peruerse. Aliqui uero &
si non ex seipsis .i. ex habitibus quos habent in se
ipsis non sufficienter inclinantur ab bonum at-
tamen sunt facile disciplinabiles per alios. Ita ꝙ
soli sermones & solæ increpationes inclinãt eos
ad bonum. Sed aliqui sunt adeo peruersi: qui
nec de se inclinãtur ad bonum nec per solos ser-
mones corriguntur: oportet igitur saltem pro-
pter tales statuere leges: quæ ut dicitur .x. ethi. co
actiuam habent potẽtiam. Conditæ igitur sunt
leges & expediebat eas statuere ut saltem metu
pœnæ uolentes impedire pacem ciuium desiste-
rent agere peruersa.

¶ Quod non cuiuslibet est ferre leges & ꝙ ut ui obligandi habeant oportet eas promulgatas eẽ. Capitulum. xxvii.

Eges ut patet per habita sũt quædam
regulæ agibiliũ ordinantes nos in cõ-
mune bonum habentes coactiuam po
tentiam. Duplici uia uenari possumus: ꝙ non cu
iuslibet est leges condere. Prima uia sumitur ex
eo ꝙ leges nos ordinant ad commune bonum.
Secundo ex eo ꝙ habent potentiam coactiuam.
¶ Prima uia sic patet nam huiusmodi cuius est
ordinare & dirigere aliquos in aliqđ bonũ eius
ẽ cõdere leges & regulas agibiliũ scđm q̃s itẽdi

mus in bonum illud. quare cum bonum cõe pri cipaliter intendat a tota cõitate ut a toto populo uel a principante quæ debet esse psona cõius. Leges quæ ordinant nos in cõe bonum condẽdæ sunt a principe cuius est ordinare & dirigere alios in tale bonũ uel condendæ sunt a toto populo si totus populus principet & sit in ptãte ei⁹ eligere principantẽ. Nulla est ergo lex quæ non sit edita ab eo cuius est dirigere in bonum commune: nam si est lex diuina & naturalis condita est a deo cuius est omnia dirigere in seipsum: ꝙ maxima est cõmune bonum: quia ẽ bonum omnis boni: lex uero humana & positiua condita ẽ a principe uel a toto populo. si totus populus prĩcipetur. princeps enim aut totus populus cũ prĩcipatur habet dirigere & ordinare alios in commune bonum quælibet ergo persona particularis quæ est pars multitudinis alicuius: debet esse obseruatiua legum: sed non cuiuslibet est leges condere. Secũda uia ad inuestigandum hoc idẽ sumitur ex eo ꝙ leges coactiuam habent potentiam: potest enim quilibet ex populo mouere & psuadere altæri ut bene agat sed huiusmodi monitiones & huiusmodi persuasiones non dicuntur leges quia nihil habent coactiuum extendẽdo autẽ nomen legis quælibet mandata & quælibet monitiones leges dici possunt secundum quem modum loquendi ut recitat philosophus i. politi. dicebat. Homerus ꝙ unusquisq; statuit leges pueris & uxorib⁹: uolebat enim homerus ꝙ monitiones & præcepta quæ facit paterfamilias uxori filiis & aliis existẽtibus in domo leges nominari possent: sed hoc non est secundum ꝓpriam acceptionem legum: nam sicut una persona singularis ordinatur ad bonum domesticũ: quod est bonum totalius & cõmunius: sic bonũ domesticum ordinatur ad bonũ ciuile & ad bonum regni quod est etiam totalius & perfectius: quare si a bono perfectiori quod magis habet rationem finis summẽdæ sunt leges & regulæ agibilium sequitur ꝙ non a bono priuato & domestico sed a bono quod intenditur in regno & ciuitate sumendæ sunt leges & regulæ agibilium. Immo quia uim cogẽdi & potentiam extermi nandi maleficos nõ habet proprie paterfamilias nec persona priuata sed principes & persona publica quæ præest regno aut ciuitati aut alii multitudini. Ideo leges habentes coactiuam potentiam non sunt condẽdæ nisi ab eo qui præest ipsi multitudini uel a multitudine si tota huiusmodi multitudo principetur. ℂ Viso ꝙ non est cuiuslibet leges condere de leui potest patere legẽ non habere uim obligandi nisi sit promulgata nam cum lex sit quoddam mandatum superioris per quod ligamur & regulamur in agibilib⁹ nostris: quia superioris mandatum non ligat nisi peruenerit uel peruenire potuerit ad noticiam subditorum ad hoc ꝙ lex habeat uim obligandi oportet eam promulgatam esse. Sed cum alia sit lex naturalis alia positiua: aliter ꝓpalatur hæc aliter illa. Nã lex naturalis est adeo indita in cordibus nostris. Ideo in quolibet homine hoc promulgatur & propalatur quando incipit habere rationis usum: per quam cognoscit quid sequendum & quid fugiendum secundum quod hæc pertinet ad ius naturale. Sed lex humana tunc ꝓmulgatur quando exterius profertur & prolata inscripto redigitur. Quare cum in legib⁹ si sint recte & iuste & a legibus naturalibus determinate consistat salus regni & ciuitatis. Decet reges & principes nõ modicum sollicitari quas leges imponant populo cui dominantur: & postquã cogitauerunt leges imponendas ut huiusmodi leges uim obligandi habeant debent eas ꝓmulgare & promulgatas custodire & obseruare. qđ secũdum philosophum. iiii. polli. circa leges duplex cura esse debet: primo ut leges bene instituantur. Secundo ut bene custodiantur: uel qđ idem est ut legibus sic institutis bene obediat.

ℂ Quot & quæ opera debent continere leges quæ a regibus & princibus sunt condendæ. Capitulum. xxviii.

O Stendimus in præcedentibus capitulis: quales debent esse leges condẽdæ a regibus & principibus: quia debent esse iustæ utiles & conuenientes populo cui imponuntur leges. Volumus autem in hoc capitulo declarare qui sunt effectus legum & quæ & ꝙ opera debent continere: huiusmodi leges dicũtur autem. v. esse effectus legum: uel. v. esse opera legalia uidelicet præcipere: permittere. prohibere: præmiare: & punire. sunt enim leges ut supra dicebatur quædam regulæ actiõum nostrarum: sicut enim medicina per dietam & ontionẽ & per alia quæ in ea tradunt̃ uult regulare & æquare humanos humores: sic scientia pollitica quæ est de regimine regni & ciuitatis per leges & ꝑ alia quæ ibi docetur uult æq̃re & regulare actiones humanas ut ciues iuste uiuant & debite se habeant. ℂ Circa actiones autem humanas duplex cura esse potest: una cum opera sunt futura priusquam sint effectui mãcipata. Alia uero opera cum iam sunt in esse producta utroq; modo debet esse cura conditoribus legum de humanis actibus. Inde est ergo ꝙ aliqui effectus legũ sumuntur respectu operum fiendorum. Aliqui uero quodam respectu operum iam factorum. Respectu fiendorum quidem tria possumus attribuere legibus uidelicet præcipere permittere & prohibere. Respectu factorum uero duo legibus attribuimus: punire præmiare: nam actiões humanæ ut communiter ponitur in triplici differentia existunt nam quædam sunt bonæ & uirtuosæ: & quædam malæ & uiciosæ quædam uero mediæ ut illæ quæ de se sunt quasi in differentia: licet forte ex intentione operantium possint enim esse bona & laudabilia uel mala ut uituperabilia. ut si eleuare festucam de terra de se sit op⁹ indeferens si quis tamen mala intentione eleuaret illam ut quia uellet ponere in oculũ socii eẽt

opus prauum & uituperabile: si uero eleuãdo eã uellet purgare domum uel facere aliquod aliud opus pium propter bonam intẽtionem operantis quod de se est quasi idifferens esse potest uirtuosum & laudabile. Secundum igitur hæc tria genera fiendorum tria legibus attribuimus. uidelicet præcipere quantum ad opera bona: ꝓhibere quantum ad mala: permittere quantum ad indifferentia. ℭ Aduertendum tamen ꝙ lex impositum quasi cõmuniter omnib⁹ & omnes communiter punctaliter non attingunt mediæ bonitatis: quia nõ omnes possunt esse omnino perfecti spectat ad legislatorem non solum permittere in differẽtia non prohibendo ea nec puniẽdo: sed etiam spectat ad ipsum permittere nõ solum quæ non notabiliter recedunt a medio: nam si uellet legislator omnia mala quãtuncũꝙ modica prohibere & punire: uix aut nunquã posset aliquem populum regere. Ideo non solũ permittenda sunt in differentia sed etiam quæ modicam maliciam habent annexam permitti possunt a legislatore. ℭ Viso quæ attribuenda sunt legibus respectu operum fiendorum: de leui apparere potest qua attribuẽda sunt eis respectu operum iam factorum hæc autẽ sunt duo punire & præmiare ut opera notabiliter mala antequam fiant sunt prohibenda: sed postquam iam facta sunt: sunt punienda. Opera uero notabiliter bona antequam fiant per leges sunt præcipienda & consulenda. facta uero sunt præmianda sed opera in differentia uel notabiliter bona aut notabiliter mala: dicuntur legibus humanis esse permissa: facta uero nec puniuntur nec præmiantur. Quinque igitur attribuimus legibus duo respectu operum bonorum ut præcipere fiẽda & præmiare facta: & duo respectu malorum ut ꝓhibere fienda & punire facta: sed unũ attribuim⁹ legibus respectu operum indifferẽtium: uel quasi indifferẽtium permittere. ℭ His itaꝗ sic pertractatis dicamus ꝙ decet reges principes quorum itereſt sollicitari circa bonum cõmune: ut circa regimen regni & ciuitatis cura ꝑuigili insudarẽ quas leges & quæ instituta imponant ciuibus: ut diligenter per se & suos consiliarios discutiant quæ bona sunt præcipienda & ꝑmianda & quæ mala sunt ꝓhibenda & quæ dissimulanda & permittenda.

ℭ Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum: utrum melius regatur optimo rege quam optima lege. Cap. xxix.

P Hilosophus. iii. polli. iquirit utrum regnum aut ciuitatem sit meli⁹ regi optimo rege aut optima lege: adducit autem rationes duas ꝙ melius sit polliciam regni regi optima lege quam optimo rege. Prima sumitur ex eo ꝙ rex debet esse quasi organum & instrumentum legis. Secunda ex eo ꝙ facilius ẽ corrumpi regẽ quã legem. Prima uia sic patet. Nam ut dicitur. v. ethicoꝝ. princeps debet esse custos iusti. i. iuste legis. est ergo principes si debite principetur quasi quoddam organum iuste legis ut ꝙ iustæ lex fieri præcepit: rex per ciuilem potentiam obseruari facit: quare si quod est principalius eligibilius est i regimine: quam organum & instrumentum regi optima lege eligibilius est quam regi optimo rege: hoc ẽ ergo ꝙ ait philosophus. iii. poli. ꝙ eligibilius est principari legem: quia hos. s. reges aut principes instituendum est esse seruatores legis & ministros legum. ℭ Secũda uia ad inuestigandũ hoc idem sumitur ex eo ꝙ facilius est peruerti regem quã legem: nam rex cum sit homo non dicit intellectum bonum tantum: sed dicit intellectum cum concupiscentia. dato ergo ꝙ rex non peruertatᷣ ex eo ꝙ est intellectus: peruerti tamen põt ex eo ꝙ habet concupiscentiam annexam. Ideo dicitur. iii. ethi. ꝙ aliquando optimos uiros furor & concupiscentia tandem interimit & peruertit. Interimitur optim⁹ homo per concupiscentiã: & si non quantum ad eẽ naturæ tamẽ quantum ad esse optimum quia cum optimus homo incipit furire & concupiscere peruersa: & si non interimitur quãtum esse naturæ nec interimitᷣ quãtũ ad eẽ optimũ: qa nõ est ulteri⁹ optimus: rex itaꝗ dicit intellectum cum concupiscentia: sed lex qa est aliquid pertinens ad rationem uidetur dicerᷣ itellectũ solũ. ideo dicitᷣ. iii. polli. quod q iubet pricipari itellectũ iubet pricipari deũ & legẽ sed q iubet pricipari hõi est pp concupiscentiam annexam apponit ut pricipetur & bestia. His ergo rationibus uidetur ostendi melius esse regnum & ciuitatem regi lege quam rege. Sed ꝙ hoc nõ sit simpliciter fatendum ostendit ibi philosoph⁹ in eodẽ. iii. nam ut ait lex uniuersaliter dicit ꝙ non est uniuersaliter: oportet enim humanas leges quantumcunꝗ sit exquisite i aliquo casu deficere melius est igitur regnum regi a lege quã a lege ut per regem corrigi possunt legales defectus: itaꝗ ut appareat quid circa hãc materiã sit dicendum. Sciendum est regem & quemlibet principantem esse medium inter legem naturalem & positiuam: nam nullus recte principatur nisi agat ut recta ratio dictat. Nã ratio debet esse regula humanorum operum: quare si nomen regis a regendo sumptum est & decet regem regere alios & esse regulam aliorum oportet regẽ in regendo alios sequi rectam rationem: & per consequens sequi naturalem legem quia in tantum recte regit inquantum a lege naturali non deuiantem tamen supra legem positiuam quia illam sua autoritate constituit. Itaꝗ sicut rex nũꝗ recte regit nisi innitatur lege naturali & agat ut recta ratio dictat sic lex positiua nunquam recte ligat nisi inuitatur autoritati legis aut alteri⁹ principantis. nam iustum positiuum & legale ut supra dicebatᷣ ex pricipio nihil differt sic uel aliter: quando autem ponitur propter autoritatem ponentis differre differt quare positiua lex est infra principantem sicut lex naturalis est supra & si dicitur legem aliquam positiuam esse supra pri-

cipantem hoc non est ut positiua est sed ut in ea reseruatur uirtus iuris naturalis. Cum ergo quæritur utrum melius sit regnum aut ciuitatem regi optimo rege aut optima lege. Si loquimur de lege naturali patet hanc principaliorem esse in regendo: quam sit ipse rex eo ꝙ nullus sit rectus rex nisi inquantum innititur illi legi propterea bene dictum est quod innuit philosophus tertio politicorum. ꝙ in recto regimine principari non debet bestia sed deus & intellectus: nã tunc principatur bestia cum quis non nititur regere alios ratione sed passione & concupiscentia in quibus communicamus cum bestiis: tunc uero principatur deus: quando quis ĩ regendo alios non deuiat a ratione recta & a lege naturali quã deus indidit intellectui cuiuscunq;. Sed si loquamur de lege positiua melius est regi optimo rege q̃ maxime in casibus illis in quibus talis lex deficit & dicit uniuersaliter quod non ẽ uniuersaliter obseruandum: secũdum hoc ergo concludebat ratio in oppositum facta ꝙ melius ẽ regi rege quam lege eo ꝙ lex particularia determinare non potest. Ideo expedit regem aut alium principantem per rationem rectam aut per legẽ naturalem: quam deus impressit in mente cuiuslibet hominis dirigere legem positiuuam & esse supra iustitiam legalem & non obseruare legem ubi non est obseruanda. Ex hoc autem patet potest quomodo seueritas & clæmentia possunt simul stare cũ iustitia nam humani actus pp particulares circũstantias & pp eoꝝ mutabilitates ut uult phũs. v. eth. nõ p̃nt mensurari regula inflexibili: ut puta ferrea sed oportet ꝙ mẽsuret regula plũbea q̃ sit applicabilis hũanis actibus. Oportet igitur aliquando legem plicare ad partẽ unã & agere mitius cum delinquente quã lex dictat aliquando enim oportet eam plicare ad partem oppositam & rigidius punire peccantem quam lex determinet: nã p̃ticulares cui circũstantiæ q̃ lege determinari non possunt aliquando alleuiant delictum & tunc iuste & secundum rationẽ clementer agitur cum delinquente. Aliquando uero tales circunstantiæ aggrauant & tunc est rigidius incedendum rigor igitur & clementia licet uideantur esse præter iustitiam legalẽ & positiuam: non tamen. sunt p̃ter iustitiam simpliciter: sed rationabiliter fiant exigentibus particularibus circunstantiis. Inde est ergo ꝙ in iudicãdo aliqua dicuntur esse de æqualitate: aliqua de rigore. Aliqua uero ex clementia. Quandiu regula regis manet recta & æqualis nõ plicata ad aliquam partẽ iuditia mensurata secundũ talẽ regulã dicuntur ex æqualitate procedere. Si uero exigentibus conditionibus delinquentis legalibus regula plicetur ad partem minime: iudiciũ tunc factũ dicetur procedeř ex gr̃a uel ex clementia: sed si dicta regula plicetur ad partem oppositam: fiet iudicium ex rigore siue seueritate: & quia hæc omnia iuste & rõnabiliter fieri possunt clæmẽtia & seueritas simul cũ iustitia possunt existere.

¶ Quod præter legẽ humanã & naturalẽ oportuit dare legem euangelicã & diuinã. Ca. xxx.

Quærunt. n. aliqui de suo ingenio præsumẽtes dicẽtes theologiã superflue re ex quo habemus phisicas disciplinas in quibus determinatur de omni ente & super fluere legem euangelicam & diuinã ex quo habemus legem humanam & naturalẽ quæ uidẽtur omnia uicia prohibere & omnes uirtutes præcipere: sed ꝙ præter legem naturalem & humanam expediens fuerit dare legem euangelicam & diuinã triplici uia uenari possumus quæ communiter a doctoribus traduntur. Prima uia sumitur ex parte punitionis peccatoꝝ. Secunda ex parte cognitiõis nostræ. Tertia ex parte finis siue ex parte finalis boni quod intendimus adipisci. ¶ Prima uia sic patet nam ut supra dicebatur lex humana non omnia peccata punit: quod duplici de causa contingit. Prima est quia communiter populus non potest attingere punctalem formam uiuẽdi. Ideo oportet aliqua peccata dissimulare & non punire lege humana ad hoc ut possit durare principatus in populo. Nõ n. esset possibile aliquem diuturne principari si uellet omnia peccata punire & omnes transgressores corrigere. ¶ Rursus & si oẽs transgressores non possent puniri a principãte. Non tamẽ est possibile simpliciter omnia delicta puniri: q3 non omnia perueniunt ad notitiam principis. Immo aliqua sunt adeo occulta ut interiores cõcupiscentiæ q̃ lege humana puniri non possunt. Oportuit igitur præter legem humanã dari aliquam legem ut nullum malum remaneret impunitum & nullum bonum irremuneratum: ad hoc autem faciendum non sufficit lex naturalis ut in prosequendo patebit: oportuit dare legem euangelicam & diuinam secundum quam prohibentur tam delicta interiora quam exteriora, cuius transgressores uel in hoc sæculo uel ĩ alio punientur. ¶ Ex hoc autem appareř potest: quãdo lex humana prohibet concupiscẽtias & quo modo nõ prohibet: sed prohibet manum & nõ animum. Dicebatur enim supra hoc declarãdũ esse. Sciendum ergo ꝙ si consideretur intentio legislatoris lege humana omnia peccata prohibetur: uel prohiberi debent: non enim habet rectam intentionem rex uel quilibet alius legislator: nisi intendat suos conciues facere qu ãuirtuosiores potest: sed cum ad perfectam uirtutem nullus inducatur nisi intẽdat omnia peccata uitare. sed si consideretur lex quantum ad intentionem legislatoris prohibet animum & concupiscentiam. Immo ut patet per philosophum. ii. pollititicorum cum disputat cõtra socratem sed secundum hunc modum magis prohibetur cõcupiscentia quam actus exterior eo ꝙ actus exteriores tunc maxime inducunt nos ad uirtutem si sint boni & ad uicium si sint mali. cum procedunt ex interiori appetitu. Sed si consideretur

lex humana non quantū ad intentionē legislatoris:sed quātum ad punitionem sic dicitur nō prohibere mentem & animum eo ꝙ talia delicta non puniat. Immo secundum hūc modum non solum humana non prohibet intētiores cōcupiscentias:sed etiam non prohibet omnia exteriora delicta nam legibus humanis aliquādo dissimulantur minora mala ut uitentur maiora: ut permittuntur fornicationes simplices & nō puniūtur legibus humanis ut uitentur adulteria. ℭSecunda uia ostendens necessariam eē legem euangelicam & diuinam sumitur ex parte cognitionis nostræ & ex incertitudine iuditii nostri:nam de contingentibus particularib⁹ & de agibilibus humanis adeo sunt iudicia diuersa hominum ut de eisdem apud diuersas gentes diuersæ sunt leges secundum iudicium eni quorundam aliquid est iustum quod secūdum aliorum iudicium est iniustum:quare cum in humanis iudiciis cadere possit dubietas & error:expediēs fuit lex euangelica & diuina circa quam error esse non ualet. ℭTertia uia sumitur ex parte finalis boni quod intendimus adipisci:nam cū huiusmodi bonū sit supra facultates nostræ naturæ:lex naturalis & humana iuuātes nos ad cōsecutionē illius boni & possum⁹ naturaliter adipisci non sufficiunt ad consequendum illud bonum supernaturale:ergo necessaria fuit lex euangelica & diuina per quā ordinamur ad illud bonum. Decet ergo reges & principes quos competit esse quasi semideos & esse intellectum sine concupiscentia & esse formam uiuendi & regulam agibilium sic se habere ad legem diuinā naturalem & humanam ut sicut excedunt alios potentia & dignitate sic eos superent bonitate & uirtute.

ℭQuod quantum possibile est sunt leges patriæ obseruandæ & ꝙ cauendum assuescere innouare leges. Cap. xxxi.

Quærit philosophus. ii. politi. cum disputat cōtra ypodonium:utrum sit expediens ciuitatib⁹ innouare patrias leges & inducere nouas cōsuetudines. Ordinauerat. n. ypodonius ut supra tetigimus quia inueniens aliquam legem ciuitati proficuam honorem acciperet in ciuitate illa: & quia. hoīes sunt communiter honoris cupidi īducebātur multi ut inuenientes consuetudines nouas dicētes eas esse utiles & proficuas ciuitati soluerēt leges patrias & antiqs. Merito ergo dubitaī an positio ypodonii esset bona & an expediat sæpe sæpius immutare leges. Dato etiam ꝙ occurrunt leges aliquæ quæ uideantur eē magis proficuæ & meliores. Adducit autem philosophus in poli. iiii. uias per quas uideī ostēdi ꝙ expediat innouaī leges. Prima sumitur ex parte scientiaꝝ & artiū. Secunda ex parte puritatis quarundam legum. Tertia ex simplicitatē condentium leges. & quarta ex indeterminatione particularium circunstātiarum. ℭPrima uia sic patet nam in aliis scientiis sic uidemus ꝙ si occurrat posterioribus aliquid melius reprobanda sunt dicta priorum puta in medicinali amota sunt multa paterna eloquia. & in scientia gramatista siue in arte luctatiua quæ docet luctari:ut innuit philosophus i poli. multa quæ priores tradiderunt. per posteriores sunt immutata & innouata:qre sic erit in legibus ꝙ si occurrant meliores leges quam sint traditæ a prioribus partibus non sunt ulteri⁹ leges patriæ obseruandæ. ℭSecunda uia ad ostendēdum hoc idem sumitur ex parte puritatis quarūdam legum:nam quasdam leges patrias ut philosophus innuit contingit esse malas & barbaricas:sicut erat lex olim apud græcos quod portātes ferrum & alia metalla emebant uxores ad inuicem. Omnino. n. erat barbaricū statueī leges ut ciues possent uxores suas uendere. Sic etiam contingit leges aliquas esse stultas utpote legē illam quā ut recitat philosophus quædam gens statuit uidelicet ꝙ si aliquis ciuis esset occisus & aliquis consanguineus mortui inuaderet aliquē ciuem & ille præsentibus aliquibus fugeret ab eo:reputabatur fugiēs reus homicidii. Dicebat enim legislator ꝙ nō fugeret nisi sentiret se culpabilem:sed hoc fuit stultum statuere quia siue aliquis sit culpabilis siue non si timeat uulnerarī naturale est ut fugiat persequentem ergo quia aliquæ leges paternæ sunt paruæ inouādæ sunt. ℭTertia uia sumitur ex simplicitate condentiū leges nam si aliquando condentes leges contingit esse simplices. irrationale esset: si posteriores sapientiores non possent immutare leges paternas per simpliciores conditas : ergo in tali casu mutandæ essent priorum leges. ℭQuarta uia sumiī ex indeterminatiōe particularium actuū. Nam agibilia particularia indeterminata sunt: & perfecte cōpræhendi non possunt. quare quātumcunq conditores legum fuerint sapientes potuerunt eos latere aliquæ particulares circunstantiæ circa agibilia hominum. Si igitur posterioribus propter experientiam agibilium particulariū occurrit aliqd melius. incōueniens est non remouere leges paternas & antiquas propter meliores leges nouiter inuentas. Videī ita ꝙ hæ rationes probare ꝙ quotiescunq occurrit aliquid melius:sunt leges paternæ immutandæ. Sed hoc simpliciter afferre est ualde periculosum ciuitati & regno. Nam assuescere inducere nouas leges ut innuit philosophus secundo politicorum est assuescere non obedire legibus. Nam leges magnam efficatiam habent ex consuetudine:de difficili. n. quis facit contra aliqd quod est per diuturna tempora obseruatum. Assuescere autem non obedire legibus:est assuescere non obedire regibus & principibus. & p consequens est tollere principatum & regnum. Quantum autem malum sequitur non obedire regibus & legibus. ostendit philosophus primo rethoricoꝝ qui ait magis nocere cōsuescere nō obedire principibus quam non obedire medi-

cis. Nam medici intēdunt bonum corporis: uo
lunt enim corpora inducere ad sanitatem. Sed
ueri legislatores & ueri reges principaliter intē
dunt bonum animæ. qa intendunt ciues indu
cere ad uirtutem. ¶ Vt ergo appareat quid ten
dendum sit de quæsito. sciendum ꝙ lex positi
ua si recta sit: oportet ꝙ innitatur legi naturali:
& ꝙ determinet gesta particularia hominum.
Dupliciter ergo potest huiusmodi lex haberꝫ de
fectum. Primum si sit contraria lege naturali. Se
cundo si non sufficienter determinaret particu
laria gesta. Si primo modo deficiant leges pater
næ & positiuæ: non sunt leges sed corruptiones
legum. propter hoc obseruari non debent.
Nam leges posiuæ licet sint additæ naturalibus
legibus: non tamē sunt contrariæ illis. nec uelle
mus appellare cōtrarium iuri naturali quod nō
est a natura inductum: sed ei ē additum & appo
situm: & per artem omnium adinuentum. secun
dum quem modum loquendi homo est nudus
naturaliter: & uestimentum est contra naturam.
Nam esse uestitum uidetur contrariari ei ꝙ est
esse nudum. Secundum hunc modum loquen
di loquuntur iuristæ. ut patet ex instituta de iur
naturali. Vbi dicitur ꝙ leges humanæ cōtrariæ
sunt iuri naturali. quia iure naturali ab initio ho
mines liberi nascebantur. Seruitus ergo est con
tra naturam: inquantum natura non induxit ser
uitutem: sed est ad utilitatem hominum per le
ges posita. Sed sic appellare aliquid contra natu
ram esse est ruditer loqui. Nam illud proprie est
contra naturam cuius cōtrarium dictat ratio na
turalis: & quia propter utilitatem & propter cō
mune bonum hominum est seruus introducta.
ut supra in libro secundo ostendimus aliquos
seruire aliis & obedire: licet sit iuri naturali addi
tum & appositum. sicut uestimentum est additū
& adductum corpori nudo quod est natura pro
ductum: non tamē est contra ius naturale: quia
huic naturalis ratio non cōtradicit. Leges ergo
deficientes: quia sunt prauæ & contra ius natura
le. cuiusmodi erat lex illa: ꝙ ciues possent suas
uxores uendere: uel quæcunqꝫ aliæ leges sunt
prauæ & iniustæ. non sunt obseruandæ sed ex
tirpandæ. Si uero leges sint defectiuæ. quia non
complete determinant particularia agibilia: da
to ꝙ occurrant leges meliores & magis sufficiē
tes. nō ē assuescendum inouare leges. Primo qa
aliquando contingit circa talia decipi: quia cre
duntur meliores quæ sunt peiores: & creduntur
magis sufficientes quæ sunt minus. dato tamen
ꝙ in aliquo sufficientiores essent leges nouiter
adinuentæ. Sunt tamen leges antiquæ & pater
næ obseruandæ. quia quanto ex una parte quis
perficit: dando sufficientiorem legem. tanto ex
alia parte nocet: tollendo cōsuetudinem & diu
turnitatem temporis: per quam lex habet effica
tiam magnam. Non est ergo simile de artibus
& de legibus: quia artes & scientiæ totam effica
tiam habent ex ratione. sed leges nō sic. Imo ma
gnam efficatiam habēt ex diuturnitate & assue
factione. Decet ergo reges & principes obserua
re bonas consuetudines principatus & regni: &
non innouare patrias leges nisi fuerint recte ra
tioni contrariæ.

¶ Quid est ciuitas. & quid est regnum & qualē
oportet esse ipsum existentem in regno & ciui
tate. Cap. xxxii.

Irca regimen regni & ciuitatis ut supe
rius dicebatur erāt quattuor pertractā
da. uidelicet qualis debet esse rex siue
princeps. quales cōsiliarii. quales iudices & qua
lis populus. Expeditis ergo tribus restat dicere
de quarto. scilicet de populo. Sed cum ad scien
dum qualis debet esse populus & quomodo de
beat se habere ad principantem non modicum
amminiculetur scire quid sit ciuitas: & quid re
gnum. Intendimus in hoc capitulo declarare &
diffinire quid sit ciuitas aut quid regnū. ¶ Sci
endum igitur ꝙ ciuitas sit aliquo modo qd na
turale: eo ꝙ naturalem habemus impetum ad ci
uitatem constituendam. Non tamen efficitur:
nec perficitur ciuitas nisi ex opere & īdustria ho
minum. Quæ autem ex arte humana efficiunt
diffiniuntur & cognoscuntur potissime ex fine
& bono: ad quod ordinatur. ut potissime scim⁹
quid sit domus: & qualis debeat esse domus: si
sciuerimus ipsam esse factam propter hoc bonū
ut nos defendat a pluuiis & caumatibus quare si
scire uolumus qui est ciuitas. enumeranda sunt
bona illa ad quæ deseruit constitutio ciuitatis:
& aduertendum est ꝙ bonorum illorum sit po
tius. Narrat quidem philosophus tertio politi
corum uolens diffinire quid sit ciuitas: sex bo
na ad quæ ciuitas ordinatur. ¶ Est enim ciuitas
constituta. Primo propter communicationem
loci ut homines simul cohabitent. Consurgit
enim ex hoc quædam iocunditas & delectatio.
Nam nullus sine socio iocunda est possessio. Si
quis eni magna multitudine argenti & auri pol
leret: & omnibus uictualib⁹ abundaret: & tamē
non uiueret in societate: ut alii suam magnificē
tiam perciperent & ut eis sua bona communica
re posset: non multum reputaret illa. Facta est er
go ciuitas: ut homines simul in uno loco uiuen
tes iocunde & delectabiliter conuersetur. ¶ Se
cundo ciuitas est constituta non solum propter
iocunde & delectabiliter conuersari: sed propter
ipsum uiuere. Nam homines in eadem ciuitate
existentes deseruiunt sibi ad uitam: & unus alte
ri subuenit in his quæ sunt necessaria uitæ. ꝙ sic
esse non posset si homines sollicitari morarent.
¶ Tertio facta fuit ciuitas compugnationis gra
tia: & propter non iniustum pati. Nam quia ho
mo unus solitariam uitam ducens: non est suffi
ciens resistere impugnantibus & uitare iniurias
& iniustitias sibi factas: constituta fuit ciuitas ut
homo qui solitarius est se nō potest tueri ab ho
stibus: existens pars multitudinis: tute & absque
formidine uiueret. ¶ Quatto fuit ciuitas ordia-

ta propter commutationes & contractus. Dicebatur enim supra cum de legibus tractabamus ꝙ facere commutationes & contractus erant secundum ius gentium:& erat proprium humão generi. Quia enim nullus homo habet omnia sufficientia ad uitam:nisi commutet ea quibus abundet in illa a quibus deficit. Ideo necessariæ fuerunt emptiones uenditiones commutationes. constituta fuit ciuitas ut homines simul cõuiuerẽt. ¶Quintum bonum ad quod ciuitas ordinatur est communicatio connubiorum. Nam homines simul conuiuentes adinuicem amiciciam contrahunt:& ut firmius se diligant. uel ꝓpter aliquod aliud bonum quod uident inde cõsurgere iungunt cõnubia & fiunt adinuicem affines. ¶Sextum bonum propter quod est ciuitas constituta est uiuere elegibiliter & uirtuose. Nam magis possunt puniri delinquentes & malefici:si homines simul conuiuãt in ciuitate:quã si morarentur dispersim & uitam solitariam ducerent. Inde est igitur ꝙ timore pœnæ multi desinunt malefacere & assuescunt ad operationes bonas ꝙ faciendo disponuntur & fiunt boni & uirtuosi. Quoniã igitur uirtutes & opera uirtuosa sunt maxima bonorum:licet propter omnia prædicta bona sit aliquo modo ciuitas constituta. Potissime tamen constituta est propter uiuerẽ eligibiliter & uirtuosæ. qre si maiori fine & maiori bono quod intenditur in re accipienda eius notitia. Bene dictum est quod dicitur. iiii. polli. quod unitas loci communicatio connubiorum compugnationis gratia: commutatio rerum:& cætera talia sunt ea sine quibus non habet esse ciuitas. Principaliter tamen : est ciuitas cõstituta: propter bene & uirtuose & fœliciter uiuere. Si igitur quæratur quid ẽ ciuitas. Dici debet ꝙ est communicatio ciuium propter bene & uirtuose uiuere:& propter perfectam & per se sustinentẽ uitam. ¶Viso quid est ciuitas:de leui uideri potest:quid est regnum. Nam regnum supra ciuitatem uidetur addere multitudinem nobilium & ingenuorum. Est enim ciuitas pars regni. & in regno est maior multitudo:& sunt plures nobiles & ingenui quam in ciuitate una. ¶Potest ergo sic diffiniri regnum. ꝙ est multitudo magna in qua sunt multi nobiles & ingenui:uiuentes secundum uirtutem ordinati sunt sub uno uiro optimo:ut sub rege. Viuere enim secundum uirtutem est finis principaliter intẽtus in quolibet ciue:in qualibet ciuitate:& in toto regno. Nam secũdum philosophum in politicis. Idem finis est unus ciuis & totius ciuitatis. Sic etiam dicere possumus:ꝙ idem est unius ciuitatis:& totius regni. ¶Debet. n. rex si sit uerus & rectus idem intendere in uno ciue:& ĩ tota ciuitate & in regno toto. Nam cura peruigili studere debet:ut quilibet ciuis uirtuose habeat:ut tota ciuitas uirtuosa existat:& ut totum regnum bene & uirtuose uiuat. Sed si quilibet ciuis debet uirtuose se haberẽ. quia secundum philosophum in politicis. secũdum ꝙ aliquis excedit alios ĩ potentia & dignitate:sic debet eos excedere in bonitate & uirtute. decet nobiles & ingenuos esse magis bonos & uirtuosos quam ciues alios:propter quod regem ipsum tanquam omnibus excellentiorem decet esse optimum & quasi semideum. Inde est igitur ꝙ regnum dicitur esse multitudo: in qua sunt multi nobiles & ingenui:non quocunque modo se habentes:sed uiuentes secundum uirtutem:& ordinati sub uno uiro optimo ut sub rege. ¶Ostenso quid est ciuitas : & quid regnum de leui patere potest qualis debeat eẽ popul⁹ existens in ciuitate & regno. Nã si ciuitas & regnũ principaliter ordinatur ad uitam bonam & uirtuosam. habitatores regni:& populum existentem in ciuitate & regno:oportet esse talem:ꝙ uiuat bene & uiruose. In est ergo quod ait philosophus tertio politicorum. ꝙ magis est ciuis abũdans in bonis operibus uirtuosis. quam sibi abũdaret ĩ diuitiis:uel in nobilitate generis:uel aliis exterioribus bonis. Credunt ergo multi esse ciues:& esse de regno si in regno habeant domos multas possessiones magnas: sed magis sunt de regno abundantes in operibus uirtuosis & obseruantes leges rectas & statuta regni quam habentes nobilitatem generis ciuilem potentiam & multitudinẽ ipsorum bonorum exteriorum.

¶Quod nũc est optima ciuitas & optimum regnum & optimus populus quando est in multis personis mediis constitutus. Cap. xxiii.

q Varto politicorũ ait philosophus ꝙ tres oportet esse partes ciuitatis. Nam hii quidem sunt opulẽti ualde. Hii ãt egeni. Hii uero tertii sunt horum medii. Hoc ergo modo quo diuisa est ciuitas. in tres diuidi potest quilibet populus. & quodlibet regnum. Intentio autem huius capituli est ostendere optimam esse ciuitatem & regnum : si ibi sit populus ex multis personis mediis constitutus. ¶Tangit autem philosophus quarto politicorum quattuor ex quibus sumi possunt quattuor uiæ:ostẽdentes meliorem esse policiam uel melius esse regnũ & ciuitatem:si ibi sit populus abũdans in multitudine mediarum personaꝝ. Prima uia sumitur ex eo ꝙ talis populus magis rationabiliter uiuit. Secnnda ex eo ꝙ inter ipsos habet esse maior dilectio. Tertia: quia ibi maior æqualitas. Quarta quia est ibi minor inuidia: & minor contemptus. ¶Prima uia sic patet. Nã si ĩ populo sint multi ualde diuites : & multi ualde pauperes & paucæ personæ mediæ:uix aut nunquam rationabiliter uiuet. Nam multum diuites:ad multum pauperes nesciunt rationabiliter se habere:sed modica occasione sumpta eis manifeste nocent. Sic etiam multum pauperes ad nimium diuites nesciunt se rationabiliter gerere. Insidiantur enim eis quomodo possint astute & latenter eorum deprædari bona. Sed si ĩ populo sint multæ personæ mediæ : cessabunt hu

iusmodi nocumenta: & de facili rationi obediunt. Hoc est quod dicitur poli. quarto ꝙ quoniam mediocre est optimum: optima est possessio media. quia facilius rationi obediet. Nam si una pars ciuitatis sit superingenua: superpotentes & superdiuites. Alia uero huic contraria sit superegena superdebilis & ualde uilis. difficile ē rationem sequi. Nā hii quidem uidelicet sup. potentes fient iniuriosi. Hii autem superpauperes fient nequam ualde astute & latenter isidiant diuitibus. ¶ Secūda uia sumitur ex mutuo amore q̄ dēt esse inter existentes in eodē regno inter commorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicit quarto ethicorum. isti uidelicet pauperes nimie amant principes. idest potentes & diuites. Hæc autē ut ibi subditur: sunt ualde nociua ciuitati. Vt ergo sit mutuus amor inter ciues: bonum est propter hoc abundarē in personis mediis. ¶ Tertia uia sumitur ex æqalitate & iustitia quæ ē seruanda in ciuitate. Nam ut ait philosophus: excedentes in eufortuniis potentiis diuitiis & amicis: & in aliis huiusmodi bonis nesciunt subiici. Qui autem secundum excessum sunt indigentes & pauperes: nesciunt principari. quare si populus sit solum ex duabus partibus constitutus: ex nimis diuitibus & nimis pauperibus & paucæ aut nullæ sint ibi personæ mediæ: de difficili seruabitur ibi æqualitas & iustitia: sed diuites penitus nolentes principari & suppeditare alios. Alii uero cōtra nitentes dissensionem faciunt & si contingat pauperes optinere: quia principari non nouerunt male tractabunt diuites & potentes. Quarta uia sumitur: ut uitetur inuidia & cōtemptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politicorum: maxime inuident diuitibus & maxime diuites contemnunt eos nulla societas est bene durabilis ubi est multa inuidia & contemptus. quare optimus est populus ex multis personis mediis constitutus. quia tunc de facili rationabiliter uiunt ad inuicem se diligere: reseruabitur inter ipsos æqualitas & iustitia. Non erit inter illos contemptus & inuidia. Non enim habebit unus unde alium contemnat: nec unde ei inuideat: uidens se ei quasi æqualem existere & non esse magnū excessum īter ipsos: huic auctoritati attestat: ꝙ sobō idest: karēdas & Lyurgus tradiderūt de polliciis. Dixerunt.n. eas cōstituendas esse ex personis mediis. Decet ergo reges & pricipes adhiberē cautelas ut in regno suo abundēt multæ personæ mediæ: ut ne aliis ad nimiā paupertatem deuenientibus efficiantur reliqui nimis diuites: quod fieri poterit si non pro quacūꝙ causa liceat ciuibus paternas possessiones uendere: non quibuslibet indifferenter liceat quascunq; possessiones emere adhibenda est debita diligentia circa emptionē & uenditionem agrorum & terrarum poterit aliqualis æqualitas reseruari inter ciues.

¶ Quod expedit populo cum magna reuerētia obedire regibus: & cum summa diligētia leges regias obseruare. Cap.xxxiiii.

C Onsequitur autem populus quantum ad præsens spectat tria. si cum magna diligentia obediat regibus & principibus & obseruet leges regias. ex quibus triplici uia uenari possumus quantum sit utile & expediens populo: obedire regibus & principibus & obseruare leges. ¶ Primo enim ex hoc cōsequitur populus: uirtutes & maxima bona. ¶ Secundo ex hoc consurgit salus regni & ciuitatis. ¶ Tertio ex hoc oritur pax & tranquilitas ciuiū: & habundantia exteriorum rerum. ¶ Prima uia sic patet. Nam ut dicebatur in præcedentibus: intentio legislatoris est inducere ciues ad uirtutem. In recta enim pollicia ut uult philosophus circa principium quarti polli. Eadem ē uirtus boni ciuis & boni uiri & per idem siue per eosdem mores est aliquis bonus ciuis & bonus homo. Est quidem aliquis bonus ciuis si bene obediat principāti: & ei cuius est leges ferre. quare si principās recte regat populum sibi commissum. Et quia intentio eius est inducere alios ad uirtutem: cum uirtus faciat habentē bonum: & opus bonum oportet in recto regimine: ꝙ bonus ciuis sit bonus homo: & qui bene subiicitur regi sit bonus uir. Si enim Rex non intenderet ꝙ sibi subiecti essent boni & uirtuosi: iam non esset rex. sed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet intendere ut sit bonus & uirtuosus: eo ꝙ uirtutes sunt maxima bona: cum summa diligentia studere debet ut Regi obediatur. & ne præuaricentur leges & præcepta eius: omnibus enim tā nobilibus quam ignobilibus necessaria est obedientia regia & obseruantia legum. Imo tanto magis est hoc expediens nobilibus quam ignobilibus quanto decentius est eos esse bonos & uirtuosos. ¶ Secunda uia ad inuestigādum hoc idem sumitur ex eo ꝙ ex obedientia regis & ex obseruatione legum oritur salus regni & ciuitatis. Credunt eni aliqui ꝙ obseruare leges & obedire regi sit quædam seruitus. Sed secūdum philosophum quinto polliticorum hoc non est seruitus. sed libertas. Ignorant enim quid est libertas: dicentes obseruare leges & obedire regibus esse seruitutem. Cum enim bestiæ sint naturæ seruilis: quanto quis magis accedit ad naturam bestialem: tanto est magis naturaliter seruus. esse quidem sceleratum & affectatorē belli & turbatorē pacis: uelle uiuere sine freno & sine lege secundū sentētiā philosophi & secundum dictum Homeri. Est esse magis bestiam quam hominē. quare non obseruantes leges nolentes obedire regibus & superioribus sunt magis bestiæ quā homines & per cōsequēs sunt magis serui q̄ liberi. Saluat itaq; sal' regni & ciuitatis. habitatores regni efficiuntur liberi: si obediāt regibus & obseruent leges. Quanta autem salus surgat in regno ex obedientia regis: sufficienter ostenditur si considerentur uerba philosophi quarto polli.

qui comparat Regem ad regnum sicut animam ad corpus. Nam sicut anima corpus regit & conseruat: sic rex regit & conseruat regnum. & sicut anima est salus: & uita corporis. sic Rex si recte pricipetur: est salus & uita regni. Quare sicut pessimum est corpori delinquere animam & nō regi per eam. Sic pessimum est regno deserrere leges regias & præcepta legalia & non regi per regem. ¶ Tertia uia ad ostendēdū hoc idem: sumitur ex eo ꝙ ex obedientia regia. & ex obseruatione legum oritur pax & trāquillitas ciuium & habundantia exteriorum rerum. Nam ut supra dicebatur. leges etiā & legislatores. ut reges & pricipes coactiuam habent potentiam: ut qui amore honesti per increpationes paternas & amicorum non retrahitur ab operibus sceleratis: saltē timore pœne retrahantur ab illis. Expediens. n. fuit regno & ciuitati habere aliquem regem uel aliquem principantem: ne malefici turbarent pacem ciuium. Intendere enim debet quilibet legislator: ut corda ciuium sint tranquilla: & ut ciues uiuant pacifice & unanimes. Vnde & philosophus primo rethori. uidetur uelle ꝙ sic se habeant legislatores ad animas: sicut medicina ad corpora. Nam sicut medicus intendit sedare humores ne insurgat morbus & bellum incorpore. Sic legislator intendit placare corda sedare animas: ne insurgat rixa & dissensio ī regno aut in ciuitate. Inde est ergo quod dicitur primo rethori. ꝙ non tantum nocet peccare contra præcepta medici quantum consuescere non obedire principi est enim anima maius bonū quam corpus. & pax ciuium & eorum qui non sunt in regno potior est ꝗ equalitas humorum uel ꝗ sanitas corporum. Summo ergo opere studere debet populus & oēs habitatores regni circa obedientiam regiam. & obseruatiōem legum cum ex hoc consurgat tantum bonum: quantum bona est pax & tranquillitas existētium in regno. Cōsurgit etiam ex hoc habundantia exteriorū rerum. Nam existente guerra in regno terræ manent incultæ fiunt depredatiōes: oriuntur sterilitates: deducūtur habitatores regni ad inopiam. Si ergo consideretur quantum bonum aduenit ex rege non solum regibus recte regentibus: sed etiam dato ꝙ in aliquo tyrannizarent studeret populus obedire illis. Nam magis est tollerabilis aliqualis tyrannides principantis: quā sit malum. ꝙ consurgit ex inobedientia principis: & ex præuaricatione mandatorum eius.

¶ Qualiter se debent habere ciues & uniuersaliter habitatores regni: ne Reges prouocentur ad iracundiam contra ipsos. Cap. xxxv.

Postquam docuimus populum & omnes habitatores regni: ut obediant regibus & obseruent eorum leges uolumus in hoc capitulo declarare qualiter se habere debeant existentes in regno: ne reges prouocentur ad iracundiam contra ipsos. ¶ Ira autem secundum philosophum in principio secundi retho. Est tristitia proueniens ex appetitu apparētis punitiones: propter apparentem paruipensionem eorum quæ in ipsum: aut in aliqua ipsius aut in aliqua quæ ordinātur ad ipsum. Nunquā enim ira sine tristitia est. Appetit autem iratus apparenter. i. manifeste punire eos qui paruipendunt ipsum: uel aliqua quæ sunt ipsius: uel ea ꝗ aliquo modo ordinantur ad ipsum. Cum ergo quis aliquo dictorū modorum manifeste foresacit in alium: ille tristatus ex appetitu punitionis dicitur irasci. Ciues itaq; ut nō ꝓuocēt reges. ad iram nō debent forefacere. nec regē nec in ea ꝗ sunt ipsius. nec in illa quæ aliquo mō ordinātur ad ipsum. Prīo quidē expedit eis ꝗ sunt ī regno ut non incurrant regiam iram non forefacere i ipsum regem. ¶ Regi autē duo debētur: honor & obedientia. Est enim rex capus regi. caput autem ad alia membra dupliciter comparatur. Primo quidem quia est altius & excellentius illis. Secundo uero quia ea dirigit in actiōes suas. In capite enim uiget sensus & ymaginatio per quā dirigimur in operatiōes nostras. Sic rex excellētior est omnibus illis qui sunt in regno. Rursus quia eius est leges ferre. & quia in rege maxime uigere debet sensus & prudentia. ad ipsum spectat per se & per alios dirigere eos qui sunt in regno. Ratiōe ergo quia rex est excellentior aliis ei debetur honor & reuerentia. Ratione uero qa ipsius est dirigere alios debēt ei subiectio & obedientia. Quare dupliciter potest forefieri ad regem ab hiis qui sunt in Regno. Primo si non ei exhibeant honorem debitum & reuerentiam dignam. Secundo si non sint ei subiecti & obediētes: obseruando eius leges & mandata. Cum eni hæc duo: honor uidelicet & obedientia subtrahuntur a rege merito prouocatur ad iram. Ideo dicitur. ii. rethoricorum ꝙ irascimur hiis qui renentur uel consueuerunt nos honorare. si nō sic se habeat. Et est ratio: qua sic se habentes uident nos despicere. Nam si nos non despicerent impenderent nobis honorem dignum. Sic etiam ibidem dicitur ꝙ & ad minores irascimur: si nō sic se habeant ut debent. uel si faciant contraria eorum quæ debent. quod maxime contingit: si transgrediuntur mādata superiorum & nō obediunt regi: quasi præexcellenti. ¶ Viso quomō habitatores regni non debēt prouocare regem ad iram: forefaciendo in ipsum: non exhibere ei debitum honorem & obediētiam condignam. Restat uidere: quomodo non debent ipsum ꝓuocare forefaciendo in eos qui sunt eius & qui pertinent ad ipsum. Ad regem autem pertinere uidentur quattuor genera personarum. uidelicet parentes & uniuersaliter omnes cognati uxor filii & subditi. Spectat itaq; ad habitatores regni si uolūt regem ad iram prouocare nō solum non forefacere in ipsum regem: sed etiā non forefacere in cognatos: uxorē filios. & uniuersaliter in omnes subiectos regi. & quia oēs

qui sunt in regno ipsi regi sunt subditi forefacit in regem quotiensc unq; alicui existēti in regno efficitur iniuria aliqua. Hoc est ergo quod dicitur secundo reth. capitulo de ira: ꝙ irascimur forefacientibus in parentes: filios uxores. & subiectos: eo ꝙ turpe sit ipsis non auxiliari. ℂ Tertio spectat ad habitatores regni non forefacere i ea quæ aliquo modo ordinantur ad regem. Huiusmodi autem sunt possessiones proprie & debita iura regni. quia in hoc uidentur ipsum contennere & paruipendere si iniuste & absq; iussione regia manum apponāt in ea quæ ad regem spectant. Decet ergo omnes ciues & uniuersaliter omnes habitatores Regni ab ipsa infantia prouocare filios ad dilectionem regis. Instruere eos quomodo debeāt honorare regem obedire ei: non forefacere i cognatos eius: nec in filios: nec in aliquas personas ei subiectas. nec in aliqua iura regni. Pessimum est enī ut dicitur quinto politi. non instruere pueros ad uirtutem & ad obseruantiam legum utilium: & ad obseruandum ea quæ requirit pollicia uel regimē regni i quo semp. n. amamus prima magis: & illud ad quod primo instruuntur iuuenes sunt magis proni ad obseruandum.

ℂ Quomodo reges & principes debeant se habere ut amentur a populo. & qūo ut timeantur: & ꝙ licet utrunq; sit necessarium: amari tamen plus debent appetere q̄ timeri. Cap. xxxvi.

Quoniam in primo libro promisimus nos dicturos: qūo reges & principes debeant se habere ut amentur in populo: & quomodo ut timeātur. uolumus hic exequi qualiter fieri hoc contingat. ℂ Sciendū itaq; ꝙ ut reges & principes cōmuniter amentur i populo: tria potissime in se habere debent. Prio quidem esse debent benefici & liberales. Secundo fortes & magnanimi. Tertio æquales & iusti. ℂ Primum autem sic patet. Nam uulgus nō percipit nisi sensibilia bona. ideo beneficos & liberales in nummismata: & in ea quæ possunt nūmismate mensurari: amat & reueretur. Ideo dicitur rethori. secūdo capitulo de amore. ꝙ populus amat & honorat beneficos in pecunia & liberales. ℂ Secundo ut reges amentur in populo: debēt esse fortes: & magnanimi: ponētes si oporteat seipsos pro bono cōmuni & defensione regni. nam populus ualde deligit fortes & magnanimos exponentes se pro bonis cōmunibus. credit enim per tales salutem cōsequi. Ideo dicitur secūdo rethori. ꝙ quia diligimus beneficos i salutē. i. eos qui possunt nobis benefacere nos saluando & liberādo. Ideo diligimus fortes & cordatos. ℂ Tertio ut reges diligantur a populo: decet eos esse iustos & æquales. Nam maxime prouocatur populus ad odium regis si uiderit ipsum non obseruare iustitiam. Ideo dicitur secundo rethori. ꝙ iustos maxīe diligimus. ℂ Viso qūo reges & principes debeant se habere ut amentur a populo. Videre restat qūo se habere debent ut timeantur ab eis. Potissime autem timentur potentes ut patet in secūdo rethoricorum propter punitiones quas exercent in subditos. In punitione autem tria sunt cōsideranda. uidelicet punitionem ipsam personam punitam. & modum puniendi. ℂ Quantum ergo ad punitionem: timentur reges & principes: si in eos qui ultra modum regnum & polliciam perturbant: inexquisitas crudelitates exerceant. Ideo dicitur secundo retho. quod homines timent eos de quibus sūt conscii fecisse aliquid dirum. ℂ Secundo timentur reges & potentes non solum ratiōe punitionis diræ: sed etiam ratione personarum punitarum. Nam iustus pro iustitia nulli parcere dēt. Ideo dicitur septimo polli. ꝙ bene operās nulli parcit. qa nec pro parte nec pro filio nec ꝓ amico nec pro aliquo alio dimit: endū est operari iuste & bene. tunc itaq; ratione personarum puitarum timētur reges & pricipes qn̄ nec amicis nec aliis parcūt. si uiderint eos forefacere. Timet igitur tunc quilibet ex populo: forefacere. cogitans se non posse punitionem effugere. Imo ut uult phūs septimo polliticorum. Decet reges & potētes ut magis timeantur: & ut uirilius obseruent iustitiam magis punire & seuerius se gerere cōtra amicos si cōtingat eos ualde forefacere q̄ cōtra alios. ℂ Tertio timent reges & principes rōne modi puniendi: quod fieri contingit: cum ad eorum iudices ꝙ præpositos latenter & caute se gerunt in punitionibus exequēdis: & in iustitia facienda: & mali effugere non possunt. quin puniantur. Ideo dicitur secundo rethoricorum. ꝙ latitiui magis timentur q̄ manifesti. ℂ Viso quomō reges & principes se habere debeāt ut amentur: & quomodo ut timeantur de leui patere potest & licet utrunq; sit necessarium. amari tamen magis appetere q̄ timeri. Dicebatur enim supra ꝙ principalis intentio regis & cuiuscūq; principantis esse debet inducere alios ad uirtutē. Omne ergo bonum per: quod ciues sunt magis bōi & uirtuosi debet esse magis intentū a legislatoř. Cum ergo ciues & existētes in regno si bn̄ agāt: & obseruent leges & mādata regis ex amore honesti & ex dilectione quā habent ad bonum cōmune & ad regem: sint magis boni & uirtuosi: q̄ si hoc facerent timore pœnæ & ne punirētur. magis debent appetere reges & principes amari a populis. & ꝙ amore boni populi bene agant q̄ timeri ab eis & ꝙ tīore pœnæ cauere sibi ab actibus malis utrunq; enim est necessarium timeri & amari. Nam non omnes sunt adeo boni & ꝑfecti: ꝙ solo amore honesti & boni communis & ex dilectione legislatoris: cuius est intendere commune bonum: quiescant male agere. oportuit ergo aliquos inducere ab bonum & retrahere a malo timore pœnæ. Eligibilius tamen est amari q̄ timeri ut est per habita manifestum.

ℂ Incipit tertia pars tertii libri: de regimine principum. In qua tractatur quomodo regenda sit ciuitas aut regnum tempore belli.

¶ Quid est militia & ad quæ est instituta: & quod omnis bellica operatio: sub militia continetur. Cap. i.



Eractis partib⁹ duabus: huius tertii libri quia ostensum est quid senserunt antiqui philosophi de regimine ciuitatis & regni. & determinatum est: q̈liter sit ciuitas atq; regnum a tēpore p̄cis. Reliquum est tractare de tempore bellico: ut sciant reges & pricipes qualiter cōmittenda sint bella. Nam ut plurimum bellorū industria: ut patet per Vegecium in de re militari. plus confert ad optinendam uictoriam: q̄ faciat multitudo uel fortitudo bellantium. opus autem bellicum ut patebit in sequendo. continetur. sub militari. quare si de opere bellico tractare uolumus. Videndum est quid sit militia & ad quid sit instituta. ¶ Sciendum igitur militarem esse quandam prudentiam. siue quandam speciem prudentiæ. Possumus autem quantum ad p̄sens spectat distinguere: quinq; species prudentiæ. uidelicet prudentiam singularem. yconomicam: regnatiuam: polliticam siue ciuilem: & militarem. ¶ Dicitur enim aliquis habere singularem uel particularem prudentiam: quando seipsum scit regere & gubernare & hæc ē maior prudentia: q̄ yconomica & regnatiua. Nam minus est scire regere seipsum: quam scire regere familiam & ciuitatem aut regnum. ¶ Secunda species prudētiæ dicitur esse yconomica. Nam prudens ex hoc aliquis dicitur ut patet ex septimo ethicorum: quia bene consiliari & bene dirigere ad bonum finem. ubi ergo reperitur alia & alia ratio boni: ibi reperitur alia & alia species prudētiæ quare cum bonum domesticum & bonum totius familiæ sit aliud bonum a bono alicuius singularis persone. Sicut bonum commune est aliud a bono aliquo singulari. Iconomicam siue prudentiam per quam quis scit regere domum & familiam: oportet esse aliam a prudentia: quia quis nouit seipsum regere. ¶ Tertia species prudentiæ dicitur esse regnatiua: uel legum positiua. Nam sicut persona aliqua singularis est pars domus ita domus est pars ciuitatis & regni. & sicut bonum commune est aliud a bono alicuius singularis p̄sonæ. sic bonum ciuitatis & Regni est aliud a bono domestico. Prudentia uero regnatiua & legum positiua. i. prudentia quæ requiritur in rege & principāte: cuius est leges ferre & regere regnum & ciuitatem: est alia a prudentia yconomica quæ requiritur in patrefamilias: cuius est gubernare domum. ymo quanto hominum ciuitatis & regni excedit bonum domesticum: & bonum alicuius particularis personæ tanto prudentia quæ requiritur in rege oportet excedere prudentiam patrisfamilias. uel prudentiam alicuius particularis hominis. Propter quod bene dictum est q̄ ait Vegecius in primo libro de re militari. q̄ neq; quēquam magis decet uel meliora scire uel plura quam principem: cuius doctrina omnibus subiectis prodesse potest. Inde est igitur q̄ in erudiendo reges & principes: hunc totalem librum diuisimus in tres libros. quia in primo libro docuimus regem esse prudentem prout rex aut principes est quædam persona in se & prout habet seipsum regere. In secundo uero docuimus ipsum ut est paterfamilias: & ut habet dispensare bona domestica. In tertio uero eruditur Rex aut principes ut est caput regni aut principatus. & ut habet ferre leges & gubernare ciues. Omnes autem tres prudentias decet habere regem. uidelicet particularē: yconomicam & regnatiuam. ¶ Quarta species prudētiæ dicitur esse pollitica siue ciuilis. Nam sicut in principante requiritur excellens prudentia qua sciat alios regere. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aliqualis qua noscat adimplere leges & mandata principantis. Non enim sic obsequitur ciuis principāti aut regi sicut martellus fabro. quia in martello nulla ē cognitio: sed solum agitat̄ a fabro. Sed in ciue requiritur prudentia aliqua per quam habeat bonam opinionem de hiis quæ imperantur a Rege. ¶ Differt autem hæc prudentia a prudentia particulari: quam collocauimus in prima specie. Nam aliud est q̄ sciat se regere ut ē aliquid in se. & aliud ut subiectus principanti. Nam & si quis solitariam uitam duceret: adhuc oporteret ipsum habere aliqualem prudentiam qua sciret se regere & gubernare: non tamen esset in ipso prudentia ciuilis nec yconomica nec regnatiua. quia non esset ciuitas nec pars ciuitatis. ¶ Quinta species prudentiæ dicitur esse militaris. Nam regimen regni & ciuitatis: si sit rectum & ordinatum: assimilatur hiis quæ uidemus in uno & eodem homine. Sicut ergo quilibet homo habet duas uirtutes animæ. Vna per quam sequitur bonum & fugit malum. Et aliam per quam aggreditur: & resistit prohibētibus. Sicut quilibet ciuitas & regnum indiget duplici uirtute & duplici prudentia. uidelicet legum positiua & militari. ut per legum positiuam tota ciuitas & totum regnū prosequatur proficua & fugiat nociua. Per militarē uero & per operationem bellicam aggrediatur & superet impediētia: & p̄hibentia. Militaris ergo est q̄dam species prudētiæ per quam superātur hostes: & prohibentes bonum ciuile & commune. ¶ Ex hoc autem apparet ad quid sit militia īstituta. Nā sicut leges ut supra ostendebatur principaliter respiciūt cōe bonū: Sic & militia pricipaliter instituta est ad defensionē cōmunis boni: ut ciuitatis aut regni. Quare cum cōmune bonū directe uideatur īpediri p̄ īpugnationem hostiū ex consequenti uero ex seditiōe ipsorū ci

uium:& ex oppræssione debilium personarum. Dicere possumus ꝙ sicut ad fortem pricipaliter spectat bene se habere in opere bellico: Ex consequenti uero spectat ad ipsum bene se habere in aliis terribilibus. Sic etiam ad milites principaliter spectat bene se habere in opere bellico & ꝑ actiones bellicas opprimere impedimenta hostium. Ex consequenti uero spectat ad ipsos secundum iussionem regiam:& secundum mandata principantis impedire omnes seditiones: ciuiū: & omnes oppræssiões eorum:qui sunt in regno: per quas turbari potest tranquillitas ciuium & commune bonum. ℂ Hanc autem ratiōem prudentiam uidelicet militarem:maxime decet habere Regem: Nam licet executio bellorum:& remouere impedimenta ipsius communis boni: spectet ad ipsos milites: & etiam ad eos quibus ipse Rex. Aut principes uoluerit committere talia. Scire tamen quomodo committēda sint bella:& qualiter caute remoueri possit impedientia commune bonum:maxime spectat ad principātem. ℂ Ex hoc ergo patere potest quales sunt ad miliciam admittendi. Nam milicia uidetur eē: quædam prudentia operis bellici: ordinata ad commune bonum. uidētur se habere milites in opere bellico sicut magistri & doctores in scientiis aliis. Quare sicut nullus efficiendus est magister in aliis scientiis:nisi constet ipsum esse doctum in arte illa. Sic nullus assumēdus est ad dignitatem militarem:nisi constet ipsum diligere bonum regni & commune & nisi spes habeatur ꝙ sit bonus in opere bellico. & ꝙ uelit secundū iussionem principantis impedire seditiões ciuium:pugnare pro iustitia & pro iuribus remouere quæcūq; impedire possunt commune bonū. ℂ Ex hoc etiam patere potest omnem bellicam operationem contineri sub militari. Nam licet bellare contingat homines pedites uel etiā equestres non existentes milites. debent tamen milites esse magistri bellorum & ordinatores aliorum in bello. ideo sub militari dicitur opera bellica contineri.

ℂ Quæ sunt regiones illæ in quibus sunt meliores bellatores:& ex quibus artibus eligendi sunt homines bellicosi. Cap. ii.

u Idetur quantum ad præsens spectat in opere bellico duo necessaria esse strennuitas bellandi. & prudentia erga bella quare si scire uolumus ī quibus regiōibus meliores sunt bellatores oportet attendere circa ꝑdicta duo. ℂ In partibus igitur nimis propinqs soli non sunt eligendi bellantes. quia in eis deficit strennuitas & animositas circa bellum. ut ait philosophus. vii. polliticorum. Ratio autem huius assignatur a uegecio primo libro de re militari capitulo secūdo. ubi dicitur ꝙ natiões quæ uicine sunt soli nimio calore siccare. amplius q̄dem sapiunt:sed modicum habundant in sanguine. & propterea non habent cōstantiam pugnandi neq; fiduciam. quia naturaliter metuūt uulnera. Nam cum naturaliter habeant modicum sanguinis naturaliter timēt sanguinis amissionem. non ergo sunt prompti ad bella nec ad percussiones. ℂ Rursus in partibus septentrionalibus & nimis a sole remotis non sunt eligendi bellantes. & q̄a si illis est sanguinis copia:ut uulnera non metuant. tamen propter sanguinis habundantiam & imperum sunt quasi furibundi & imprudentes. Ideo non omnino sunt utiles operibus bellicis. quia consilium & prudentia ī dimicādo non est modicum utilis. Experimento enim uidemus & plane hoc uult philosoph⁹ septimo polliti. ꝙ gentes nimis propinquæ soli habundant sagacitate & industria:sed deficiunt impetu & animositate. Gentes uero a sole remotæ econtrario prudentia deficiunt & animositate superant. quare si tam animositas quam industria necessaria est in bellis:ex neutris partib⁹ eligendi sunt bellatores. sed ex regione media:nec omnino a sole remota:nec omnino soli propinqua eligendi sunt bellantes:ut tam prudentia q̄ animositate participent. ℂ Aduertendum tamē cætera talia documenta accipiēda ēsse ut in pluribus. Nam in omnibus partibus sunt aliqui industres:& aliqui animosi ut plurimum soli propinqui animositate deficiunt. remoti uero prudentia. ℂ Aduertendum etiam ꝙ licet in bellis tam animositas q̄ etiam prudeutia sit necessaria: magis tamen animositas est utilis. Ideo & si gentes omnino propiquæ soli:& omnino remotæ non sunt penitus utiles actibus bellicis:magis tamen inter medias regiões eligēdæ sunt ad opera bellica remotiones a sole:quam propinquiores:ut magis animositate participent. ℂ Viso ex quibus partibus meliores sunt bellatores. Videre restat:ex quibus artibus eligendi sunt bellantes. Enumeranda sunt igitur ea quæ requirūtur in hominibus bellicosis: ut sciamus quales homines sunt eligendi ad bellum & ex quibus artibus sunt assumendi bellantes. ℂ Sciendum ergo ꝙ cum bellantes debent habere mēbra acta & assueta ad percutiendum non debeant horrere sanguinis effusionem debeāt esse animosi ad inuadendum & etiam potentes ad tolerandum labores. Dicere possumus ꝙ Fabriferrari & Carpentarii utiles sunt ad opera bellica. quia ex arte sua habent brachia acta & assueta ad percutiēdum. Sic etiam utiles sunt macellarii. quia non horrent sanguinis effusionem. cum assueti sint ad occisionem animalium:& ad fundēdum sanguinem. Venatores etiam aprorum admittendi sunt ad huiusmodi opera. quia non sine magna audacia contingit aliquos inuadere apros. Sunt ergo tales animosi & strēnui ad bellandū. Imo forte nō minus periculosum est: bellare cū apro:quam pugnare cum hoste. Nam non timētes aprorum pericula signum est:eos non timere hostiū bella. ℂ Rursus uenatores ceruorum non sūt repudiādi ab actibus bellicis:eo ꝙ tales assueti sunt ad labores nimios. Ex hiis ergo arti

bus propterea quæ diximus eligendi sunt bellatores. ¶ Barbitonsores autem & sutores si consideretur ars propria: ad pugnam sunt inutiles. Nam nunquam bene uibrãt clauam aut ensem. qui debet habere manum leuem: & nõ est assuetus retinere in manibus nisi rasorium aut acum. Quæ enim proportio ẽ acus: ad lanceam: & rasorii ad clauam. Sic etiam apothecarii aucupes & piscatores non sunt eligendi ad huiusmodi opera: eo ꝙ non habeant artem cõformem operibus bellicosis. Potest ergo contingere ꝙ in q̃libet arte sint aliqui bellicosi & audaces. Aliqui uero timidi & pusillanimes. Sed quantum est ex genere artis: & prout ars ipsa reddit hominem aptum uel inherentem ad opus bellicum. Aliq̃ genera artium diximus utilia ad actiones bellicas: & aliqua in utilia.

¶ In qua etate assuescendi sunt iuuenes ad opera bellica: & ex quibus signis cognoscere possumus homines bellicosos. Cap. iii.

Diximus supra philosophũ uelle in. vii. pol. iuuenes a. xiiii. anno ultra assuefiendos esse ad labores fortes: ut ad labores militares & bellicosos. Quod concordat cum Vegecio de re militari dicente: ꝙ a tempore pubertatis assuescendi sunt homines iuuenes ad militares labores. Imo quia quæ a iuuentute inchoamus nimis diligimus & delectamur in illis. Si uult legislator ciues bellatores facer̃ & reddere ipsos aptos ad pugnandum potius debet præuenire tempus q̃ præmittere. Nam ut ait Vegecius melius est: ut iuuenis exercitatus causetur ætatem nondum aduenisse pugnandi gratia q̃ doleat præterisse. ¶ Est etiam specialis rõ quare oporteat iuuenes ab ipsa iuuentute assuescere: ad artem bellandi. quia non parua nec leuis ars esse uidetur armorum industria. Nam siue equitem siue peditem oportet esse bellãtem. quasi fortuitu uidetur peruenire ad palmam: si caret idustria bellandi. Tam enim pedestri q̃ etiam in equestri pugna sunt multæ adhibendæ cautelæ. Factum est quidem nõ prius: sed tunc uelle addiscere bellare: quando imminet necessitas pugnandi: ubi uita periculis mortis exponitur. Vt ergo bellatores habeant spacium addiscendi singula: quæ requiruntur ad bellum: ab ipsa pubertate assuescẽdi sũt ad opera bellica. Quare si legislator ut rex aut princeps debeat committere bellum uiros exercitatos & bellatores strẽnuos debet assumere. ¶ Viso in qua ætate assuescendi sunt qui debẽt effici bellatores ad actiones bellicas. uidere restat ex quibus signis cognosci habeant homines bellicosi. ¶ Sciendum igitur uiros audaces & cordatos utiliores eẽ ad bellũ quã timidos. Rursus homines fortes & duros corpore: quia potentiores sunt uiribus: sunt magis eligẽdi ad opus bellicum. Amplius cum uideamus aliqua animalia bellicosa. Aliqua uero timida. Homines similiores animalibus bellicosis utiliores: uidentur esse ad bellum. ¶ Tribus igitur generibꝰ signorum cognoscere possumus bellicosos uiros. ¶ Primo quidem per signa: secundũ quod arguitur animositas & audatia. ¶ Secũdo uero per signa secundum quæ ostenditur uirilitas & fortitudo corporis. ¶ Tertio autẽ per signa secũdum quæ ostenditur animositas & strennuitas cordis uigilantia oculorum & erectio ceruicis. Ideo dicit Vegecius: ꝙ adeo lescens martio operi depudandus debet esse uigilantibus oculis & erecta ceruice. Signa uero ꝑ q̃ ostẽdit̃ fortitudo corporis & uires membrorum sunt duricies carnis & compactio neruorum musculorum & lacertorum. Nam secũdum philosophum octauo polli. opus bellicosum & industria mentis oĩno requirunt modum contrarium. Nam ut scribit in secundo de anima molles carne aptos mente dicimus. Sed econtrario dicimus: duri carne habentes compactos neruos & lacertos sunt uirosi & fortiores corpore: sunt aptiores ad pugnam. Signa uero conformantia nos animalibus bellicosis sunt magnitudo extremitatum & latitudo pectoris. Videmus enim leones & aĩalium fortissimos habere magna brachia & lactum pectus. Quando igit̃ in homine uidemus ꝙ sit uigilans oculis: erectus ceruice: durus in carne: compactꝰ in neruis & musculis habens longa brachia & latum pectus debemus arguere ipsum esse bellicosum & aptum ad pugnam. Tales ergo quærẽdi sunt bellatores. quia ut plurimum cõtingit eos esse aptos ad actiones bellicas.

¶ Quæ & quot habere debẽt homines bellicosi ut bene pugnent. & ut eos strennue bellare cõtingat. Cap. iiii.

Quantum ad præsens spectat: enumerare possumus octo: quæ habere debent homines bellatores: secundum quæ quantum ad præsens spectat inuestigare poterimus quos aut q̃les bellatores debet rex aut princeps eligere. ¶ Primo enim oportet ut pugnatiuos homines posse sustinere magnitudinem põderis. ¶ Secundo posse sufferre quasi assiduos membrorum motus & labores magnos. ¶ Tertio posse tolerare parcitatẽ uictus. ¶ Quarto nõ curare de incommoditate iacendi & standi. ¶ Quinto quasi non appreciari corporalem uitam. ¶ Sexto non horrere sanguinis effusioné. ¶ Septimo habere aptitudinem & industriam ad protegendum se & feriendum alios. ¶ Octauo uerecundari & erubescere eligere turpem fugam. ¶ Est enim primo necessarium bellantibꝰ posse sustinere ponderis magnitudinem. Nam inermes a quacunq; parte feriantur succumbũt. quare nisi qui posset sustinere armorum pondera inutilis est ad bellũ. ¶ Secundo bellãtibus expedit posse sufferre quasi assiduos membrorum motus. Nam si quis in bello nõ continue se ducat: aduersarius non fallitur in percutiendo. quare semp exponit̃ ad ꝑcutiẽdũ fortiores ictus expertum. est enim ꝙ homine cõtinue se ducente & mouente: uix & nunquam ad plenum aliqua

percussio potest ipsum attingere:sed semper uulnera subterfugit.Ná sicut si signum se moueret & non staret fixum:nō sic de facili percuteretur ab arcu.Sic homo se circunuolens.non sic de facili uulneratur ab hoste. Continuus ergo membrorum motus est necessarius ad uitandum plagas.Sic etiam est necessarius ad incutiendū eas. propter quod tales debent esse homines pugnatiui:ut diu tolerare possint assiduum membrorū motum. ¶Tertio homies pugnatiuos decet nō curare de parcitate uictus.Non graue est ultra armorum pondera & eorum quæ requiruntur ad defensionem exercitus deferre in abundantia uictualium copiam.ymo quia & si absq; grauamie adesset pugnātibus ciborum ubertas:adhuc eēt eis necessaria abstinentia: & non grauaré ex nimio cibo:ut laborem pugnandi melius tolerare possent. ¶Quarto decet eos non curare de incōmoditate iacēdi & standi. Nam expedit aliquādo pugnantibus die noctuq; esse in armis propter quod nec in stando nec in iacēdo est eis cōmodum aut requies. ¶Quinto decet ipsos ꝓpter iustitiā & cōe bonū quasi non appciari corporalem uitam.Nam cum tota operatio bellica exposita sit periculis mortis:nunquā quis est fortis aīo & bonus bellator:nisi aliquo modo sit impauidus circa pericula mortis. Spectat enim ad fortem & ad bonum bellatorem:ut innuit philosophus tertio ethicorum non curare in bello bene mori.Tunc enim quis dicitur bene mori ī bello.quando iuste bellans:ut pro defensione patriæ.uel aliquo alio magno bono iuste & audacter exponit se mortis periculis. Cum autem quis ultra quam debeat diligit corporalem uitā de facili eligit turpem fugam. ¶Sexto pugnantes non debent horrere sanguinis effusionem. Nam si quis cor molle habens muliebris existēs horreat effundere sanguinem:non audebit hostibus plagas infligere. & per consequens bene bellare non potest. ¶Septimo decet eos habere aptitudinem & industriam ad protegendum se: & ad fiendum alios.Nam ut dicitur primo ethi. Finis militaris est uictoria.Sed cum omnis bellica operatio contineť sub militari:ut supra ostēdetur:& ut habetur a philosopho.circa principium ethico.Omnis actiōis bellice dicetur uictoria esse finis.Quare cum maxime contingat bellantes uincere si bene sciant se protegere & alios ferire.Industria protegendi & feriendi ualde est expediens bellatoribus.Qualiter autem talis industria habeatur:& qualiter sit feriendum hostē & quæ ad miniculantur ad ista infra patebit. ¶Octauo decet bellatores uerecūdari & erubescere turpem fugam.Nam ut dicitur tertio ethicorū.Apud illos sunt uiri fortissimi: apud quos honorantur fortes.Inter cætera autem quæ reddunt hominem bellicosum:est diligere honorari ex pugna:& erubescere turpem fugam. ¶Aduertendū autem ꝙ cum dicimus bellatores nō horrere effusionem sanguinis non debere.multum appciari corporalem uitam:& cætera quæ diffusius connumerauimus. intelligendum ē si habeat iustum bellum.Nam pro defensione iustitiæ & pro communi bono exponenda est periculo corporalis uita.nō est cauenda effusio sanguinis:& cætera alia sunt fienda:per quæ iustitia & commune bonum defendi potest.Ex hiis autem plane patet quales bellatores & quos uiros pugnatiuos rex aut princeps eligere debeant. Nam illi sunt eligendi in quibus plura reperiuntur de hiis quæ requiruntur ad pugnam.

¶Qui sunt meliores bellatores:an urbani & nobiles uel agricolæ & rurales. Cap.v.

Numeratis hiis quæ habere debent bellatores uiri.Restat inquirere qui sunt meliores bellantes:an urbani:an nobiles:an rurales.Videtur autem si considerentur prædicta.rurales meliores esse.Huiusmodi autē opinionis uisus eū esse. Vegecius dicens: nunq̄ credo potuisse dubitari aptiorem armis esse rusticam plebem.Ad hoc etiam uigentur facere q̄ superius diximus. ¶Dicebatur enim uiros pugnatiuos tales esse debere:qui possent sustinere magnitudinem ponderis:continuum laborem membrorum:parcitatem uictus:& incommoditatem iacendi & standi:non timere mortem:nō horrere sanguinis effusiōem:& cætera alia quæ tetigimus in capitulo præcedenti.Constat autē ruralem populū habeř maxime prædicta. Sunt enim rustici assueti ad magnitudinem pōderū. Non enim in bellis grauabit eos armorum sarcina:qui assidue tempore pacis:assueti sunt ad maiora pondera. Nec etiā eos fatigabit cursus uel ductio brachiorum: uel aliorum membrorum motus:q ad hos & ad maiores labores sunt continue assueti.Rursus eos non affliget parcitas uictus. quibus potus aquæ satisfaciebat in siti.& grossus panis sufficiebat ad esum.amplius rurales non affliguntur ex incommoditate iacendi uel standi:qui solis ardorē non timent umbras non currant.balneorum solacia nesciunt in solida terra iacentes suauius dormiunt q̄ urbani & nobiles requiescant in fulcis. Hos etiam probabile est non multum timere mortem.Nam tāto quis magis mortē tinere uidetur: quāto magis delicate uixit:& quanto plurimum solaciorum est expertus in uita.Hii etiam non uidentur horrere effusiōem sanguinis.Nam inter cæteras gētes ruralium gens uidetur eē crudelius. Ad hæc igitur intendentibus uidetur censendū esse meliores bellatores esse rurales. ¶Sunt autem alia per quæ uidetur ostendi urbanos & nobiles meliores esse pugnantes. Nam inter cætera per quæ quis redditur bonus pugnatiuus est: ut dicebatur uelle honorari.ex pugna & erubescer̄ turpem fugam.Hoc est enim ut ait philosophus tertio ethicorum: ꝙ Hectorem fecit audacem: Dicebat enim Hector.Si ex pugna fugiam.Polamidas mihi redargutiōes portet. Sic etiam & dyomedes hoc modo effectus fuit strēnuus qa

Parcitas uictus
Incomoditas iacendi et standi
Nō appciare uitā
Impauidus
Bn. mori
Turpis fuga
Nō orrere sanguinis effusionem
Aptitudo et industria protegendi et offend.
Victoria finis militis
ut fuga turpis absit
Iustum bellum
Rurales eorum sunt meliores
Vrbani
Nobiles
Honor
Erubescentia
Hector
Diomedes

dicebat. Si in bello terga uertam Hector econtionabitur in Troyanis. Dicet a me deuictus est dyomedes. Quare cum uelle honorari & erubescere de aliquo turpi facto magis conueniat nobilibus quam rusticis. Hii meliores esse uident ad pugnam: eo ꝙ uerecundentur fugere. ¶Rursus in bello multum ualet industria & prudētia. Nam sagacitas & uersutia aliquando plus faciunt ad optinendam uictoriam q̄ corporis fortitudo. Quare cum cōmuniter nobiles homines industriores sunt rusticis. sequitur hos meliores esse pugnantes. Videntur enim hæc duo maxima esse ad optinendam uictoriam. uidelicet erubescentia fugiēdi & sagacitas bellandi. ¶Vt ergo sciatur quid sit de quæsito tenendum oportet aduertere. ꝙ secundum diuersitatem pugnarum diuersi eligendi sunt bellatores. potest enī eē pugna pedestris & equestris. In pedestri itaq̧ certamine magis eligendi sūt rurales quam nobiles: eo ꝙ illis maxime ualet assuefactio ad portationem ponderum & tolerātiam laborum. In equestri uero magis eligendi sunt ipsi nobiles: eo ꝙ equorum ipsorum fortitudo supplet defectum quem patiuntur nobiles in non posse tantos sustinere labores: quantos consueuerunt sustinere rurales. In huiusmodi enim pugna: nimium ualet bellandi sagacitas sociata erubescētiæ fugiendi. ¶Sciendum tamē ꝙ ut nobiles ex oī parte efficiantur strennui bellatores: assuefaciendi sunt ad portandum armorum pondera: & ad sustinendum laborem & motum brachiorū & aliorum membrorum corporis: ut requirit operatio bellica. Quæ autem & quot sunt illa ad q̄ debeant exercitari bellantes insequēti capitulo ostendetur.

¶Quod in opere bellico nimiū ualet exercitatio armorum: & ꝙ ad uincendum gradatim & passim & ad cursum & saltum exercitandi sunt bellatores. Cap. vi.

Recitat Vegecius in libro de re militari: exercitationem armorum & industria bellandi fuisse: ea quæ terrarū orbem. Romano populo subiecerunt. Nam qd potuisset paucitas Romanorum aduersus multitudinem Hispanorum cōtra dolos Affrorum & pendentias græcorū: nisi paruuli fuissent exercitati in armis: & magis habuissent bellādi industriam. Nam est enim inconueniens uirum prudentem & sagacem in uno propter particulariū inexperientiam esse in prudentē in aliquo. Vnde multotiens contingit ꝙ prudentes in rebus aliis propter inexercitium armorum non sunt industres in bellis. Exercitium enim ī quolibet negocio præbet audaciam: ut non metuat illud facere. Nam quia secundum Vegecium. Nemo facere metuit quod se bene didicisse confidit. Inde est ꝙ tantum ualet armorum exercitium: quod in bellorum certamine paucitas exercitata sit prompta ad uictoriā. Et multitudo rudis & idocta semper sit exposita ad fugam & ad cædem. ¶Viso armorum exercitium esse perutile: ad opera bellica. Restat ostendere quomodo exercitandi sunt bellantes ad incedendum gradatim & passim: & ad cursum & ad saltum. Nā ista ut in ꝓsequēdo patebit: necessaria sūt in bellis & inexercitatio circa ipsa: bellantibus est nociua. ¶Primo enim milites & ipi pedites: & uniuersaliter bellantes assuescendi sunt ad gradum & passum bellicum: ut gradatim pergant ita ut quilibet se in suo ordine teneat. Nam si acies siue peditum siue militum non ordinate incedat duo mala inde consequuntur. Nam non seruato debito ordine: in una parte erit acies q̄si sparsa & per uia ultra quam debeat. In alia uero arta & stricta plus q̄ oporteat. ¶Primo ergo ex eo ꝙ in aliqua parte per uia est citius ab hoste perforabitur: & per consequens debellabitur. ¶Secundo in parte illa ī qua nimis arta est: impedietur ad percutiendum. Nam cum bellator a suo consocio nimis comprimitur: sua impediuntur brachia: ne possit hostibus: plagas ifligere. Hæc enī duo in acie sunt necessaria: ut scilicet nō possit de facili perforari ab hostibus: & non impediatur ad percutiendum: ꝙ nisi seruato debito gradu & debito ordine in incessu fieri non potest. Tam ergo pedites quam equites bellatores ante quam bella exerceant: sunt multotiens simul congregandi: & exercitandi: ut onerati armis ordinate incedant: ac si deberēt pugnam cōmittere. Et cum uiderit magister bellorum: aliquem non tenere ordinem debitum in acie ipsum increpet & corrigat. uel si nimis delinquat ipsum omnino repellat ab acie tanquam inutilem bellatorem. ¶Secundo exercitandi sunt bellatores tam pedites quam equites ad cursum ut sint abiles in præcurrēdo. Videtur enim hoc ualere ad tria. ¶Primo ad explorandum inimicorum facta. Non bonum est ī exercitu aliquos exiliores præcurrere: qui de facili non possint ab ipsos hostibus compræhendi: explorantes conditiones & facta hostium. ¶Secundo hoc est utile ad optinendum meliorem locum. Nā & locus multum facit ad pugnam. Ideo si bellatores exercitati: sunt ad cursum: facilius optinebunt aptiorem locum ad pugnādum. Est etiam hoc utile ad persequendum hostes fugientes. Nam non de facili quis potest euadere manus agilium & præcurrentium. ¶Tertio exercitandi sunt bellatores ad saltum ut sciant saltim uel per saltum: incedere. Quod etiam ad tria est utile. Primo ad remouendum impedimentum. Secundo ad terrendum aduersarios. Tertio ad infligendum maiores plagas. Contingit enim aliquando inuenire fossas & alia impedimenta in uia quæ sine saltu in uia transire non possunt q̄re utile est ad remouenda impedimenta: & equites ut sic sint docti: ut sciāt equū sic pungere: ut p saltum foueas & alia impedimenta pertranseāt: & pedites & etiam milites: si contingat eos pedes asse: si uolunt boni bellatores existere. sic ad

ipsa iuuentute exercitandi sunt ad saliendum:ut possint per saltum foueas & alia impedimenta transire. Terrentur etiam ex hoc aduersarii:quãdo sic uident hostes per saltum incedere. ¶ Rursus ipse saltus ratione motus facit:ut plaga amplior infligatur.

¶ Quod non sufficit ad incedendum serio & gradatim:& ad cursum & saltum exercitare bellantes:sed sunt plura alia ad quæ exercitandi sũt homines bellicosi. Cap. vii.

Possumus autem præter tria prædicta: ad quæ exercitandos diximus bellantes enumerare octo alia:ad quæ exercitari debent homines bellicosi. ¶ Primo enim exercitandi sunt ad portandum pondera. ¶ Secundo ad inuadendum & percutiendum cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela siue iacula:& percutiendum cum lancea. ¶ Quarto ad iacendum sagittas. ¶ Quinto ad proiiciendum lapides cum fundis. ¶ Sexto ad percutiendum cum plumbatis. ¶ Septimo ad ascendendum equos. ¶ Octauo ad sciendum artem natandi: esset etiam ulterius dicendum:quando exercitandi sunt bellatores ad percuciendum cum gladiis & ensibus. Sed de hoc speciale capitulũ faciemus. ¶ Primo enim sunt bellatores exercitandi ad portãdum pondera:ut plus ponderis portare assuescunt:etiam quam sit armorum sarcina. Nam consuetudo est quasi natura quædam. Cum ergo quis assuetus est ad portandum maius pondus:uidetur sibi quasi quod leuius incedat:si oneretur quodam minori pondere. Rursus non solum una:sed etiam plura alia sunt ferenda in bello. Ideo etiam ad maiora pondera non est inutile assuescere bellatores. ¶ Secundo exercitandi sunt bellantes ad inuadendum & percutiendum cum claua. Recitat enim Vegecius:ꝙ antiquitus apud romanos in campo aliquo multi pali infigebantur:& iuuenes quos uolebant facere optimos bellatores exercitabãt ad palos illos. ita ut quilibet haberet scutum dupli ponderis:quam sit scutum quod portatur in bello. & clauam ligneam etiam duplici ponderis:& quilibet illorum iuuenum. sic oneratus cõtra aliquem illorum palorum quasi contra aduersarium incedebant:& tunc percutiebat palũ in summitate tũc in ymo. nũc in medio. & contra palum illum sic impetuose se gerebat percutiendo ipsum & cooperando se ad alia faciendo quæ requiruntur ad bellum:ac si contra hostem dimicaret:& cum diu mane & sero iuuenes sic exercitati essent. cum postea ueniebant ad bellum:non grauabantur in percutiendo cum claua. uel in sustinendo quoscunq; labores bellicos. ¶ Tertio exercitandi sunt bellatores ad mittendum tela & iacula:& ad percutiendum cum lancea. quod etiam ad defixum palum fieri habet. Fiebat enim antiquitus ut cum iuuenes exercitati erant ad percutiendum palos infixos cum claua:ꝙ exercitabantur ad percutiendum cum telo uel cum iaculo siue cum lancea. Stabãt enĩ remotis & assuefaciebant brachia:ut possent palum percutere uel saltem prope ipsum proiicere. Est autem attendendum ꝙ in proiiciendo telum aut lanceam primo uibrandum est telum ipsum:& postea fortiter impellendum. uibrando enim telum propter maiorem motum quem efficit in aere:longius pergit & amplius nullus infligit. ¶ Quarto exercitandi sunt bellantes ad iaciendum sagittas uel cum arcubus uel cum balistis. Nam quia contingit ꝙ ipsos hostes non possumus immediate attingere. utile est eos sagittis impugnare. ymo dato ꝙ pugnantes se cum hostibus possint coniungere antequam coniungantur:proficuum est eos arcubus & balistis terrere. Legitur enim de affricano Scipione:ꝙ cum pro populo Romano certare deberet:non aliter cõtra hostes se obtinere credebat:nisi in omnibus aciebus electos sagittarios miscuisset. ¶ Quinto sũt bellatores exercitandi ad iaciendum lapides cum fundis. Hic enim modus bellandi in quibusdam marinis insulis fuit inuentus:in quibus pueri:ut Vegecius recitat:adeo industres erant ut matres nullum cibum eis exhiberent:cum non primo cum funda percuterent. Est enim hoc exercitium utile quia fundam portare nullus ẽ labor. Interdum tamen euenit in lapidosis locis habeatur conflictus:& ut mons sit aliquis defendendus. In impugnatione etiam castrorum & ciuitatum non inutile est lapides cum fundis eiicere. ¶ Sexto exercitandi sunt bellantes ad percutiendum cũ plumbatis. Nam pila plumbea uel ferrea cum cathena aliqua coniuncta manubrio lineo uehæmentem ictum reddit. Nam propter uehæmentiorem motum aeris uehæmentius percutit pila cum cathena hoste infixa:quam si ipsi hastæ uel ipsi manubrio lineo esset coniuncta. Ad omne enim genus percussionum exercitandi sunt bellantes:ut contra alios & alios hostes:aliter & aliter percutiendo dimicent. ¶ Septimo bellatores exercitandi sunt ascensiones equoꝝ. Nam ut Vegecius recitat:fiebãt antiquitus equi lignei : ad quos ascendendos iuuenes in yeme exercitabantur sub tecto. æstate uero in campo. & primo equos illos ascendebant inermes:deinde armati:& adeo ad hoc assuefiebant:ut a sinistris & a dextris:& undique equos illos ascenderent. Imo ꝙ plus erat:euaginatis mediis gladiis ascendebant in illos. In tãtũ ergo circa hoc exercitabatur in pace ꝙ in tumultu prælii sine mora de facili ascendebant equos. ¶ Octauo assuescẽdi sunt bellatores:ut etiam naturæ sciant. Nam non semper pontes sunt prompti & multotiens ignoratur aquæ profunditas propter quod ex ignorantia natandi contingit multos periclitatos esse. Inde est ꝙ apud Rõanos antiquitus cõsuetudo erat:ꝙ iuuenes futuri bellatores postq̃ per magnam partem diei exercitati essent ad arma si tempus erat natationi congruũ:duceban-

tur ad fluuium:ut artē natandi addisceret.ymo non solum pedites sed equites : & etiam ipsos equos ad natandum exercebat. Aduertendum autem:ꝙ prædictorum exercitiorum.Quædam sunt magis propria equitibus.quædam peditibus.quædam utrisqꝫ.Quod quomodo sit:non magna consideratio eget:& solertem mentem latere non potest.Nam ascendere equos est proprium equitibus:proiicere lapides cum funda: uidetur esse proprium peditibus.Alia uero sunt aliquo modo applicabilia ad utrosqꝫ.

¶Quod est in exercitu facere fossas & construere castra : & qualiter castra sunt construenda: & quæ sunt attendenda in constructione castrorum. Cap.viii.

Negocia bellica inter cætera periculosiora esse uidentur.Ideo in eis est magna diligentia adhibēda.In talibus igitur non potest quis super habundare cautelis.In pugna enim omnino est negligendum maiorem diligentiam habuisse:quam bella cōmissa requirerent.quam circa ipsa in aliquo neglexisse. Nā recitat Vegecius dixisse Catonem:ꝙ in aliis rebus si quid erratum est:potest postmodum corrigi.Delicta uero bellorum emendationem nō recipiunt:sed statim pœna errorem consequit̄. quia imperite & imprudenter pugnantes:uel cōfestim pereunt:uel in fugam peruersi:adeo efficiuntur timidi ꝙ contra suos uictores uix aut nunquam audent bella committere.Quare si in bellis omnino est superabundandum cautelis:non est prætermittendum quicquid in aliquo casu potest exercitui eē proficuum ne debelletur ab hostibus.Contingit autem pluries diurno & nocturno tempore:ꝙ exercitu absqꝫ fossis & castris existente & non credentes hostes esse propinquos.superuenientibus hostibus fugit exercitus debellatus.igitur postquam exercitus suam dietam compleuerit & alicubi uult pernoctare uel ulteriorem moram contrahere:si ad locum illū in aliquo casu:uel in aliquo euentu hostes superuenire possunt:statim circa exercitum fiendæ sūt fossæ:erigēdæ monitiones aliquæ quasi ad modum castrorum.quia nihil neqꝫ tam salutare neqꝫ tam necessarium inuenitur in bello sicut si debite sūt factæ munitiones & recte constituta sint castra ita ut infra castrorum spacia totus exercitus securus permaneat:quandocūqꝫ & undecūqꝫ superuenientes hostes obsiderāt.Debet enim exercitus secum ferre monitiones cōgruas ut cum castrametari uoluerint:quasi quandam munitā ciuitatem secum portasse uideatur.¶Viso utile est esse circa exercitum facere fossas & construere castra.Restat ostendere quomodo huiusmodi monitiones & castra sunt construenda.Nam si hostes sunt abscentes:facile est fossas circa exercitum fodere:munitiones erigere & castra construere.Sed si aduersarii præsentes assint:difficilius est castra munire.Sūt enim in tali casu duo necessaria.uidelicet hostib⁹ resistere & castra cōstruere.In tali ergo euentu secundum sapiētum sententiam:est exercitus diuidendus.ita ꝙ omnes equites & una pars equitum:debet ordinari in acie ad pellendum impetum hostium.Reliqua uero pars peditum quæ possit sufficere ad celerem cōstructionem castrorum.debet celeriter castra construere.Oportet autem semper cōstruendis castris & faciendis fossis.aliquos magistros præstitui:qui negligētes solicitent & unicuiqꝫ iniūgant ꝙ ipsum oporteat facere.¶Ostēso utile esse castra construere.& qualiter etiam præsentibus hostibus construenda sint castra. Reliquum est declarare: quæ sunt attendenda in constructione castrorum. ¶In faciendis enī fossis & in construendis castris interim quorum spacium est exercitus collocandus.Tria sunt cōsideranda. uidelicet:situs: forma:& munitionis modus.¶Circa situm quantum ad præsens spectat sunt quatuor attendēda.Primo ut sit ibi copia aquæ & aliorum quæ sunt exercitui necessaria. Secundo non debet esse ibi uicinus mons aliquis:a quo possit exercitus impugnari. Tertio circa situm considerandum est spacium:ut ꝑ numero bellatorum accipiendum est spacium: circa quod sunt munitiones erigēdæ:ut non accipiatur de spacio ultra quam requirat huiusmodi multitudo.nec etiam accipiatur tam modicus:ut ultra quam debeat:oporteat exercitum constringi & constipari. ¶Quarto si oporteat illico alium exercitum moram contrahere:& assit possibilitas:est eligenda circa situm salubritas aeris.Nam in exercitu non solum cauenda sunt uulnera hostium:sed ut offert se facultas:cauendæ sunt pestes morborum. ¶Declarato ergo quæ sunt attendenda circa situm castrorum.declarandum est qualis debeat esse eorum forma. Videtur autem uelle Vegecius : munitiones & fossas fiendas circa exercitum debere habere formam quadrilateram oblongam.Attamen quia figura circularis est capacissima:est eligibilius facere munitiones:secundum circularē formam: uel secundum multorum angulorū.quia si multum timeretur de impetu hostium:oporteat foueas facere multorum angulorum.eo ꝙ illa est magis defensioni apta.ut infra patebit.talis itaqꝫ forma est melior in constructione castrorum ne loci situs impediat. Nam contingit aliquando situm illum non pati talem formam. In tali ergo casu:construenda sunt castra semicircularia.triangularia:quadrata.uel aliquam formam aliam quam requirit dispositio & aptitudo situs. ¶Porta autem principalis ex illa parte fienda ē: quæ respicit hostes.uel circa quam profectus est exercitus.Sūt etiam in castris ponēda insignia: ad terrendum hostes.& etiam ad hoc ut si contingat aliquos de exercitu elongare a castris:uisis insignis melius sciant ad castra redire.¶His itaqꝫ pertractatis:superest uidere quis munitionis modus attendendus sit in constructione castrorum.Nam si exercitus diu ibi morari inten/

dat:eligendæ sunt fortiores munitiones & fien/
dæ ampliores fossæ.Sed si solum ibi pernoctare
cupit. Aut ibi debent per modicum tempus exi/
stere:non oportet tantas munitiones expetere.
¶Modum autem & quantitatem fossarum:tra
dit Vegecius dicens:ꝙ si non immineat magna
uis hostium:fossa debet esse lata pedes nouem:
alta septem.Sed si aduersariorum uis acrior im/
minet:contingit fossam ampliorem & altiorem
facere.ita ut sit lata pedes.xii.& alta nouē.¶Est
tamen aduertendum ꝙ si fossa sit alta pedum.ix.
propter terram eiectam supra fossam crescit qua
si pedes quatuor.ita ꝙ tota fossa alta erit quasi
pedes.xiii.debet esse fossa in ante:ex parte hosti
um.& terra proiecta est ad partem intra ubi est
exercitus collocandus.In terra autem illa figen/
di sunt stipites & ligna & munitiones aliæ:quas
secum exercitus portare debet. Sic ergo castris
constitutis:sic fossis factis:poterit exercitus mo/
rari securus.

¶Quæ & quot sunt consideranda in bello:si de
beat publica pugna cōmitti. Cap.ix.

u T pater perhabita:circa negocia belli
ca est cautela maxima adhibenda.Nā
quia bellorū casus irremediabiles sūt:
diligenter uidenda sunt:quæcunq; circa bella
considerāda existunt:prius quam pugna publi
ca cōmittatur.melius est pugnam non commit/
tere:quam absq; debita præuisione fortunæ.&
casui se exponere.Videmus autem in bello:duo
existere:uidelicet uiros pugnantes:& auxilia alia
quæ requiruntur ad pugnam.Ex parte autem ui
rorum pugnantium quantum ad præsens spe/
ctat:sex sunt attendenda.Sicut etiam ex parte au
xiliorum & adminiculātium ad bellum:sex alia
enumerari possunt quæ etiam sunt attendenda.
In uniuerso igitur rex aut princeps aut dux exer
citus:qui debet esse uigilans sobrius:prudens &
industris.xii.debet considerare:sex ex parte uiro
rum bellatorum.& sex ex parte amminiculanti
um.Prius quam eligat publicam pugnam com.
mittere:sunt enim sex ex parte hominum bella,
torum quæ faciunt ad optinendam uictoriam.
¶Primum est numerus bellantium. Nam ubi
plures sunt bellantes cæteris paribus aliis secun/
dum ꝙ huiusmodi sunt:uictoriam obtinere de/
bent.Nam ut dicitur.ii.polli.quantitas in com
pugnatione est utilis:sicut maius pondus magis
trahit.¶Secundo ex parte bellatorum attendē.
da est exercitatio:nam habentes brachia inassue
ta ad percutiēda:& membra inexercitata ad bel.
landum deficiunt in sustinendo pugnam. Est
enim consuetudo quasi altera natura ut quilibet
uirili⁹ & expeditius & sine minori labore & pœ.
na faciat opera consueta. ¶Tertio attendenda
est tolerantia erga necessitates corporis:nam exi
stentes in exercitu oportet multa incommoda
tolerare:quare si sint ibi aliqui molles & mulie/
bres renuentes incommoditates aliquas susti/
nere deuicti propter incommoditates quas susti
nēt bellare recusant & exercitū fugiunt.¶Quar
to consideranda est fortitudo & duricies corpo
ris.Multum enim interest inter duriciem ferri &
molliciem panni sirici & inter suauitatem ludi
& asperitatem pugnæ.Considerato enim bello
in uniuersali omnes uolunt esse boni bellatores
sed postquam ueniunt ad experientiam particu
larium gestorum:& gustant quanta sit duricies
ferri.& quantum armorum pondus.& quantus
sit labor pugnæ.& quantum affligūt uulnera ho
stium:ut plurimum est durus carne & robustus
corpore.si propter talia non retrahitur a bellan.
do.Nam & si contingat molles carne:etiā post.
quam gustauerunt bella appetere pugnam hoc
est ut raro. Nam habentes carnes molles ut su/
pra tangebatur sunt aptiores ad intelligendum
sed ut plurimum sunt inepti ad pugnandum.
Nam tales difficilius sustinent armorum pon/
dus : uehæmentius dolent ex illatione uulne/
rum.¶Quinto consideranda est in bellantibus
uersucia & industria ad bellandum.Nam quan.
to cautiores sunt bellatores:tanto citius uictori.
am optinent. ¶Sexto attendenda est uirilitas
& audacia mentis.quia audaciores & magis cor
dati:ut plurimum in pugna uictoriam optinēt.
Rex igitur aut principes uel dux exercitus pri/
us quam publice dimicet ex parte hominum bel
latorum septem considerare debet. Primo ex
qua parte sunt bellatores prius.Secundo qui sūt
magis exercitati.Tertio qui sunt fortiores in su
stinendo necessitates & incōmoda.Quarto qui
sunt robustiores & duriores corpore. Quinto
qui sunt industriores & sagaciores mente.Sexto
qui sunt audaciores & uiriliores corde & tunc
dux sobrius & uigilans prout uiderit:suum exer
citum in hiis conditionibus abundare aut defi
cere:poterit accelerare pugnam:uel differre.&
bellare publice & aperte.uel per insidias & laten
ter. ¶Enumeratis septem conditionibus quæ
considerandæ sunt prius quam cōmittatur bel/
lum publicum ex parte hominum bellatorum.
Reliquum est enumerare sex alia quæ sumuntur
ex parte amminiculantium & eorum quæ auxi
liantur ad bellum.In bello quidem auxiliantur
equi:arma:uictualia:& loca : pugnandi:tempus
auxilium præstolatur:¶Debet igitur Dux exer
citus considerare. Primo ex qua parte sunt plu/
res equi & meliores. Secundo ex qua parte sunt
meliores sagittarii.plures armati & habētes me
liora arma.Tertio ubi plus uictualia abundant.
Nam aliquando absq; uulnere & absq; bello ad
uersarii cedunt deficientes in uictualibus & ob
mendicitatem non ualentes moram contrahe/
re. Quarto considerandus est pugnationis lo
cus qui sunt in altiori situ uel meliori ad pugnā
dum. Quinto circa pugnam attendendum est
tempus utrum tempore quo committenda est
pugna:sol sit oppositus faciebus eorum uel ho/
stium.& utrum sit aliquis uentus flans & eleuās
puluerem contra ipsos:uel contra aduersarios.

Nam habentes solem & uentum siue puluerem contra se offendentur in oculis:ut dimicare nõ possint. Sexto est attendendum qui plures auxiliatores expectant. Nam si hostes plura expectãt auxilia:uel non est bellandum:uel acceleranda est pugna. Si autem ipsi plures auxiliatores expectant non est compugnatio differenda. ¶Hiis itaq; igitur omnibus diligenter inspectis: prudens dux exercitus sufficienter aduertere potest: utrum debeat publicam pugnam:committere. Nam prout uiderit se in pluribus conditionibus præfatis habundare uel deficere Sic se habere poterit erga bellum. forte enim nunquam contingeret omnes conditiones præfatas concurrere ex una parte:ubi tamen plures & meliores conditiones concurrunt est pars potior ad bellandum.

¶Quod utile est in bello ferre uexilla & constituere duces & prepositos:& quales esse debeant qui in exercitu uexilla portant. & qui equitibus & peditibus præponuntur. Cap. x.

SEmper uirtus unita fortior est se ipsa dispersa & confusa. Contingit autem aliquando cõmisso bello ordines: & acies turbari & confundi. Ne igitur hoc posset accidere:obseruabatur antiquitus:ut diuideretur exercitus in turma & acies:& singulis singula uexilla constituebant. ita ut in quolibet uexillo per litteras uel aliqua euidentia signa aperte ostenderetur. cuius aciei. uel cuius turmæ esset uexillum illud. ut si contingeret aliquem bellatorem deuiare a propria acie de facili rediret ad illam. utile ergo fuit in bellis insignia & uexilla deferre ne confunderetur exercitus. ¶Rursus constituere expediebat duces centuriones:decanos:& alios præpositos belli. Nam totus exercitus habet se ad similitudinem unius corporis: quare sicut omnia membra corporis se inuicem iuuant. Sic omnes bellatores & omnes partes eiusdem exercitus se inuicem defendunt. Quare sicut confunduntur membrorum opera:nisi dirigantur per ipsum caput:in quo uiget sensus & cognitio. Sic confunduntur bellatores in exercitu:si careat centurione & duce:qui debet esse eorum caput & eorum directiuum. Inde est q̃ antiquitus ne accideret confusio in bello:constituebatur dux aliquis:qui toti exercitui erat præpositus. Sub hoc autem duce erant cẽturiones. Sub centurione uero decani. Dicitur enim decanus a decem. Sic centurio acentum. Habebat enim Centurio sub se decem decanos. ita q̃ præerat centum bellatoribus & decem decãis. quorum quilibet decanorum sub se decem uiros pugnatiuos habebat. In galea enim centurionis scriptæ erant litteræ aliquæ:uel signum aliquod euidens:quod respicientes decani agnoscebant centurionem proprium:& sciebant quoniam se qui deberent. Sic etiam in galea cuiuslibet decanorum signum aliquod erat ĩpressum:p; quod decem bellatores uiri:quibus ipse erat præpositus:decanum proprium agnoscebant. Hoc itaq; modo uel alio tam in aciebus equitum: quam etiam peditum constituendi sunt duces & præpositi:& ferẽtes uexilla:ut quilibet sciat quid debeat agere. Est enim tantus terror in bello:propter armorum strepitum & percussiones illatas: q̃ uerba & monitiones:non sufficiunt:ad dirigendum bellantes. sed oportet dare euidentia signa:ut quilibet solo intuitu sciat se tenere ordinate ĩ acie:& cognoscat quid sit acturus. ¶Ex hoc autem patere potest:quales debeãt esse portantes insignia & uexilla. Nam uexillo confracto totus exercitus est confusus. Cum magna igitur diligentia est uexillifer eligendus:ut sit corpore fortis:animo constans:fidelis principi: & expertus in armis. & alia singula habeat:quæ requiruntur ad probum & strenuum bellatorem. ¶Contingit enim nostris temporibus totum populum ciuitatis cuiusdam deuictum esse a bellatoribus paucis. eo q̃ uexillifer fraudem committens:uelauit uexillum & abscondit ipsum:q̃re confundebantur bellatores:quasi non habentes caput & ignorantes ad quid deberent:attendere:propter quod si in debellatione uita multorum hominum periculis mortis exponitur. cum magna diligẽtia uexillifer est quærendus. ¶Ex dictis etiam patere potest:qualiter qualis debeat esse:qui in exercitu est peditibus & equitibus præponendus. Nam sicut caput est præstãtius membris aliis. Sic qui in bello præponitur aliquibus turmis:uel bellatoribus aliis debet eẽ magis strennuus illis:& magis expertus in hiis quæ requiruntur ad pugnam. Quare cum pedites si debeant boni bellatores esse:existere debeant fortes uiribus:proceri statura:scientes proiicere hastas & tela. Scire etiam debeãt gladium uibrare ad percutiendum:portare scutum ad se protegendum debeant esse uigilantes:agiles:sobrii habentes armorum experientiam. Oportet omnia hæc per amplius & perfectius reperiri in eo:qui est supra pugnatores pedites præponendus. Debet ergo qui in pugna peditibus præponitur esse fortis uiribus:procer statura:sciens eiicere hastas & iacula:sciens dimicare gladio ad percutiendum:portare scutum ad se protegendum:uigilans:agilis: sobrius: habens omnium armorum experientiam ut sciat erudire pugnantes sibi commissos:& cogat eos ad bene bellandum & ad arma tergendum. Nam ipse armoꝝ uictor terrorem incutit hostibus:ut portans huiusmodi arma credatur bonus esse bellator. Ipsa enim rubigo armorum in eo qui portat illa arguit inertiam bellandi. Si ergo talis debet esse qui p̃ponitur peditibus bellatoribus multo magis debet esse armorum expertus:& procer corpore:& fortis uiribus qui est equitibus præponendus. quia in bello equestri:maior conflictus efficitur:quam in pedestri pugna. Oportet igitur præpositum & ducem militaris belli esse abilẽ corpore:ut possit etiam armatus agiliter equũ

conscendere. scire fortiter equitare cum lancea percutere: eiicere iacula: cum scuto se protegere: cum claua & ense dimicare. habere omnium armorum exercitium: ut possit suos commilitones de pugna erudire. ut fortiter pugnent. arma tergant: & alia faciunt quæ requiruntur ad bellum.

℄Quibus cautelis debet uti dux belli: ne suus exercitus ledatur in uia. Cap. xi.

m Ors est quid terribilissimũ & finis omnium terribilium. ut dicit: tertio ethicorum. Vbi ergo quæritur mors populi: & ubi hostes insidiantur morti: ciuium. est omnis cautela adhibenda ut exercitus seruetur illesus & ut uita ciuium conseruetur. Non ergo sufficit considerare ea quæ sunt consideranda in pugna publica committenda. nisi sciantur cautelæ ad remouendum: impedimẽta uiarum: ne exercitus per insidias hostium periclitetur in uia. ℄Possumus autem quãtum ad præsens spectat octo cautelas enumerare: quas debet dux belli retinere memoriter ut saluetur uita pugnatorum qui sunt sub ipso. ℄Prima est ut sciat itinera regionum: per qua exercitus proficisci debet: & interualla locorum qualitates uiarum: & compendia & diuerticula: & montes & flumina existentia in itinere illo debet habere cõscripta. Imo si uiæ ille & passus & flumina dux exercitus haberet depicta. quasi oculorum aspectu prospiceret qualiter exercitus deberet pergere. tutius posset suum exercitum ducere. Sic etiam marinarii faciunt: qui uidentes maris pericula: ne eorũ naues patiantur naufragium. descripserunt maris mappam. ubi portus marini discrimina maris: & cætera talia proportionaliter sunt descripta. quæ marinarii intuentes statim percipiunt qualiter debeant pergere: & in quo loco existũt. & a quibus debeant se cauere. Quare etiam propter insidias hostium exercitus tot quasi: uel etiam pluribus piculis: exponatur in uia: quam nautæ in mari. nullo modo debet exercitus pergere per uiam aliquam in qua pati possit insidias. nisi qualitates uiarum montes: flumina: & cætera reperta in ipso itinere habeat dux conscripta etiam & depicta. ℄Secunda cautela est: ut simul cũ hoc ꝙ habet uias & qualitates uiarum conscriptas & depictas: ducat dux belli conductores aliquos bene scientes uias illas: qui pluries per uias illas peragrauere: & experti sint illas. Nam uidere aliqua conscripta & depicta non sunt ita nota sicut per seipsa sensibiliter uidemus ipsa. Nam potior est cognito rei per quam cognoscitur in seipsa: quam per quam cognoscitur: in pictura uel in alio simili. Ne tamen conductores moliantur fraudes aliquas: debet circa eos dux belli bonas apponere custodias ne possint fugere. Debet etiam eis minari mortem: si in aliquo fraudulenter se habeant: & promittere dona si se fideliter gesserint. ℄Tertia est habere secum sapientes plures fideles principi exercitatos in bellis de quorum cõsilio agat quicquid uiderit ipse dux belli esse fiendum. Nam ubi tantum currit periculũ nullus debet initi ꝓprio capiti: nec credere sibi soli. ℄Quarta est ut itinera ignorentur: per quæ debet exercitus ꝓficisci. Nam consilium ducis: quanto minus est publicum: tanto quæ sunt in consiliis deliberata: minus impediuntur: & citius fini debito mancipantur. Postquam igit̃ deliberatum est per quas uias debet exercitus pergere: & uias illas. Dux habet conscriptas & depictas: & habentur conductores aliqui fideles. quãto hoc minus est publicum & magis celatur ab hostibus. tanto exercitus magis secure ꝓficiscit̃. ℄Quinta est in quolibet munimine: & in qualibet acie habere aliquos eqtes fidelissimos & strẽnuissimos: habentes equos ueloces & fortes qui ante & a tergo: & a dextra & a leua percurrant: illustrantes & discooperiẽtes insidias. ne hostes aliqui latitantes ex aliqua parte molestent exercitum. Nam si nullis esset notum ducis consiliũ: eo tñ ipso: ꝙ per aliquas uias incipit exercitus iter arripere: coniecturari quis potest: p quas partes debeat ꝓficisci. Et quia ꝓbabile est semper in talibus aliquos exploratores adesse. cogitare debet dux belli: ꝙ & hoc posset ad aures hostiũ peruenire. Ita cum pericula uisa: minus noceãt. p uelocissimos equites sunt detegẽdæ insidiæ: ne ex ercitus circa aliquam partem ex improuiso patiatur molestias. ℄Sexta est ut semper ex illa parte exercitus ꝓbiores milites & magis bellicosi pedites: appõant̃. ex qua creditur maius periculũ iminere ꝙ si ex omni parte de periculo dubitatũdi ꝙ sunt remedia adhibenda. ℄Septima est ne exercitus dispersim uadat. Nã interrupta acie facilius debellatur. In qualibet enim hora sic exercitus se debet habere: ut si & tũc hostes præsentes adessent: ei non possent efficere nocumentũ. Vñ & prouerbialiter dicitur. ꝙ qui est munitus: non est derisus. Semper ergo dux belli: cui commissa est tãtoꝝ uita: debet esse attẽtus & uigilãs: ne hostes eum inuadere possent: quasi negligẽtem & dormiẽtem. ℄Debet etiam dux exercitus Cẽturiones & decani: & alii qui operibus bellicis præponuntur: semp moneã milites pedites ut sint parati ad arma. ut si contingeret aliqua inuasio subita: possent inuadẽtibus resistere. Sic casu dicẽdo: dato ꝙ accideret aliquis repẽtinus insultus eẽt quasi prouisus: & minus: præstaret nocumentum. ℄Octaua est considerare nocumẽtum exercitum ĩ quibus sit copiosior utrum magis habundet peditibus: uel equitibus. Nam eqtes melius se defendunt in campis. Pedites uero in locis siluestribus & montuosis. Itaq; prout uiderit dux belli se abũdare in equitibus uel in peditibus eligeã poterit uias campestres & amplas uel montanas siluestres & nemorosas & alia pro ut nouerit expedire.

℄Qualiter ordinandæ sunt acies: si debeamus contra hostes uel contra aduersarios dimicare. Cap. xii.

P Ostquam diximus sub quo continetᷣ operatio bellica. Et ex quibus regionibus sunt meliores pugnãtes. Et ex quibus artibꝰ sunt meliores bellicosi. Declarauimus etiam qualiter in exercitu construendæ sunt munitiones & castra. Et quæ sunt considerãda si debeat publica pugna committi. & quibus cautelis habundare decet bellorum ducem. ne suus exercitus ledatur in uia: quantum ad campestrũ bellum. Nihil ut uidetur ulterius dicerẽ restat: nisi ut doceamus ordinare acies: Percutere aduersarios & inuadere hostes. Prius tamen dicemus de ordine acierum. Si enim ordo seruetur in ipsa acie non modicum ualet ad pugnam. Nam ut ait Vegecius. nisi bellantes sint ordinati: & occupent debitum spacium bene pugnare non poterunt. Nam si nimis sunt constricti: impediuntur ne alios percutere possint. Si uero nimis rari & interlucentes: aditum præstãt hostibus: ut facilius deuincantur. Seruare autem debitum ordinem in acie ut equites & pedites suam aciẽ seruent. non sine magno exercitio fieri potest. Qui igitur in tempore aliquo uult bellare per diuturna tempora: debet exercitare pugnatores ad seruandum debitum ordinem & ad faciendum ea quæ requiruntur in bello. Modus autem per quem pugnatores huiusmodi ordinem seruare discunt: est ut frequenter tam equites quã pedites ducãtur ad campos: & ille qui ẽ exercitus in bellis: & qui debet equitibus uel peditibus eẽ præpositus. ¶ Primo debet equites & pedites linealiter disponere: ita ut seriatim maneant: & æqualiter a se inuicem distent: secundum distantiam quam requirit acies equestris uel pedestis. Postea præcipere debet ut duplicẽt aciem: ita ꝙ medietas aciei statim separet se a medietate alia: & seriati ordiẽt se ante aliam uel post ipsam. quo facto statim debet præcipere dux belli: ut aciem quadratam faciant: & deinde ut constituant trigonum quod faciliter fit. Nam acie quadruplata & secuta dyametro: & partibus quadratis coniunctis simul faciunt trigonum. uel ut sit ad unum dicere: ꝙ non omnes hos modos geometricos capiunt ductis pugnatoribus ad campos: siue equitibus siue peditibus imperare debet dux belli: ꝙ pugnatores ordinent se secundum formam quadrangularem: & postea ꝙ secundum triangularem. & deinde ꝙ secundum rotundum. & sic deinceps debet assuefacere bellantes: ut sciant construere aciem: secundum quamcunqꝫ formam. ¶ Hiis uisis sciendum quadrãgularem formam aciei: inter cæteras formas esse magis inutilem. Ideo secundum hanc formam nũquam formãda est acies simpliciter: sed in casu ut si situs localem formam requireret. In huiusmodi casu construenda est forma prædicta. ¶ Formæ aũt acierum secundum se utiles ad bellandum: sunt pyramidalis: rotunda & forficularis. Nam pugnantes uel solum uolunt se defendere & sustinere ictus: uel uolunt alios inuadere. Si ergo bellantes non sentiunt se tãtæ potentiæ ut alios debellare possint: sed sufficit eis ut se defendant: tunc est construenda acies secundum rotundam formam. & pugnantes debent se magis constringere & constipare ut acies non possit ab hostibus transcindi. Circa aciem autem in summitate: & in exteriori parte constituẽdi sunt homines grauioris armaturæ & melius armati: qui absqꝫ minori grauamine possint ictus suscipere. Si uero pugnantes credunt se esse tantæ potentiæ ut possint aduersarios inuadere tunc secũdum eorum proportiõem hostes sunt pauci uel multi. Si hostes sunt ualde pauci: construenda est acies secũdum formam forficularem. ut acies sit aperta ad modum ferri equi: & quasi forficis: ut aduersarios quasi in medio capiat & cõcludat. Si uero hostes sunt multi: constituenda est ipsa acies secundum formam quam appellant cyemum. i. secũdum figuram pyrramidalem & acutam: ut possit hostes scindere & diuidere. Nam diuisis hostibus facilius debellantur. Acies ergo constructa in forma rotunda utilis est ad sustinendum. In forma uero forficulari est utilis ad circundandum: & concludendum cum hostes sunt pauci. Sed in forma acuta & pyrramidali utilis est ad scindendum & diuidẽdum: cum hostes sunt plures. ¶ Sciendum est ergo ꝙ numerus acieꝝ constituendus est secundum multitudinem pugnatorum: ut prout quis est plures & pauciores pugnantes uiderit se habere poterit plures aut pauciores acies construere. ¶ Sciendum etiã ꝙ semper in cornu aciei & in locis ubi maius periculum est. ne acies confundatur: apponendi sunt ꝓbiores pugnatores: qui possint uirilius dimicare. ¶ Est etiam aduertendum ꝙ in qualibet acie propter numerum pugnatorum constitutorum aciem reseruandi sunt aliqui strennui bellatores extra ipsam aciem: qui possint ad illam partem succurrere: ubi uiderit magis aciem deficerẽ. Hæc igitur tria obseruanda sunt in constitutione acierum. ¶ Primo ut acies bene ordinetur secundũ formam acutam rotundam & forficularem: ut requirit bellum committendum. ¶ Secundo ut ꝓbiores bellatores in illis partibus aciei apponantur: in quibus magis potest confundi & perforari acies. ¶ Tertio ut extra quamlibet aciem reseruentur aliqui milites strẽnui & audaces: qui possint succurrere ad partem illam erga quam uiderint aciem titubare & deficere.

¶ Quod deridẽdi sunt in bello oẽs ꝑcutiẽtes cesim. & ꝙ elegibilius ẽ ꝑcutere pũctim. Cap. xiii.

O Stenso qualiter sunt acies ordinandæ & construendæ: reliquum & ostendere qualiter pugnantes ꝑcutere debeãt: utrum elegibilius est ꝑcutere cesim uel pũctim. ¶ Possumus autem quinqꝫ uiis ostẽdere: deridẽdi sunt percutientes cesim: & elegibilius est ꝑcutere punctim. ¶ Prima sumitᷣ ex prohibitione armorum. ¶ Scda ex resistentia ossium. ¶ Tertia ex prouidẽtia uulnerum. ¶ Quarta ex fatigatio

ne membrorum. ¶ Quinta ex detectione percutientium. ¶ Prima uia sic patet. Nam quanto ensis aut gladius plus capit de armis: tanto propter armorum resistentiam difficilius itur ad carnem. Inde est q̧ bellorum experti dicunt pugnãtes sem͂p debere habere loricas amplas: ita ut annuli loricarum se constringant: quia quanto illi annuli magis sunt compacti: tanto oportet plures ex eis frangere: ut uulnera noceant. Sic quia percutientes cesim. oportet plus de armis incidere: quam percutientes punctim. Vt ergo nullus perueniat citius ad carnem: magis est eligibile p̄cutere punctim: q̄ cesim. Modica autem armorum incisio sufficit ad legndum carnem percutiendo punctim: quæ non sufficeret si percuteretur cesim. ¶ Secunda uia ad inuestigãdum hoc idem sumitur ex resistentia ossium. Nam & si qs quasi inermis existeret in percussione cesim. prius quam perueniretur ad cor uel ad membra utilia: oporteret magnam plagam facere: & multa ossa incidere: sed percutiendo punctim: duæ unciæ sufficiunt: ad hoc ut fiat plaga mortalis: & sic letale uulnus: considerare quidem debemus q̧ quicquid est hosti nociuum secundum q̧ huiusmodi: est nobis proficuum. Ideo in exercitu ubi quæritur mors aduersariorum percutiẽdum est punctim: quia sic feriendo citius infligitur plaga mortifera. ¶ Tertia uia sumitur ex p̄uidentia uulnerum. Nam quanto hostis magis uulnera prouidet: magis potest se protegere: & citius potest illa uitare: quia iacula prouisa minus ledũt. In percutiendo autem cesim: qa oportet fieri magnum brachiorum motum prius: infligatur plaga. aduersarius ex longinquo potest prouidere uulnus. Ideo magis sibi cauere potest & cooperire se ictibus. Ideo ait Vegecius: q̧ punctim percutere aduersariũ sauciat anteq̄ uideat. Vnde hoc genere percutiendi potissime usi sunt Romani. Dicebantur enim Romãi milites omnes percutientes cesim: quia & ipsi semper uolebant percutere punctim. ¶ Quarta uia sumitur ex fatigatione membrorum. Inter cætera enim in bellis est hoc potissime attendendum: ut pugnantes absq̧ nimia fatigatione sui possint nimis aduesarios ledere. Nam si bellantes nimis se fatigẽt non ualentes laborem illum tolerare: de facili dimittunt aciem & conuertuntur in fugã. Quare cum percutiendo cesim propter magnũ motum brachiorum ĩsurgat ibi magnus labor. Punctim uero feriendo modica fatigatio sufficiat. Elegibilius est percutere punctim quam cesim. Cesa enim percussio quo uis impetu ueniat: raro occidit. Sed puncta modico impetu inflicta facit letale uulnus. ¶ Quinta uia sumitur ex detectione percutientis. Nam bonus bellator si potest: sic debet aduersarium ledere: ut tamen ipse non ledatur. Omnis ergo ille modus percutiendi est magis elegendus: secundum quem feriens minus discooperitur & detegitur. quia sic feriendo minor lesio ei potest accidere. Quare cum percutiendo punctim etiam tecto corpore possit nimis aduersarius ledi. malius est percutere pũctim q̄ cesim. Percutiẽdo enim cesim oportet eleuare brachium dextrum: quo eleuato dextrum latus nudatur & discooperit̃: & datur hosti uia: ut possint nos ledere: nam leuius infertur lesio & nocumentũ corpore nudato q̄ tecto.

¶ Quot & quæ sunt illa quæ hostes potẽtiores reddunt: & quot modis & qualiter debemus hostes inuadere. Cap. xiiii.

u T dicebatur superius: q̧ hosti est proficuum: nobis est nociuum. Et econuerso quæcũq; igitur reddunt hostes fortiores ad resistendum bellantibus: quia illa sunt eis proficua: eorum opposita sunt eis nociua: & reddunt eos debiliores ne possint impugnantibus resistere. Quãtum autem ad præsens spectat possumus septem enumerare: per quæ hostes sũt fortiores contra impugnantes. ¶ Primum est: si sint in acie debite ordinati. Nam cum ipsa uirtus unita: & etiam ut supra tangebatur. fortior sit se ipsa dispersa: si hostes sunt bene uniti & debite in acie ordinati si inuadantur difficilius euincuntur. ¶ Secundum quod reddit hostes fortiores ad resistendum: est locus. Nam in uno loco hostes facilius se tuentur q̄ in alio. Nam ut transitu fluuiorum inter præcipitia montium: & inter sacultates uiarum: si contingat hostes: in tali situ reperiri: difficilius se defendere poterũt quia oportet eos sparsim incedere quare sicut locus ieptus defensioni: si in eo hostes inueniãtur reddit eos debeliores ad bellandum. Sic locus aptus facit eos potentiores ad resistendum. ¶ Tertium est ipsum tempus. Nam tempore in quo uentus est contra hostes: & in quo puluis facies eorum percutit: & in quo solares radii opponuntur eorum oculis: difficilius possunt hostes resistere: tempore uero ĩ quo hæc modo opposito se habent hostes abiliores sunt ad pugnandum. ¶ Quartum quod reddit hostes magis animosos & magis promptos ad tenittẽdum est præuisio. quia quã do prouisi sunt & præsciunt pugnatorum aduẽtum: magis se muniunt & minus terrentur ex eorum occursu. ¶ Quintum autem est debita & moderata quietatio. Nam quãto hostes sunt lassati laboribus uigiliis: & incõmoditatibus aliis. si tunc inuadũtur facilius deuincuntur q̄ si debite quieuissent. Debita ergo quies hostes potentiores reddit. ¶ Sextum quidem est amor & concordia ipsorum. Nam si hostes diuisi corporaliter facilius deuincuntur. multomagis diuisi animo & uoluntate debellantur celerius quia maior est diuisio animorum quam corporum. Et econtratio si hostes non sunt sparsi. sed sunt corporaliter coniuncti: potentes sunt ad bellandum. & multo magis si se diligunt. & sint coniuncti animo. & uoluntate. quia de ipsis magis confident & erunt uiriliores & promptiores ad pugnam. Omnis enim amor est quædam uis unitiua: & plus amor unit amantiũ cor

da. q̄ loci unitas existētium corpora. quare si uni tas loci & congregatio bellantium eos potētiores facit. amor & unitas cordium: eos uiriliores reddit. ¶ Septimum quod facit hostes potentiores: ad renitendum. est latentia propriarum conditionum existentium circa ipsos. Nam quanto conditiones hostium melius sciunt: tanto facilior eligitur uia: qualiter debeant impugnari: quāto uero eorum negocia sunt magis latentia magis ignoratur impugnatiōis modus. ¶ Enumeratis itaq; quæ reddunt hostes potentiores ad retinendum. de facili patere potest: quomodo & qualiter bellantes suos hostes inuadere debeāt. Nam cum septem modis enumeratis hostes fortiores existant: cum modo opposito se habeāt: sunt inuadendi: & debellandi. ¶ Primo igit̄ dux belli per insidias: uel propter aliquem alium modum: debet diligenter aduertere quando hostes sunt dispersi. & tunc debet eos inuadere: quia nō habebunt potentiam resistendi. ¶ Secundo debet diligenter explorare eorum itinera: ut transitus fluuioꝝ: ad præcipitia mōtium: ad angustas siluarum: ad difficultates paludum & uiaꝝ se hostibus opponant. quia sic facilius deuitentur. ¶ Tertio debet aspicere ad ipsum tempus: quando sol reuerberat ad oculos hostiū. puluis & uētus repercutiunt ad eorum uultus: tūc debet eos inuadere. quia oculis eorum disgregatis a sole: & offensis per uentum & puluerem non bene uidere poterunt: qualiter debeant dimicare. ꝓpter qd̄ oportebit eos fugam eligere. ¶ Quarto dux exercitus sic se tempore debet: ut tali hora facit suos cōmilitones cibum capere & requiescere: & eorum equos pausare: ut possint īuadere hostes ex improuiso ut eos inuadant quando cibum capiunt: uel quando dormiunt. quando sunt securi existentes inermes: uacantes: discalciati: distractis equis: non suspicantes eorum aduentum. ¶ Quinto debet diligenter explorare quando hostes magnam fecerunt dietam: sunt fatigati: habent laxatos equos. Tunc enim si eos inuadere poterint: de facili terga uertent. ¶ Sexto secū dum Vegecium debet dux belli iter suos hostes & inimicos: uel per se: uel per alios mitter̄ dissensiones iurgia commouere eos ad lites uel ad inimicitiam: ut de se inuicem non confidant. Hoc enim facto si eos inuadat: non habentes fiduciā de se inuicem: de facili conuertentur in fugam. Sed hæc cautela licet ponat eam Vegecius: non multum est appreciandā. quia uidetur impugnare bonis moribus. ¶ Septimo debet diligenter explorare conditiones hostium: qualiter se gerant qualiter se habeant: quis est dux eorum. De quo dux ille magis confidit: quos mores habeant. Nam exploratis conditionibus singulis: facilius inuenitur uia qualiter possit hostes inuadere & debellare.

¶ Quomodo homines bellatores stare debeāt si uelint hostes percutere: & quomodo debeant eos circundare: & quomodo debeant se declinare a pūgna si non sit bonum pugnam committere. Cap. xiiii.

Diximus in quodam capitulo præcedēti percutiendū esse punctim non cesim in quo docuimus milites & etiam pedites. In hoc autem capitulo specialem doctrinā uoluimus dare peditibus: qualiter debeant stare cum uolunt hostes percutere. Percussionis autē hostium duplex est modus. Vnus a remotis: ut cum iaciendo iacula: uel missilia aduersarios feriunt. Alius autem cum adeo appropinquant ꝙ manu ad manum se percutiunt. Aliter autem debēt stare bellatores uiri: cum a remotis iacula iaciunt: & aliter cum ex propinquo se feriunt. Nā iacendo iacula a remotis debent habere ipsos pedes sinistros ante. & dextros retro. Nam cor qd̄ est in animali principium motus principalius in partem dextram. ita ꝙ pars dextra in animalibꝫ fortior est in mouendo & aptior ad motum & quia semper innititur alicui mobili: ut si mouet̄ manus īnititur brachio. statim & si mouetur brachium: īnititur corpori quiescenti: & si mouerēt unus pes: innititur alii pedi nō moto. oportet ꝙ pars dextra innitatur parti sinistræ quiescēti. Cū igitur pes sinister anteponitur: & latus dextrum elongatur: optime disponitur homo ad iacendum iacula & missilia: quia tunc quiescit in sinistra: & mouetur in dextra uibrās ipsum iaculum quo uibrato uehæmentius mouet aerem & fortius ferit. Licet. n. tam secundum partem dextrā q̄ secūdum sinistram possumus quiescere & moueri. Dextra tamen est aptior ad mouendum: & sinistra ad qescēdum. Ideo percutientes a remotis debemus quiescere super sinistrum pedem ante missum: & elongare nos cum dextro ut possumus uehæmētius impellere & uibrare iaculum. Sed quando manu ad manū pugnatur gladio: debemus econtrario nos habere ita ꝙ pedē dextrum teneamus ante & sinistrum post. Nā quia latus dextrum aptius ē ad motum. si illud sit hosti ꝓpinquius: ratiōe motus poterit melius ictus effugere. Vehæmentius. n. percutitur quod stat q̄ quod mouetur. ¶ Rursus si dextrū latus sit hosti propinquius melius poterit ipsum percutere. Debent. n. bellatores cum ad manum pugnant tenere pedem sinistrum imobiliter: & cum uolūt percutere cum pede dextro debent se ante facere & cum uolunt ictus fugere: cum eodem pede debent se retrahere: sic itaq; tenēdo pedem sinistrū īmobilem: & cum dextro se mouendo poterunt fortius hostes percutere: & eorū ictus facilius fugere. ¶ Viso quomodo debeant stare bellantes si debeāt hostes percutere. uidere restat qūo sunt hostes includendi & circundādi. ¶ Sciendū igitur ꝙ raro aut nunq̄ sic circundandi sunt hostes in pugna publica ꝙ non pateat aliquis aditus fugiēdi qa desperantes quasi necessitate cōpulsi efficiunt̄ audaces. Videntes. n. se necessario morie̅ posssunt multa mala cōmittere ī eos qui cōdos: possunt multa mala cōmittere ī eos qui cōtra pugnant. Inde est ꝙ laudatur scipionis sen

tentia dicentis nunquam sic esse claudendos hostes: ꝙ non patet eis aditus fugiendus. Nam fugientibus hostibus nullum est periculum: & in fuga periclitantur multi absq; nocumento persequentium. Sed cum se uident inclusos quasi coacti fiunt includentes. Cum ergo supra diximus: formandam aliquando esse aciem sub forma forsiculari: ut quādo hostes pauci ad hoc ꝙ melius includantur & circundentur: non sic intelligendum est ꝙ ita debeant circundari ꝙ nullus pateat aditus ascendendi. nisi forte adeo essent pauci ꝙ quantūcūq; debellare uellent nullū possent nocumentum efficere. ❡Ostenso itaq; qualiter debeant stare pugnantes: si uelint hostes percutere: & qualiter eos circunstare. Restat nunc tertio declarare qualiter sit declarandū a pugna: si non habeatur cōsilium. nec uideatur bonam pugnā cōmittere: eo ꝙ hostes sint fortiores. & non possumus illis resistere. In quo quātum ad præsens spectat: debet dux belli duplicem cautelam habere. Prima est quantum ad exercitum proprium. Nam & si dux consilium habeat non eē pugnādum: debet hoc ualde paucis patefacere: & non debet illud toti exercitui pandere ne timētes turpiter fugiant: & ab insequentibus hostibus occidantur. Taliter itaq; dux se habere debet: ꝙ non credat exercitus ꝙ uelit fugere: sed ꝙ uelit alibi insidias parare: & contra hostes uelit acrius dimicare. ❡Secunda cautela adhibenda est ex parte exercitus hostium. Nam sic debet deducere bellum: ut hoc hostes lateat. Ideo multi tēpore nocturno: potius quam diurno hoc agunt & plures: hanc habuere cautelam: ꝙ milites stantes in acie ex opposito hostium prohibent eos ne pedites uidere possint ꝑpter quod pedestris pugna latenter recedit. qua recedente: eqtes postea melius possunt uitare hostium percussiones. ❡Est etiam aduertendum ꝙ quādo sic declinatur pugna nunquā acies se debent diuidere: quia si contingeret hostes insequi fugientes a bello: plures occiderent: & manus nocumentum eis infertur fugientibus: quam si se uerterēt & bellarent. Debet etiam dux belli: īquirere utrum sit aliquis locus propinquus ad quem posset confugere exercitus si fugaretur ab hostibus.

❡Quot sunt genera bellorum: & quot modis deuincendæ sunt munitiones & urbanitates: & quo tempore melius est obsidere ciuitates & castra. Cap. xvi

u Identur autem omnia bella ad quatuor genera reduci. uidelicet ad campestre: obsessiuum: defēsiuū: & naturale. ❡Bellum autem campestre dicitur omnis pugna facta in terra: secundum quam bellantes ad inuicem pugnant absq; mutatione media. Quāto tamen huiusmodi pugna magis est a munitionibus separata: tanto est magis campestris: & magis periculosa. ❡Secundum genus pugnæ dicitur obsessiuum quando bellatores sunt tantæ potentiæ: ꝙ non expectant ꝙ hostes de munitionibus exeuntes uadant bellare ad cāpum: sed ipsi munitiones inuadunt & obsident illas. Tale genus pugnæ communi nomine dicitur obsessiuum. ❡Est autem & tertium genus pugnæ: quod defensiuum uocari potest. Nam sicut contingit pugnantes aliquos in tanta multitudine. esse: & tantam habere potentiam: ut non expectant hostes exire ad campum: sed ipsas munitiones obsideant & inuadant. Sic contingit aliquos esse adeo paucos & tam debiles: ut non putent in campo posse resistere impugnantibus: ideo se in munitionibus tenent clausos & sufficit eis ꝙ possint munitiones defendere: si contingat eas ab hostibus impugnari. Tale genus pugnæ quo quis defendit munitiones & castra dicitur defensiuum. Nam & si in omni pugna ē aliquo modo inuasio: & defensio. Attamen cum qs obsedit munitiones & castra: magis dicitur alios inuadere: quam se defendere. in pugna ergo obsessiua: magis est inuasio quā defensio. in bello uero ꝙ quis se tuetur in munitionibus & castris. magis est ibi defensio quam inuasio. ideo tale genus pugnæ merito dicitur defensiuum. ❡Quartus autem pugnandi modus dicitur naualis. quia sicut contingit esse pugnam in terra sic contingit eam esse in aquis. Imo horribiliores & periculosiores sūt pugnæ aquaticæ quam terrestres. Huiusmodi autem pugnæ in aquis factæ cuiuscunq; conditionis aquæ illæ existant nauales dicuntur. quare cum sint quatuor genera pugnarum. postquam diximus de campestri. Restat dicere de obsessiua defensiua & nauali. Contingit enim aliquando reges & principes pugnare omnibus his modis pugnandi. Nam aliquando committit cāpestre bellum. Aliquando uero obsident munitiones & castra. Contingit etiā aliquando aliquos inuadere aliquas munitiones eorum propter quod oportet eos uti pugna defensiua. Amplius in pricipatu & regno contingit esse portus & terras maritimas iuxta mare sitas propter quod ne portus destruantur: & ne fiat ab hostibus per eos introitus in regnū: & ne terræ marinæ impugnentur: expedit regibus & principibus aliquando ordinare bella naualia. ❡Dicto itaque de bello campestri dicendum est de aliis generibus bellorum. Verum de campestri pugna diffusius diximus: & de cautelis bellorum multa discutimus. cum per iam dicta circa omne bellum possunt cautelæ haberi qualiter quis debeat se habere: non oportet circa alia bellorum genera diutius immorari. Primo tamen dicemus de bello obsessiuo. ❡Viso ergo quot sunt bellorum genera & dicto ꝙ post castrum campestre primo dicendum est de pugna obsessiua. cum per huiusmodi pugnam contingat optineri & deuinci munitiones & urbanitates. Restat dicere quot modis talia deuinci possunt. Est autem triplex modus optinēdi munitiones & castra uidelicet per sitim: famem & pugnam. Contingit enim aliquando obsessos

carere aqua. Ideo uel oportet eos siti perire uel munitiones reddere. quare diligenter excogitare debent obsidétes munitiones aliquas utrum uel aliqua ingenia uel per aliquam industriam possint ab obsessis accipere aquam. Nam multotiens euenit aquam a remoto principio deriuari usque ad munitiones obsessas. quare si in illo fontali principio destruatur fistula uel meatus: propter quam pergit aqua ad obsessos: oportebit ipsos pati aquarum penuriam. ¶ Rursus aliquando munitiones sunt altæ. & aqua non peruenit usq; ad eas. quare si sit a munitionibus remota debent obsidentes adhibere omnem diligentiam: quomodo possint obsessis prohibere aquam. ¶ Secundus impugnandi munitiones est per famem. Nam sine cibo durare non possumus. Ideo obsidentes ut munitiones obtineant passus uias & omnia loca p quæ possent obsessis uictualis deferri diligenter custodire debent: ne eis talia deferantur. In huiusmodi. n. obsessionibus multotiens plus affligit fames q̃ gladius inde est q̧ multotiens obsidentes uolentes citius opprimere munitiones si contingat eos capere aliquos de obsessis: non occidunt illos: sed p mutilationem membrorum eos reddit inutiles & postea illos remittunt ad munitiones obsessas. ut ibi una cum aliis cõmedentes apud ipsos obsessos maiorem famem & inopiam inducant. ¶ Tertio modus optinendi munitiones est per pugnam. ut cum inter ad muros: & cum per pugnam dimicatus contra obsessos. Sed qualiter & quot modis contingat pugnam committere: in sequenti capitulo ostendetur. ¶ Ostẽso quot sunt genera bellorum: & quot modis deuincendæ sunt munitiones obsessæ. Restat ostendere: quo tempore melius est obsidere. ciuitates & castra. ¶ Sciendum itaq; q̧ tempore æstiuo anteq̃ recollecta blada: uina: & alia per quæ subueniri potest inopiæ obsessorum: est melius obsessionem facere. Illo enim tempore omnimodi deuincendi melius deuincuntur obsessi. Nam si per sitim munitiones obtinendæ melius est facere obsessionem tempore æstiuo. eo q̧ tunc magis desiccãtur aquæ. nec sic abundant pluuiæ cælestes: ut possit per cisternas subuenire obsessis. ¶ Rursus sic per famem est castrum uel ciuitas obsessa optinenda melius est obsessionem facere æstiuo tẽpore: antequam messes & uina sint recollecta: qa semper tali tempore consueuerunt deficere fructus anni præteriti. quare si obsessi non possunt gaudere fructibus anni aduenientis: citius peribunt inopia. Amplius si post bellum & pugnam munitiones sunt obtinendæ: melius est hoc agere æstiuo tempore. Nam tempore yemali abundant pluuiæ replentur fossæ aquis: quare difficilius impugnantur obsessi. ¶ Rursus incõmoditates temporum magis molestant obsidentes & existentes in campis q̃ obsessos manentes in domibus. Vel igitur obsessiones fiẽdæ sunt tempore æstiuo. uel si p multa tempora obsessiones durare debent. saltem incoandæ sunt tempore æstiuo: prius q̃ blada: uina: & alios fructus terræ recolligere possint obsessi.

¶ Quomodo debent munitiones obsideri: & quomodo periculosius impugnari possunt munitiones obsessæ. Cap. xvii.

I obsidentes negligẽtes fuerint: & nõ diligenter se muniant ab obsessis molestari poterunt. Nam cum contingat obsessiones per multa aliquando durare tempora: non est possibile obsidentes semper esse paratos &c. Ideo nisi sunt muniti: quod cõtingit: q̧ existentes in castris cum fuerint occupati obsidentes sõno uel ludo uel ocio: aut aliqua necessitate dispersi: repente prumpunt in ipsos & succendunt tentoria: destruũt obsidentium machinas: & aliquando multi ex obsidentibus periũt. Quare obsidentes ut tuti pmaneant longe a munitione obsessa: saltem p ictum teli uel iaculi: debent castrametari: & circa se facere fossas: & figere ibi ligna: & construere ppugnacula: ut si oppidani eos repente uellent inuadere. resistentiam inuenirent. ¶ Viso quomodo se munire debẽt obsidentes ne ab oppidanis molestentur. Restat ostendere: quot modis impugnare debẽt obsessos. ¶ Est autem unus modus impugnãdi communis & publicus. uidelicet per balistas: arcus: & per lapides emissos manibus uel fundis: & etiã per appositiones scalarum. Multum enim industres in pugna: si obsessi faciunt se ad muros: & ad propugnacula: statim impugnãt eos cum balistis & arcubus. Iaciunt contra ipsos lapides cum manibus uel cum fundis apponũt scalas ad muros: ut si possint ascendere sint pares illis. ¶ Præter tamen hos modos impugnationis apros est dare triplicem impugnationis modum non omnibus notum. Quorum unus est per cuniculos. Alius est per machinas proiicientes lapides: magnos & graues. & tertius per ædificia impulsa usq; ad muros munitionis obsessæ. De omnibus itaq; hiis impugnationibus dicemus: sed primo de impugnatione per cuniculos. ¶ Primo igitur per cuniculos. i. per uias subterraneas deuincuntur munitiones. Debent enim obsidentes priuatim in aliquo loco terram fodere anteq̃ locum tẽtorium uel aliquod aliud ædificium debent apponere ne obsessi uidere possint: ubi incipiant fodere. ibi enim fodiendo uias subterraneas: sicut faciunt fodientes argentum. & inuenientes uenas metallorum. debent per uias illas faciendo eas profundiores: q̃ sint fossæ munitionis deuincendæ. & pergere usque ad muros munitionis prædictæ. q̧ si hoc fieri potest: leue est munitionem capere. Nam hoc facto: primo debent muros fodere & supponere ibi ligna: ne statim cadant. Et cum omnes muros uel maximam partem murorum sic suffossserunt & sub punctauerunt: si uiderint obsidentes: q̧ p solum casum murorum possint munitionẽ optinere: statim debent apponere ignem in lignis

ſuſtinētibus muros:& facere omnes muros : uel
facere magnam partem eorum cadere: & reple/
re foſſas:quomodo quaſi ex inopinato facto ter
reantur obſeſſi:ut facilius deuincatur oppidum.
¶Eſt etiam attēdendũ ꝙ uiæ ſubterraneæ ſem/
per ſunt muniēdæ tabulis & aliis artificiis:ne ca/
dat terra & ſuffocet fodientes. terra etiam quæ
extrahitur de dictis foſſis:eſt taliter abſconden/
da:ne uideatur ab obſeſſis.Et rurſus cũ ignis ap/
ponitur ad ipſa ligna:ſuſtinentia murum. Appo
nens huiuſmodi ignem:& exiſtētes cum eo: de
bent ſe ad locum tutum facere : ne ledantur per
murorum caſum.Sic ergo agendum eſt in impu
gnatiōe per cuniculos.cum ad munitionem ob
tinendam ſufficit ſola murorum ruina.Sed cum
hoc creditur non ſufficere muris exiſtētibus ſuf/
foſſis & ſub punctatis.nondum apponendus eſt
ignis ſed procedendum eſt ad maiores munitio
nes & ad maiora mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſ
ſæ & per ſimiles uias ſubterraneas eſt ſimiliter fa
ciendum circa ea quod factum eſt circa muros.
¶Rurſus procedendum eſt diuertēdo uias ſub/
terraneas.ut per eas poſſit haberi ingreſſus ad ci
uitatem & caſtrum : & quæ omnia latenter fieri
poſſunt abſq; eo ꝙ ſentiantur ab obſeſſis.licet ta
men ſine difficultate & diuturnitate temporis:
poſſint hæc omnia fini debito:mācipari.His ita/
q; ſic peractis ĩ aliquo nocturno tempore : uel in
aliquo alio congruo:ad pugnandum per appo/
ſitionem ignis fieri debet: ut ſimul cadant muri
& munitiones ſuffoſſæ:& per uias ſubterraneas
fiat ingreſſus ad caſtrum uel ad ciuitatem : & per
aditum factum ex muris cadentibus.reliqui ob/
ſidentes ingrediantur caſtrum uel ciuitatem ob
ſeſſam:& ſic poterunt optinere illam.

¶Quæ & quot ſunt genera machinarum eiiciē
tium lapides : per quæ impugnari poſſunt muni
tiones obſeſſæ:& deuinci poſſunt ciuitates & ca/
ſtra. Cap. xviii.

C Ontingit autem pluries munitiones
aliquas obſeſſas ſuper lapides fortiſ/
ſimos eſſe conſtructas : uel eſſe aquis
circundatas uel habere profundiſſimas foueas.
uel aliquo alio modo eſſe munitas ut per uincu
los & per ſubterraneas uias nunquam: uel ualde
de difficili optineri poſſint. Euēit etiam pluries:
ut ſi munitio obſeſſa per uias ſubterraneas capi
poſſit. Obſeſſi tamen prouidentes foſſionem im
pediunt eam:ne per ipſam fraudulenter & per in
ſidias deuincantur. ꝙ quomō fieri habeat:oſten
demus cum in ſequentibus capitulis ageť de de/
fenſiua pugna.cum enim tractabimus : qualiter
obſeſſi ſe defendere debeant. Declarabitur qua/
liter obſeſſi per cuniculos: & alia machinamēta
obſidentium debeāt prouidere:quare ſi modus
artis debet imitari naturam quæ ſemper facilio/
ri uia res ad effectum ꝓducit.cum p uiculos non
ita de facili munitiōes impugnari poſſunt:Sicut
per machinas lapidarias: uel per ædificia ꝓpulſa
uſq; ad mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſſæ: opor/
tet talibus uti argumentis ut habeatũr intētum.
¶Vidēdum eſt igitur quot ſunt genera machi/
narum lapidariarum.& quot ſũt modi ædificio/
rum per quæ munitiones impugnantur. Machi
næ autem lapidariæ quaſi ad quatuor genera re
ducuntur. Nam in omni tali machina ē dare ali
quid trahens & eleuans uirgam machinæ: ad q̈
coniũcta eſt funda qua lapides iaciuntur. Huiuſ
modi autem eleuatio uirgæ:aliquando fit p con
trapondus:Aliquando autem non ſufficit con/
trapondus . Sed ulterius cum funibus eleuatur
uirga machinæ . qua eleuata iaciuntur lapides.
Si ergo per ſolum contrapundus fit homini ꝓ/
iectio contrapondus illud : uel eſt fixum : uel eſt
mobile.uel ē compoſitum ex utroq;. Dicitur au
tem contrapondus eſſe fixum quādo ĩ uirga infi
xa eſt quædam caſſa immobiliter adhærens uir
gæ plena lapidibus & arena.uel plena plumbo.
uel aliquo alio graui corpore quod gēus machi
næ ueteres trabucium uocare uoluerũt. Inter cæ
teras autem machinas hæc rectius proiicit: eo ꝙ
contrapondus ſemper uniformiter trahat.ideo
ſemper eodem modo impellit cũ hac enim ma/
china quaſi acus percuti poſſet. Nam cum aliqđ
ſignum percutiendum eſt per ipſam ſi nimis ꝓiĩ
cit ad dextram uel ad ſiniſtram:uertēda eſt ad lo
cum erga quod iaciēdus eſt lapis: Si uero nimis
alte proiicit:uel elonganda eſt machina a ſigno:
uel in funda eius apponendus eſt lapis grauior
quem non tātum eleuare poterit . Si uero nimis
yme uel nimis baſſe appropinquanda eſt machi
na:uel alleuiandus eſt lapis. Semper enim pon/
derandi ſunt lapides ipſarum machinarum:ſi de
terminate proiiciendum ſit aliqđ certum ſignũ.
¶Aliud genus machinarum habet contrapon
dus ipſi machinæ mobiliter adhærens:circa fla/
gellum uel circa uirgā ipſius machinæ : uertens
ſe circa huiuſmodi uirgam. Et hoc genus machi
næ. Romani pugnatores appellauerunt biffam.
Offert aũt hæc attributio. Nam qa contra pon/
dus mobiliter adhæret machĩæ uirgæ. licet plus
trahat ratione motus. non tamē ſic uniformiter
trahit. ideo plus proiicit. non tamen ita recte &
uniformiter percutit.¶Eſt autem & tertium ge
nus machinæ:quod tripantũ nuncupant habēs
utrũq; contrapōdus. unum infixum uirgæ:& ali
ud mobiliter ſe uertens circa ipſum. hoc enim ra
tione ponderis infixi rectius proiicit q̃ biffa. ra/
tione pōderis mobiliter ſe uertentis lōgius emit
tit lapidem q̃ trabutium.¶Quartum uero ge/
nus machinæ eſt ꝙ loco contraponderis habet
funes:qui trahunť per uires & mãus hominum.
Huiuſmodi enim machina non proiicit lapides
ita magnos:ſicut prædicta tria genera machina
rum. tamen non oportet tantum tempus appo/
nere ad proportionandum huiuſmodi machi/
nam:ſicut ĩ machinis præfatis:ita ꝙ pluries & ſu
ſpicius proiicit hæc machina q̃ prædictæ. Ille igi
tur qui obſidet caſtrum aut ciuitatem aliquam:
ſi uult eam in pugnare p machinas lapidarias:di

ligēter considerare debet utrū magis possit munitionem illam impugnare proiiciendo rectius uel longius:uel medio modo inter utrunq3:uel etiam magis posset obsessos offendere proiiciēdo spissius & frequentius. Nam prout uiderit expedire oībus prædictis machinis:uel oībus p̄fatis modis proiiciēdi:uel aliquibus sine aliqua p̄dictarum machinarum:castrum uel ciuitatē obsessam poterit impugnare. ¶ Si.n.plena noticia habeatur de machinis:de quibus mētionē fecimus: sufficienter scietur quomodo per machinas lapidarias poterit quælibet munitio impugnari. Nā omne genus machinæ lapidariæ:uel ē aliquod prædictorum:uel potest originē sumere ex prædictis. Est etiam aduertendum q̄ die & nocte per lapidarias machinas impugnari possunt munitiones obsessæ. Tñ ut uideatur qualiter in nocte percutiunt lapides emissi a machinis:semper cū lapide alligādus est ignis uel ticio ignitus. Nā per ticionem ignitum lapidi alligatum : apparere poterit:qualiter machina proiicit.& qualis siue quam ponderosus lapis est in funda machinæ imponendus.

¶ Quomodo p̄ ædificia lignea impulsa ad muros ciuitatis & castri:impugnari possint munitiones obsessæ. Cap.xix.

Tangebantur autem supra tres modi impugnandi munitiones obsessas. Quorum unus erat per cuniculos. Alius p̄ machinas lapidarias. Tertius uero per ædificia lignea ĩpulsa ad muros munitiōis obsessæ. ¶ Dicto ergo de impugnatione facta per cuniculos & per lapidarias machinas. Restat dicere de impugnatione:quam fieri contingit per ædificia ĩpulsa ad muros.uel ad mœnia castri uel ciuitatis obsessæ. ¶ Huiusmodi autem ædificia:quasi ad quatuor genera reducunt̄.uidelicet ad arietes:uineas:turres:& musculos. Vocatur.n.aries testudo quædam lignorum:quæ ne igne cōburatur:crudis coriis cooperit̄. Sub hac enim testudine sic cooperta coriis:& fortiter cōtexta:ne lapidibus obruatur:intrinsicus ponitur trabs:cuius caput ferro uestitur.ideo appellat̄ aries:quia ratione ferri ibi appositi durissimam habet frontē ad percutiendum Hmōi autem trabs funibus uel cathenis ferreis alligatur ad testudīem factā ex lignis:& ad modū arietis se subtrahit:& postea fortiter muros munitionis obsessæ p̄cutit & disrumpit. Cum enim per huiusmodi trabem sic ferratam:multis ictibus percussus est murus.ita q̄ iam lapides existentes in ipso incipiūt cōmoueri.in capite eius infligitur:quoddam ferrū retortum ad modum falcis per q̄ lapides cōmoti & conquassati euelunt̄ a muro:ut citius perforetur. ¶ Valet autem huiusmodi ædificium ad impugnandum munitionem aliquam. Dato q̄ q̄s non possit pertingere usq3 ad muros eius. Nam quia huiusmodi trabs habens caput sic feratum: retrahitur & impingitur:poterit & etiam percuti muros ipsius munitioni obsessæ.dato q̄ textura illa sub qua sunt homines impingentes trabem: non pertingat usq3 ad muros. ¶ Est autem huiusmodi textura:sub qua sunt homines impingentes arietem siue trabem:optinere munienda.ne uiri illi sagittis:uel lapidibus:uel aliquo modo ex aliqua parte possint offendi. ¶ Aliud autem ædificium.est ad impugnandū munitiones obsessas:quod uocant uineam. Quidam autem huiusmodi ædificium catum nominant. Fit autem hoc cum tabulæ grossæ & fortes optime coniugantur & duplicantur.siue sit duplex tabulatū. ne lapides emissi possint tale ædificium frāgere. Cooperit̄ etiam crudis coriis:ne ab igne possit offendi. Consueuit autem tale ædificium:fieri in latitudine octo pedum.& in longitudine sedecim. In altitudine uero tot pedū:q̄ homines ibi competenter possint existere. huiusmodi enim ædificium tantæ quantitatis:uel etiam maioris est optime undiq3 muniendum & impellēdum usq3 ad muros munitionis obsessæ:sub quo homines existentes fodiunt muros illos. Est autem hoc ædificium utile.cū talis est munitio obsessa: q̄ usq3 ad muros eius potest tale ædificiū impelli. ¶ Tertiū genus ædificiorū sunt turres uel castra. Nam si nec p̄ arietes:nec p̄ uineas capi possunt minitiones obsessæ:accipienda est mēsura murorum munitionis illis & secundum hmōi mēsuram.uel etiam scd̄m altiorem construēdæ sūt ligneæ turres:uel:castra:quæ tegēda sunt crudis coreis:ne succendant̄ ab igne. Cū hiis quidem ligneis castris:dupliciter impugnant̄ munitiones obsessæ. ¶ Primo iaciēdo lapides. Nam si altitudo castrorum excedit altitudinē murorum:& etiā curriculorum & propugnaculorum existētium in ipsis. Sic se habebunt existentes in castris:ad existētes in munitionibus.quodammodo sicut existentes in munitionibus:ad eos qui sūt in basso uel in terra. ¶ Rursus in huiusmodi castris ordinantur pontes cadentes per quos itur ad muros munitionis obsessæ Altitudo autem murorum dupliciter potest accipi. Primo per umbrā. Nam per leue filum:cuius nota sit quantitas:ligandum est ad sagittam & proiiciendum usq3 ad muros munitionis:& secundum quantitatem cuius sciri poterit quantitas umbræ. In illa ergo hora in qua accipitur umbræ quantitas erigendum est aliquod lignum in altum faciens tantam umbram.& secundum altitudinem illius ligni erit altitudo murorum Verum quia non splēdet semper sol & facit umbram.sed aliquando tegitur nubibus. ¶ Dabimus alium modum accipiendi altitudinem cuiuslibet ædificii:& quorumcunq3 murorum. Accipiatur autem lignum uel tabula aliqua ad quantitatem alicuius hominis.& illæ homo ad cuius quantitatem accepta est tabula illa:iaceat se in terram:& ad pedes eius ponatur prædicta tabula:& aspiciat per summitatem illius tabulæ:& si uisus eius procedit magis alte:q̄ sit ædificium:cuius est altitudo sumēda:trahat se magis prope ædificiū illud. Si uero

uisus protendatur magis bassæ: q̄ tabula sic exi/stente ad pedes: & sic iacente in terra: elonget se ab ædificio prædicto donec per summitatem ta bulæ punctaliter uideat summitatem eius. Nam ut probari potest geometrice: quanta erit distantia a capite hominis sic iacentis usq; ad ædificiũ illud: tanta erit ædificii altitudo. Possent etiam mensuræ talium altitudinum accipi per regulas traditas in astrolabio & quadrante. Sed de hoc nobis non sit curæ: sufficiat autem de talibus ad præsens tanta dicere: quanta sufficiunt ad propositum. ℭ Quartum genus ædificiorum uocant musculos. Sunt enim musculi quædam ædificia parua: sub quibus teguntur homines trahentes uel impellentes castra usq; ad mœnia munitionis obsessæ. ℭ Potest autem per huiusmodi musculos quasi continuari castra usq; ad munitionem obsessam. ꝙ cum factum est: tripliciter est impugnanda munitio. Nam in castro sic ædificato ad munitionem impugnandam: est tria cõsiderare. uidelicet partem superiorem excedentem muros & turriculas munitionis capiendæ. Partem quasi mediam: ad quam applicantur põtes cadendi super illos muros & partem in imã: ad quam applicantur musculi. a qb⁹ sunt homines trahentes uel impellentes castrum. Cum ergo castrum illud appropinquauit quantum debuit ad muros munitionis obsessæ. Illi qui sunt in parte superiori debent proiicere lapides & fugare eos qui sunt in muris. Qui uero sunt in parte intermedia debent põtes dimittere & inuadere muros. Sed qui sunt in parte infima & sub musculis: si possunt ad muros attẽdere & eos suffodere: ut etiam & sic obsidentes intrare possint obsessam munitionem. Sunt & balistæ arcus machinæ lapidariæ & omnia talia congreganda ut quando hæc fienda sunt tunc munitionem percutiunt. Q uãto enim pluribus modis simul munitio impugnatur: tãto plus terrentur obsessi & citius capitur.

ℭ Qualiter ædificanda sunt castra aut ciuitates: ne pugna obsidentibus facilius deuincatur. Capitulum. xx.

Postquam diximus de bello campestri & determinauimus de bello obsessiuo: docentes ipsos obsidẽtes munitiones & castra qualiter debeant ea obsidere & debellare. In parte ista determinare uolumus de bello defensiuo: ut postquam docuimus obsidentes q̄liter debeant inuadere obsessos uolumus docere ipsos obsessos qualiter se debeant defendere ab obsidentibus. ℭ Primum autem quod maxime facit ne obsessa ciuitas deuincatur ab obsidẽtibus: & maxime facit ut obsessi faciliter possint defendere munitionem aliquam: est scire: qualiter ædificanda sunt castra & ciuitates & munitiones cæteræ: ne faciliter impugnentur. Sunt autẽ quinq; in huiusmodi ædificatione consideranda: per quæ munitiones fortiores existunt: & difficiliores ad capiendum. Primo quidem fortificantur munitiones: & sunt difficiliores ad bellãdum ex natura loci. Secũdo ex angularitate murorum. Tertio ex terratis. Quarto ex propugnaculis. Q uito ex fossatis. Ex natura quidem loci urbs munitiones etiam fortiores existunt: si editæ sunt in proruptis rupibus. Vel in locis eminẽtibus & inaccessibilibus. Aut si mare sit circa eas: uel paludes: aut flumina circundant ipsas. A principio igitur quando ædificandæ sunt munitiones defendendæ ab exteriori pugna & ab obsidentibus: consideranda est natura loci: ut in tali loco ædificẽtur: ꝙ ex ipso situ fortiores existãt. Vel si non uacat munitiones de nouo ædificare. Et aliqui timentes iram dominorum. Aut domini metuentes furorem populi: uolunt se tueri in munitione aliqua: si assit facultas quærenda ẽ munitio talis: quæ ex ipa natura loci fortior existat: & difficilior ad impugnandum. ℭ Secũdo urbes & munitiones sunt difficiliores ad impugnãdum ex angularitate murorum. Nam si munitio muros habeat angulares: si contingat obsidentes ad muros accedere: ut munitionem deuincant: obsessi facilius se tuentur ab illis: & leuius offendunt obsidentes. Nam propter angularitatem murorum non solum ex parte anteriori: sed etiam a tergo: & quasi ex parte posteriori percurrunt impugnantes munitionem illam. Fiendi itaq; sunt muri angulares: ut munitio faciliter defendi possit. ℭ Tertium quod reddit munitionem difficiliorem ad capiendum: dicuntur esse terrata uel muri ex terra facti. Nam in munitione fienda non solum est quærenda bonitas situs & angularitas murorum: sed circa munitionem illam ædificandi sunt duo muri aliqualiter distantes: & intra spacium: ꝙ inter illos duos muros includitur: ponenda est terra: quæ fodienda est de fossis quæ fiendæ sunt circa munitionem illam: uel est aliunde terra apportanda & ponenda in illo spacio intermedio. Est etiam huiusmodi terra inter tale spacium posita ita densanda: ꝙ ad inuicem conglutinetur & efficiatur quasi murus. Contingit etiam turres: ex terra facere: si bene condensetur: propter quod non est incõueniens construere huiusmodi muros ex terra depræssata: ualet quidem constitutio talium murorum ad defendendum munitionem: ne deuincatur per machinas lapidarias. Nam dato ꝙ per huiusmodi machinas totus murus exterior rueret: murus constitutus ex terra quasi absq; lesione susciperet ictus machinarum: quia cum lapis eiectus a machina perueniret ad huiusmodi murum: propter molliciem eius cederet terra & reciperet lapidem illum quasi ac si esset fabricatus. Expertum est enim muros ex terra depssata constitutos minus lædi a machinis lapidariis q̄ muri alii: debet quidem talis ex terra factus eẽ grossus: quia tunc quasi absq; læsiõe suscipiet lapides emissos a machinis. ℭ Quartum autem quod facit munitiões fortiores sunt turres & propugnacula. Nam in ipsis muris construendæ sunt tur-

res & propugnacula:ut munitio leuius defendi possit. Maxime aūt ante portam quālibet ipsius munitionis:de qua timet:ne ad eam accedant obsidentes:fiendæ sunt turres & propugnacula & ante huiusmodi portam ponēda ē catheracta pendēs ānulis ferreis undiq; etiam ferrata prohibēs igressum hostium & incēdium ignis. Nam si obsidētes uellēt portas mūitiōis succēdere catheracta q̄ est ante portam prohibebit eos. Rursus supra catheractā:debet eē murus pforatus recipiēs ipsam p quē locū poterūt proiici lapides: emitti poterit aqua ad extinguēdum ignē:si cōtingeret ipm ab obsidētibus eē appositū. ℂQuitum quod facit munitionis magis iaccessibiles & fortiores:est latitudo & profunditas fossarū: q̄ si ad sit facultas replendæ sūt aquis. Hiis ergo modus sunt munitiones difficiliores ad capiendum. Ideo uidēdum est a principio ab his q uolunt munitiones defendere ab obsidētibus eas: ut ī munitionibus illis oīa hæc uel plures ex istis concurrant ad hoc:ꝙ facilius defendantur.

ℂQūo muniēdæ sunt ciuitates & castra:& uniuersaliter omnes munitiones ꝙ ab obsidētibus difficilius capiantur. Cap. xxi.

Nn sufficit scire qūo ædificandæ sunt munitiones:& quales muros debent hr̄e:& qūo debēt eē sitæ:nisi sciaṫ qūo sunt muniendæ:ut non de facili uinci possint. ℂDicebatur enim supra triplicē eē modum deuincendi munitiones:uidelicet per famem sitim & pugnam. Sic ergo muniendæ sunt munitiones obsessæ:ne aliquo horum modoꝝ possint deuinci. Ne enim fame deuincanṫ tria sunt attēdenda:uidelicet ut frumēta auena ordeum & cibaria singula & uniuersa pabula:q̄ possunt deseruire ad uictum:de portāda sūt ad munitionē: obsessam:prius q̄ obsideatur ab extraneis:& si timetur de obsessione ante recollectionem frugū ex aliis locis propinquis sunt talia acquirēda:ne munitio obsessa ob carētiā uictus possit pati defectum:Quicquid aūt non pōt ad munitionem deferri:uel si deferretur non multum esset utile castro uel ciuitati obsessæ totum est igni cōburēdum ne obsidētes superueniētes:inde capiant emolumētum:& ex bonis propriis munitionis obsessæ impugnent ipsam. Si aūt timeaṫ de diuturnitate temporis:ut ꝙ per multa tēpora debeat obsessio perdurare:maxime muniēda est ciuitas uel castrum obsessum milio. Nam miliū inter cætera minus putrefit:& plus durare perhibetur copia etiam carnium salitarum non est prætermittēda:salis etiam multitudo multum ē expediēs munitioni obsessæ:eo ꝙ ad multa sit utilis. ℂSecundo in muniendo castrum uel ciuitatē aliquam obsidēdam quantum ad uictum:nō solum attendendū est ut magna copia uictualiū deferaṫ ad munitionem obsessam: sed etiam ut uictualia delata per temperatos erogatores per familias dispensenṫ:unde si fieri posset. Si ciuitas obsessa esset magna:& non posset aliunde recuperare uictum:in q̄libet contrata ciuitatis uictualia reduci debent ad horrea publica:& parce & temperate per uiros prouidos dispēsare:ꝙ si munitio obsessa modici esset ambitus hoc efficere non est difficile:quare enim nihil prodest multa pparatio uictualium:nisi parce & cum temperamento dispēsentur. ℂTertio est in talibus attendendum:ut personæ debiles & inutiles non ualentes proficere ad defensionem munitionis obsessæ. si commode fieri potest sunt ad partes alias transmittendæ:tales enim consumunt & commedunt. quæ deberent bellatoribus erogari. ℂRursus si timeatur de iopia uictualium:bestiæ quæ sunt in munitione obsessa:a quibus obsessi possunt commode abstinere sunt occidendæ:& cōmedendæ uel saliendæ si esui aptæ sūt. ymo in tali casu commedenda sunt multa quæ ad esum uetat cōmunis usus. ℂViso quomodo munitio obsessa uitat ne capiatur fame:de leui patere potest qualiter se debeant habere obsessi: ne deuincantur per sitim. Nam anteq̄ aliqui eos obsideant:prouidere debēt ꝙ ad talem munitionem pergant in qua sit aquarum copia:ꝙ si uero ibi non sunt fontes:fodiēdi sunt putei : ꝙ si etiā locus sit siccus:ut ibi nec putei fieri possunt. fiendæ sunt cisternæ:ut cælestium aquarum superabundantia suppleat aliarum aquarum defectum ꝙ si munitio obsessa sit circa mare & non possit habere aquam nisi salitam:eo ꝙ dulcem aquam habeat distātem : ad quam capiendam prohibent obsidentes. tunc mediante cera poterit dulcificari. Nam secūdū philosophū in methauris. Quicquid est ex aqua salita per poros cere per trāsit totum in dulce conuertitur defendēdum est etiam ad munitionem obsidendā in magna copia acetum & uinum ne ex potu solius aquæ bellatores adeo debilitentur:ꝙ non possint uiriliter resistere obsidentibus. ℂOn̄so quomodo sunt remedia adhibenda contra famem & sitim per quæ obsessa munitio deuinci consueuit. Restat uidere q̄ sūt remedia adhibēda:ne p pugnā obsessa munitio deuincatur. ℂDebent ergo ad ciuitatem uel ad castrum obsessum deportari in magna copia:sulphur:pix oleum ad comburendum machinas hostium. Ferra autē & ligna sūt ad munitionem obsessam in debita abundantia deportāda. ut per ligna hastæ sagittarū & telorum:& etiam ædificia necessaria munitioni fieri possint. Per ferra uero etiam reparari possint arma. & fieri tela & sagittæ:& alia per quæ ipugnari ualeant obsidentes. Est etiam multitudo fieri per utilis:ipsis obsessis ad destruendum ædificia & machinas ipsorum obsidentium. ut in sequenti capitulo apparebit. Sexta etiam torrentium in magna copia sunt ad munitionem deportanda quia talia sunt solidiora & aptiora ad iaciendum ex eis ergo replendi sunt muri & turres munitionis obsessæ. Calcē etiā puluerizatā deferēdum est ad ipsam munitionem in magna habundantia:& ex ea replenda sunt multa uasa:

ut cum obsidentes appropinquāt muris muni/tionis.iacienda sunt uasa illa quibus fractis pul/uis illius subintrat obsidentiū oculos & adeo of/fendit eos ut quasi cæci & non uidētes pcuti pos/sint. Nervorū etiam copia & funiū utilis est mu/nitiōi obsessæ:pp balistas & arcus & alias pparā/da.ꝙ si nerui deficiant:loco eoꝝ adhiberi pote/rūt:crines equi uel capilli mulieꝝ.Recitat.n.Ve/gecius ꝙ cū romanis neruorū copia defecisset:& non possent eoꝝ machinas reparare ad resistē/dū bellatorib⁹:mulieres romanæ abscisis crinib⁹ eos suis maritis:tradiderunt.per quos machinis reparatis aduersarioꝝ impetū repulerūt.Malue/rūt.n.ut ait Vegecius illæ pudicissimæ fœmiæ cū maritis cōuiuere deformato capite:ꝙ seruire hostibus ītegris crinibus.Sūt etiam ad munitio/nes deportanda cornua bestiarum ad reforman/dum balistas & arcus & coria cruda ad tegēdū machinas & alia ædificia:ne ab aduersariis per i/cendia comburantur.Hiis etiam cautelis:& per ea quæ dicta sunt resistere poterūt obsessi:ne eo/rū munitiones per pugnam ab obsidētibus de/uincatur.

¶Quō resistendū est munitioni factæ per cuni/culos:& q̄liter machinis lapidariis & aliis ædifi/ciis obsessi debeant obuiare. Cap.xxii.

Numerabātur supra tres speciales mo/di impugnandi munitiones obsessas. Quoꝝ unus erat p cuniculos & uias subterraneas.Alius p machias lapidarias.Et ter/tius p ædificia impulsa usq; ad mœnia castri uel ciuitatis obsessæ.q̄re si docuim⁹ p præfatos mo/dos inuadere obsidētes obsessos.Reliquū est ut declaremus qūo obsessi a pdictis impugnationi/bus contra obsidētes se defendere ualeāt.¶Pri/mo ergo dicemus de remediis contra impugna/tionē p cuniculos.Possumus aūt circa hæc duo remedia assignare.Vnum ē per profunditatem fossarum repletarum aquis.Nā si circa munitio/nem obsessam sint profundæ foueæ aquis reple/tæ:impediunť obsidētes nec obsessos impugna/re possint p cuniculos & uia subterraneas. Dato tamē ꝙ fossæ aquis repleri nō possint:si sint ual/de profundæ peramplæ sufficienter impediunt subterraneas uias:quia hoc genere impugnatio/nis impugnari nō possunt munitiones obsessæ. nisi dictæ uiæ subterraneæ profundiores sūt fos/sis.Munitio ergo defendenda:uel est supa petrā firmam:& tunc propter duritiem lapidum non est facile per cuniculos debellare eam.uel est su/pra petram de facili labilem.aut supra terram:de facili fodi potest.& tunc per profundas foueas est fortificanda munitio:ne per cuniculos deui/catur.¶Secūdum remedium contra cuniculos & uias subterraneas est facere in munitione ob/sessa uiam aliam correspondētem uiæ subterra/neæ factæ ab obsidētibus.Si.n.obsessa munitio foueas non habet profundas:nec habet eas reple tas aqs.ppter qđ timetur de impugnatione per cuniculos diligenter considerare debent obses/si:utrū ab aliq̄ parte uideant terrā deferri:& utrū p aliqua signa cognoscere possint obsidentes in/choare cuniculos.ꝙ cū perceperint:statī debēt uiā aliam subterraneā facere:correspondētē illis cuniculis.ita tamen ꝙ uia illa pēdeat contra ob/sidentes.& tunc per uiam illam sic perforatam:cuius partem fecerunt obsidentes:& partem ob/sessi:debet esse bellum continuum ne obsiden/tes per uiam illam munitionem ingrediantur. ¶Debēt etiam obsessi iuxta inchoationem uiæ subterraneæ habere magnas tinas plenas aquis:uel etiam urinis.& cum bellant contra obsiden/tes:debent se fingere fugere:& exire foueam il/lam quo facto tantam aquam aut urinam con/gregatam effundere debent supra obsidentes:existētes in cuniculis.Temporibus enim nostris multi obsidentium sic periclitati sunt. Quare si hoc aliquando factum fuit:non debemus repu/tare impossibile ne iterum fieri possit. ¶Viso quomodo resistendum sit debellationi factæ p cūiculos.Restat uidere quomodo obsessi debe/ant obuiare īpugnationi factæ p lapidarias. ma/chinas.Contra has aūt quadrupliciter subueniť. ¶Primo quia aliquādo subito ex munitiōe ob/sessa exiuit magna multitudo armatoꝝ:& inua/dunt machinam.& prius q̄ exercitus possit suc/currere ad defendēdum eā succedūt ipsam.Sed si munitionē ipsam obsessi exire non audeant:tunc clam de nocte aliqui ligati funibus per mu/ros emittuntur:q; absconse ignē portantes absq; eo ꝙ alii percipiant:machinam incendunt quo peracto:trahuntur superius:per funes ad muni/tionem illam.¶Est etiam & tertius modus de/struendi machinas:faciendo sagittas quas appel/lant telos. Est aūt sagitta illa in medio quasi q̄/dam cauea:in qua ponitur ignis fortis:factus ex oleo sulfure & pice & resina quem ignem cū stu/pa cōuolutum bellatores antiqui incendarium uocauerūt.Hmōi aūt sagitta per ballistā fortem emissa usq; ad machinam multotiens succendit ipsum.¶Quarto etiam modo resistētur machi/nis lapidariis:uidelicet faciēdo alias machinas interius:pcutiendo eas & destruēdo ipsas.¶In/ter cætera autem summum remedium est postq̄ cōstituta est machina:interius facere ei fundam ex chatenulis ferreis: uel testam ex ferro & iuxta machinam illam construere fabricam in qua ali/quod magnum ferrū bn̄ ingeratur:ꝙ bene igni/tum apponatur super fūdam ex ferro textam:& proiiciať ad machinā aliā uel ad quodcūq; ædi/ficium lignoꝝ.Cōtra hoc enim coria cruda nō ualent:ligna non habēt resistētiam. Omne enī ædificiū ligneum hoc modo comburi pōt.Sūt aūt & multæ aliæ particulares cautelæ:ualentes ad defensionē contra lapidarias machinas.Sed quia talia completa sunt narratione non cadūt prudentis iuditio relinquantur.¶Ostēso quo/modo resistēdū sit cuniculis & lapidariis machi/nis.reliquū ē delectare:qūo obuiare debeāt ædi/ficiis aliis īpulsis ad mœnia munitiōis obsessæ.

Ad hoc autem ualeret quæcūq; diximus contra
resistētiam machinarum.Nam sicut destrui pos/
sunt lapidariæ machinæ per improuisum insul/
tum obsessorum:& per homines de nocte laten.
ter emissos.& p sagittam deferentem ignem for
tem:& per machinas.alias emittētes lapides:uel
per fundas ex ferro textas iacentes ignita ferra.
Sic omnibus hiis modis possunt huiusmōi ædi
ficia lignea impugnari. Imo expertum ē contra
singula hmōi ædificia maxime ualere:si per alias
machinas uel aliquo alio modo ferra ignita ia/
ciantur in ipsa.Possumus tamen specialia reme.
dia contra huiusmodi ædificia assignare:ut con;
tra arietem constituatur lupus . Dicebatur enim
trabem ferratam percutientem muros munitio.
nis obsessæ:propter duriciem capitis uocari arie
tem. Contra hoc autem constituitur quoddam
ferrum curuum dētatum dentibus fortissimis &
acutis & ligatū funib⁹ cum quo capit̄ caput arie
tis:uel caput illius trabis ferratæ.quo capto : uel
omnino aries ad superiora trahitur:uel ita suspē
ditur:ut muris nocere non possit.Vnde ad bella
tores antiqui huiusmodi ferrum uocauerunt lu
pum.eo ꝙ acutis dentibus arietem caperet.Con
tra castrauero multum ualent ferra ignita adhi/
betur speciale remedium contra ipsa.quia fiunt
cuniculi & uiæ subterraneæ:& clam suffodit̄ ter
ra.unde debet transire castrum.quia sub fossa &
castro dimerso i ipsam propter magnitudinem
ponderis oportet castrum iterum cōstrui eo mo
do ꝙ non possit ex fouea in integrū remoueri.
¶Contra uineas uero & musculos etiam mul/
tum ualent ignita ferra.Quod si tamē continge
ret per huiusmodi ædificia perforari muros mu
nitionis obsessæ.cum de hoc dubitat̄ anteq̄ hoc
fiat extingu antur ædificia linea:uel si sit possibi.
le:ædificentur muri lapidei:ut si contingēs obsi.
dentes intrare munitionem:retineātur clausi in.
ter muros illos:& non ualentes se defendere pro
pter murorum inclusionem lapidibus obruan/
tur.Est tantum diligenter aduertendum ꝙ ali/
quando obsidentes fingunt se fugere : & sic p in
sidias & uersutias inuadunt munitionem ob/
sessam. Ideo non statim post recessum hostium
sunt munitiones dimittendæ & est custodia ne
gligenda. Imo inuestigandæ sunt conditiones
hostium ut quod palam habere non poterunt p
insidias & astutias optinere non possint.

¶Qualiter construenda est nauis & qualiter cō
mittendum nauale bellum:& ad quæ bella sin.
gula ordinantur. xxiii.
Capitulum.

IN hoc ultimo capitulo tractare uolu/
mus aliq̄ de nauali bello. Non tamen
oportet circa hoc tātum insistere quia
multa quæ dicta sunt in aliis generibus bellorū:
applicari poterunt ad naualē pugnam circa hāc
autem pugnam dicemus. Primo uidendum est
qualiter fabricanda sit nauis.Nam naui male fa
bricata ex modica impugnatione hostium de fa
cili perit.¶Sciendum ergo:ꝙ secundum Vege.
cium ligna ex quibus construenda est nauis: nō
sunt quolibet tempore incidenda.Nam tempo
re martii & aprilis in quo humor incipit in arbo
ribus abundare: non est bonum incidere arbo.
res:ex quibus fabricanda est nauis. Sed tempo.
re iulii & augusti uel aliquo alio tempore i quo
humor arborum deficcetur:ad huiusmodi fabri
cam:incidenda sunt ligna.¶Rursus non statim
incisis lignis est ex eis fabricanda nauis. Sed pri
mo arbores sunt diuidendæ per tabulas : & per
aliquod tempus dimittēdæ:ut desiccari possint.
Nam si ex lignis uiridibus construat̄ nauis quan
do naturalis eorum humor expirauerit contra.
huntur ligna & faciūt in nauibus rimas. quibus
in nauibus nihil periculosius esse potest.Durum
est enim intendere simul bellis naualibus & ex/
ponere se periculis:ne puppis per rimas:naufra/
gium patiatur. ¶Viso qualiter incidenda sunt
ligna: & quomodo reseruāda ut ex eis nauis de
bite ualeat fabricari.Restat uidere quomodo in
naui bene fabricata commitenda sunt bella.Ha.
bet autem nauale bellum quantum ad aliqua si
milem modum bellandi cum ipsa pugna terre.
stri.Nam sicut terrestri pugna oportet pugnan/
tes bene armatos esse:& bene se scire a persecu/
tionibus protegere:& hostibus uulnera inflige/
re : Sic & hæc requiruntur in bello nauali . Imo
in huiusmodi pugna oportet homines melius
esse armatos : quam interrestri quia cum pugna
tores marini quasi fixi stent:in naui & quasi mo.
dicum se moueant melius sustinere possunt ar/
morum pondera:quare eorum armatura graui.
or esse debet . ¶Possumus tamen quantum ad
præsens decem enumerare.per quæ marini pu/
gnatores hostes impugnare debent.¶Primum
est ignis quem incendarium uocant . Expedit
enim eis habere multa uasa plena pice : sulphu/
re:rasina:oleo.quæ omnia sunt cum stupa con/
uoluenda.Hæc enim uasa sic repleta sunt succe/
denda & proiiciēda ad nauem hostium.Ex qua
proiectione uas frangitur & illud incendarium
comburitur:& succendit nauem. Sūt enim mul
ta talia in naui proiiciēda: ut ex multis partibus
possit nauis succendi:& cum proiiciuntur talia.
Tunc enim contra nautas committendum du/
rum bellum ne possint currere ad extinguen/
dum.¶Secundo ad committendum marinum
bellum multum ualēt insidiæ.Nam sicut in ter.
ra ponuntur insidiæ militum : qui ex improui/
so inuadentes hostes eos terrent:& de facili uin
cunt.Sic in mari post aliquas insidias fiunt insi/
diæ:ut marini pugnatores ex improuiso irruen.
tes in hostes:eos facilius uincant. ¶Tertio est
circa marinum bellum attendēdum : ut semper
pugnantes nauem suam faciant circa profun/
dum aquarum: & nauem hostium impigant ad
litus.quia pugnandi impetum perdunt qui de/
trahuntur ad terram . ¶Quarto ad arborem
nauis : suspendendum est lignum : quoddam:

longum:ex utraq; parte serratum : quod ad percutiendum tam nauem q̄ nautas:se habeat quasi aries cum quo teruntᷣ muri ciuitatis obsessæ. Debet autem sic ordinari lignum illud: ut ligamentum retinens ipsum possit deprimi & eleuari. qa hoc facto maior habetur commoditas : ut cum ipso percuti possit tam nauis q̄ etiam existentes in ipsa . ❡Quinto in bello nauali habenda est copia amplarum sagittarum:cum qbus scindenda sunt uela hostium.Nam uelis eorum perforatis & non ualentibus retinere uentum. non tamen possunt ipsi hostes impetum habere pugnādi.Nec etiam possunt sic faciliter recedere si uolunt declinare a bello.❡Sexto consueuerūt nautæ habere ferrum quoddam curuatum ad modum falcis.bene incidens:ꝙ ad placitum ad funes retinentes uel a statim incidit ipsa. Velis autem sic incisis & cadentibus ab arbore:subtrahiᷣ ab hostibus:ne sic pugnare possint.quia per talem incisionem uelorum redditur nauis pigrior:& quodammodo inutilior:ad pugnandum. ❡Septimo consueuerūt etiam nautæ habere uncos ferreos fortes:ut cum uidēt se esse plures hostibus:cum illis uncis capiunt eoꝝ naues ut non permittāt eos discedere.❡Octauo in nauali bello est hæc cautela attendēda:ut de calce alba puluerizata habeant multa uasa plena:quare ex alto sunt proiiciēda in naues hostium.quibus ex impetu ꝓiectis & factis eleuatur puluis:ut supra diximus ī bello terrestri.& subintrat hostium oculos:& adeo offendit eos:ut quasi cæci uidere nō possint.quod in bello nauali:est ualde periculosum. quia ex omni parte bellantes : in tali bello uident sibi imminere mortem.quare si oculi bellantium in tali pugna ex puluere calcis sic offenduntur.ut uidere non possint: defacili uel perimuntur ab hostibus uel submerguntur in aq̄s. ❡Nona cautela est habere multa uasa plena ex molli sapone: quare cū impetu proiicienda sunt ad naues hostium:& hoc super loca illa : in quibus cōtingit hostes existere ad defendēdum naues.Nam uasis illi cōfractis in huiusmodi locis. loca illa per saponem liquidum reddūtur adeo lubrica:ꝙ hostes ibi ponentes pedes statim labūtur in aquis.❡Est etiam & decima cautela quasi pernitiosior omnibus aliis.Nam reperiuntur aliqui marinarii:qui diu sub aquis durare possunt. Nautæ igitur debent se serio ordinare contra nauem hostium : & clam post tergum: debent aliquem emittere diu ualentem durare sub aquis qui accepto penetrali sub aquis debet accedere ad hostilem nauem:& eam in profundo perforare:faciēdo ibi plura foramīna:quæ foramina ab hostibus reperiri non poterunt.cum per ipsa cœperit abundare aqua qua abundante & hostes & nauem periclitabit. Sunt autem in bello nauali alia obseruanda:ut sit ibi copia lapidum & etiam ferrorum acutorum quæ quasi lapides iaciūtur: cum quibus hostes nimium offenduntur. Sed cætera talia quia nimis particularia sunt:sub narratione non cadunt.Sufficiant ergo cautelæ: q̄s tradidimus erga nauale bellum. ❡Ostenso qualiter incidenda sunt ligna:ex quibus constituenda est nauis : & quomodo bellandum est in nauali bello. Reliquum est:ut declaremus : ad qui bella omnia ordinantur.❡Sciendum ergo ꝙ secundum philosophum non bellamus:ut bellemus:sed ut pacem habeamus.Potest ergo bellū ex nequitia hominum:& ex cupiditate eorū ordinari ad lucrum:uel ad aliquam aliam satisfationem iræ uel concupiscentiæ. Bella tamen si iustæ gerantur & debite fiant:ordinanda sunt ad pacem:& ad quietem hominum:& ad commune bonum.Nam sic se debent habere in societate hominum.sicut se habent potiones & flebotomiæ in corpore humano.Nam sicut in humano corpore sunt plures humores. sic in conuersatione & societate hominum est dare plures ꝑsonas & plures homines:& sicut quamdiu homines sunt æquati in corpore.& non est ibi humorum excessus non indigemus potione nec flebotomia.Sic quamdiu homines debite se habent: & unus non iniuriatur alteri non sunt committenda bella.quare sicut per flebotomiam & potionem:superfluitas humorum est eiicienda:per quam turbatur sanitas corporis. Sic ꝑ bella sunt hostes conculcandi & occidendi . per quos impeditur commune bonum:& pax ciuium. & eorum qui sunt in regno. ❡Supposito ergo reges & principes habere iustum bellum & hostes eorum iniuste perturbare pacem & commune bonum . non est inconueniens docere eos omnia genera bellandi. & omnem modum per quem possint suos hostes uicere.ꝙ totum ordinare debent ad cōmune bonum & pacem ciuium.Nam si intēdant commune bonum & pacem ciuium: merebuntur pacem illam eternam in qua est suprema requies.quam deus ipse suis promisit fidelibus.Qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

FINIS

❡Explicit liber de regimine principum æditus a fratre Egidio Romano ordinis fratrum heremitarum Santi Augustini.

❡Impressum Venetiis per magistrum Bernardinum Vercelensem:iussu dn̄i Andree Toresani de Asula.xxiiii.M.d.ii.Fœliciter.

Registrum.

A
prima alba
Incipiunt
a
¶ Egidii
quattuor
to ipso
b
exponat
eam resisteret
q̄ de nullo
c
est præclara
dentes aliquid
dupliciter
d
gnanimus
moderat
tias. Oñso
e
ad finem
ti regno
principes
f
in ardua
ra pontentatus
tur ad opera
g
bus masculus
uitiarum.
dum arbitrium
h
¶ Incipit
re: & filios
nis moribus
i
ua: quia
tria triplici
est circa
k
in nūmismata
usus proprius
uersam corpus
l
quam habet
esse summe
esse talis
m
losum. quia
bernare
etiam hoc
n
¶ Quæ sunt
quid est
silium pro
o
opus prauum
lex humana
ta propter
p
dicebat
tur: ad
Nam habentes
q
ligenter
res & pro

Finis

a
34 1083 v/=